

დ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის
სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის

შ რ ო მ ე ბ ი

Т Р У Д Ы

КУТАЙССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
ИНСТИТУТА ИМЕНИ Я. ЦУЛУКИДЗЕ

IX

საქართველოს სსრ განათლების სამინისტრო
წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტი

წიგნი
პედაგოგიკა

F 207
1949

აღ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის
სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის

შრომები

ТРУДЫ

КУТАЙССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
ИНСТИТУТА ИМЕНИ АЛ. ЦУЛУКИДЗЕ

F 1434

IX

0 0 1 0 6 0

1949

ქართული
ენების ინსტიტუტი

დაბეჭდა ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის
სამეცნიერო სამსახურის დადგენილებით

საქართველოს
რეპუბლიკის
ქვეყნური ბიბლიოთეკა

ბ რ ძ ე ნ ე ბ უ ლ ე ბ ე

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისა
აშხანაზ იოსებ ბესარიონის-ქე სტალინის
ლენინის ორდენით დაჯილდოების შესახებ

აშხანაზ ი. ბ. სტალინის დაბადების სამოცდაათ წლის-
თავთან დაკავშირებით და საბჭოთა სოციალისტური რუს-
კულტურის კავშირის განვითარებისა და განვითარების
საქმეში, ჩვენს ქვეყანაში კომუნისტური მშენებლობაში, ბი-
რთულ ფაზისტ დამატებითა და იაკონელ იმპერიალისტთა
განადგობის მოწყობაში, აგრეთვე ომის შემდგომ პერი-
ოდში სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის აღდგენისა
და შემდგომი აღმავლობის საქმეში მისი განსაკუთრ-
ებული დამსახურების გამო აშხანაზი იოსებ ბესარიონის-ქე
სტალინი დაჯილდოებულ იქნას ლენინის ორდენით.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე
ნ. შვიტინი

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მდივანი
ა. გორკინი

მოსკოვი, კრემლი, 1949 წ. 20 დეკემბერი.

ბ რ ძ ა ნ ე ბ უ ლ ე ბ ე

საქართველოს
წიგლისწერეთა
კავშირის

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისა

„ხალხთა შორის მშვიდობის განმტკიცებისათვის“ საერთაშორისო სტალინური პრემიის დენსეზის შესახებ

1. დაწესდეს საერთაშორისო სტალინური პრემიები „ხალხთა შორის მშვიდობის განმტკიცებისათვის“.

პრემიები მიენიჭებათ მსოფლიოს ყველა ქვეყნის მოქალაქეებს, დამოუკიდებლად შთი პოლიტიკური, რელიგიური და რასობრივი განსხვავებისა, ომის გამაღებელთა წინააღმდეგ და მშვიდობის განმტკიცებისათვის ბრძოლის საქმეში თვალსაჩინო დამსახურებისათვის.

2. დაწესდეს, რომ საერთაშორისო სტალინური პრემიით დაჯილდოებული პირები იღებენ:

- ა) საერთაშორისო სტალინური პრემიის ლურჯატის დიპლომს;
- ბ) ოქროს სამკვრდე მედალს ა. ბ. სტალინის გამოსახულებით;
- გ) ფულად პრემიას 100 ათასი მანეთის რაოდენობით.

3. დაწესდეს, რომ მინიჭება საერთაშორისო სტალინური პრემიებისა „ხალხთა შორის მშვიდობის განმტკიცებისათვის“ ხდება ყოველ წელიწადს 5-10 პრემიის რაოდენობით საერთაშორისო სტალინური პრემიების სპეციალური კომიტეტის მიერ, რომელსაც კმნის სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების დემოკრატიული ძალების წარმომადგენელთაგან.

4. პრემიების მინიჭება მოხდება ყოველი წლის 21 დეკემბერს — იოსებ ბესარიონის-ძე სტალინის დაბადების დღეს.

პირველი პრემიები მინიჭებულ იქნას 1950 წელს.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე

6. შვიტნიკი

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მდივანი

ა. ზორაძინი

ამხანაგ სტალინს — დიდ ბედებსა და მასწავლებელს, ღენინის უკვდავი საქმის განმგრძობს

ძვირფასო მეგობარო, მეზრძოლო ამხანაგო, მასწავლებელო და ბელადო!

საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ცენტრალური კომიტეტი და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭო დაბადების სამოცდაათი წლისთავის დღეს, მხურვალედ მოგესალმებიან შენ, ღენინის დიდ თანამეზრძოლსა და მეგობარს, მისი უკვდავი საქმის გენიალურ განმგრძობს, კომუნიზმის დაუდალავ მშენებელს, ჩვენს ბრძენ მასწავლებელსა და ბელადს!

ღენინთან ერთად შენ, ამხანაგო სტალინ, კმნიდი ბოლშევიკების პარტიას, ღენინთან მჭიდრო თანამეგობრობით ამუშავებდი ბოლშევიზმის იდეოლოგიურ, ორგანიზაციულ, ტაქტიკურ და თეორიულ საფუძვლებს, აწრთობდი პარტიას მშრომელთა განთავისუფლები-სათვის მკაცრ ბრძოლებში, ვადააქციე იგი მსოფლიოში უველაზე მძლავრ რევოლუციურ პარტიად. ფშიშარ რევოლუციონერს, გენიალურ თეორეტიკოსს, დიდ ორგანიზატორს, შენ ღენინთან ერთად ვადაქრით და ვაბედულად, მტკიცედ და ფრთხილად მიგუყავდა პარტია, მუშათა კლასი შეიარაღებული აჯანყებისაკენ, სოციალისტური რევოლუციისაკენ.

ღენინთან ერთად შენ, ამხანაგო სტალინ, იყავი დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის სულისჩამდგმელი და ბელადი, მსოფლიოში მუშათა და გლეხთა პირველი საბჭოთა სოციალისტური სახელმწიფოს დამარსებელი. სამოქალაქო ომისა და უცხოეთის ინტერვენციის წლებში შენმა ორგანიზატორულმა და მხედართმთავრულმა გენიამ საბჭოთა ხალხი და მისი გმირი წითელი არმია სამშობლოს მტრებზე ვამარჯვებამდე მიიუვანა. შენი, ამხანაგო სტალინ, უშუალო ხელმძღვანელობით ვანხორციელდა უდიდესი მუშაობა ნაციონალური საბჭოთა რესპუბლიკების შესაქმნელად, ერთიან საკავშირო სახელმწიფოში — სსრ კავშირში მათ ვასაერ-თიანებლად.

როცა სოციალიზმმა შეწყვიტა დიდი ლენინის სიცოცხლე. შენ, ამხანაგო სტალინ, მაღლა ასწიე ლენინის სახელოვანი დროშა, გაბედულად და მტკაცოდ წაიყვანე ჩვენი პარტია ლენინის გზით პოლშეფიკების პარტია, რომელიც ძლიერია ლენინის მანაძვი თავისი ერთგულებით, იყავად კამიტალისტური სახელმწიფოებით გარემოცულ ქვეყანაში სოციალიზმის მშენებლობის გზას, რომელიც ჯერ კიდევ გაუცვალავი იყო ისტორიაში.

სოციალიზმის გამარჯვებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ექონდა ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვების შესაძლებლობის ლენინურ თეორიას, რომელიც შენ, ამხანაგო სტალინ, განავითარე და გაამდიდრე სოციალიზმის მტრები, საბჭოთა ხალხისა და კომუნისტური პარტიის მტრები ამოად ცდილობდნენ აეცდინათ ჩვენი პარტია ლენინურ-სტალინური გზიდან, გაეთიშათ იგი შიგნიდან, მოესპოთ მუშათა კლასისათვის თავისი ძალების, სოციალიზმის აშენების შესაძლებლობის რწმენა. შენ უღმობლად ამხელდი ხალხის მტრების ავაზაკურ, დანაშაულებრივ ცდებს—იდეურად განეიარაღებინათ პარტია, დაემსხვრიათ მისი ერთიანობა, დაედუპათ საბჭოთა ხელისუფლება და სოციალისტური რევოლუცია გამიცემლებისა და სოციალიზმის საქმის მოძალატეების წინააღმდეგ, ტროცკისტების, ბუხარინელების, ბურჟუაზიული ნაციონალისტებისა და სხვა მტრების წინააღმდეგ სასტიკ ბრძოლაში შენს გარშემო, ამხანაგო სტალინ, ჩამოყალიბდა ჩვენი პარტიის ის ხელმძღვანელი ბირთვი, რომელმაც დაიცვა ლენინის უძლეველი დროშა, უფრო მკიდროდ შეაყავშირა კომუნისტური პარტია და გამოიყვანა საბჭოთა ხალხი სოციალიზმის მშენებლობის ფართო გზაზე.

საბჭოთა ხალხმა, რომელიც ჩვენი ქვეყნის სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის შენს მიერ შემუშავებულ დიად პროგრამას ახორციელებს, ტექნიკურ-ეკონომიურად ჩამორჩენილი რუსეთი უმოკლეს ისტორიულ ვადაში მოწინავე ინდუსტრიულ სახელმწიფოდ გადაიქცია. შენს სახელთან დაკავშირებულია ხუთწლეულების მძლავრი სოციალისტური მშენებლობანი, ინდუსტრიის გიგანტები, მრეწველობის ახალი დარგები, რომლებმაც გადამწყვეტი როლი შეასრულეს ჩვენი სახელმწიფოს თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებაში.

შენი ბრძნული ხელმძღვანელობით, ამხანაგო სტალინ, 1929 წელს სოფლად მოხდა ისტორიული გადატრიალება, რომელიც თავისი შედეგებით 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციური გადატრიალე-

ბის თანაბარი იყო. კომუნისტურმა პარტიამ ვაატარა სოფლის მეურნეობის მთლიანი კოლექტივიზაცია და ამ საფუძველზე კულაკობის, როგორც კლასის, ლიკვიდაცია. საკოლმეურნეო წესრიგების გამარჯვებისა და სოფლის მეურნეობის მექანიზაციის შეწყვეტის საბჭოთა სოფელში დამკვიდრდა ახალი, სოციალისტური ცხოვრება, რომელმაც მშრომელი ვლებობა იბნა მონობისაგან, გაანადგურა და ხიდატაკისაგან.

ჩვენი პარტიის ხელმძღვანელობით, საუფარელი სტალინის მეთაურობით, საბჭოთა კავშირი ვახდა მძლავრი ინდუსტრიულ-საკოლმეურნეო სახელმწიფო, გამარჯვებული სოციალიზმის ქვეყანა. საბჭოთა ხალხმა, რომელმაც სოციალიზმი ააშენა, სამუდამოდ მოსპო ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია, შექმნა კრიზისებისა და უმუშევრობისაგან თავისუფალი ახალი საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი წუობილება, რომელიც უზრუნველყოფს მშრომელთა მატერიალური და კულტურული დონის განუზრდელ აღმავლობას. სსრ კავშირის კონსტიტუციამ, რომელმაც ხალხმა სამართლიანად უწოდა სტალინური კონსტიტუცია, განამტკიცა სოციალიზმის დიადი გამარჯვებანი, ვახდა მიმზიდველი ძალა, შექურა მთელი მშრომელი კაცობრიობისათვის.

საბჭოების ქვეყნის არსებობის უმდიდრეს გამოცდილებაზე დაყრდნობით, შენ, ამხანაგო სტალინ, შექმენი მთლიანი და დამთავრებული მოძღვრება სოციალისტური სახელმწიფოს შესახებ. განავითარე რა ლენინიზმი, შენ მიხვედი გენიალურ დასკვნამდე ჩვენს ქვეყანაში კომუნიზმის აშენების შესაძლებლობის შესახებ და კომუნიზმის დროს სახელმწიფოს შენარჩუნების აუცილებლობის შესახებ ამ შემთხვევაში, თუ დარჩება კაპიტალისტური გარემოცვა. ამ დასკვნამ პარტიასა და ხალხს მისცა კომუნიზმის გამარჯვებისათვის ბრძოლის ნათელი პერსპექტივა.

შენ სახელთან, ამხანაგო სტალინ, დაკავშირებულია რევოლუციის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხის — ნაციონალური საკითხის გადაწყვეტა. წინათ ჩაგრულმა ერებმა საბჭოთა ხალხების ძმურ ოჯახში მიადწიეს უმაგალითო პოლიტიკურ, სამეურნეო და კულტურულ აუვაებას. შენს მიერ შთაგონებული სსრ კავშირის ხალხთა მეგობრობა რევოლუციის დიადი მონაპოვარი, ჩვენი სოციალისტური სამშობლოს ძღვერების ერთ-ერთი წუარო ვახდა. სოციალიზმის გამარჯვებით უძლეველი ვახდა ლენინ-სტალინის პარტიის გარშემო მჭიდროდ დარაშმული საბჭოთა ხალხის მორა-

დურ-პოლიტიკური ერთიანობა. ჩვენი ხალხი გამსჭვალულია მსუ-
რჯადე და ცხოველმყოფელი საბჭოთა პარტიოტიზმით. შენი ხელ-
მძღვანელობით ბოლშევიკების პარტიამ სსრ კავშირში ნამდვილი
კულტურული რევოლუცია განახორციელა.

თვითნებ დიდმა თუ მცირე ვარდაკმნაში, რომელიც უფრო და
უფრო ამადლებს ჩვენს სამშობლოს, შენ ჩაქსოვე შენი სიბრძნე,
დაუტბრომელი ენერჯია, რკინისებური ნებისყოფა. ჩვენი ბედნი-
ერებაა, ჩვენი ხალხის ბედნიერებაა, რომ დიდი სტალინი, რომელიც
პარტიისა და სახელმწიფოს ხელმძღვანელია, წარმართავს და ადა-
ფრთოვანებს საბჭოთა ხალხის შემოქმედებითს შრომას ჩვენი
სახელოვანი სამშობლოს ასაყვავებლად. შენი წინამძღოლობით,
ამხანაგო სტალინ, საბჭოთა კავშირი გადაიქცა დიდ და უძლეველ
ძალად.

როცა პიტლერულმა გერმანიამ საბჭოთა კავშირს თავს მოახვია
ოში და ჩვენს სამშობლოს დაემუქრა მომავლინებელი საფრთხე,
შენ, ამხანაგო სტალინ, სათავეში ჩაუდექი საბჭოთა ხალხის შეიარა-
ღებულ ბრძოლას ფაშისზმის — კაცობრიობის უბოროტესი მტრის
წინააღმდეგ, დარაზმე ყველა საბჭოთა ადამიანი დიდი სამამულო
ომისაფრთხის, ადაფრთოვანე საბჭოთა ხალხი და მისი შეიარაღებული
ძალები ლეგენდარული საქმეებისა და გამბრძობისათვის. ლენინ-
სტალინის პარტიამ გააერთიანა ფრონტისა და ზურგის დონისძიე-
ბანი. შენმა მხედრულმა და ორგანიზატორულმა გენიამ მოგვიპოვა
გამარჯვება ფაშისტურ გერმანიაზე და იმპერიალისტურ იაპონიაზე.

დიდმა მხედართმთავარმა და გამარჯვების ორგანიზატორმა, შენ,
ამხანაგო სტალინ, შექმენი მოწინავე საბჭოთა სამხედრო მეცნიე-
რება. ბრძოლებში, რომლებსაც შენ ხელმძღვანელობდი, განხორ-
ციელებულია სამხედრო ოპერატიული და სტრატეგიული ხელოვ-
ნების შესანიშნავი ნიმუშები. შენ მიერ აღზრდილი პირველხარის-
ხოვანი სამხედრო კადრები ღირსეულად ახორციელებდნენ მტრის
განადგურების სტალინურ გეგმებს. ყველა პატიოსანი ადამიანი
მსოფლიოში, ყველა მომავალი თაობანი ზოტბას შეახბამენ საბჭოთა
კავშირს, შენს სახელს, ამხანაგო სტალინ, როგორც ფაშისტ დამრ-
ბვეთაგან მსოფლიო ცივილიზაციის მხსნელისას.

ომისშემდგომ პირობებში, ხელმძღვანელობს რა შენი მითითე-
ლებით, მთელმა საბჭოთა ხალხმა თავისი შემოქმედებითი ინიცია-
ტივა მიმართა ომის შედეგების უსწრაფესი ლიკვიდაციისაკენ,
სოციალიზმის ქვეყნის სახალხო მეურნეობისა და კულტურის შემ-

დგომი განვითარების გრანდიოზული გეგმების განხორციელებასა
კენ, შრომელთა კეთილდღეობის გაუმჯობესებისაკენ. სოციალის-
ტური შეჭიბრების ლენინურ-სტალინური იდეების საბჭოთა
პატრიოტებს აღაფრთოვანებენ ახალი შრომითი ხავერდის საკმევენი
სათვის, მათ უდიდესი ენერჯია გააღვიძეს მილიონობით საბჭოთა
ადამიანების გულში დიადი მიზნის — კომუნისმის გამარჯვების
განხორციელებლად.

უდიდესი სიმტკიცითა და შორსმჭვრეტელობით წარმართავ შენ,
ამხანაგო სტალინ, საბჭოთა კავშირის საგარეო პოლიტიკას, იბრძვი
დიდი და მცირე ხალხების მშვიდობისა და უშიშროებისათვის.
განუზომლად გაიზარდა საერთაშორისო ავტორიტეტი სსრ კავში-
რისა, როგორც მშვიდობისა და დემოკრატიის დასაურდენისა. კაპი-
ტალისტური და კოლონიური ქვეყნების შრომელები შენში ხედა-
ვენ მშვიდობისათვის ერთგულ და მტკიცე მეზობლს და ყველა
ქვეყნის ხალხთა საარსებო ინტერესების დამცველს. მსოფლიოს
ყველა უბრალო ადამიანის გულში შენ აღანთე მთელ მსოფლიოში
მშვიდობისათვის, ხალხთა ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის,
ხალხთა შორის მეგობრობისათვის ბრძოლის სამართლიანი საქმის
ურყევი რწმენა.

საბჭოთა კავშირმა შენი ხელმძღვანელობით, ამხანაგო სტალინ,
გადამწვევტი როლი შეასრულა ფაშისტ დამპყრობელთაგან, კაპი-
ტალისტთა და მემამულეთა უღლისაგან სახალხო დემოკრატიის
ქვეყნების შრომელთა განთავისუფლებაში. ამ ქვეყნების ხალხები
გამსჭვალული არიან მადლობის გრძნობით შენდამი იმ უანგარო
ძმური დახმარებისათვის, რასაც საბჭოთა კავშირი მათ უწევს ეკო-
ნომიურ და კულტურულ განვითარებაში.

მეცნიერების დიდო კორიფეჟ! შენი კლასიკური ნაშრომები,
რომლებიც ავითარებენ მარქსისტულ-ლენინურ თეორიას ახალი
ეპოქის, იმპერიალიზმისა და პროლეტარული რევოლუციების ეპო-
ქის, ზეენს ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვების ეპოქის შესაბამი-
სად, კაცობრიობის უდიდეს კუთვნილებას, რევოლუციური მარქ-
სიზმის ენციკლოპედიას წარმოადგენენ. ამ ნაწარმოებებში საბჭოთა
ადამიანები და ყველა ქვეყნის შრომელთა მოწინავე წარმომად-
გენლები იძენენ ცოდნას, რწმენას, ახალ ძალებს მუშათა კლასის
საქმის გამარჯვებისათვის ბრძოლაში, პოულობენ პასუხს კომუნის-
მისათვის თანამედროვე ბრძოლის ყველაზე მწვავე საკითხებზე.
შენი ნაშრომები ნაციონალურ-კოლონიურ საკითხზე ბრწყინვალე
შუქურასავით ანათებენ კოლონიური და დამოკიდებული ქვეყნების
ხალხთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გზას. მშვი-
დობის, დემოკრატიისა და სოციალიზმის ძალების გიგანტური წარ-

მატებანი გაცისკროვნებულია ლენინურ-სტალინური რევოლუციური აზრით.

კომუნისმის დიდო ხუროთმოძღვარო შენ ყველა მათგანს ასწავლი უდადეს მომთხოვნელობას საკუთარი თავისა და სახეისადმი, ნაკლოვანებათა გაბედულ კრიტიკას და აფრთხილებ, რომ არ შეიძლება თავი დაიშვადონ მიღწეულით, თვითკმაყოფილებას მიეცნენ წარმატებათა გამო. შენ გვასწავლი, რომ კრიტიკა და თვითკრიტიკა ქმედითი იარაღია კომუნისმისათვის ბრძოლაში, რომ პარტიული და საბჭოთა კადრების განუყრელი ღირსება უნდა იყოს ბოლშევიკური თავმდაბლობა, გულისხმიერა და უურაადებიათ და მოკიდებულება ხალხის საქიროებისადმი, მაღალი იდეურობა და პრინციპულობა ბურჟუაზიული იდეოლოგიის ყველა გამოვლინების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ძვირფასო ამხანაგო სტალინი შენ მუდამ გვასწავლიდი და გვასწავლი ჩვენ, ბოლშევიკებს, ვიყოთ ისეთნი, როგორიც იყო დიდი ლენინი, ძალების დაუზოგავად ვემსახუროთ ჩვენს ხალხს, უოველ-მხრივ შევუწყოთ ხელი ჩვენი საყვარელი სამშობლოს შემდგომ აუვაებას, ყველაფერს ვაკეთებდეთ კომუნისმის გამარჯვებისათვის. ბოლშევიკური პარტია, საბჭოთა ხალხი, მთელი მოწინავე კაცობრიობა შენში ხედავენ მასწავლებელსა და ბელადს, ლენინის უკვადავი საქმის გენიალურ განმგარძობს. სტალინის სახელი ყველაზე ძვირფასია ჩვენი ხალხისათვის, მთელი მსოფლიოს უბრალო ადამიანებისათვის. სტალინის სახელი — ეს არის კომუნისმის მომავალი გამარჯვების სიმბოლო. საბჭოთა ადამიანებისა და მსოფლიოს მილიონობით მშრომელთა გული აღსავსეა მზურვალე სიყვარულით შენდაში — დიდო სტალინი!

დიდი ბედნიერებაა, რომ ვცხოვრობთ და შემოქმედებითს მუშაობას ვეწევით ჩვენს საბჭოთა ქვეყანაში, ვეკუთვნიოთ ლენინ-სტალინის პარტიას, საბჭოთა ადამიანების გმირ თაობას, რომლებიც სტალინურ ეპოქაში იბრძვიან კომუნისმის გამარჯვებისათვის, სტალინის ხელმძღვანელობით!

სულითა და გულით ვისურვებთ შენ, ჩვენო მასწავლებლო და ბელადო, ჩვენო საუკეთესო მეგობარო და მეზობლო ამხანაგო, მრავალ წელს ჭანმრთელობას და ნაყოფიერ შრომას ბოლშევიკური პარტიის, საბჭოთა ხალხის საკეთილდღეოდ, მთელი მსოფლიოს მშრომელთა საბედნიეროდ.

გაუმარჯოს ჩვენს მშობლიურ სტალინს!

საქართველო კომუნისტური	სსრ კავშირის მინისტრთა
პარტიის (ბოლშევიკების)	საბჭო
ცენტრალური კომიტეტი	

მოსკოვი, კრემლი

აშხანაგ ს ზ ე რ ი ნ ს

ძვირფასო იოსებ ბესარიონის-ძე!

საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ცენტრალური კომიტეტი მზურვალე, გულითად სალამს გითვლით თქვენ, ბოლშევიკური პარტიისა და საბჭოთა ხალხის ბრძენ ბელადს, ყველა ქვეყნის მშრომელთა მამასა და მასწავლებელს, თქვენი სახელოვანი სამოცდაათი წლისთავის დღეს.

მთელი თქვენი ცხოვრება და მოღვაწეობა მუშათა კლასის საქმისათვის, მისი ამაღლებისათვის თავდადებული ბრძოლაა, სახელოვანი ბოლშევიკური პარტიის დიად საქმეთა მატრიანთა, საბჭოთა სახელმწიფოს შექმნისა და განმტკიცების, ჩვენს ქვეყანაში სოციალისტური საზოგადოების გამარჯვების მატრიანთა.

გენიალურ ლენინთან ერთად თქვენ, აშხანაგო სტალინ, შექმენით და გამოსარდეთ ბოლშევიკების მძლავრი პარტია, ახალი ტიპის პარტია, რომელიც დგას თავისი ისტორიული ამოცანის — კაპიტალისტური მონობისაგან მშრომელთა განთავისუფლებისა და კომუნისტების აშენების ამოცანის სიმაღლეზე.

ლენინთან ერთად თქვენ წინ წაიყვანეთ ჩვენი ქვეყნის მუშათა კლასი, მშრომელი გლეხობა და უზრუნველყავით მათი გამარჯვება კაპიტალისტებსა და მემამულეებზე 1917 წლის ოქტომბერში.

ლენინთან ერთად თქვენ მოაწყვეთ ახალგაზრდა საბჭოთა ქვეყნის თავდაცვა, გაანადგურეთ ჩვენი სამშობლოს შინაური და გარეშე მტრები, განამტკიცეთ სოციალისტური რევოლუციის მონაპოვარნი.

ლენინიზმის ყველა მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში თქვენ დაიცავით მარქსისტულ-ლენინური მძღვრების სიწმინდე, განაწიეთ და უფრო მაღალ საფეხურზე აიყვანეთ ეს მძღვრება კომუნისტებისათვის ბრძოლის ახალ პირობებში.

თქვენ შეიმუშავეთ და გაიმუქეთ ეროვნულ საკითხზე მარქსისტულ-ლენინური თეორიის ყველა მხარე. თქვენ შექმენით ისტო-

რიაში უმაგალითო ძმური მეგობრობა ჩვენი დიდი მრავალეროვანი სახელმწიფოს ხალხებისა, რომლებიც მკიდროდ არიან დაკავშირებული ცხოველმყოფელი საბჭოთა პარტიოტიზმის გრძნობით, შევიკური პარტიის საქმისადმი უსაზღვრო ერთგულების გრძნობით:

თქვენ ჩაუნერგეთ საბჭოთა ადამიანებს სსრ კავშირში სოციალისტების გამარჯვების ურყევი რწმენა და სათავეში ჩაუდგით მათ ბრძოლას სოციალისტური საზოგადოების აშენებისათვის. თქვენმა გენიამ, ურყევა ნებისყოფამ და ბრძნულმა შორსმჭვრეტელობამ უზრუნველყვეს ჩვენს ქვეყანაში სოციალისტების აშენება.

თქვენი სახელოვანი ხელმძღვანელობით საბჭოთა ხალხმა დიდ სამამულო ომში გაანადგურა გერმანელი ფაშისტები და იაპონელი იმპერიალისტები, ღირსეულად დაიცვა თავისი ქვეყნის თავისუფლება და იხსნა კაცობრიობა ფაშისტური მონობის საფრთხისაგან. ეს მსოფლიო-ისტორიული გამარჯვება სტალინური სამხედრო მეცნიერების ზეიმი, თქვენი, ამხანაგო სტალინ, სტრატეგიული და მხედართმთავრული გენიის უდიდესი ზეიმი გახდა.

დღეს ჩვენი ქვეყნის შრომელები თქვენი ბრძნული წინამძღოლობით თავდადებულად იბრძვიან ომისშემდგომი სტალინური ხუთწლედის ვადადღე შესრულებისათვის, სრული კომუნისტური საზოგადოების აშენების დიადი ამოცანის წარმატებით გადაჭრისათვის.

თქვენი სახელი, ამხანაგო სტალინ, აღაფრთოვანებს საბჭოთა ხალხს კომუნიზმისათვის ბრძოლაში, ენერჯიასა და ძალას მატებს სახალხო დემოკრატიის ქვეყნების შრომელებს, რომლებიც დაადგნენ სოციალისტების შინებლობის გზას. უდიდესი მადლიერებისა და იმედის გრძნობით შემოგყურებს თქვენ მთელი კაცობრიობა, ვინაიდან თქვენ ხართ მშვიდობისათვის, ხალხთა თავისუფლებისა და ბედნიერებისათვის დაუღალავე მებრძოლი, ყველა ქვეყნის შრომელთა დიდი მეგობარი.

თქვენი დაბადების საზოცდაათი წლისთავის დღეს, რომელსაც დიდი ზეიმითა და სიხარულით აღნიშნავენ ბოლშევიკური პარტია, საბჭოთა კავშირის ხალხები და სოციალისტებისა და დემოკრატიისათვის ყველა მებრძოლი მთელ მსოფლიოში, საქართველოს ბოლშევიკები და მთელი ხალხი მტკიცე, ბოლშევიკურ სიტყვას გაძღვიენ, ამხანაგო სტალინ, კვლავაც თავდადებულად იბრძოლონ ყველა თქვენი მითითების შესრულებისათვის, ჩვენი დიადი საშობლოს ეკონომიური და სამხედრო ძლიერების შემდგომი განმტკიცებისათვის, ჩვენს ქვეყანაში კომუნიზმის გამარჯვებისათვის.

სულით და გულით გისურვებთ, ძვირფასო ბელადო და მასწავ-
ლებლო, ჯანმრთელობასა და მრავალი წლის სიციცხლეს საბჭოთა
ხალხის საყვითელდოდ, ჩვენი სოციალისტური სამშობლოში სტაბილური
დნიეროდ, მთელი მსოფლიოს მშრომელთა საბედნიერებოდ. **1919**
გაუმარჯოს ჩვენს დიდ საბჭოთა სამშობლოს — ჩვენი ქვეყნის
ხალხთა მეგობრობისა და დიდების ბურჯს!

გაუმარჯოს ლენინ-სტალინის გმირულ პარტიას, ჩვენი გამარჯ-
ვებების სულისჩამდგმელსა და ორგანიზატორს!

ციცხლობდეს და მრავალ წელს დღეგრძელობდეს ჩვენი საყვარელი
მამა და მასწავლებელი, ყველა ქვეყნის მშრომელთა დიდი
და ბრძენი ბელადი იოსებ ბესარიონის-ძე სტალინი!

**საქართველოს კომუნისტური პარტიის
(ბოლშევიკების) ცენტრალური კომიტეტი**

საზოგადოებრივი

ზედმეტი ღირებულების თეორიის გაშუქება
აღ. წულუკიძის შრომებში

I

მთელი თავისი ხანმოკლე სიცოცხლე ა. წულუკიძემ მუშათა კლასის განთავისუფლების დიადი საქმისადმი სამსახურს შესწირა. მან უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე მგზნებარე ენერჯია ლენინ-სტალინის დიადი იდეების გამარჯვების საქმეს მოახმარა. რევოლუციური მოძრაობის გარეგანებაზე, დიდ სტალინთან ერთად, ა. წულუკიძე შეუპოვრად იბრძოდა მარქსიზმის დამახინჯების წინააღმდეგ. ამხანაგ ლ. პ. ბერიამ თავის შესანიშნავ შრომაში „ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების ისტორიის საკითხისათვის“ ა. წულუკიძის რევოლუციური მოღვაწეობა შემდეგი სიტყვებით დაახასიათა: „ამხ. წულუკიძე იყო იმ დროის ერთ-ერთი განათლებული მარქსისტი, ნიკიერი პროპაგანდისტი და პუბლიცისტი, რევოლუციონერი, მუშათა კლასის საქმის ბოლომდე ერთგული, ამხანაგ სტალინისა და ლ. კეცხოველის უახლოესი მეგობარი“¹.

ა. წულუკიძის შრომაში „ნაწყვეტები პოლიტიკური ეკონომიიდან“, რომელიც გამოქვეყნდა 45 წლის წინათ — 1904 წ., განხილულია მარქსისტულ-ლენინური პოლიტიკური ეკონომიის უმნიშვნელოვანესი საკითხები. ამ შრომის მიზანდასახულობას ავტორი შემდეგნაირად გადმოგვცემს: „დღემდე „კაპიტალის“ ეკონომიური პრინციპები სავსებით არაფის გადმოუკია ქართულ ენაზე. ჩვენის აზრით ეს დიდი ნაკლია და მის შევსებას ყველა უნდა ცდილობდეს“.

¹ ლ. პ. ბერია, ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების ისტორიის საკითხისათვის, 1949, გვ. 81.

1. ქუთაისის პედაგოგიკური ინსტიტუტი, ტ. IX, 1949.

დეს, ვისაც სურვილი და ღონე შესწევს. ჩვენთვის შეიძლება იყოს, რასაკვირველია, მთლად ამ ნაკლის შეესება, მხოლოდ: მათთვის წვედით პირველი ნაბიჯი გადაგვედგა; როგორც ყოველთვის და ყველგან, ასეთი ნაბიჯი საძნელო და სახიფათოა. ჩვენი სურვილი იყო, რამდენადაც ღონე შეგვეწევდა, ადვილად გასაგებათ, დაახლოვებით გადაგვეცა მკითხველისათვის უმთავრესი ეკონომიური პრინციპები, ის პრინციპები, რომლებიც თეორიულად საიმედო ნიადაგს აძლევს საერთო მსოფლმხედველობის შესამუშავებლად და მით პრაქტიკულ ცხოვრებაში ხელმძღვანელობას უწევს ადამიანს. ამიტომ ჩვენ შევანერეთ მკითხველის ყურადღება პოლიტიკური ეკონომიის უმთავრეს კითხვებზე და ზოგან ეს საკითხებიც პირობების მიხედვით შევკვეცეთ; ამასთანავე ვცდილობდით ამ კითხვების შორის გადაცემის დროს მკიდრო და ცხადი კავშირი დაგვედგინა. მაგრამ ეს კითხვები მაინც იქა-აქ ამოღებულა და ამიტომ ის უფრო პოლიტიკური ეკონომიის ნაწყვეტებს წარმოადგენს. თუ ამ „ნაწყვეტებში“ ცოტათი მაინც გაუკაფეს გზა მკითხველს რთული ეკონომიური ურთიერთობის გარკვევაში და შეუმსუბუქეს სხვა უფრო ვრცელი და შემუშავებული პოლიტიკურ-ეკონომიური წიგნების შეგნება, ჩვენი მიზანი მიღწეული იქნება და ჩვენც ასეთ შედეგს ამ შრომის საუკეთესო ჯილდოთ ჩავთვლით“¹.

„კაპიტალის“ ეკონომიური პრინციპების გადმოცემა, იმ დროს, როდესაც მარქსის სახელის ხსენებაც არ შეიძლებოდა, ადვილი საქმე როდი იყო. ხალხთა საპერობილზე — ძველი რუსეთი, ყოველმხრივ სდევნიდა და გასაქანს არ აძლევდა რევოლუციურ მოძრაობას.

თვითმპერობელობის ასეთი მკაცრი რეჟიმის პირობებში ა. წულუკიძემ ბრწყინვალედ შესძლო გადმოცემა მარქსის ეკონომიური პრინციპები იმგვარად, რომ ისინი გასაგები ყოფილიყო რევოლუციურ მოძრაობაში ჩაბმული მუშათა კლასისათვის. ა. წულუკიძის დამსახურებად ისიც უნდა ჩაითვალოს, რომ მარქსის მოძღვრების გადმოცემას ის როდი აწარმოებს ჩვენი ქვეყნის სანამდვილიდან მოწყვეტით, არამედ პირიქით, უყუთებს რა მარქსისტულ ანალიზს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკას, მიდის იმ დასკვნამდე, რომ კაპიტალიზმის განვითარებას ჩვენშიც უნდა მოჰყვეს ისეთივე შედეგები, რაც მას მოჰყვა ევროპაში.

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, თბ., 1943, გვ. 126.

ა. წულუკიძე მარქსისტულად ასაბუთებს, რომ კაპიტალიზმის განვითარება ჩვენში „საერთო მოქმედების ნიადაგს“ უზრუნველყოფს. ზადებს, არამედ კვწინის კლასობრივი ბრძოლის გამწვავებას. „ჩვენ თვითონ გვწამს და გვჯერა ის შეურყეველი კეშმარტივია, — წერდა ა. წულუკიძე. — რომ ყველა ერთი და საზოგადოებათა ისტორია (რასაც ვირველია არა პირველი ხანის) სხვადასხვა ფორმის კლასთა ბრძოლის ისტორიას წარმოადგენს და ამ საზოგადო კანონისათვის ვერც ჩვენ დაგვიღწევია თავი, ჩვენი საზოგადოებაც დანაწილებულია სხვადასხვა ელემენტებად; მასშიაც ერთადება თანამედროვე კაპიტალისტური — კლასიური ანტიგონისში...“¹

კაპიტალისტური წარმოება წარმოუდგენელია ზედმეტი ღირებულების გარეშე. იმიტომ ბუნებრივია, რომ გამოჩენილ მოაზროვნეებს აინტერესებდათ გამოერკვიათ კეშმარტივ ბუნება ზედმეტი ღირებულების წარმოშობისა, მარქსის წინამორბედებს არ შეეძლოთ მოეციათ ზედმეტი ღირებულების მეცნიერული ახსნა, იმიტომ რომ ისინი კაპიტალისტური წარმოების წესს საზოგადოებრივი განვითარების გარდუვალ ბუნებრივ ფორმად განიჭილავდნენ. რადგან ა. სმიტსა და დ. რიკარდოს სწამდათ, რომ ბურჟუაზიული წარმოების წესი მარადიულია; რომელსაც შეეცვლა არ მოეღის, მათი ამგვარი შეხედულება საშუალებას არ იძლეოდა ჩაწვდომოდნენ ისინი საკითხის კეშმარტივ ბუნებას და გამოეაშკარავებინათ, თუ როგორ არის შესაძლებელი ღირებულების თეორიის საფუძველზე ზედმეტი ღირებულების არსებობა. ფ. ენგელსის მიერ „კაპიტალის“ II ტომისათვის დაწერილ წინასიტყვაობაში ნათქვამია: „ზედმეტი ღირებულების თეორიაში, მარქსი იმასვე წარმოადგენს თავის წინამორბედთა მიმართ, რასაც ლავეუაზიე — პრისტლეისა და შელეს მიმართ. პროდუქტის ღირებულების იმ ნაწილის არსებობა (ხაზგასმა ენგელსისა, ს. კ.), რომელსაც ჩვენ ახლა ზედმეტ ღირებულებას ვუწოდებთ, მარქსსამდე დიდი ხნით ადრე იყო დამყარებული; აგრეთვე მეტნაკლები სიცხადით იყო გამოთქმული, რისგან შედგება იგი, სახელდობრ: იმ შრომის პროდუქტისაგან, რომლისათვის მის მიმთვისებელს არავითარი ეკვივალენტი არ გადაუხდია, მაგრამ იმაზე შორს არ წასულან“².

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 25.
² ა. მარქსი, კაპიტალი, ტ. II, გვ. XXII.

ბურჟუაზიული ეკონომისტები, თავისი კლასობრივი ინტერესებით შეზღუდულნი, დაინტერესებული არ იყვნენ მოეცუა ლირებულების ყოველმხრივი ახსნა. მისი მეცნიერული ახსნა ჩვენ მოგვცეს მეცნიერული სოციალიზმის ფუძემდებლებმა კ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა.

ვ. ი. ლენინი ისტორიულ წერილში „მარქსიზმის სამი წყარო და სამი შემადგენელი ნაწილი“ სამართლიანად იღნიშნავს, რომ „იქ, სადაც ბურჟუაზიული ეკონომისტები საგანთა ურთიერთობას (საქონლის გაცვლა საქონელზე) ხედავდნენ, იქ მარქსმა აღმოაჩინა ურთიერთობა ადამიანთა შორის. საქონლის გაცვლა გამოცვლა გამოხატავს კავშირს ცალკე მწარმოებელთა შორის ბაზრის მეშვეობით. ფული იმას ხიშნავს, რომ ეს კავშირი სულ უფრო და უფრო მჭიდრო ხდება და განუწყურლად აერთიანებს ერთ მოელად ცალკეულ მწარმოებელთა მიულ სამეურნეო ცხოვრებას. კაპიტალი იშნავს ამ კავშირის შემდგომ განვითარებას: ადამიანის სამუშაო ძალა საქონლად იქცევა. დაჭირავებული მუშა თავის სამუშაო ძალას ჰყიდის მიწის, ფაბრიკების, შრომის იარაღების პატრონზე. სამუშაო ძლის ერთ ნაწილს მუშა საკუთარი თავის და ოჯახის შესანახი ხარჯების დასაფარავად ხმარობს (ხელფასი), ხოლო ძლის მეორე ნაწილის განმავლობაში მუშა მუქტად შრომობს, ჰქმნის რა ზედმეტ ღირებულებას კაპიტალისათვის, კაპიტალისტთა კლასის მოგების წყაროს, სიმდიდრის წყაროს“¹.

კაპიტალისტურ მეურნეობაში ზედმეტი ღირებულების მეცნიერული ახსნა უდიდეს სიძნელეს შეიცავდა.

ენგელსი სამართლიანად ამბობდა, რომ ნივთები საზოგადოების ზედაპირზე დამახინჯებულად წარმოგვიდგება, მეცნიერების ამოცანას შეადგენს მოეღუნის ზედაპირიდან შეიჭრას სიღრმეში და გამოაშკარავოს საგნის ნამდვილი ბუნება. თუ ფეოდალიზმის დროს ება-გლეხის ექსპლოატაცია ნათლად და გარკვევით მოჩანს, კაპიტალისტური მეურნეობის მიმართ ეს არ ითქმის. ხელფასის ფულადი ფორმა საკითხს ბურჟუაზიულ აბეცეს და მას ისე წარმოგვიდგენს, რომ, თითქოს, საქმე გვექონდეს მუშის შრომის სრულ ანაზღაურებასთან, სადაც წაშლილია ყოველგვარი ექსპლოატაცია. ამრიგად, შრომის ხელფასის ფორმა შლის ყოველგვარ კვალს სამუშაო ძლის გაუოფისას იუსცილებელ შრომად და ზედმეტ შრომად, გადახდილ

¹ ვ. ი. ლენინი — მარქსი, ენგელსი, მარქსიზმი, თბ., 1948, გვ. 58-59.

და გადაუხდელ შრომად. ყოველგვარი შრომა გვევლინება „როგორც
გადაუხდელი შრომა“¹.

სადაც ბურჟუაზიული ეკონომისტები ახსნას ზედავდნენ, მარქსი იქ პრობლემას ზედავს. მარქსი დასცინის ერთ პიროვნებას. რასაც მაქს ვირტის თვალში დაინახავს, ის არ შეიძლება მეცნიერების კვლევა-ძიების საგანი იყოს. მარქსს ამით იმის თქმა უნდოდა, რომ, რაც მოვლენის ზედაპირზე ჩანს, ის სინამდვილის ადეკვატური არ არის. შრომის ხელფასი არის ირაციონალური ფორმა. სინამდვილეში ხელფასი სხვა არა არის რა, თუ არა სამუშაო ძალის ღირებულებისა და მისი ფასის გარდაქმნილი ფორმა.

რადგან კაპიტალისტურ მეურნეობაში მუშის ექსპლოატაცია ბურჟუაზიის მოცული, მეცნიერების საშუალებით საჭირო ხდება მისი შეცნობა. „ეკონომიური მეცნიერების უდიდეს წინსვლას, მარქსის სახით, წარმოადგენს ის რომ, ანალიზი წარმოებს მასობრივი ეკონომიური მოვლენების, მთელი საზოგადოებრივი მეურნეობის ერთობლიობის თვალსაზრისით და არა ცალკეული შემთხვევებისა ან კონკურენციის გარეგნული ზედაპირის თვალსაზრისით, რითაც ხშირად კმაყოფილდება ხოლმე ვულგარული პოლიტიკური ეკონომია ან თანამედროვე „ზღერული სარგებლიანობის თეორია“².

მარქსმა მოგვცა მეცნიერული მოძღვრება იმის შესახებ, თუ როგორ არის შესაძლებელი კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ღირებულების კანონის დაურღვევლად ზედმეტი ღირებულების წარმოშობა. ის რაც მარქსამდე აუხსნელი იყო, მხოლოდ პროლეტარიატის დიდმა იდეოლოგმა მარქსმა შესძლო მისი ახსნა. ამას ჰქონდა უაღრესად დიდი მნიშვნელობა რევოლუციონერ მოძრაობაში ჩამოყალიბებული მუშათა კლასისათვის. „ამ საკითხის გადაჭრა (ლაპარაკია ზედმეტი ღირებულების შესახებ, ს. კ.) მარქსის შრომის დიდ ისტორიულ დამსახურებას შეადგენს, იგი ნათელი დღის შუქს ფენს ეკონომიურ დარგებს, სადაც წინათ, როგორც სოციალისტები, ისე ბურჟუაზიული ეკონომისტები წყვედიადში დადიოდნენ ხელის ფათურით. აქედან თარიღდება, ამის გარშემო ტრიალებს მეცნიერული სოციალიზმი“³. ფ. ენგელსის სახელგანთქმული შრომიდან „ანტი-დიუბინგი“ აქ მოტანილი ადგილი იმის შესახებ ლაპარაკ-

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 489.

² ვ. ა. ლენინი — მარქსი, ენგელსი, მარქსიზმი, გვ. 30.

³ ფ. ენგელსი, ანტი-დიუბინგი, გვ. 167-168.

კობს, რომ მეცნიერული სოციალიზმი თარიღდება იმ დროით, როდესაც მარქსის მიერ ახსნილ იქნა, თუ საიდან წარმოიშობა ღირებულების თეორიის საფუძველზე ზედმეტი ღირებულების არსებობა.

ვ. ი. ლენინის განმარტებით ზედმეტი ღირებულების თეორია მარქსის ეკონომიური მოძღვრების ქვაკუთხედიანია: „მხოლოდ მარქსის ეკონომიურმა თეორიამ განმარტა პროლეტარიატის ნამდვილი მდგომარეობა კაპიტალიზმის საერთო წყობილებაში“¹. მარქსმა ზედმეტი ღირებულების მეცნიერული შესწავლით გამოააშკარავა აუცილებლობა ანტაგონიზმისა, რომელსაც საბოლოოდ მიეყვება სოციალისტურ რევოლუციამდე. ვ. ი. ლენინი მარქსის თეორიის ამოცანას იმაში ხედავდა „...რომ ეს თეორია პირდაპირ ამოცანად ისახავს გამოააშკარაოს ანტაგონიზმისა და ექსპლოატაციის ყველა ფორმა თანამედროვე საზოგადოებაში, შეისწავლოს მათი ევოლუცია, დაამტკიცოს მათი გარდაამავალი ხასიათი, მათი სხვა ფორმაში გადასვლის აუცილებლობა და ამრიგად პროლეტარიატს ემსახუროს იმ მიზრით, რომ მან რაც შეიძლება ხქარა და რაც შეიძლება ადვილად მოუღოს ბოლო ყოველგვარ ექსპლოატაციას“².

ამიტომ იყო, რომ მარქსიზმის მტრები, ყველა ჯურის ოპორტუნისტები და რევიზიონისტები მოითხოვდნენ მარქსის ეკონომიური მოძღვრებიდან ზედმეტი ღირებულების თეორიის ამოღებას. ამ თეორიის ამოღებით მათ სურდათ უარეყოთ მუშათა კლასის ექსპლოატაციის არსებობა, უარეყოთ გამწვავებული კლასობრივი ბრძოლა პროლეტარიატსა და კაპიტალისტებს შორის, უარეყოთ კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გადასვლის აუცილებლობა. ასეთ მიზანს ისახავდნენ და ისახავენ ოპორტუნისტები და რევიზიონისტები პოლიტიკურ ეკონომიაში.

ვ. ი. ლენინს არა ერთხელ აღუნიშნავს, რომ „თუ მარქსმა არ დაგვიტოვა „ლოგიკა“ (დიდი ასოთი), მან დაგვიტოვა „კაპიტალის“ ლოგიკა...“³

„კაპიტალის“ ლოგიკა, მეცნიერული სიზუსტით ააშკარავებს კაპიტალისტური მეურნეობის განვითარების ეკონომიურ კანონს.

¹ ვ. ი. ლენინი — მარქსი, ვნეფსი, მარქსიზმი, გვ. 91.

² ვ. ი. ლენინი, თხზულებანი, ტ. I, გამოცემა მეოთხე, ქართ., 1948, გვ. 389.

³ Ленинский сборник, т. XII, стр. 291.

ამ განვითარებას აუცილებლად უნდა მოჰყვეს კაპიტალისტური წესის ხობა და პროლეტარიატის დიქტატურა. აი რას გვასწავლიან „კაპიტალის“ ლოგიკა.

მარქსი ენგელსისადმი გავზავნილ წერილში (24 აგვისტო, 1867 წ.) აღიარებს, რომ „კაპიტალში“ ყველაზე საუკეთესოა: 1) ორმაგი ხასიათი შრომისა, რომელიც აწარმოებს საქონელს, 2) ზედმეტი ღირებულება.

ჭარბულ პრესაში ზედმეტი ღირებულების თეორიის გაშუქებას ა. წულუკიძის მიერ მე-19 საუკუნის მიწურულსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ჰქონდა და აქვს არა მარტო თეორიული, არამედ პრაქტიკული მნიშვნელობა.

II

მარქსის ზედმეტი ღირებულების თეორია ემყარება იმ დებულებას, რომ კაპიტალისტურ მეურნეობაში ბაზარზე იყიდება არა შრომა, არამედ სამუშაო ძალა. ზედმეტი ღირებულების მეცნიერული ახსნა შესაძლებელი ხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც გარკვეულია განსხვავება შრომისა და სამუშაო ძალას შორის. მარქსი დაბუჯითებით გვასწავლის, რომ „ფულის მფლობელს საქონლის ბაზარზე ფაქტიურად შრომა კი არ უპირდაპირდება უშუალოდ, არამედ — მუშა. ის, რასაც ეს უკანასკნელი ყიდის, მისი სამუშაო ძალაა. რაწინს მისი შრომა ნამდვილად იწყება, იგი მას უკვე იღარ გეუთვნის და, ამნაირად, იღარც შეიძლება გაყადულ იქნეს მის მიერ. შრომა ღირებულების სუბსტანციაა და იმანენტური საზომი, მაგრამ თვით მას ღირებულება არა აქვს“¹.

ა. წულუკიძის ყველა შრომაში განსხვავებულია ერთმანეთისაგან შრომა და სამუშაო ძალა. ამან საშუალება მისცა მას მარქსისტულად გაეშუქებინა ზედმეტი ღირებულების თეორია. შრომისა და სამუშაო ძალას შორის განსხვავება მარქსისტულ-ლენინური პოლიტიკური ეკონომიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხთაგანია. ყველა ჯურის ოპორტუნისტები ცდილობს უარყოს განსხვავება შრომისა და სამუშაო ძალას შორის. ეს მათ ესაჭიროებათ იმისათვის, რომ უარყონ სამუშაო ძალის ექსპლოატაცია.

ა. წულუკიძის შრომებში განსხვავებულია შრომა და სამუშაო ძალა. „საქმე იმაშია, — წერდა ა. წულუკიძე, — რომ შრომა თუმცა

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 481.

საქონლის ღირებულებას კმნის, მაგრამ თავის თავად საქონელი არ არის. ბაზარში კაპიტალისტი შრომას როდი ყიდულობს, არამედ მუშის სამუშაო ძალას. შრომა შესაძლებელია მხოლოდ მას შემდეგ, რა რომ მუშა დაქირავებულია, მაშასადამე, რა რომ საქონო საქონელი შეძენილია. ამ დრომდე შრომა არ არსებობს; ცხადია, შეუძლებელია იმის შეძენა, რაც არ არსებობს. მხოლოდ კაპიტალისტი კი იძენს. რას? მუშის ძალას. აი სწორედ ეს სამუშაო ძალაა საქონელი და ამ საქონელს ყიდულობს კაპიტალისტი¹.

სამუშაო ძალის ექსპლოატაცია არის წყარო ზედმეტი ღირებულებისა. მაგრამ ეს უკანასკნელი ყოველთვის როდი მოიპოვება ბაზარზე. ამისათვის წინასწარი ისტორიული პირობებია საჭირო. კაპიტალისტური მეურნეობა არსებობას იწყებს იმ დროიდან, როდესაც სამუშაო ძალა იქცევა საქონლად, ეს მხოლოდ ისტორიულად განსაზღვრულ საფეხურზე არის შესაძლებელი. როდესაც საწარმოო ძალების განვითარება იმ დონემდეა მისული, როცა ერთმანეთს უპირისპირდება საწარმოო საშუალებებისა და ფულის მფლობელი და სამუშაო ძალის მფლობელი. „...ბუნება არ კმნის ერთის მხრივ ფულის ან საქონლის მფლობელს და მეორეს მხრივ — მხოლოდ საკუთარი სამუშაო ძალის მფლობელს. ასეთი ურთიერთობა არ არის ბუნებით შექმნილი, იგი არც ისეთი საზოგადოებრივი ურთიერთობაა, რომელიც ყველა ისტორიული პერიოდისათვის საერთო იყოს. ცხადია, ეს ურთიერთობა თვით არის შედეგი წარსული ისტორიული განვითარების, პროდუქტი მრავალი ეკონომიური გადატრიალების, საზოგადოებრივი წარმოების მთელი რიგი ძველი ფორმაციების დაღუპვის“².

ა. წულუკიძე სამართლიანად ასხეავებს ერთმანეთისაგან ფულს და ფულს, როგორც კაპიტალს. როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, ფულს უძველესი ისტორია აქვს, მაგრამ მაშინ არ იყო შესაძლებელი ფული კაპიტალად გადაქცეულიყო, რადგან არ არსებობდა ის პირობები, რომლებიც ფულს კაპიტალად გადააქცევდა. მაგრამ, როდესაც ერთმანეთს უპირისპირდება ფულის მფლობელი და სამუშაო ძალის მფლობელი, მაშინ შესაძლებელია ფული კაპიტალად გადაიქცეს. ერთი სიტყვით, იმისათვის, რომ შექარხნებ თავისი ქონება კაპიტალად გადააქციოს, მან უნდა მოიპოვოს თა-

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 168.

² კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 130.

ვისუფალი მუშა — თავისუფალი ორნაირად: თავისუფალი მონაწილეობაში მოქმედებაში სამუშაო ძალის გაყიდვის დროს და თავისუფალი გზის ველნიარ საწარმოვო მასალისაგან — საკუთრებისაგან. ამნაირად, საქონლის წარმოების დროს, ერთის მხრით, ჩვენ ვხედავთ საწარმოვო მასალისა და იარაღის პატრონს, მეორე მხრით, ყველაფერ ამებზე მოკლებულს თავისუფალ მუშას. ერთის მხრით, მდიდარს, მეორე მხრით, ღარიბს; პირველ მხარეზე ღვინი და სიცილი გაისმის, მეორეზე გაჭირვება და ქვითინი! მეორის უბედურების წყალობით პირველი ქვიფს ეწვევა, ბედნიერია! ¹.

ა. წულუკიძე მარქსისტულ-ლენინურად აშუქებს საკითხს, რომ წყარო ზედმეტი ღირებულებისა, არის სამუშაო ძალა. სამუშაო ძალის ღირებულება და მის მიერ წარმოების პროცესში შექმნილი ღირებულება, ორი სხვადასხვა სიდიდეა. წარმოების პროცესში მუშის მიერ ახლად შექმნილი ღირებულება ყოველთვის აღემატება სამუშაო ძალის ღირებულებას. წარმოების პროცესში მუშის სამუშაო დღე იყოფა ორ ნაწილად: აუცილებელ და ზედმეტ სამუშაო დროზე, აუცილებელ სამუშაო დროში მუშა აღადგენს თავისი სამუშაო ძალის ღირებულებას, ზედმეტ სამუშაო დროში კმნის ზედმეტ ღირებულებას, რომელსაც უსასყიდლოდ ისაკუთრებს კაპიტალისტთა კლასი.

მარქსიზმ-ლენინიზმის მტრები, ყოველმხრივ ცდილობდნენ, დაემტკიცებინათ, რომ ზედმეტი ღირებულება წარმოების პროცესში კი არ იქმნება, არამედ გაცვლის პროცესშიო. ასეთი უსაფუძვლო დებულება მათ იმისათვის ესაჭიროებოდათ, რომ უარეყოთ მუშათა კლასის ექსპლოატაციის არსებობა.

ა. წულუკიძე აყენებს კითხვას და თვითონვე პასუხობს. საიდან ან როგორ ჩნდება ეს ზედმეტი ღირებულება? — ეგებ გაცვლის დროს გაჩნდა ის? ვნახოთ. წარმოვიდგინოთ, ვაქარს ისეთი ბედნიერი დღე დაუდგა, რომ ას მანეთიან საქონელში ის ასოც მანეთს ღებულობს, ე. ი. ვაქარი ას მანეთზე მოტყუებით ოც მანეთს იგებს. მხოლოდ იმავე ვაქარმა, დღეს თუ ყიდის, ხვალ უნდა იყიდოს. ყოველთვის ის ვერ მოატყუებს, მასაც მოატყუებენ; ას მანეთიან საქონელში ას ოც მანეთს გამოაღალღებენ ხელიდან; ერთი სიტყვით, როგორც მყიდველი, იგებს ოც მანეთს, ხოლო როგორც გამყიდველი, ამდენსავე იგებს. ბოლოს მაინც მოტყუებით ვერაფერს გამოიჩნა. ვთქვათ,

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 141.

სულ ერთი ვაჭარი ატყუებს სხვებს, თვითონ კი არასდროს არ ტყუილობა, მაშინაც ვერ აეხსნით ზედმეტი ღირებულებების ღირებულება ზედმეტი ღირებულება სიმდიდრეს ქმნის, ქვეყანას ჩვენი ღირებულებებისა, აბა, რა უნდა დაემჩნეს ქვეყნის სიმდიდრეს იმით, რომ ვაჭარი პეტრე ივანეს ატყუებს და მისი უბიძიან ფულები თავის უბიძეში გადმოაქვს, ფული მაინც იმდენი რჩება. რამდენიც იყო, ქვეყნის სიმდიდრე ამნაირათ ვერ მოიმატებს. ასე, რომ გაცვლა-გამოცვლის დროს ზედმეტი ღირებულების შექმნა შეუძლებელია; ...¹

ეს ამონაწერია, უპირველეს ყოვლისა, იმის შესახებ ლაპარაკობს, რომ ავტორი აკრიტიკებს და უკუაგდებს იმ შეხედულებას, რომელსაც ქვეყნის სიმდიდრის ზრდის წყაროდ ვაჭრობა მიიჩნია.

ა. წულუკიძე მისთვის ჩვეული მხატვრული ენით გადმოგვცემს, რომ ვაჭარს შეიძლება ისეთი ბედნიერი დღე დაუდგეს ასმანეთიანი საქონელი ისოც მანეთად გაყიდოს. ბუნებრივია, რომ ეს მოხერხებული ვაჭარი ასმანეთიანი საქონელზე ოც მანეთს მოგებას მიიღებს. თითქოს ამით უნდა გაზრდილიყო ქვეყანაში მოგება, მაგრამ არ არსებობს ქვეყნად ვაჭარი, რომელიც პყიდდეს და არ ყიდულობდეს, თუ იცებს ის, როგორც გამყიდველი, წააგებს, როგორც მყიდველი. ქვეყნის სიმდიდრეს ამ გზით, რა თქმა უნდა, არაფერი მოემატება. ვინ ავითარებდა ასეთ აზრს ქვეყნის სიმდიდრის შესახებ, რომელსაც იქ წულუკიძე, სამართლიანად აკრიტიკებს? ისინი იყვნენ მერკანტილისტები, რომლებიც ფიქრობდნენ, რომ ქვეყნის სიმდიდრის წყარო არ შეიძლება ქვეყნის შიგნითვე იქნეს გამოჩაბული, რადგან მერკანტილისტების სისტემის თანახმად ზედმეტი ღირებულება მხოლოდ შეფარდებითია, რასაც ერთი იცებს, იმას აცებს მეორე, ამის გამო არ ხდება ქვეყნის სიმდიდრის ზრდა. ისინი ფიქრობდნენ, რომ ზედმეტი ღირებულება მხოლოდ გაცვლის სფეროში საგარეო ვაჭრობაში მიიღება. ეს იმიტომ, რომ გაცვლის დროს საქონელი იყიდება მის ღირებულებაზე მეტად, ეს გარდამეტი მხოლოდ ამ გზით წარმოდგება. მერკანტილისტების შეხედულების თანახმად გაცვლას აქვს პრიმატი წარმოებასთან შედარებით.

მერკანტილისტები ქვეყნის „სიმდიდრეს ფულით ზომავდნენ; იმათი აზრით, სადაც მეტი ფულია, იქ სიმდიდრეც მეტი იქნებაო.

¹ - წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 140.

აქედან, ცხადია, ლოგიკურად ის დასკვნა გამოჰყავდათ, რომ მტრის მოგროვება სახელმწიფოში, ამ მიზნით ვად — რაც შეიძლება მტრის საქონლის [გაყიდვა საზღვარგარეთ და და ნაკლების ყიდვა] ¹. რა თქმა უნდა, მერკანტილისტების ასეთი შეხედულება მკდარია მარქსიზმ-ლენინიზმის თვალსაზრისით, რადგან ფული არ შეიძლება წარმოადგენდეს სიმდიდრის საყოველთაო ფორმას კაპიტალისტურ მეურნეობაში.

მარქსის შრომებში გამანადგურებელი კრიტიკაა მოცემული მერკანტილისტების ასეთი შეხედულებებისა. ჩვენ დავეყრდნობით „კაპიტალის“ პირველი ტომიდან ერთი შესანიშნავი ადგილის მოტანით. „როგორც უნდა იტრიალო, შედეგი მაინც იგივე რჩება. თუ ეკვივალენტები იცვლება ერთმანეთზე, ზედმეტი ღირებულება არ წარმოიშობა, ხოლო თუ არაეკვივალენტები გაიცვლება, ზედმეტი ღირებულება მაინც არ წარმოიშობა. მიმოქცევა ანუ საქონლის გაცვლა-გამოცვლა არავითარ ღირებულებას არ ქმნის ². ა. წულუკიძე „კაპიტალის“ ამ ადგილს ეყრდნობა და მარქსისტულად ასაბუთებს, რომ მიმოქცევაში ანუ საქონლის გაცვლა-გამოცვლაში ვაჭრობის გზით არ შეიძლება მოხდეს ქვეყნის სიმდიდრის ზრდა.

როცა მარქსი იხილავს ფულის გადაქცევას კაპიტალად, აღნიშნავს, რომ „...კაპიტალი არ შეიძლება მიმოქცევიდან წარმოსდგეს და არც შეიძლება მიმოქცევიდან არ წარმოსდგეს. ის უნდა წარმოსდგეს ერთსა და იმავე დროს მიმოქცევაშიც და მის გარედაც ³. ამ ადგილიდან ჩანს, რომ კაპიტალი, ე. ი. ზედმეტი ღირებულება უნდა წარმოსდგეს ერთსა და იმავე დროს, როგორც მიმოქცევიდან ასევე წარმოებიდან. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მარქსი კაპიტალისტურ წარმოებისა და მიმოქცევას ერთ დიალექტიკურ მთლიანობაში განიხილავს „...მიმოქცევის პროცესის, როგორც საზოგადოებრივი რეპროდუქციის შეუღლები რგოლის, განხილვისას, აღმოჩნდა, რომ კაპიტალისტური წარმოების პროცესი, მთლიანად განხილული, წარმოებისა და მიმოქცევის ერთიანობას წარმოადგენს“ ⁴.

წარმოებისა და მიმოქცევის ერთიანობა მარქსის მოძღვრების თანახმად მათ იგივეობას როდი ნიშნავს. თუ კითხვა დავისმება, რო-

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 49-50.
² კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 124.
³ იოვ. გვ. 126.
⁴ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. III, ნაწ. I, გვ. 3.

მელია განსაზღვრული და გადამწყვეტი ამ მთლიანობაში, რეფორმა უნდა, ყველა მარქსისტ-ლენინელი უპასუხებს, რომ წარმუშავებული კომუნისტების წარმოადგენს ის დებულება, რომ კაპიტალისტური წარმოების წესის დროს განაწილებას, გაცვლა-გამოცვლას, მოხმარების განსაზღვრავს წარმოება. მიმოქცევის პროცესში კლასობრივების ცენტრის გადატანა ნიშნავს უფურადღებოდ დაეტოვოთ კაპიტალისტური წარმოების სპეციფიკური დამახასიათებელი ნიშნები, ეს სპეციფიკურობა ხომ იმაში მდგომარეობს, რომ სამუშაო ძალა იქცევა საქონლად, რომლის ექსპლოატაციის საფუძველზე იქმნება ზედმეტი ღირებულება. ამიტომ კაპიტალისტური წარმოება ჩვენ წარმოგვიდგება, როგორც წარმოება ზედმეტი ღირებულებისა. ზედმეტი ღირებულება იქმნება წარმოების პროცესში, მხოლოდ მისი რეალიზაცია ხდება მთლიანად ან ნაწილობრივ მიმოქცევაში.

მარქსის ზედმეტი ღირებულების თეორია გვასწავლის, რომ კაპიტალისტთა უსაზღვრო მისწრაფებას შეადგენს გაზარდონ ზედმეტი ღირებულების წარმოება, გაზარდონ მოგება. რამდენადაც იზრდება მუშათა კლასის ექსპლოატაცია, იზრდება ზედმეტი ღირებულების წარმოება, რის შედეგადაც კლასობრივი ბრძოლა სულ უფრო და უფრო მრისხანე ფორმებსღებულობს.

ა. წულუკიძე მარქსისტულად ასაბუთებს, რომ კაპიტალისტური მეურნეობა წარმოუდგენელია ზედმეტი ღირებულების გარეშე. მაგრამ ყოველი მეთოდი ზედმეტი ღირებულების ზრდისა იწვევს კლასობრივი ბრძოლის გამწვავებას, „თანამედროვე კაპიტალისტური წარმოება აშენებულია ზედმეტ ღირებულებაზე, რომელიც წარმოადგენს უფადველ შრომას, მუქთად დასაკეთებულ, მშრომელის ძალას. შრომა არის ერთად-ერთი წყარო ღირებულებისა და უკანასკნელის გასამრავლებლათ და გასაძიდებლათ პარველის მომატებაა საჭირო. მეტი შრომა და ნაკლები შრომის ფასი — საწარმოო იარაღის მესაკეთარის სურვილია. ნაკლები შრომა და მეტი შრომის ფასი — მუდმივი წაძლირა მწარმოებლისა; ეს დამოკიდებულება საზოგადოების ორ ელემენტთა შორის კაპიტალისტური წარმოების ნიშნობრივი თვისებაა, მისა არსებობის აფცილებელი პირობაა და ამიტომ ვაქრობა-მრეწველობის განვითარება ამ წინააღმდეგობის განვითარებას მოასწავებს“¹.

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 100.

III

თარგმანი
ბიბლიოთეკა

ამგვარად, ა. წულუკიძის შრომებში მარქსისტულ-ლენინურად აგანმარტებული, თუ როგორ არის შესაძლებელი, რომ ფული გადაიქცეს კაპიტალად და ადგილი ექნეს ზედმეტი ღირებულების წარმოებას. შემდეგ ამისა ა. წულუკიძე იხილავს ზედმეტი ღირებულების ნორმას და იმ მეთოდებს, რითაც იზრდება ზედმეტი ღირებულების ნორმა.

როცა წარმოების პროცესში შექმნილ ზედმეტ ღირებულებას შევფარდებთ ცვალებად კაპიტალთან, მივიღებთ ზედმეტი ღირებულების ნორმას. ან უფრო უკეთ, ზედმეტი შრომა, შეფარდებულია აუცილებელ შრომასთან. კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად ზედმეტი ღირებულების ნორმა შემცირებას კი არ განიცდის, არამედ იზრდება. ეს იმას ნიშნავს, რომ იზრდება მუშათა კლასის ექსპლოატაციის ხარისხი. ა. წულუკიძე სამართლიანად აღნიშნავს, რომ „...ზედმეტი ღირებულების ნორმა არის ექსპლოატაციის რაოდენობა; აქედან ცხადია, რამდენად უფრო დიდია ზედმეტი შრომა, იმდენად მატულობს ზედმეტი ღირებულების ნორმაც...“¹.

კაპიტალიზმის ისტორია სავსეა ფაქტებით, რომ მუშათა კლასი იბრძოდა და იბრძვის სამუშაო დღის შემოკლებისათვის თავისი ეკონომიური პირობების გასაუმჯობესებლად. მას შემდეგ, რაც მუშათა კლასი „თავისთავად“, იქცევა კლასად „თავისთვის“ და შეიცნო თავისი კლასობრივი ინტერესები სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გამოუტყადა კაპიტალისტურ სისტემას. კაპიტალისტები ყოველგვარ ზომებს ღებულობენ, რომ გაადიდონ სამუშაო დღე-მუშების მისწრაფებას კი შეადგენს მისი შემცირება. ამ ნიადაგზე თავს იჩენს წინააღმდეგობა და კონფლიქტი ამ ორ კლასს შორის. მარქსის ეს ადგილი „კაპიტალიდან“ შესანიშნავი ენით აქვს გადმოცემული წულუკიძეს: „...მართალია, ჩემი სამუშაო ძალა შენ სხვა საქონელივით გიყიდი (ეუბნება მუშა კაპიტალისტს, ს. კ.), მხოლოდ სხვა საქონლებისაგან მით განვსხვავდები, რომ მე, გარდა ჩემი სამუშაო ძალის ღირებულებისა, ახალ, ზედმეტ ღირებულებას გიკეთებ, რადგან ზედმეტ შრომას მაიძულებ. ამ ზედმეტ შრომაში შენ ჩემთვის არაფერი მოვიცია, იგი სამართლიანად შენ არ გეკუთვნის, მისი დასაყუთრების უფლება შენ არა გაქვს. შენ შეგიძ-

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 146.

ლია ისარგებლო ჩემი სამუშაო ძალით. მხოლოდ შენ გაქვს უფლება გამფიცვნი, გამყელიფო. შენ მაძლევ ერთი დღის, კარას, სამი დღისას კი მაკეთებინებ, ამიტომ მოვიტხოვ და არა გთხოვ, იმდენ შრომას, რამდენიც შენ ნამდვილად გეკუთვნის. მე კარგათ ვიცი, შენ ამას გულკეთილობით, კაცთ-მოყვარეობით არ იზამ და ამიტომ მე იძულებული ვარ საკუთარი ძაღლით დავიცვა ჩემი უფლება.

ამნაირათ კაპიტალისტის უფლებას მუშა თავის უფლებას უპირდაპირებს. „ძალა აღმართს ხნავსო“, ხომ გავიგონია, მკითხველო? უფლებასაც მხოლოდ ძალა შეიძენს; ამიტომ სამუშაო დღის რაოდენობა შედეგია ამ ორ კლასთა შორის დაუცხრომელი შეტაკების, ბრძოლის¹.

მუშათა კლასის ორგანიზებული და დარბზმული გამოსვლა საშუალებას არ აძლევს კაპიტალისტებს გაადიდონ სამუშაო დღე. ა. წულუკიძის შრომებში ის აზრი არის გატარებული, რომ კაპიტალისტურ პირობებში სამუშაო დღე არასდროს არ წამოვა აუცილებელ სამუშაო დრომდე. კაპიტალისტური რეპროდუქციის ერთ-ერთი თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ის ერთ მხარეზე აღადგენს კლასს, რომელიც მოკლებულია საწარმოო საშუალებებს და იძულებულია გაყიდოს თავისი სამუშაო ძალა. ესაა კლასი პროლეტარიატისა. მეორე მხარეზეა კლასი, რომელიც ფლობს საწარმოო საშუალებებს და იარაღებს და უსასყიდლოდ ითვისებს მუშის ზედმეტ შრომას. ესაა კლასი კაპიტალისტებისა.

ა. წულუკიძე არჩევს ზედმეტი ღირებულების გადიდების ორ მეთოდს. აბსოლუტურ და შეფარდებით ზედმეტ ღირებულებას

„...ისეთ ზედმეტ ღირებულებას, რომელიც სამუშაო დღის გაგრძელებით მატულობს, მეცნიერებაში აბსოლუტური ზედმეტი ღირებულება ეწოდება“² (ხაზგასმულია წულუკიძის მიერ. ს. კ.). ა. წულუკიძე სრულიად სამართლიანად იწყებს განხილვას ზედმეტი ღირებულების ზრდისას, რომელიც სამუშაო დღის გაგრძელებით წარმოადგება. ეს მდგომარეობა გამოწვეულია მით, რომ კაპიტალისტურ მეურნეობას, რომელიც წერტილი წარმოებიდან გამოდის, არ შესწევს უნარი ერთბაშად შესყვალოს წარმოების ტექნიკა, ის ეუფლება არსებულ წარმოებას და მას აძლევს კაპიტალისტურ ფორმას.

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 148.

² იგივე გვ. 161.

კაპიტალიზმის განვითარების ამ საფეხურზე ზედმეტი ღირებულების ზრდის ერთადერთი გზა არის მხოლოდ სამუშაო დღის გაზრდა მარქსი ამის შესახებ ამბობს, რომ ეს იყო შრომის მხოლოდ ფორმალური დამორჩილება კაპიტალისადმი.

რაც შეეხება შეფარდებით ზედმეტი ღირებულებას, ის წარმოადგება აუცილებელი სამუშაო დროის შემცირებით. ზედმეტი ღირებულების გაზრდის ამ მეთოდის შესახებ ა. წულუკიძე წერს: „კაპიტალისტი ყოველთვის მოწოდებულია მუშის სამუშაო კიჩა შეამციროს და მით ზედმეტი ღირებულება გაზარდოს, მხოლოდ ეს მას ყოველთვის არ უბერბდება და ამიტომ იძულებულია სხვა ხერხს მიმართოს, რსეთ ზომას, რომელიც ნამალაფათ, შეუმჩნეველათ იმავე სამუშაო კიჩას შეამცირებს; კაპიტალისტი ცდილობს შეამციროს ის აუცილებელი სამუშაო დრო, რომელიც მუშის ძალის აღსადგენათ აუცილებელი საჭიროა“¹.

ერთა ქვემოთ ა. წულუკიძე აყენებს კითხვას და პასუხობს „როგორ ახერხებს კაპიტალისტი აუცილებელი დროს შემცირებას? — წარმოების გაუმჯობესებით — მეთქი“². როცა ხდება წარმოების გაუმჯობესება და შრომის ნაყოფიერების ზრდა, ეს იძლევა შესაძლებლობას, შემცირდეს აუცილებელი სამუშაო დრო და ამ გზით გაიზარდოს ზედმეტი ღირებულება.

ა. წულუკიძე ვრცლად იხილავს სამ სტადიას კაპიტალიზმის განვითარებაში, რომლებშიც ხელი შეუწყვეს შრომის ნაყოფიერების ზრდას. ესაა: კაპიტალისტური კოოპერაცია, მანუფაქტურა და მანქანური წარმოება.

შრომის კაპიტალისტური კოოპერაციის ქვეშ იგულისხმება: „როდესაც მრავალი მუშა ერთსა და იმავე წარმოების პროცესში ან და სხვადასხვა, მაგრამ ერთმანეთთან დაკავშირებულ წარმოების პროცესში გვეგმიანად ერთი მეორის გვერდით შეერთებულად მუშაობს, შრომის ასეთ ფორმას კოოპერაცია ეწოდება“³. შრომის ასეთი ორგანიზაცია, რა თქმა უნდა, შესაძლებლობას იძლევა კაპიტალისტებს, გაზარდონ ზედმეტი ღირებულების წარმოება, ამის გამო ა. წულუკიძე ამბობს: „ამნაირად კოოპერაციის დროს წარმოება უფრო სწრაფი და ნაყოფიერია“⁴.

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 161.

² იქვე, გვ. 161.

³ მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 279.

⁴ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 165.

სოციალური კლასების განსაზღვრებაში, ანუ ერთი გზა რეალურად
 თაყვის წარმოების აღმოჩენას; მაგრამ ეს გზა საცალფეხოდ ჩვეულებრივ
 გზაა, რადგან კოოპერაცია მხოლოდ მაშინ არის სასარგებლო,
 როცა კაპიტალისტს წარმოების გასაუმჯობესებლად სხვა საშუ-
 ალემა არ მოეპოვება, როცა კაპიტალისტური წარმოება განვითარ-
 ების პირველ ხანაში დგას და გაუმჯობესებული იარაღები არ
 შეუძენია¹. ტექნიკის გასაუმჯობესებლად იმავე ტექნიკის ბაზაზე,
 კაპიტალისტური შრომის ისეთ ორგანიზაციას ჰქმნიან, რომელიც
 საშუალებას აძლევთ მით შეამცირონ აუცილებელი სამუშაო დრო
 და ამ საფუძველზე გაზარდონ ზედმეტი ღირებულების წარმოება.

მეორე სტადია კაპიტალიზმის განვითარებაში, რომელიც ზრდის
 შრომის ნაყოფიერებას, არის მანუფაქტურა, „...იგი გაბატონებუ-
 ლია საკუთრივ მანუფაქტურული პერიოდის განმავლობაში, რომე-
 ლიც გრძელდება დიდიხანით მე-16 საუკუნის ნახევრიდან მე-18
 საუკუნის უკანასკნელ მესამემდეგ“². მანუფაქტურამ განვითარა
 შრომის განაწილება, გამოიწვია მუშის დახელოვნება, შესაძლებ-
 ლობა მისცა ტექნიკის განვითარებას, ყოველივე ამან გაზარდა
 შრომის ნაყოფიერება. „მანუფაქტურული შრომის განაწილება ერთ-
 ნაირი საშუალებაა, რომლითაც კაპიტალისტი შრომას ანაყოფი-
 ერებს, აუცილებელ სამუშაო დროს ამოკლებს, მით ზედმეტ ღირე-
 ბულების ზრდის და კაპიტალს ადიდებს. მაშასადამე, ამით კაპი-
 ტალისტი სწვდება თავის სიწიფეს: სამუშაო ღირებულებას ამცირებს და
 მუშისაგან ჩამონაკვეციით სუქდება; ის ამრავლებს თავის სიმდიდ-
 რეს და ამავე დროს ამახინჯებს მუშას; ამიტომ ერთის მხრით, მან-
 ნუფაქტურა პროგრესული მოვლენაა ცხოვრებაში, ეკონომიურ წარ-
 მატებას მოასწავებს, ხოლო მეორე მხრით, ეს წარმატება მწარმო-
 ებლის დაბეჩავებაზე, დაჩაგვრაზე, გაყვლეფაზე აგებული“³.

მესამე სტადია კაპიტალიზმის განვითარებაში, რამაც გაზარდა
 შრომის ნაყოფიერება და საშუალება მისცა კაპიტალისტებს კიდევ
 უფრო გაეძლიერებინათ მუშათა კლასის ექსპლოატაცია, არის მან-
 ქანურ წარმოებაზე გადასვლა. როგორც მარქსი წერდა, მანქანურ
 წარმოებაზე გადასვლით კაპიტალისტური მეურნეობა დადგა თავის
 საკუთარს ფეხზე. მანქანურ წარმოებაზე გადასვლა ამავე დროს
 იმას ნიშნავდა, რომ შრომის ფორმალური დამორჩილება კაპიტა-

¹ ა. წულუკიძე, თბუღებანი, გვ. 168.

² მ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 239.

³ ა. წულუკიძე, თბუღებანი, გვ. 172.

ლისადმი, იცვლება შრომის რეალური დამოკიდებულება კაპიტალისადმი. მანქანურ წარმოებაზე გადასვლა შემცირებულიყო სამუშაო დრო და მომხდარიყო მუშათა პირობების გაუმჯობესება, მაგრამ მოხდა პირიქით.

მანქანურ წარმოებაზე გადასვლამ კიდევ უფრო გააძლია სამუშაო დღე. მან შესაძლებელი გახადა წარმოებაში მიეზიდა ქალისა და ბავშვის შრომა და ამან მუშას თავისი ოჯახის წევრები გაუხადა კონკურენტად. წარმოებაში ქალისა და ბავშვის შრომის გამოყენებამ კიდევ უფრო შეამცირა სამუშაო ძალის ღირებულება. კაპიტალისტურად გამოყენებული მანქანური წარმოება გახდა მილიონიანი მშრომელი მასების უბედურების წყარო.

ა. წულუკიძემ, 45 წლის წინათ მარქსისტულ-ლენინური ანალიზი გაუყეთა რა მანქანური წარმოების განვითარებას და იმ შედეგებს, რომელიც მას მოაქვს კაპიტალისტურ საზოგადოებაში, სრულიათ სამართლიანად დაასკვნა: „დამიანი ბუნებას იმორჩილებს, მის ძალებს შრომის გასაადვილებლად აწყობს, მძიმე სამუშაოს ამარტივებს, ათასის საკეთებელს ერთს აკეთებინებს, სულიერის მძიმე მოვალეობას უსულოს აკისრებს, მხოლოდ ამასთან ერთად იზრდება მშვიერ-შიშველთა ბრბო, მატულობს ოხვრა-ყვნესა, დღითიდღე მწვაედება უმრავლესობისათვის ცხოვრება და სიმწარის კრემლოფლი წალეკას უქადის კაცობრიობას!“¹.

ეს სიტყვები, თქმული ა. წულუკიძის მიერ, თანამედროვე მონოპოლიტიკური კაპიტალიზმისადმი ისეთივე საშინელი ბრალდებაა, როგორც ის იყო ოთხი ათეული წლის წინათ.

ა. წულუკიძე მოკლედ იხილავს ზედმეტი ღირებულების გარდაქმნილ კონკრეტულ ფორმებს, როგორცაა: მოგება, სარგებელი, მიწის რენტა და სხვ. ზედმეტი ღირებულების მწარმოებელი კლასი არის მუშათა კლასი. მის მიერ შექმნილი ზედმეტი ღირებულება ნაწილდება კაპიტალისტურ საზოგადოებაში სხვადასხვა ექსპლოატატორულ კლასს შორის. განაწილება შეიძლება იმისა, რაც წარმოებული არის. ამიტომ კაპიტალიზმის პირობებში ყველაფერი იმისკენ არის მიმართული, რომ გაზარდონ ზედმეტი ღირებულების წარმოება.

მეცნიერული სოციალიზმის ფუძემდებლებმა სრული

¹ ა. წულუკიძე, იხსულებანი, გვ. 178.

² პოლის ზედმეტი ღირებულების შრომა, ტ. IX, 1948.

გამოაიშკარავეს, რომ კაპიტალისტს ერთადერთი სასიცოცხლო მისწრაფება აქვს, რაც ზედმეტი ღირებულების გაზრდაში მდგომარეობს: „როგორც კაპიტალისტი, იგი მხოლოდ გამაიროვნებელი კაპიტალია. მისი სული კაპიტალის სულია, მიგრამ კაპიტალს ერთადერთი სასიცოცხლო მისწრაფება აქვს, მისწრაფება—გაადიდოს თავისი ღირებულება. შექმნას ზედმეტი ღირებულება, შეიწოვოს თავისი მუდმივი ნაწილით, საწარმოთ საშუალებებით, ზედმეტი შრომის რაც შეიძლება მეტი მასა“¹.

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების შრომებში ის აზრი არის გატარებული და მეცნიერულად დასაბუთებული, რომ მწარმოებელი კლასი ზედმეტი ღირებულებისა კაპიტალისტურ საზოგადოებაში არ შეიძლება სხვა კლასი იყოს, თუ არა მუშათა კლასი.

ა. წულუკიძე დგას მარქსიზმ-ლენინიზმის ამ თვალსაზრისზე და აღნიშნავს, რომ მუშათა ექსპლოატაციის სიღრმეებზე იქმნება სიმდიდრე, რომელსაც ინაწილებს ექსპლოატატორული კლასები, „...რომ მუშის შემოსავალი—სამუშაო ქირა მისი შრომით არის შედენილი, რომ პური არსობისა მწარმოებელს ოფლითა და ტანჯვით აქვს მოპოებული. ჩვენ ისიც ნათლად გავარკვეით, რომ მთელი სიმდიდრე ამავე მწარმოებლის შრომით გროვდება, მხოლოდ მისი სამუშაო ქირა ამ სიმდიდრის ერთი პაწია ნაწილია“².

ა. წულუკიძე სასტიკ ბრძოლის უცხადებს ველგარული პოლიტიკური ეკონომიის წარმომადგენლებს და მის გამოვლინებას ჩვენს სინამდვილეში. როგორც ცნობილია, ა. სმიტი ამტკიცებდა, რომ „ხელფასი, მოგება და რენტა არის თავდაპირველი წყარო ყოველი შემოსავლის, ისე, როგორც ყოველი საცვლელი ღირებულებისა“³.

ა. სმიტის ამ დებულებას ხელი ჩასკიდეს ველგარული პოლიტიკური ეკონომიის წარმომადგენლებმა და აღიარეს სამი წყარო, რომელიც ჰქმნის შემოსავალს, ესაა: მიწა, კაპიტალი და შრომა. ეს თეორია მიზნად ისახავს მიჩქმალოს გამწვავებული კლასობრივი ბრძოლა, და საქმე სურათ ისე წარმოგვიდგინონ ვითომ სიმდიდრის შექმნაში თანაბრად მონაწილეობს ეს სამი ფაქტორი: მიწა, კაპიტალი და შრომა. მარქსმა თავის შრომაში „კაპიტალი“ ამ ჯუროს ეკონომისტები დაიხასიათა, როგორც კაპიტალისტების დაქირავე-

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 189.

² ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 196.

³ ა. სმიტი, გამოცვლენა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ, ტ. I, გვ. 60.

მული მკლაბნელები, მათ მიერ შეთხზული თეორიები ¹ შექმნილნი კაპიტალისტთა ინტერესებს.

ზედმეტი ღირებულების კონკრეტული ფორმები, როგორცაა: მოგება, სარგებელი, მიწის რენტა და სხვ., ზედმეტი ღირებულებიდან წარმოდგება. როდესაც ზედმეტი ღირებულებას ვუფარდებთ მთელ კაპიტალთან, მაშინ ჩვენ ვღებულობთ მოგების ნორმას. კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად სხვადასხვა მიზეზის გამო მოგების ნორმას აქვს დაკუმის ტენდენცია, ამას სამართლიანად აღიარებს ა. წულუკიძე. მოგების ნორმის დაკუმის ტენდენცია, რა თქმა უნდა სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ ეცემოდეს მოგება ხეცოვად. პირობით, კაპიტალიზმის განვითარების დროს ჩვენ საქმე ვაქვს მოგების საოცარ ზრდასთან.

იმპერიალიზმის ხანაში ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ინგლისის მსხვილ რეაქციულ კაპიტალისტთა მონოპოლიების კავშირების მოგება როგორც მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში, ისე ომის შემდგომ იზრდება. მაგრამ ეს ზრდა ხდება მუშათა კლასის ექსპლოატაციით, რაც იწვევს მუშათა კლასისა და ხალხის საარსებო დონის სისტემატურ შემცირებას.

კაპიტალისტური წარმოების პროცესში მუშების მიერ შექმნილ ზედმეტი ღირებულებას ითვისებს კაპიტალისტი, რომლის საწარმოში ის იქმნება, მაგრამ არ არის მისი საბოლოო მესაკუთრე. „მან უნდა გაუყოს შემდეგ იგი კაპიტალისტებს, რომელნიც მთლიანად აღებულ საზოგადოებრივ წარმოებაში სხვა ფუნქციებს ასრულებენ, მემამულეებს და სხვ.“¹

ზედმეტი ღირებულების ერთი ნაწილი სარგებლის სახით მიაქვს იმ კაპიტალისტს, ვინც ფული ვაასესხა. ეს კაპიტალისტები არის რანტიეთა ჯგუფი, რომელიც სასესხო პროცენტს ღებულობს, იმის გამო, რომ ფულის მფლობელია. ვ. ი. ლენინმა თავის სახელგანთქმულ შრომაში „იმპერიალიზმი, როგორც კაპიტალიზმის უმაღლესი სტადია“, რანტიე კაპიტალისტთა ზრდა დაახასიათა, როგორც ერთ-ერთი ნიშანი კაპიტალიზმის ლპობისა იმპერიალიზმის ეპოქაში. რანტიე კაპიტალისტები სრულიად მოწყვეტილი არიან წარმოებას. ისეთი კაპიტალისტების შესახებ ა. წულუკიძე წერს: „ეს არის კაპიტალის პროცენტი, რომელსაც ფულიანი კაპიტალისტი ფულის დროებით გააცემაში იღებს. თვითონ ის წარმოებაში

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი. ტ. I, გვ. 508.

არავითარ მონაწილეობას არ ღებულობს, თვითონ შეიძლება აქცეს არაფერი გაეგებოდეს იმ საქმის, რომლის მოსაწყობათ...
ფული იხსნება. მან მხოლოდ უმკველად ერთი იცის: დანიშნულ ვადაზე ამოდენი და ამოდენი სარგებელი უნდა მიიღოს¹.

ა. წულუკიძე მარქსისტულ-ლენინურად განიხილავს მიწის რენტის საკითხს. ზედმეტი ღირებულების ერთი ნაწილი მიაქვს მიწის რენტის სახით მემამულეთა კლასს. ა. წულუკიძე სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლას უცხადებს იმით, ვინც აღიარებს, რომ მიწა თავისთავად არის რენტის მომცემი. მიწა არავითარ ახალ ღირებულებას არ ქმნის. „მიწის აბსოლუტური ნაყოფიერება სხვას არაფერს იწვევს გარდა იმისა, რომ შრომის განსაზღვრული რაოდენობა იძლევა განსაზღვრულ პროდუქტს, რომელიც გამოწვეულია მიწის ბუნებრივი ნაყოფიერებით. განსხვავება მიწის ნაყოფიერებაში იმას ქმნის, რომ შრომის და კაპიტალის ერთიდაიგივე რაოდენობა, მაშასადამე, ერთიდაიგივე ღირებულება, გამოიბატება სამიწათმოქმედო პროდუქტების სხვადასხვა რაოდენობაში, რომ, მაშასადამე, ამ პროდუქტებს სხვადასხვა ინდივიდუალური ღირებულებანი აქვთ“². ა. წულუკიძე მარქსის ამ დებულებას ეყრდნობა და აღიარებს, რომ ნაყოფიერი მიწები იმის შესაძლებლობას იძლევა, რომ ასეთ მიწებზე შრომისა და კაპიტალის დახარჯვა პროდუქტთა მეტ რაოდენობას გვაძლევს.

ა. წულუკიძე აღიარებს, რომ მიწის რენტა მემამულეთა კლასის უშრომოდ შემოსავალია. იგი უფრო შორს მიდის. რენტის განხილვის დროს მან დააყენა კითხვა, რა ემართება მიწის რენტის და მიწის ფასს კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად? როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, მიწას ღირებულება არა აქვს, მაგრამ მიწის აქვს ფასი, რადგან ის ყიდვა-გაყიდვის საგანია. მიწის ფასი სხვა არაფერია, თუ არა კაპიტალიზაციამწილი მიწის რენტა. ზემოთ დასმულ კითხვას ა. წულუკიძემ სრულიად მართებულად უპასუხა, რომ კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად იზრდება მიწის რენტა და მიწის ფასიც.

ამგვარად, ა. წულუკიძემ თავის შრომებში, რის შესაძლებლობას ცარიზმის ცენზურის პირობები იძლეოდა, განიხილა მარქსის ზედმეტი ღირებულების თეორია და ზედმეტი ღირებულების გარ-

¹ ა. წულუკიძე, თხზულებანი, გვ. 199.

² ე. მარქსი, კაპიტალი, ტ. III, ნაწ. მეორე, გვ. 333.

დაქმნილი კონკრეტული ფორმები. თავის შრომებში კასტიაკი, მრბოლა გამოუყენებდა ვულგარული პოლიტიკური ეკონომიის გამოვლინებას, რომელიც შეუთავსებელი იყო მარქსიზმთან.

ჯერ კიდევ 1900 წელს, პოლემიკური ხასიათის სტატიაში, რომელიც გამოქვეყნდა „კვალში“ სახელწოდებით: „ჩვენი უთანხმოებანი“ ა. წულუკიძემ უყუარდო როგორც არამეცნიერული ვულგარული პოლიტიკური ეკონომიის თეზა, რომ სიმდიდრის შექმნაში თანაბრად მონაწილეობს სამი ფაქტორი: „მიწა, კაპიტალი, შრომა“.

ა. წულუკიძემ მეცნიერულად დაასაბუთა, რომ ასეთი პოლიტიკური ეკონომია გამოსადეგი არ არის რევოლუციურ მოძრაობაში ჩაბმული მუშათა კლასისათვის. ვულგარული პოლიტიკური ეკონომია ესაქიროება გაბატონებულ კლასს იმისათვის, რომ ბუნებრივი აუცილებლობით გაამართლოს კაპიტალისტთა ბატონობა მუშათა კლასზე. მარქსი ახასიათებდა რა ვულგარულ პოლიტიკურ ეკონომიას და იმ ფორმულას, რომელიც მათ წამოაყენეს, წერდა: „იმევე დროს ეს ფორმულა შეეფერება გაბატონებული კლასების ინტერესებს, იმიტომ, რომ იგი აცხადებს და დოგმად აქცევს მათი შემოსავლის წყაროების ბუნებრივ აუცილებლობას და მუდმივ გამართლებას“¹.

მარქსისტულ-ლენინური რევოლუციური თეორიით შეიარაღებულმა ა. წულუკიძემ გამანადგურებელი ლახვარი ჩასცა თავის შრომებში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ თვალსაჩინო წარმომადგენლის არჩილ ჯორჯაძისა და ქართველ „ლევალურ მარქსისტთა“ ბელადის ნოე ეორდანიას „საერთო ნიადაგის“ თეორიის.

ა. ჯორჯაძე ჩვენს ქვეყანაში ქადაგებდა „საერთო ნიადაგის“ ვულგარული პოლიტიკური ეკონომიის დრომოკმულ თეორიას. ა. წულუკიძე კლასიკურ შრომაში „ოცნება და სინამდვილე“ იხსენიებს ფრედერიკ ბასტიის გეარს, რომელიც აღიარებდა, რომ „საზოგადოება თავისი შედგენილობით ურთიერთ შორის გადახლართულ სოლიდარობათა შეერთებაა — და სხვა არაფერი“. ა. ჯორჯაძე ვულგარული პოლიტიკური ეკონომიის ამ ძირითად თეზას არ გასცილებია. პირიქით ის ამ თეორიის თავდადებული დამცველი იყო. ამ თეორიის საწინააღმდეგოდ ა. წულუკიძის კალმით დაწერი-

¹ ა. მარქსი, კაპიტალი, ტ. III, ნაწ. მეორე, გვ. 348.

ღია შემდეგი სიტყვები: „...არც ერთი ევროპის ერთგვან კლასში ბრძოლას არ გადაარჩენია და „საერთო მოქმედების ნიადაგზე“ ვერც ერთმა ფეხი ვერ მოიკიდა, თუმცა მათ ბ. არჩილ ჯორჯაძეზე არა ნაკლები შქადაგებლები ჰყავდათ. მართო ერთი ბასტია ღირდა რაოდენიმე ჯორჯაძეთ, მაგრამ მისმა ჰარმონიულმა თეორიამაც კი ვერ მოსპო კლასთა ბრძოლა და სინამდვილე მისდა გაუქვითხავათ წარემართა“¹.

ა. წულუკიძის ყველა შრომაში მარქსისტულ-ლენინურად არის დასაბუთებული, რომ კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ზედმეტი ღირებულების მწარმოებელი კლასი არის მხოლოდ მუშათა კლასი, ის კმნის სიმდიდრეს, რომელიც შემდეგ ნაწილდება ექსპლოატატორულ კლასებს შორის. ამის გამო ა. წულუკიძე წერს: „საზოგადოების ყველა კლასები: წვაკარი, მემამულე, ფულის პატრონი, მეჭარხნე, უშრომლათ, თავისი სამუშაო ძალის დაუხარჯველათ ისაკუთრებენ მშრომელის ნაქეთებს, ნაღვანს და ერთმანეთში ინაწილებენ. შრომა კმნის სიმდიდრეს, სიმდიდრე ფუფუნებას, უსაქმურობას, განცხრომას. შრომობს მწარმოებელი, ფუფუნებს, უსაქმურობს, განცხრომაშია არა მწარმოებელი. ერთის ნაოფლარს მეორე ისაკუთრებს. პირველი ერის უმრავლესობა, კაცობრიობის უდიდესი ნაწილი; მეორე — უმცირესობა, საზოგადოების პატარა ჯგუფები“².

ა. წულუკიძის ასეთი ღრმა მეცნიერული ანალიზი კაპიტალისტურ საზოგადოებისა შეიძლება უცლელად გავრცელდეს თანამედროვე კაპიტალისტურ სამყაროზეც.

¹ ა. წულუკიძე, თბილუბანი, გვ. 100.

² იგივე, გვ. 101.

ივანე გომბათაძე

**მიჩურინული მატერიალისტური ბიოლოგიური
მეცნიერების გამარჯვება ***

მატერიალისტური ბიოლოგია შეისწავლის ორგანული სამყაროს განვითარების ობიექტურ კანონზომიერებას, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს მცენარეთა და ცხოველთა მიზნობრივად მართვის საქმეში — პრაქტიკული მიზნების განსახორციელებლად, ადამიანის მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად.

ბიოლოგიის წინაშე დასმული ეს ამოცანა ყველაზე პირველად და სწორად გაიგო და გადაჭრა ჩვენი დროის დიდმა ბიოლოგმა ი. ვ. მიჩურინმა. ყველასათვის ცნობილია მისი დევიზი: „ჩვენ ვერ დაველოდებით წყალობას ბუნებისაგან. ჩვენი ამოცანაა გამოვართვათ ეს წყალობა მას“.

მიჩურინამდე ბიოლოგია იყო უმთავრესად აღწერითი და რეკონსტრუქციული მეცნიერება. მიჩურინის შემდეგ კი იგი გახდა კმედიოთ, ცოცხალი ბუნების გარდამქმნელ მეცნიერებად.

უდიდესმა ბიოლოგმა ჩ. დარვინმა შექმნა რა ევოლუციური თეორია, საფუძველი ჩაუყარა ორგანული სამყაროს — მცენარეთა და ცხოველთა ისტორიული განვითარების მეცნიერულ შესწავლას. დარვინის მოძღვრება უდიდესი მოვლენა იყო მე-19 საუკუნის ბუნებისმეტყველებაში. მცნიერული სოციალიზმის ფუძემდებლებმა — მარქსმა და ენგელსმა, ხოლო შემდეგ ლენინმა და სტალინმა მაღალი შეფასება მისცეს დარვინის მოძღვრებას, რადგანაც დარვინმა, ობიექტური თვლით შეხედა რა ბუნებას, მცენარეთა და ცხოველთა განვითარება ახსნა მატერიალისტურად, საბოლოოდ გაანადგურა ბუნებაზე მეტაფიზიკური შეხედულება და ბიოლოგია

* წაკითხული იყო მოხსენებად პედაგოგიკური ინსტიტუტის XIII სამეცნიერო სესიაზე 1949 წლის 24 თებერვალს.

დააყენა მეცნიერულ ნიადაგზე. მარქსიზმის კლასიკოსები ამავე დროს მკაცრად აკრიტიკებდნენ დარვინის შეცდომებისა და ბიოლოგიური შებლუდულობისათვის, მაგ., დარვინის მოძღვრების სუსტ მხარედ ითვლება, რომ მან თავის შრომებში ადვილი დაუთმო მალთუსის რეაქციურ იდეებს, სუსტად აქვს მოცემული მემკვიდრეობისა და ცვალებადობის საკითხები, სწორად ვერ გაიგო ადამიანის შემოქმედი როლი ორგანიზმთა ბუნების გარდაქმნაში და სხვა.

რეაქციონერმა ბიოლოგებმა ყველაფერი გააკეთეს, რაც მათზე იყო დამოკიდებული, რომ დარვინიზმიდან ამოეღოთ მატერიალისტური ელემენტები, წინ წამოეწიათ და გამოეყენებინათ მისი შეცდომები.

„დარვინის შემდგომ პერიოდში მსოფლიოს ბიოლოგთა უდიდესი ნაწილი, დარვინის მოძღვრების შემდგომი განვითარების ნაცვლად, ყველაფერს აკეთებდა, რომ დარვინიზმი გაეუხამსებინა, ჩაეხშო მისი მეცნიერული საფუძვლები. დარვინიზმის ასეთი გაუხამსების ყველაზე მკაფიო გამოხატულებას წარმოადგენენ ვეისმანის, მენდელის, მორგანის, თანამედროვე რეაქციული გენეტიკის ფუძემდებელთა მოძღვრებანი“¹.

ვეისმანიზმი და მისი ვარიაციები — მენდელიზმ-მორგანიზმი, რომლებიც მე-19 საუკუნე, ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში წარმოიშვნენ, მიმართული იყო დარვინის განვითარების თეორიის მატერიალისტური საფუძვლების წინააღმდეგ. ამ რეაქციული, იდეალისტური კონცეფციების მიხედვით ორგანიზმი გაყოფილია ორ დიამეტრალურად განსხვავებულ ნაწილად: მემკვიდრული ნივთიერება ანუ იდიოპლაზმა და „მკვებავი ნივთიერება“ ანუ ტროფოპლაზმა (სომა), პირველი, ავტონომური, უცვლელი, ორგანიზმისა და გარემოპირობებისაგან დამოუკიდებელია. იგი არც კვდება და არც წარმოიშობა. მემკვიდრული ნივთიერება, ვეისმანის აზრით, თაობიდან-თაობაზე უცვლელად გადადის და განვითარების კანონზომიერებებს არ ემორჩილება. ცოცხალი სხეული, მისი ყველა უჯრედები და ორგანოები უძღურნი არიან ჩანასახოვანი უჯრედების წარმოშობასა და ცვალებადობაში. ესინა მხოლოდ საკვებს წარმოადგენენ ამ უკვდავი ნივთიერებისათვის.

„უკვდავი მემკვიდრეობითი ნივთიერება, ცოცხალი სხეულის განვითარების თვისობრივ თავისებ-

¹ ტ. დ. ლისენკო, მდგომარეობა ბიოლოგიურ მეცნიერებაში, 1948, გვ. 8.

ბურებათაგან დამოუკიდებელი, ნივთიერება, რომელიც განაგებს ხრწნად სხეულს, მაგრამ მისგან არ წარმოიშობა — ასეთია ვეისმანის აშკარა იდეალისტური, თავისი არსით მისტიკური კონცეფცია, რომელიც მან წამოაყენა, ამოეფარა რა სიტყვებს „ნოდარჯინიზმის“ შესახებ“¹.

მენდელიზმ-მორგანიზმმა მთლიანად მიიღო და, შეიძლება ითქვას, კიდევ გააღრმავა ვეისმანის ეს მისტიკური შეხედულებანი. განსხვავება მათ შორის მხოლოდ ისაა, რომ თანამედროვე მენდელისტ-მორგანიზტებმა ვეისმანის რეაქციული თეორიები მრავალფეროვან სიტყვებში, სქოლასტიკასა და ფორმალისმში გაახვიეს, რათა დაეფარათ მისი ნამდვილი არსი, ცდილობდნენ მატერიალიზმად მოეჩვენებინათ ვეისმანის იდეალისტური დებულებები.

ბიოლოგიაში წარმოშობილ ორ მიმდინარეობას შორის ბრძოლის მთავარ მიზეზს შედენილ ნიშან-თვისებათა მემკვიდრეობით გადაცემის საკითხი წარმოადგენდა. მენდელისტ-მორგანიზტების აზრით ვარემო პირობებს, რომელშიც ორგანიზმს უბდება ცხოვრება, თავის სასიცოცხლო მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება, არავითარი გაელენის მოხდენა არ შეუძლია ამ ორგანიზმის ბუნებაზე, მისი მემკვიდრულ ნიშანთვისებათა წარმოშობაზე. ორგანიზმის მემკვიდრულ ნიშან-თვისებათა ჩამოყალიბება და შემდეგ თაობაზე გადაცემა, მენდელისტ-მორგანიზტების აზრით, მხოლოდ განსაკუთრებულ, მემკვიდრულ ნივთიერებაზეა დამოკიდებული, რომელიც მოთავსებულია უჯრედის ბირთვში ქრომოსომების სახით.

ქრომოსომებში ხაზობრივად განუობილა მრავალრაცხოვანი, მემკვიდრულ ნიშან-თვისებათა მატარებელი, თვალით უხილავი წერტილები ანუ გენები. გენები დალაგებული არიან წყვილ-წყვილად, რომელთაგანაც ერთი მიღებულია მამისაგან, მეორე კი დედისაგან, ისე როგორც თვითონ ქრომოსომების ორმაგობაც გამოწვეულია ორი მშობლის სასქესო უჯრედთა შეერთებით.

მენდელისტ-მორგანიზტების აზრით ცხოველთა და მცენარეთა ასეთი მემკვიდრული აპარატი თვისობრივ ცვლილებებს არ განიცდის, მით უმეტეს, ადამიანს არ შეუძლია მემკვიდრულ ნიშან-თვისებათა შეცვლა და მიზნობრივად გამოყენება.

მენდელისტ-მორგანიზტების კონცეფციებში გადაწყვეტილი აღგილი უქირავს შემთხვევითობას. მათ მიაჩნიათ, რომ ყოველი ახალი

¹ ტ. დ. ლისენკო. მდგომარეობა ბიოლოგიურ მეცნიერებაში, გვ. 12.

ნიშან-თვისება თუ სისტემა მხოლოდ და მხოლოდ შემთხვევით და არა კანონზომიერად წარმოიშევა. შემთხვევითია გენეტიკური ბადობა, ქრომოსომების განაწილება სასქესო უჯრედებში აგრეთვე შემთხვევითი ხასიათის ატარებს. შემთხვევითობაზეა დამყარებული ნიშან-თვისებათა დათიშვა ჰიბრიდულ თაობებში და შემთხვევითი-თვისით ორგანიზმის ცვალებადობა. აქედან დასკვნა: ორგანიზმთა განვითარების ძირითადი ეტაპები ყველა შემთხვევითი ხასიათის ატარებენ.

„ორტოდოქსალური“ დარვინიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენელი ი. ი. შმაღლაშენი თავის შრომაში „ეგოლუციის ფაქტორები“ წერს: „ცალკეული მუტაციების წარმოშობას შემთხვევითი მოვლენების ყველა ნიშანი აქვს. ზენ არ შეგვიძლია არც ვიწინასარმეტყველოთ და არც ნებისმიერად გამოვიწვიოთ ესა თუ ის მუტაცია. ჯერჯერობით არ მოხერხდა რაიმე კანონზომიერი კავშირის დაყარება მუტაციის თვისებასა და გარემოს ფაქტორებში გარკვეულ ცვლილებას შორის“¹.

შმაღლაშენს თუ დაეუჯერებთ, საჭირო აღარ არის ვეძიოთ მუტაციის გამომწვევი მიზეზები, რადგან იგი უეცრივ წარმოიშობა და ადამიანის სურვილებს არ ემორჩილება. მენდელისტ-მორგანისტები ეძებენ ამ უეცარ შემთხვევით ცვლილებათა გამომწვევ საშუალებებს მოქმედობენ სხვადასხვა საწიამლაგით, რენტგენის სხივებით და სხვა, რომლებიც მართლაც იწვევენ შემთხვევითი გაკლენას ცოცხალი უჯრედის აღნაგობაში, მაგრამ ყველა ეს ცვლილებანი, თუ ვინდ სასარგებლონიც იყვნენ, არ ეხმარებიან ადამიანს მცენარეთა და ცხოველთა მართვაში, სასარგებლო ჯიშების მიღების საქმეში. ეს არ არის მატერიალისტური ბიოლოგიის განვითარების გენერალური ხაზი.

„საერთოდ, — ამბობს ლისენკო, — მორგანისტებს ცოცხალი ბუნება წარმოუდგენიათ შემთხვევითი, ერთმანეთს დაკრძლებული მოვლენების ქაოსად, საჭირო კავშირისა და კანონზომიერების გარეშე. ყველგან შემთხვევითობა ბატონობს. მორგანისტებს არ შეუძლიათ აღმოაჩინონ ცოცხალი ბუნების კანონზომიერებანი და იძულებული არიან მიმართონ აღბათობის თეორიას და არ ესმით რა ბიოლოგიური პროცესების კონკრეტული შინაარსი, ბიოლოგიურ მეცნიერებას შიშველ სტატისტიკად აქცევენ“².

¹ ტ. დ. ლისენკო- მფლობარება ბიოლოგიურ მეცნიერებაში, გვ. 27.

² იქვე, 23-72.

დიალექტიკური მატერიალიზმი გვასწავლის, რომ ბუნებრივმა კანონზომიერება მოქმედებს. ცოცხალი ორგანიზმები კანონზომიერებას ვითარდება. ამ პროცესში მიღებული ცვლილებები შემდეგ თაობებში მემკვიდრეობით გადაეცემა. ორგანიზმთა მემკვიდრეობა ნივთიერებათა ცვლის შედეგს წარმოადგენს და, თუ შევძლებთ ნივთიერებათა ცვლის პროცესის მოწესრიგებას ცოცხალ ორგანიზმში, მემკვიდრეობაც სასურველი მიმართულებით შეიცვლება.

„ნივთიერებათა ცვიდან, — წერს ფ. ენგელსი, — რომელიც კვებისა და გამოყოფის შემწეობით სწარმოებს და რომელიც ცილის არსებითს ფუნქციას წარმოადგენს და აჭრეთვე მისი დამახასიათებელი პლასტიურობიდან გამომდინარეობს სიცოცხლის ყველა დანარჩენი უმარტივესი ფაქტორი: გალიზიანების უნარი, რომელიც უკვე იგულისხმება ცილისა და მისი საკვების ურთიერთობაში; შეკუმშვის უნარი, რომელიც უკვე მეტად დაბალ საფეხურზე იჩენს თავს საკვების ჩანთქმის დროს; ზრდის უნარი, რომელიც უდაბლეს საფეხურზე გულისხმობს გამჩაყლებას დანაწილების შემწეობით; შინაგანი მოძრაობა, ურომლისოდაც შეუძლებელია როგორც საკვების ჩანთქმა ისე მისი ასიმილაცია“¹.

მიწურინისა და ლისენკოს მიერ შემოღებულმა ვეგეტაციურმა პიბრიდიზაციამ მთლიანად დაადასტურა ენგელსის ზემოთ მოყვანილი სიტყვები. მუნობის შედეგად გამოწვეული ნივთიერებათა ცვლის გამო იცვლებიან მემკვიდრული ნიშნებიც. მენდელიზმ-მორგანიზმის უცხოელ და ჩვენებურ წარმომადგენლებს არ სწამთ ვეგეტაციური პიბრიდების არსებობა, რადგანაც ამ შემთხვევაში მემკვიდრულ ნიშან-თვისებათა გადაცემა სქესობრივი პროდუქტების შერწყმის გარეშე ხდება.

ტყვილა კი არ დაუთმო ი. ი. შმალჰაუზენმა თავის წიგნში „ვეოლუციის ფაქტორები“ საპატიო ადგილი ჩვენი ქვეყნის აშკარა მტრის გენეტიკოს დობენსკის თვალსაზრისს და სრულიად გამოტოვა ტამირიანევის, მიწურინისა და მიწურინელთა შრომები.

დობენსკის აზრით გენეტიკოსებმა თავიც კი არ უნდა შეიწყუბონ მიწურინელთა ცდების გასამეორებლად. ზოგიერთი პირი — წერს იგი. — გაკვირვებული იქნება უთუოდ, თუ რატომ არ ილტვიან გენეტიკოსები ამ ცდების განმეორებისათვის. პასუხი საკმაოდ მარტივია: მეცნიერების წინსვლა ძლიერ დაირღვეოდა ყველა სწავ-

¹ ფ. ენგელსი. ანტი-დუერინგი, ქართ. გამოც., 1933, გვ. 59.

ლულს თავისი მუშაობა რომ შეეწყვიტა ვილაცას მიერ საეჭვო დასკვნების გამოქვეყნების უოველ შემთხვევაში.

ძნელი არ არის იმის მიხედვით, რომ დობენსკის და მისი მომხრეების სემს მეცნიერებასთან არავითარი საერთო არ აქვთ. მათ ეშინიათ ნამდვილი მეცნიერების. მიჩურინელთა ცდების განმეორება ძირფესვიანად გაანადგურებდა იდეალისტურ, შემთხვევითობაზე დაყრდნობილ მათს კონცეფციებს.

მიჩურინულ ბიოლოგიას აინტერესებს მოვლენათა ისტორიული განვითარების შესწავლა, ის ვზა, საიდანაც იწყება ამ სასარგებლო ცვლილებათა წარმოშობა, რათა მიზნობრივად მიემართოთ ცოცხალ ორგანიზმში წარმოშობილი პროცესები.

ი. ვ. მიჩურინმა ბრწყინვალე გამოკვლევებით და მანამდე არნახული პრაქტიკული შედეგებით ახალი ეტაპი შექმნა მატერიალისტური ბიოლოგიის განვითარებაში. მიჩურინმა დაამტკიცა, რომ მენდელისში ეწინააღმდეგება ბუნებრივ სინამდვილეს, რომლის წინაშეც უძლური ხდება ყოველგვარი მეტაფიზიკური თეორია.

ი. ვ. მიჩურინმა თავისი რევოლუციური თეორიით ბიოლოგიაში და პრაქტიკული მიღწევებით საფუძველი ჩაუყარა მეცნიარეთა ორგანიზმების განვითარების შესახებ ახალ მეცნიერებას, ახლებურად დააყენა საკითხი იმ კავშირების შესახებ, რომლებიც არსებობენ ორგანიზმებსა და გარემო ბუნებას შორის.

მიჩურინამდე ბიოლოგია ძალიან სუსტად სწივლობდა იმ ურთიერთდამოკიდებულებებსა და კავშირებს, რომლებიც არსებობენ ცალკეულ სხეულთა, ნაწილთა და მოვლენათა შორის. სწორედ ამ კანონზომიერებათა, კავშირთა და ურთიერთდამოკიდებულებათა საფუძველზე შეიძლება განვითარების პროცესის, ფორმათა წარმოშობის ბიოლოგიური არსის გაგება. გარემოს ფაქტორთა ცვალებადობის შედეგად იცვლებიან ორგანიზმის შემკვიდრული ნიშან-თვისებანი, რომელთა-დაგროვების შედეგად წარმოიშეება ახალი, თვისობრივად განსხვავებული ორგანიზმის ბუნება, ყალიბდება ახალი ნიშან-თვისებანი და ორგანოები.

ორგანიზმის ცალკეული ნაწილები, მისი უჯრედები, მოითხოვენ თავისი არსებობის სხვადასხვა ეტაპზე კვების, ზრდის და გამრავლების თავისებურ პირობებს. ორგანიზმსა და გარემო ბუნებას შორის არსებობს დიალექტიკური ერთიანობა. ბუნების დიალექტიკა მთელი სიცხადით ვეჩვენებს, რომ სასიცოცხლო პროცესები წარ-

მოადგენენ თავისთავად გარეგანისა და შინაგანის ერთიანობას, რომელიც ასიმილირებული გარეგანი პირობები შინაგანად იქცევიან.

აქედან დასკვნა: ინდივიდუალური განვითარება ცოცხალ ორგანიზმებში თავის ბეჭედს ასევეს მომავალ თაობათა განვითარებაზე. მენდელისტ-მორგანისტებს ვერ წარმოუდგენიათ კარგი მოვლისა და პატრონობის, აგროტექნიკის გაუმჯობესების გზით ორგანიზმთა ბუნების შეცვლა, ამიტომაც პრაქტიკაში არც ერთი მნიშვნელოვანი ახალი ჯიში არ გამოუყვანიათ.

ი. ვ. მიწურინმა შესძლო ჩაეხედა ორგანიზმის განვითარების სიღრმეში, გაეგო ბუნების საიდუმლოებანი და დაესაბა გზები მის გარდასაქმნელად. უდიდეს რუს პატრიოტს მიწურინს არ ასვენებდა რუსული მებაღეობის უმწეო სახე, იგი ოცნებობდა, რომ რუს ადამიანს თავისი ხელით მოეწყვიტა ბალშვ სამშრეთის ხეხილთა ნაყოფები. ისე გარდაექმნა სამშრეთის ხილულ მცენარეთა ბუნება, რომ ისინი წეგუებოდნენ რუსეთის შუა ზოლის მკაცრ კლიმატურ პირობებს. ი. ვ. მიწურინმა თავის მუშაობას საფუძვლად დაარვინის მოძღვრების პროგრესული დებულებები დაუდვა, დიალექტიკურ მთლიანობაში განიხილა ორგანიზმისა და გარემოს ურთიერთგავლენა და თავისი დასახული მიზნები განახორციელა. მისმა შექმნილმა მოძღვრებამ მცენარეულ ორგანიზმთა განვითარების შესახებ მთლიანად გაანადგურა მენდელისტ-მორგანისტების იდეალისტურ-მეტაფიზიკური შეხედულებანი.

„მიწურინული მატერიალისტური მიმართულება ბიოლოგიაში ერთადერთი მეცნიერული მიმართულებაა იმითომ, რომ იგი ემყარება დიალექტიკური მატერიალიზმის, ხალხის სასარგებლოდ სამუშაოს რევოლუციური გარდაქმნის პრინციპებს. ვეისმანისტურ-მორგანისტული იდეალისტური მიმართულება ბიოლოგიაში იმითომ არის ცრუმეცნიერული, რომ იგი საბოლოო ანგარიშით დამყარებულია ღვთაებრივი საწყისის აღიარებაზე სამუშაოს განვითარებაში, ბუნების „მარადიული და უცვლელი“ კანონებისადმი ადამიანის პასიურ შეგუებაზე“¹.

ი. ვ. მიწურინის მიერ შექმნილ-მეთოდებსა და მცენარეული ორგანიზმების განვითარების მართვის გზებს, გარდა უდიდესი თეორიული მნიშვნელობისა, დიდი პრაქტიკული შედეგებიც მოჰყვა. თავის სიცოცხლეში მიწურინმა შესძლო გამოეყვანა 300-ზე მეტი ახალი ჯიშის ხილკენკროვანი მცენარე.

¹ პრავდის მოწინავე კომუნისტი, 1948, 28. VIII.

მის მიერ გამოყვანილი ჯიშები, ვაშლის, მსხლის, კერამის, ვაზის და სხვა. ხასიათებიან არა მარტო მათი ხასიათებით, არამედ დიდი მოსავლიანობითა და ნაყოფთა უკეთესი ხარისხით, ვიდრე ეს აქეთ მათ მშობლიურ ფორმებს სამხრეთში. ასწლოვანი მუხები, ნაძვები და ფიჭვები ვახშენ 1939-40 წლის ზაფხულში ი. ვ. მიწურინის სახელობის ცენტრალურ სასელექციო-გენეტიკური ლაბორატორიის ტერიტორიასა და მის მახლობლად ძლიერი ყინვების გამო. ამ ზამთარში ფესვები გაუყინა არა მარტო კულტურულ, არამედ ველურ მცენარეებსაც. მიწურინული მეთოდებით გამოყვანილი ჰიბრიდული მცენარეები კი შესანიშნავად გრძობდნენ თავს 40-48° ყინვის პირობებში. მიწურინმა აღმოაჩინა მებაღეობისათვის ისეთი რაიონები, როგორცაა ურალი და ციმბირი, გადასწია მებაღეობა ჩრდილოეთსა და შორეულ აღმოსავლეთში. ამ რაიონებში ამჟამად ბაღებს 20.000 ჰექტარი ფართობი უჭირავს. იგი ხდება სოფლის მეურნეობის მნიშვნელოვანი დარგი იმ რაიონებში, სადაც რევოლუციამდე არც ერთი ხილეული მცენარე არ იყო.

მეფის რუსეთში მებაღეობა ძალიან დაბალ საფეხურზე იდგა. ყინვაგამძლე ვაშლის ჯიშებიდან აღსანიშნავე იყო მხოლოდ „ანტონოვკა“ და „სკრიჟაჟელა“. მსხლის ჯიშებიდან, რომლების ზამთარში შენახვა შეიძლებოდა, გარდა ნახევრად კულტურული „ბერგამონტისა“, არც ერთი არ იყო. 2-3 ჯიშის კლიაფი და მდარე ხარისხის ალუბლის რამდენიმე ჯიშში — ამ რევოლუციამდელი რუსეთის შუა-ზონის მებაღეობის სახე. ჩრდილოეთში, ურალსა და ციმბირში ხეხილი სრულიად არ იყო. არსებული ბაღების აგროტექნიკური დამუშავება ძალიან დაბალ დონეზე იდგა.

მიწურინმა მოგვცა სწორი და პრაქტიკისათვის სახელმძღვანელო მოძღვრება ორგანიზმთა ცვალებადობისა და მეშვეიდრეობის შესახებ. მიწურინული მოძღვრება მცენარეთა განვითარების მართვის შესახებ რეალური ფაქტია. იგი ბუნებრივი კანონზომიერებიდან გამომდინარეობს და არა განყენებული თეორიული მსჯელობიდან. ეს მოძღვრება აღამაინის ხელში ბუნების რევოლუციური გარდაქმნის საუკეთესო იარაღია. ჰიბრიდიზაციის გზით გამოყვანილი ჯიშები ხასიათებიან სამხრეთის მშობლიურ მცენარეთა კარგი ხარისხის ნაყოფებით და უკეთესი ამტანიანობით, ვიდრე ადგილობრივი ფორმები. ამ ჯიშებში თავისი ყინვაგამძლეობით არა ერთხელ გააქვირვეს ზვენი და საზღვარგარეთელი სელექციონერები.

1898 წ. კანადის ფერმერთა ყრილობამ ოფიციალურად დაადასტურა ის ფაქტი, რომ ამ წლის ძლიერმა ყინვებმა ალუბლის ყველა ჯიში, როგორც ვერცხული, ისე ამერიკული წარმოშობის გაანზო. ვადარჩა მხოლოდ ქ. კოზლოვიდან მიღებული ალუბლის ჯიში — „მიჩურინის მოსავლიანი“. ამ ფაქტს არა მარტო პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა, არამედ იგი მორალური გამარჯვებაც იყო. ფერმერებმა იცოდნენ, რომ ეს ჯიში შექმნილია დიდი რუსი სელექციონერის შრომითა და გენიით. მსოფლიოს მოწინავე ადამიანები იცნობდნენ და აფასებდნენ მიჩურინის ჯიშებს, არა ერთხელ ჩამოსულან უცხოეთიდან მიჩურინის ჯიშების გასაცნობად და არა ერთხელ შეუთავაზებიათ ამერიკელებს მიჩურინისათვის დოლარები და კარგი პირობები. მაგრამ თავისი ქვეყნის უსაზღვრო პატრიოტმა, მიუხედავად იმისა, რომ მაშინდელ რუსეთში თავს თბილად გრძობდა, დოლარებში არ გააყიდა თავისი ხალხისათვის გამოყვანილი მცენარეთა ახალი ჯიშები და უარი განაცხადა ამერიკაში გადასახლებაზე. ჰიბრიდიზაციის გზით მიღებული ჯიშები არღვევდა სახეთა უცვლელობის იდეას, საფუძველს აკლავდა რელიგიურ დოგმებს, ამიტომაც მას თავს ესხმოდნენ რელიგიის მსახურნი. ჰიბრიდიზაცია მათ „წაბიღწვად“ მიაჩნდათ, მიჩურინი კი ფანტაზიორად გამოჰყავდათ.

ი. ვ. მიჩურინმა შეიმუშავა ახალი, ბიოლოგიისათვის უცნობი, მეთოდები მცენარეთა ჰიბრიდიზაციის დარგში, რომელთა გამოყენებით მან შესძლო მიზანდასახულად გარდაექმნა მცენარეთა ბუნება, მიეცა თავისი ხალხისათვის ხეხილის ნაწარმი ჯიშები.

მიჩურინმა შეიმუშავა აგრეთვე ვეგეტაციური ჰიბრიდიზაციის მეთოდი და ამ გზით მრავალი საინტერესო ფორმები შექმნა. ეს მეთოდი ფართოდაა გამოყენებული თანამედროვე სელექციაში.

აკად. ტ. დ. ლისენკომ და მისი სკოლის მეცნიერებმა ვეგეტაციური ჰიბრიდიზაციის მეთოდზე ფართოდ დანერგეს პამიდორის, კართოფლის და სხვა მცენარეთა სელექციაში. ასზე მეტი ნაშრომი აქვთ გამოქვეყნებული საშკოთა სელექციონერებს ვეგეტაციურ ჰიბრიდიზებზე. ყველა ეს შრომა ამტკიცებს მემკვიდრულ ნიშან-თვისებათა შთამომავლობაზე გადაცემის ვეგეტაციური ჰიბრიდიზაციით, ისე, როგორც ამის ადგილი აქვს სქესობრივი ჰიბრიდიზაციის შემთხვევაში. მიჩურინი უდიდესი ბელოვანი და დამკვირვებელი იყო. მას შეეძლო მცენარის ვეგეტაციური ნაწილებით — ფოთლების ფორმით, ჩაძარღვის სახით, ღეროს მოყვანილობითა და შემადგენლო-

ბით და სხვა შეემჩნია ახალგაზრდა ჰიბრიდული მეცნიერული კულტურებისა და ნაყოფიერების ნიშნები, შეეძლო ემსჯელა მომავალი ჯიშის სამეურნეო მნიშვნელობის თვისებებზე.

საბჭოთა ბიოლოგების შეხედულებებს მემკვიდრეობისა და ცვალებადობის საკითხებზე საფუძვლად მიიჩნინული გენეტიკა უღივს მემკვიდრეობა, მიჩურინული გაგებით, ცოცხალი ორგანიზმის თვისება — მოითხოვოს განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე გარემოს სხვადასხვა პირობები და თავისებურად უპასუხოს მათ. ადამიანი სცვლის რა გარემო პირობებს, ამით სცვლის ორგანიზმთა ჯიშობრივ თვისებებურებასაც. ამ გზით შეძენილი ახალი თვისებები მემკვიდრეობით გადადიან შვილებში. ამიტომაც ორგანიზმი და მისთვის აუცილებელი პირობები მთლიანობას წარმოადგენენ. იცვლება რა ცხოვრების პირობები, იცვლება ორგანიზმის განვითარების ტიპიც. განვითარების პროცესში მყოფი ორგანიზმის ცხოვრების პირობების შეცვლა მისი მემკვიდრეობის შეცვლის პირველადი მიზეზია. ცვალებადობისა და მემკვიდრეობის ასეთმა გაგებამ მიჩურინულ გენეტიკას საშუალება მისცა დაუფლებოდა ორგანიზმთა განვითარების სასურველ მართვას.

ივანე ვლადიმერის-ძე მიჩურინმა, საფუძველი ჩაუყარა ქმედით ბიოლოგიას, რომელიც ღირსეულად ატარებს ივანე ვლადიმერის-ძის სახელს.

ი. ვ. მიჩურინის, კ. ა. ტიმირიაზევის, ვილიამსის, დოკუჩაევის, კოსტინევის შესანიშნავ მემკვიდრეობაზე იზრდებოდა და იზრდება საბჭოთა მოწინავე ბიოლოგიის ახალი კადრები. ისინი კიდევ უფრო ავითარებენ და მაღლა სწივენ წინაპართა მოწინავე იდეებს. ამ მხრივ ყველაზე დიდი დამსახურება თანამედროვე ბიოლოგიაში ტ. დ. ლისენკოს მიუძღვის.

აკად. ტ. დ. ლისენკომ თავიდანვე შეურიგებელი ბრძოლა გამოუცხადა იდეალისტურ ვეისმან-მორგანისტულ შეხედულებებს ბიოლოგიაში და გაბედულად წამოაყენა, ჯერ კიდევ ახალგაზრდამ, მეცნიერებისათვის უცნობმა ნოვატორმა, სრულიად ახალი, დადგენილი წესისათვის მიუღებელი, შეხედულებანი ორგანიზმთა განვითარების მართვის საქმეში. მენდელიზმ-მორგანიზმის ანტიმეცნიერულ თეორიებთან ბრძოლაში ექმნებოდა და ყალიბდებოდა ტ. დ. ლისენკოს ქმედითი დარეინიზმი.

მეცნიერება იმიტომ იწოდება მეცნიერებად, — გუასწავლის ამახანაგი სტალინი, რომ იგი არ სცნობს ფეტიშებს, არ ემშინია

ხელი ახლოს ძველს, დრომოკმულს და გრძნობით ეკიდება მის მტრს. მისი ხმა. სწორედ ასეთი სტალინური მეცნიერების ღირსეულობის წარმატებით მომადგენელია აკად. ტ. დ. ლისენკო. მთელი მისი მეცნიერული აზრი და ენერჯია მჭიდროდაა დაკავშირებული პრაქტიკასთან. „საბჭოთა მეცნიერება იმით არის ძლიერი, რომ იგი არ გამოეყოფა ხალხს, არამედ ნებაყოფლობითა და ხალხით უწყევს მას მომსახურეობას“¹.

სოციალისტური მიწათმოქმედება და ლისენკოს შემოქმედება ერთმანეთისაგან განუყოფელია. შეისწავლა რა ლისენკომ მცენარეთა ბუნება და მათი განვითარების პირობები, შექმნა მოძღვრება მცენარეთა სტადიურად განვითარების შესახებ. ეს თეორია საფუძვლად დაედვა ლისენკოს შემდგომ მუშაობას როგორც თეორიულ, ისე პრაქტიკულ საკითხებზე. იგი წარმოადგენს ყველაზე დიდ აღმოჩენას მცენარეთა ფიზიოლოგიის დარგში კ. ა. ტიმირაზევის შრომების შემდეგ. ამ თეორიით არა მარტო გაამდიდრა ჩვენი ქვეყანა ლისენკომ პურიითა და კარტოფილით, არამედ დაადგინა ბუნების ადამიანის სასარგებლოდ გარდაქმნის ახალი გზები, რომლებიც გენეტიკისა და სელექციის შემდგომ განვითარებას წარმოადგენენ. არც ერთ მეცნიერს ისე ღრმად და დიალექტიკური მატერიალიზმის საფუძველზე არ დაუმუშავებია ორგანიზმისა და გარემოს ურთიერთობის საკითხი, როგორც ეს აკად. ლისენკომ მოგვცა.

ორგანიზმი თუ ნორმალურად იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნილებებს, ლეზულობს საკმარისად ყველა იმ ნივთიერებას, რომლებიც საჭიროა მისთვის განვითარების ამა თუ იმ ეტაპზე, მაშინ მისი მემკვიდრეობა ძირითადად უცვლელი რჩება. ასეთი ორგანიზმიდან შედარებით მსგავსი ფორმები წარმოიშვებიან. მაგრამ თუ ორგანიზმი ვერ იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნილებებს, ის იძულებული ხდება მიიღოს მისთვის უჩვეულო პირობები და მისი მემკვიდრეობაც იცვლება. „მემკვიდრეობითობის შეცვლა ჩვეულებრივ წარმოადგენს ორგანიზმის განვითარების შედეგს გარემოს იმ პირობებში, რომლებიც ასე თუ ისე არ შეეფერებიან მოცემული ორგანიზმის ფორმის ბუნებრივ მოთხოვნილებებს“².

განვითარების გარემოც შეიძლება შეიცვალოს ორგანიზმი (დამ-

¹ პრავდის მოწინავე კომუნისტა, 1948. 28. VIII.

² ტ. დ. ლისენკო. მდგომარეობა ბიოლოგიურ მეცნიერებაში, გვ. 39.

წერობა, სახსრების დამტკრევა, ფესვების დაგლეჯა, მაგრამ ეს ცვლილებები არ იქნებიან სიცოცხლის პროცესისათვის დაზარალებული და აუცილებელი.

აკად. ლისენკო გვასწავლის, რომ გარემო ფაქტორების გავებით გამოწვეული ყველა ცვლილება სასქესო უჯრედში არ აღიბეჭდება, რადგანაც ორგანიზმის ცალკეული ნაწილები სხვადასხვაგვარად ვითარდებიან და სხვადასხვა ფაქტორთა გავლენას განიცდიან. თუ რომელიმე ნაწილი ძალით იღებს მისთვის უწვეულო პირობებს და იცვლება, მშობელს აღარ ჰგავს, მაშინ მისმა მეზობელმა ნაწილებმა შეიძლება ეს პირობები არ მიიღოს. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა ნაწილი ორგანიზმში მტკიცე კავშირში იმყოფება, შეიძლება ამ შემთხვევაში ეს კავშირი ორმხრივი არ იყოს. „სხეულის შეცვლილი უბანი ვანაგრძობს ამა თუ იმ საზრდოს მიღებას მეზობელი უბნებიდან, ხოლო საკუთარ, სპეციფიკურ ნივთიერებათა წიცემა მას არ შეეძლება, ვინაიდან მეზობელი უბნები მათ არ აირჩევენ“¹.

ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ შეიღვეულ თაობებში ყოველთვის თავს არ იჩენს მშობელში მომხდარი ცვლილებები. მაგრამ ამ უბნებს თვითონ ყოველთვის აქვთ შეცვლილი მემკვიდრეობითობა. ასეთი უბნებიდან აღებულ ნაწილებს (კვირტებს, ტოტებს, ფესურებს) თუ გავამრავლებთ, მათგან წარმოშობილ თაობას შეცვლილი ნიშნები გამოსჩნდება. „ცვლილებათა მემკვიდრეობით გადაცემის ზომა დამოკიდებული იქნება იმ პროცესის საერთო ჯაჭვში სხეულის შეცვლილი უბნის ნივთიერებათა შეტანის ზომამზე, რომელიც წარმომქმნელი სასქესო ან ვეგეტაციური უჯრედების შექმნას იწვევს“².

თუ ვიცით ორგანიზმის მემკვიდრეობის აგების გზები, ადამიანს შეუძლია, განვითარების სათანადო პირობების შექმნით, შესცვალოს მისი ბუნება. ამიტომ ორგანიზმის მოვლა-პატრონობას, აგროტექნიკურ ღონისძიებათა გატარებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ახალი ჯიშების გამოყვანის საქმეში. ცუდი აგროტექნიკის დროს არა თუ ცუდი ჯიშებისაგან არასოდეს არ შეიძლება კარგი ჯიშების მიღება, არამედ ბევრ შემთხვევაში კარგი, კულტურული ჯიშებიც კი რამდენიმე თაობის შემდეგ ამ პირობებში ცუდი გახდება.

¹ ტ. დ. ლისენკო. მფლობარეობა ბიოლოგიურ მეცნიერებაში, გვ. 40.

² იქვე გვ. 41.

სოციალისტურმა სოფლის მეურნეობამ ახალი ამოცანები დაუდგინა საბიოლოგიურ ბიოლოგიას. ბიოლოგიაში არსებულმა მსხვილმა ლებანი ეროვნულმა ორგანიზმების განვითარების მართვის შესახებ არა საკმარისი აღმოჩნდა. „მიწურინულელები თავიანთ კვლევაში განვითარების დარჯინის თეორიას ეყრდნობიან, მაგრამ თავისთავად თვით დარჯინის თეორია სრულიადაც საკმარისი არ არის სოციალისტური მიწათმოქმედების პრაქტიკული ამოცანების გადასაწყვეტად. ამიტომ თანამედროვე საბჭოთა აგრობიოლოგიას საფუძვლად უდევს დარჯინიზმი მიწურინ-ვილიამსის მოძღვრების მიხედვით გარდაქმნილი და ამრიგად საბჭოთა შემოქმედებით დარჯინიზმად გადაქცეული“¹.

აკად. ტ. დ. ლისენკომ ამ შემოქმედებითი დარჯინიზმის ძირითადი საკითხები გააღრმავა და ახალ სიმაღლეზე აიყვანა. ლისენკოს ბიოლოგიურ მოძღვრებას უშუალო დამოკიდებულება აქვს გენეტიკასა, სელექციასა, მეთესლეობასა, აგროტექნიკასა, მცენარეთა ფიზიოლოგიასა და მეცნიერების სხვა დარგებთან. ვასავეირი არ არის ამიტომ, რომ ეს მოძღვრება სწრაფად გაერცელდა ჩვენს ქვეყანაში და მასზე მუშაობენ მოწინავე მეცნიერები საზღვარგარეთ. ლისენკოს მიერ შექმნილი მცენარეთა სტადიურად განვითარების თეორია მტკიცედ დამკვიდრდა მეცნიერების არსენალში. იგი შესულია ყველა ენაზე გამოცემულ ლიტერატურასა და სახელმძღვანელოში. ამ თეორიის საფუძველზე დამუშავებულია მთელი რიგი აგროტექნიკური საშუალებანი, რომელთაც უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვთ, მათ შორის აღსანიშნავია სასოფლო-სამეურნეო მნიშვნელობის მცენარეთა თესლების იარაღიზაცია, ე. ი. მინდურის კულტურათა — ხორბლის, კართოფილის, შაქრის ჭარბლის, მამბის და ბალჩეულთა თესლების დათესვამდე დამუშავება.

ეს აგროდონისძიება, რომელიც ჩვენში ათეული წლების მანძილზე გამოყენებული დიდ შედეგებს იძლევა — იგი ამცირებს მცენარის განვითარების სავეგეტაციო პერიოდს, იზოგება სათესლე მასალა, ზოგიერთი კულტურებიდან წელიწადში რამდენიმე მოსავლის მიღება შეიძლება და სხვა.

1940 წელში იარაღიზირებული თესლებით 13 მილიონი ჰექტარი ფართობი ითესებოდა. 1947 წ. საქ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის თებერვლის პლენუმის დადგენილებაში განსაკუთრებული

¹ ტ. დ. ლისენკო. მდგომარეობა ბიოლოგიურ მეცნიერებაში, გვ. 53.

ყურადღებამა მიქცეული იაროვიზაციის მეთოდის გეგმავნიერებელმა იქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ლისენკოს მიერ მცენარეთა სტრუქტურად განვითარების თეორიის დამუშავებამდე, ერთწლიან სასოფლო სამეურნეო მცენარეთა კულტურის სელექციაში მეცნიერული თეორია არ იყო.

ცნობილი არ იყო, თუ როგორ უნდა შეირჩეს მშობლიური ფორმები შეჯვარებისათვის ახალი პაბრიდული ჯიშების მისაღებად. ლისენკომ და მისმა მოწავეებმა შედარებით მოკლე დროში მშობლიური ფორმების შერჩევით გამოოყენეს საგაზაფხულო ხორბლის შესანიშნავი ჯიშები: მათგან აღსანიშნავია „1163“ და „ოდესის 13“. ბამბის კარგი ჯიში „ოდესის I“ და სხვა.

კართოფილის გადაჯიშების საწინააღმდეგოდ კავშირის სამხრეთ რაიონებში გადაშტრელი ზომები იყო მიღებული, მაგრამ ლისენკომ: ე ვერავიჩი შესძლო ამ დიდი მნიშვნელობის პრობლემის გადაჭრა. მენდელისტ-მორგანისტები, ე. წ. „ლუტალი“, „მომკვდინებელი“ გენებით ხსნიდნენ ამ გადაჯიშებას და ვერავითარი ეფექტიური ღონისძიება ვერ წამოაყენეს მის საწინააღმდეგოდ.

აკად. ლისენკომ თავისი თეორიის საფუძველზე გახსნა კართოფილის გადაჯიშების ბიოლოგიური არსი და შემოიღო მისი ზაფხულზე თესვა, რის გამოც მოსავალი ერთი ათად დიდდება და ხარისხი უმჯობესდება.

ორანაკლები მნიშვნელობა აქვს სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის ლისენკოს მიერ დამუშავებულ თვითგამანაყოფიერებელ მცენარეებში ჯიშთა შიგა შეჯვარების მეთოდს. იგი წარმოადგენს მეთესლეობის სელექციის საფუძველს. ლისენკომ მეცნიერულად დაასაბუთა ნათესაური შეჯვარების (ინცუბტის) მეთოდის მანეზბლობა ჯვარედინად გამანაყოფიერებელ მცენარეთა სელექციაში და ინბრინდიგის მეთოდი ცხოველთა მომშენებლობაში, რომელზედაც დაყრდნობილი იყო მენდელისტური გენეტიკა. ლისენკომ, დარკინიზმის პრინციპებიდან გამომდინარე, დაამტკიცა ჯიშთა შორისი შეჯვარების სარგებლიანობა.

მენდელისტ-მორგანისტები შეუძლებლად სთვლიდნენ საშემოდგომო ხორბლის საგაზაფხულოდ გადაქცევას იმ მოტივით, რომ ამ მცენარეთა ბუნება ჩამოყალიბებულია ძველთაგანვე, მასზე არ მოქმედებს გარემო ფაქტორები და მათი დამახასიათებელი თვისებები იმემკვიდრეობით გადმოდის უცვლელად წინაპრებიდან.

ლისენკომ და მისმა თანამოაზრეებმა შესძლეს, გარემო პირობათა

შეცვლით განვითარების პირველ სტადიაზე, შეეცვალა მატერიალისტური კონსერვატიული მეცნიერებითობა და გაეხადათ (იგნ. შერსტინსკი) მეცნიერებითობის მქონედ, რომელთა გარდაქმნაც ადვილად შეუძლია სელექციონერებს სასურველი მიმართულებით.

საშემოდგომო ხორბლის საუკეთესო ჯიშები გადაქცეულია საგზაფხულოდ და პირუკუ, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორც თეორიულად, ისე პრაქტიკულად მოსავლიანობის გადიდებისა და შრომის რაციონალურად გამოყენების საქმეში.

ჩვენი სელექციონერების მიერ მიღებულია საშემოდგომო ხორბლის მაღალმოსავლიანი ჯიშები, რომლებიც საუკეთესო მოსავალს იძლევიან მოსკოვის, ციმბირისა და შორეული რაიონების მკაცრ კლიმატიურ პირობებში.

5 წლის წინად აკად. ლისენკომ წამოაყენა კაუჩუკოვანი მცენარეების კოკ-საგიზისა და ტაუ-საგიზის ბუდობრივად თესვის მეთოდი, რომლითაც უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობის ამოცანა გადასჭრა. ასეთი მეთოდით თესვამ მოსავლიანობის ნახტომისებური გადიდება გამოიწვია. მაგრამ ამ ფაქტს, გარდა პრაქტიკული მნიშვნელობისა, დიდი თეორიული ღირებულებაც აქვს. ამ მაგალითზე და სხვა ცდებით აკად. ლისენკომ გახსნა და კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა დარვინის მალთუსიანური შეცდომები არსებობისათვის ბრძოლის საკითხში.

„ჩვენი საბჭოთა მიწვინული მიმართულების აგრობიოლოგიური მეცნიერების განვითარების შედეგად — ამბობს აკად. ლისენკო, — სხვანაირად ისმება დარვინიზმის მთელი რიგი საკითხები. დარვინიზმი არა მარტო იწმინდება ნაკლოვანებათა და შეცდომათაგან, არა მარტო უფრო მაღალ საფეხურზე აღის, არამედ მნიშვნელოვანწილადაც, მთელ რიგ თავის დებულებებში, სახეს იცვლის. იმ მეცნიერებიდან, რომელიც უმთავრესად ორგანული სამყაროს წარსულ ისტორიას ხსნიდა, დარვინიზმი ხდება შემოქმედებითი, კმედიითი საშუალება ცოცხალი ბუნების გეგმაშეწონილი, პრაქტიკის თვალსაზრისით დაუფლებიანა“¹.

ამ დარვინიზმა მრავალი წლის ოცნება სინამდვილედ აქცია. თავისი რევოლუციური მოძღვრებით აგრობიოლოგიაში ახლებურად დააყენა და გადასჭრა ევოლუციის თეორიული და პრაქტიკული საკითხები. პეტრეპავლოვსკის ციხეში ჩამწყვდეული ზერნიშევსკი

¹ ტ. დ. ლისენკო. მეცნიერება ბიოლოგიურ მეცნიერებაში, გვ. 54.

თავის რომანში „რა ვაკეთოთ“ ავტორს ვერა პავლოვნას (საქართველო) იგი სიზმარში ნახულობს ზღაპრული ხორბლის ყანას, სადა მცენარეს რამდენიმე თვეთავე ასხია, ხშირია და კარგა მოსავლიანია. ეს სიზმარი ლისენკომ და მისმა მოწაფეებმა სინამდვილედ აქციეს. მოსკოვთან ახლოს, მდინარე პახრას ნაპირზე, რამდენიმე წუთით სავალზე იმ ადგილიდან, სადაც გარდაიცვალა კაცობრიობის უდიდესი გენია ვ. ი. ლენინი, გორკაში, ვ. ი. ლენინის სახელობის სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერებათა აკადემიის საცდელ მინდვრებზე, ხარობს დატოტილ თვეთავეანი ხორბალი. ამ ხორბლის 200 გრამიდან გასულ წელს აკად. ავაქიანმა მოიყვანა 3,5 ცენტნერი მარცვალი. ერთი ჭიქა ხორბლის მარცვლიდან — 6 ტომარი მარცვალი. ახლო მომავალში ეს ხორბალი შექტარზე 100 ცენტნერ მოსავალს მოგვცემს.

ძნელი ხდება ამ წერილში ჩამოითვალოს ის დამსახურება, რაც აკადემიკოსმა ლისენკომ გაუწია ჩვენს სამშობლოს თავისი გაბედული თეორიებითა და პრაქტიკული შედეგებით. მრავალფეროვანია მისი მეცნიერული მუშაობის ასპარეზი და მრავალმხრივია მისი შრომა. მაგრამ ყველა ისინი მიმართულია ჩვენი ქვეყნის სოფლის მეურნეობის სოციალისტურად გარდაქმნისაკენ, ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესებისაკენ.

დიდი სამამულო ომის წლებში, როდესაც ჩვენს სამშობლოს მეტი რაოდენობით ესაჭიროებოდა ნედლი მასალა, ხორბალი, სოფლის მეურნეობის სხვა პროდუქტები, მენდელისტ-მორგანისტები თავს ირთობდნენ უსარგებლო „მეცნიერული გამოკვლევებით“. მორგანისტების თვალსაზრისით წარმომადგენელი ნ. პ. დუბინინი ომის დროს იკვლევდა თუ რა გავლენა მოახდინა ომმა კ. ვორონევის ხილის ბუჩქების ქრომოსომებზე და აღდგენითი პერიოდისათვის მიზნად ისახავდა ამავე საკითხის გამორკვევას.

აკად. ტ. დ. ლისენკომ 1941 წელში თავისი აკადემია ციმბირში გადაიტანა და მთელი რიგი მეცნიერული პრობლემები გადაქრა, რითაც ციმბირი პურის მოსავლიან ქვეყნად აქცია. ამავე პერიოდში მან მოგვცა შესანიშნავი ღონისძიება: კართოფლის წვეროების სათესლე მასალად გამოყენების შესახებ, რომელმაც დიდად შეუწყობეული კართოფლის მოსავლიანობის გადიდებას.

ი. ვ. მიჩურინი კმნიდა მცენარეული ფორმების ახალ, ბუნებაში არნახულ შექვიდროებას. იგი აჯვარებდა სხვადასხვა ბუნების მცენარეებს და მათგან ახალი თაობა გამოჰყავდა. მიჩურინამდე ასეთი

შეჯვარებანი შეუძლებლად მიიჩნედათ. შოთხეი და ალუბიჯი და მსხალი, ნესვი და კვახი ერთდებოდნენ მის ხელშეწყობაში იძლეოდნენ. იგი სამუდამოდ აკავშირებდა ამტანიანობასა და სინაზეს, ველურობასა და კულტურულობას. მთელი თავისი სიცოცხლე ამ მეცნიერმა ბუნებასთან მეგობრობაში გაატარა.

ეყრდნობოდა რა თავისი ღირსეული წინამორბედის — მიხურინის რევოლუციურ ნაბიჯებს ორგანიზმთა მემკვიდრეობისა და ცვალებადობის მართვაში, აკად. ლისენკომ დაამუშავა მოძღვრება მემკვიდრეობის გეგმაშეწონილი მართვის შესახებ. თავის შრომაში „მემკვიდრეობისა და მისი ცვალებადობის შესახებ“ აკად. ლისენკო ამდიდრებს კ. ა. ტიმირიაზევისა და ი. ვ. მიხურინის მეცნიერულ მემკვიდრეობას.

მთელ თავის მუშაობაში, როცა იგი აყალიბებდა იარაღიზაციის კანონზომიერებებს, ადგენდა კართოფილის განვითარების ნორმალურ პირობებს, სტებდა ბაშბის მცენარის წვეროებს ქულების უკეთ განსავეითარებლად, საშემოდგომო მცენარეს გარდაქმნიდა საგაზაფხულოდ თუ ზრდიდა კოკ-საგიზის ფეხებს, ყველა ამ შემთხვევაში იგი ერთ დიდ ამოცანას სჭრიდა — ცოცხალ სხეულთა ევოლუციური განვითარების და მისი მართვის გზებს ადგენდა.

გლეხის ოჯახში აღზრდილი ტ. დ. ლისენკო, ღებულობს რა სწავლა-განათლებას საბჭოთა ხელისუფლების დროს, ჯერ კიდევ 1923 წელს იქვეყნებს პირველ მეცნიერულ ნაშრომს, ხოლო 25 წლის შემდეგ — 1948 წლის აგვისტოში, ჩვენი ქვეყნის მილითიანი მშრომელები ნაციონალური სიამაყით კითხულობდნენ „პრავდაში“ გამოქვეყნებულ, საკ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მიერ მოწონებულ მოხსენებას, წაკითხულს ვ. ი. ლენინის საბ. სახოფლო-სამეურნეო მეცნიერებათა აკადემიის სესიაზე. ეს იყო მოხსენება მიხურინული მიმდინარეობის ღირსეული წარმომადგენლისა, რომელმაც წმინდად დაიცვა და განავითარა თავის წინამორბედთა მოცემული, ცოცხალ ორგანიზმთა გარდაქმნის მატერიალისტური მოძღვრება.

განვლილი, 25 წლის მეცნიერული მუშაობის პერიოდში, ლისენკოს გამოქვეყნებული აქვს რამდენიმე ასეული ნაშრომი. თემატიკა ამ შრომებისა მრავალმხრივი და მრავალფეროვანია. მათი საგარძნობი ნაწილი მიძღვნილია მცენარეთა სტადიური განვითარების თეორიაზე. ამ საკითხზე ლისენკოს მუშაობას თვალყურს ადევნებდა თვით ი. ვ. მიხურინი და მიუთითებდა, რომ ამ თეორიის დამუშა-

ვებით ლისენკო დიდ ლეაწლს შეიტანდა აგრობიოლოგებში¹⁾ მშენებელ²⁾ ერებაში. სტადიური განვითარების თეორიის საფუძველზე³⁾ ტრენინგ⁴⁾ კომ დაამუშავა სელექციისა და მეთესლეობის ახალი თეორიული საკითხები.

ბიოლოგია ირყვევს ცოცხალი ბუნების განვითარების ობიექტურ კანონზომიერებებს, აგრონომიული ბიოლოგია კი — სასოფლო-სამეურნეო მცენარეთა კანონზომიერი განვითარების მართვას. იგი აბარაღებს მიწათმოქმედებას რევოლუციური თეორიებით ახალ ფორმათა გამოკვანის საქმეში. აგრონომიული ბიოლოგია — აგრონომიულ მეცნიერებათა თეორიული საფუძველი — აკადემიკოს ლისენკოს მოძღვრებით ახალი, ბუნების გარდამქმნელი თეორიებით იესება და მტკიცდება.

მიჩურინის, დოკუჩაევის, ვილიამსის მოძღვრება თანამედროვე აგრობიოლოგიის საფუძველია. ლისენკოს მოძღვრება მათი ტრადიციების შესანიშნავი გაგრძელებაა.

ვ. რ. ვილიამსი უკრადღებით ეპყრობოდა ახალგაზრდა ნოვატორის ლისენკოს მუშაობას. მიუთითებდა მის ტალანტზე და მისი შრომების პროგრესიულობაზე. ჩემთვის სრულიად ცხადია, — წერდა ვილიამსი, — რომ ტროფიმე დენისის-ძე ლისენკოს მოძღვრება ვაიმარჯვებს, რადგან იგი სწორია, ისტორიული და ევოლუციურია. სულით და გულით ვუსურვებ მას მიღწევებს.

ამეამად ზეენი ქვეყნის მილიონიანი მშრომელები: მუშები, კოლმეურნეები და ინტელიგენცია ლისენკოს თეორიის გამარჯვების მოწმენი არიან. „აკადემიკოსი ტ. დ. ლისენკო — ეს ჩენი დროის მიჩურინია“ — აღნიშნულია ვ. ი. ლენინის სახელობის სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიულ გადაწყვეტილებაში. დაახლოებით 15 წლის წინათ ტ. დ. ლისენკო წერდა, რომ აგრობიოლოგიურ მეცნიერებათა ყველა დარგის: სელექციის, გენეტიკის, ფიზიოლოგიის, აგროტექნიკის და სხვათა წინაშე დგას ამოცანა: გადასინჯულ იქნას კრიტიკულად ყველა მეცნიერული მონაცემები განვითარების თეორიის საფუძველზე.

ამ გადასინჯვის პროცესში იგი მრავალ წინააღმდეგობას წააწყდა. მათ შორის იყვნენ ე. წ. „ორტოდოქსალური დარგინისტები“. ლისენკომ გვიჩვენა, რომ ასეთი დარგინისტები გადაიქცნენ წმინდა წყლის ფორმალისტებად. მათ ვერ გაიგეს, რომ დარგინიზმმა ჩენში მეორე საშობლო იმპტომ კი არ მოიპოვა, რომ უმოქმედოდ ეწეოს მისი თეორიები თაროებზე, არამედ ამხსნელი

მეცნიერებიდან იგი ჩვენში იქცევა ბუნების გარდასმენის მეცნიერებად.

აკად. ტ. დ. ლისენკოს მოძღვრების სრული გამარჯვება არის ერთ-ერთი გამარჯვება იმ მრავალ გამარჯვებათა შორის, რომელიც მოიპოვა კომუნისტურმა პარტიამ — მარქსის, ენგელსის, ლენინ-სტალინის უძღველმა მოძღვრებამ, მათ მიერ შექმნილმა დიალექტიკური მატერიალიზმის თეორიამ.

მხოლოდ მარქს-ენგელს-ლენინ-სტალინის მოძღვრების საფუძველზე, — წერდა ი. ვ. მიჩურინი — შეიძლება მეცნიერების მთლიანი რევოლუციონარული სამყარო — ბუნება არის პრიმატი, ადამიანი ამ ბუნების ნაწილია. მაგრამ მან არ უნდა შეიცნოს ეს ბუნება მხოლოდ გარეგნულად, როგორც ამბობდა კარლ მარქსი, მას შეუძლია შეცვალოს იგი. დიალექტიკური მატერიალიზმის ფილოსოფია წარმოადგენს ამ ობიექტიური სამყაროს შეცვლის იარაღს, იგი გვისწავლის ამ ბუნებაზე აქტიურ ზემოქმედებას და მის შეცვლას.

სწორედ იმიტომ არის მიჩურინული ბიოლოგია ყველაზე მაწინავე და პროგრესული მეცნიერება ბუნებისმეტყველებაში, რომ მის დროშას წარმოადგენს ხალხის საკეთილდღეოდ ბუნების რევოლუციური გადაკეთება, რომ მის იდეურ საფუძველს დიალექტიკური მატერიალიზმის ყოვლისშემძლე თეორია წარმოადგენს. ბურჟუაზიული იდეოლოგიის ნაშთებზე გამარჯვება ჩვენში წარმოადგენს საერთაშორისო ბურჟუაზიაზე გამარჯვებას, რადგანაც ტ. დ. ლისენკოს ხელმძღვანელობით წარმოებულ ბრძოლა მიჩურინელებსა და ვეისმან-მორგანიზტების შორის არის იდეოლოგიური ბრძოლის ერთ-ერთი ფორმა.

მიჩურინულ ბიოლოგიურ მეცნიერებას ზრდიდა და ავითარებდა ბოლშევიკური პარტია, მან გახადა იგი საბჭოთა ხალხის საკუთრებად. მიჩურინი აღმოაჩინა ხალხისათვის დიდმა ლენინმა. მიჩურინის მოძღვრება გაიფურჩქნა დიდი სტალინის მზრუნველობით. მიჩურინის მუშაობამ 1922 წელს დააინტერესა თვით ვლადიმერ ილიას ძემ. მან სპეციალური დეპეშით მოითხოვა ზოგხსენებინათ მისთვის ივანე ვლადიმერის ძის ექსპერიმენტული მუშაობის შესახებ.

საბჭოთა მთავრობამ მთელი რიგი ღონისძიებანი გაატარა მიჩურინის შემოქმედების განვითარებისათვის. მიჩურინის ბაღში ორჯერ ჩავიდა ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავ-რე მ. ი. კალინინი. 1923 წ. სრულიად რუსეთის სასოფლო-სამეურნეო გამო-

ფენაზე საუკეთესო ექსპონატების წარმოდგენისათვის მიიჭრება 500000 რუბლი
 ლდესი ჯილდო მიეცა.

1925 წ. მეცნიერული მუშაობის 50 წლისთავთან დაკავშირებით მიიჭრინი დაჯილდოებულ იქნა შრომის წითელი დროშის ორდენით, ხოლო შემდეგ კი ლენინის ორდენით.

1932 წელს კ. კობლოვს მიიჭრინსკი ეწოდა და მთავრობის დადგენილებით აქ შეიქმნა გენეტიკის ცენტრალური ლაბორატორია, სამეცნიერო-საკვლევო ინსტიტუტი, ტექნიკუმები, ბაღი — საბჭოთა მეურნეობები და სხვა დაწესებულებანი. ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმის დადგენილებით მიიჭრინს მიიწვიკა მეცნიერებათა და ტექნიკის დამსახურებული მოღვაწის წოდება. იგი არჩეულ იქნა მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრად.

1934 წ. მთელი ჩვენი ქვეყანა მიიჭრინს 60 წლის მეცნიერული მუშაობისა და დაბადებიდან 80 წლისთავის იუბილეს უხდოდა. ამ დღეს მიიჭრინმა მიიღო უმაღლესი ჯილდო — სტალინის მიერ გამოგზავნილი დეპეშა. ეს იყო მილოცვა არა მარტო მიიჭრინისათვის, არამედ მთელი საბჭოთა მოწინავე მეცნიერებისათვის, იგი გამოხატავდა ჩვენი პარტიის დამოკიდებულებას მიიჭრინული მოძღვრებისადმი.

შემდგომ პერიოდში პარტია და ხელისუფლება უოველგვარ პირობებს ქმნიდნენ ამ მოძღვრების წინსვლისათვის. ჩვენს ქვეყანაში სოფლის მეურნეობის განვითარების საუკეთესო პირობებია შექმნილი. ამაზე მიუთითებენ ის ფაქტები, რომ ჩვენ გვაქვს 112 სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი, 425 საცდელი სადგური, 80 საცდელი მინდორი და 280 საყრდენი პუნქტი. 2.600-ზე მეტი მეცნიერების დოქტორი და კანდიდატი მუშაობს სოფლის მეურნეობის სპეციალურ საკითხებზე. სამეცნიერო მუშაობისათვის 600 მილიონი მანეთია ბიუჯეტით გადადებული, ე. ი. 250-ჯერ მეტი, ვიდრე რევოლუციამდელ რუსეთში.

პარტია და ხელისუფლება დიდად აფასებენ მეცნიერების ახალ ნოვატორებს და პრაქტიკოსებს. სოფლის მეურნეობის დარგში დიდი მიღწევებისათვის 37-ზე მეტ მეცნიერს მინიჭებული აქვს სტალინური პრემია, ხოლო ათასობით სოფლის მეურნეობის ოსტატს უხვი მოსავლისათვის სოციალისტური შრომის გმირის საპატიო წოდება.

დიდმა სტალინმა საბჭოთა მეცნიერების წინაშე უდიდესი ამოცანა დასაბა, რომ არა მარტო დავეწიოთ, არამედ უახლოეს დროში კიდე-

ვაც გავუსწროთ მეცნიერების მიღწევებს ჩვენი ქვეყნის უდიდესი მეცნიერი ს. ი. ლენინის გარეთ.

საბჭოთა მეცნიერები წარმატებით სწავებენ ამ ამოცანას. ეს განსაკუთრებით ჩანს ვ. ი. ლენინის საბ. სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერებათა საკავშირო აკადემიის აგვისტოს სესიის შავალითზე-აკად. ლისენკოს მოხსენებამ „მდგომარეობა ბიოლოგიურ მეცნიერებაში“ და ამ მოხსენების განხილვამ სესიაზე ცხადმყვეს, რომ საბჭოთა ბიოლოგიური მეცნიერება ყველაზე მოწინავე მეცნიერებაა მსოფლიოში.

აკად. ტ. დ. ლისენკოს მოხსენებამ და სესიისა და სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის დადგენილებებმა უდიდესი როლი შეასრულეს მიჩურინული ბიოლოგიის შემდგომი განვითარებისა და მეჩდელიზმ-მორგანიზმის იდეალისტური იდეების განადგურების საქმეში. „რევოლუციური მიჩურინული მოძღვრების გაშარჯვების ვეისმან-მორგანიზმის რეაქციულ მოძღვრებაზე უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მარქსის, რულ-ლენინური მსოფლმხედველობის საბუნებისმეტყველო საფუძვლების განმტკიცებაში, მოწინავე საბჭოთა ადამიანის იდეოლოგიურ აღზრდაში, კომუნისტების მშენებლობის პრაქტიკაში“¹.

აკად. ტ. დ. ლისენკოს მოხსენება აგვისტოს სესიაზე ნათლად ასახავს დიალექტიკურ მატერიალიზმსა და იდეალიზმს შორის ბრძოლას თანამედროვე ბიოლოგიაში. ამ სესიამ გვიჩვენა, რომ მიჩურინული ბიოლოგია ჩვენს ქვეყანაში სამართლიანად ამაყობს თავისი მიღწევებით.

აგვისტოს სესიაზე აკად. ლისენკოს მოხსენების ირგვლივ გამოსულ სიტყვებში ჩვენი ქვეყნის მოწინავე მიჩურინელები სესიის მონაწილეებს მოუთხოვდნენ ცალკეული დარგების მიღწევებზე.

აკად. ი. ვ. ეიხფელდი ლაპარაკობდა შემეცნარეობის საკავშირო ინსტიტუტის მოპოებულ მიღწევებზე. დიდი სამამულო ომის წლებში და მის შემდგომ პერიოდში ინსტიტუტის მიერ მიჩურინული მეთოდების დანერგვით გამოყვანილია 170 ახალი ჯიშის მცენარე, ხოლო 1949 წელში ეს რიცხვი აყვანილი იქნება 200-მდე. ომის პერიოდში ინსტიტუტმა ბევრი რამ გააკეთა სოფლის მეურნეობის განვითარების საქმეში უკიდურეს ზრდილობისა და უდაბნოებში.

ს. ი. ისაევი მიუთითებდა თავის გამოსვლაში, რომ ზენდელისტ-მორგანიზტების მიერ უარყოფილი ევგეტაციური პიზრიტები ფარ-

¹ პრავდის მოწინავე, 27. VIII. კომუნისტი, 1948, 28. VIII.

თოდაა დანერგილი კავშირის სხვადასხვა კუთხეში. კერძოდ მსხლისა და ვაშლის ვეგეტაციური ჰიბრიდი გაერცელებულია სამკონსანკავშირის 19 ოლქში. აკად. პ. ნ. იაკოვლევის თქმით ტ. დ. ლისენკოს ხელმძღვანელობით 8-10 წლის მანძილზე გამოყვანილია იმდენი ვეგეტაციური ჰიბრიდი, რამდენიც მიღებული არ ყოფილა მთელს მსოფლიოში უკანასკნელი 150 წლის მანძილზე.

მიწურინული მეთოდებით გამოყვანილ ხორბლის ახალ ჯიშებზე სესიას მოუთხრობდნენ აკადემიკოსები ა. ა. ავაქიანი და პ. პ. ლუკიანენკო. ისეთი ჯიშები ხორბლისა, როგორცაა დატოტვილ თავთავიანი, მრავალწლიანი, „ნოვოუკრაინკა 83“ და სხვა გამოყვანილია მიწურინული ჰიბრიდიზაციის გზით.

აკად. უშაკოვა აღნიშნავდა, რომ გრიბოვის სასელექციო სადგურის მიერ გამოყვანილი ახალი ჯიშები: პამიდორი, ბადრიჯანი, პილპილი, ტკბილი მუხუდო და სხვა ბოსტნეული კარგად არიან შეგუებული მოსკოვის ოლქის კლიმატურ პირობებს და საკოლმეურნეო მინდვრებზე უხვ მოსავალს იძლევიან.

ციმბირის მარცვლეული მეურნეობის საკვლეო-სამეცნიერო ინსტიტუტის დირექტორი გ. პ. ვისკოსი სიამოვნებით მოუთხრობდა სესიას, თუ რა დიდი როლი შეასრულა აკად. ტ. დ. ლისენკოს მეთოდმა ციმბირში ხორბლეული კულტურების განვითარების საქმეში. ათეული წლების მანძილზე ვერ გადაიჭრა ის სიძნელეები, რომლებიც ხელს უშლიდნენ ამ კულტურების განვითარებას ციმბირში. ლისენკოს მეთოდმა საშემოდგომო ხორბლის დაუმუშავებელ ნიადაგზე თესვამ უდიდესი შედეგები გამოიღო.

მიწურინული ბიოლოგიის მიღწევებზე მეცხოველეობის დარგში სესიის მონაწილეებს მოუთხრობდა ე. ა. შაუმიანი, მშობლიური — კოსტრომის ჯიშის ძროხები მსოფლიოში რეკორდსმენებად ითვლებიან წველალობისა და ამტანიანობის მხრივ.

აკად. ლ. კ. გრებენი დეტალურად ახასიათებს იმ მიღწევებს, რომლებიც მოიპოვეს ასკანიის ნაქრძალის ზოოტექნიკოსებმა. მუშაობდნენ რა ეს სპეციალისტები აკად. მ. ფ. ივანოვის მიწურინული მეთოდებით, გამოიყვანეს მსოფლიოში განთქმული ცხვრის ჯიში: ასკანიის რამბულიე, რომელიც წელიწადში 21 კგ. საუკეთესო მატყლს იძლევა.

მათ მიერ გამოყვანილი ღორის ჯიში — უკრაინის სტეპის თეთრი ღორი — თავისი სიდიდისა, ხორცის კარგი თვისებებისა და ამტანიანობასთან ერთად ხასიათდება ინტენსიური ნაყოფიერებით.

საქართველოსაც შეუძლია იამაყოს მიჩურინული მეცნიერების გამოყვანილი ახალი ჯიშებით. ა. გ. ნატროშვილის მიერ გამოყვანილია ცხვრის ახალი ჯიში „ახალი ქართული ცხვარი“, რომელიც მან მიიღო თუშური ცხვრისა და მერინოსის ჯიშის ცხვრის შეჯვარებით. იგი ხასიათდება თუშური ცხვრის ხორცის კარგი თვისებებით და ამტანიანობით და ნახევრად ნაზ მატყლს იძლევა. ასევე აღსანიშნავია ქართველი სელექციონერების მიერ გამოყვანილი ახალი ჯიშები ხორბლის, ქართული ჩაის (ქს. ბახტაძე), ციტრუსებისა და სხვა.

ე. ი. ლენინის სახ. სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერებათა აკადემიის აგვისტოს სესიაზე ლისენკოს მოხსენების გარშემო გამართულ კამათში მონაწილეობა მიიღო 50-ზე მეტმა კაცმა.

კამათში გამოსული მიჩურინული ბიოლოგიის სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლები კონკრეტული მაგალითებით ცხადყოფდნენ თუ რა ნაყოფიერ მუშაობას აწარმოებდნენ ისინი ცხოველთა და მცენარეთა ახალი ჯიშების გამოყვანის საქმეში და როგორ უშლიდნენ მათ ხელს მენდელისმ-მორგანიზმის რეაქციული თეორიები და მათი წარმომადგენლები.

კამათში გამოსულ მენდელისტ-მორგანიზტებს (შმალპაუზენი, ზავადოვსკი, ეებრაკი, ელკოვსკი, რაპაპორტი, ალიხანიანი და სხვა) მოჰყავდათ ციტატათა დიდი რაოდენობა, მსჯელობდნენ განყენებულად და თავიანთ თავს „ორტოდოქსალურ დარგინისტებს“ უწოდებდნენ. უმწიკო მდგომარეობაში მყოფნი ვერც ერთ შემთხვევას ვერ ასახელებდნენ ცხოველთა და მცენარეთა ახალი ჯიშების გამოყვანაში. ათეული წლების მუშაობის საფუძველზე მათ სამშობლოსათვის არც ერთი მნიშვნელოვანი ჯიში არ მოუციათ. იძლეოდნენ მხოლოდ დაპირებას და აღნიშნავენ, რომ ამჟამად ისინი უდიდეს აღმოჩენათა მიჯნაზე დგანან. მენდელისტ-მორგანიზტების მუშაობის მეთოდი იყო მცდარი, არამეცნიერული, მიჩურინელებისა კი — სწორი სინამდვილისაგან გამომდინარე, ამიტომაც შედეგებიც სხვადასხვაა.

საბჭოთა მეურნეობების მინისტრის მოადგილემ ზემენიოვმა თავის გამოსვლაში სესიაზე აღნიშნა, რომ სტალინგრადის ოლქის საბჭოთა მეურნეობა „კოტოვსკში“ მენდელისტ-მორგანიზტების მეთოდებით, კერძოდ სერებროვსკის მეთოდით, ი. ლ. გლემბოცკიმ 15 წლის განმავლობაში იმუშავა ცხვრის ჯიშების გაუმჯობესებაზე. შედეგად ის მიიღო, რომ 1934 წ. ეს ცხვარი იპარსავდა საშუალოდ

3,1 კგრ. მატყლს. ხოლო 14 წლის მუშაობის შემდეგ (1947 წ.) „ვაჟმჯობესებულმა“ ცხერის ჯიშმა გადაიპარსა საშუალოდ 3,4 კგრ. მატყლი, მაშინ, როცა 1939 წელს ამ ცხერის წონა უდრიდა 49 კგრ., 1947 წ. კი 48,7 კგრ., ამ „ჯიშის“ გამოყვანაზე ათასეული მანეთები დაიხარჯა.

მიზერინული მეთოდებით მომუშავე, სტალინური პრემიის ლაურეატმა ვ. დ. ფილიანსკიმ (საბჭოთა მეურნეობა „ბოლშევიკი“) გამოიყვანა კავკასიური რამზულეს ჯიშის ცხვარი, რომელიც საშუალოდ 6 კგრ. მატყლს იძლევა და ხორცის კარგი თვისებებით ხასიათდება. ასეთივე საუკეთესო ჯიშის ცხვარი მიიღო ზოოტექნიკოსმა პასტუხოვმა და სხვა.

მენდელისტ-მორგანისტებისათვის დამახასიათებელია არახალხრობა, პრაქტიკული უნაყოფობა, ცრუმორწმუნეობა. მორგანისტული გენეტიკა არასოდეს არ ყოფილა ხალხის სამსახურში, რაც ნათლად ჩანს ვეისტოს სესიის მასალებიდან და ბურჟუაზიული ვეისმანისტურ-მენდელისტური გენეტიკოსების დღევანდელი „მოღვაწეობიდან“.

თანამედროვე ბურჟუაზიული რეაქციური გენეტიკა რასისტების დასაყდენი გახდა. ვეისმან-მორგანიზმი წარმოადგენს თანამედროვე ანგლო-ამერიკული იმპერიალიზმის დამპყრობლური პოლიტიკის ბუნებრივ „მეცნიერულ“ არსენალს, ამიტომ ბრძოლას მოწინავე მიზერინულ ბიოლოგიასა და ვეისმან-მორგანიზმს შორის ღრმა ფესვები აქვს. იგი წარმოადგენს ბრძოლას მატერიალიზმსა და იდეალიზმს, კაპიტალიზმსა და სოციალიზმს შორის. ამას გრძნობენ მენდელიზმ-მორგანიზმის საზღვარგარეთელი წარმომადგენლები და მათი დამცველები.

სოფლის მეურნეობის პრაქტიკამ ზეენში და საზღვარგარეთ უარყო მენდელიზმ-მორგანიზმი, როგორც პრაქტიკისათვის სახელმძღვანელო თეორია. ამ თეორიას საშოკადო ასპარეზად ბურჟუაზიულ ქვეყნებში უაღრესად რეაქციური ცრუმეცნიერება „ვეგენიკა“ დარჩა. „ვეგენიკა“ ანუ „მეცნიერება“ ადამიანის ჯიშის გაუმჯობესების შესახებ, წარმოადგენს რასობრივ თეორიათა საფუძველს, ამიტომ იყო იგი დიდ დაფასებაში ფაშისტურ გერმანიაში და არის თანამედროვე ინგლის-ამერიკის ქვეყნებში.

ბურჟუაზიული გენეტიკა წარმოადგენს თანამედროვე იმპერიალიზმის რეაქციული პოლიტიკის „მეცნიერულ“ საფუძველს. ამ გენეტიკის ლიტერატურაში ქებათა ქებით იხსენიება მალთუსის

რეაქციული მოძღვრება, როგორც მოსახლეობის გამრავლებიდან წმინდა ჩიტიების ერთ-ერთი უნიკალური საშუალება.

ამერიკელი „მეცნიერული“ პრესის ღირსეული წარმომადგენელი, „ეურნალი მემკვიდრეობაზე“ მთავარი რედაქტორი კუკი 1945 წ. წერდა, რომ 5 დიდი სახელმწიფოსა და 50 მცირე ქვეყნის ცდი გამოიტანონ შეთანხმებული დადგენილება, მშვიდობიანობასა, ურთიერთგაგებასა და თანამშრომლობაზე, საერთოზე ჩივირდება თუ არ გადაიჭრა მოსახლეობის სიჭარბის პრობლემა. მისი აზრით იგი რჩება ზენი მომავლის საბედისწერო აზრილად დასკვნის სახით კუკი მოითხოვს სასწრაფო სოციალური ზომების გატარებას, ხოლო თუ რა ზომების მიღებაა საჭირო, ამაზე აშკარად ლაპარაკობს ინგლისელი გენეტიკოსი ფაუსტი. მისი აზრით თუ არ მოხერხდა კონტროლის დაწესება ადამიანის ნაყოფიერებაზე, მშობიარობასა და გამრავლებაზე, კაცობრიობის ხსნისათვის ისევ უნიკალური მეტოდები უნდა ვიხმაროთ: ომი, ავადმყოფობა, შიმშილი. აი რაზე მუშაობენ დღევანდელი ბურჟუაზიული გენეტიკის თვალსაჩინო წარმომადგენლები.

მეორე მსოფლიო ომის დასაწყისში 1939 წ. ედინბურგში (შოტლანდია) ჩატარდა VII საერთაშორისო გენეტიკური კონგრესი. ამ კონგრესმა „გენეტიკური მანიფესტი“ გამოაქვეყნა, რომლის ძირითად შინაარსს წარმოადგენდა პასუხი შემდეგ კითხვაზე: როგორ შეიძლება მივადწიოთ მოსახლეობის თვისობრივ გაუმჯობესებას გენეტიკური საშუალებებით? მანიფესტის თანახმად ამის მიღწევა შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ ადამიანთა გამრავლებაზე კონტროლის დაწესებით. შემდეგ ჩამოთვლილია ამ ღონისძიების გასატარებელი საშუალებანი. მათ შორის ხაზგასმულია: დროებითი ან მუდმივი სტერილიზაცია, აბორტი, სქესობრივ კავშირზე კონტროლის დაწესება, ხელოვნური დათესლ ანება და სხვა. მანიფესტის ავტორების აზრით ყველა ზემოდ აღნიშნულ საშუალებათა გატარებით მიღწეული იქნება ადამიანთა უიშის გაუმჯობესება.

1948 წლის ივლისში სტოკჰოლმში შედგა VIII საერთაშორისო გენეტიკური კონგრესი. ამ კონგრესის საორგანიზაციო კომიტეტმა გადაწყვიტა ამოეგდო კონგრესის დღისწესრიგიდან ყველა საკითხი, რომლებიც მცენარეთა და ცხოველთა გენეტიკას ეხებოდა და დაეტოვებია დღისწესრიგში მხოლოდ ადამიანის გენეტიკის საკითხები.

ჩვენი საუკუნის 20-იან წლებში მენდელისტ-მორგანისტებს შექმნილი წარმომადგენლები ცდილობდნენ თავისი წყვილმის შეტანას ადამიანის ჯიშის „გამაუმჯობესებელ მეცნიერება“ „ევეგენიკაში“. სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ყოფილი წევრ-კორესპონდენტი ნ. კ. კოლსოვი 1922 წ. წერდა, რომ ახალი ჯიშის ადამიანის გამრავლება მემკვიდრეობის იგივე კანონზომიერებებს ემორჩილება, როგორც სხვა ცხოველების და რომ ამ გამრავლების ერთადერთ მეთოდად შეიძლება გამოყენებული იქნას გასამრავლებელი წველების შერჩევა და არაწითარ შემთხვევაში ადამიანთა აღზრდა ამა თუ იმ პირობებში ან ესა თუ ის სოციალური გადატრიალება და რეფორმები. მეორე წარმომადგენელი ჩვენი ქვეყნის მენდელისტებისა — ა. ს. სერგებროვსკი უფრო გვიან აშკარად იცავდა ადამიანთა სხვადასხვა რასის „სრულფასოვნებისა“ და „არასრულფასოვნების“ თეორიას. მისი აზრით სოციალიზმის დროს უნდა მოხდეს: ოჯახის „გვეგვიანი“ დაშლა, სიყვარულის გრძნობის ჩამოცილება შეუღლების პროცესთან და ქალთა ხელოვნური დათესლიანება. ყველა ამ გზებით შეიქმნება მისი აზრით სოციალიზმისათვის შესაფერისი ტიპის ადამიანი.

რა თქმა უნდა, სერგებროვსკისა და მისი თანამოაზრეების აზრებს, მათ ანტიმეცნიერულ შეხედულებებს განხორციელება არ დასცალდათ და ძირშივე იქნენ აღკვეთილი და უარყოფილი საბჭოთა მეცნიერების მიერ.

ჩვენი ქვეყნის მენდელისტ-მორგანისტების დასაყრდენი და „ავტორიტეტი“ იყო ბურჟუაზიული რეაქციული გენეტიკა და, როდესაც საბოლოოდ განადგურებული იქნა საბჭოთა კავშირში ამ გენეტიკის ანტიმეცნიერული თეორიები, მათი საზღვარგარეთელი პატრონები კმაყოფილი, რა თქმა უნდა, არ დაბრუნდნენ.

საზღვარგარეთელ მენდელისტ-მორგანისტებს არ მოეწონათ მიწურინული ბიოლოგიის გამარჯვება, ამიტომ ისინი ათასგვარ საშუალებებს მიმართავენ, ცილისმწამებელ სტატიებს ბეჭდავენ და ანტისაბჭოთა სიტყვებს წარმოთქვამენ მენდელისტ-მორგანისტების დასაცავად და აგვისტოს სესიის ისტორიული დადგენილების გასამართლებლად.

სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის 1949 წლის იანვრის სესიამ საპატიო აკადემიკოსის წევრის წოდება ჩამოართვა მენდელისტ დეილს. დეილი აირჩიეს აკადემიის საპატიო წევრად 1942 წ., იმ პერიოდში, როცა იგი ინგლისის სამეფო საზოგადოების პრეზი-

დენტი იყო. ამ პერიოდის შემდეგ ბევრი ცვლილება მოხდა, როგორც საერთაშორისო ვითარებაში, ისე დედის ცხოვრებაში. როგორც თავის მიერ გამოგზავნილი განცხადებით ადასტურებს, დედის აღარ მოწონს აკადემიის გადაწყვეტილებანი ბიოლოგიურ საკითხებზე. მისთვის წარმოუდგენელია მენდელისტ-მორგანისტების განადგურება და „ამტკიცებს“, რომ მიწურინული მიმდინარეობის გამარჯვება საბჭოთა კავშირში ვითომც არ გამოხატავს სწორ და სამართლიან დამოკიდებულებას მეცნიერების მიმართ. ჰენრი დეილმა, როგორც ფიზიოლოგმა ძალა არ დაატანა თავის თავს გაცნობილი ფაქტურ მისხლას და ფაქტების გვერდის ავლით, წინასწარი განზრახვით, უარპყო მიწურინული ბიოლოგიის გამარჯვება. მისი წერილი არ გამომდინარეობს მეცნიერების განვითარების სურვილისაგან, არამედ იგი ნაკარნახევია მეცნიერებისაგან შორს მდგომი მიზნებით. 3. დეილი ვაზდა ანტიდემოკრატიული ძალების უფროსობრილი ყმა.

სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ამავე სესიამ აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის წოდება ჩამოართვა ამერიკელ გენეტიკოსს მელერს. იგი არჩეული იყო 1933 წელს აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად ჰენრი ქვეყნის მენდელისტ-მორგანისტების გააღწებით. მელერი თავის შრომებსა და ლექციებში იცავს და აფეთარებს ვეისმანის პრეფორმისტულ იდეებს, ამიტომ მისთვის, როგორც გენეტიკოსთა „მსოფლიო“ ასოციაციის ხელმძღვანელისათვის, არახელსაყრელი გამოდგა ვეისმანისტურ-მორგანისტული მიმდინარეობის განადგურება ბიოლოგიაში. მელერმა გადააქარბა ყოველგვარ ნორმებს და უმსგავსო ცილისმწამებლური სიტყვებითა და სტატიებით გამოდის მიწურინული ბიოლოგიის მიმართ. იგი გამომდინარე თავის რეაქციონური შეხედულებებიდან, ვერ ეთანხმება მატერიალისტური შეხედულებების გაბატონებას ბიოლოგიაში.

მელერი რიგი წლების განმავლობაში საბჭოთა კავშირში მუშაობდა და ქებათა ქებას ასხამდა საბჭოთა მეცნიერებას. მაგრამ ახლა, როდესაც ბურჟუაზიული სამყაროს რეაქციული ძალები, მათ შორის ამერიკისა და ინგლისის იმპერიალისტები, გადავიდნენ დემოკრატიული და პროგრესული ძალების წინააღმდეგ ბრძოლის ახალ ფორმებზე, ცდილობენ მილიონიან ადამიანთა თავებიდან ამოიღონ ჰენრი ქვეყნისადმი სიყვარული, მელერისათვის უფრო სასარგებლო რეაქციული ბანაკი აღმოჩნდა.

პროგრესული მეცნიერები საზღვარგარეთ, რომელთაც მეტი

სიმტკიცე აღმოაჩნდათ, და სინიღისძე დრღარგში არ გვეყვალათ იწონებენ და ეს აღმებთან მიჩურინული ბიოლოგიის რეაქციულ მენდელისტ-მორგანისტულ მიმდინარეობაზე. ისეთი გამოსწორილი მეცნიერები, როგორც არიან ჩვენი აკადემიის საპატიო წევრები პაკს ბრონი და ინგლისელი ცნობილი ფიზიკოსი ბერნალი, თავიანთი წერალებით აკადემიის პრეზიდიუმის მიმართ გამოხატავენ თანხმობასა და კმაყოფილებას ბიოლოგიაში გატარებულ ღონისძიებათა გამო.

საღად მოაზროვნე სახელმწიფოეული მეცნიერები ხედავენ, რომ მიჩურინულმა ბიოლოგიამ უდაბესი მნიშვნელობის პრობლემები გადაჭრა, თეორიულად და პრაქტიკულად განახორციელა ისინი. მიჩურინული ბიოლოგიის სიმღიერე ფართო მასებთან კავშირში გამოიხატება. თითოეულ მეცნიერს ათასეული ასისტენტი ჰყავს კოლმეურნეთა სახით. საკოლმეურნეო წყობის გამარჯვებამ ყოველგვარი პირობები შექნა მიჩურინული მოძღვრების აყვავებისათვის.

ი. ვ. მიჩურინი წერდა: „კოლმეურნის სახით ყველა დროისა და ხალხის მიწათმოქმედების ისტორიას ჰყავს სრულიად ახალი ფიგურა მიწათმოქმედებასა, რომელიც ებრძვის სტიქიას საუცხოო ტექნიკური შეიარაღებით, გავლენას ახდენს ბუნებაზე გარდამქმნელის თვალსაზრისით“¹.

საბჭოთა სახელმწიფო ყოველგვარ პირობას ქმნის მოწინავე მეცნიერების განვითარებისათვის: „მსოფლიოს არცერთ ქვეყანაში სახელმწიფო ისეთ მზრუნველობას არ იჩენს მეცნიერებისა და მეცნიერთათვის, როგორც ჩვენს ქვეყანაში. ბურჟუაზიული სახელმწიფო მეცნიერებას ხელში უგდებს კაპიტალისტურ მონოპოლიებს, ხოლო მეცნიერებს წილად არგუნებს ექსპლოატატორებს მიეყიდონ ან შიმშილი და სიღარიბე განიცადონ. საბჭოთა სახელმწიფო ყოველწლიურად მილიონობით მანეთს ხარჯავს სამეცნიერო დაწესებულებებზე და მეცნიერთა საყოველთაო პირობების გასაუმჯობესებლად. საპატიო და ამასთან პასუხსაგებია მოწინავე საბჭოთა მეცნიერების ყველა დარგის მოღვაწეთა მოწაობა“².

სოციალიზმის ქვეყანაში მეცნიერება უმაღლეს მწვერვალზე ავიდა. იგი გადაიქცა ნამდვილ ხალხურ მეცნიერებად.

¹ ი. ვ. მიჩურინი, თხზულებანი, ტ. I, გვ. 477.

² პრედის მოწინავე, 27. VIII. კომუნისტი, 1948. VIII.

ჩვენი დიდი მასწავლებლები, მარქსიზმ-ლენინიზმის მტკიცებულებები წინასწარმეტყველობდნენ მეცნიერების უჩვეულო განვითარებას შესაბამის სოციალიზმის ეპოქაში. ძარქსი ამბობდა, რომ სოციალისტური გადატრიალება დაკავშირებულია დოქტრინერთა მეცნიერების რევოლუციურ მეცნიერებად გარდაქმნასთან. საბჭოთა მეცნიერება, რომელიც ხალხის შვიდროს მხარდაჭერთა და სიყვარულით სარგებლობს, გადამწყვეტ ნაბიჯებს დგამს ახალ, თეორიულად უმნიშვნელოვანეს და პრაქტიკულად სასარგებლო პრობლემათა გადასაწყვეტად. ამ პრობლემებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ სოციალისმიდან კომუნისმში გადასასვლელი ნიადაგის მომზადებაში.

გრანდიოზული ღონისძიებანი იქნა გატარებული სოფლის მეურნეობის სოციალისტური რეკონსტრუქციის საქმეში. ყოველწლიურად იზრდება სათესი ფართობები და დიდდება სოფლის მეურნეობის შემოსავალი.

უდიდესი მნიშვნელობა აქვს უხვი მოსავლის მიღებისა და ახალი რაიონების ათვისების საქმეში საქ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და მინისტრთა საბჭოს დადგენილებას — საცაფი ტყეებისა, ნათესბალახოვანი სოსტემისა, თესლთა ბრუნვისა და წყალსაცავებისა და გუბურების მშენებლობის შესახებ.

ეს ისტორიული დადგენილება, რომელიც მიღებულია ამხანაგ სტალინის ინიციატივით, წარმოადგენს ბუნების გარდაქმნის გრანდიოზულ სტალინურ პროგრამას, სოციალისტური მიწათმოქმედების განვითარების უდიდეს საშუალებას.

კასპიის ზღვის ნაპირებიდან — ურალის ქედამდე, ვლადიმიროვკიდან — ჩაპეევამდე, ასტრახანიდან ვოლგის ნაპირებით — სარატოვამდე, კამენსკიდან — პენზამდე, როსტოვიდან — ვორონეჟამდე, სტალინგრადიდან — კამიშინამდე გაშენდება საცაფი ტყეების ფართო ზოლები, რომლებიც გზას გადაულობავენ მტენარეთა დამლუკველ მშრალ ქარებს. სადაც ზოლთა ამ ფართო მახვილებს დაემატება კოლექტიური მეურნეობათა და საბჭოთა მეურნეობათა მინდვრებზე გაშენებული ტყის ზოლები და ისინი დაიკავებენ 5 მილიონ 709 ათას ჰექტარს.

ერთ წელზე მეტი გავიდა ვ. ი. ლენინის სახ. სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერებათა საკავშირო აკადემიის აგვისტოს სესიიდან. ამ ხნის განმავლობაში დიდი გარდატეხა მოხდა ბიოლოგიურ და აგრონომიულ მეცნიერებათა თეორიასა და პრაქტიკაში. მატერიალისტურმა მინერალურმა ბიოლოგიამ მტკიცედ მოიკადა ფეხი

მეცნიერების ყველა დარგში და სოფლის მეურნეობის პერსპექტივებში იგი გახდა ბუნების გარდაქმნის დიადი საშუალება. გომბეტელიანი

ვ. ი. ლენინის სახ. სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერებათა საკავშირო აკადემიის 1949 წლის მაისის სესიაზე, სადაც მსჯელობდნენ კოლექტიურ და საბჭოთა მეურნეობების საზოგადოებრივი მეცხოველეობის სახელმწიფო 3 წლიანი გეგმიდან გამომდინარე პრობლემებზე, კამათი აღარ იყო სხვადასხვა მიმართულებას შორის. მსჯელობა იყო მხოლოდ იმაზე, თუ როგორ უნდა გარდაიქმნას მეცხოველეობის მეცნიერება მიწურიულ ყაიდაზე, რათა გადაჭარბებით შევასრულოთ პარტიისა და ხელისუფლების დავალება მეცხოველეობის შემდგომი განვითარების შესახებ.

საბჭოთა კავშირის ვრცელი ტერიტორიის ყველა კუთხეში წარმატებით ხორციელდება და საუკეთესო შედეგებს იძლევა ბუნების გარდაქმნის დიადი გეგმით დასაბუთი ღონისძიებანი. მოსახლეობის ფართო ფენების ენერგიული შრომით ნაყოფიერი ხდება მოუსაველიანი ქვიშიანი ნიადაგები და გამოუყენებელი სტეპები.

საქ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის თებერვლის პლენუმის დადგენილებათა, ბუნების გარდაქმნის სტალინური გეგმისა და კოლექტიური და საბჭოთა მეურნეობების საზოგადოებრივი მეცხოველეობის 3 წლიანი გეგმის წარმატებით განხორციელებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მიწურიული ბიოლოგიის რევოლუციურ თეორიებს და მათ პრაქტიკულ განხორციელებას.

ბოლშევიკური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს პოლიტიკა საზოგადოებრივი, სამეურნეო და კულტურული ცხოვრების ყველა დარგში აგებულია ზუსტ მეცნიერულ საფუძველზე. კომუნისმისაყენ მიმავალ გზაზე საბჭოთა ხალხის მიერ გადადგმული ყოველი ახალი ნაბიჯი დაკავშირებულია განვითარების პერსპექტივის ღრმა მეცნიერულ შემეცნებასთან. საბჭოთა მეცნიერება წინ იბედება, იგი არ კმაყოფილდება ცნობილი ფაქტებით და არსებული დებულებებით, არამედ გაბედულად არღვევს მოძველებულ თეორიებს და სახავს მეცნიერების განვითარების ახალ გზებს.

მეცნიერებაში ყოველგვარი გამარჯვება, მათ შორის მიწურიული ბიოლოგიის გამარჯვებაც, მჭიდროდაა დაკავშირებული კომუნისტური პარტიისა და მისი ბელადების ბრძნულ პოლიტიკასა და შრომუნელობასთან. „მეცნიერული დისკუსია ბიოლოგიის საკითხებზე ჩატარდა ლენინი პარტიის წარმართველი გავლენით. ამბანაგ სტალინის ხელმძღვანელმა იძუებმა აქაც შეასრუდეს გადამწყვეტი

როლი, ახალი, ფართო პერსპექტივები დასახეს მეცნიერულ და პრაქტიკულ მუშაობაში¹.

საბჭოთა ხალხი სიამაყით აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ ჩვენი ქვეყანა თავისი მოწინავე სოციალისტური სოფლის მეურნეობით ყოველგვარ რთულ მეცნიერულ პრობლემათა გადაჭრის ცენტრი გახდა ბიოლოგიურ და აგრონომიულ მეცნიერებაში. „პროგრესული ბიოლოგიური მეცნიერება უმაღლის კაცობრიობის გენიოსებს — ლენინსა და სტალინს — იმას, რომ ჩვენი ცოდნის საგანძურში, მეცნიერებაში ოქროს ფონდად შევიდა ი. ვ. მიჩურინის მოძღვრება“².

მიწურინული ბიოლოგია გზის მანათობელია, ახალი იდეების სულისჩამდგმელია, მას დიდი მომავალი აქვს, იგი კიდევ უნდა განვითარდეს. სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის გაფართოებული სხდომის მონაწილეებმა დიდ სტალინს მისწერეს:

„პირობას გაძღვით, ამხანაგო სტალინ, წამყვანი მდგომარეობა დაეკავოთ იდეალისტურ რეაქციულ მოძღვრებათა წინააღმდეგ ბრძოლაში. ყველა გზა გავეწმინდოთ მოწინავე საბჭოთა მეცნიერების შეუფერხებელი განვითარებისათვის ჩვენი ხალხის დიადი მიზნების, კომუნისტების გამარჯვების მისაღწევად“³.

ამ პირობის შესრულება ყველა საბჭოთა მეცნიერის საქმიან მოვალეობაა.

¹ ზ. მ. მოღოტოვი. მოხსენება ოქტომბრის რევოლუციის XXXI წლისთავზე (1948, 6. XI). კომუნისტი, 1948, 7. XI.
² ტ. დ. ლისენკო. მდგომარეობა ბიოლოგიურ მეცნიერებაში. გვ. 76.
³ კომუნისტი. 1948, 28. VIII.

М. Д. РОНВА и Л. А. ЧЕЛИДЗЕ

Баноджская бентонитовая глина

На территории Груз. ССР известны многочисленные месторождения бентонитовых глин, но из них наиболее детально изучены лишь только Гумбрийское и Асаявское месторождения. Глина Гумбрийского месторождения или гумбрия с большим успехом применяется для очистки нефтяных продуктов, а Асаявская глина нашла свое применение во многих отраслях промышленности, но особенно она может быть использована, как компонент глинистого раствора.

Наряду с указанными месторождениями особым вниманием заслуживает Баноджское месторождение бентонитовых глин. Оно как по качеству глины, так и по своему размеру не уступает гумбрии. В виду важности объекта авторами настоящей статьи была изучена указанная глина и результаты проведенных опытов приводятся ниже.

В вопросе классификации бентонитовых глин. Бентонитовая глина представляет породу, состоящую главным образом из глинистых минералов — монтмориллонита и бейделлита. Название „бентонит“ происходит от наименования горной цепи Бентон (штат Уайоминг США), где глины этого типа имеют широкое распространение.

По Россу и Шаннону — „бентонит“ — горная порода, состоящая главным образом из кристаллических глиноподобных минералов монтмориллонита и бейделлита, образованных девитрификацией и сопровождающими ее химическими изменениями стекловатого изверженного материала, обычно туфа или вулканического пепла. Дальше они указывают, что „некоторые фул-

деревы земли имеют тот же состав, но их не следует называть бентонитом". Таким образом, Росс и Шаннон отличают Фуллеровы земли от бентонитов. Райс (2) также рассматривает их отдельно.

Химический состав бентонитовой глины колеблется в довольно широких пределах. Она представляет собой алюмосиликат с характерным отношением кремнекислоты к глинозему $\frac{\text{Si O}_2}{\text{Al}_2 \text{O}_3}$. В зависимости от химического состава глины отношение $\frac{\text{Si O}_2}{\text{Al}_2 \text{O}_3}$ колеблется от 3 до 7, причем нижний предел является характерным для глин бейделлитового состава, а отношение свыше 3-х указывает на монтмориллонитовый состав.

Изучением физико-химических свойств глин установлено, что особую ценность для очистки нефтяных продуктов представляют монтмориллонитовые глины.

В литературе мы встречаемся с целым рядом терминов „Фуллерова земля“, „бентонитовая глина“, „отбеливающая глина“, „флоридин“, „асканит“, „аскангель“ и т. д.

Фуллерова земля (fuller — сукновал, earth — земля) раньше применялась только в текстильной промышленности для мойки обезжиривания шерсти. Но за последние годы этот термин получил более широкое значение и укоренился для обозначения всех отбеливающих глин, которые применяются в естественном виде для очистки нефтяных продуктов и растительных масел.

Помимо того, в промышленности широко употребляются глины, не обладающие высокими отбеливающими свойствами в естественном виде, но приобретающие их после обработки кислотами. Такие глины в большинстве случаев назывались „бентонитовыми глинами“.

Под термином „отбеливающие глины“ подразумеваются глины, которые в естественном или активированном виде применяются для очистки нефтяных продуктов. Таким образом, термин „отбеливающие глины“ охватывает все глины, имеющие хорошие отбеливающие свойства в естественном виде (фуллерова земля, флоридин, сукновальные глины, гумбрил, нальчикин и др.) и часть глин, которые обладают слабыми отбеливающими свойст-

нами в естественном виде, но приобретают хорошие свойства после обработки кислотами (активации).

А. Е. Ферсман предлагает разделять эти глины на флюоридиновые и бентонитовые. Под первыми он понимает глины, обладающие „просветляющими адсорбционными свойствами“, в то время как вторые обладают „только омыляющими“. Омыляющие свойства бентонитов, по А. Е. Ферсману (4), объясняются большим содержанием щелочей и щелочно-земельных металлов. Эти свойства присущи также некоторым разновидностям гумбрина, но, принимая во внимание их высокую отбеливающую способность в естественном виде, А. А. Твалчрелидзе и С. С. Филатов относят их к глинам типа флюоридина.

За последнее время М. Л. Роква проводил минералого-петрографическое исследование глины из Гумбри, Асканы и других месторождений и установил, что эти глины являются монтмориллонитовыми, причем содержание в них монтмориллонита колеблется от 55 до 69% (3). Второстепенные минералы представлены: полевыми шпатами, биотитом, кварцем, опалом, гипсом, магнетитом, цеолитом, пиритом и т. д.

Подтверждение минералогического состава глины из Гумбри и Асканы получено в результате изучения их физико-химических свойств С. С. Филатовым, отметившим также содержание в диффузном слое глины из Гумбри небольшого количества Al_2O_3 и свободного кремнезема, тогда как в диффузном слое асканской глины последние отсутствуют. По мнению С. С. Филатова, первая претерпела активацию в природных условиях, а вторая нуждается в искусственной обработке.

Поскольку с минералого-петрографической точки зрения не имеется существенного различия между „отбеливающими глинами“ и „бентонитовыми глинами“, то эти глины объединяются нами в одну группу — бентонитовых глины.

Дэвис и Вахер предложили следующую классификацию бентонитовых глины:

1. Щелочной бентонит — бентонит, содержащий легко замещаемые щелочные основы, которые не навсегда разрушаются под действием серной кислоты, а могут быть восстановлены путем обработки щелочной солью с последующим регулируемым диваллизом.

2. Щелочной суббентонит — бентонит, содержащий легко замещаемые щелочные основы, но утрачивающий первоначальные свойства при воздействии на него кислоты.

3. Щелочно-земельный бентонит — бентонит, содержащий легко замещаемые щелочно-земельные основы и способный воспринять либо до, — либо после обработки кислотой свойства щелочного бентонита при обработке щелочной солью с последующим регулируемым диализом.

4. Щелочно-земельный суббентонит — бентонит, содержащий легко замещаемые щелочно-земельные основы, но неспособный, после обработки кислотой, воспринять свойства щелочного бентонита.

Большинство глин, применяемых при очистке минеральных масел, принадлежит к этой группе* (5).

С. С. Филатов применил способ классификации бентонитовых глин Дэвиса и Вахера и на основании изучения физико-химических свойств установил, что аскаские бентониты относятся к щелочно-земельным суббентонитам и щелочным бентонитам, причем первый после активации приобретает высокую отбеливающую способность, а второй дает сравнительно низкие показатели очистки нефтяных продуктов. По своим физико-химическим свойствам бентонитовая глина из Гумбри тоже отнесена к щелочно-земельным суббентонитам, но она не нуждается в активации и в естественном виде пригодна для очистки нефтепродуктов.

На основании некоторых специфических свойств суббентонитов С. С. Филатов выдвинул термин „активные суббентониты“, т. е. бентониты, обладающие отбеливающими свойствами в естественном виде „в отличие от тех, которые только после химической обработки кислотами дают активированные отбеливающие глины“.

Вышеприведенная классификация основана, как мы видим, лишь на физико-химических свойствах бентонитовых глин: с минералогической же точки зрения никакого различия между ними не наблюдается.

Отбеливающие глины известны в литературе под названиями своих торговых марок: гумбрия, асканит, аскагель, флорадия,

фуллерова земля, вальчикки, кил, кеффекемит, голд-амби, бан-танульгуе, тонсила, террана и т. д. Термины „гумбринит“ и „аскангель“ в настоящее время широко известны не только в Советском Союзе, но и за-границей, поэтому мы будем их применять в настоящей работе, отметив, что все указанные глины относятся к бентонитовым глинам.

Исходя из вышесказанного, грузинские бентонитовые глины могут быть сгруппированы следующим образом:

Бентонитовые глины

1. Щелочно-земельные суб-бентониты	2. Щелочные бентониты или истинные бентониты
<p>а) Глины, обладающие отбеливающими свойствами в естественном виде — типа гумбрина, флоридина, фуллеровой-земли, сульфидальной глины, вальчикки и др.</p> <p>б) Глины в естественном виде обладающие отбеливающими свойствами в слабой степени, но приобретающие их после соответствующей обработки кислотами (активации) — типа асканглины, тонсилы, террана, кила, голд-амби.</p>	<p>а) Глины тонкодисперсные, обладающие в силу сорбции воды способностью набухать, увеличиваясь при этом в объеме в 10 раз и больше, образуют желатинообразную массу, обладают тавтотропными свойствами — гель, эсаггель, джебельтит и т. д.</p>

Баводжская бентонитовая глина относится к щелочно-земельным суббентонитам типа гумбрина.

Краткая геологическая характеристика месторождения.

Баводжское месторождение бентонитовых глин находится в 4-5 км к северо-западу от гор. Кутанси и в 1,2-2 км к западу от шоссе Кутанси-Цхалтубо. С южной стороны месторождения протекает р. Ого; она принимает с правой стороны р. Костана-лис-геле со своим правым притоком Банкоурас-геле. Рельеф местности холмистый, изрезан вышеуказанными речками на мелкие участки.

Наблюдения показывают, что Баноджское месторождение буреитовита является продолжением Гумбрина.

В геологическом строении района принимают участие нижне-неокомские отложения, представленные кварцевыми песчаниками. Они образуются северо-восточнее месторождения и имеют выдержанное распространение. Кварцевые песчаники здесь в большинстве случаев грубозернистые и довольно плотно сцементированы глинистой массой. Наличие в этих отложениях полевых шпатов, галек гранита и других пород, характеризующих Давидовский массив, свидетельствует о поступлении материала с указанного массива (1).

Кварцевые песчаники выше постепенно переходят в ургонские известняки баррема. Последние в описываемом районе имеют большое распространение. Порода светло-серого цвета, плотная и хрупкая. В области распространения ургонских известняков весьма сильно развиты карстовые явления. В окрестностях сел. Баноджа в карстах наблюдается образование остаточных железистых продуктов в виде охры. Толща ургонских известняков в окрестностях сел. Баноджа прорезывается жилами базальта и тефонита. В контакте с последними известняки претерпели полную перекристаллизацию (1). Здесь часто встречаются отдельные участки хорошего мрамора и мраморизованного известняка.

Известняки ургона постепенно переходят в белые и светло-серые слюдяные мергели и известняки антекого яруса. Эти породы в нижней и средней части яруса довольно плотные, а в верхней — рыхлые и мергелистые. Среди пластов мергелей встречаются пропластки глауконитовых песчаников, особенно часто в верхней части анта.

Выше залегают отложения альба, представленные сероватыми и голубоватыми тонкослоистыми глинами и мергелями. Наиболее характерными для альба являются темносерые мергели и глины. В районе сел. Гумбри, также как и в других районах Грузии, среди мергелей и мергелистых глин встречаются слои глауконитовых песчаников, особенно в верхней части альба. Выходы альбских отложений в окрестностях Баноджа встречаются севернее месторождения. Здесь порода темно-серого цвета, иногда с коричневым оттенком.

Над глинами и мергелями альба залегают глауконитовые туфо-песчаники. Они обнажаются в русле р. Ого и в виде пласта Баводжской бентонитовой глины. Глауконитовые туфо-песчаники пользуются большим распространением в окрестностях Цхалтубо, Гумбри, Кутанси и пр. Мощность этих пород варьирует от 3 до 30 м. По возрасту глауконитовые туфо-песчаники отнесены к сеноману.

Бентонитовая глина залегают на этих песчаниках. Мощность пласта глины от 1,8 до 3,0 м.

Над бентонитовыми глинами залегают туфы и туфо-песчаники. Среди них часто встречаются маломощные слои бентонитовых глин.

Стратиграфический разрез Баводжского месторождения бентонитовых глин в основном совпадает с таковым месторождения гумбрина. Однако стратиграфическое положение и литологическая и петрографическая однородность пород, составляющих эти два месторождения, дает основание считать Баводжские глины продолжением гумбрина.

По данным предварительной разведки, проведенной „Грузгумбрином“, Баводжское месторождение бентонитовых глин имеет большое распространение и заслуживает дальнейшего детального изучения.

Минеральный состав Баводжской бентонитовой глины.

Физические свойства. По своим физическим свойствам Баводжская бентонитовая глина относится к типу гумбрина. Она обладает хорошим адсорбционными свойствами в естественном виде. Цвет глины светлосерый и темносерый, иногда с желтоватым оттенком. По внешним признакам Баводжская бентонитовая глина представлена двумя разновидностями: гладкая, почти однородная, с редкими включениями обломков ракушек и изъятая с микробрекчиевидным обликом. Обе эти разновидности довольно плотные, но под действием атмосферных агентов легко рассыпаются на мелкие пластиночки и зернышки. При смачивании водой глина не набухает, а расслаивается. Она имеет неровный, иногда раковистый излом. Влажность свежедобытой глины 20-30%, объемный вес при влажности 14% — 1,7.

Гранулометрический состав этой глины следующий

I фракция — размер зерен выше 0,5 мм	7,4 %
II — — — — — 0,5 мм	— 18,0%
III — — — — — 0,25 мм	— 33,3%
IV — — — — — 0,1 мм и ниже	— 39,2%

Окрашивание монтмориллонита бензидином.

В литературе указано, что для быстрого обнаружения в породе глинистого минерала монтмориллонита можно применять бензидин или его гидрохлорид. В раствор гидрохлорида добавляется испытуемый порошок глины и, в случае присутствия в нем монтмориллонита, порошок окрашивается в голубой или зеленовато-голубой цвет. Реакция идет медленно и поэтому следует держать порошок в растворе до 2-3 часов.

Опыты были поставлены нами на известной бентонитовой глине — гумбрине, содержащим монтмориллонит, и Акмульском каолине.

Небольшое количество предварительно высушенного (при температуре 50-70° С) порошка глины поместили в пробирку и добавили раствор бензидина. Под действием раствора порошок гумбринца окрасился в голубовато-зеленый цвет, а каолин остался без изменения. После сушки порошок приобрел лимонно-желтый цвет. При добавлении раствора к высушенному препарату опять восстанавливается зеленовато-голубой цвет. На порошок каолина раствор бензидина не оказывает никакого влияния.

При промывке окрашенного порошка дистиллированной водой цветность немного слабеет, но полного обесцвечивания не происходит.

Микроскопическим исследованием установлено, что окраске подверглись только лишь монтмориллониты и частично монтмориллонитизированные обломки пород. Остальные минералы (полевой шпат, кварц и слюда) остались без изменения.

Опыты были произведены с искусственной смесью гумбрин и Акмульского каолина. Под действием раствора бензидина смесь приобрела голубовато-зеленую окраску. Микроскопическое исследование

дование порошка показало, что окрашены были только монтмориллониты, а другие минералы каолинит, кварц, полевые шпаты и слюда не изменили своего первоначального цвета.

Из этого ясно, что визуальное определение интенсивности окраски порошка не решает вопроса о минеральном составе глины. Поэтому окрашенный препарат должен быть исследован под микроскопом.

В полевых условиях работы можно использовать описанный выше способ, но надо помнить, что этим способом устанавливается лишь только присутствие монтмориллонита, а не других компонентов, входящих в состав породы. Следует отметить также, что предварительное высушивание глины не обязательно.

Предварительно обработанный препарат Баноджской бентонитовой глины был подвергнут действию раствора бензидина. Наиболее интенсивно окрашенными оказались IV и III фракция. Микроскопическое исследование показало, что, за исключением нескольких зерен полевого шпата и кварца, вся масса была окрашена в голубовато-зеленый цвет, что доказывает почти 90% присутствие в мелких фракциях монтмориллонита.

Микроскопическое исследование. Для исследования Баноджской бентонитовой глины были изготовлены шлифы из пленки. Образец глины подвергли сушке при 70-80° С, затем поместили в 2-3 литровую банку и добавили дистиллированную воду. Глина в воде расквашалась и расслоилась; полученную суспензию разделили по крупности зерен на 4 фракции (см. выше). Для диспергирования глинистых частиц III-я и IV-я фракции были обработаны в двухпроцентном растворе нитрофосфата натрия. Полученную суспензию ставили на водную баню в течение 2-3 часов и часто размешивали. Стеклой палочкой или пипеткой переносили суспензию на предметное стекло с таким расчетом, чтобы после сушки пленка имела толщину нормального прозрачного шлифа. Сушка пленки происходила при комнатной температуре.

Методом пленки можно определить только глинистые минералы и их оптические свойства; для установления же полного минералогического состава Баноджской глины нами были исследованы и более крупные фракции (I и II).

Исследование под микроскопом показало, что бентонитовая глина состоит главным образом из глинистого минерала монтмориллонита, реликтов полевого шпата, глауконита, вулканического стекла, кварца, биотита, магнетита, лимонита и гипса (редко).

Монтмориллонит представлен в виде тонких волоконцев и мелких чешуек. В проходящем свете минерал бесцветен или окрашен в слабые желтоватые тона. Монтмориллонит образовался преимущественно за счет вулканического пепла, который осаждался в водном бассейне мелового периода.

Показатель преломления высушенного при температуре 80°C минерала: $N_p=1,520$ и $N_g=1,530$, двойное лучепреломление $0,010$, воздушно сухого $N_p=1,518$ и $N_g=1,529$. По сравнению с гумбрином показатель преломления монтмориллонита Банджской глины повышен.

В шлиф, который изготовлен из пленки, не попали другие минералы кроме монтмориллонита, поэтому пришлось исследовать под микроскопом все четыре фракции. Во фракции $0,1$ мм обнаружены в небольшом количестве округлой формы зерна желтовато-коричневого цвета. Под небольшим давлением эти зерна распадаются на отдельные мелкие чешуйки. По показателю преломления: $N_p=1,579$, они близки к конtronиту.

Во фракции $0,25$ мм довольно часто встречаются округлые зерна светло-желтого цвета. При растирании они расщепляются на мелкие таблитчатые частицы. Минерал анизотропный, показатель преломления $1,533 \pm 0,003$. По нашим наблюдениям эти минералы образовались за счет глауконита. М. Л. Роква (3) при исследовании гумбрина установил, что в нем за счет глауконита образовался монтмориллонит. По видимому, такое же явление наблюдается и в Банджской глине.

Плагиоклаз представлен в виде угловатых обломков. Он часто нелигитирован, иногда свеж; по показателям преломления $N_p=1,526$, $N_g=1,535$ и $N_p=1,533$, $N_g=1,542$ относится к альбиту и олигоклазу, он рассеян в глине в виде мелких зерен по всей мощности пласта.

Встречается небольшое количество угловатых мелких зерен кварца.

Магнетит встречается в глине часто. Он иногда лимонитизирован. Присутствие последнего в Ваноджском бентоните является причиной иногда сильного окрашивания глины в красновато-бурый цвет.

Биотит и гипс встречаются редко.

Часто встречаются в глине частицы вулканического пепла; они частично пелитизированы.

Микроскопическое исследование показывает, что Ваноджская бентонитовая глина образовалась, подобно гумбрину, из вулканического пепла путем подводного изменения.

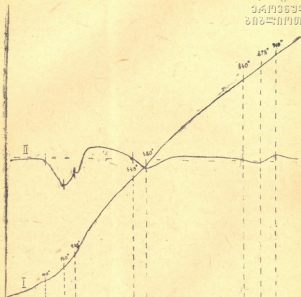
Каолинит установлен в глине путем окрашивания и по оптическим свойствам. Раствор бензидина не окрашивает каолинит, поэтому неокрашенные частицы были погружены в иммерсионные жидкости и определены их показатели преломления: $n = 1,562$, что соответствует каолиниту.

Термическое исследование. В рентгено-структурной лаборатории ИГН (в Москве) была сделана термограмма Ваноджской бентонитовой глины (см. фиг. 1). На кривой ясно выражена характерная для монтмориллонита эндотермическая реакция.

Первая эндотермическая реакция при максимуме 160° отвечает отдаче адсорбированной воды, вторая, между $540-580^{\circ}$, соответствует дегидратации минерала, но она немного занижена против обычных монтмориллонитов, третья — при максимуме 875° . На кривой замечена экзотермическая реакция. Обычно она характерна для каолинита. Подобное явление замечено было на термокривой гумбриня, где каолиновая реакция выражена более резко, чем на кривой из Ваноджской глины. Это явление мы объясняем присутствием в Ваноджской бентонитовой глине небольшого количества каолинита. Нам кажется, что заниженные показатели дегидратации объясняются этой же причиной.

საქართველოს
საბუნებისმეტყველო

Термограмма Баноджской бентонитовой глины.

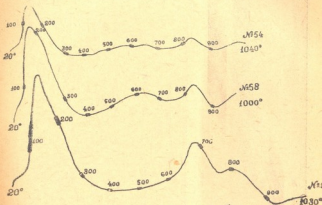
Фиг. 1.

Сравнивая данные термограммы Баноджской глины с такими гумбрин и Асканской глины, увидим полную аналогию между ними (см. фиг. 2).

Проф. Г. Г. Уразов (6), изучая образцы гумбрин методом кривых обезвоживания, также указывает, что при сравнительно низких температурах (100-150°) из глины выделяется значительное количество воды, которую он считает адсорбционно связанной водой, поглощенной благодаря капиллярной конденсации. Количество воды, выделенной при сравнительно низких темпера-

турах может являться мерой обезжелезивающей способности отбеливающих глин. На термограмме Ваноджской глины первая остановка (при максимуме 160°) отвечает отдаче адсорбированной воды.

N54 и N58 Термические кривые глин Ванодж

N10 Термические кривые Аслановского бентонита

Фиг. 2

Рентгенографическое исследование. Ваноджская глина была изучена Рентгено-Структурной Лабораторией ИГиЛ АН СССР. Рентгено съемка проводилась на трубке (фиг. 3) с Fe анодом с MbO_2 фильтром, диаметр камеры 2 $K=57,5$ мм, диаметр столбика порошка — $d=0,7$ мм, экспозиция — 7 часов при силе тока 7 mA и напряжении 30-35 kV . I — интенсивность линии определяем визуальным путем по пятибалльной шкале. d — межплоскостные расстояния, рассчитанные в предположении длины волны Fe $K\alpha$ т. е. величиной $\frac{d \sin \alpha}{n}$.

Результаты исследования приводятся в табл. 1.

24.10.53
318241P10J

Рентгенограмма Бамаловского бентонита.
Фиг. 3.

Рентгенографическая характеристика Бамаловской бентонитовой глины. Табл. 1.

№ пробы	Бамаловская глина		Кварц		Монтмориллонит по Нателу Шиллгу		Губерман № 34	
	d	Интенсивность	d	Интенсивность	d	Интенсивность	d	Интенсивность
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	4,420	Средняя	—	—	4,45	Очень слабая	15,2	Сильная
2	4,360	—	—	—	4,26	Средняя	10,00	Средняя
3	3,300	Слабая	3,082	Очень слабая	3,74	—	0,24	Слабая
3а	3,400	—	—	—	—	—	—	—
4	3,314	Очень сильная	3,223	Очень слабая	3,54	Средняя	3,46	Сильная
5	3,265	Слабая	—	—	—	—	4,45	—
6	2,860	Очень слабая	—	—	3,00	Очень слабая	4,08	Очень сильная
7	2,517	Сильно развит	—	—	2,534	—	3,20	Слабая
8	2,470	Слабая	2,476	Очень сильная	—	—	3,40	Средняя

1	2	3	4	5	6	7	8	9
8	2,352	Очень слабый	2,351	Средняя	2,341	Средняя	—	—
9	2,264	Слабый	2,374	Очень сильный	—	—	9,325	Слабый
10	2,270	Очень слабый	2,265	Средняя	2,24	Средняя	9,00	—
11	2,150	"	—	—	2,16	"	2,52	—
12	2,114	Слабый	2,126	Очень сильный	—	—	2,16	—
13	1,990	Очень слабый	1,990	Средняя	—	—	2,20	Очень сильный
14	1,990	Слабый	1,974	Очень сильный	—	—	2,14	Очень слабый
15	1,806	Сильная	1,815	Очень слабый	—	—	1,70	Слабый
15a	1,780	Очень слабый	1,710	Средняя	—	—	—	—
16	1,696	Слабый	—	—	1,80	Очень слабый	1,63	Слабый
17	1,670	Слабый разный	1,666	Очень сильный	1,652	"	1,63	"
18	1,536	Сильная	1,526	Очень слабый	—	—	1,51	Сильная
19	1,505	Сильн. разный	1,515	Средняя	1,495	Очень слабый	—	—
20	1,454	Очень слабый	1,454	Слабый	—	—	—	—
21	1,420	"	1,420	Средняя	—	—	—	—
22	1,371	Сильн. м. мн.	1,372	Очень слабый	—	—	—	—
23	1,297	Средн. разный	1,286	Очень сильный	1,286	Очень слабый	—	—
24	1,256	Средняя	1,256	Очень слабый	—	—	—	—
25	1,228	Слабый	1,223	Средняя	1,220	Очень слабый	—	—
26	1,196	Средняя	1,197	Очень слабый	—	—	—	—
27	1,180	"	1,176	"	—	—	—	—
28	1,150	Слабый	1,152	Очень сильный	—	—	—	—
29	1,080	Средняя	1,080	Слабый	—	—	—	—

14195320
18-111010

Библиотечный фонд

Исходя из полученных результатов, рентгено-структурный анализ в лаборатории ИГиЛ дает следующее заключение: „Основным компонентом в бентонитовой глине является кварц. Данные рентгеноанализа не противоречат присутствию в бентонитовой глине монтмориллонита и каолинита.“

Однозначного решения в отношении монтмориллонита и каолинита рентгенографический анализ дать не может ввиду значительного количества кварца в исследуемом образце и отсутствия вполне однозначных эталонных данных для монтмориллонита и для каолинита“.

Как видно из вышесказанного, рентгенографический анализ не дает определенного ответа о монтмориллонитовом составе глины.

Микроскопическое и термическое исследования Банджской глины вполне подтверждают присутствие в этой глине монтмориллонита и небольшого количества каолинита.

Химический анализ. Химический состав Банджской бентонитовой глины приведен в нижеследующей таблице:

Таблица 2.

	1		2		3		4	
	Весов. %	Молекулярные кол-ва	Весов. %	Молекулярные кол-ва	Весов. %	Молекулярные кол-ва	Весов. %	Молекулярные кол-ва
SiO ₂	58,8	0,978	58,5	0,975	58,14	0,969	56,06	0,934
TiO ₂	0,47	0,003	0,39	0,005	0,25	0,003	0,31	0,003
Al ₂ O ₃	14,26	0,140	15,02	0,1473	13,23	0,130	14,78	0,145
Fe ₂ O ₃	4,56	0,019	3,52	0,022	2,58	0,016	3,35	0,020
FeO			0,31	0,0043	0,28	0,004	0,07	0,0009
MnO ₂	0,77	0,008	0,67	—	Следы	—	Следы	—
MgO	3,37	0,0333	3,25	0,0312	2,24	0,026	2,61	0,025
CaO	1,90	0,0285	1,73	0,0309	2,44	0,043	2,86	0,051
Na ₂ O	0,25	0,0040	0,85	0,0138	1,73	0,0027	0,52	0,0083
K ₂ O	2,43	0,0026	1,09	0,0116	0,78	0,008	0,98	0,0104
Cl	0,10	—	—	—	—	—	—	—
SO ₂	2,27	0,0283	0,32	0,0115	0,35	—	0,56	0,007
H ₂ O—100	9,94	0,352	6,98	0,399	14,71	0,820	12,40	0,687
H ₂ O + 100			7,59	0,421	3,61	0,200	6,49	0,393

Примечание: 1 и 2 Банджская бентонитовая глина. 3 и 4 гумбрия.

По химическому составу Баводжская бентонитовая глина отличается от гумбрина повышенным содержанием MgO и SO_3 . Присутствие последнего объясняется содержанием в небольшом количестве гипса.

При пересчете химического анализа на молекулярные количества получено следующее отношение окислов:

1. $Al_2O_3 : SiO_2 : H_2O = 1 : 6,98 : 5,93$; $Al_2O_3 : Fe_2O_3 = 7,36 : 1$
2. $Al_2O_3 : SiO_2 : H_2O = 1 : 6,63 : 5,51$; $Al_2O_3 : Fe_2O_3 = 6,6 : 1$
3. $Al_2O_3 : SiO_2 : H_2O = 1 : 8,41 : 7,8$; $Al_2O_3 : Fe_2O_3 = 8 : 1$
4. $Al_2O_3 : SiO_2 : H_2O = 1 : 6,44 : 7,22$; $Al_2O_3 : Fe_2O_3 = 7,25 : 1$

Как видно из вышесприведенного, бентонитовая глина Баводжского месторождения в основном не отличается от гумбрина.

Минералогический состав глины установлен микроскопически и другими способами исследования, а процентное содержание их в бентоните химическим способом и окрашиванием.

Таблица 3.

	Баводжский бентонит	Гумбрин
Монтмориллонит	60,6	55 — 69,9%
Полевой шпат	14,5	10 — 16,1
Опал кварц	12,48	10 — 24,36
Магнетит	1,1	0,42 — 0,32
Лимонит	4,8	2 — 3,80
Гипс	1,97	0,58 — 0,50
Кальцит	—	2 — 3,56
Другие минералы	3,1	—

დასავლეთით 4-5 კლ. შანძილზე მდებარეობს. იგი თავისი კლდეების ბუნებითა და გაცელებულობით გუმბრინს არ ჩამოუყარდნა. ბანოჯის ბენტონიტური თიხის და მისი შემცველი ქანების პეტროგრაფიული შესწავლა გვიჩვენებს, რომ ბანოჯის საბადო გუმბრინის ანალოგიურ გეოლოგიურ პარობებში წარმოშობილა და ის გუმბრინის საბადოს გავრძელებას უნდა წარმოადგენდეს. მინერალოგიური შემადგენლობითა და ფიზიკურ-ქიმიური თვისებებით ბანოჯის ბენტონიტური თიხა გუმბრინის ტიპს ეკუთვნის. ამ საბადოს თიხის მთავარი შემადგენელი ნაწილი თიხოვანი მინერალი მონტმორილონიტია, რომლის რაოდენობა 60% აღწევს. მეორეხარისხოვანი მინერალები უმთავრესად წარმოდგენილია მავნეტიტებით. პლაგიოკლასებით, ოპალეებით, ლიმონიტებით და სხვა.

წინასწარი ცდები გვიჩვენებენ, რომ ბანოჯის ბენტონიტურ თიხას კარგი აღნობციის უნარი აქვს და შეიძლება მისი გამოყენება ნავთობის პროდუქტების გასაწმენდად. ბანოჯის ბენტონიტური თიხის გამაფფრულებელი უნარის საბოლოო დადგენისათვის საჭიროა მისი შემოწმება ნავთობის სხვადასხვა პროდუქტზე. ნავთობის მრეწველობა ყოველწლიურად დიდ მოთხოვნილებას იყენებს გამაფფრულებელ ანუ მათეთრთა თიხებზე. ამიტომ ბენტონიტური თიხის ამ ახალი საბადოს დეტალურ შესწავლას როგორც თეორიული, ისე სახალხო-სამეურნეო მნიშვნელობა აქვს.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Джанелидзе, А. И. Геологические наблюдения в Окрибе, 1940 г.
2. Райс, Г. Глины, их залегание, свойства и применение, 1932 г.
3. Роква, М. Л. К петрографии и минералогии гумбрина и Бентонитовых глин. Труды Грузгеолуправления В. III., 1941 г.
4. Ферман, А. Е. Глина бентонитовая и глина флоридианая. Нефудные ископаемые, том I, 1926 г.
5. Davis and Vacher. Bentonite, its properties, mining, preparation utilisation. Washington, 1928.

6. Уразов, Г. Г. Физико-химическое исследование глинистых земель Западной Грузии. Сборник трудов Академии наук СССР, 1933 г.
 7. Твалчредидзе, А. А. Флоридиновая глина. Минеральные ресурсы ССР Грузии, 1933 г.
 8. Его же. Глина отбеливающая. Неметаллические ископаемые, том 4, 1941 г.
 9. Его же. Краткий очерк месторождений отбелных глин Грузинской ССР. Бентонитовые глины Грузинской ССР, вып. III, 1941 г.
 10. Филатов, С. С. К вопросу о генезисе бентонитовых глин Грузинской ССР, вып. III, 1941 г.
-

ლუბა ლაკინი

ქიმიტის სამკურნალო ტალახის შესწავლისათვის

ნახევარ საუკუნეზე მეტია, რაც საქართველოში ყურადღება მი-
ექცეა ტალახით მკურნალობას. საბჭოთა კავშირის რიგი კურორტები
ფართოდ იყენებენ ამ საშუალებას სხვადასხვა დაავადების წინა-
აღმდეგ.

ჩვენს რესპუბლიკაში ცნობილია მხოლოდ აბტალის სამკურნალო
ტალახი (1). კურორტი აბტალა მდებარეობს კახეთში, სადგურ გურ-
ჯაანიდან ნახევარი კილომეტრის მანძილზე. იგი პირველად ცნო-
ბილმა ისტორიკოსმა და გეოგრაფმა ვახუშტი ბაგრატიონმა აღ-
წერა. იეტორი გეაცნობს აბტალის აბანოს, როცა ლაპარაკობს
გურჯაანის მიდამოებზე. სამკურნალო მნიშვნელობის თვალსაზრი-
სით კი ტალახს პირველად შეეხო ექიმი ალექსი მესხიშვილი, ხოლო
1896 წელს აბტალის ტალახის ზუსტი ქიმიური ანალიზი სახელ-
განთქმულმა ქართველმა ქიმიკოსმა პ. მელიქიშვილმა მოგვცა (2).

აბტალის შემდეგ უნდა აღინიშნოს კემისის ტბის სამკურნალო
ტალახი, რომელიც თბილისიდან 23 კილომეტრის დაცილებით
მდებარეობს და გამოიყენება თბილისის ვოგირდწყლისა და ტალა-
ხით სამკურნალოში.

დღემდე საქართველოში ტალახით მკურნალობის ადგილად მხო-
ლოდ აბტალა ითვლება. ამ მხრივ მოთხოვნილება კი დღითიდღე
იზრდება. ამიტომ დიდი მნიშვნელობა ეძლევა ტალახის ყოველი
ახალი ადგილის გამოყენებას. ინტერესმოკლებული არ იქნება შეს-
წავლა ქიმიტის სამკურნალო ტალახისა. მით უმეტეს, რომ, როგორც
სამკურნალო საშუალებას, მას, ნასაკირალის მინერალურ წყლებთან
ერთად, ავადმყოფები კარგა ხანია იყენებენ.

ქიმიტის ტალახი მდებარეობს მახარაძის რაიონში, სოფელ
ქიმიტის აღმოსავლეთ საზღვარზე, სამთო ქედის ძირში, ზღვის დო-

ნედან 100 მეტრის სიმაღლეზე. იგი დაკიდებულია ქაღალდის ქსოვიდან 15 კილომეტრით (13 კილომეტრი გზატკეცილი და 2 კილომეტრი საურმე გზა).

ტალახი რამდენიმე ადგილზე ამოდის. თითოეული გამოსავალის ფართობი საშუალოდ 3-4 კვადრატულ მეტრს უდრის. საერთოდ გამოსავლების სიგრძე 60 მეტრია, სიგანე — 50 მეტრი. თუ სიღრმეს 10 მეტრს ვივარაუდებთ (რაც რეალიების მიხედვითაც დასტურდება), მაშინ ტალახის საორიენტაციო მარაგი იქნება 30.000 კუბომეტრი.

ამ ტბებში შემჩნეულია შემდეგა: წყალს, ზედაპირზე ამოსვლის დროს, თან ამოაქვს შღბში, რომელიც ტალახის სახით იღუქება.

სოფელ ძიმიტის კლიმატი ისეთივეა, როგორც სოფელ ნასაიკრალისა. სუფთა, გრილი ჰაეა, ქაერის თანაბარი ტემპერატურა, რომელიც წლის სხვადასხვა დროში და დღე-ღამის განმავლობაში მკვეთრ ქანაობას არ განიცდის.

ძიმიტის სამკურნალო ტალახის გამოყენებას მხოლოდ 15 წლის ისტორია აქვს. ამ ტალახს შემთხვევით წააწყდა იმ სოფელში მცხოვრები გლეხი. ამის შესახებ შემდეგს მოგვითხრობს ძიმიტელი კალმურხე გიორგი სიხარულიძე: რამდენიმე წლის წინათ ტალახში ჩაეფლო ხარი, მის პატრონს, რომელიც რევმატიზმით იყო დაავადებული, ხარის ამოყვანის დროს საკმაოდ დიდ ხანს ტალახში შოუხდა ვაჩერება. მან უნებლიედ ტალახის ამაზანა მიიღო. რის შემდეგაც ნაკლებ ტკივილებს გრძობდა ამის შემდეგ ის სისტემატურად ღებულობდა ტალახის ამაზანებს და განიკურნა. ამ დღიდან თანდათან გავრცელდა ხმა ძიმიტის ტალახის სამკურნალო ეფექტიანობის შესახებ და ხალხმაც დაიწყო მით სარგებლობა.

ძიმიტის ტალახის მიმართ ჩემი ყურადღება ორი გარემოებით აიხსნება. პირველი, საქართველოში, როგორც ეს უკვე აღვნიშნეთ, სამკურნალოდ ცნობილია მხოლოდ აბტალის ტალახი. იგი მომზადრებულთა გამრდილ მოთხოვნილებას ვეღარ აკმაყოფილებს, თანაც საქართველოს ყველა კუთხის მცხოვრებთათვის ერთნაირად ხელმისაწვდომი არაა. დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებთათვის უფრო მოსახერხებელია ძიმიტის ტალახით სარგებლობა; მეორე, ძიმიტის ტალახით ავადმყოფები სარგებლობენ ნასაიკრალის მინერალურ წყლებთან ერთად. ნასაიკრალის მინერალური წყლები კი ჩემ მიერ შესწავლილი იყო ჯერ კიდევ 1937-41 წლებში (4). ამასთან დაკავშირებით საჭიროდ მივიჩნიე ძიმიტის ტალახის ფიზიკა-ქიმიური თვისების შესწავლაც (2).

ძიმიოთის ტალახის ქიმიური ანალიზი (ჩატარებული 1948 წელს) 100 გრ. ტალახში.

დანაეარვი 110°-ზე	47,11%
Si O ₂	25,61%
Fe ₂ O ₃	5,02%
Al ₂ O ₃	7,93%
Ti O ₂	0,36%
Mn O ₂	0,54%
Ca O	2,85%
Mg O	1,74%
Nh ₂ O	0,66%
K ₂ O	3,29%
Cl	0,05%
SO ₄	4,34%
სულ	99,5 %

1948 წელში ჩატარებული ანალიზი 100 გრ. ტალახზე

წყალში გახსნილი ნივთიერება	7,5154 გრ.
" გაუხსნელი	48,2160 გრ.
წყალი	44,2686 გრ.
სულ	100 გრ.

წყალში გახსნილი ნივთიერება 100 გრ. ტალახიდან

Na H C O ₃	0,0625
Na Cl	0,0895
Na ₂ S O ₄	1,2795
K ₂ S O ₄	4,9850
Ca S O ₄	0,5780
Mg O	0,0550
Si O ₂	0,0007
ნახშირმჟავა ამონიუმისა და ამონო- ვანი ფუძეების შენაერთები	0,3945
კუმუსური ნივთიერებები და მჟავები	0,0076
სხვადასხვა და ეთერული ორგანული ნივ- თიერებანი	0,0±17
Al ₂ O ₃	კვალი

HPO ₄ ⁺	კვალი
ცხიმოვანი მჟავები	კვალი
სულ	7.5140

გაუხსნელი ნივთიერება 100 გრ. ტალახიდან

CaO	2,738
MgO	1,701
Al ₂ O ₃	7,703
Fe ₂ O ₃	4,989
SiO ₂	25,008
P ₂ O ₅	0,011
TiO ₂	0,315
MnO ₂	0,505
S	0,191
CO ₂	4,755

სულ 47.916 გრ.

PH = 8.17.

ტალახი მუქი რუხი ფერისაა, ჰაერზე დაყოვნების შემდეგ მოწითალო ფერს ღებულობს, რაც რკინის დაფარვას უნდა მივაწეროთ; მლაშე მომწარო გემო აქვს, იგრძნობა გოგირდ წყალბადის სენი.

კონსისტენცია მალაშოსებური, რაც მის კოლოიდურ მდგომარეობას მიეწერება. კოლოიდებს კი ტალახში ძირითადი მნიშვნელობა ეძლევა. რადგან ავსებენ სიერცეს კრისტალური ჩონჩხის ნაწილაკებს შორის. ასეთი ტალახი ნაზად გვერის სხეულს, ხვედრითი წონა დაახლოებით 1,3-ია, ტალახს ტუტე რეაქცია აქვს, იგი გამოწვეულია ორგანული ნივთიერებების ზრწნით, რის შედეგად წარმოიშობება ამონიაკი, ამონოვანი ფუძეები და სხვა ტუტე რეაქციის მქონე ნივთიერებები.

ძიშითის სამკურნალო ტალახის ფიზიკა-ქიმიური თვისებები და მისი ადვილმდებარეობა ექაფიქრებიებს, რომ ის ეკოთენის ტუტური წარმოშობის ლაშის ტალახთა ჯგუფს.

დავეიჩებამ გვიჩვენა, რომ ძიშითის ტალახი ჰაერზე ფერს იცვლის (ივანგება) და საერთოდ კარგავს ზოგიერთ სამკურნალო თვისებას; თუ მას შევინახავთ მინერალურ წყალში ან მაგარი კონცენტრაციის მარილწყალში ისე, რომ ტალახი იფარებოდეს წყლის ფენით, ის შეინარჩუნებს თავის თვისებებს.

ამ ტაღახით მკურნალობა ნასაკირალის მინერალურ წყლებზე უფრო ფართოდ მნიშვნელოვან შედეგებს იძლევა, საკურობა სათვალავად ქრონიკული ბუტის შექმნა მისი გაფართოებისათვის. სამკურნალო ტაღახის შედარებით მკირე მარაგის გამო გათვალისწინებული უნდა იქნეს ნახშიარი ტაღახის რეგენერაცია.

Л. П. ДАРЧИЯ

К ИЗУЧЕНИЮ ДЗИМИТСКОЙ ЛЕЧЕБНОЙ ГРИЗИ

Р е з ю м е

Дзимиტская лечебная грИзь (Махарадзевский район) находится в 7 километрах от ранее изученных нами насакиральских минеральных источников. Она применяется больными при пользовании насакиральскими источниками, поэтому интересно было изучить ее физико-химические свойства. Результаты анализов приводятся в представляемой статье. В Грузинской ССР лечебные грИзи малочисленны. С лечебной целью пока применяется только ахтальская грИзь в Кахетии (Гурджаанский район). Изученную нами Дзимиტскую грИзь можно еще шире применять для лечения вместе с насакиральскими источниками.

შარობისათვის ლიტერატურა

1. დ. ჯავახიშვილი, კერორტოლოგია, თბილისი, 1945.
2. Анализ минерального сырья, под редакцией Б. Г. Карлова, Ю. Н. Клипович и Ю. В. Морачевского, Ленинград, 1936.
3. დ. ჯავახიშვილი, აბტალა, თბილისი, 1939.
4. ლ. დარჩია, ნასაკირალის მინერალური წყლების ფიზიკურ-ქიმიური თვისებები, აღ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. III, 1941.

იოსებ საღინაძე

შუთაისის რაიონის მარმარილოების მინერალოგიურ-პეტროგრაფიული დახასიათება

შ ი ს ა მ ა ლ ი

საქართველოს, მარმარილოს საბადოების სიმრავლით, მარაგეთა და მრავალსახეობათა სიმდიდრით, საბჭოთა კავშირში საპატრო ადგილი უჭირავს. საქართველოს საბადოთა შორის კი ქუთაისის რაიონის მარმარილოები მნიშვნელოვან როლს თამაშობს. აქ მარმარილოს საბადოები ადრევე იყო ცნობილი და მას იყენებდნენ არა მარტო ადგილობრივ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, არამედ იგი ქუთაისიდან იგზავნებოდა ამიერკავკასიისა და ჩრდილოეთ კავკასიის თითქმის ყველა ქალაქში.

რაიონში ამჟამად ცნობილი მარმარილოს საბადოებიდან მნიშვნელოვანია ბანოჯის, ხომელის, მელაურის, გელათისა და გოდოგნის საბადოები (გოდოგნის საბადოს დახასიათება ცალკე გვაქვს განზრახული, რის გამოც მას აქ არ შევხებით).

აღნიშნულ საბადოთა შესახებ მოკლე ცნობებს გვაწვდიან: ბ. პ. ბელიკოვი (2, 3), ს. აკენტეივი (1) და ი. კომპანიონი (7). ეს ლიტერატურული მასალები უმეტეს შემთხვევაში არ გვაძლევენ სრულ სურათს მოხსენებულ საბადოთა შესახებ, განსაკუთრებით ჩამორჩება მარმარილოების მინერალოგიურ-პეტროგრაფიული შესწავლილობა. მართალია შ. ნაცელიშვილი და კ. უგულავა, ფ. ტ. ფარცვანი და ნ. ჩოლოყაშვილი გეოლოგიურ დახასიათებასთან ერთად იძლევიან ბანოჯის მარმარილოს სამი ნიმუშის მიკროსკოპულ აღწერას, და ი. კომპანიონი ერთი ნიმუშის აღწერას მელაურის საბადოდან, მაგრამ, ცხადია, ეს სრულიად არ არის საკმარისი მარმარილოთა მინერალოგიურ-

პეტროგრაფიული დახასიათებისათვის. ჩვენ შეგვიძლია ამ საბადოთა მარმარილოების პეტროგრაფიული ბუნების სრულ შეფასებას ვილაპარაკოთ, მით უფრო, რომ ისინი წარმოადგენენ არა მარმარილოს სხვადასხვა სახეობით.

წინამდებარე ნარკვევი წარმოადგენს ამ მხრივ არსებული ხარვეზის შევსების ცდას. შრომაში მისალა იმგვარადაა დალაგებული, რომ მისი გამოყენება ადვილი იყოს ამ საბადოების პრაქტიკულად გამოყენების საქმეში დაინტერესებულ პირთათვის.

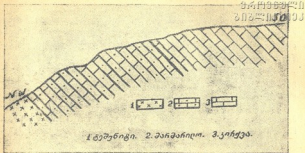
ქუთაისის რაიონის ზოგად გეოლოგიურ აგებულებას აქ არ ვეხებით, რადგან მკითხველს შეუძლია აკად. ი. ჯანელიძის შრომაში (5) მიიღოს ამ საკითხზე ამომწურავი ცნობები. ცალკე საბადოთა გეოლოგიური პირობების დახასიათება სათანადო თავებშია მოცემული.

დიდი მადლობით მინდა მოვიხსენიო პროფ. გ. ძოწენიძე და დოც. ნ. სხირტლაძე იმ რჩევა-დახმარებისათვის, რაც მათ გამიწიეს წინამდებარე თემის დამუშავების დროს.

ბანოჯის მარმარილოს საბადო

საბადო მდებარეობს ქ. ქუთაისის დასავლეთით 7 კმ მანძილზე, მთა სათაფლიას სამხრეთ-დასავლეთ ფერდობზე სოფ. ბანოჯასთან. აქ, ისე როგორც რაიონის სხვა საბადოებში, გამარმარილოებულია ურგონული ფაციესის კირქვიანი დოლომიტები ტეშენიტური მაგმის შემოქრით გამოწვეული კონტაქტური მეტამორფიზმის შედეგად. ტეშენიტები საბადოში და მის მახლობელ უბნებში გვხვდება შრეებრივი და გამკვეთი ძარღვების სახით, რომლებიც ხშირად შიშვლდება ბანოჯიდან მთა სათაფლიას შწვერვალამდე, ე. ი. თითქმის 1,5 კმ მანძილზე. მათი სიმძლავრე ცვალებადია და მერყეობს რამდენიმე სანტიმეტრიდან 2 მეტრამდე. ძარღვის კონტაქტი გამარმარილოებულ კირქვებთან კარგად ჩანს სათაფლიას მაღლობზე, მარმარილოს კარიერში. კონტაქტის გავლენა სხვადასხვა უბანში სხვადასხვანაირია. საერთოდ გამარმარილოების პროცესი შედარებით სუსტია. კარიერებში ხშირია წვრილმარცვლოვანი ტეშენიტის ამოფიჭები.

გარეგნული შეხედულებით ტეშენიტები მოშწვანო, მორუხო ფერისაა, საშუალო მარცვლოვანი, ძლიერ გამოფიტული. ბ. ბელიკოვის (2) მონაცემების მიხედვით მიკროსკოპის ქვეშ საღი ნიმუში

სურ. 1. ბანოვის მარმარილოს საბადოს სტრუქტურის ჩანახაზი.

ოფიტური სტრუქტურისაა, მინდვრის შპატები წარმოდგენილია როგორც კალიუმის, ისე კალციუმ-ნატრიუმის რიგებით, უკანასკნელი № 66 ლაბრადორს შეესაბამება (ჩაქრობის კუთხე $\mu m 36^\circ$), ზოგ ადგილებში გაცეოლიტებულია. კალიშპატის ოპტიკურ ღერძთა კუთხე შერყეობს მცირე ზომიდან 46° -დე, რითაც კალიუმის მინდვრის შპატი განისაზღვრება როგორც სინიდინი ანორთოკლაზამდე. პიროქსენი სალია, წარმოდგენილია ტიტანავგიტით, ზოგჯერ ქლორიტიზირებულია ($C Ng = 44^\circ$, $2 W = +48^\circ - 49^\circ$). ტიტანავგიტის ზოგიერთი კრისტალი ზონალურია.

მარმარილოს წოლის ფორმა შრეებრივია; ცალკეული შრის საშუალო სიმძლავრე 0,3-1,2 მ უდრის. შრეთა დაქანების აზიმუტი ცვალებადია $NW 280^\circ - 300^\circ$; $\angle 15-20^\circ$. წოლის ელემენტების ცვალებადობა გამოწვეულია საბადოში განედი მიმართულების ნახსლეტის არსებობით. მარმარილოს ფენები ზედაპირზე გამოდის ბუნებრივ გაშიშვლებებსა და კარიერებში. ფენათა საერთო სიმძლავრე 4-6 მ აღწევს. ქანი ვრცელდება 2,5 კმ² ფართობზე. საბადოს სახურავი წარმოდგენილია მცირედ გადაკრისტალებული კირქვებით, რომელიც ზევით გადადის ფხვიერ შერგელოვან კირქვებში. უკანასკნელი ძლიერ გამოფიტულია, ადვილად ფხვიერდება და ყვითელი ფერის არის. მასზე განლაგებულია 0,5 მ სისქის ნიადაგის საფარი. გამოფიტული ზონის სიმძლავრე ზოგ ადგილზე 4 მ აღწევს. ამ უბ-

ნის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, მთა სათაფლიასკენ მარჯვნივ რილოს ფენები ზედაპირზე ამოდის, ხოლო დასავლეთით თანობით სიღრმეში იძირება, რის გამო საბადოს დასავლეთი ნაწილი პრაქტიკულ ინტერესს მოკლებულია.

საბადოზე გახსნილია რამდენიმე კარიერი, რომელნიც განლაგებული არიან თითქმის ერთ ხაზზე — დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ.

ყველაზედ უფრო მნიშვნელოვანია № 3 კარიერი (ე. წ. საექსპლოატაციო კარიერი), რომლის საერთო სიმძლავრე 20-25 მ უდრის, სიგრძე 100 მ აღწევს. კარიერის დასაწყისში (დასავლეთით) გაშიშვლებულია ძლიერ გამოფიტული ტეშენიტური სხეული. უკანასკნელის კონტაქტი ვირკვებთან მკაფიოდ არის გამოხატული. შეებების ზოლში შესამჩნევია ბრექჩიული ხასიათის მისალა, ლიმონიტის კონკრეციებით. აქვე აშკარად შელავნდება სხლეტვის ზედაპირი, რომლის დაქანება $NW 330^\circ$; $\angle 35-40^\circ$. კონტაქტის ხაზის შემდეგ იწყება მარმარილოს ფენები, რომელთა სიმძლავრე ზენაჩენზე დასაწყისში 1,5 მ-ა, ხოლო აღმოსავლეთისაკენ შრეები თანდათანობით სქელდებიან და აღწევს 5-6 მ საერთო სიმძლავრეს. კარიერის ზოლოს (აღმოსავლეთით) მარმარილოს ფენები თითქმის ზედაპირზე ამოდის. ამ უბანში გაშიშვლებულია საღი, რუბი ან მოვარდისფრო ლაქებიანი მარმარილოს შრეები.

მკროსკოპულად კონტაქტური ვაგლენა გამოხატულია კირკვების გადაკრისტალეზით, მათი მარცვლოვანებით და მომწვანო მოყვითლო შეფერვით. ამ ადგილზე მარმარილო წვრილმარცვლოვანია და მკვრივი, იშვიათად შეიცავს ბზარებს, რომელნიც კალციტური მასით არის ამოვსილი. ქარბომს რუბი და თეთრი ფერის მარმარილო. უკანასკნელს თავზე ადევს ნაცრისფერი და ოდნავ მოყვითლო, მკირედ გადაკრისტალეზული პოროვანი და პირიტისანი კირკვების შრეები, რომელთა საერთო სიმძლავრე ზოგჯერ 5 მ აღწევს, მასზე კი განლაგებულია ყვითელი ფერის, გამოფიტული კარბონატული ქანი.

კარიერში წარმოდგენილი მარმარილოს შრეები, ისე როგორც შემკველი კირკვებიც, დაქსელილია ნაპრალთა ორი სისტემით, რომელთაგან ერთი შრეებრიობის პარალელურია. ნაპრალეები დაშორებული არიან ერთიმეორეს 0,5-2,0 მანძილზე. მეორე სისტემის ნაპრალეები შრეებრიობის თითქმის მართობულია და დაცილებულია ერთიმეორეს 1,3-2,2 მ მანძილით. ეს კანონზომიერი ბზარები

ხშირად ქმნიან პარალელოპიპედური ფორმის სხეულებს (სურ. 2), რაც საგრძნობლად აადვილებს მოხრდილი ბლოკების ამოღებას.

სურ. 2. ბანოჯის მარშალილოს სამეშაო კარიერის ცენტრალური ნაწილი.

ფ. ტ. ფარცვანიასა და ნ. ჩოლოყაშვილის მიხედვით ბანოჯის მარშალილო მიკროსკოპის ქვეშ არათანაბარმარცვლოვანი სტრუქტურისაა. მარცვლების სიდიდე მერყეობს 0,02-0,09 მმ, უფრო ხშირად 0,09-0,08 მმ. მინარეების სახით შეიკავს კვარცის მცირე რაოდენობის მარცვლებს და შადნეული მინერალების უმნიშვნელო რაოდენობას; კონტაქტის ზოლიდან აღებულ ნიმუშში ნაპოვნია ბრუსიტის ჩანართები.

მოშავო ფერის მარმარილო შედგება გამჭვირვალე ზოგჯერ კი მღვრია კალციტისაგან; სტრუქტურა არაუმარტივესი ცელოვანი აქვს. მარცვლების ზომა — $0,014 \times 0,14 - 0,28 \times 0,28$ მმ, მსხვილი მარცვლების — $0,07 \times 0,084 - 1,112 \times 0,166$ მმ.

საბადოში გვხვდება სხვადასხვა ფერის მარმარილო; მათ შორის გამოირჩევა: თეთრი, რუხი, შავი და ნაცრისფერი მარმარილო მოვარდისფრო ლაქებით.

ჩვენ მიერ აღებული იყო ნიმუშები ყველა სახესხვაობიდან, რომელთა დახასიათება მოგვეყავს ქვემოთ.

თეთრი ფერის მარმარილო. მაკროსკოპულად თეთრი, ოდნავ მორუხო, მცირედ გადაკრისტალებული, ერთგვაროვანი აგებულების წერილმარცელოვანი ქანია. ნიმუშის ზოგ უბანში შესამჩნევია მოვარდისფრო ლაქები. მიკროსკოპში თეთრი, მაგრამ ზოგ უბანში ოდნავ რუხი ფერის წვრილკრისტალური კარბონატული მასა შეიცავს პელიტური და ორგანული ნივთიერების რამდენიმე ლაქას (ნიმ. 17). პელიტური ნივთიერება წვრილ-კრისტალურ კარბონატის ცემენტის როლსაც ასრულებს, მაგრამ ამ უკანასკნელის რაოდენობა მარცვლების ერთმანეთთან მჭიდროდ შეხების გამო უმნიშვნელოა. ქანი მადნეული მინერალების წერტილისებურ ჩანაწინწკლებს შეიცავს, რომელთა დიდი ნაწილი ლიმონიტში გადასულა. ჩანს, რომ ლიმონიტის მომცემი ყოფილა პირიტი. კლასტური მასალა და ორგანიზმების ნაშთები არხად ჩანს. შლიფის ზოგ უბანში გამოიყოფა სუფთა კალციტისაგან შემდგარი უსწორმასწორო ძარღვებრივი ზოლები. ზოგ ადგილას მეტისმეტად მცირე ზომის ნაპრალებიც ჩანს.

23-მე ნიმუში მაკროსკოპულად თეთრია, საგრძნობლად გამოფიტული და წერილმარცელოვანი; ზოგ უბანში შესამჩნევია ბზარების კვალი. მიკროსკოპში კარბონატის კრისტალურ-ტერცელოვანი მასა საკმაო რაოდენობით შეიცავს მორუხო ფერის პელიტურ ნივთიერებას. უკანასკნელი ავსებს კრისტალთა შორის არსებულ ნაპრალებს და პორებს. ზოგ ადგილზე კი იძლევა ლაქებრივ მასებს. კარბონატის კრისტალები და ფირფიტები ერთმანეთს მჭიდროდ ეკვრიან, შეიცავენ ლიმონიტის წერტილებრივ ჩანაწინწკლებს და ზოგჯერ ორგანულ ნივთიერებას. კლასტური მასალა, ორგანიზმით ნაშთები და ძარღვის კალციტი არ ჩანს.

ნიმუშები 25, 32. მაკროსკოპულად თეთრი, ოდნავ მუქი წვრილმარცვლოვანი, მაგრამ ზოგ უბანში პოროვანი ქვიშაღებოვანი შეიცავს ენგისებურ ნივთიერებას. მიკროსკოპში სრულკრისტალური კალციუმის კარბონატისაგან შემდგარი მთავარი მასა პელიტურ და ორგანულ ნივთიერებას მხოლოდ მარცვალთა ცემენტში ან პორებში შეიცავს. ყურადღებას იპყრობს აგრეთვე ქლორიტისა და ლიმონიტის მასების დაგროვება მსხვილ პორებში. მარცვალთა ფორმა და სიდიდე ცვალებადია; უდიდესი მარცვლის ზომა 0,04 მმ უდრის. მარცვლების ურთიერთ-შეხება დაკბილულ კონტაქტს იძლევა. ასეთი მარცვლები კიდევში რუხი ფერის არიან, ცენტრალურ ნაწილში კი გამჭვირვალე. კლასტური მასალა და მადნეული მინერალი არ გვხვდება.

რუხი ფერის მარშალიო. მაკროსკოპულად რუხი ფერის, სრულკრისტალური, წვრილმარცვლოვანი, ერთგვაროვანი აგებულების ქანია; ნაპრალები და უცხო ქანის ჩანართები არ ჩანს. მიკროსკოპში ოდნავ მორუხო, ალაგ-ალაგ კი ლაქებრივი სრულკრისტალური ქანი, ძირითადად შემდგარია სხვადასხვა ზომის კალციტის კრისტალებისაგან, ზოგიერთ უბანში იზომეტრულ კრისტალების დაგროვებას აქვს ადგილი; კრისტალთა ზომა საშუალოდ 0,02-0,09 მმ უდრის. კრისტალების ურთიერთშეხება სადაა (ნიმ. 40). კრისტალთა ზედაპირზე შავი ან რუხი ფერის პელიტური მასებია განწყობილი. უმეტესი ნაწილი კრისტალებისა გამჭვირვალეა და კარგად ემჩნევა რომბოედრული ტექზადობა. ნაწილი კი წინწყლების სახით შეიცავს მადნეულ მინერალს, უმთავრესად პირიტსა და ორგანულ ნივთიერებას.

შლიფის ზოგ უბანში ეხედებით უცხო ქანის მთლიანად შეცვლილ საკმაოდ მოზრდილ ნატეხებს, რომელთა ადგილზე ამჟამად დარჩენილია კარბონატნარევი რუხი ფერის პელიტური მასები ორგანულ ნივთიერებასთან ერთად; არიან ისეთი ნატეხებიც, რომლებიც ქლორიტის, სერპენტინის და მცირეოდენ მადნეულ მინერალებისაგან შედგებიან. ქანის ამგვარი უბნები ლაქებრიობას იჩენს და მუქი რუხი ფერის არის. ზოგ ადგილზე შესაძენეია არასწორი უბნები შემდგარი უფერო ან ოდნავ მოყვითლო ფერის ქერკლი-სებრი მინერალისაგან, რომელიც შესაძლოა ბრუსიტი იყოს.

შავი ფერის მარშალიო. მაკროსკოპულად მოშავო ფერის წვრილმარცვლოვანი ქანია, ერთ უბანში მოვარდისფრო შე-

ფერვით. მიკროსკოპში ქანი შემდგარია მოზრდილ ფორფიტოვან და ამავე დროს მეტ შემთხვევაში გამჭვირვალე კალციტისა და 0,1-0,5 მმ ზომის ფორფიტოვანი კრისტალები მჭიდროდ ეხებიან ერთმანეთს და დაკბილულ შეხების ხაზს იძლევიან (ნიმ. 37, 39). მარცვლის კიდეებში და ზოგჯერ ზედაპირზედაც თავს იყრის პელიტური და ორგანული ნივთიერება, უკანასკნელის ჩიბირისებური ფორმის ჩანართები საკმაოდ ბევრია ქანის ზოგ უბანში. მადნეული მინერალი პირიტის ძლიერ წვრილი მარცვლებით არის წარმოდგენილი. ეს ქანი შედარებით მსხვილმარცვლოვანია.

ნიმ. 41. მაკროსკოპულად შავი ფერის წვრილმარცვლოვანი ქანია; ერთ უბანში ჩანს კვარცის ორი მარცვლი. მიკროსკოპში უფერო, ზოგ უბანში რამდენადმე მოშავო. მორუხო ფერის, კარბონატული მასა ძირითადად შემდგარია წვრილკრისტალური და ქერცლოვან-პელიტური ნაწილებისაგან. რომელიც მთლიანად კალციტს წარმოადგენს. ორგანული ნივთიერება და მადნეული მინერალის წინწყლები ზოგ უბანში იმდენად ბევრია, რომ ქანს მორუხო ფერს აძლევს. ამ ნივთიერებათა განაწილება არათანაბარია, ზოგ ადგილას ეხედებით შათ დიდ დაგროვებას, ზოგან კი აქა-იქ არის გაბნეული წერტილებისა და ლაქების სახით. ქანის ერთი ნაწილი წვრილი ბზარებით არის დასერილი, ზოგან კი მცირე რაოდენობით ჩანს კლორიტისა და სერპენტინის უბნები. კლასტური მასალა არ გვხვდება.

ნაცრისფერი მარმარილო. მაკროსკოპულად ნაცრისფერი წვრილმარცვლოვანი მარმარილო, ზოგ უბანში მორუხო ფერის ზოლებით. მიკროსკოპში სრულკრისტალური, ფორფიტოვანი და ქერცლოვან კალციტისაგან შემდგარი ქანი შეიცავს ორგანულ ნივთიერებასა და პელიტურ მასას წერტილების სახით (ნიმ. 30, 31). კალციტის ფორფიტებრივი მარცვლები ერთმანეთს ეხებიან დაკბილული კონტურით. რომლის გასწვრივ შავი ფერის ორგანულ-პელიტური მასების დაგროვებას აქვს ადგილი. საერთოდ ორგანული და პელიტური ნივთიერების წერტილებრივი მასები მცირედენ ლიმონიტთან ერთად უხვად არიან გაბნეული კარბონატულ მასაში და მას რუხ ფერს აძლევენ. ნაპრალები და კლასტური მასალა არ ჩანს. 31 ნიმუშში წერტილებრივი ჩანაწინწყლები მცირეა, სამაგიეროდ აქა-იქ ჩანს უფრო მოზრდილი უბნები ლიმონიტისა და ორგანული ნივთიერების.

ბანოჯის მარმარილოს დახასიათებისათვის მოგვეყვას ერთი ან მეტი სრული და ერთი სრული ანალიზი:

(ანალიტიკოსი იაროშენკო)

ნ ა მ უ შ ი	Si O ₂	Al ₂ O ₃	Ca O	Mg O	S O ₂	C O ₂	ჯამი
N 1 თეთრი მარმარილო . .	1,96	0,70	37,91	15,55	0,24	43,43	99,79
N 2 რუბი ფერის მარმარილო .	1,26	1,10	32,54	19,44	0,20	45,40	99,94

უფრო სრული ანალიზი ბანოჯის მარმარილოს ერთი ნიმუშისა გვიჩვენებს:

(ანალიტიკოსი მარტიროსოვა)

ნ.შ. N	სონტაჟი % -ში	დასაც- ვახუზა	პურის ნაშთი	Fe O	Fe ₂ O ₃	Al ₂ O ₃	Mg O	Ca O	S O ₂	Si O ₂	Mn O ₂
3	0,67	44,48	9,26	0,16	0,08	1,79	18,74	30,61	0,069	0,665	0

ქვემოთ მოგვეყვას CaCO₃ და MgCO₃ რაოდენობის გამოანგა-რიშება ჭიმურთი ანალიზის მონაცემებიდან:

ნიმუშის N	ძაბები	წილით %	მოლარულ რაოდენობა	გადაანგარიშ.		ჯამი MgO მოლარულ რაოდენობა	გამოანგ. მინერალური შე- მაღვევლობა წილით % -ში	
				Ca CO ₃	Mg CO ₃		კალკული	დოლომიტი
1	Ca O	37,91	676	676		72		
	Mg O	15,55	384		312			
	C O ₂	45,43	988	676	312			
ჯამი		98,89	2048	1352	624			
% რაოდენ.				68,8	31,2		30,4	69,6

გამოანგარიშება გვიჩვენებს, რომ ნიმუში წარმოადგენს კალიუმის დოლომიტს.

ნიმუშის №	ფაზები	წილით %	მოლალ. რაოდენობა	გადანაგარიშ.		ქარბი MgO მოლალ. რაოდენობა	გამოანგ. მინერალური შემადგენლობა წილით %-ში	
				CaCO ₃	MgCO ₃		კალციტი	დოლომიტი
2	CaO	32,54	580	580		27		
	MgO	19,44	481		454			
	CO ₂	45,4	1034	580	454			
ჯამი		92,02	2095	1160	908			
% რაოდენ.			56,2	43,8	43,8		4,1	95,9

ე. ი. ქანი წარმოადგენს თითქმის სუფთა დოლომიტს.

ნიმუშის №	ფაზები	წილით %	მოლალ. რაოდენობა	გადანაგარიშ.		ქარბი MgO მოლალ. რაოდენობა	გამოანგ. მინერალური შემადგენლობა წილით %-ში	
				CaCO ₃	MgCO ₃		კალციტი	დოლომიტი
3	CaO	30,61	546	546				
	MgO	18,64	462		462			
	CO ₂	44,45	1008	546	462			
ჯამი		93,73	2016	1098	924	—	—	—
% რაოდენ.				54,2	45,8	—	—	100

ნიმუში წარმოადგენს სუფთა დოლომიტს, რომელიც საესებით პასუხობს დოლომიტის თეორიულ შემადგენლობას.

ამრიგად, ჩანს, რომ საბადოში გამარმარილოებულია დოლომიტები.

როგორც ზემოაღნიშნულ პირველ ორ, ისე სხვა ანალიზებში (გელათი, მელაური) ჩანს, რომ MgO-ს რაოდენობა ქარბია CO₂-თან შედარებით და აუთვისებელი რჩება. ამ ენაგველის გაზრდილი რაოდენობა ქანში ბრუსიტისა და სერპანტინის არსებობით უნდა

იბნისას; მაგრამ ანალიზებულ ნიმუშებში CO_2 და H_2O არ განსაზღვრულა და ერთად არის მოცემული ბურებში სახით. ეს გარემოება კი საშუალებას არ იძლევა ქარბი MgO -ს მოხსენებულ მინერალებზე გადაანგარიშებისას. ამასთან უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბურებში დანაკარგის მხოლოდ CO_2 -დ ჩათვლი პირობითია და გარკვეულად იწვევს გადაანგარიშების შედეგში კარბონატის რაოდენობის გაზრდას.

აქვე მოგვყავს ბანოჯის საბადოს მარმარილოს ორი ნიმუშის პეტანიკური შემოწმების შედეგები ფ. ფარცვანიას მონაცემების მიხედვით:

ქანის დასახელება	№ 1 თეთრი ფერის მარმარილო	№ 2 რუხი ფერის მარმარილო
ცვეთა დეველის ხორცაზე	4.70%	3.70%
მოცულობითი წინა	2,499—2,50 საშუალო—2,500%	2,815—2,811 საშუალო—2,813%
წყალშთანთქმელობა	1.42—1.48 საშუალო—1.43%	0.08—0.12 საშუალო—0.10%
დროებითი წინააღმდეგობა კუმშვისადმი მშრალ მდგომარეობაში	900 კგ/სმ ²	2100 კგ/სმ ²
წელით გაყვნილ მდგომარეობაში	720 კგ/სმ ²	1980 კგ/სმ ²
უჩებლობა (დაცულობა)	არაერთიანი ცვლილება	არაერთიანი ცვლილება
ნიმუშებმა გაუძლეს 15-ჯერ გაყინვას პროფ. ბეღელი-უბსკის ფინელის ვუიში, სამი საათის განმავლობაში—17°	ნიმუშებმა გამოცდა აიტანა დაუზიანებლად	ნიმუშებმა გამოცდა აიტანა დაუზიანებლად

ამრიგად, ქიმიური ანალიზები, ტექნიკური გამოცდის შედეგები და ქანის მინერალოგიურ-პეტროგრაფიული ბუნება გვიჩვენებს, რომ ბანოჯის საბადოს მარმარილო შიდალი ხარისხის არის და მისი გამოყენება შესაძლებელია სხვადასხვა დანიშნულებისათვის.

საბადოს მარაგი ფ. ფარცვანიას და ნ. ჩოლოყაშვილის მიხედვით 34.157 მ³ უდრის.

სურ. 3. ხომელის მარმარილოს საბადოს სტრუქტურა ჩანახაზი.

ერის სიგრძე უდრის 40 მ, სიმაღლე — 10 მ. აქ წარმოდგენილია სკიბი სახესხვაობის მარმარილო: რუხი, თეთრი და მოშავო ფერისა. სამივე სახესხვაობის მარმარილო მყვრივია და არათანაბარმარცვლოვანი. ქვედა პორიზონტებში ქარბობს მოშავო და რუხი ფერის, ხოლო ზემოდ — თეთრი ფერის სახესხვაობა. უკანასკნელის საერთო სიმაღლე 3 მ აღწევს. ზედაპირზე გამოსული თეთრი ფერის მარმარილო საგრძნობლად გამოფიტულია და დაბზარული, ხოლო რუხი ფერის ქანი ბზარებს იშვიათად შეიცავს. საერთოდ ქანში არსებული ბზარები უსისტემოდ არიან განლაგებული, რაც დაბლა სწევს საბადოს ხარისხს.

ზენაჩენზე დაკვირვების მიხედვით აქაური მარმარილო შეიძლება ძირითადად გამოყენებულ იქნას მხოლოდ ნამსხვრევების სახით, თუმცა თავისუფლად შეიძლება 0,5 მ³ ბლოკების მიღებაც. მარმარილოს თვისობრივი დაბასიათებისათვის ქვემოდ ჩვენს მიერ მოცემულია ქანის ყველა სახესხვაობიდან რამდენიმე ნიმუშის მინერალოგიურ-პეტროგრაფიული აღწერა.

რუხი ფერის მარმარილო. მაკროსკოპულად მკაფიოდ რუხი ფერის საშუალო მარცვლოვანი ქანია. ბზარებსა და უცხო ქანის ჩანართებს არ შეიცავს. მაკროსკოპში რუხი ფერის ქერცლოვან-პელიტომორფული მისა დიდი რაოდენობით შეიცავს სხვადასხვა სიდიდისა და ფორმის კრისტალურ კარბონატს (ნიმ. 80). ზოგიერთი კრისტალის სიდიდე 0,1-0,4 მმ უდრის, ასეთ კრისტალებს კარგად ემჩნევა რომბოედრული ტექნადობა. ისინი მეტწი-

ლად გამჭვირვალენი არიან, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ კრისტალის კიდევებში მცირეოდენ წერტილებრივ ლაქებს. ლაქებში წარმოდგენილია სუფთა კრისტალური კალციტი. ეს უკანასკნელი სხვადასხვა მიმართულებით ვვითს რუხი ფერის პელიტომორფულ მასას. ზოგიერთ უბანში შესამჩნევია კლასტური მასალის რელიქტები და მცირეოდენი ქლორიტული მასალაც. ზოგ ადგილზე მიკროფაუნის ნაშთიც აღინიშნება, რომელიც პელიტომორფულ კარბონატს უკავშირდება.

83 და 84 ნიმუშები მაკროსკოპულად შორუხო ფერის წვრილმარცვლოვან ქანს წარმოადგენენ, რომლებიც ზოგ უბანში შეიცავენ ნატრიუმისფერ ლაქებს. მიკროსკოპში მკიდრო აგებულების სრულკრისტალური კარბონატული მასა შემდგარია კალციტის იზომეტრულ მარცვლებისა და ფირფიტებისაგან. ფირფიტოვანი კრისტალები მკიდროდ უკავშირდებიან ერთმანეთს. მათ შორის შეხება არასწორი კონტაქტით არის გამოსახული. კრისტალთა ზედაპირზე, განსაკუთრებით კი მარცვალთა შეხების ზოლში, ადგილი აქვს რუხი ფერის პელიტური მასების დაგროვებას, რომლებიც ზოგიერთ უბანში ლაქებრივად არიან განლაგებული, მადნეული მინერალი და ორგანული ნივთიერება ჩაწინწყლული სახით გვხვდება.

თეთრი ფერის მარმარილო. მაკროსკოპულად თეთრი ფერის ძლიერ წვრილმარცვლოვანი ქანია, რომლის მცირე ზომის ბზარები ამოვსილია ეანგისფერი მასით, რაც ნიმუშზე ერთგვარ ზოლებს ქმნის. მიკროსკოპში (ნიმ. 86) მეტისმეტად წვრილკრისტალური და ზოგ ნაწილში პელიტომორფული კალციტი შეადგენს ქანის მთავარ მასას. კალციტის წვრილი კრისტალები ზედაპირზე შეიცავენ რუხი ფერის პელიტომორფულ მასას. ორგანული ნივთიერება წინწყლების სახით არის განლაგებული.

შავი ფერის მარმარილო. გარეგნული შეხედულებით მოშავო ფერის წვრილმარცვლოვანი ქანი შეიცავს ხშირ ბზარებს, რომლებიც ეანგისფერი მასით არის ამოვსილი. მიკროსკოპში მოშავო ფერის კარბონატული მასა შემდგარია ძლიერ წვრილკრისტალური და უმთავრესად კი ქერცლოვანი კალციტისაგან, რომელიც ზედაპირზე შესამჩნევია რაოდენობით შეიცავს რუხი ფერის მტკრისებურ მარცვლებს (ნიმ. 87)). შედარებით მსხვილკრისტალური კალციტი მხოლოდ ძარღვებში და სხვადასხვა უბანშია წარმოდგენილი. ორგანული ნივთიერება და ლიმონიტი წერტილებრივ ჩანართებს იძლევიან. კალციტის ქერცლოვან-ფირფიტოვანი მარცვლები ერთმა-

ნეთთან შეიძროდ არიან შეერთებული. უდიდეს მარცვლებს შემატებულია მცირე მნიშვნელობის ფარგლებში შერყვობს.

ქვემოლ მოგვეყავს ხომელის მარმარილოს ქიმიური ანალიზი (1):

H ₂ O	R ₂ O ₃	CaO	MgO	SO ₃	გაუნს. ნაშთი	CO ₂
0,07	0,58	58,96	1,92	1,10	0,17	44,54

ანალიზიდან ჩანს, რომ ხომელის საბადოს მარმარილო მცირე რაოდენობით შეიცავს MgO-ს. აქ გამარმარილებულია სუფთა კირქვები (შავმური ქანი წყების სულ ზედა პორიზონტშია შემოჭრილი — სუფთა კირქვებში). წმინდა CaCO₃-ს რაოდენობა ხომელის ქანში უდრის 98,49%; ე. ი. იგი პრაქტიკულად სუფთა კალციტს წარმოადგენს. ხვედრითი წონა ამ მარმარილოსა 2,35 უდრის.

ს. აკენტიევი (1) ხომელისა და ლოფოთის მარმარილოების შედარების შემდეგ ასკენის, რომ ლოფოთის მარმარილო უფრო მსხვილმარცვლოვანია ($d=1,12-1,5$ მმ) და შეიცავს უცხო მინარეებს. ხომელის თეთრი მარმარილო კარგი ხარისხის არის; ადვილად ექვემდებარება დამუშავების პროცესებს, კარგად იტანს გაკრიკვებას და ადვილად იხეხება. საბადოდან თავისუფლად შეიძლება 0,5 მ³ ბლოკების ამოღება, იშვიათად 1 მ³ ბლოკებისაც. მისივე აზრით მარმარილოს მარაგი მარტო ერთ გაშიშვლებაში შეიძლება 71,000 მ³ რაოდენობით ვივარაუდოთ.

მ. ნაცვლიშვილისა და კ. უგულავას გამოთვლით საბადოს მარაგი განისაზღვრება 50 000 მ³.

უნდა აღინიშნოს, რომ დღეისათვის არ არის გარკვეული მარმარილოს წოლის ფორმა და გავრცელება ყველა უბანში, რისთვისაც საჭიროა საბადოზე დეტალური ძიების ჩატარება და მარაგის დაზუსტებასთან ერთად სიღრმეში არსებული ქანების ყოველმხრივი შესწავლა.

ამეამად ხომელის საბადო არ მუშავდება.

მელაურის მარმარილოს საბადო

საბადო მდებარეობს წყალტუბოს ჩრდილოეთით, მელაურში, მდ. სემისწყლის ორივე ნაპირზე და ვრცელდება სოფ. ცხენკურის რის მიდამოებამდე (აღმინისტრაციულად იგი, ისე როგორც ბანო-

ჯისა და ხომელის საბადოები, შედის წყალტუბოს რაიონში მდ. მდ. წყლის მელაურის საბადოზე ძიება ჩატარებულ იქნა მინერალური წყლის ინსტიტუტის საქართველოს განყოფილების მიერ, მაგრამ ძიება და სასინჯი ექსპლოატაცია წარმოებული იყო მხოლოდ სემისწყლის მარცხენა ფერდობზე. ძიება არ დასრულებულა და ჩატარებული მუშაობის ანგარიში არ არსებობს.

ურგონული კირქვების და კირქვიანი დოლომიტების გამარმარილობა აქაც ტეშენიტების შემოჭრით არის გამოწვეული, ისევე, როგორც ზემოაღწერილ საბადოებში. აქ მთავარი კარიერი გახსნილია მდ. სემისწყლის მარცხენა, თითქმის 100 მ სიმაღლის ფლატეზე. გაშიშვლების ზედა ნაწილში 20-32 მ საერთო სისქის გამარმარილებული კირქვებია წარმოდგენილი (სურ. 4).

სურ. 4. მელაურის მარმარილოს საბადოს სამუშაო კარიერის ცენტრალური ნაწილი.

ცალკეული ფენების სიმძლავრე 0,5-2 მ აღწევს. წყების დაქანება არის SW 190°; < 10-15°. აქ არის მარმარილოს უველაზე დიდი გამოსაფალი ამ საბადოში, სადაც მარმარილოს მარაგი

ს. აკენტიევის (1) მიხედვით უდრის 120,000 მ³. მარშალიოს ბუნებრივი გამოსავალი ძნელი მისადგომია, განსაკუთრებით ტარული წესით დამუშავების დროს, გაშიშვლებებში ქანის ძირითადი მასა წარმოდგენილია თეთრი, რუხი, მოშავო და იშვიათად ვარდისფერი მარმარილოთი. გვხვდება აგრეთვე შავლაქებიანი ნაცრისფერი ქანიც.

ქანის ძირითადი მასა დასერილია მაგმური ინექციის უწყვილესი ძარღვებით, რომლებიც რამდენიმედ გაკალციტებულია და გამოფიტული, რის გამო ისინი იშლილებიან და კრიალდებიან მარმარილოსთან ერთად, რაც ქანის თეთრ ფონზე თავისებურ ღამაზ სერათებს ქმნის.

ბ. ბელიკოვის (3) მიხედვით მიკროსკოპულად ასეთი უბნები შედგებიან სერპენტინისაგან, რომელიც გაკუჭყიანებულია კალციტით და მადნეული მინერალების მარცვლებით.

ამ კარიერიდან შესაძლებელია 2 მ³-დგ ბლოკების ამოღება.

მოხსენებული გაშიშვლებიდან რამდენიმე ათეული მეტრის შემდეგ, საურმე გზის გასწვრივ, არის მარმარილოს მეორე მნიშვნელოვანი გამოსავალი, სადაც თეთრი და ოდნავ ნაცრისფერი ქანებია, წარმოდგენილი. თეთრი ფერის მარმარილო აქ უფრო სუფთაა: ვიდრე პირველ კარიერში, მაგრამ, იგი დაბზარულია და დიდი ზომის ბლოკების მიღება არ შეიძლება; გარდა ამისა შეეცაეს პირიტის მარცვლებსაც.

ანალოგიური ხასიათისაა მდინარის მარჯვენა ნაპირზე გავრცელებული გამოსავლებიც. მელაურის საბადოს მიდამოებში ნაპოვნი არ არის ტიპური ტეშენიტი. შემოკრილი ძარღვები ხასიათდებიან პორფირული სტრუქტურით და პირველი შეხედვით ოლივინიან ბაზალტებს მოგვაგონებენ. ეს ძარღვები სხვადასხვა მიმართულებით კეთუნ საბადოს შემცველ ქანებს. ძარღვების სიმაღლერე 2 მ აღწევს, ზოგი ძარღვი საღია, ზოგი კი გამოფიტული.

ბ. ბელიკოვის (3) მიხედვით ეს ქანი მიკროსკოპის ქვეშ მიკროლიტური სტრუქტურისაა ოლივინის ჩანართებით და პლეოქროული ტიტანავეგიტით. ტიტანავეგიტის ოპტიკურ ღერძთა კუთხე ისეთივეა, როგორც ბანოჯის ტეშენიტის ტიტანავეგიტისა (საშუალოდ +48 — +50-დგ). საკმაოდ მსხვილი კრისტალები № 72 პლაგიოკლაზისა, რაოდენობრივად კარბობენ პიროქსენის მიკროლიტებს. მონაწილეობენ ბიოტიტის ცალკეული ქერცლები. მეორეხარისხოვანი მინერალები — ლიმონიტი და ოლივინი ნაწილობრივ

სალია, ნაწილობრივ კი შეცვლილი ქლორიტით. ძარღვების მარმარილოსთან კონტაქტის ზოლში ხშირია ნახევრად გამჭვირვალე ოფიტური უბნები.

ჩვენ მიერ ჩატარებული, საბადოს მარმარილოთა ძირითადი სახესხვაობის, მიკროსკოპული შესწავლა შემდეგ სურათს გვაძლევს: თეთრი ფერის მარმარილო. მიკროსკოპულად თეთრი წვრილმარცვლოვანი ერთგვაროვანი აგებულების ქანია. შეიცავს მცირე ზომის ბზარებს, რომლებიც ამოვსილია მორფხო ფერის მინარევებით. მიკროსკოპში—მოუხედავად იმისა, რომ მიკროსკოპულად მარმარილო თეთრია, მიკროსკოპის ქვეშ (ნიმ. 44, 51), იგი შემდგარია რუხი ფერის პელიტომორფული კალციტისა და პელიტური ნივთიერებისაგან. კრისტალური კალციტი იშვიათად ჩანს და აქა-იქ გვხვდება ქერცლოვანი აგებულების მასების სახით. გამჭვირვალე კარბონატული მასა ზოლებრივად და უბნებრივად არის განაწილებული. ორგანული ნივთიერება მცირეოდენ ქლორიტულ სერპენტინულ მასებთან ერთად წერტილებრივად არის დაგროვილი. 51-ე ნიმუშში რამდენადმე მეტია პელიტური ნივთიერება და სუფთა კალციტით ამოვსილი ძარღვები.

რუხი ფერის მარმარილო. მიკროსკოპულად ღია რუხი ფერის ძლიერ წვრილმარცვლოვანი ქანია, ერთ უბანში გამოფიტული. ბზარებსა და სხვა ქანის ჩანართებს არ შეიცავს. მიკროსკოპში (ნიმ. 43)—რუხი ფერის მეტად წვრილკრისტალური პელიტომორფული კარბონატული მასა ცალკე უბნებისა და ზოლების სახით შეიცავს ნათლადკრისტალურ კალციტს. ქანს რუხ შეფერვას აძლევს პელიტური ნივთიერება, რომელიც ორგანულ ნივთიერებასთან ერთად ზოგან საკმაოდ მოზრდილ ლაქებს ქმნის. გარდა ამისა ორგანული ნივთიერება და ქლორიტ-სერპენტინის მცირე ნაწილაკები აქა-იქ არიან გაბნეული წვრილმარცვლოვან კარბონატულ მასაში. ხშირია კალციტით ან ბრუსიტით ამოვსილი გამჭვირვალე ძარღვისებური ზოლები. შლიფის ერთ უბანში უფრო მეტი რაოდენობით გვაქვს რუხი ფერის პელიტური ორგანული მასა; ეს ნაწილი შედარებით უფრო კრისტალურია და მსხვილმარცვლოვანიც (პირველი ნაწილი მეორესაგან სუფთა კალციტის ძარღვით არის გამოყოფილი).

ნიმუში 50. მიკროსკოპულად რუხი ფერის ძლიერ წვრილმარცვლოვანი მარმარილო, შეიცავს მოშავო ფერის ნივთიერებით ამოვსილ მცირე ზომის ბზარებს. მიკროსკოპში მორფხო ფერის

ძლიერ წვრილკრისტალური აგებულების კარბონატული მარმარილოა მარცვლოვანი და ქერცლოვანი კალციტისაგან. მარმარილო კრისტალები ერთმანეთზე მჭიდროდ არიან მიწყობილი და ურთიერთშებების საზღვარი უფრო მეტად დაკბილულ ხასიათს ატარებს. პელიტური და ორგანული ნივთიერება უმნიშვნელო რაოდენობით არის წარმოდგენილი. ასევე მცირეა მადნეული მინერალი, რომელიც ლიმონიტის მეტად მცირე უბნების სახით გვხვდება.

მოშაო ფერის მარმარილო. მაკროსკოპულად მოშაო ფერის წვრილმარცვლოვანი ქანია, ზოგ უბანში ნაცრისფერი შეფერვით; შესამჩნევია კალციტით ამოვსილი მცირე ზომის ბზარები. მიკროსკოპში (ნიმ. №№ 52, 54) მარმარილო შემდგარია მეტისმეტად წვრილმარცვლოვან და პელიტომორფულ კალციტისაგან, რომელსაც დიდი რაოდენობით უერთდება პელიტური მასა, რის გამო ქანს რუბი ფერი აქვს. მცირე რაოდენობით არის წარმოდგენილი ქლორიტული მასა და მადნეული მინერალის წვრილი ჩანაწინწყლები. 34-ე ნიმუშის ერთ სიციარიელის მსგავს უბანში ანალციმიზებული იზოტროპული ნივთიერება ჩანს.

ვარდისფერი მარმარილო. მაკროსკოპულად ღია ვარდისფერი, წვრილმარცვლოვანი ქანია, უხვად შეიცავს შავი ფერის ლაქებს, ბზარები ამოვსილია კალციტური მასით. მიკროსკოპის ქვეშ (ნიმ. 48) ქანის შემადგენელი კარბონატული მასა სტრუქტურით და კრისტალიზაციის ხარისხით მსგავსია 43-ე ნიმუშისა. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ აქ საკმაო რაოდენობით ვხვდებით უხვად ჩაწინწყლულ წერტილებისა და ლაქების სახით ლიმონიტს, რის გამო ქანს ღია მოწითლო შეფერვა აქვს.

ქვემოდ მოგვყავს მელაურის მარმარილოს ქიმიური ანალიზი (9):

SiO_2	TiO_2	Al_2O_3	Fe_2O_3	MnO	MgO	CaO	Na_2O	$H_2O \sqrt{110^\circ}$	აქრ. ნივთიერ.	FeO	SO_2	ჯამი
4.18	—	1.06	—	—	24.50	32.72	—	0.18	36.00	1.03	0.19	99.69

აღნიშნული ანალიზის გადაანგარიშება $CaCO_3$ და $MgCO_3$ -ზე და აგრეთვე მინერალ კალციტისა და დოლომიტის შემცველობაზე გვაძლევს:

	CaCO ₃ %	MgCO ₃ %	მინერალი კალციტი %	მინერალი დოლომიტი %
1	71,48	28,38	49	51

მელაურის მარმარილოს ხვედრითი წონა უდრის 2,58; დროებითი წინააღმდეგობა კუშმეისადმი—970 კგ სმ². ქანი ყინვაგამძლეა, ვარგისია ელემენტოტექნიკური დანიშნულებისათვის. ყველა სახეობა კარგად იხეხება და კრიალდება.

საორიენტაციო მარაგი მარმარილოსა უდრის 300.000 მ³ (6). თეთრი ფერის სახესხვაობა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სადეკორაციო ქვად. ქანის შალაღი ხარისხი და სხვადასხვა ქარგის მქონე სახესხვაობის არსებობა საბადოს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აძლევს. საჭიროა ამ უბანში ჩატარდეს გეოლოგიური ძიება ახალი უბნების გამოვლინებისა და მარაგის დაზუსტების მიზნით.

გელათის მარმარილოს საბადო

საბადო მდებარეობს სად. გელათის სამხრეთ-აღმოსავლეთით 4 კმ მანძილზე, მდ. წყალწითელას დონიდან 240 მ-ზე, საქოლაღის ქედის თითქმის შუა ნაწილში (ადმინისტრაციულად ეკუთვნის ტყიბულის რაიონს). ქედის თხემზე განლაგებული კირქვები ქმნიან კედელს, ქედის ძირში კი იგივე ქანები ყირაზე დგას (სურ. 5). ფენების საერთო სიძლიაერე 60 მ აღწევს. დაქანება — 80° 150°; < 20°-25°. მარმარილოს ცალკეული შრეების სისქე 0,6-2 მ უდრის. ბარემული ასაკის კირქვიანი დოლომიტების გამარმარილოება აქაც მაგმური სხეულის შემოჭრით არის გამოწვეული. კარიერებში გამოიშვლებულია მრავალი დიდი და მცირე ზომის ბაზალტური სხეული.

ძარღვის ქანი (ნიმ. 11) მიკროსკოპულად შავი ფერის საშუალო-მარცვლოვანია, ზოგ უბანში შეიცავს თეთრი ფერის ჩანაწინწყლებს და ვაკაეებულ მასას. მიკროსკოპის ქვეშ — ოლივინიანი ბაზალტი (მიკროიტო-ბაზალტი?), მიკროსტრუქტურა პორფირული, რუხი ფერის კალციტით და მაგნეტიტით გამდიდრებული მინერალი ძირითადი მასა ცალკე უბნების სახით შეიცავს ქლორიტს, ანალციმს და არასწორი ფორმის პიროქსენს. მინდვრის შპატი სად მდგომარეობაში არსად გვხვდება; როგორც ჩანს, იგი თავიდანვე უმნიშვნელო რაოდენობით იყო წარმოდგენილი. ფენოკრისტალები

— სურ. 6. გელათის მარმარილოს სამუშაო კარიერი.

ზომის ბლოკების ამოღება შეუძლებელია. ამ კარიერიდან შეიძლება მიღებულ იქნას მხოლოდ 0,5 მ³ ბლოკები, რაც დასტურდება ნაყარში არსებული საღი მონოლითების მოცულობით.

კარიერის ძირში გაშიშვლებულია მაზალტური სხეული, რომელიც ზენაჩენზე გავრცელებულია 6 მ³ ფართობზე. ასეთივე ქანის ლინზისებური ძარღვები და აპოფიზები ხშირია მარმარილოს შრეებრიობის გასწვრივ, რომელთა სიმაღლარე ზოგჯერ 0,5 მ აღწევს. კარიერის აღმოსავლეთით, მისგან 30-40 მეტრზე, შემოჭრილია 2 მ სიმაღლარის მაზალტის დაიკა, რომლის კონტაქტური გავლენა ზედაპირზე არ მელაგნდება.

ჭკეზოდ მოგვეყავს საბადოს შემცველ მარმარილოს ძირითად სახეობათა მინერალოგიურ-პეტროგრაფიული დახასიათება.

რუხი ფერის მარმარილო (ნიმ. 4). მაკროსკოპულად რუხი ფერის, ძლიერ პეტამორფული წერილმარცლოვანი ქანია, შეიცავს ეანგისფერი ნივთიერებით ამოვსილ ბზარებს; ნიმუშის ერთ ნაპირზე შავი ფერის ქანის ჩანართია, რომლის გასწვრივ მოწითლო ფერის ზოლი მიუყვება. მიკროსკოპში — რუხი, წერილ-

კრისტალური და პელიტომორფული მასა რამდენადმე სუფთა კლასიციუმის კარბონატით არის წარმოდგენილი. პელიტომორფული უბნები ზოგ შემთხვევაში ლაქებრივად განლაგებულ ორგანულ ნივთიერებასა და აქა-იქ მცირეოდენ ოპალით და სერპენტინით ჩანაცვლებულ უბნებს შეიცავს. კრისტალური უბნები ფირფიტოვანი პაბიტუსის კარბონატის მჭიდროდ შეერთებული მასისაგან შედგება. ფირფიტები არასწორი მოხაზულობის არიან; რაოდენობით პელიტურ-ქერცლოვანი მასა კრისტალური აგებულების უბნებს ბევრად ქარბონს, ქანში ფართე ნაპრალები არ ჩანს, მაგრამ წვრილი ბზარები სხვადასხვა მიმართულებით კარბონატის გამჭვირვალე ზოლებთან ერთად სერავენ წვრილმარცვლოვან მასას.

ნიმუში 5. მაკროსკოპულად რუბი ფერის ძლიერ წვრილმარცვლოვანი ქანია, შეიცავს ბზარებს, რომელნიც კალციტური მასით არიან ამოვსილი. ნიმუშის ერთ უბანს ღია ნაცრისფერი შეფერვა აქვს. მიკროსკოპში მორუბო, ზოგ ადგილზე კი რამდენადმე მოვანგისფრო წვრილკრისტალური კარბონატი აქა-იქ თუ შეიცავს ლაქებრივად განლაგებულ ორგანულ ნივთიერებას და ლიმონიტის მასას. კარბონატული მასების გარდა, მარმარილოს ამ სახეობაში პელიტური მასაც ღებულობს მონაწილეობას. მაგრამ ის რაოდენობით კრისტალურ კარბონატს ბევრად ჩამორჩება. ნაპრალები თითქმის არსად ჩანს და მათ ადგილზე სუფთა კალციტის უწვრილესი ძარღვებია განვითარებული. კლასტური მასალა და ორგანიზმების ნაშთები არსად ჩანს. გარდა ერთი უბნისა, სადაც მკრთაღად გამოიყოფა ლითონთაწინიუმის მსგავსი არე, რომელიც ორგანული ნივთიერების ნაშთებსაც შეიცავს.

ნიმუში 6, 8. მაკროსკოპულად მორუბო, წვრილმარცვლოვანი ქანია, ერთ უბანში შეიცავს მოშაო ფერის ლაქას. მიკროსკოპში რუბი ფერის წვრილკრისტალური კარბონატული მასა და მცირეოდენი პელიტური ნივთიერება არათანაბრად არიან განაწილებული. კარბონატი ქერცლოვან-ფირფიტოვანი აგებულებისაა. ფირფიტები და ქერცლები ერთმანეთს მჭიდროდ უკავშირდებიან. შესამჩნევი რაოდენობით გამოიყოფა ლაქებრივად განლაგებული ორგანული ნივთიერების და იშვიათად რკინის ეანგით შეფერილი მასები. კლასტური მასალა ერთეული მარცვლების სახით ჩანს შეცვლილი მინდვრის შპატისა და მუქი სილიკატის სახით. აქა იქ გამოიყოფა მადნეული მინერალის წვრილი მარცვლებიც.

თეთრი ფერის მარმარილო (ნიმ. 3). მაკროსკოპულად ძლიერ წვრილმარცვლოვანი, თეთრი ფერის ქანია, პარალელურად ჩანს მკაფიოდ ნაცრისფერი უბნები და კალციტით ამოვსილი პარალელური ბზარები. მიკროსკოპში ღია რუხი ფერის საკმაოდ სუფთა კარბონატული მასა კრისტალურ აგებულებას იჩენს. კარბონატის, უმეტეს შემთხვევაში ფიოფიტოვანი კრისტალები, მეტისმეტად შეიძროდ არიან ერთმანეთზე მიზრდილი და ერთგვაროვანი აგებულების მასას შეადგენენ. ორგანიზმების ნაშთები და კლასტური მასალა არ გვხვდება. შლიფის ერთ უბანში საკმაოდ სწორი ნაპრალი ჩანს, რომლის გასწვრივ სუფთა კარბონატული მასა ძარღვისებურ გამოწყობას იძლევა.

შავი ფერის მარმარილო (ნიმ. 1). მაკროსკოპულად შავი ფერის წვრილმარცვლოვანი და დაქანპრალეული ქანია. მიკროსკოპში მოშავო ფერის წვრილმარცვლოვან-პელიტური კარბონატული მასა უხვად შეიცავს რუხი ფერის ორგანულ ნივთიერებას მცირეოდენ მადნეულ მინერალთან ერთად. ქანის ერთი ნაწილი წვრილკრისტალური აგებულებისაა, მეორე ნაწილი კი პელიტომორფულია. კლასტური მასალა თითქმის არსად გვხვდება, რამდენიმე ადგილზე ლიმონიტით გაფენთილი უბნები ჩანს. ნიმუში არ შეიცავს ორგანიზმების ნაშთებს და ოდნავ გადაკრისტალეულია.

მოგვყავს გელათის მარმარილოს ნიმუშების ქიმიური ანალიზი (4):

ნომ. ნიმ.	სიმკვლე	ხურობითი ნაკარგი	ვაუზმბრ-ლი ნაწილი	Al ₂ O ₃	FeO + Fe ₂ O ₃	CaO	MgO	SiO ₂
1	0,41	39,95	1,29	0,42	0,63	38,31	19,21	ნიმუები
2	0,40	40,25	2,10	2,59	0,08	43,37	14,36	0,14
3	0,35	39,91	1,96	0,54	0,88	37,27	19,82	—
4	0,44	38,05	2,87	3,40	0,07	36,22	18,49	0,25
5	0,29	39,45	1,19	0,69	0,96	37,12	20,45	—
6	0,36	38,16	3,49	2,08	0,17	36,33	19,17	0,20
7	0,48	42,29	1,70	0,65	0,24	53,18	0,77	0,28

მოყვანილი ანალიზები გადაანგარიშებულია CaCO₃ და MgCO₃-ზე. აგრეთვე მინერალ კალციტის და მინერალ დოლომიტის შემცველობაზე; გადაანგარიშების შედეგები მოყვანილია ქვემოთ:

ქართული

გადაანგარიშების შედეგი წონილი %%-ში

№ № ბუნებ.	გადაანგარიშების შედეგი წონილი %%-ში			
	CaCO ₃	MgCO ₃	მინერალი კალციტი	მინერალი დოლომიტი
1	84,25	15,56	71,70	28,30
2	84,49	15,42	71,59	28,32
3	73,83	26,70	63,00	37,00
4	75,37	24,38	54,85	44,90
5	77,65	23,44	58,00	42,00
6	75,82	23,40	46,30	52,70
7	50,70	49,12	9,57	90,25

გელათის საბადო მოზარკისათვის საჭირო მალაქხარისხოვან მარმარილოს შეიცავს. ხშირი ბზარების გამო ქანის მონგრევა ადვილია, არ არის საჭირო სახურავი ქანების გადაკლა. ნამსხვრევებთან ერთად შესაძლებელია 0,5 მ³ ბლოკების ამოღებაც, სატრანსპორტო პირობები ხელსაყრელია. ჩვენი გამოანგარიშებით საბადოს საორიენტაციო მარაგი 50.000 მ³ შეადგენს.

ამ საბადოზე გეოლოგიური ძიება არ ჩატარებულა. საჭიროა ძიებით გაირკვეს: სამუშაო ფენების გაერყელება, მარაგი, ბზარი-ანობის ხარისხი სიღრმეში და დიდი ზომის ბლოკების ამოღების შესაძლებლობა; ძიება უნდა შეეხოს საბადოს მიდამოებში მაგმური ქანების გაერყელების მთელ ფართობს.

შ ა ს კ ვ ნ ა

აღწერილი მარმარილოს საბადოები წარმოსობილია ურგონული ფაციესის კირქვების და კირქვიანი დოლომიტების გადაკრისტალებით. ბანოჯაში, ხომულსა და მელაურში ქანები გამარმარილოებულია ტეშენიტური მაგმის შემოჭრით გამოწვეული კონტაქტური მეტამორფიზმით. ხოლო გელათის საბადოში — ბაზალტური მაგმის შემოჭრით.

ხომულში გამარმარილოებულია სფფთა კირქვები, ხოლო ბანოჯის, მელაურისა და გელათის საბადოებში გამარმარილოება განუცდია დოლომიტებს.

ქუთაისის რაიონის მარმარილოები შეიძლება გამოვიყენოთ ელექტროტექნიკური, დეკორაციული, მოსაპირკეთებელი, სანავეთებო მიზნებისათვის, მოზაიკური, ხელოვნური ქვების დასამზადებლად და სხვა.

ელექტროტექნიკური დანიშნულებისათვის საჭირო მარტივად შეიძლება მიღება შეიძლება ზელაურისა და ბანოჯის საბადოებზე დაყრდნობით დიელექტრიკია ზელაურის მარმარილო. მისგან შეიძლება დამზადდეს ელექტროგანმანაწილებელი დაფები, იზოლატორები და სხვა, რაზედაც მოთხოვნილება განუწყვეტლივ იზრდება ჩვენი ქვეყნის ელექტროფიკაციის განვითარებასთან ერთად. ამავე საბადოდან მიიღება მოსაპირკეთებელი და სადეკორაციო მარმარილო. უკანასკნელი მეტად ლამაზია და ორიგინალური, გაკრიალების შემდეგ მასზე ჩანს სხვადასხვა სურათი. ამ საბადოდან შეიძლება მოზრდილი (2 მ²-დე) ბლოკების მიღება შრავალგვარი სანაკეთებო დანიშნულებისათვის. წვრილმანი ნივთებისათვის (საწერი მოწყობილობა, საფერფლეები და სხვ.) საჭირო ქანის მიღება ზემოაღწერილ ოთხივე საბადოდან შეიძლება. ყველა ისინი ზღალხარისხოვან ნამსხვრევებს იძლევა, მაგრამ ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია გელათისა და ხომულის მარმარილო.

საშენებლო ტექნიკის თანამედროვე საფეხურზე მარმარილოს ნამსხვრევებს შრავალმხრივი გამოყენება აქვს. აკადემიკოს ა. ე. ფერსმანის (7) და ე. ხოდოტის (8) მონაცემების მიხედვით მარმარილოს, ბლოკების, დაფების და სხვა მსხვილი ერთეულების სახით აქვს 8 სახის გამოყენება; ნამსხვრევებისა და ფხვნილის სახით 20 სახის გამოყენება. ჩვენს პირობებში აღნიშნული საბადოებიდან მიღებული ნამსხვრევები შეიძლება გამოყენებულ იქნას: მოზაიკური მუშაობისათვის, სხვადასხვა მოსაპირკეთებელი ქვის დასამზადებლად, ხელოვნური მარმარილოს დასამზადებლად, აგლესისათვის, ნახშირბეგას მისაღებად და მთელ რიგ სხვა დარგებში. მარმარილოს ნამსხვრევებზე დიდ მოთხოვნილებას აყენებს აგრეთვე ხელოვნური ქვის წარმოება, რომელიც დიდი მასშტაბით უნდა გაიშალოს მიმდინარე ხუთწლედში. 2-10 მმ დიამეტრის მქონე ნამსხვრევები გამოიყენება მოსაპირკეთებელი ფილების დასამზადებლად, სადაც ერთ ნაწილ კემენტზე მოდის სამი ნაწილი მარმარილოსა. ხელოვნური კირქვა მიიღება 80-90% მარმარილოს, 10-20% კირთან შერევით. ხელოვნური ქვიშაქვა მზადდება ორი ნაწილი მარმარილოს ფხვნილისა, ორი ნაწილი ქვიშისა და ერთი ნაწილი კემენტისაგან.

ბოლო ხანებში მარმარილოს გამოყენება იწყეს, როგორც საგლესი მასალისა, ე. წ. „ტერაკო“ წარმოადგენს მარმარილოს ფხვნილის, ჰიდრაულიკური კირისა და კვარცის ქვიშის ნარევს; უკანას-

კნელით მოპირკეთება უფრო იაფია, ეიდრე ცემენტით. **ფაქტობრივად**
იგი ლამაზია — დეკორაციული და მყარია. **ბიზლიოსეკ**

ჩამოთვლილი არასრული მაგალითებიც კი ნათელყოფს, თუ რა დიდი პერსპექტივები აქვს ქუთაისის მარმარილოებს; ამგვამად მათი მეტად უმნიშვნელო ნაწილია გამოყენებული.

საქ. კ. პ. (ბ) XIV ყრილობის ანგარიშში კ. ნ. ჩარკვიანი აღნიშნავს, რომ „ჩვენ მოვალენი ვართ გაეფართოვოთ მარმარილოს მოპოვება და წარმოება, რათა დაგვემაყოფილოთ ამ მნიშვნელოვან საშენ მასალაზედ გაზრდილი მოთხოვნილება“.

ჯერ კიდევ პირობა არსებობს იმისათვის, რომ ქ. ქუთაისში შეიქმნას მარმარილოს წარმოების მნიშვნელოვანი ცენტრი, რისთვისაც პირველ რიგში საჭიროა მოეწყოს კარიერების რაციონალური მეთოდებით დამუშავება და გაფართოვდეს თანამედროვე ტექნიკის მიხედვით ქალაქში ამგვამად მოქმედი მოზაიკის ქარხანა.

საბადოთა რაციონალური წესებით დამუშავების შემთხვევაში ჩვენი მარმარილო გახდება ექსპორტის საგანიც.

И. А. САГИНАДЗЕ

МИНЕРАЛОГО-ПЕТРОГРАФИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МРАМОРОВ КУТАИССКОГО РАЙОНА

Резюме

В результате контактного воздействия магматических пород, внедрившихся в баррежские известняковые доломиты и известняки, в районе образовались месторождения мрамора. Из них следует отметить месторождения в сел. сел. Ваноджа, Хомули, Мелгури и Гелати. Образование первых трех месторождений вызвано внедрением тешенитовой магмы, месторождение же Гелати — внедрением базальтовой породы.

Мраморы в основном состоят из различных размеров зерен кристаллического кальцита. Величина зерен в среднем равна 0,02-0,09 мм. Взаимное соприкосновение в некоторых видах мрамора простое; в некоторых же — пластичные зерна соприкасаются друг с другом по зубчатому контуру. В мраморе в небольшом количестве встречаются обломки пород, состоящие из хлорита, серпентина и зерен рудного минерала. В некоторых образцах обнаруживается наличие брусита.

Мраморы представлены многими разновидностями, чаще всего встречаются белые и серые мелкозернистые.

В месторождениях Баноджа, Мелаури и Гелати подвергались доломиты, а в Ховули чистые известняки.

Химические анализы мраморов и результаты технических испытаний дают довольно хорошую картину.

Мраморы Кутанского района, в зависимости от пригодности для разных целей, можно разделить на электротехнический, декоративный, облицовочный, скульптурный, мозаичный и др. разновидности.

Добыча нужного для электротехнических целей мрамора возможна из месторождений Мелаури и Баноджа. Особенно хорошим диэлектриком является Мелаурский мрамор. Из него можно готовить электрораспределительные доски, изоляторы и др.

Из этого же месторождения получается облицовочный и декоративный мрамор. Этот мрамор имеет оригинальный рисунок и очень красив. Из этого месторождения возможна добыча крупных блоков (до 2 м²).

Добыча нужного для мелких вещей (письменные принадлежности, перьевницы и др.) мрамора возможна из всех вышеозначенных месторождений. Все они дают высококачественный материал, но с этой стороны надо особенно отметить гелатский и ховульский мраморы.

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებანი

1. Акептьев, С. Месторождение белого мрамора района Цхалтубо. Мин. ресурсов ССР Грузии, 1933.
2. Беликов, Б. И. Мраморы Грузии. Труды института геологических наук, вып. 34. Петрографическая серия (№ 12), 1940.
3. Беликов, Б. И. К петрографии тешенитовых пород района Кутанси. Ак. Д. С. Белякину к семидесятилетию со дня рождения и 45-ю научной деятельности. Изд. Ак. Н. СССР, 1946.

4. Вачнадзе, Н. Д., Фальк Ф. Ф. и Терлян А. Н. *Нефтяное сырье Западной Грузии (Кутанский район)*. Грузинского отд. И. М. С., вып. 1, 1938.
 5. Джанелидзе, А. И. *Геологические наблюдения в Окрибе и в смежных частях Рачи и Лечхума*, изд. Груз. Фил. Академии наук СССР, 1940.
 6. Кожаньони, И. *Мрамор-Мисер. ресурсы ССР Грузии*, 1933.
 7. Ферсман, А. Е. *Мрамор-Нерудные ископаемые*, т. II, 1927.
 8. Ходот, В. *Утилизация отходов мраморного карьера. Минеральное сырье*, № 12, Москва, 1931.
 9. Нишкевич, А. *Сборник химических анализов горных пород и минералов Грузинской ССР*. Тбилиси, 1930.
-

სიმონ აბაშიანი

ერთი უცნობი სინტაქსური მოვლენისათვის ძველ ქართულში

I

ზოგიერთ ძველ ქართულ სალიტერატურო ძეგლში ვამჩნევთ ახალი ქართული ენის თვალსაზრისით უცნაურ მოვლენას: ქვეწყობილ წინადადებაში დამოკიდებული და მთავარი წინადადება უკავშირდება ერთიმეორეს კავშირების „და“, „ხოლო“ (ან სხვა რომელიმე კავშირის) მეშვეობით. მაგალითად:

„რაცაჲს დაიბანაკს წმიდათა მათ ადგილსა მას ზემოყსენებულსა, და ქმნეს ტალავარი მახლობელად ბორცუსა მას“ (ბასილ ზარზმელის თხზულებიდან).

ახალი ქართულის თვალსაზრისით ამ წინადადებაში ზედმეტია კავშირი „და“: „როდესაც წმინდანებმა (მიქელ პარტხელის მოწოდებებმა) დაიბანაკეს ზემოხსენებულ ადგილას, მათ ტალავარი გაიკეთეს ბორცვის მახლობლად“. რასაკვირველია, კავშირი „და“ ამ ორ წინადადებას შორის სრულიად არ არის საჭირო.

ასევე ზედმეტია ქვემოთოყვანილ წინადადებაში კავშირი „ხოლო“.

„და ვითარცა მრავალგზის გვევადრებოდა კაცი იგი, რამეთუ ღამესა მას საგანგეთი სახლსა მისსა, ხოლო წმიდამან მან მადლობით მიითულა კეთილი იგი ვონებაჲ მისი და ჭკობა სახელი...“ (ბასილ ზარზმელის თხზულებიდან).

ახალი ქართულის გაგებით, რასაკვირველია, იქ „ხოლო“ საჭირო არ არის: „როდგან ის კაცი (იგი) ძალიან გვთხოვდა ეს ღამე ჩემს სახლში მოისვენეთო, სერაპიონმა მადლობით მიიღო ეს მისი კეთილი განწყობილება“.

როდგან ახალი ქართულის თვალსაზრისით კავშირი „და“, „ხოლო“ ამგვარ წინადადებაებში სრულიად ზედმეტია და აზრსაც აბუნდოვანებს, ამიტომ ძველი ქართული ტექსტების გამომცემლნი ზოგჯერ მათ გადამწერთა შეცდომიად სთელიან და გამოცემის დროს გამოსტოვებენ ხოლმე.

ეს კავშირები „და“, „ხოლო“ შემთხვევით არ არის მოწყობილი რილი ქართულ ქვეწყობილ წინადადებებში, არც გადაწყობილ ქვეწყობებში. ბლიე შეცდომის შედეგს წარმოადგენს: მათი ხმარება ეპიპროქსის-რება გარკვეულ კანონზომიერებას, რომელიც, როგორც ჩანს, ქართული ენის განვითარების ერთ-ერთ ეტაპზე ძალაში იყო. ეს კანონ-ზომიერება შემდეგია: თუ დამოკიდებული წინადადება წინ უსწრებს მთავარს, მაშინ მთავარი წინადადება იწყება ხოლმე კავშირით „და“, „ხოლო“ ან ზოგჯერ სხვა რომელიმე კავშირით.

ამ წესს მისდევს როგორც ორიგინალური, ისე თარგმნილი ძეგლი. მოგვყავს მაგალითები:

ბასილ ზარზმელის იხზულებიდან¹

„ხოლო მო-რა-ეგო ვინებასა წმიდაა იგი, რომელსა მრავალნი ეხილვნეს ნიშნი საღმრთონი, და მოუწოდა წმიდათა მათ და შე-კმუნებულთა პირითა პრქუა სერაპიონსა“ (151, 33).

„წიალმოვლეს რა მდინარე იგი, და მოვიდეს დასავალით მისსა ვითარ ორ მილიონ, ადგილთა ყოვლად ტყეთა და უვალთა კაკთა მიერა“ (153, 17).

„რათამს დაიბანაკეს წმიდათა მათ ადგილსა მას ზემოკუნებულსა, და ქმნეს [ტალავარი] მახლობელად ბორცუსა მას და აღაგზნეს ცეცხლია“ (154, 18).

„ვითარცა მოიწინეს წინაშე წმიდისა მის მამისა, და იხილნა იგინი და გულისხმა ყო, რამეთუ მთავარნი არიან და საკუთარნი დიდისა მის მთავრისანი. მიეგება და მოწილედ მოიკითხნა წმიდამან მან და წინაშე ხატსა წარავლინნა. და თაყუანი სცეს რა, და იკურთხნეს და განიხარეს დიდად ფრიად. მაშინ პრქუეს მთავართა მათ წმიდასა სერაპიონს და სხუათა მათ ძმათა“ (155, 21).

„ხოლო ცნეს რა წმიდათა მათ, და მყის წინა მიეგებნეს მთავარსა და, სადა იგი წყარო [არს], განვიდეს ადგილსა მას“ (156, 19).

„და ვითარცა მივიდა მდინარესა მას, წინაშე მათსა მყოფსა, და იხილა მკირე რამე კლდე და გარდაქედა მას ზედა და დაჯდა და მოუწოდა ერთსა ყრმათაგანსა და პრქუა მას“ (157, 37).

¹ გვერდები და სტრიქონები აღნიშნულია ქ. ქვეყელიძის გამოცემით. აღ-
რინდელი ფონოლოგიური ქართული ლიტერატურა, თბ., 1985, გვ. 147-182.

«და ვითარცა მოიწინეს წმიდანი იგი ადგილსა მას, და კუ-
ალადცა ეტყოდა მათ მთავარი იგი: «გვედრებო...» (156, 12) ნუკლი

«და ვითარცა აღვედით უმაღლესთა ადგილთა, და მკითხა მას
კაცსა წმიდამან მან» (160, 16).

«და ვითარცა მოვედით ადგილსა მას, რომელსა ბაბჯენ უწო-
დიან, და ვიხილეთ მცირე ველი ადგილსა მას ბოზბა წოდებულსა,
და გვთხრა ჩვენ ია ყოველივე კაცისა მის გარბანელისა» (161, 33).

ფილოცევდით რა ადგილსა მას, და ამა ესერა კაცი იგი გარ-
ბანელი და ქაბუკი იგი, მოძღუარი ჩუენი და ორნი კაცი უცხონი
და მოიწინეს სწრაფით ჩუენდა» (163, 18).

რაგვამს იგი წარმოხუედით თქვენ, და ქაბუკი ესე იყო ფრიად
მაშურალ» (163, 26).

«ხოლო მო-რა-იწია ქაბუკი იგი წინაშე მთავრისა, და ყოველივე
წარმოუთხრა შემდგომითი-შემდგომად» (164, 24).

«და ვითარცა წარვიდა მიერ წმიდაჲ სერაპიონ და მოვიდა
თვსთა მათ თანა კრებულთა, და ყოველნი მიეგებნეს სიხარულით
და მოიკითხეს სურვილითა» (172, 20).

«და ვითარცა იყო დიდსა დაწყენარებასა და მშვიდობასა შინა
ადგილი იგი შემდგომად გარდაცვალებისა დიდისა- მთავრისა გი-
ორგისსა, და კეთილად წარემატებოდა ყოველი საბრძანებელი
მისი, რომელი დაეტევა დისა მისისა თეკლასა და შვილთა მის-
თადა» (173, 24).

«და ვითარცა განკსნეს მანდილი, რომელსა შინა გამოკრულ
იქმნა, და იპოვა, ვითარცა პირველ ეთქვა კაცსა მას» (180, 6).

„ქართლს ეპოვებამან“

«ღაგისსი დრაკნით რა დღე სარწმუნოთა თუისთა ხელითა, და
სამწუხროდ ცარიელი მოაქუნდის იგი მზიარულსა სულითა და
პირითა» (ანასეული ქ. ცხ. 227, 9-10).

«უკეთუ იძლიენენ, და იქმნენ თანა-ერთხმა სჯულისა და თუისი
სჯული შეაქუნონ» («თუ დამარცხდებიან, თქვენ რჯულს მივიღებთ
და ჩვენსაზე ხელს ავიღებთო») (ანასეული ქ. ცხ. 229, 32-33).

დამოკიდებული და მთავარი წინადადებების დაკავშირების მიზ-
ნითვე იხმარება «ხოლო»-კავშირიც.

„აღუშენა რა წმიდაა და დიდი უდაბნოა ოპიხია მონასტრისა...
მიერ, რომელთა ეწოდებოდა ამონა, ანდრია, ქეტრე და მესკიო...
ხოლო ამისა შემდგომად მოვიდა მუნით მიქელ და აღაშენა...
გვტერია (ბასილ ზარზმ. 150, 20).

„ხოლო ეფწყა რა უფალთა მის დაბისათა, ვითარმედ უცხოთა
ვიეთმე მონაზონთა ჰნებაჲს ადგილსა მას აღუშენებად მონასტერი,
ხოლო მათ არა ინებეს, რამეთუ იყენეს ყოვლითურთ მბეცებრე,
უწირავ და ბოროტა (იქვე 153, 11).

„და ვითარცა მრავალგზის გუგუადრებოდა კაცო იგი, რათა და-
შესა მას საფანე ვყოთ სახლსა მისსა, ხოლო წმიდამან მან მად-
ლობით მიითუალა კეთილი იგი გონებაჲ მისი და ჰკითხა სახელი...
(იქვე 160, 5-7).

„და ვითარცა ვჰკითხავდით, თუ რაჲმე იყო ხმაჲ ესე და ძრავა,
ხოლო ამით მოგვეეს და გურქვეს, რამეთუ „განიბო კლდე
იგი...“ (იქვე 163, 33).

„და ვითარცა გარდაეღეს მთაჲ იგი, არსიან წოდებული, და
მივიდეს ხეგსა ყუელისასა, ხოლო იქმნა რაჲმე მუნცა ნაკლულე-
ვანებისა სრულყოფაჲ განგებულებით, რამეთუ ამა ესერა მოეგებნეს
კაცნი ვინმე მონაზონნი და ჰრქვეს: (იქვე 171, 33).

„და ოდესცა ნადირობა ჴნდის ქართლისა ქალათა ანუ ნაქარ-
მაგვეს, რომელი ყოვლად აღსავეს იყო ირემითა და ეშუთა მიერ,
ხოლო ცხენ-კეთილნი კაცნი ჩამოგზავნიან და გაინაბიან (რ. 1. მო-
ინაბიან), გგრგთლა ჩამოვიდიან ნადირობად ვაკესა (ანასეული
ქ. ცხ. 205, 20-23).

II

ასე მასობრივად „და“ და „ხოლო“ კავშირების ხმარება და-
მოკიდებული და მთავარი წინადადებების ერთიმეორესთან დასა-
კავშირებლად, რასაკვირველია, არ შეიძლება შემთხვევითი იყოს:
მის შემთხვევითობას ძალას უქარგავს ის კანონზომიერება, რომე-
ლიც თავიდან ბოლომდე გასდევს ყველა შემომოყვანილ მივალისს:
კავშირები „და“ და „ხოლო“ ნახმარია იმ შემთხვევაში, როდესაც
დამოკიდებული წინადადება წინ უსწრებს მთავარს.

ძველ ენათა შორის ქართული, ამ მხრივ, არა დგას განსხვავებით. იგივე მოვლენა შეიშენება ძველს ბერძნულშიც.

ბერძნული ენის გრამატიკებში აღნიშნულია, რომ ბერძნულს ენას არ უყვარს ახალს წინადადებაზე გადასულა უკავშიროდ. ამ მიზნით მეორე შესაკავშირებელ წინადადებას ის აერთებს კავშირებით: *και* („და“), *τε* („ხოლო“).

როგორც ტიპური მაგალითები შეგვეძლო მოგვეყვანა შემდეგი წინადადებები:

1) „ილიადა“ 22, 247:

ὄψ φάμενυ και κερδοσύνυ ἡγήσασ' Ἀθήνυ

თქვა რა ასე, და ვერაგულად წინ წამოდგა ათენა.

2) თუკიდიდე IV, 100: *ἀλλὰ τε τρόπα λειοδῶντες και*

μηχανῶν προσήγαγον „სკადეს რა სხვა ბერბით[აც], და მანქანაც მოიტანეს.“

ეს ორი მაგალითი არ არის ერთნაირი: მეორე შემთხვევაში (თუკიდიდესთან) *και* უდრის „აგრეთვეს“, ქართულად „ც“-ს; მას წინამორბედ დამოკიდებულ წინადადებაში რე უძღვის. მეორე წინადადებაში კი, ჰომეროსთან, *και*-ს ასეთი მნიშვნელობა არა აქვს, ის უფრო კომპლექსი, რომლის დანიშნულებაც გადაიბას ორი წინადადება.

ბშირია რელატიური წინადადების შემდეგ *και*-კავშირით დაწყებული წინადადება:

I კორინთ. 8, 6: *ἀλλ' ἡμῖν εἰς θεὸν ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ*

πάντα και ἡμεῖς εἰς αὐτόν არამედ ჩვენდა ერთობას ღმერთი მამა, რომლისაგან არს ყოველი, და ჩვენ მისა მიმართ.

აპოკალ. 17, 2: *μεθ' ἧς ἐπόρευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς,*

και ἐμεθίσθησαν οἱ κατοικοῦντες τῆς γῆς ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς რომლისა თანა ისიძვეს ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა, და დაითრკნეს ყოველი მკვიდრნი ქუეყანისანი ღვინისა მისგან სიძვისა მისისა.

II პეტრე 2, 3: οὗτως τὸ κρίμα ἔκταται οὐκ ἀργῶς ἀπὸ πάντων ὅσ' ὑστάνει რომელთაგან არა დასცხვების, და წარსაწყმედელსა მათსა არა მრულის.

მიზნის აღმნიშვნელ წინადადებას მომდევნო, ფურტურებით გამოხატული წინადადება უკავშირდება και-თი.

ლკ 12, 30: ἵνα ἰσθῆτε καὶ πίνετε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, καὶ καθήσεσθε ἐπὶ θρόνων τὰς δώδεκα φυλὰς κρίνοντες τὸν Ἰσραήλ რაათა სკამდეთ და სუმიდეთ ტაბლასა ზემსა, და დასხდეთ ათორმეტნი (DE თქვენ ათორმეტთა) საყდართა და სჯიდეთ ათორმეტთა ტომთა ისრაელისათა.

„სალმართო წერილის“ წიგნებიდან ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში ქართულადაც „და“ არის ნახმარი და შესაძლებელია აღიმაინს ეფიქრა, რომ ძველს ქართულში დამოცილებული და მთავარი წინადადების შესაკავშირებლად ნახმარი „და“ ბერძნულის გავლენით აიხსნებოდეს. მაგრამ იმავე ლუკას სახარების სხვა ადგილას ჩვენ ვხვდებთ ქართულ წინადადებაში იმავე მიზნით ნახმარი „და“-კავშირი, იმ დროს როდესაც სათანადო ბერძნულ წინადადებაში ამგვარი კავშირი არაა.

„ვინათგან აღდგეს საბლისა უფალი და დაქვას კარო, და გარეშე სდგეთ და იწყოთ რყავდ კარსა და იტყოდით: უფალო, უფალო, განგვიღე ჩვენსა“ (ლუკა 13, 25) („როდესაც საბლისუფალი ადგება და კარებს გამოვიკეტათ, თქვენ გარეთ იდგებით და დაუწყებთ კაენს...“).

მიზნისადაც, „და“-კავშირის ხმარება ქართული სინტაქსური წესით უოფილა გამოწვეული და არა ბერძნულის გავლენით.

რაც შეეხება ძველს ბერძნულში ამ მოვლენის ახსნას, ჯერჯერობით შეგვიძლია შემდეგი ვთქვათ: ამ მოვლენისათვის ინდოევროპულ ნიადაგზე ახსნა მკვლევართა მიერ მოძებნილი არაა. ჩვენ ვგქონდა შემთხვევა, როდესაც ვიკვლევდით „რომელი“-ნაცვალსახელის მნიშვნელობას, აღვგენიშნა, რომ ბერძნულში სადაოდ არის გამხდარი მისი რელატიური მნიშვნელობის წარმოშობის საკითხი და რომ პეტრე წილი მკვლევართა იმ აზრს ადგას, „რომ ბერძნულში ამ ნაცვალსახელის ფუნქცია, როგორც რელატიურისა,

დამოუკიდებლად კი არ განავითარა, არამედ წინაბერძნული დროს იდან მოიტანა¹. ადვილი შესაძლებელია, ჩვენს შემთხვევაშიც ბერძნული *καμ*-ს ფუნქცია იმავე წინაბერძნული დროის მასალებით უნდა აიხსნას.

III

ძველი ქართული ტექსტების საფუძველზე ცხადი ხდება, რომ დამოუკიდებელი და მთავარი წინადადებების ერთიმეორესთან გადაბმა ოდესღაც ხდებოდა რაიმე კავშირის მეშვეობით და ამ კავშირის როლს ასრულებდა არა მარტო „და“ და „ხოლო“, არამედ ზოგიერთი სხვა კავშირიც: „კუალად“, „მერმე“, „აწ კუალად“, „ვინაა აწ“, „ამისთვისცა“ და სხვა. ასეთი მაგალითი მრავალი გვხვდება იოანე პეტრიწთან.

შემდგომად ათ და მეოთხისა თავისა, რომელთა შორის განყვნა არსთა ყოველთა აობანი სამტომად: მიუდრეკელად, და თუითმიმდრეკად და სხუისა მიერ მიდრეკილად — ხოლო აწ აქა ამას თავსა შორის განყოფს უსხეულოსა და სხეულთა, ვინაა იტყუის... (იოანე პეტრიწის შრომები, II, 48, 21).

ვინაა თვან ამას ზემოსა თავსა შორის სამად გაყო ერთი, და ორნი ერთნი მის ზესთაასა ერთისგან წარმოაყენნა, და თუით ზესთაი სირაი ერთი ზესთ დადვა, — ხოლო აწ ამას თავსა შორის სამად გაყოფს: მიზეზსა, და მიზეზოანსა, და უმიზეზოსა (იქვე, II, 65, 25).

ვითარ წარვლო სიტყუამან ერთისა და სიმრავლისათვის, რომელსა თუით ბუნებით ჰქონდეს თვის შორის სიძნელენი, ვინაა აწ შეებების კატასეფსა, რომელ არს დაკაზმვაი აღმოსაჩენთაი, და იტყუის... (იქვე II, 14, 28).

ასრულ ყო რაი სიტყუაი შეათორისა თავისაი, რომელი იტყოდა, ვითარმედ პირველი ყთილობაი არს უპირატესი მიზეზი ყოველთაი, და აწ ათ და მესამესა თავსა ზედა დაპრთავს ერთისა და ყთილობისათვის, რომელთაც აღმოაჩენს მათ ერთ და იგივეობადი (იქვე II, 45, 5).

¹ ი. თბ. საბ. უნ. შრომები, ტ. XXX-XXXI ს. თბ., 1947, გვ. 428.

«სრულ ყო რაი თავი შეათერთე სიტყუაი და მტკიცეთა აღმო-
საჩენთა მიერ შეკრა დაუხსნელი სირაი მითი, რომელმც ვითარცა
ვითარმედ ერთი არსო ძირი და მიზეზი ყოფეთა წარმოობისაი, აწ
კუალად ზედ მოჰმართა შეათორესა თავსა აღმოსაჩენთასა, ვინაი
იტყუის...» (იქვე II, 43, 23).

«სრულ ყო რაი თავი ათ და შეექუსე, კუალად ზედა დაპართო
ათ და შეუიდე» (იქვე II, 51, 6).

«ესთა რაი სრულ ყუნა ხედვანი ესე საუკუდავოთანი, კუალად
მოჰმართა დასაბამებრსა ერთსა, მიზეზსა ყოვლისა სირაისასა, და
იტყუის...» (იქვე II, 61, 24).

«სრულ ყო რაი ესე ხედვანი, კუალად მოქენესა და უმოქე-
ნოსა აღსიტყუავს და იტყუის...» (იქვე II, 62, 33).

«და ვითარცა ესე აღმოაჩინოს და დამსჭუალოს უძრავად და
შეურყვევლად ყოვლისა ცთომილისა მბრძოლისაგან, მერმე აღი-
ლებს მას აღმოჩენილსა და უმზილებელსა პირსა და სხუასა შემ-
დგომსა აღმოაჩენს» (იქვე II, 4, 7).

სხვა ძველი ქართული ტექსტების შესწავლაც ამ მხრივ, ვფიქ-
რობთ, დადასტურებს ჩვენ მიერ დადგენილ წესს ძველი ქართული
სინტაქსისას.

С. Г. КАУХЧИШВИЛИ

ОБ ОДНОЙ СИНТАКСИЧЕСКОЙ ОСОБЕННОСТИ В ДРЕВНЕГРУЗИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Автор устанавливает одну синтаксическую особенность в дре-
внегрузинском языке: в ряде текстов, как переводных так и
оригинальных, в подчиненном предложении главное предложение
связывается с предшествующим ему придаточным предложением
посредством союзов და („и“), ხოლო („но“, „же“) и других.
Напр.:

«ხოლო მო-რა-იწია ქაბუკი იგი წინაშე მთავრისა, და ყოველივე
წარმოუთხრა შემდგომითი-შემდგომიდა („когда юноща прибыл
к правителю страны, и всё рассказывал ему последовательно“);

მიხეილ ალაშიძე

გიორგი ინასარიძის ვინაობის საკითხისათვის *

ლენინში ფართოდ არის გავრცელებული ხალხური თქმულება გიორგი ინასარიძის შესახებ. გ. ინასარიძე იყო ლენინის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილის მფლობელი, შესანიშნავი გმირი, რომელიც ღვე და თურქ მძარცველ-ამაოხრებელთა ურდოებს ებრძოდა. ამ პირის ცხოვრებას საისტორიო წყაროები არ იცნობს.

გ. ინასარიძე დაკრძალულია სოფ. ლაბეკინაში. ლაბეკინა მდებარეობს რაქა-ლენინის საზღვარზე, ქრებალოს ჩრდილო-დასავლეთით. სოფელი გაშენებულია მალალ ქედზე და გადაძურებს რიონის ხეობას ხიდიკარსა (ზემო რაქის შესავალი) და ხეამოს (შუა ლენინში) შორის.

ლაბეკინის ეკლესიის კუთხეში (გარეთ) ჩვენ ვიპოვეთ აკლდამა, სადაც დაუკრძალავთ გ. ინასარიძე და მისი მეუღლე ანა ჩხეტიძე.

აკლდამა ექვსი მთლიანი ვათლილი ქვის კედლისაგან შედგება. მისი სიგრძეა ორი მეტრი, სივანე კი — 120 სანტიმეტრი. შიგ შიგნით კოლ-ქმრის ჩონჩხია მოთავსებული.

აკლდამას იცავდა ქვის შენობა, რომელიც ახლა დანგრეულია. თქმულება გიორგი ინასარიძის შესახებ ჩვენ სხეადასხეა დროს სხეადასხეა პირისაგან მოგვიცემენია.

გ. ინასარიძის თავგადასავალი მოგვითხრეს ეკა გორდენიანმა, სერგი ალაიძემ, პანტელეიმონ ბოჭორიშვილმა (საირმე), ეფრემ ჩარკვიანმა (სურმუში), პოეტმა სევერიან ისიანმა (ზოგინში) და მულქისედექ ასათიანმა (დერჩი).

თქმულების შინაარსი ასეთია:

* წყაროული იყო მოხსენებად პედაგოგიკური XIII სამეცნიერო სესიაზე 1949 წლის 26 თებერვალს.

გიორგი ინასარიძის სამფლობელოს რიონის ხეობის ღვეჯის მუშაობის შედეგად. წითლარიდან¹ და წუგნა-მალეთიდან² ასევე მდინარე მურაზის³ რაც მიწა-წყალია, იმას ეკუთვნოდა.

გიორგი ინასარიძის იყო საირმე, ქუეში, ლაბეჭინა, ღვარდია, ზოგიში, აქარ-ალპანა და კლდედაღმართის⁴ სოფლები — ტყეში, ქორენიში, ორხეი, დერჩი, მეჭენა, ვანი, ბენტოქოულა, ონჭიში, დღნოჯისა, საჩხეურო, ჩორთისა, ქაშლეთი და ლეზიდრისთაეი.

ახლა ინასარიძეები ლეჩხუმში არ ცხოვრობენ. გიორგი ინასარიძეს სასახლე საირმეში ჰქონდა. საირმელები დღესაც სოფლის თავში მდებარე სახნავ მიწას „ინასარიძის ნამოსახლს“ უწოდებენ.

ინასარიძე ყოფილა შესახედავად წარმოსადგვი და დონით ძლიერი. ომში იგი ატარებდა მუზარადსა და ჯაჭვის პერანგს. მეტსახელად „თვალის“ ეძახდნენ.

გიორგი ინასარიძის დროს ლეჩხუმში შექრილან ღვეჯისა და თათრების ჯარები. ინასარიძეს თავისი მეომრებით გაუნადგურებია ისინი.

ღვეჯმა ქვემო დერჩში ცეცხლი გაუჩინეს თამარ მეფის დროის საუკეთესო ტაძარს. ინასარიძემ ეს შენობა დაწვას გადაარჩინა.

ინასარიძის მიერ აშენებული ციხეები აქ ახლაც არ არის დანგრეული. ერთი ამ ტაძარს იცავდა, მეორე კი ზემო დერჩში დგას.

ღვეჯს ინასარიძე შებრძოლებია ზოგიშშიც, თანავიწვილების ძველი ციხე-ნამოსახლის ახლოს. აქ მას ბინულის წყალი მტარვალთა სისხლით შეუღებავს. ამის შემდეგ დაერქვა ამ წყაროს „ღვეჯის წყალი“.

ერთხელ გიორგი თავისი ამალით ოკრიბაში ნადირობდა.

ამ დროს ლეჩხუმს — ინასარიძის სამთავროს — იმერეთიდან, ცხენისწყლის ხეობით, თათრები შემოესივნენ. სოფლები ააოხრეს, ცე-

¹ წითლარი ღვეჯ და ტყე იმერეთ-ლეჩხუმის საზღვართან.

² წუგნა-მალეთი იმერეთ-ლეჩხუმის საზღვარი. წუგნა სახნავი მიწაა სოფ. ლეზიდრისთაეში, მალეთი კი ნასოფლარია.

³ ასევე მდინარე რაჭა-ლეჩხუმის საზღვარი.

⁴ ორპირი — მდ. ლაჯანურის ხეობა (აქარის ხიდიდან ქალეშამდე).

⁵ კლდედაღმართი — ქვემო ლეჩხუმი.

ცხლს მისცეს. გადმოიარეს გველითავე¹. ბოლოს საირმე, ქვე² და ლაბუქინაც დაიარბიეს, გადაწვეს.

აწიოკებული მოსახლეობა მთებში გაიხიზნა.

ინასარიძემ შეიტყო მტრის თავდასხმა და სასახლისაკენ გაემართა.

წყალატორაში³ შეხვდა თავდახრილი მოხუცი დედაბერი. გიორგიმ მას ამბავი გამოჰკითხა.

ქალმა, რომელსაც არ ენახა მთავარი, უპასუხა: თვალი დაუდგა თვალთა ინასარიძეს, ის ოკრიბაში ქეიფობს და მისი სოფლები კი ურჯულო ხალხმა ააოხრაო.

ზოგიშის ხიდზე მარტო ერთი ზე დარჩენილიყო რიონზე გადებული. ინასარიძე მასზე გავიდა თავისი ჯარით. საჩქაროდ გასწია საირმისაკენ.

ჯორი სწრაფად მიჰქროდა. მის ფეხის ნაკვალევს, რომელიც კლდოვან სოგორზე⁴, კაზიურსა⁵ და ლალუმელაშს⁶ შეა, არის გაქვავებული, დღესაც „ჯორისწიხლისდანაკრავს“ უწოდებენ.

გიორგი ინასარიძეს ქველათერი გამაშწვარი დაუხვდა. საბუკიაზე⁷ ბუკით შემოკრიბა თავისი ხალხი, აისხეს იარაღი და დაედევნენ მომბტურთ.

დაეწივნენ მტერს ხელიშურთან⁸ და შეებრძოლნენ. თავრები დაამარცხეს.

ნადავლი დაიბრუნეს და შინისაკენ გამოსწიეს.

ინასარიძემ მეუღლეს გამარჯვების მახარობელი გავუზავა. ანა გამოეგება, მთავარი ჯორიდან ჩამოხტა.

ჯავშანს ის ისე დაეებევა ბრძოლაში, რომ მეტისმეტად დაქანცულიყო, სხეულს ველარ მოერია და მიწაზე დაეცა.

ქმრის მოულოდნელი სიკვდილით ელდანაცემი ქალიც გარდაიცვალა.

¹ გველითავე ელუბტებილი სერმეშ-გვანდუმის მთაში.

² წყალატორა ადგილი სოფ. ცაგერას მთაში.

³ სოგორი დაბალი სერი.

⁴ კაზიური ტყით დაფარული ვიწარა, რომლის ძირში დიდი ღვინა და მღვიმეა (საირმე).

⁵ ლალუმელაში საზნავე მიწა (საირმე).

⁶ საბუკია სოფ. საირმის ერთ-ერთი კორტობი.

⁷ ხელიშურთი მდ. ლავანურის შენაკადი.

გიორგი ინასარიძემ თავის სიცოცხლეში ლაბეჭინის ეკლესიას სამხრეთ-დასავლეთით მიაშენა ქვის ოთახი. შიგ, დიდ ეკლესიას და მარჯვს ცოლ-ქმარი.

წინათ ლაბეჭინის ეკლესიას ჰქონია ეკედრები სამხრეთით, დასავლეთითა და ჩრდილოეთით. ახლა მათი კვალი აღარსად ჩანს. შესამჩნევია მხოლოდ მეოთხე ეკედერი, რომელიც გიორგი ინასარიძის აკლდამას იკავდა. მისი სახურავი, თალი და კედლები ჩამოქცეულია. ნანგრევებს დაუფარავს აღმშენებლის საფლავი.

1910 წელს, როცა ექვ. თაყაიშვილმა შეიწყალა ლაბეჭინის მატერიალური და წერილობითი ძეგლები, ამ ეკედერს კედლები ჰქონდა, ხოლო ჩამოწოლილი თალის ნანგრევებისაგან გაწმენდილი არ იყო.

ე. თაყაიშვილს აქ გათბრა არ ჩაუტარებია. მას გიორგი ინასარიძის საფლავი არ უნახავს.

სამხრეთ-დასავლეთის ეკედერს, — წერს ე. თაყაიშვილი, — შესავალი დასავლეთიდან აქვს და აქედან მეორე კარს მიჰყავხარო დასავლეთის ეკედერში. ამ კარს, ზემოთ, ქვაზე სანახევროდ გადასული ასომთავრული წარწერა აქვს: „აღვაგეთ ეკედრი ესე ჩუენ ინასარიძემან [გიორგიმ] და თანამეცხედრემან ჩემმან ჩბეტიძის ქალმა ანამ მესნელად ცოდვილისა [სულისა] ჩუენისათვის...“¹

გიორგი ინასარიძის საფლავის ქვაზე ირველიე შებდეგი ასომთავრული წარწერა ამოვიკითხეთ: „ღმერთო, შეიწყალე ფრიად ცოდვილი ინასარიძე გიორგი. ესე არს განსასვენებელი ჩემი უკუნითი უკუნისამდე. ამას დავემკვიდრო, რამეთუ მთნავს ესე, ნეტარ არს გზა ესე, რომელსა წარმართებულ ვარ. შენ გვეედრები, ღმერთო, დიდება შენდა“.

ეს წარწერა, მცირეოდენი განსხვავებით, პირველად ამოიკითხა იდგილობრივმა მცხოვრებმა ბოჭორიშვილმა და თბილისში მიაწოდა ე. თაყაიშვილს (დასახელებული ნაშრომი, გვ. 14).

1936 წელს აკლდამა ჩუენ გავწმინდეთ, გავზომეთ და ეპიტაფიაც გადმოვიღეთ².

¹ არქეოლოგიური ვესტნიკი ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, 1937, გვ. 14.

² ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. II, 1941, გვ. 240.

გ. ინსაარიძის ეპიტაფიის იგივე ტექსტი ამოიკითხა და დაბეჭდა პროფ. გ. ჩიტაიამაც¹.

ე. თაყაიშვილს აღწერილი აქვს ორი ხატი, რომლებიც კელენისაძვის შეუწირავთ გ. ინსაარიძესა ტ მის მეუღლეს. მკვლევარი ამ ხატებს მე-17 საუკუნეს აკუთვნებს (დასახელებული ნაშრომი, გვ. 28-29).

როგორც ჩანს, ეპიტაფია ამ მთავრის გარდაცვალების თარიღს არ გვაცნობს. სამეცნიერო ლიტერატურაში კი გ. ინსაარიძის ენობის შესახებ ცნობები არ მოგვემოცემა. ხალხი დღესაც გ. ინსაარიძესა და მის ცოლს მეფე-დედოფლად იხსენიებს.

რომელ საუკუნეში იყო გ. ინსაარიძე?

ვახუშტი ბაგრატიონი რაქის წარჩინებულთა შორის ინსაარიძის გვარსაც ასახელებს².

„საინსაარიძო“ გვებეჭება მარტვილის ტაძრის წარწერაში.

მარტვილის ტაძრის კედელზე გამოხატულია კაცია ჩიქვანი და მისი ოჯახის წევრები.

ცნობილია, რომ კაცია ჩიქვანს (ლეჩხუმის პატრონს) სამეგრელოს მთავარმა ლევან მესამემ უწყალობა სალიპარტიანოს პატრონობა და მთელი სადადიანოს ვაზირობაც. ლევანის სიკვდილის შემდეგ, 1681 წელს, კაცია სამეგრელოს სრული გამგებელი გახდა.

ამას თვით წარწერაც მოწმობს: „...ჩვენ ... ლეჩხუმის და საინსაარიძოს და სალიპარტიანოს პატრონმან დიდის ბელმწიფისა მეფისა და დადიანის ვაზირმან, იმერეთისა-ოდიშისა თაუმან და სარდალმან ჩიქვანმან კაციამ და თანამეცხედრემან ჩვენმან დიდისა... და ძემან ჩვენმან ვიორჯიმ, იოსებ, ოტიამ დავახატვინეს სამხრო ესე...“³

„საინსაარიძოს“ არსებობას ადასტურებს მარი ბროსეც. იგი წერს: „მოიპოვა რა გავლენა ლეჩხუმში და დადიანის ნდობა, კაცია შეიქნა საინსაარიძო და სალიპარტიანო მანრების მფლობელი“⁴.

¹ ლეჩხუმის ექსპედიციის შუალე ანგარიში, საქ. საზ. მეცნიერების მოამბე, XII-ბ, 1944, გვ. 262.

² აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, 1941, გვ. 26.

³ გ. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, გვ. 76.

⁴ საქართველოს ისტორია, ნაწილი მეორე, 1900, გვ. 205.

„საინასარიძოში“ ჩვენ ვგულისხმობთ გიორგი ინასარიძის სოფლებს — რიონის ხეობის ლეჩხუმს. სხვა გამოჩენილ ინასარიძეებს შორის ზუსტი გადმოცემა არ იცნობს.

იმერთა მეფე ბაგრატ ალექსანდრეს-ძე 1669 წელს ვრცელ მიმართვას უგზავნის რუსეთის ხელმწიფეს ალექსის. ბაგრატი, როგორც ამ წერილში ვკითხულობთ, თავიანთ სცემს შას, დიდ იმედად მიიჩნევს, იმერეთზე მფარველობას სთხოვს.

მიმართვა შეიცავს იმერეთის სამეფოს წარჩინებულთა და სახელმწიფო საქმეების ბჭობაში მონაწილე პირთა სიას, სიაში მოხსენებულია „ბაიარი“ (თავადი) ინასარიძე გიორგიც¹.

ამ წყაროდან ვრწმუნდებით, რომ გ. ინასარიძე ბაგრატ მეფის ქვეშევრდომი იყო და იმერეთის სამეფო დარბაზში ირიცხებოდა.

მნიშვნელოვანია შემდეგი ცნობაც: ალექსანდრე მეფემ 1651 წელს თავის სახელოვან პირთა თანადანსწრებით რუსეთის ხელმწიფის სახელზე ფიცა დასდო. აღნიშნული ფიცის წერილის² სიაში, თავადთა და შინაყმათა შორის, გეცნობით ქაიხოსრო ინასარიძესაც.

შესაძლებელია, რომ გიორგი ინასარიძე ქაიხოსროს შემკვიდრე ან უახლოესი ნათესავი იყოს.

ქაიხოსროს დროს, გიორგი ინასარიძის გაძლიერებამდის, „საინასარიძო“ უფრო მცირე ტერიტორიას აერთიანებდა. მაგრამ ლეჩხუმის ფარგალს არ სცილდებოდა.

ამ აზრს ერთ-ერთი შეწირულების საბუთი ნათელყოფს: „ქკნს სამასორმოცდაექესა [1658] ჩვენ ინასარიძემან ზოსიამ და ჩემმა შეილმა მამუკამ და ქაიხოსრომ ესე წიგნი მოვართეთი თქვენ ცაგერისა ლეთის მშობელს ამა პირსა ზედა, რომ ლეხი დარსა და ჯვარ დამწვარს შუა რაც მოსაქრეფელობა მოვიდოდა, ყველასი მესამედი ჩვენი იყო და ორი წილი ცაგერლისა. აწ ჩვენი სულის საოხად ყველა ესე ხელმოხსნით შემოგვიწირავს...“³

ყურადღებას იმეორებს შემდეგი ძეგლიც:

ე. თავაიშვილს განხილული აქვს ლაბეჭინის ეკლესიაში დაცული სახარების ხელნაწერი⁴, რომელიც გიორგი მთაწმიადლის რედაქციისა და გადამწერილია მწირის გიორგი დვალის მიერ.

¹ ს. კაკაბაძე, მასალები იმერეთის სახელმწიფოებრივი მფლობელობის შესახებ მე-17 საუკუნეში, საისტორიო მუშაზე, წიგნი პირველი, 1925, გვ. 207.

² ს. კაკაბაძე, მასალები, გვ. 206.

³ ს. კაკაბაძე, საცაგერლოს გამოსავლის დავთარი, 1914, გვ. 14.

⁴ ვერ. პროშეთ, 1918, № 1, გვ. 71-73.

ითხოვს პოლოში ახლავს გაბრიელ ლაბეჭინელს წყურფული
ნუსხახუტრით შესრულებული. ე. თაყაიშვილის აზრით მე-13
საუკუნეშია შედგენილი.

წერილში მოთხრობილია, თუ როგორ იაშენა მოძღვარმა გაბ-
რიელ ლაბეჭინელმა ეს ეკლესია მე-13 საუკუნეში, მას შემდეგ, რაც
ძლიერმა მიწისძვრამ ის სრულიად დააქცია.

ერთგან, გაბრიელის შემწეთა შორის, ნახსენებია ვინმე ზოგი-
შელი გლეხი „ნიკოლოზის ინასარიძისეული ბენშუქისძე“. ეს ნიკო-
ლოზი ზეენ გიორგი ინასარიძის წინაპრად მიგვაჩნია.

ამრიგად, „საინასარიძო“ რიონის ხეობაში იყო. გიორგი ინასა-
რიძე მე-17 საუკუნის სამოცდაათიან წლებში ცხოვრობდა.

М. Н. АЛАВИДЗЕ

К ВОПРОСУ О ЛИЧНОСТИ ГЕОРГИЯ ИНАСАРИДЗЕ

Резюме

В Лечхуми весьма распространено народное сказание о Ге-
оргии Инасаридзе. Георгий Инасаридзе был владельцем юго-
восточной части Лечхуми и считался народным героем. Он вел
борьбу против захватчиков Лечхуми — лезгин и турок.

В углу, с внешней стороны церкви села Лабечины, нами най-
ден склеп, в котором похоронены Георгий Инасаридзе и его
супруга, урожденная Чхетидзе.

Склеп состоит из шести цельных тесняных каменных стен,
длиной в два метра, а шириной в 120 сантиметров. Внутри склепа
были обнаружены только скелеты супругов. Склеп был защищен
ныне разрушенной часовней.

На могильном резном камне Георгия Инасаридзе имеется
надпись, прочтенная нами. Эпитафия не сообщает даты смерти
владельца.

В научной литературе относительно личности Георгия Ин-
асаридзе нет никаких сведений.

В надписи Мартвильской церкви упомянуто „Саниасаридзе“,
что означает „владения Инасаридзе“. Существование „Саниас-
ридзе“ подтверждает также Мари Броссе.

„Саннасаридзо“ нами толкуется как владения, принадлежащие Георгию Инасаридзе. Народное сказание не указывает на существование какого-либо выдающегося Инасаридзе.

Имеретинский царь Баграт в 1669 г. посылает пространное обращение к русскому государю Алексею Михайловичу. Баграт в этом письме бьет челом ему, называет его своей надеждой и просит покровительства.

В обращении имеется список знатных людей имеретинского царства и лиц, участвовавших в обсуждении государственных дел. В списке значится подпись „боарина“ (низзя) Инасаридзе Георгия.

Этот источник подтверждает, что Георгий Инасаридзе был в подданном царя Баграта и числился в царском совете Имеретии.

Владения Инасаридзе („Саннасаридзо“) находились в долине реки Риони, и Георгий Инасаридзе жил в семидесятых годах XVII столетия.

მეცნიერებათა აკადემია

მასწავლებლის ღირსების ეთნოგრაფიისათვის

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ჩიონისა და ცენტისწყლის შუაწყლის გასწვრივ მდებარე ტერიტორია და მდ. ლაჯანურის მთელი ხეობა ლეჩხუმის სახელით არის ცნობილი.

ლეჩხუმის საზღვრებშია: აღმოსავლეთით მდ. ასკი (ჩაქა), დასავლეთით ასხის მთა (სამეგრელო), სამხრეთით საზღვარა (იმერეთი) და ჩრდილოეთით ყვედრეშის დეფე (სვანეთი).

წინათ ლეჩხუმი, რომელსაც თავჯერს¹ უწოდებდნენ, იმერეთის სამეფოს ნაწილი იყო. შემდეგ ეს კუთხე და ქვემო სვანეთი რუსეთის თვითმპყრობელობის დამყარებამდის, თითქმის საუკუნენახევარის განმავლობაში, და შემდეგაც (1681-1853) სამეგრელოს სამთავროს ეკუთვნოდა. მურში დადიანის სასახლე იდგა.

¹ ლეჩხუმი (და ზოგჯერ ჩაქა-ლეჩხუმიც) ძველ ძველებში „თავჯერად“ იხსენიება: „შომიცივია შენდა და გჳონდეს საზღუცესოდე: ეგრისი, სვანეთი, და თაკუგრი, არაგვეთი და გურია“ (ანასელი ქართლის ეპოქება, ს. კაუზნიშვილის რედაქციით, 1942, გვ. 158); „დალოცეს ვიჩიციეს ძე კამაბერი ერისთავი ჩაქისა და თაკუგრისა“ (ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, მარიამ დედოფლისეული წესბა, 1906, გვ. 400); „...თაკუგრი, რომელსაც აწ. მქვიან ლეჩხუმი...“ (ქართლის ეპოქების გაგრძელება, მ. ჯანაშვილი, 1907, გვ. 46).

განუვტი ეგრებება დეონტი მროველის თხზულებაში (ეპოქება ქართულთა მეფეთა...) არსებულ ცნობას და ამბობს: „პირველად თავჯერს უწოდებდნენო ჩაქის ბაგრატიონთამდე“. თავჯერად ის ცენტისწყლის ხეობას მიიჩნევს (აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, 1941, გვ. 148).

„...იქნებ წინათ, — წერს ივ. ჯავახიშვილი, — „თავჯერი“ საზოგადო სახელი იყო ჩაქა-ლეჩხუმისა, ხოლო შემდეგ სახელი „ჩაქა“ შემოიღეს და თავჯერი კი ლეჩხუმს შერს“ (ქართული ერის ისტორია, წიგნი მეორე, 1948, გვ. 48).

მდეს ეს სიტყვა ცოცხალ მეტყველებაში არ დასტურდება. საფულისბნია, რომ სოფ. ქვედა ღუბეანოში ერთ-ერთი უბნის („კობახუდი“) მახლობლად არის საძოვარი და სახნავე მიწა. ამ ადგილის სახელწოდებაა თაკუგარელიანი (გოც. ი. საღინაძის ცნობა).

*** * * * *

პარტებში ლენინის ახალი წესით ამზადებენ. კოლმურაუციებში ხშირად წველო საქონელს იძენენ, დამატო შერაგებები და, თუღბი უღებებში ნის შუქით არის გაიხრალდნებულა.

ყოფელ, სასოფლო სამკონში, სრული, საშუალო სკოლა, არსებობს. თითოეულ კოლმურანობას კლუბი, სამკითხველო და სიგეიმო ბუნა კტი აქვს. რაიონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში მრავალ ძვირფას ექსპონატს, აგროფებს, ციკვს და სწავლობს.

ენოცერაფიული წყაროები, ლენინგელთა ყოფა-ცხოვრების სხვადა-სხვა მხარესა და გარდასულ, ბუნ-სეულუბებს ასახეს. ლენინის ენოცერაფია ყურჯარობით, სპეციალურად, აჩაფის შეესწავლია. ამ კრებულს სამეცნიერო, ლიტერატურაში, შეაქვს ახალი მასალები.

ხშირად, საგანს, ან მის ნაწილს მთელ ლენინში ერთსა, და იმავე სახელს, არ ფრთოდებენ, ზოგ სოფელში ერთი, ხიტევა არის, გაიქცა ლეხელი, ზოგან — მეორე. აღწერაში ყველა სინონიმი შევტანეთ.

ნარკვევი მდიდარ საღებქსიკონთ, მესალას, შეიცავს, ძირითადი ნაწილით უცნობია, და ლენინებენ. კილოს, გეოგენის, გვერი, სიტყვა, ხანტრა, ან სეანტრი, წარმოშობისა, ზოგიც ძველ ქართულში იყო. სულბან-საბა ორბელიანისა და დავით ზნებანიშვილის ლექსიკონებში იდენტური, ან განსხვავებული მნიშვნელობით გვხვდება, თანამედროვე ხალიტერატურა ენაში, ადარ ცოცხლობს და ლენინურ მურს, შემოუნახავს.

შრომაში მოიპოვება იმერული და რაქული ლექსიკონ, ნემეშვიცი, ასინი ლენინში, ოკრიბისე და ქვემო, რაქის მოსაზღვრე, სოფლებში, იხმარება.

აგრეთვე აღნიშნავთ, რომ საისტორიო და ლექსიკოგრაფიულ წყაროებში ლენინურის, სახელით, ცნობილი, რამდენიმე სიტყვის მნიშვნელობა შეეპონშეთ და, დავაზუსტეთ.

ა. რ. შ. ი. ლ. ა. მ. მ.

კოლმურანის ეზოს შემოვლებული აქვს ჯარჯული, მესტრის ღობე ან ქვის-ნაშენი, შესავალში, ფაცრის ან წინელის ქიშკარი, დავს:

ჯარჯული, მსხვილი თბილის, ან შქერისაგან იღობება, რად გირგალს, ითვლეს, სარებად, მუხის გული აქვს.

იმგვარ ღობეს ჯარჯობით ოცების, ნახლავის კონტრით — ზურაფენ, იგი, რაცდათ წილწადს ძღობს.

უბრალო ღობეს თავზე ერთი გირგალი — გრეხილი კვადრული ქვევა. საბიჯელა ღობეზე გადასასვლელი ადგილი მისთვისაა. ლეჩხუმური ოდის ქვეშ არის პალატი, სადაც ზამთრობით ცხოვრობენ. პალატს შესავალში აქვს ქანია — ფარდული.

ოდის მზიანი მხრისაკენ ორ გვერდზე აივანი აქვს. აივნიან კედლებში რამდენიმე კარი და ფანჯარაა. ჩრდილოეთის შუა კედელში მუხარი არის აშენებული. მუხარს ფიტონა — თარო — აქვს. ფიტონაზე სანათლისს — სანათურს — დგამენ.

ბირკვილი არის ფიგურებიანი რიკული (მოაჯირი), თაღლაშა — მოკლე და დახვრტილი თხელი ფიცრების თაღები აივანის სვეტთა შორის. აბარწა პატარა აივანია.

ქირიში ანუ დოშაყი კოჭია. ქირიშებზე ფიცრის ნატაკია დაგებული. ქირიშებზე ქერსაც აქვს. კოჭებს ღამფა — მიკედელი თხელი ფიცრები — ჭფარავს ქვევიდან. სახურავის თალიანი კოჭი არის მანდალიონი.

ქერზე ორი ვაცა დვას. ვაცებს თავზე ეყრდნობა. თავებზე კაკვებია, კაკვებზე — ლოფინები. ლოფინებზე შენდება სახურავი, რომელსაც ბასკები იმაგრებს. ბასკი მუხის ჯოხია (ვათლილი) და ყავაოზეა დაჭედილი.

ღარბაზის ქერის შუაგულში გაკეთებულია ხონჩა. მას ოთხკუთხედი ფორმა აქვს, ღრმაა და ჩუქურთმოვანი. ხონჩაზე ყურძნისა და ხილის ჯაგნებს ჰკიდებენ. ფოფრი არის ჯიქურას ცოცხი. ოთახის დასახვეტი.

ეზოში შორი-შორ აგებულია ბელელი, მარანი ან ქურისთავი. ბოსელი, საბძელი, ნალია, თორნე, საღორე და საქათმე. შრამელი ყოველგვარი შენობაა, გარდა საცხოვრებელი სახლისა,

ბელელი უფანჯრო ფიცრულია, ყოველმხრივ დახშული ისე, რომ თავი ვერ შევიდეს. წინ შესავალი პატარა კარი აქვს. შიგ დიტიხრულია თვლებად, სადაც მარცვლეულს ცალ-ცალკე ათავსებენ.

ქურ-მარანი არის ქურისთავი ფიცრულითურთ. მასში ამზადებენ და ინახავენ ღვინოს.

მარნის შემადგენლობაში შედის: ხორგო, ხრიკა, მელული ნიჩაბი, ოსირო, ძელბარი, ხის ურო და ღარები, თობი, სარცხი, წბერი და არყის გამოსახდელი ხელსაწყოები. ბევრს მარტო ქურისთავი აქვს. ქურისთავს მალა ტალავერი ჭფარავს.

საჩიხე ანუ ქართა ეზოს შემოღობილი კუთხეა და პირუტყვთათვის არის განკუთვნილი.

საჩიხეში დგას ბოსელი (ქვის ან ხისა), სადაც ხარვეზობა იქნენ, ცხვარი და თხა ბინადრობს ზამთრობით.

წარბული ბოსლის სქელი და დაბალი ფიცრის კედელია. ფიცრს გარეთა მხარეს გული მთელ სიგრძეზე სამკუთხედისებურად აქვს გამოთლილი. ლენგურიც ბოსლის კარბანი საკმელია.

იქვეა სალორე, რომელსაც თავზე საქათმე ადგას.

საბძელი უმეტესად მრგვალი შენობაა. მას წნელით ღობავენ. ფიცრით ან მრგვალი ხით დგამენ.

ჯარგვალი (ძელური) ეძვს გვერდსა და ქილიქს ითვის. იატაკი და კერი არა აქვს. საკვები რომ არ გაფუჭდეს, ძირს ნერჩია (ანწლი, ძველი კოროლი) მოფენილი.

წინათ ყველა ბურულს (სადგომი, შენობა) და განსაკუთრებით საბძელს კოროლით ზურავდნენ. კოროლი ზანდურის ან მახის ჩალა იყო. მას კვინქილებად — პატარ-პატარა კონებად — შეკრავდნენ, საბძლის კონუსისებურ სახურავს შეეკრებლავდნენ — ჟოყებითა და წნელით გააწყობდნენ. საეკრებლში კვინქილის თავით დაჰკიდებდნენ. კოროლი ამ წლამდის სძლებდა.

საბძელს კართან კალო და ცალმაგი ჰქონდა. ცალმაგი ფარდული იყო. კალოსაყენ კედელი არ ედგა. მასში აწყობდნენ გასალეწ პურს. თუ გააფუჭდებოდა, კალოში ჩადგმულ პურსაც იქ შეიტანდნენ. სხვა დროს ცალმაგში მშრალად ინახავდნენ ურემს, მარხილსა და ხე-ტყეს.

ნალია სასიმიინდია. ის დგას ოთხ ან ექვს სვეტზე ან ბაჯგზე — გაუთლელ მოძზე.

ნალიას წნელით მოწნავენ ან დახვრეტილი თხელი ფიცრებით ააშენებენ, წინ პატარა კარს გაუყუთებენ, იატაკად სარის სიმსხო ხეებს გააწყობენ. შუაში ჩადგამენ ხვირს — ვიწრო და მაღალ ფოდორს, რომ ჰაერმა იმოდროოს და სიმიინდი გაიხმოს.

ბოლოს დასკლიან: ქვეშ ძარს შეუდგამენ, ხვირს მაღლა ასწივენ, სიმიინდს ნაწილ-ნაწილ გამოიღებენ და ჩელტზე, რომელიც კალოზე ან სოხანთან შენობაში დგას, გაფშენიან.

სასიმიინდის ქვეშ ხშირად კარბანი არის მოწყობილი. კარბანი მშრალი და სუფთა ფიცრულია, სადაც ინახავენ კვასს, ჭაჭას, ღობაოს ნენსსა და ჩირს. ზოგჯერ ფიცრის იატაკს აიღებენ და ცხენის სადგომადაც იყენებენ.

თორნე ცალკე ან სახაბაზო შენობაში დგას. თორნე გამომწვარი თიხაა და ღია კასრს ჰგავს. მასში პურსა და მჭადს აცხობენ.

თორნეს ირველივე შეზარდავენ, ჭედლისა და ღონისა მტრედელნი ვინღს თეთრი მიწით ამოაფხებენ.

მანამაზოს ერთი ვარი, ერთი ხარკმელი და მალალი სახურავი აქვს მასში შეაკეცლოს ჩხოზმა და სადღაფაშმანს ამხადებენ.

მალლა ცხუნენ ამ მრგვალო ხეებით გაფეთხებული ქვარი სადაც ღურღს ამჩნებენ. ღურღის გადაჩრულო სრმინდია, რომელსაც ღორებსა და ქათმებს აკებვენ.

სახშაშაში არის სახეჭვილუ, სასაფურა, გომი, ბუჯერი, სიცირი, ზიტონა, შამბანი, ზუცი, ეარდალა, თუნუქა და სხვა საგნები.

სასაფურა ცოწის ამოფუებული ხის ქურქულია; ბუჯერი — შავიდა; რომელზედაც გომში ცხმეა წარმოებს; ფიტონი არის კედელზე მიკედლი ფიციარი, სადაც ქურქულულს აწყობენ; ეარდალა ხელიანი პტარა ქვაბია სპილენძისა; თუნუქა უმცირესი ქვაბია. მასში ღობინთ ხარშავენ, რძესაც ადუღებენ.

თორნე ხშირად ცალკეა. მის სახურავს ოთხი მალალი სვეტი უდგას. ეზოსთანაა ვენახი და ნაფუხეჯარი — ნაფუძარი სახნავეი მიწა.

ქათმა სახლი

ჭელეებური დიდძალ სახლი ოთხზედად არ იყო დაყოფილი. ქერი და ფიცრის იატაკი არ ჰქონდა. სოხანეს თეთრი მიწით მოაგებდნენა შეაში; ქერი ახე, ცეცხლს დაბნთებდნენ; ყვერბი ერქვა ერიის ხალრმავებულ ქვას, რომელსაც ლადარი ჰქვარავდა.

შეაკეცლის პირდაპირ, მალის, დირეთა შორის თხლად აწყობდნენ ოთხ-ხუთ ფიცარს — ცხუნეს. მასზე ვაკიბერა ეკიდა. ვნკიბერა ანუ კაჩა ოთხკუთხედად შევრული გათლილი ხეების ნაგებობაა. მასზე ჩხოლში — კვამლში — ამოობდნენ დამარფლებული ღორის ბორცს. იქვე ამარგებდნენ საქვამებსაც.

ცხენზე, კაკბიერას გვერდით, ვადო იყო მოთავსებული. იგი რამდენიმე ფიცრისაგან შედგებოდა. კიდობზე გარეცხილ ან დასველებულ ტანსაცმელს გააფენდნენ ვასაშრობად.

ერთ-ერთი კედლის ნაპირი, კიდით-კიდემდე, ნიგვზის ხის საწოლს ეჭირა. საწოლს სვეტები და ყაფარი — მალალი — სახურავი ჰქონდა.

ოჯახის წევრებს ცალ-ცალკე ან წვეილ-წვეილად ეძინათ. მათ ერთმანეთსაგან სკივრები ჰყოფდათ. სკივრი — ზანდუკისებური ნივთი, ტანსაცმლის შესანახი — ზანდუკისა და შვაფის შემოღებამდე

იყო გაგრძელებული. ხის ნაწილებისაგან შედგებოდა წყნის კლდე და სახურავის ნაპირი მოჭედილობით დაქონდა. კერძებს შესანახად კუთხეში გამოკვეთილა იგივე ბუჯერი —

თარო, იქვე იდგა დორა — ორხელიანი კაკაწრისათვის, ჯგერ-ჯგერა — მოჩისაგან გამოთლილი უფრო სკამი — და სხვა ნივთები.

კუთხეში ორ მავთულზე ჩამოკიდებული იყო ჩოჩო — კარადისებური ხის კურკელი, რომელსაც ძირი ტყვიით ჰქონდა გამოჭენული. კარს გადაებდნენ და შიგ სიკვლეულს შეინახავდნენ ჩოჩოს თავები, კატა და ძაღლი ვერ შესწვდებოდა.

სახლს აფრები ედგა, აფრა შეა კედელში აღმართული ფიცარია. ორი კედლის ნაწილი (სარტყელს ზევით) სამკუთხედისებური ფორმისაა. მას ღატრს ი ეტყება. აფრა საძირკველს, სარტყელსა და ღირსებს შუაზე ჰყოფდა. საღატრსი ღირსის ფიცარია. ღირსებიან აფრას ორივე ნაპირი შიშინი გამოღარული — აქვს. მასში ფიცრების თავებია ჩასმული, ღირსების თავზე, ორ აფრას შორის, სახლის სათავე იყო გადაებული.

კარს შუა კედელში უკეთებდნენ. კახლს ჩვეულებრივ აფრის კარი ესაპირებოდა. თითოეულ კარს კარი აფრა აქვს. აფრის ცალი ნაპირი ამოღარულია. კარის აფრა საძირკველსა და სარტყელს აერთებდა. ორკარიან კათბა სახლს ორი ღირსებიანი აფრა და კარის ოთხი აფრა სჭირდებოდა.

სახურავზე მწყრივებად აფარებდნენ ლოფორჩანებს სკროცელსა და თხელ ყავრებს. ლოფორჩანებზე დააწყობდნენ ქვესს. რითაც ყავრის სახურავი არ ირღვეოდა.

ქილიქის კუთხეს კვაქახური ეწოდებოდა, საწვეთლის რუს ნაკვალევს — ნარვალის, ნარვალსა და საძირკველს შორის შშრალ ადგილს — ლაფარი.

ღირსებიან კედელს მიამტნებდნენ მაქუდურს — ყავრის ან კოროლის სახურავს. იგი კედელს წვიმისა და თოვლისაგან აცავდა. ფარდულში შშრალად ინახავდნენ ურემს, მარხილსა და ბეტყის მასალას.

სინამ კათბა სახლს შემოიღებდნენ. ფაქტუტაში ცხოვრობდნენ. ფაქტუტას ისლით ან კოროლის კენიკილებით შეკარცბლავდნენ. სახურავში წბოლი რომ გასულიყო, ადგილს დატოვებდნენ. ამ საკვამურს ხანი ეწოდებოდა.

შემდეგ სანებში კათბა სახლს კარბა საარბულად ჰქონდა. ქვედა სარტყლის ქვის კედელს ბუხარს უკეთებდნენ. სამი კედელი ხის იყო.

შუაში იდგა ლონდირი — დედამოძი. მის ზვეთ, სანჯემან
 ნურზე — თავზეზე, ფიცრის იატაკს მოაგებდნენ.
 კათხა სახლის ლირსებთან კედელს კარსა და ჩაღღას —
 ჩარდახს — მიაშენებდნენ.

ახლა კათხა სახლი იღარ მოიპოვება. ისინი ოდებამდე გადააკეთეს.

ს გ ნ ა - თ ე ს ე ა

მოჰყავთ სიმინდი, პური, ლობიო, ღომი, ფრუში, ოსპი, ცერცვი, შუბუღო, კარტოფილი და კვახი.

სახნავე მიწის გაწმენდის დროს ცალკე კუთხეში ქვებს დიდ და გრძელ ხვავად აგროვებენ. ამგვარ ადგილზე წამოზრდილ ბუჩქნარს აქვ ეწოდება. უყვი ყამირია, გაუტეხელი მიწა.

შუაში მიწის სახვნელით ამუშავებენ. სახვნელის ნაწილებია კავი — მოღუნული ხე, ერქვანი, რომელიც მხენელს უჭირავს, ქუსლი, სახნისი, ჩოგანი.

კავის თავში გაყრილია რიკი — მოკლე ჯოხი. მასზე წებებუთით ან ღვლეკით მიბმულია გრძელი უღელი.

სახნავს პატარ-პატარა ნაკვეთებად დაინაწილებენ, ყოველ ერთ სავენზე კვალებს გაავლებენ. თითოეულ ნაჭერს ნიხა ეწოდება.

ყანას ნიხობით ხნავენ. სიმინდსა და პურულს ერთ ნიხაზე მოთესავენ და მიწაში ჩახნავენ. ამგვარივე წესით დაამუშავებენ სხვა ნიხებსაც.

ყველგან მოჰყავთ სიმინდი, ლობიო და პური. სოფლის ფართობის ნახევარი სიმინდსა და ლობიოს უჭირავს. ნახევარი — პურს.

ნაპურალზე სიმინდს თესავენ, წინა წელს რომ სიმინდი იყო, იქ კი — პურს.

სიმინდს ორჯერ თობნიან. პირველ გათობნას პირადი ანუ ხელადი ჰქვია, მოროდს — მორედი.

სიმინდს მოჭრიან, მერე ტაროებს აატეხენ. ჩალას შეკონავენ.

გისახმობად ჩერტენებს დადგამენ: სამ-ოთხ ყონას დროებით ერთად აყუდებენ და თავს ქუჩუჩოებით — თავთავეებით — შეუყრავენ.

გუა ზვინის გულია (ხე), ნალერალა — სიმინდის ძირი, რაც ჩალის მოჭრის შემდეგ რჩება ყანაში.

ტაროების ხვავს გააჩევენ და ნალიაში მოათავსებენ. შანთი გრძელ ტაროს ჰქვია, კვინჭილა — წერტილს. დაბაზებუ-

ლიაო. — სიმწიფეში შესულ სიმინდის ტაროზე ან პარკოვან მარცვლულზე (ლობიო, ყურყვი, მუხუდო) ამბობენ.

ბელელა არის ერთად შეზრდილი ოთხიხუთი ტარო (ყენწი ერთი აქვს). მას სიმინდი იშვიათად იკეთებს და უხვი მოსავლის ნიშნად ბელლის კუთხეში ჰკიდებენ.

სიმინდს, როცა გახმება, მანქანით ან ზოგჯერ ჩევიკებზე — ჩელტებზე — ტუქებით — ხის უროებით — დაფშენიან და ბელელში შეინახავენ. ნაქურჩალას — გაფშენილ ტაროს — შემის მაგიერ იყენებენ.

ნახნავეში, სიმინდის ამოსვლამდე, მწკრივად ლობიოს თესვას ორი კაცი ერთი თოხნის, მეორე ჰემე თესლს ხნულში ყრის, ლობიოს თესვას რგვას უწოდებენ, ხოლო ნარგავ ბუჩქს კი — მუდრას ანუ ბუდნას.

ხარობს სხვადასხვა ჯიში: წითელი — ამჟოლი (ბარდიანი), თეთრი (უბარდო; ჩასართავი); ფუფუნა მრგვალმარცვლოვანი, ქრელი; მტრედისფერი და ყავისფერი ან მტრედისფერი და თეთრი (ბარდიანი, უბარდო; ჩასართავი); ფარდელი გრძელმარცვლოვანი და ზოლებიანი — თეთრი და შავი ან თეთრი და წითელი (ბარდიანი); შურაულა წვრილმარცვლოვანი, წითელი (უბარდო); გრუნა მრგვალმარცვლოვანი, ნარევი ფერისა (თეთრი, შავი, წითელი, ყვითელი) — წვრტილოვანი (ბარდიანი, უბარდო); შამაქალია წვრილი და შავნაყოფიანი, დაბალი ხარისხისა (ბარდიანი); კვარკვალა მრგვალმარცვლოვანი, ქრელი (ბარდიანი).

ჯლა ეწოდება ტოტებიან ხარდანს, რომელზედაც ლობიო და პამიდორი აღის.

გამზმარ ლობიოს ძირებიანად აიღებენ და კალოზე დაფშენიან. მთელ ჩენჩს ნაბერძალი ანუ ძენძვი აქვია, მარტო პარკებისას კი კეჭეჭი.

ლომს კეკოთი — პატარა თოხით — მარგლივენ. თაველებს — თავთაეებს — ცხენზე, სამზარეულო სახლში, შუადეცხლის კვამლში ამბობენ. ჩხო გაცეხვაში მიიღება, თავთაეების ჩენჩია და წიწილებს დაუყრიან გამოსაყენკად.

კენეშო სათესლე ლომის კონაა. მას მშრალ ადგილზე ჩამოჰკიდებენ და თესვის წინ ხელით გამოფშენიან.

ურუში ანუ შავი ქადი ფეტვია. მის ნამცხვარს ქადის-ქადი ერქვა.

ოსპის პარკებს ფშენიანენ. ნაყოფი მუხუდოს ჰგავდა და ცის-

დებია — ხელნები. თითოეულ ფეხზე დგას კოჭები — ერთი მხარეს და
ორივე ფეხის კოჭებს აერთებს ტაფა მკვიტვი — ფეხების მხარეს
ხილს ორი ტაფა აქვს. ტაფებზე აწყობენ შუშას. კოჭებზე დაკმულია
ლაჯა მსამცობა — დახვეული ფეხები. კოჭებს ორი ლაჯა აქვს.
ფეხილების თითებს ქაღალთი

იხმარება ფახიც ანუ გამანდული მარბილი. ის სჭირ-
დებათ მოძვილი პურის, თივის, სიმინდის ხალისი და ღობიოს მო-
სატანად.

ეს მარბილი დაბალია და ფართო. ტაფებზე დაკრული აქვს
რამდენიმე კოკი. მისი ზედაპირი ალაგალაგ წნულითაა დაწნული.
თავკაფი პატარა მარბილია და მხოლოდ ხამთარში იხმარება.
ის ყაფებიან ფეხებზე დგას. წინა კოჭები არა აქვს. შუშით საყსე
თავკაფი ერთ კაცს შეუძლია მოზიდოს. მარბილს ფეხებზე, თოვლში
რომ არ დაეკრდეს, ღაჩართანებს ს. გვერგვებს და
ხვეულ ღელეებს — ამოაქრავენ.

თითქმის ყველგან პატარა ურემს იყენებენ, რათა შეფეგორიან
ადგილებში ნელა იმოდროს (გზოდან არ გადაგორდეს) და ხარები
არ შეაწუხოს. ურემის ყველა ნაწილი ხეა.

ურემს ხის გოგრები აქვს, თითოეულს თვალი ჰქვია. ურემის
თელებს ცაცხვის, ლეკის ან თელის ხისაგან თლიან.

თელის გამოხსნეკილ გულს (მორგებს), რომელშიც ღერძის თავია
მოთავსებული. კოჭებს, ორბას ანუ პეშვას უწოდებენ.

ურემს აქვს ფაღანგები — ორი ზედსადგარი, რომელთა შო-
რისაც მოთავსებულია ფინები — ფიცრები. ფაღანგების თავსა
და ბოლოს გაყრილია ორი ლეფსა (ხმალაც ჰქვია), რომ ფი-
ნები შეკრას, არ დაიშალოს. ხარმანა ზედსადგარის სარია.

ზედსადგარს, შუადგილს უკან, მიჭედლი აქვს ხის ნაჭერი —
დათვა (Pecop), რომელზედაც ღერძი ბრუნავს. ზედსადგარზე
დათვას ამაგრებს კოტები ანუ ჰანჭრიკები — მანქოები. ქვეშ
კოტები იჭერს ღერძს. ღერძი კოტების ძირში ტრიალებს.

მორჩალი არის ნოდტი, რითაც რქაში ვაქნილ საპონს ურემის
ღერძზე დროგამოშვებით წაუსობენ.

ურემს სხვადასხვა ადგილზე გავრილი აქვს კინთა — დასამა-
გრებელი ჩხირი. კინთას უკეთებენ ღერძს ორივე თავში, ლეფსას —
ცალ თავზე და კოტას — შუაში.

ზედსადგარების თავებში გაყრილია ფეხილები. ფეხილების თი-
თებს ჩამოკმული აქვს ტაფა (ყვატუში) და ამაგრებს ლაჯა.

ფჩხილებს აერთებს თავსაპირავი — ლელეტი. ფჩხილებს დღეს
წნული ტყავით (წემბეშო || ჯირიში), ლელეტი კნ. ჯირიში
ჯამბარით უერთდება ულელს.

ულელს აქვს ტამბიები და აქურები. ხარებს რქებში თავსა-
ბელს ჩააბამენ და დააულლებენ.

მომკილ პურს, თივას, სიმინდის ჩალასა და ლობიოს ურშითა
და გაბანდული მარხილით მოზიდავენ.

ორივე თავში დაამაგრებენ ორკაპ ხეს (იღებია || თხიპა), ფრ-
შის ორივე დათვის წინ, ზედსადგრების გვერდებზე, გამოაბამენ
ღვლიქებს, აიღებენ გრძელ თოკს (საქირობელი || ტოულო
ბაწარი). ერთ თავს მოუჭერენ მოკლე ორკაპ ჯობზე (ქყვე) და
ძნას უოველმხრივ შეკრავენ.

როცა მაღალი მთიდან აღებული პური და სიმინდი მოაქვთ,
ნალოს ანუ სათრიელს აკეთებენ. ურემს უკან ტოტებიან ხეებს
გამოაბამენ. ურეში ხეებს მოათრევს, ერთგვარად დამუხრუჭებულია,
თედალმართში არ გაიქცევა და ხარებს დიდად ქშეწის.

მსხვილ და გრძელ ხეს ლოშკინით მოიტანენ: ფჩხილები ტაფი-
თურთ დამორებულია ურემს. ხის თავს ამავრებენ ტაფა-ფჩხი-
ლაზე (ფჩხილა ტაფითურთ), ხეს მაღლა ასწევენ, ქვეშ, შუა ადგილზე,
შუღდგამენ და ამოაკრავენ ურემს. ხე მიწას არ შეეხება და ადვილი
წამოსაღებია. ამგვარად გადააქვთ შორ მანძილზე საწნახელიც.

იხმარება თუშის — მძიმე ტვირთსაზიდი (სათრევი). ის გაკე-
თებულია მუხის ან ძელქვის ხისაგან. ორი ფეხი აქვს. თუშით გა-
დიიზიდება მერეტაფა, საცხეველი, დაკირული ქვევრი.

საწნახელსაც ზოგჯერ თუშზე დააკრავენ, თავში ფჩხილებს ამო-
ურვიან და თრევით წაიღებენ.

თუშისათვის ყვეარია საქირო. ყვეარი ანუ პარუკი რამდენ-
ნიმე ულელ ხარს (ორზე მეტს) შეადგენს. ყვეარში იმდენ ულელ
ხარს შეაბამენ, რამდენსაც შარაგზა (მბვეულ-მოხვეულები) საშუ-
ალებას მისცემთ და რამდენიც ტვირთის სიმძიმეს დასძლევს.

ურემზე დგამენ ჯანაბერს, ძარსა და კაკაბა ძარს. ჯანაბერი
ჩელტია, რომლითაც ნაკელს გაიტანენ ყანაში. არის ოთხსახელუ-
რიანი პატარა ჩელტიც (ჯინი || ჩათრი || კიკაპია || ჯოჯო-
ბინა). მით ორ კაცს ბოსლიდან გარეთ, ეზოს კუთხეში, ნაკელი
გააქვს. ძარში სიმინდის ტაროებს, კვახებს და ხილს ათავსებენ.
კაკაბა ძარი || ძლინკი || კარი ა დილია და თხლად არის მოწ-
ნული. მასში ბზეს ჰყრიან.

ხელით საზიდ ბზის ვოდორს ძარგოდორა ჰქვინა. **ქვეხარ (ქვეხარის)**
დასაჭერს კი — ხვიარი.

ხვიარს მდინარის ნაპირზე ქვეებით დაამაგრებენ. მასში თევზი ჩადის და უკან ველარ ბრუნდება.

ლასტი ერთსაბეღურიანი პატარა და ფართო ჩელტია. მას კაკბერაზე ჰკიდებდნენ. ლასტში ხანდურისა და ლომის თავთაგებს ათავსებდნენ, შუა ცეცხლზე ახმობდნენ.

ძარსა და ჩელტს შინდის, თხილის, არწყლისა და პიპკეტას წნელით წნავენ. ლასტს მარნულითაც აკეთებენ.

ვენახში, კალოზე, მთასა და ყანაში საზიდავად იყენებენ კალათს, სალასტოს, ლაწებასა და გიდელს. ყველა ამით თხილის ხისაგან ამზადებენ.

მსხვილ წნელს ცეცხლზე გაახურებენ, თხელ-თხელ ფენებად დახლეჩენ და გაატყავებენ. თითოეულ ანახლესს ტკეჩი ეწოდება.

სალასტოში ათავსებენ ყურძენს, ლობიოს, სიმინდს, კვახსა და ხახვს. ლაწება მთაში სამოგზაურო სალასტოა. ზურგზე ჰკიდიათ. თითოეულში ორი ფუთი მარცვლეული ჩადის. გიდელს ფართო თავი და ვიწრო ბოლო (მუჯურო) აქვს. მალღარში სჭირდებათ. ხეზე ან ხალახინზე აიტანენ და ყურძენს კრეფენ. გიდელს ტოტზე ჰყევით ჩამოჰკიდებენ.

გვიმის წისქვილი

ძველისძველად ჰქონდათ და დღესაც ზოგიერთ სოფელში მუშაობს გვიმის წისქვილი.

დიდი წისქვილი, სადაც სამი-ოთხი ბორბალი ბრუნავს, მდინარის (რიონი, ცხენისწყალი, ლაჯანური) ნაპირზე დგას.

გვიმის წისქვილი პატარაა, ერთი ბორბალი აქვს, ბინულის წყალი ჰყოფნის და დღე-ღამეში ორ ფუთამდე ფქვავს.

ის ეკუთვნის ორ-სამ ოჯახს; აშენებულია სათიბში ან ღელეში. სადაც მაგარი და სანდო ადგილია, წისქვილი წისქვილის აბლოს არის დადგმული.

დაბა ლაილაშში ბევრი ბინულის წყალი მოიპოვება. ყველაზე დიდია ოქრონიში. ეს წყარო ბაზრის ბოლოსაა და ოთხი მილით ვადმოდის.

ერთი მილი გაყვანილია ქვედა ლაილაშში და სოფელს ჰყოფნის სასმელად. დანარჩენი სამი მილიდან გამომდინარე წყალი წისქვილებს ამუშავებს.

ოქრონიშის კორტობიდან ქვედა ლაილაშის ძირამდის, თავქმის ერთი კილომეტრის სიშლილზე; ჩამწყრივებულის ოცნაქმის მანძილზე ქვილი.

მდინარის წისქვილს ღია ღარებში აქვს. ღარების თავში, გვირდზე, დადგმულია ბელღარა — დიდ ღარი. წყალს ამ ღარზე გადაავლებენ და წისქვილის მუშაობის შეიძურებენ.

პატარა წისქვილს გვიბი უდგას. გვიბი მსხვილი ფეხურით ხეიან ქვით ნაშენი კოდი, სადაც წიღის და გროვდება წყალი. ამ მაღალ წიწვეთ ფშტვბარიდან (მიღის, გვიბის ძირს უერთდება) მაგრიად ხედება ბორბლის ფრთებს და ქვეს აბრუნებს. გვიბში წყალს რომ საჭირო დონეზე დააყენონ, ფშტვირს პირში ტკეჩს უყუბებენ.

ღარს, რომელიც რუდან გვიბს წყალს აწოდებს, კლდედაღმართის სოფლებში ღაროშია ქვილი.

როცა სურთ, ღარში საგდოლას — ხელიან ფიცარს — ჩადებენ და წყალს მოსწყეებენ — წისქვილს არ ამუშაებენ.

ბორბალი ფეხზე დგას; ფეხის ახაწყე-დახაწყევი ირის ღამაქანის. მით შეიძლება ზედა ქვას დაყენება; აწვევისას ღერღებს ან მსხვილად ფქვავს, დაწვევისას — წმინდად ფქვავს.

ბორბლის ღერძს თავზე წამოცმული აქვს ცულა — მოკლე რკინა, რომელზედაც ქვა ბრუნავს. ქვის გვირდზე შემოვლებულია გარსაგები — ხის ზღუდე უმისოდ ფქვილი დაიბნევა და ერთად არ მოგროვდება.

ხეიშირა მარცვლებლის ნასაყრელია. იგბ თხელი ფიცრებისაგან ირის გაკეთებული, კონუსისებური ფორმა აქვს და ქვის თავზე ქვილია.

ხეიშირას ქვეშ მიბმულია ღარო — პატარა ღარი. მასას არეკელ ავაროქრქვა ამობრუნებს; ამარცვლებს — ხელ-ნელო ცვივს ქვის ღია გულში.

ფქვილი გროვდება ჩიბეში, იღებენ პატარა ნიჩბით (წილტრულა) და ხვეტენ ქათმის ფრთის კონით (საფოთარა).

ფქვბლს დაქვულს ეძახიან, ღერდილს — დახეხვილს. უბნბრილი გარსაგებზე მოდებული ფქვილია.

როცა პირს ვაუსწორებთ, ზედა და ქვედა ქვას მოკოდავენ. სადოლავი მოსაკოდ ჩაქვს ქვების.

ქვედა ქვის გულში ტირიფის მრგვალი ნაქერია ჩაქვილი. ხე გაჭრადელია; მასში ბორბლის თავი ტირიფისა.

ხის მიღე ცვდება, ფართოვდება. ამ დროს წისქვილს მოხე-

შავენი ანუ მოტველი ავენ — ხის გულში სამოთხის სიღრმეში
ბენ, მიღს დააფიწროებენ. მიღს ბორცვის თავს მოაქვს და მარცხ
ცალი ირ ჩაიხნევა.

წიხკვილის შენობა თითქმის ვეღვან ფიცრულს წერმოადგენს.

გ ა ზ ი ნ ჯ ა შ ე ბ ა

დაბლაჩი ვენახი ხარდნებზეა გაშენებული, მაღლარი კი ხალა
ხ ი ნ ე ბ ზ ე — ტოტეზიან ხარდნებზე, ტალავრებსა და სოცხალ ხეებზე
ხარობს.

გაგრცულებულში შავი ყურძნის, შემდეგა ჯიშები: ა დ ე ს ა ნ
დ რ ე უ ლ ი მარცვალ მრგვალია, მტევანი გრძელი, ღვინო — საუკეთესო; მრგვალი კ ა ბ ი შ ტ ი ნ ი მარცვალ მსხვილია, მტევანი
სავსე, ღვინო — საუკეთესო; მუჯურეთული ანუ წერწითა
მარცვალ და მტევანი გრძელია, სავსე, ღვინო — საუკეთესო; ნ ა
კ უ თ ნ თ უ რ ი მარცვალ მრგვალია, მტევანი მოგრძო, ღვინო —
სუსტი; ო ჯ ა ლ ე შ ი მარცვალ მრგვალია, მტევანი გრძელი და
სავსე, მაღლობზე ხარობს, ღვინო — საუკეთესო; მ ზ ა ლ ო ბ ლ ი ე
შ ე ი ლ ი მარცვალ მრგვალია, მტევანი დია, ღვინო — კარგი; კ ა
ხ უ რ ა მ ა ფ ე რ ა ვ ი მარცვალ მრგვალია, მტევანი მოგრძო და
სავსე, ღვინო — საუკეთესო; ტ ს ა ნ უ რ ი ს ა ფ ე რ ა ვ ი მარცვალ
წერილია, მტევანი მოგრძო და სავსე, ღვინო — კარგი; უ ს ა ხ ე
ლ ა უ რ ი მარცვალ მრგვალია, მტევანი მოგრძო და სავსე, ღვინო —
საუკეთესო.

თეთრი ყურძნის ჯიშები: ა დ ე ს ა იზაბელა (არის შვიდიც)
ა ლ ე გ ო დ ი ფრანგული ალიკოტე, მარცვალ მრგვალია, მტევანი
სავსე, ღვინო — კარგი; ბ ზ დ ე შ უ რ ი მარცვალ მსხვილია, მტევანი
დიდი და სავსე, ღვინო — კარგი; თ ი თ ა მ მ რ ც ვ ა ლ ი და მტევანი
გრძელია, საქმელად მოჭყავთ; კ რ ა ხ უ ნ ა მარცვალ მოგრძოა,
მტევანი სავსე, ღვინო — კარგი; მ წ ე რ ნ ე კ ე უ ნ დ ე მარცვალ მსხვი
ლია, მტევანი სავსე, დიდი გამოსავლისაა, ღვინო — კარგი; ო ზ ხ ა
მ უ რ ი მარცვალ მსხვილია, მტევანი სავსე, მოჭყავთ საქმელად;
რ ჭ ი წ ი თ ე ლ ი მარცვალ და მტევანი გრძელია, ღვინო — საუკე
თესო; ფ ა ნ ს კ ა ტ ე მარცვალ წერილია, მტევანი დია, ღვინო —
სუსტი; ს ტ ი კ ა მარცვალ წერილია, მტევანი მოგრძო და სავსე,
ღვინო — საუკეთესო; ც ო ლ ი ვ ო უ რ ი მარცვალ მრგვალია, მტე
ვანი დია, ღვინო — კარგი; ც ხ ვ დ ი ა ნ ის თ ე ტ რ ა მარცვალ
მრგვალა, მტევანი დია, ღვინო — კარგი; მ შ ლ უ კ ი ძ ნ ს თ ე ტ რ ა

მარცვალი მოგრძოა, მტევანი ღია, ღვინო — კარგი; ხიხვი მარცვალი მრგვალია, მტევანი საესე, ღვინო — საუკეთესო.

წინათ ხარობდა, მაგრამ ფილოქსერამ ვაინადგურად და შეიშინა აღარ განუახლებიათ შავი ყურძნის ჯიშები:

ანადასტური მრგვალმარცვლოვანი იყო, გრძელი და ღია მტევანი ჰქონდა, მაღლარზე ხარობდა და კარგ ღვინოს იძლეოდა (კლდედაღმართი); არაბოული მრგვალმარცვლოვანი, გრძელი და საესე მტევანი ჰქონდა და საუკეთესო ღვინოს იძლეოდა (ზოგიში, საირმე); ბელარიაანი მრგვალმარცვლოვანი, საესე მტევანი ჰქონდა და ხეებზე ხარობდა (სურმუში); ვაბაშია მრგვალმარცვლოვანი, მუავე ღვინოდ დგებოდა (სურმუში); დუდღეაბო დაბალი ხარისხის ღვინოს იძლეოდა (ლაიკორია); ოხტოური ხეებზე ხარობდა, საუკეთესო ღვინო ჰქონდა (კლდედაღმართი); რუდუ საშუალო ხარისხის ღვინო იცოდა (ლასხანა); ფორთუვა მრგვალმარცვლოვანი, საესე მტევანი ჰქონდა, სუსტ ღვინოს იძლეოდა (ხარაგულა); დარასული წერილმარცვლოვანი, პატარა და საესე მტევანი ჰქონდა, კარგ ღვინოს იძლეოდა (კლდედაღმართი); ლორთვალი მრგვალმარცვლოვანი, მსუბუქი ღვინო იცოდა (საირმე); ყორნისთვალი გრძელმარცვლოვანი, საესე მტევანი ჰქონდა, მაღლარზე ხარობდა და საქმელად მოჰყავდათ (კლდედაღმართი); შავროხია კარგ ღვინოდ დგებოდა (ლასურიაში); ქუბულო მოგრძომტევნიანი, კარგი ღვინო იცოდა (დებვირი, სპათაგორი); ჯოდოლო მრგვალმარცვლოვანი, დაბალი ხარისხის ღვინო ჰქონდა (დებვირი);

თეთრი ყურძნის ჯიშები: თბილული კარგი ღვინო იცოდა (ლასხანა); კინალი კარგი ღვინო ჰქონდა (ჩვალბერი); მაური გრძელმტევნიანი, ხეებზე ხარობდა, მაგარ ღვინოს იძლეოდა (კლდედაღმართი); მაისა მაისში ყვავოდა, რთვლი არ წყავდა, მსუბუქი ღვინო იცოდა (კლდედაღმართი); ორხული მრგვალმარცვლოვანი, გრძელი და ღია მტევანი ჰქონდა, საქმელად მოჰყავდათ (ორხევი); ქიტილოური მრგვალმარცვლოვანი და მტევნიანი, საუკეთესო ღვინოს იძლეოდა (ჩხუტელი).

იქა-იქ გვხვდება ვაში შავი, მრგვალმარცვლოვანი, კარგი ღვინო აქვს (ქვეში); მტევანგრძელი შავი, მრგვალმარცვლოვანი, კარგი ღვინო აქვს (უსახელო); უწამლო ანუ ფრანგული შავი, მრგვალმარცვლოვანი, სუსტი ღვინო აქვს (საირმე); ლორათიანი შავი, მრგვალმარცვლოვანი, კარგი ღვინო აქვს (ლასურიაში);

ძველ შავი შავი, ორგვარია: მსხვილმარცვლოვანი — დიდი მტე-
ვანი და სუსტი ღვინო აქვს და წვრილმარცვლოვანი — საუკეთესო
ღვინოს იძლევა (საირმე); ქაშური თეთრი, მოგრძო და ღია მტე-
ვანი აქვს, გვიან მწიფდება და დიდხანს ინახება (კლდედაღმართი);
აფხაზურა შავი, გრძელმარცვლოვანი, მაღლარზეა, საუკეთესო
ღვინო იცის (ტვიში, ორხვი).

ტყის ვაზის სახელებია: ძღვამბლი, მცხერო, ომცხვარო¹.
ბიმბილი ურძნის მარცვალია, წიმწა — თესლი (ყურა),
ბორძღვი მარცვლებგაყლილი მტევანია, ქავანა ბრქვალია
(ბწყალია), რითაც ვაზი ხარდანს და ხეს ეხვევა. იგი აქვს აგრეთვე
კვახს, ციკაბარდასა და ლობიოს. ნაწიქარი გადაწვენილი ვაზი
ან ხეა.

ღვინის დაყენება

დაკრეფილ ურძენს ხორგოში — საწნახელში — აგროვებენ და
წურავენ.

ჩარქილა პატარა ხორგოა, ურძით დაიქვთ — ურძნის საზი-
დავად იხმარება.

ხორგო გამოფულუროებული გათლილი დიდი ცაცხვის ხეა.
უდიდესი საწნახლის სიგრძე ოთხ მეტრს აღემატება, ვანი და სი-
ლრმე თითო მეტრი აქვს, შიგ ას ფუთზე მეტი ღვინო ჩადის. თავსა
და ბოლოში თხელი ფიცრის კედლები აქვს ჩადგმული. წინა კ-
დელს, რომლის ძირში ღვინო გამოდის, საშუბურს უწო-
დებენ.

საშუბურის თავი ხმალაში არის მოთავსებული. ხმალა ხორ-
გოს გვერდებშია გაყრილი.

საწნახლის გარეთა ნაწილი — ღარიანი პირი, საიდანაც ტბილი
გადმოჩქეფს, არის ინდური.

ურძნის დაწნებამდის ხორგოდან ნაწრეტს გამოუშვებენ და
ქურში შუშად აადულებენ.

ერთი ან ორი კაცი ურძენს ფეხებით წურავს, მაჭარი ღარით
ქურებში ჩადის.

¹ აქ დასახელებულ ვაზის ჯიშთაგან ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევაში (საქარ-
თველოს ეთნოგრაფიის ისტორია, წიგნი მეორე, 1935, გვ. 505-512) შეტანილი არ
არის: ალიგოდი, ადესა, მაღლობლიშვილი, ცხვედიანის თეთრა, შეწონია, მელა-
რიაში, თბილური, რუფუ, ფორთუგა, ქუბულა, ჯოდოლო, კრანა, გამი, ფწამლი
(ფრანგულა).

დაწნეხვის შემდეგ ტაბილს ამოიღებენ და ქაჭიან ხორცოში ჩაასხამენ. ღვინო რვა ღლის განმავლობაში ღუღს, ქაჭის თავზე შორითმევს. ღუღილი შეწყდება. ქაჭა ძირს დაიწვეს.

ღვინოს საბოლოოდ ჩაუშვებენ ქურებში. ქაჭას, სანამ მთლად არ გამოიწურება, მელული ნიჩბით — დახვრეტილი ოთხთითა ნიჩბით — საწნახლის თავიდან გასწვევენ, ბოლომდის მიიტანენ, ერთად დააგროვებენ.

ქაჭას სხვადასხვაგვარად იყენებენ: წებერში ანუ საქაჩველში (Ипец) გაატარებენ. მის ღვინოს ცალკე შეინახავენ.

ძველებური წებერი ასეთი იყო: მარნის ერთი მხარე, კილით კიდებდნენ. წებერს ეჭირა. მარცხნივ (კუთხეში) მიწაში ორი ფეხით ჩაასობდნენ კაცას — მსხვილი მუხის ან ნიგვზის ბოძად ხეს. მისი თავი მარნის ქერამდე აღწევდა.

კაცას შუაში გაუყრიდნენ და თავით მიამაგრებდნენ ღირეს, რომელიც მოძრაობდა. მეორე თავზე ღირეს (მარჯვნივ) ქუდი ეხურა.

ქუდსა და ღირეში ზევით და ქვევით ადი-ჩამოდიოდა დაბრახნილი ხის მსხვილი ისარი. მას ზერთდებოდა კვირის თავი — მრგვალი და მძიმე ქვა. ისარში გაუყრიდნენ ხეს. მით ორი კაცი კვირისთავს აბრუნებდა.

კაცას ახლოს იყო მერეტაფა — ფართო ქვა ან ხე. დანდლებზე — ხის კუნძებზე — იდგა და გულზე წყვედ ოთხკუთხედი ღირი ჰქონდა.

მერეტაფაზე კაპიწებით — თხელი ფიცრებით — კოდს დააშენებდნენ.

კოდს — ქაჭის პერანგს — მაღლით კეტავდა უღელი. მას კაცაზე ჰკიდებდნენ.

კოდში ქაჭას ჩაყრიდნენ, თავზე კაკალას — სქელ ფიცარს — დააფარებდნენ. კაკალასა და ღირეს შორის კველოებს — ფიცრის ნაჭრებს — ერთმანეთზე დაადგამდნენ.

ორი კაცი ისრიან ქვას წალში დააბრუნებდა, კვირისთავი მაღლა აიწვედა, ღირე ძირს დაეშვებოდა და ქაჭა დაიწურებოდა. ყოველ აესებაზე კოდიდან სამ-სამი ფუთი ღვინო გამოდიოდა.

ქაჭაში წყალსაც შეურევინ და დააყენებენ — შვალვინოს დააშენებდნენ.

ქაჭიდან არაყს ხდიან. როფს, რომელშიც წყალი დგას და მილს აცხეებს, ორიკა ეწოდება. ზარფუში არის საარყე ქვების თავი (სპილენძისა).

მირველად წინწანაქარი გამოდის, ბოლოს საბას მი-
იღებენ. ქაჭის არაყს არ აბრუნებენ.

კაცი დიდ ქურში წაეა და რეცხავს თავეცეცხლათი
ნათი, თავისაართი ან ღომის ჩალით.

თავეცეცხლა წერილი და მაგარი ყვითელნაყოფიანი ბალახია,
თავეცეცხლა ეკლიანი მწვანე ბალახია. მით ბუხარსაც წმენდენ.
ყვიბარს მალლიდან რეცხავენ. გლეხი ქვევრის თავზე ზის და
ხელში სარცხი უჭირავს.

სარცხი ჯობზე წამოცმული ოფიჭოს — ბლის ქერქის —
კონაა, ქეფერჩხო — ქურის თავის გასარეცხი.

ქვევრის ფსკერში დარჩენილ წყალს ოსიროთი — ჯობზე და-
მაგრებული ზვრით — ამოაშრობენ. ღვინოს და წყალს ხრიკით
იღებენ. ხრიკა გამხმარი მწარე კვახისაგან ყოფდება. პრკეს ტიშლს
უწოდებენ, შეძმარებულ ღვინოს კი — მოკიანქულს. ქვევრის თავს
ძელბართ — ხის ბართ — მოხდიან. ორგო მრგვალი ფიციარია,
ქურის სარქველი.

ძელგი მაგარი და არასასიამოვნო დასაღვეი ღვინოა. საკო-
კია (გოქშო) ეკლიანი მცენარის თავთავია, მას ღოჭზე დააკობენ
და მაჭარს გაწურავენ.

ორჭიპო ანუ ხარატული ხის ფოლიკი, რომელსაც გა-
ხეულ კუპრს უყეთებენ.

თხის ტყავისაგან აყეთებდნენ ქელეშს — მოუკუპრავ დიდ გუ-
დას. დაუღუღებელ ღვინოს, კუპრს რომ არ გაეფუჭებინა, ქელეშში
ჩაასტამდნენ და მით საღმე წაიღებდნენ.

ს ა ზ ი მ - ხ ა წ ყ ა ო ნ ი

ზარცვლელს სხვადასხვა ერთეულით წყავდნენ. გორკოში ორი
ფუთი ჩადიოდა, ლეშკი ანუ ქილა ერთ ფუთს იწონიდა, ფო-
ხალი, ნაოთხალი და ბათმანი ერთი და იგივეა (ნახევარი
ფუთი), კოდო სამი ბათმანია, ყურიანა ნახევარი ბათმანია,
კორუა ნახევარი ყურიანაა. ქურჭელი (ბათმანი, ყურიანა, კორუა)
ხის იყო.

ტაროებით სავსე რვა საღასტო ერთი ძარია. იმგვარ ძარში
ვაფშენილი ოთხი გორკო სიმინდი გამოდის.

ერთი ურგმი თხუთმეტ კონა პურს შეიცავს. გაღწეილი ურგმი
ერთი გორკოა.

შვიდი კაცის ტვირთი შეშა (შვიდი კონა) ერთი მარხილია. თორმეტი მარხილი საეენია, საეენს სიმაღლე და სიგანე ერთი ცალკე სამი არშინი აქვს.

დო რ ა შ ი 72 გირვანქა ღვინო ჩადიოდა. მენახევრე დო-რის ნახევარია (35 გირვანქა), ორი დორა გოროა, სამი გორო სიპალნეა. საწყაო ქურქელი (მენახევრიანი დორა — ორ-ხელიანი კოკა) თიხისაგან კეთდებოდა.

ჩ ა რ ე ქ ი ერთ ლიტრს შეადგენდა, მანერკა — ორს, კვ ა რ ტ ი — სამ გირვანქას, თ უ ნ გ ი — ოთხ კვარტს; ჩ ა რ ე ქ ი ყველი — კილოგრამს, ო ყ ა — სამ გირვანქას.

წ ი ფ ხ ა ს ხის ფეხიან სასმისს უწოდებდნენ, ნახევარ ლიტრს იტყვდა.

მ ა ტ ყ ლ ს, ბამბასა და თუთუნს კვერცხებით წონიდნენ. რვა კვერცხი ერთი გირვანქა იყო. შვიდი კვერცხის წონას ქსანო ერქვა.

ორი თითის დადება ვერშოკია, ციდა — ოთხი ვერშოკი, მტკ ა ვ ე ლ ი — ხუთი ვერშოკი, ა ლ ა ბ ი — არშინი, წყ რ თ ა (იდაყვი-დან შეანათითის ფრჩხილამდე) — ნახევარი მეტრი. მ ო ხ ვ ე ტ ი ლ ი წყ რ თ ა 60 სანტიმეტრს უდრიდა. ზომვას იდაყვიდან დაიწყებდნენ. თითებს გამართავდნენ და ხელის გულს ქსოვილით დაჰფარავდნენ.

ა ღ ა მ ი ა ნ თ ა ს ა ხ ე ლ ე ბ ა

წინათ გაგრცელებული იყო დედაკაცის სახელები: მანიეა, გულ-ჩინა, დარუხანა, სეგდია, ალათი, სურათა, მშეზა, სულიკო, ელნო-სია, ქატია, ლოქსანა, ტუფა, სეფორე, რესიმე მახუა, ყაზმისი, მატა, ქანა, აპია, პისტო, იუსტი, ოსანა, ზაზუ, ადია, თათია, ზეახვა, აგნია, თარუა, სერნო, დორია, დონია, კონია, საბედა, სიდონია, ტერეზია, ბუფუნტია, კუპუშა, ვარდიკონა, ზეაშა, გურქანა (გულ-ქანი), ზენო (ზეინაბი), კესარია (ყესო).

მამაკაცის სახელებია: ვარადებული, ერაჯი, აღდგომელა, ქუ-ჩეკი, ლომერი, ქაქუჩელა, გენადი, ინდიკო, მგზავსიერი, ბიკილა (ბიკინა), ნასყიდა, შოშიტა, სარიდანი, ყათნარი, მუხიერი, წყაღობა, უფლისა, ნაძენიკი, ბააკა, სადალო, პაქულია, კიკოლია, პანოლია, ჩინოლია, ოსია, სეფე. აბიბო, ლებეოში, კვირია, კაცოლია (კაცინა), თვალთა, ბერი, საყვარელა, სისონია, საჩინო, მიზანა, დულუნგი, გადოლია, გოტე, ვალურია, ბაბუსია, ვახო, მამუყა, გლახუა, სეხ-ნია, ხუჩუკელა, გოვიჩა (გიორგი), ქიტესა (ქრისტეფორე), ყარაგანა (ყარამანი), ზაზუ (ზაზა), ზეთისო (ღეთისავარი), ძურაბე (ზურაბი).

ცხოველები და ფრინველები

პირველი

პირუტყვის მუცლის უკანა ნაწილს უწუშარი ჰქვია, ჯიქანს — ტუა, ნაზამორ თმას — ნალისი, თამაშს — აპუტარა.

გვილა მსხვილი და მოკლერქებიანი ხარია. კოტა სწორ რქას აღნიშნავს.

ხირაგა არის სამეფო დგამი, რომელსაც ხარის დაქედვის დროს ხმარობენ. ლოფირა გეჯაა — ლორების საქმლის ჩასაყრელი როფი.

უცადი ანუ უშადი უშობელია, თარგილა — უშვილო თბა (ერთ წლამდის), დულო — დოლა, ურქო თბა, თობლი — უწლო ცხვარი, ნამცხედვარი — შემოდგომაზე მოგებულ ფოქი.

გელცემული ავადმყოფობაა: საქონელს უეცრად გამოუვლის და მოკლავს; კიკყინა ცალ ბექს გაუსივებს, პირუტყვი ფეხზე ვერ დადგება; ხენის დროს, წვიმიან ამინდში, ლურსმანა ჩნდება: ხარს კისერი გაუსივდება და დაუშუქდება; ფანცალა ძაღლის ქირია. ძაღლი ბანცალობს, სიარული არ შეუძლია.

ცხენს ბზეს, სიმინდსა და თივას ქილახორში ჩაუყრიან. ქილახორი გრძელია, ყუთივითაა შეკრული და ხის ფეხებზე დგას.

ცხენს მინდორში ბაგირით დააბამენ, თოკი ღორის ჯაგრისაგან არის მოწნული, გამძლეა, წვიმა ვერ აღჰობს.

მგზავრობის დროს, როცა მოასვენებენ, თოფრით საკვებს აძლევენ.

თოფრა ჩანთაა, მასში ბზენარეე სიმინდს ან ქერს ჩაყრიან, ცხენს თავზე ჩამოჰკიდებენ.

კტომი არის დიდი და ძლიერი მოხუცი დათვი. გაკტომებული დაუძლეველს (დათვს) ჰქვია.

ჯერნას რკვენას უწოდებენ, კურდღელს — ყურდგელს. ხარი ანუ ჯიჯაფეხა ხარაბუხაა, დედალობო — თრითინა.

პირუტყვის ფერებია: თეთრი, შავი, წითელი, ქისონი თავისფერი მოწითალო ელფერი; ეეჟანი ორგვარია: ყავისფერი ღია შავი ზოლებითურთ და ნაცრისფერი მოყვითალო ზოლებითურთ; ფარდელი ზოლებიანი (თეთრი და შავი); გიშერა უნიშნო შავი, წავისფერი; ჯორა წაბლისფერი (ზურგზე გაჰყავება შავი); ნისლა ნაცრისფერი; ყვაველა ქრელი (წითელი და თეთრი); ნიშა წითელია ან შავი, ხოლო პირისაზე თეთრი აქვს;

კიოფა წითელია ან შავი და შუბლი თეთრი აქვს; ხარის კრელია: თეძოები და თავი შავია და ზურგზე გვერდობით აქვს თეთრი; საღარო თეთრშუბლიანი შავი ან წითელი ცხენის ფერია; ჭრელ გოჭზე ამბობენ: თხიროლიაო.

საკიდელი რძის დასაკეეთია. სველი სითხე, რომელიც ყველის ამოყვანის შემდეგ დარჩება ჭურჭელში. ჩოჩო არის ხის ჭურჭლის ჭურჭელი, რით ტყვით აქვს გამოწნული. მასში ახლად-ამოყვანილ ყველს დროებით ათავსებენ. ყველი იწურება, სველი კალათში გადის.

ნამწათხო ხალაში შენახული ყველის წვენია (მარილიანი). როგა ხის ჭურჭელი იყო და წველის დროს ხმარობდნენ.

სხენი წულიანი რძეა, ძროხას უჩნდება ძუძუში ერთი კვირით ადრე ხმოს მოგებამდე, უჭრება მშობიარობის შემდეგ ხუთ დღეში.

დაკლულ პირუტყვს ასო-ასოდ დაანაწილებენ. ხარისა და ძროხის ხორცი ათ ასოს შეადგენს: ბეჭები (ორი ასო), ბარკლები (ორი ასო), თეძო (ერთი ასო), სათბილო (ერთი ასო), გვერდები (ერთი ასო), მკერდი და კისერი (ერთი ასო), გულ-ღვიძლი (ერთი ასო) და თავ-ფეხი (ერთი ასო).

ზურგის ნაწილი, კისერსა და სათბილოს შორის, არის სხაპი. გასუქებულ ღორს ზამთარში დაკლავენ. დასაშაშხი ხორცი სამი ნაწილისაგან შედგება: ორი ფელიკი ცხებითურთ და ზურგის ძვალი.

თავსა და გულ-ღვიძლს არ ინახავენ.

ფელიკს რცმელს ო ნაფერდალს — ფენტოს — და კელავერს (ნაწილია ბეჭთან) ახდიან (შთლად არ დააშორებენ). ხორცს დაამარილებენ და ერთმანეთზე დააწყობენ. რვა დღეს გააჩერებენ. წვერწითლილ პატარა ჯობებს რცმელებსა და კელავერებს შეუკენებენ.

ფელიკებს სამზარეულო სახლში, შეაცეცხლის პირდაპირ, კაკეებზე ღვამებით ჩამოკიდებენ, ჩხოლზე გაახმობენ.

ნაწლავებისაგან კეპილებს — კუპატებს — აყვებენ. ფელიკების გვერდით მოათავსებენ.

ნარჩიელა ნაწლავების გარეთა ქონია, ნახარჩო — შაშხის ნახარში წვენი.

დაკლული ცხვის ნახევარი არის ფეშხო.

ფოცოცი სავარცხლისებური ხორცია და ქათამს თავზე აქვს

(ბიბილო), კონტო მოჩეტია, ნამახოვედი აგვისტოს შემდეგ გამოჩეკილი წიწილებია. კოშია ინდოურია, კეაწა ინდოურის ქუთია.

მსხვილ და მძიმე კერცზე იტყვიან: მეზუნააო, ლაყზე — ნამოქვარიაო.

ზოგიერთ ფრინველს ერუნა — შავი და თეთრი — ფერი აქვს. ერთ-ერთ თეთრკისრიან ჩიტს მანქია ჰქვია. კისერს ხშირად ამოძრავებს, ბევრი ბარტყი ჰყავს.

დიდ შთაში ბინადრობს მადირლოლია — ქორის მსგავსი ფრინველი. ჭრელია, მაღალფეხებიანი. მტაცებელი არაა. ღამე გაკივის „მოვალა“.

წყლიკიორა ნაცრისფერი ჩიტია, მდინარის ან ღელის პირას ცხოვრობს.

ნამცხვარი და ხაქამადი

პურს ამგვარად აცხობენ:

ფქვილს, შერდ იშში — წმინდა საცერში — გაატარებენ, გობზე მოათავსებენ, შიგ საფუარს ჩაურთავენ, თბილ წყალს დაასხამენ, მოზელენ და გაღვივებენ. ანაქოტს — ანაცერს პირუტყვს აკმევენ. საფენალი მშრალი ფქვილია. მას გობში მოაფენენ, რომ ცომი დაფენდავების დროს მცხობელს ხელზე არ მიეკრას.

კომს გობზე გუნდებად მოამწკრივებენ, გააბრტყელებენ და თორნეში ჩააცხობენ.

პურში ურთავენ ყველს, ნიგოზს, ლობიოს, მხალსა და სიმინდს. თორნეში აცხობენ ლავაშს. კოტეტისანი პური მრგვალთა ვიანი სქელი ლავაშია, საძღნო; ხშიადი გაუღვივებელი ცომის ნამცხვარია, ხმელაპური ანუ გომიჯი კი გაღვივებული ცომისაგან მიიღება; ნახუჭი ჭადაა, ერბოყვერცხიანი ნამცხვარი; გორგოლა პატარა, მრგვალი და გულგამოჭრილი პურია (მუნ-ახა), ბავშვს უყვარს; ვანატეხი იყო ჯვარგამოსახული ნამცხვარი (ყველიანი ან ნიგვზიანი) და ლოცვის დღისათვის ამზადებდნენ.

მეთორნეები წინათ იყენებდნენ ორომს. ამ ხელსაწყოთი სწრაფად ბევრ პურს აცხობდნენ. ეს სიტყვა ... დღესაც ცოცხალია ზემო იმერეთში, სახელდობრ, ხუნგვისა და ღორეშას მიდამოებში. ოროში ეწოდება მრგვალად გამოხეჩილ ან გამოთლილ ბრტყელ ფიცარს, რომელსაც ცალი სიბრტყის მხრივ შუა იდგილს ხელის ჩასაქიდი ტარი აქვს მიმაგრებული. ხაბაზებს ოროში ხელში ამ ტა-

რით უჭირავთ და ზედ მოთავსებულ ცოშს თონეში გადმოტრიალდებით ჩააკრავენ ხოლმე¹.

შემდგომ ოროში ტილოს ბალიშთანა ზოვანა შეეკლა. ეცი უმოაერესად შკადისათვის ესაქიროებათ. მისში გამოცხვარს ნაკეცური ჰქვია.

პურს აცხობენ დღესასწაულის, ქორწილისა და ტირილის დროს. კოველდლიურად შკადს ან სიმიინდიან პურს აცხობენ. სიმიინდს ატყევენ შინაურ პარუტყეებსა და ფრინველებს. დაღერლილ სიმიინდს ან ჭერს როში ჰქვია.

ლობის ამოღესავე — ქოთანში ლაფერთხით — ტოტებიანი ფიქვის ჯობით — გაჭნიან ან პირშილად აეთებენ — გაუქნელად კაზმავენ. ასევე ამზადებდნენ ცერცეს, მუხუდოსა და ოსპს.

ლახანა თავშეუხვეველი კომბოსტოა, ქილო — ხახვის ბოლქვი. კრეფენ გარეულ მხალს. საკმელად კარგია ტყის მხალეულები: ზერჩო (არჯაველი), თიორში (მთის შროშანი), კვლიავე (ტყურა), მწვადინელა (ცისთვალი), ქალაკოდა (ნიუკა), ქალშავა (თეთრყვავილა ლაშქარა, მხალშავა); მინდვრის მხალეულები: დუხტი (ტუხტი), თიქნისყურა, მგლისხორხა (თეთრი ნარი), ქისუნარა (შავობა), შლუყურა შელისყურა; სათიბის მხალეულები: ღვლო (ღოლო), ფშალა (სვია) და სხვა მხალეულები: ბზინდარა (საათა), ქათანაცერა (ნაყარქათამა), ჯიჯილაყა.

თიორშს, ღვლოსა და მწვადინელას დამწვენ, გაახმობენ და ზამთრისათვის საკმელად შეინახავენ.

კვლიავე ტყის მაღალი ბალახია. მის თესლს ნაყავენ, ღვინის-თბილსა და მაყვლიან საკმელს კაზმავენ.

ღვინისთბილს ადუღებული ღვინით, დანაყული ნიგვხითა და კვლიავის თესლით ამზადებენ.

აეთებენ ქაშს, ნადულსა და ფაფას. დაუშუშებელ ლომზე, ფაფასა და ფელაშუშზე იტყვიან: მოლღე არისო.

ხ ე ხ ი ლ ი

ხილი ყველა სოფელში უხვად მოდის. იგი გამძლეა, მგზავრობას იტანს და კარგი გემო აქვს.

ადგილობრივ ძველ ჯიშებს ეკუთვნის ვაშლები: აბილოური

¹ დ. შენგელაია, გაზ. ლიტერატურა და ხელოვნება, 1944, № 21.

საშემოდგომოა, მოწითალო ფერისა; დანაცვაშლი საზამთროა, მოგრძო, თეთრია; თურაშაულე; კატრავაშლი საშემოდგომოა, მოგრძო, თეთრია; ტყავაშლი საშემოდგომოა, წრტილი, წითელი; ღომავაშლი საშემოდგომოა, წვრილი, თეთრია; ყინულისვაშლი საზამთროა, მრგვალი, წითელი, ყრუაშვილისვაშლი საზამთრო იყო, მსხვილი, თეთრი, გადაშენდა.

მსხლები: გამპარვია ქკუტა საზაფხულოა, წვრილი; კაცითავა საშემოდგომოა, მსხვილი; კვირისტავა საზაფხულოა, თეთრია; საკალოო ქკუტა საზაფხულო მსხვილი პანტაა; სასელო საზაფხულოა, საშუალო ზომისა; ურიამსხალა საზამთროა, წვრილი, შავი; შავმსხალა საზამთროა, მოშავო ფერისა; წითელ გვერდა საშემოდგომო მსხვილი პანტაა; ქალოულა საზაფხულოა, თეთრია; ხეჭეჭური საზამთროა, შავი, ჭურში ინახავენ.

კლიაეები: შავი კლიაეი, ღონანში (წვრილი); თეთრია აგრეშულა ადრე შემოდის, გვირილა, კატაყვერა, ჭანჭური, ორტოლო მოწითალოა, გრძელი და მთავე, წყალკლიავა ნახევარი გვერდი წითელი აქვს.

მწიფე ბალზე ამბობენ: მიყვანქალეზულიაო, მწიფე მსხალზე—ყვინწკლიეითააო. უგალავი დაუმწიფებელ ხილს აღნიშნავს. ხე როცა ბევრს მოისხამს, იტყვიან: ნაყოფი ერთმანეთზე მიყურულიაო, თუ ხილს ჩამოყრიან — ჩამოუხოლავთო.

ხილის ნაყოფის გულს, რომელსაც ადამიანი არ ქამს, ნალუჭი ეწოდება.

გასხეპილ სწორ ხეს სორსალი ჰქვია. ბუნებრივს — ლატანი. ყვინჯი დიდი კორძია.

ბორჯოყო ადგილია ხის შესავალში დედა ტოტთა შორის. მის ზევით პოჯლოტებია. პოჯლოტთან წვრილი ტოტები იყოფა.

ზოგიერთ ხეს უცნობი სახელი აქვს. ასეთია: არწკლი ანუ ძუმელა შინდის მსგავსია, მწვანე (შინდანწლა). მას იყენებენ წნელად, აგრეთვე ჩიბუხის ტარადაც; ბაგუნდი || ჩიქუნი || ბურტვილა — მღვნალი ანუ კატატრიფა (საბა) — თეთრი ტირიფია, რომელიც ისხამს ბუმბულს (ბეიტები) გაფოთლებამდის; ბაძგარი — გელიანი ტეორნალი (საბა) — ეკლიანფოთლებიანია და შქერს ჰგავს; თბიფსელა წითელგულიანია (ხეჭრელი); კაკათხილა მსხვილი

თბილია; ლობიოცკალა ავაციის ხეა; ღორის ტყეშია ღვინო
წითელი კუნელია; შკორე არის მელიქაური — დაბალი მცენარე
შალალ საძოვარზე (ძულური, თარიკონი), სიცხეშია, ხშირი სეტყვი
ვამო არ იზრდება; ქექქეტა კაბარის მსგავსია, თეთრზოლებიანი,
ხმაობენ წნელად, აგრეთვე ჩიბუხის ტარადაც. შკობა არის
რთხმელის ბუჩქნარი.

შაშვიპურა ეკალას ნაყოფია, კერიხილი — თხილის ყვა-
ვილი, ბუძგვი — წაბლის ეკლიანი საფარი.

ხვამლის, ლეხერის, ზოგიშისა და ქულბაქის მთებში დიდი ხნის
ტყეებია. აქ სახლის მისალას ამზადებენ

ქ ხ მ ვ ა

წინათ შემოსილი იყვნენ შინაური ნაწარმით. კანაფს რთავდნენ
და ტილოს ამზადებდნენ, ცხვრის ჩატყლით შალს ქსოვდნენ. პირ-
უტყვის ტყავისაგან ქალამანსა და ბანდულს იკრავდნენ. ბან-
დულს ზამთარში იცვამდნენ. ფეხი კოქამდის ჩადიოდა. ბაღნიანი
ძირი ქქონდა. ბანდულში ჩაუტნეედნენ წმინდა ბალახს — წერა-
ქოს (თომი), მელეხერს (ბერსელა, წმილა) ან მეჩეჩურს.
ბზინდისაგან (ბლის კანია) ჩანთებს წნავდნენ.

მატყლს გაჩეჩავდნენ და ჩერიათი — კვირისთავიან თითისტ-
რით — შერთავდნენ.

სტვის — რთვის — დროს ხდებოდა გადაჩაკვა; თითისტრის
წვერზე ძაფს ისე შემოახვევდნენ და გადანასკვავდნენ, რომ ნართავი
არ დარღვეულიყო. რთვის განავრძობდნენ, გადაჩაკვილ ადგილს
გახსნიდნენ, ძაფს თირისტრის ტანზე დაახვევდნენ და ისევ წვერ-
თან გადაჩაკვავდნენ.

ძაფს მურგვად დაახვევდნენ. ტარ-კვირისთავზე დაძა-
ხავდნენ — ორმაგ ძაფს ერთად შეავრტებდნენ. შემდეგ მის მურგვს
გააკეთებდნენ.

სამუხელზე — ბოძალ შინდის ხეზე — დახვეულ შესაღებ ძაფს
შულოს უწოდებდნენ.

ძაფს წერით ღებავდნენ. მას კაკლის ხის ცილისაგან ან ძირი-
საგან გამოხდიდნენ.

წინდას, ხელთათმანს, შარფსა და კაბას (წელს ქვევით) წინდის-
ჩხირებითა და ყასნაყით ქსოვდნენ.

ქბელს საქსოვის ჩარჩოში გააბამდნენ. საქსოვი დაზგა ოთხი

სვეტისაგან შედგებოდა. ცანდი მოსაქსოვის სიგრძეს ზღვრავდა. ცანდი — ძაფების სიმრავლეს განში. ცანდს ჰყვავდნენ.

დგიმს ორი ნაწილი ჰქონდა, თითოეული ნაწილი (ორჯობიანი) სიმაღლეზე ადი-ჩამოდიოდა. სავარცხელი ცანდში მოძრაობდა და ძაფს ბეჭავდა. ლაფათინი სავარცხლის ჩარჩო (ბისა) იყო.

პირლია დგიმში მაქვა მასრით ვაქქონდ-გამოქქონდათ. მაქვა ღრუ ზეა, თავ-ბოლო წაწვრილებული. მასში მასრა მავთულზე ბრუნავდა. მასრაზე დახვეული ძაფი ირღვეოდა.

საკინწალაზე — ბაწარზე — დგიმ-სავარცხელი ვეიდა. დგიმს ჰქონდა ორი ყვანთაღა — მოკლე მოძრავი ჯობი.

ნაქსოვი ეხვეოდა რვილაზე, რომელიც დაზვის სვეტებზე იყო მიმაგრებული.

ქსოვილს მოთელაფდნენ, გარეცხავდნენ, გააშრობდნენ და შელებავდნენ.

შალისაგან ჩობას, შარვალს, პაიქსა და ყაბალახს იკერავდნენ.

შალისა და აბრეშუმისაგან მზადდებოდა ლეკურთხი | ლეკვერთხი — პაიქის ან ჩელქის წვივზე დასამაგრებელი ზონარი (Подпояска). პაქანიკი იყო პაიქის ან აზიური მუქასარის — შარვლის ტოტის — ბოლოზე ორივე თავით დაკერებული ზონარი, ფეხის გულზე ამოსაკრავი, პაიქისა და შარვლის დასაყენებელი.

ლაინი ხაზს ერქვა. მას ლურჯად ღებავდნენ, სახალზე კსოვილი იყო.

მეკურკლეობა

მეკურკლეობა განვითარებული იყო საირმეში. ამ სოფლის ადგილებში — უთილაშში, კახურაშსა და არმოდიაში საუკეთესო ხარისხის თიხა (აყალო მიწა) მოიპოვება.

საირმეში მზადდებოდა ყოველგვარი კურკელი — ქვეპი დიდი (ქური) და პატარა (ყვიბარი), დორა, კოკა, დოქი, თორნე და ხალამი. მათ შესაძენად რაქა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის სოფლებიდან მოდიოდნენ.

ორი გლეხი შეამზანავდებოდა. მუშაობას აწარმოებდნენ მაისიდან ოქტომბრამდე. ორივეს ჰქონდა ქარისაგან დაცული სადგომი. უმეტესად პალატში იყვნენ.

მოიმარაგებდნენ მიწასა და სილას. მიწას შემოდობილ ადგილზე წყლით ნედლიად ინახავდნენ. მიწასა და სილას მოზელდნენ, ანაქრებად დააწყობდნენ. თავზე ანწლს გადაათარებდნენ.

პირველად ქურების კეთებას შეუდგებოდნენ. მუჯუროს — ქურის ფსერს — მურგვეზე ამთავრებდნენ.

მურგვი ხის მბრუნავი ხელსაწყო იყო — მრგვალი ფიცარი, რომელიც კონუსისებურ ფეხზე იდგა.

მუჯუროს შემდეგ თავლია სკამში მოათავსებდნენ, რამდენიმე გურგუსალს — მოხელილ გუნდას — შემოაელებდნენ.

უკანასკნელად კიდევ ცალკე გადადგამდნენ, ქეებსა და ბინიკებს, ბიგებს — ჯობებს — შეუყენებდნენ. კედელი რომ არ დაზიანებულიყო, ბინიკზე ხის ქერქს დაუტნევდნენ, შენებას გააგრძელებდნენ.

როცა მუშაობას შეწყვეტდნენ, ნაპირებზე, რომ არ შემხმარიყო, ვაზის, კვახის ან ღელაღუნტას (ფართოფოთლიანი ბალახი) ფოთლებს დააფარებდნენ.

ერთსა და იმავე დროს ამზადებდნენ ოთხ ქურს (თითოეული 40-60 ფუთს იტევდა), შუაში ჩასადგამს (6 ფ.) და თორმეტ ყვიბარს (4-6 ფ.).

შემდეგ აკეთებდნენ მენახვერიან დორას, კოკასა და ხალამს. ამ ქურკლებს კი მურგვეზე ამთავრებდნენ.

ოსტატის ხელსაწყოებს შეადგენდა: დანაჩხირი, სავარცხელი, სატკეცი და საქოჭიალო.

დანაჩხირი დანისებური ყაერის სქელპირიანი ნაჭერი იყო. ცალი ხელით მურგვს ატრიალებდნენ, მეორე ხელში დანაჩხირი გვირავით და კედელს თლიდნენ.

სავარცხელადაც ყაერის ნაჭერი ჰქონდათ. მით კედელს შიგ და გარეთ წმენდდნენ, ალამაზებდნენ.

ხატკეცი ჩოგანს ჰგავდა. მით ქვევრის თავის მოსწორება ხდებოდა.

საქოჭიალოთი დორის, დოქისა და ხალმის ყელს ანუქურთმებდნენ.

სველი ტილოს მწვრით თავსა და ყელს ასუფთავებდნენ.

იმავე სამუშაოს მეორე ოჯახში განაახლებდნენ. ამასობაში პირველი წაება ქურკლეული გახმებოდა და ქურაში გადაიტანდნენ. ქვევრებს ქვეშ დადგამდნენ, დანარჩენს ბაღლა მოათავსებდნენ.

ქურას წინა პირს ამოღებდნენ, ქვეშ ცეცხლის შესანთებად ხუთ ყარს დაუტოვებდნენ.

უკან კედელს ჰქონდა ქუკები — ორი სარკმელი, რომლებსაც დატალახიანებული ფურჩით ან კოროლით ამოავსებდნენ.

ფოტოროს — ზეზე დამბალ ხეს — ცეცხლს შეუწითებდნენ და ხუთივე კარში რვა დღეს ხრჩოლავდა, ბოლოს ჯირკებს, მუცარიდნენ. ქურაში ცეცხლს ერთი ღამის განმავლობაში გაახალბდნენ. ექვსი მარხილი (ნახევარი საფენი) შეშა დაიწვოდა.

ცეცხლი ქუაებში რომ გავიდოდა, ქურა გამომწვარად მიანდათ.

ქურა განელდებოდა. სამი დღის შემდეგ ცივი იყო. წინა პირს დაარღვედნენ და ქურკლეულს გამოიტანდნენ.

მეორე წყებასაც ამგვარად გამოწვავდნენ.

ორი გლეხი ერთ წელიწადში ხუთ-ექვს ქურა ქურკლეულს დაამზადებდა.

ქ ა ლ ა ტ ო ზ ო ბ ა

საირმე განთქმულია კალატოზობითაც. აქ ახლაც ბევრი ოსტატი ცხოვრობს. საირმელები ქვითყარის შენობებს სხვა სოფლებშიც დგამენ.

ყველგან მოიპოვება კასალი ქვა — ძირითადი მაგარი საშენი მასალა. მას ტეხენ, არ ითლება. წინათ სახლებს სპონდიოს ქვითაც აგებდნენ. წიწილებიანი ქვა დიღია, კენკოვანი და მყერივი.

წისქვილის ქვები და ბუხრის ფეხები — კედლები — ონგთიდან (იმერეთი) შეაქვთ.

ზოგი ქვის სვეტი წვდენებისაგან შედგება. წვდენი ერთიანი ქვაა, შუბლიან ორ ქვაზეა დადგმული. შუბლიანი ქვა სვეტის მეორე გვერდზე წვდენია. შუბლიანი ქვები წვდენებშია ჩაკეტილი.

საირმის უდაბნოში ქრიან ბაღდადის ქვას. ეს ქვა, საუფთესოა, თეთრი და თავისუფლად ითლება.

ბაღდადის ქვით ამუწებენ ოდის ქვედა სართულის ორ კედელს, გვიშს, კედელსა და ნობს წყაროზე. ნობი კოღია, ბინული ავსებს და გადმოდის. დიდ წყაროსთან ნობს პირუტყვთათვის აკეთებენ. ბაღდადის ქვით ამზადებენ აგრეთვე ბუხრის თავს, საცეხველს და ქიშკრის, ფარდულის ან სასიპინდის სვეტებს.

კალატოზს ესაჭიროება შემდეგი ხელსაწყოები: დ ი შ ლ ი — ბრტყელპირიანი ჩაქუზი. მას ორივე მხრივ რკინის კბილები აქვს; ტ ა რ ა ლ ი ც ბრტყელპირიანია, მაგრამ უკბილო ქვა ითლება დიშლით, შემდეგ — ტარალით; შ ი მ შ ა — კუთხედი სწორი ჯოხი, სახაზავი; თ ა რ ა ზ ო — სასწორი, კედლის სამართი (Barepnae); ქ ა

ფ ნ ა — რკინის მცირე ნიჰაბი, ცემენტისა და კირის ასაღები; რკინის გონიო — სწორკუთხედი; გონიო ბურს ბლაგვი კუთხე

ღ უ რ გ ლ ა ს ი ა რ ა ლ ე ბ ა

ამ პროფესიის ლექსიკონათვის (ფიციკლისა და ავეჯეულობის ნაწილთა სახელწოდებანი) იხილეთ წერილები: კარ-მიდამო, კათბა ზახლი, ტვირთსაზიდი საშუალებანი, გვიმის წისქვილი, ღვინის და-ყენება.

ბ ა ზ ო კარის ან ფანჯრის დაჩაბის გულის ჩაჩხო (სიმაღლეზე), განის ყაიდი — ფიციარი, რომელიც ორ ბაზოს აერთებს; ბაზოსა და განის ყაიდის ამოღარულ ნაწილს (ნაპირში) შიპი ეწოდება. შიპი აფრასაც აქვს.

ქ ა ნ ის შ ე ა ფ ი შიპის ამოსაღებია, პირთხელი — შიპის გა-საწმენდი.

შალაშინი სხედასხვა სახისაა: ხ უ შ ტ ა რ ა გრძელია და წერილი, ფიციარს ნაპირს ორ სანტიმეტრზე ჩამოკრის, ფიციარს შემდეგ დიდი შალაშინი მოასწორებს; შ ქ უ ნ თ ი კორძებს წმენდს, ცირკლი — ფიციარს საბოლოოდ; სეთილი სამეხილაა, კარისა და ფანჯრის ფიგურებისათვისაა საჭირო; ფიგარას კარის ან ფანჯრის და-ჩაბის გულის ნაპირი გამოჰყავს; გ ა რ ტ ი ე ლ ი ღრმა კვალს აჩენს.

გახრილ ფიციარს შიშშათი და შვეულით (ზუბარა — ტყვია თოკითურთ) დააყარაულეებენ — გაასწორებენ. ზუბარათი კვინს დაყარაულეებას კალატოზეშიც აწარმოებენ.

ბ ა რ ა მ ბ ა კარის დასაყვითა — ღურსმნით მიჭედელი სარაზავი. ზაზოგადოდ კი სამკუთხედს ნიშნავს. იტყვიან: კოჭის თავი ბარამ-ბულად ჩავეტე საძირველშიო.

ხ ა თ ქ ა შ ი („რესმისი“) არის მზომავი (ხისაა), ბურაო — ზურლი.

ზირკვილისა და თაღლამის ფიციარს ხერეტენ წერილი და გრძელი ხერხით, რომელსაც აქვს სხედასხვა სახელი: შ ა ბ ა ქ ა, შ ე ლ ა - ვ უ დ ა და ძ ი ნ წ ო ფ ი ლ ა.

ს ი ს ო ხ ე რ ხ ი პატარა, თხელი ხერხია, ერთ კაცს უჭირავს ხელში, მისი პირი თოკით არის გაკიმული (მაღლა).

კ ბ ი ლ ს ა ყ ა რ ი რკინის ხელსაწყოა, რითაც ხერხის კბილების გამოპირვა ხდება.

ჩ უ ლ უ ხ ი რკინის დიდი სატეხია. მით ურმისა და მარხილის ნაწილებს ხერეტენ; თეგი პატარა სატეხია.

ღარსშესხანიშნავე ადგილები

საქართველო

ბევრ სოფელში არის ციხე ან ნაციხარი. შემოსევის შემთხვევაში აქედან ებრძოდნენ. მურის, ორბელის, დეხვირისა და გვესოს ციხეები მთავარ სიმაგრეებად ითვლებოდა.

ციხეები ახლაც დგას მურში, ორბელში, გვესოსა და დერაში. ციხის ნაშთები ან ნაციხარი ადგილებია დეხვირში, ზუბში, უცხერში, უსახელოში, ნასპერში, ქუეიშში, გენდუშში, ზოგიშში, მიქვენაში, თაბორში, ლაილაშსა და ლეშკაშში.

მიუვალი ბუნებრივი და ხელოვნური გამოქვაბულები არის ხვამლის, ორხვის, სარეწეელასა და ორპირის კლდეებში.

ზოგიერთი ადგილი, სადაც ხატობას იხდიდნენ, გელესითი და პრავალწლოვანი ცაცხვის, შუხისა და ნაძვის ხეებით ახლაც დასულია.

მალღობებზეა, შორეულ თვალსაწიერში (სივრცეა, რასაც თვალი მისწვდება) და ნათლად მოჩანს ლაბეკინის, შხუდალას, გუდულაშის, მცხეთის, ნაკურალეშის, ლარჩვალისა და ჩქუმის სალოცაეები.

მონასტრები იყო ხვამლზე, საირბის უდაბნოსა და ნამარნევიში. მინერალური წყლები მოიპოვება ახალქალაში, ლაშიქალაში, ძულურში, ზედა სურმუშში (დასაღევი), ქვედა და ზედა სურმუშში, ზუბში, აღესა და ალპანაში (გოგირდოვანი).

სახელმწიფო მარნები არის ქრებალოში, ორბელში, ტეიშსა და ოყურეშში. კრამიტის ქარხნებია გუგულეშსა და ქრებალოში.

აგებულია მექვენძესი და ქორენიშძესი. ელსადგურები შენდებია აგრეთვე ორბელში (მდ. ლაჯანურზე) და ისუნდერში (მდ. რაჩხაზე).

დ დ ე ბ ა ნ ი

წველად სხვადასხვა ხალხურ წეს-ჩვეულებას იცაედნენ. ახლა მათ აღარ ასრულებენ. ისინი მოხუცთა მოგონებების მიხედვით აღწერეთ.

დღეობას დიახწველი ერქვა. ახალი წლის წინა დღე კალანდობა იყო. ამ დღისათვის გლეხს დასაქლავი ღორი ჰყავდა.

გლეხი ღორს კალანდობას, დილით, დაკლავდა. კაცზე ზამოჭიდებდა, ბარკალსა და უწუმარს საღამოს მოხარშავდა. მოჭრილ თავს ნათლისღებისათვის შეინახავდა.

კალანდა დღეს ჩიჩილაკებს დაამზადებდნენ. ჩიჩილაკი თბილისის ხისაგან კეთდებოდა. ხეზე, ცალი თავით, მისივე კანის ნათ-

ღებში გიჟდა. ვახლერით თავში ბაძვარის შტოსა და კუნულის შტო-
ვანს დაამაგრებდნენ. საღამოს ჩიჩილას ყველა შენობის წინ და
ქუჩისთავზე დაასობდნენ.

ოჯახის უფროსი სამკლოვიაროს დაამზადებდა და ბელელში
შეინახავდა. ახალი წლის განთიადზე ადგებოდა და სახლში მიიტანდა.

ცალ ხელში ეჭირა ვახის გვერგვი — სალტე, რომელშიც ჩიჩი-
ლაკები ჯვარედინად იყო გაყრილი. გვერგვეზე ედო ნამცხვარი (ლო-
ბიანი ან ცერცვიანი), საკალანდო ღორის მოხარშული გულ-ღვიძლი,
ხილი, თაფლი და ტყვია. მეორე ხელით ღვინით სავსე დოქი მი-
ჰქონდა.

სამჯერ რომ დაიძახებდა, კარს გაუღებდნენ. ყველა წევრს მი-
ჯვლევდა თაფლს და დალოცავდა: ასე დატკმა თქვენი სიცოცხლე-
ის ტყვია მოხვდა თქვენს ბტერსა და ორგულსო.

ეს ოჯახის მკლოვიარე იყო. მერე შემობლისაგან მეკვლევი
მივიდოდა ტაბლა-პურითა და დოქი ღვინით. ის კარებში შესვლის-
თანავე წარმოსთქვამდა: შემოვდგი ფეხი, გწყალობდეთ ღმერთი,
ნათვლა-ქორწილში, სიმართელ-სიმზიარულეში, შემდეგ პეშე ღომს
სობანეზე მოყრიდა და იტყოდა: ამღენი გოჭი და ქათამი გაჩნდეს
და გაიხარდოს ამ ოჯახშიო. მეკვლევს საჩუქარს გაატანდნენ.

ახალი წლის მეორე დღეს ფეხის დაბწნას ეძახდნენ. მიიპა-
ტივებდნენ ძმობილს, დობილს, ნათლიას. სადილს გამართავდნენ.

სტუმრებს ერთი მასპინძელთაგანი ღვინით ხელს დააბანინებდა.
თან მარილს წაამცურევდა და ეტყოდა: ბეგრი ახალი წელიწადი
მოგსწრებოდეთო!

საღამოს შინ გასწევდნენ. მასპინძელი მეორე დღეს მათთან
უნდა მისულიყო. ამგვარი მისვლა-მოსვლა და სტუმარმასპინძლობა
ხშირად სამ-ოთხ დღეს გასტანდა.

ინ ნინეარს, ნათლისღებას, დილით, საკალანდო ღორის თავს
მოხარშავდნენ.

ოჯახის უფროსს პური და ღორის თავი მარანში მიჰქონდა.
სავსე ქვევრს მოხდიდა, გომიჯს თავზე შემოავლებდა და ილოცავდა:
ღმერთო, შენ მიეცი ბარაქა ჩვენს ბელელს, ნუ ამოგვიღევ ქურში
ღვინოსო!.. ხორცს მოთლიდა და ღვინოს შესვამდა.

ნასადილევს სამკლოვიარო გვერგვს სახლის თავზე შეავდებდნენ.
აღებანის ხუთშაბათს, მარია შენობას, განატებს გამოაც-
ხობდნენ, ნაკრტენით დასვრეტდნენ, სამტკიცზე ან კაკაბა ცხრილზე
დადებდნენ და წილმა დააბრუნებდნენ, ქათმებს ულოცავდნენ.

ოთხშაბათი და პარასკევი მარხვად ითვლებოდა. ოთხშაბათს ან პარასკევის მგზევისი ეწოდებოდა, თუ ამ დღეს რომელიმე დღესასწაული იყო.

მგზევისი გახსნილებულ ოთხშაბათს ან პარასკევის ნიშნავდა. აღმზანის ოთხშაბათი და პარასკევიც მგზევისებად მოიხანდათ.

თეთრი ორშაბათი ყველგორის პირველ დღეს ერქვა.

დიდმარხვის პირველ დღეს, შავ ორშაბათს, რკინობა იცოდნენ. კვირას, სალამოს, ხეებს დარკინავენენ — ტანზე რკინის იარაღს შემოუკაყუნებდნენ. შემდეგ ყველა იარაღს დამალავენენ და მეორე სალამომდის ხელს არ ახლებდნენ.

შავ ორშაბათს, სალამოს, ილოცავენენ. ვიფინასა და ვაფინას შესანდობარს დაღევენენ (ამ დღეს ორი ძმა სანადიროდ წაივოდა, მხეცს შეებნენ და დაილუპნენ) და რკინას გახსნიდნენ: მისი ხმარება იმ ღამესვე შეიძლებოდა.

დიდმარხვაში, პირველი კვირის შაბათს, თესლის გაღების დღე იყო. თედორობა ერქვა. მარცვლეულის თესლს პეშვით (კვიანჩხით) აიღებდნენ, მიწაში ჩათესავენენ და დალოცავენენ. თედორობა ცხენის ლოცვის დღეც იყო.

სოფელ ლუხვანოში, თებერვლის თვეში, ერთ დღეს ცხრა მაცვალეზული დაუკრძალავთ. მათს ხსოვნას გულისხმობდა დღეობა საკაეცურობა, რომელსაც ყოველწლიურად აღნიშნავენენ.

აღდგომის მეორე დღე გორგოთობა იყო. მაისში კვიარტობას იხდიდნენ.

დებვირის საზოგადოებას (დებვირი, მცხეთა, ლასხანა, თბიზურგა, ჩვალბეგი, ლესინდი, ლეშედა და წილამიერი) აღდგომის შემდეგ მესამე ორშაბათი უკმ დღედ ჰქონდა გამოცხადებული.

ამ დღესასწაულს ხატარეშობა ეწოდებოდა.

ხატარეშობას დებვირის ციხიდან ბუკს დაუკრავდნენ. სადებვირო გაიგონებდა. ყველა მცხეთისაკენ გაემართებოდა.

უკლესიიდან ხატს ერთ კილომეტრზე გალობით გაქვევებოდნენ.

ხატს დაასვენებდნენ ებელარში, ცაყბის ხისქვეშ. იქ იღვა დიდი კუთხედი ლოდი. მის ქვეშ შენახული იყო პატარა და ბურთივით მრგვალი ქვა.

ამ მრგვალ ქვას მონახავენენ. ვინმე მკლავმაგარი ახალგაზრდა ვაჟაკი ქვას აიღებდა, აღმოსავლეთისაკენ გაიქცეოდა და ღელესგაღმა გაისროდა.

გამოყოფილი ჰყავდათ კაცი. ის უყურებდა, ქვა სად დაეცემოდა და რომელ მხარეს შეტრიალდებოდა.

ქვა თუ წაღმა შემობრუნდებოდა მიწაზე დაცემის დროს, იტყოდნენ: წრეულს კარგი წელიწადი იქნებაო. ბოლოს დეხვიარის ციხისაკენ გასწევდნენ, ლხინს გამართავდნენ.

ხატარეშობა დღეს ქვემო სვანეთში უსტატაბლიერობა იყო. ამ დღეობაზე ცაგერის მახლობელი სოფლების მცხოვრებნიც დადიოდნენ.

მაისის თვეში ნაქურალეშში ისკელიტობას იხდიდნენ. ისკელიტა ადგილია, სადაც ხელუხლებელი დიდი წიფლის ხე დგას.

ისკელიტობა საქონლის ლოცვა იყო.

ამ დღისათვის მიხისა და ზანდურის განატეხებს გამოაცხობდნენ. შვიდოდნენ ბოსელსა და სალორესთან. პირუტყვს ულოცავდნენ და ვერს შეჰპაძნენ.

ისაუზმებდნენ და ისკელიტასაკენ გასწევდნენ.

ხესთან ლიტანიას შეასრულებდნენ: ღმერთო, გაგვიმრავლე საქონელი, ასად აქციე ჩვენი ძროხა, ღორი, ცხვარი, მშვიდობით გვაშეყოფიო.. შემდეგ ისადილებდნენ.

20 იულისს ხვამლობა იცოდნენ. ხვამლის მთაზე ხატობა იმართებოდა. მოსავლისათვის ლოცულობდნენ. ხვამლს ევედრებოდნენ: გვალვისა და სეტყვისაგან დაგვიფარეო. ვისაც ხვამლი სწყალობს, — ნათქვამია, — მისი ბეღელი არ დაიცლებოაო.

ხვამლობისათვის გლეხებს შეწირული ჰქონდათ ნიგვზის ხე — სახვამლო კაკა. პატრონი მას არ ჭრიდა, მის ნაყოფს არ ჰყიდდა და არც ოჯახში სარგებლობდა.

თუ ვინმე შეჰპაძა, იტყოდნენ: ბავშვებს ხველას დააწყებინებსო. ამ დღეს, სახვამლო კაკლის ხის ძირში, ქალები სუფრას გაშლიდნენ, განატეხს — ნიგვზიან ხშიადს, ლეინოსა და შემწვარ ქათამს შირტანდნენ.

ღედა ილოცავდა: ლებანოს მადლმა ქსენა და ხველა ააშორე ჩემს ოჯახსო!

იულისში წიფეთელიობას დღესასწაულობდნენ.

შემოდგომაზე, 24 სექტემბერს, ჩხეტელსა და მექვენაში ჩიტობას იხდიდნენ. მოსავალს ულოცავდნენ, ჩიტებმა არ შეჰპაშონო.

როცა წლიურ მოსავალს აიღებდნენ, დიდ ვახშამს გამართავდნენ.

ამ დროს, წიფის ჩათავებების დღეს, მაგიდას პურ-ლეინით აწყებდნენ.

ოჯახის უფროსი აიღებდა ცალ ხელში განატებს, მეორე ხელში კი ნით სავსე ჭიქას და შეევედრებოდა ღმერთს: უფალში კარგად ნაწყალები კირნახული ნათელა-ქორწილში მოგვახმარე, დაგვიცავი ჭირ-პოროტისაგან, გვიბოძე სიმრთელ-სიმზიარულელი!.. ღმერთს დაღვდა, პურს ლუქმას მოსტებდა და შექამდა. შემდეგ ყველანი ივახშმებდნენ.

ქანტილობას — შობის წინა ღამეს, ვახშმად ამზადებდნენ ნიგვზითა და ხახვით შეკაზმულ მოხარშულ პურს.

შობას, დილით, კლავდნენ ქათამს. შიგანს ამოიღებდნენ, ყველსა და ბრინჯს ჩაურთავდნენ, მოხარშავდნენ და ისაუხშებდნენ. შობის საუხშეს ხაციცი ეწოდებოდა.

ქორწინება

ქალს სასიძო დანიშნავდა: ბექდებს მიართმევდა და კაბას შეუკრავდა.

ქალს მზითევს ქორწილის დღეს მისცემდნენ. დატვირთავდნენ ორ-სამ ფრეზს.

დედ-მამა და ძმები ქალს აძლევდნენ საგებ-სახურავს — ბუმბულებს, ლებებს, ბალიშებს, საბნებს, ნობ-ფარდაგს; სკერს, ზანფუქს; ქურკლეულობას — ქვაბებს, ტაშტებსა და ჭიქა-საინებს. გაატანდნენ აგრეთვე ერთ უშობელს შეადგენდნენ მზითვეის სიას.

ყველად ქალს „ვეფხისტყაოსანსაი“ აწვითებდნენ. სიაში ყველაზე პირველად იმას ჩაწერდნენ.

სიძე ცხენოსან მაყრებს მიიყვანდა. ღვინო გაჩაღებოდა. დაღამების გემს წაეიდოვნენ. დეოფალს თავისი მაყრებიც გაპყვებოდნენ.

სიძის ოჯახში დიდი სამზადისი იყო. როცა სახლს დაუახლოვდებოდნენ, ორი-სამი მახარობელი დაწინაურდებოდა და მისვლას აცნობებდნენ.

ბავშვებს ეინელილები ეჭირათ, პირისპირ ჩამწყრივებული იყვნენ, სტუმრებს შუკასა და ეზოს უნათებდნენ.

დედა მეფე-დედოფალს შეეგებებოდა სახლის საძირკველთან, კარებში, შექარყინულს პირში ჩაუდებდა და დალოცავდა.

ყველა-თამაშს გამართავდნენ. მერე სუფრას შემოუსხდებოდნენ. მეფე-დედოფალი ერთად იყო.

მათ იქ მყოფი ნათესაეები და მეზობლები სათითაოდ ჩამოიარაშენდნენ ხელს, მიულოცავდნენ და თავზე გადასაგდებს — ფულს, ნივთს ან რაიმე ქსოვილს აჩუქებდნენ.

ქალს მდადი იცავდა. იგი მას ქორწილის დამთავრებამდის ახლდა, გვერდითაც უწეა. პატარძალი რასაც ინებებდა, უწევდა. დედოფალი შეეფსა, მდადი მექორწილესაობს და უწევდა. დენ ვაჟის შაერები.

ქორწილი ორი-სამი დღე გრძელდებოდა.

შობიარობის შემდეგ ძღვენს მიიტანდნენ და ახალდაბადებულს აღღებრძელებდნენ. ამ დღისათვის საგანგებოდ კოტეტიან პურებსა და გორგოლებს გამოაცხობდნენ. ბავშვს ძმობილი მონათლავდა.

მიცვალებულის დაბარება

თუ ოჯახში რომელიმე წევრი გარდაიცვლებოდა, მეზობლები მაშინვე მივიდოდნენ და შეიცხადებდნენ. შემდეგ დასაფლავების დღეს დანიშნავდნენ.

ამ დღისათვის მაწვითერს გაგზავნიდნენ. მიიწვევდნენ მეზობლებს, აგრეთვე მოკეთებებს სხვა სოფლებიდან.

მივიდოდნენ. გაიმართებოდა ტირილი.

მიიტანდნენ გადასაფენს — შენაწვეარს: ღვინოს, ფქვილს ან ფულს.

შეადგენდნენ გადასაფენის მომტანთა სიის, რითაც ოჯახი სამაგიეროს უხდიდა თავისიანთ იმგვარი შემთხვევის დროს.

შორებლები მოტირალით მივიდოდნენ. ყველას თავისი მოტირალისათვის ღვინო და სანოვავე მიჰქონდა.

მიცვალებულის დასაფლავების შემდეგ ქირისუფლის ოჯახში დაბრუნდებოდნენ.

ივანშებდნენ და შინ წავიდოდნენ.

შვიდი დღის შემდეგ, შაბათს ან მარტვის გასელისთანავე, ცხვარს დაკლავდნენ და აკურთხევდნენ. მანამდის ქირისუფალი ხორცს არ შეკამდა. ამ დღეს ხელისგახსნა ერქვა. ის ქირისუფლის გახხნილების დღე იყო.

ერთი წლის განმავლობაში, ყოველ შაბათობით, ქირისუფალი მიცვალებულს საკურთხს — პურ-ღვინოს — უმზადებდა.

წლისთავე სამოლოო კურთხევას გადაიხდიდნენ. მეზობლებსა და მოყვრებს მიიპატიებდნენ. ეს დღე სუფრისაღება იყო და გლოვის დამთავრებას ნიშნავდა.

დღეა კი თავის შვილს ხშირად დასტიროდა და შავ ტანსაცმელსაც დიდხანს ატარებდა.

მასალა მოგვაწოდეს კოლმურჩეებმა ვერემ ჩარკვიანმა (სურამში), აბოთხე აბულაიანმა (ცაგერი), სერგო აღაიძემ, ვა გორდუხიანმა (საირმე), ვიქტორ ვილუღიანმა (ცაგულერი), გულჩინა ჯინქარაძემ (ლაილაში), მართა ლეშკაშელმა (სპათაგორი), შინა ბურჯალიანმა (ორბელი), მარიამ გუგაეამ (უსახელო), ნატო ჩეტვიანმა (აღმანა); ცაგერის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის დირექტორმა ვარლამ შაბაროზიძემ, ისტორიკოსმა სამონ კობალიანმა (ღუბვანი); აგრონომებმა მედიკოსიდეკ ასათიანმა (ფერი) და ნოე აღაიძემ (საირმე); ჰედაგოგებმა სოციალ ასათიანმა (ტეოში), ვერონტი და ვაბტანგ კობალიანებმა (ღუბვანო, ზარაგულა), პეტრე ტაბუკიანმა (ღუბვანი), თამარ ჩაჩხიანმა, მარიამ ფრუიძემ (ლაილაში), მაცყალა ყურაშვილმა (აღვი), შალვა ტომინელიძემ და პანტელეიმონ ბოკორაშვილმა (საირმე) და ძაძუ ჩეტვიანმა (ღაჯანა).

ისკვლიტობის შესახებ პროფ. მ. ჩიქოვანი ს ცნობას დაეფუძარეთ. ქვემოლექსებური (სლდედაღმართული) და ოკრიბული ლექსებიდან საერთო მნიშვნელობის რამდენიმე სიტყვა ჩაწერა პოეტმა დ. თომაშვილმა.

ნაშრომს რედაქცია გაუყვავს პროფ. გ. ჩიტაიამ და პროფ. ს. ყაუხჩიშვილმა, რომელთაც უღრმეს მადლობას მოვასყენებთ.

შალვა აბაბშიძე

საისტორიო წყაროები მიუნსტერის
ანაბაპტიანების შესახებ

I

1534 წელს თებერვალში მიუნსტერში დამყარდა ანაბაპტიანების მმართველობა. აღნიშნული ფაქტიდან ზევნი დაცილებული ვართ მხოლოდ ოთხი საუკუნით, მაგრამ წყაროების მხრივ სავსებით დამაკმაყოფილებელი მდგომარეობა არ გვაქვს.

ამ დროს გერმანიაში უკვე გავრცელებული იყო ბექტევა. ამის შესახებ ფრ. ბეკოლდი, სამართლიანად აღნიშნავს: „აღორძინების ხანის უდიდეს გონებრივ გადატრიალებასთან ჩვეულებრივ ფრიად მკადრო კავშირში მოპყავთ წიგნის ბექტევის გამოგონება. და მართლაც პეტენბერგის გენიალურმა გამოგონებამ, რომელიც ლითონზე ზესტმა მუშაობამ მიიყვანა ბედნიერ აზრამდე, რომ შესაძლებელია აღდგენის სავსებით ახალი ტექნიკა, მძლავრი ბიძგი მისცა ადამიანთა კულტურის განვითარებას“¹. აგრეთვე კ. ლამპრეტო მიუთითებს, რომ „ამგვამად ფრიად ძნელი წარმოსადგენია სრული სიცხადით, თუ როგორი არაჩვეულებრივი ცვლილებანი უნდა გამოეწვია XV საუკუნის დასასრულს „ადამიანთა გონებაში ამ ახალ მოვლენებზე“. მას მოპყავს სიტყვები ვიმპლენგისა, იმ ადამიანის, რომელიც პეტენბერგის აღმოჩენის შემდეგ, მეორე თაობას ეკუთვნოდა; განსაკუთრებით საამაყოა წიგნის ბექტევის გამოგონება, რომლის საშუალებით ზევნი ქრისტიანული მოძღვრების ახალ მატარებლებად შევიქვით“².

¹ ფრ. ბეკოლდი, История реформаций в Германии, ტ. I, ს. 1900, გვ. 215.

² კ. ლამპრეტო, История Германского народа, მოსკოვი, 1896, ტ. III, ნაწ. V, გვ. 87.

ამ მოვლენამ ფრიალ შეუწყო ხელი რეფორმაციის გზაზე მის მომხრეთა პროპაგანდისტულ საქმიანობას, ბიბლიის მასობრივ გავრცელებასა და შესწავლას, და, რაც მთავარია, პოლემიკური და პამფლეტური ლიტერატურის გავრცელებას. ცნობილია, რომ ანაბაპტისტები სასტიკ დევნას განიცდიდნენ. 1529 წ. შააიერში შეკრებილმა საიმპერიო სეიმმა ხელმოკრედ მონათელისათვის დააწესა სიკვდილით დასჯა კოცონზე დაწვით. „თითოეულ მოზრდილ ანაბაპტისტს სასამართლოსა და გამოძიების გარეშე სასულიერო მსაჯულნი სიკვდილს მიუსჯიდნენ“¹.

კ. ლამპრეტი აღნიშნავს, რომ 1528 წ. 4 იანვრის საიმპერიო მანდატი მოითხოვდა ანაბაპტისტების (გადანათლულთა) სიკვდილით დასჯას. ანაბაპტისტების დევნის მაგალითს წარმოადგენს შვაბიის როტენბურგში გადანათლულ მიხეილ ტაუბერის დასჯა. მას მოსჭრეს ენა, აწამეს იგი და შემდეგ კოცონზე დასწვეს. დასასრულ კ. ლამპრეტი დასძენს, რომ „მათ კლაედნენ ათისობით და მათზე ნადირობდნენ, როგორც გარეულ მხეცეებზე“².

ზუნებრივია, რომ მათი მსოფლმხედველობის გამოშატეველ ლიტერატურას მსგავსი ბედი შეემთხვევოდა. ამის დამადასტურებელია ის გარემოებაც, რომ მიუნსტერის აღების დროს ეპისკოპოსის ლანდსკნეხტებმა ქალაქი დაარბიეს, რის დროსაც განადგურდა მრავალი მნიშვნელოვანი საბუთი, ანაბაპტისტების მსოფლმხედველობისა და მმართველობის დამახასიათებელი.

II

მიუნსტერის ანაბაპტისტთა მმართველობის შესახებ გვაწვდიან ცნობებს თანამედროვენი, მოპირდაპირე ბანაკიდან გამოსულნი, ჰენრიხ დოტკი, ჰერმან კერსენბროხი და ჰენრიხ გრესბეკი. დასახელებულნი თანამედროვენი თანამშვილელნი და მონაწილენი იყვნენ მიუნსტერის ამშებისა. მიუხედავად მათი პირადი უარყოფითი და მოკიდებულებისა ანაბაპტისტების მიმართ, რაც განპირობებულია მათ განსხვავებულ პარტიული და საზოგადოებრივი ტენდენციებით. უკანასკნელი ორი საკმაო უხე მასალას გვაწვდის, რაც, რასაკვირველია, საკმარებს ისტორიულ-კრიტიკულ შესწავლას და შედარებათა და დაპირისპირებათა საშუალებით ფაქტიური მასალის დადგენას.

¹ ფრ. ბეკი აღნიშნავს დასახელებული შრომა, ტ. II, გვ. 202.

² კ. ლამპრეტი, დასახელებული შრომა, ტ. III, ნაწ. V, გვ. 87.

აგრეთვე უხვი მასალა მოგვეპოვება უფრო გვიანდელ მიუნსტერის კომუნის შემდეგ გამოცემულ და მის მეცნიერებელთა შექმნილ ლის უადრეს ცდაში კორნელიუსის შრომაში და აგრეთვე საბარქიო მასალების, დოკუმენტების, ოქმებისა და სხვა იმპროვიზირებულ წერილობითი საბუთების შემცველ ისეთ კრებულთა გამოცემაში, როგორც არის ნიზერტის ნაშრომი.

მიუნსტერის დასაწყის შემდეგ თითქმის წელსაც არ გაუვლია, რომ 1536 წ. გამოვიდა ჰენრიხ დორპის (*Heinrich Dorp*) შრომა: „ნამდვილი ისტორია, როგორ დაიწყო საბარქება მიუნსტერში, თუ როგორ გაავრცელეს იგი ვადანათლულებმა და როგორ შეწყდა ამასთან ერთად მთელი ვაქრობა ამ ბიჭებით“¹.

მართალია, ეს ნაშრომი ქრონოლოგიურად პირველია, რომელიც მიუნსტერში რეფორმაციის დასაწყისისა და ვადანათლულთა შესახებ მოგვითხრობს, ეკუთვნის თანამედროვეს, თითქოს თანამხილველს, მაგრამ იგი, როგორც საისტორიო წყარო, ფრიად დაბალი ღირსებისაა და არავითარ ღირებულებას ამ საკითხის შესახებ ვერცხვლად არ წარმოადგენს. მისი ავტორი ფრიად ტენდენციურია. მის შრომა მარტინ ლუთერისა და მისი ვიტენბერგელი მეგობრების გულსმოსაგებად ვაუთვალისწინებია და ამ შრომით მათ შორის სიამოვნება და სიხარული გამოუწვევია კიდევ.

მაშასადამე, ნაშრომი აშკარა ლუთერული თვალსაზრისით არის დაწერილი. თანაც ჰენრიხ დორპი სრულიადაც არ არის მის მიერ აღწერილ მოვლენათა თანამხილველი. როგორც კორნელიუსი ამტკიცებს, დორპი მიუნსტერში არასოდეს არ ყოფილა და რაიმე მნიშვნელოვანი საბუთებითაც არ უსარგებლია. კორნელიუსის ფარჯოფითად აფასებს მას და შენიშნავს, რომ „წიგნი დაწერილია იმ მიზნით, რომ მოწინააღმდეგის სულიერი დაცემულობა საკუთარი მიზნინარეობის განსაღიღებლად გამოეყენებიათ“².

კ. კაუციკი შენიშნავს, რომ „თვით სათაური საშინელ სიკრუტეს შეიცავს“³, მართლაც არავითარი „ნამდვილი ისტორია“ იქ არ არის მოთხრობილი და არც კომუნის აღწერაში ჩანს დორპის „ბე-

¹ „Wahrhaftige Historie, wie das Evangelium zu Münster angefangen und darnach durch die Wiedertäufer verstört wieder aufgehört hat. Darzu die ganze Handlung derselbigen Buben“.

² კ. კაუციკი, Предшественники новейшего социализма, წიგნი I ს., 1907, გვ. 353.

³ იქვე.

ჯითობა“. მისი შრომის სათაურს აგრეთვე დართული აქვს „ქრისტიანული ვაჭრობა ამ ბიჭებითო“, რაც ცილისწაბებას წარმოადგენს ლათინურ ტისტების მიმართ, რადგან არაერთიარ მსგავს მოვლენას მიუნსტერში ადგილი არ ქონია.

ზოგი მკვლევარი კონფესიონალურ მიკრობობას ამტკიცებს. პროტესტანტი ქაზე ემბრობა დორპს და ცდილობს იგი დაიცვას კორნელიუსის ზენიშენებისაგან. კორნელიუსი კათოლიკე იყო. ქ. კაუცკის აზრით დორპის დაცვა შან შაინც ვერ შეძლო¹.

დორპს განსაკვირვებელი ნდობით ეპყრობოდა ლეოპოლდ რანკე. ამ გარემოების დასადასტურებლად საკმაოა ერთი ეპიზოდის განხილვა. იოჰანე ლაიდენელმა თვითონვე დასაჯა ერთი უცხო ვინმე, აღმათ ანაბაპტისტების წრეში შეპარული მსტოვარი, რომელიც საიდუმლო სერობაზე არ იყო გამოწყობილი საქორწილო ტანისამოსში (*der kein hoeszeitliches kleid anhalle*). ლ. რანკეს აკვირვებს მორწმუნეობა, შერეული განცხრომასთან და სისხლის წყურვილთან. იგი საესებით ენდობა დორპს იმაში, რომ თითქოს ეს მკვლელი მოსწონდა იოჰანე ლაიდენელს იმდენად, რომ იგი კიდევ მზიარულად იცინოდა².

ამ ამბის ასეთი შეფასება უმართებულოა. იოჰანე ლაიდენელი კარგად იცნობდა თითოეულ თანამებრძოლს. უცხო ვინმეს გამოჩენა, რომელსაც საზეიმო ტანისამოსი არ ეცვა და თავის ვინაობის გამომგლავნებას ერიდებოდა, ეჭვს გამოიწვევდა. მას ლალატი დასწამეს. კდეც აღნიშნა შან (იოჰანემ), რომ იგი იუდას მსგავსად მოგვლინა მათ. იოჰანემ მას თვითვე მოკვთა თავი.

გარემოცულ ქალაქში ლაბატი სასტიკად უნდა დასჯილიყო, სასჯელს თვით მეთაური, მეფე და მხედართმთავარი ახორციელებს და კვლავ ზეიმს უბრუნდება. საზეიმო განწყობილება არ ირღვევა. ო. ვაინშტეინი კიდევ უსაყვედურებს რანკეს, რომ იგი მიუნსტერში ანაბაპტისტთა ვადატრიალების შესწავლისას სარგებლობს მღვრიე და უმართებულო წყაროებით მათდამი კრიტიკული მიდგომის გარეშე³. ისტორიკოსმა მკვლევარმა ყოველგვარი პირველწყაროებით უნდა ისარგებლოს. რანკეს შეეძლო ესარგებლა დორპით და გან-

¹ ქ. კაუცკი, *Предшественники новейшего социализма*, ნაწილი I ს., 1907, გვ. 353.

² ლ. რანკე, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, Dritte Band*, 1861, გვ. 390.

³ ო. ა. ვაინშტეინი, *Историкография средних веков*, 1940, გვ. 167.

საკუთრებით გრესბეკით, ჩადგან უკანასკნელი მოვლენების კონკრეტული ხილველი და უშუალო მონაწილე იყო. ოღონდ კრიტიკულად უკმაყოფილო პერონოდა მათ, შეედარებინა სხვა დოკუმენტებთან, გაეთვალისწინებინა მათი შიკრიძობების საწყისი. მაგრამ, როგორც ანაბაპტიტების პირველ მეთისტორიეთ ისე, ჩანებს კომუნისთვის ანტიდრლი გერმანიაში და უკლუნებდა ისტორიული კრიტიკის აღდგომ.

მიუნსტერის კომუნის ისტორიის გვაწვდის აგრეთვე ჰერმან კერსენბროხი (*Hermann von Kerssenbrock*), ლათინური დაშწერლობით კერსენბროიკი (*Kerssenbroick*). იგი დაიბადა 1519 წ., გარდაიცვალა 1585 წელს. მიუნსტერში ანაბაპტიტების მმართველობის დამყარების დროს იგი მოწაფე გინაზიელი იყო. ზოგიერთი მის მიერ ნააშბობი მოვლენა თანამხილველის მოწმობას და უშუალოდ განცდილის გადმოცემას წარმოადგენს. მაგალითად, იგი მოგვითხრობს, თუ როგორ გააცოლა მან აშხანავი. მათ პქონდათ ფუნთუშები („*sevi kleine Weizenbrote*“). ქიშკრის მკველელებმა ზეკრძალეს ფუნთუშების ვატანა ქალაქიდან. ამიტომ მათ ოქვე შესქაპეს ფუნთუშები და ამის შემდეგ ქალაქიდან გასვლის ნებართვა მიიღეს. თვითონ კი შემდეგ სხვა ქიშკრით ქალაქში დაბრუნებულა¹.

შემდეგ იგი მასწავლებლად და სკოლის რექტორად მსახურობდა მიუნსტერში 1550-1575 წლებში, რაც მას საშუალებას აძლევდა საკუთარი ბავშვობის შთაბეჭდილებათა გარდა, მრავალი ზეპირი ცნობა შეეკრიბა და, რაც ნთავართა, წერილობითა საბუთები უხვად გამოეყენებინა. იგი იშვიათად ასახელებს, თუ რა წყაროებით სარგებლობდა. კლ. ლოფლერის ცნობით, მის მიერ დაწერილი 300 ნაკვეთისათვის საბუთთა მესამედს პოვნა ამგამად შეუძლებელია².

ჰერმან კერსენბროხის შრომა დაწერილია ხელნაწერის სახით ლათინურ ენაზე: „*Anabaptistici furoris historico narratio*“, როდესაც 1573 წ. სურდათ მისი დაბეჭდვა, მიუნსტერის ქალაქის საბჭომ აკრძალა მისი გამოცემა. ამ ნაშრომის გერმანული თარგმანი გამოიცა 1771 წ., იგივე თარგმანი ხელმოკრედ გამოიცა 1881 წელს. კლ. ლოფლერი შენიშნავს, რომ ძველი გერმანული თარგმანი შეიცავს მრავალ უხეშ შეცდომასო. ლოფლერი სარგე-

¹ ამ თარხის აღნიშნავს ლოფლერი, კვეთა კ 1520 წელს.

² კერსენბროხი, 602 „*Frucht der Bürger*“.

³ კლ. ლოფლერი, *Die Wiedertäufer zu Münster 1534-35* Jena, 1883.

ბლობდა დეტმერის კრიტიკული გამოცემით (მიუნსტერი, 1899-1900 წლები) ¹.

კერსენბროხი ეპისკოპოსის მომხრე კათოლიკეა. იგი წინააღმდეგობას და შეხედულებებს არ მალავს. იგი გვიამბობს, რომ „თითქოს ეპისკოპოსი იტანჯებოდა ქალაქის ბედის გამო, მას შემდეგ, რაც მან ვერც შეგონებით, ვერც შეგობრული ვედრებით, ვერც დაპატიმრებით და ვერც სხვა უფლებრივი საშუალებით ვერ მოახერხა ჩაეგონებინა მოქალაქეთათვის თავის უღმერთო საქმეზე ხელის აღება“ ². მაგრამ იგი არც ცილისწამებას ერიდება, მაგალითად, „ცეცხლით ნათლობის“ („Die Feuertauf“) აღწერაში: „შქადაგებულ ეოპანე მატისს („der Prophet Iohann Matthe“) შეუქრებია ორივე სქესის გადანათლულნი ქნიპერდოლინგის კარგად შორთულ მინაში. როდესაც ისინი შეიკრიბნენ, შქადაგებულნი დამდგარა ქალის ქვეშ და უქადაგნია. როდესაც უთქვამთ სიტყვები: „იუავით ნყოფიერი, გამჩაველდით, აავსეთ მიწა“ („sind fruchtbar und machet euch und erfüllt die Erde“), ჩაუქრებიათ სინათლე. თუ როგორ უსინდისობას ჰქონდა ადგილი მაშინ, ეს თვით შქადაგებულმა დაინახა.

ამას გამოუწვია მითქმა-მოთქმა, თითქოს თვით შქადაგებულნი ჭალიშვილის მუხლებზე უპოვნიათ. ამას ისინი ცეცხლით ნათლობას უწოდებდნენ. ეს ამბავი მას გაუგია მისი სახლის პატრონისაგან ვესლინგისაგან, რომელსაც ხორბლის პურის ფასად დაუქირავებია დედაკაცი. უკანასკნელს გაუგია გადანათლულთა ლოზუნგი და მოტყუებით დასწრებია მათ კრებას.

ეს ამბავი კარსკისაც აქვს მოტანილი, რომ ნათელპყოს კერსენბროხის ცალმხრივობა და მიყრდნობა. რასაკვირველია, ავტორის მიზანია გადანათლულთა გარყვნილებას დადასტურებდ, ვითომ ამ ურყვეო „ფაქტის“ დადგენით, რაც მისი ტენდენციურობის დამადასტურებელია. მაგრამ თვით ამ ამბის კრიტიკული შესწავლა გვიჩვენებს, რომ მართებულად არის გადმოცემული გადანათლულთა შქადაგებანი, შქადაგებლები და ის სულიერი აღტყინება, შინაგანი ცეცხლი, რომელსაც მათი სიტყვები იწვევდნენ მიმდევართა შორის ³.

¹ კლ. ლოფლერი, დასახელებული შრომა, გვ. 6.

² კერსენბროხი, 474 Bildt des Bischofs.

³ კერსენბროხი, 511 Die Feuertauf.

აგრეთვე აღსანიშნავია, რომ იგი მნიშვნელოვან ცნობებს გვუძღვრება წმინდა წმინდა, მაგალითად, ცნობებს ეპისკოპოსის მიერ მიუნსტერის რეპროცენსიისათვის ლაშქრის დაქირავების პირობათა შესახებ¹.

III

აგრეთვე, მოვლენათა თანამხილველი და მონაწილეა დურგალი პენრიხ გრესბეკი (*Heinrich Gresbeck*), წარმოშობით მიუნსტერელი. იგი 1534 წ. დაბრუნდა სამშობლოში, რომელიც ოთხი წლით ადრე დასტოვა, და შეუერთდა ანაბაპტისტებს თითქმის ხელმეორე ნათლობის მიუღებლად. მან გარემოებულ ქალაქში დაპყრო 1535 წლის 23 მაისამდე, შემდეგ მოპირდაპირე მხარეს შეუერთდა და ეპისკოპოსის ლანდსკნეხტებს გზა უზღვნა ქალაქისაკენ. იგი მოღალატეა.

იგი აღწერს მნიშვნელოვან მოვლენებს, რომელთა თანამხილველი თვით იყო. მაგრამ, რადგან იგი მიუნსტერის კომუნის რიგითი წევრი იყო, გადანათლულთა იდეური თანამოაზრე არ ყოფილა, სწერდა რამდენიმე წლის შემდეგ, ამიტომ მრავალი ღირსშესანიშნავი მოვლენა, როგორც იყო კომუნის ხელმძღვანელების მოღვაწეობა, მათი ურთიერთობა, ანაბაპტისტთა მოძღვრების დედააზრი, მისთვის მიუწვდომელი იყო. ამიტომ მისი აღწერილობა ამ მხარეებს მოკლებულია. მისი ნაშრომი „*Bericht von der Wiedertaufe in Münster*“ პირველად დაბეჭდა კორნელიუსმა (*G. A. Cornelius*) თავის ნაშრომში „*Berichte der Augenzeugen über münsterische Wiedertäuferreich, Münster 1853*“. ზოგი მკვლევარი კორნელიუსის ნაშრომს კლასიკურ გამოკვლევად თვლის მიუნსტერის აჯანყების შესახებ და იგი მხოლოდ მონოგრაფიად მიაჩნია.

შელერ-მიხაილოვი მას წყაროდ არ თვლის და აღნიშნავს მხოლოდ დორპიუსს (იგივე დორპი), გრესბეკსა და კერსენბროიკს².

კორნელიუსის დასახელებულ შრომაში აგრეთვე მრავალი აქტი და საერთოდ საბუთი არის გამოქვეყნებული. ამიტომ კორნელიუსის დასახელებული „თანამხილველთა ცნობანი მიუნსტერის ანაბაპტისტთა სამეფოს შესახებ“ წარმოადგენს ძვირფას წყაროს ამ მოვლენის შესასწავლად. ლეოპოლდ რანკე აღნიშნავს, რომ კორნელიუსმა დაწერა მიუნსტერის აჯანყების ისტორია, ფრიად კულის

¹ კერსენბროიკი, 527 *Kriegsartikel*.

² შელერ-მიხაილოვი, *Революционный анабаптизм*. ტომი XVI. 1905). გვ. 630.

დამრიგებელი და ბეჯითად შესრულებული შრომა¹. კორნელიუსის შრომა შეიცავს გრესბეგის „ენობებს მიუნსტერში გადგენილნი“ შესახებ“ და სხვა წყაროებს. მაგალითად, კორნელიუსმა მასში გამოაქვეყნა მარბურგის არქივში დაცული გადახათლულთა ტრაქტატი: „*Belohnung des Glaubens und Lebens der Gemeinde Christ zu Münster*“ ამიტომ ჩვენთვის კორნელიუსის ნაშრომი წარმოადგენს უფრო მეტად წყაროს და არა მხოლოდ მონოგრაფიას.

ინაბაპტისტების შესახებ არსებობს მდიდარი საარქივო მასალა, სხვადასხვა აქტები, „ტყვეთა ჩვენებანი“, დაკითხვათა ოქმები, თანამედროვეთა ში წერ-მოწერა. აღნიშნული მასალა ნაწილობრივ შეკრები და გამოსცა ნიბერტმა (*L. Niesert*) „*Münsterischen Urkundenabtheilung*“ 1826.

გამოუქვეყნებელი საბუთების ნაწილი უშუალოდ არქივებიდან პირველად დაბეჭდა კლემენს ლოფლერმა (*Klemens Löfler*). მის მიერ შეკრებილი, შერჩეული და გერმანულად თარგმანილი მასალები მოთავსებულია წიგნში *Die Wiedertäufer zu Münster 1534/35*“ *Iona* 1923. წარმოადგინო საბუთებში აღსანიშნავია როტმანის „რესტიტუცია“ („*Restitutio*“) მოტანილი ნაბეჭდი ორიგინალიდან. ეს შრომა კლოპრიცის დახმარებით გამოუქვეყნებია როტმანს 1534 წლის ოქტომბერში.

აღნიშნულა შრომა წარმოადგენს მიუნსტერის ინაბაპტისტების მსოფლმხედველობის დასაბუთებას და ამიტომ, კიდევ, გრესბეგის მოწმობით, მათ უცდით მისი გავრცელება.

აგრეთვე ძვირფას მასალას, პირველწყაროებს, წარმოადგენენ დაკითხვის ოქმები, მიუნსტერელ ინაბაპტისტების ფურცლები და თანამედროვეთა წერილები. მაგალითად, 536 წელ ორი პესენელი შექადაგებელი გაუგზავნიათ, რათა კამათი გაემართათ დატყვევებულ „შეფესთან“ იოჰანე ლაიდენელთან. კორნელიუსს ეს საუბარი ჩაუწერია სიკვდილით და კიდევ დაუბეჭდავს ვიტენბერგში. ამ ამბავს სწერს იგი მოკლედ გიორგი სპალატინს.

კრებულში პირველად გამოვეყენებულა იოჰანე ლაიდენელს კარის ვაგება, რომელიც წარმოადგენს პროკლამაციას (*Flugblatt*) და დასათავურებულა: „*Die Münsterischen Königs Johann von Leiden Hofordnung im Jahre 1534 und 1535*“. აღნიშნული ფურცელი ძვირფასს საბუთს წარმოადგენს, რადგან მისი საშუალებით ვარკვევთ

¹ ლ. რანკი, დასახლებულ შრომა, ტ. III, გვ. 361.

მიუნსტერის გადანათლულთა ხელმძღვანელ ბირთეს. დასაყრდენად ვერწმუნდებით, რომ კერსენბროხა და გრესბეკი თავიანთს შიგნით მებში სისწორით გადმოგეტყვენ მათს დასახელებას, თანამდებობებს და ნაწილობრივ მათს საქმიანობას.

მიუნსტერის ანაბაპტისტების შესასწავლად აღსანიშნავია კერსენბროხის, გრესბეკის და კორნელიუსის ცნობები, ნიზერტისა და ლოფლერის მიერ გამოქვეყნებული საარქივო მასალები.

ბ. ბერდი მართებულად აღნიშნავს, რომ ანაბაპტისტებს (გადანათლულებს) ვიცნობთ უმთავრესად მათი მტრების მოწმობით და ჩვენ შეგვიძლია წინასწარ ვთქვათ, რომ ისტორია მათ მომავალში უფრო მეტობრულად მოგპყრობა, ვიდრე წინეთ¹.

ბერდის შენიშვნა ემთხვევა ერთ-ერთი მკვლევარის მოსწრებულ შენიშვნას, რომ ისტორია გამარჯვებულმა დაწერა და დამარცხებულმა დაფიქრებულ იქნაო. ამიტომ ანაბაპტისტების საქმიანობის შესწავლისას ყურადღება უნდა მივაპყროთ იმ გარემოებას, რომ წარსულში მათ მიმართ დაშვებული იქმნა უსამართლობა.

¹ ბ. ბერდი, Реформация XVI века, 1897, стр. 218.

აღმსახურებელი ნაშრომები

ლეჟისლატივი და სათემო მიწების საკითხი
საშრანგეთში 1792 წელს

I

„სათემო მიწების საკითხი რევოლუციამდელი (ძველი წყობილე-
ბის) საფრანგეთისათვის ერთ-ერთ ყველაზე მტკივნეულ საკითხ-
თაგანს წარმოადგენდა“-ო¹, — აღნიშნავს საფრანგეთის აგრარულ
ურთიერთობათა ფრიად ცნობილი რუსი მკვლევარი ლუჩიცკი.

იმეფე აგრარულ ურთიერთობათა აგრეთვე ცნობილი ფრანგი
მკვლევარის — *Henri Sée*-ს მიხედვით: „ძველი საფრანგეთის საზოგა-
დობრივ ეკონომიკაში სათემო მიწები უაღრესად მნიშვნელოვან
როლს თამაშობდნენ“².

მართალია, საფრანგეთის გლეხობას, ჯერ კიდევ 1789 წლის
რევოლუციის დაწყებამდე, უაღრესად აღელვებდა სენიორული გა-
დასახადების საკითხი, მაგრამ მას აღელვებდა აგრეთვე სათემო
მიწათმფლობელობის საკითხიც.

მე-17-18 საუკ. გინმელობაში, ვიდრე რევოლუცია დაიწებოდა,
საფრანგეთის აზნაურობა სისტემატურად ითვისებდა სათემო მი-
წებს. ითვისებდნენ არა მარტო აზნაურები, არამედ აგრეთვე შეძ-
ლებული ვაჭრები, ეპისკოპოსები და მონასტრები, ე. ი. ყველა ის,
ვისაც ამის შესაძლებლობა ჰქონდა.

აღნიშნული მოვლენა, აღებული საფრანგეთის სინამდვილიდან,
მიწების ამ შემოფარგელის პროცესს მოგვაგონებს, რომელსაც ეპო-
ვბთ ინგლისში. მართალია, ამ პროცესს არ მიუღია საფრანგეთში
ისეთი მძლავრი, მასობრივი ხასიათი, როგორც ამის ადგილი

¹ Луцицкий, И. В. Состояние земледельческих классов во Франции накануне революции и аграрная реформа 1789-1798 г. г., стр. 119.

² *Henri Sée, La Vie Économique et les classes sociales en France au XVIII-e siècle*, Paris. 1924, стр. 54. „Dans l'économie sociale de l'ancienne France, les biens communaux ont joué un rôle fort important“.

ქონდა ინგლისში და არც იმ ეკონომიური ნიშნით მიმდინარეობდა იგი, როგორც ამ უკანასკნელში, მაგრამ, როგორც იქ, იქნებოდა ნიშნულ პროცესს ერთი და იგივე სოციალური შინაარსი ქონდა.

საფრანგეთის გლეხობა, მოკლებული სათემო მიწებს, უაღრესად შევიწროებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა 1789 წლის რევოლუციის წინ და ფრიად გასაგებია საფრანგეთის გლეხების ის ჩივილი, რომელიც მკაცრი ბრალდების სახით მოისმის მათ „რევულებში“.

1789 წლის „ჩივილთა რევულები“ (*Cahiers des doléances*)¹ ერთხმად აღნიშნავენ იმ უმწეო მდგომარეობას, რომელშიც იმყოფებოდნენ სათემო მიწებს მოკლებული გლეხები.

აღნიშნული „*Cahiers*“ კატეგორიულად მოითხოვენ სათემო მიწების დაბრუნებას და ტრიაეის კანონის მოსპობას.

„მოისპოს ტრიაეის კანონი და დაუბრუნდეს თემებს მინდვრების ის ნაწილი, რომელიც მითვისებულ იქნა სენიორების მიერ აღნიშნული კანონის ძალით; მიეცეს იმავე თემებს უფლება გამოიყენონ ის ნერგი, რომელიც დაბრუნებულ მიწაზე აღმოჩნდება“. — გკითხულობთ არასის ბალიეის 1789 წლის ჩივილთა რევულში².

იმავე რევულში „თემი *Annay* უჩივის *Saint-Pierre-les-Grand*-ის სააბატოს მიერ გამოწვეულ სამხედრო რაზმების ძალმობრეობას; ეს რაზმები გამოწვეულ იქნა აღნიშნული სააბატოს მიერ მიღებული ტრიაეის უფლების განსახორციელებლად. აღნიშნული უფლება უსამართლოდ იქნა მიღებული სააბატოს მიერ, ვინაიდან ხსენებულ თემს მოეპოვება საბუთები იმის შესახებ, რომ მან თავისი მინდვრები დაუთმო სააბატოს განსახლდერული ვადისაბადების პირობით“³.

„თემები *Harnes*, *Annay* და *Loison* თხოულობენ, რომ იმავე

¹ „ჩივილთა რევულების“ შეფასების შესახებ, როგორც საისტორიო წყაროსი, იხ. A. O n y, *Voyage en France 1789* года во Францию и накази третьего сословия с точки зрения их соответствия истинному настроению страны. С. II. 1906 г.

² *Henri Loriguet, Cahiers de doléances de 1789 dans le département du Pas-de-Calais, accompagnés d'un glossaire historique et d'une bibliographie spéciale. Arras. 1891. 2 vol. t. I. p. 62, § 91. „Suppression du droit de triage, et réintégration des communautés dans les parties de marais que les seigneurs ont obtenues à ce titre et dans le plantis qui s'y trouve“.*

³ *Ibidem. p. 69. § 162. „La communauté d'Annay réclame contre les violences commises par les troupes que l'abbaye de Saint-Pierre-les-Grand a obtenu pour faire exécuter un triage injustement obtenu, cette communauté ayant des titres qui prouvent que son marais est de concession onéreuse“.*

სააბატოს (*Saint-Pierre-les-Grand*) მიერ ჩაყრილი ნერგი მათ სათემო მიწებზე გამოცხადებული იქნეს მათ საკუთრებად, ვინაიდან სააბატოს არავითარი უფლება არ ჰქონდა მოეშენებინა ეს ნერგი¹.

„სოფელ *Eterpigny*-ს ნაწილი, რომელიც *Artois*-ს ეკუთვნის, თხოულობს აღდგენილ იქნეს მისი საკუთრების უფლება, იმ სათემო მინდერებზე, რომელიც ნაწილობრივ *Flandre*-ში მოიპოვება და ნაწილობრივ კი *Artois*-ში,“ — გვითხვლობთ იმავე ბალიაის ჩივილთა რეგულში².

ანალოგიური მოთხოვნებით აქრელებულია ფრიად ცნობილი „ჩივილთა რეგულები“ წარდგენილი კონსტიტუანტაში 1789 წელს. ფრანგი გლეხები მოითხოვდნენ დაებრუნებინათ ისევე თემებისათვის ის სათემო მიწები, რომელნიც უზურპირებულ (მოთვისებულ) იქმნენ, როგორც საერო, ისე სასულიერო სენიორების მიერ.

მიწების მოთვისებამ, რომელიც უმთავრესად აშკარა ძალმომრეობით ტარდებოდა, უფრო სისტემატური და უფრო ფართო ხასიათი გვიან საშუალო საუკუნეებში მიიღო, რაც იმ დროისათვის ფრიად ცნობილი ლოზუნგით საბუთდებოდა — არა არს მიწა უსენიოროდ (*Nulle terre sans seigneur*).

მე-16 საუკუნეში უკვე გამწვავებულ ბრძოლას ებოვებო სათემო მამულების ირგვლივ სენიორებსა და თემებს შორის. მე-17 საუკუნეში ეს ბრძოლა აღიბეჭდა ხსენებული უზურპაციების დაკანონებით. 1669 წელს გამოიცა ლუი მე-14 დროს ედიქტი ტრიაიის შესახებ (*le triage*), რომლითაც უფლება ენიჭებოდა ყოველ სენიორს გამოეყო სათემო მიწებიდან შესამედი ნაწილი თავის სრულ საკუთრებად³. ამიერიდან უზურპაციები ლეგალიზებულ იქნა და სენიორები უკვე კანონის ძალით იტაცებდნენ სათემო მიწების საუკეთესო ნაწილს. მართალია, ტრიაიის კანონის ძალით შეიძლებოდა მხოლოდ შესამედის გამოყოფა და დასაკუთრება, მაგრამ ის კომისიები, რომელნიც ამის ტექნიკურად ახორციელებდნენ, ჩვეულებრივ სენიორების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ; მოსყიდვით ანდა ტერორით

¹ *Henri Loriguel*, ხსენებული კრებული, გვ. 69. § 164. „*Les mêmes communautés (იველისბეზა თემები — Harnes, Annay და Loison) demandent que les plantis faits par ladite abbaye dans leurs communaux soient déclarés leur appartenir, ladite abbaye n'ayant eu aucun droit de faire ces plantations*“.

² *Ibidem*. p. 69, § 165. „*La partie Artois du village d'Eterpignie demande la restitution des marais communs entre les parties-Flandre et Artois*“.

³ *Ducergier*. *Collection complète de lois, décrets, ordonnances etc.* ტ. I.

სენიორი იძებლებდა კომისიას გამოეყო მისთვის სათემო მიწებზე შესამედზე გაცილებით მეტი.

მთელი მე-18 საუკუნის განმავლობაში ფართოდ გაიშალა ხე-ნებული ხასიათის უზურპაციები. იტაცებდნენ არა მარტო აღნიშნული კანონის ძალით, არამედ მის გარეშეც.

ხშირი იყო შემთხვევა, როდესაც ესა თუ ის სენიორი იძებდა თემისაგან მიწის ნაჭერს დროებითი სარგებლობისათვის განსაზღვრული მცირე ვალდებულებით იმავე თემისადმი, მაგრამ შემდეგში ადმინისტრაციის დახმარებით (ძალმომრეობით) მის იგი თავის საკუთრებად გარდაიქცეოდა, ანდა გამოპოვდა სათემო მიწის რომელიმე ნაწილს მისი დაცვის მიზნით (*reserva*) და შემდეგ იმავე საშუალებით დაეპატრონებოდა მას იმ განზრახვით, რომ ესეც თავისი საკუთარი მამულის მსგავსად იჯარით გაეცა იმავე თემის გლეხებზე. ასევე იქცეოდნენ მონასტრები. მიიღებდნენ რა თემის თანხმობით ამა თუ იმ ნაჭერს სათემო მიწებიდან დროებითი სარგებლობისათვის, ჩაპყრიდნენ ნერგს, კულტურულად დაამუშავებდნენ ამ ნაკვეთს და შემდეგ თავის საკუთრებად გამოაცხადებდნენ.

ხშირი იყო აგრეთვე შემთხვევა, როდესაც საერო და სასულიერო სენიორები ჰქმნიდნენ ყალბ საბუთებს, რომ განეცხადებინათ თავიანთი პრეტენზიები ამა თუ იმ სათემო მიწების მფლობელობაზე.

საერო და სასულიერო სენიორებს არ ჩამოუფარდებოდნენ სათემო მიწებს მითვისებაში აგრეთვე ვაჭრები. მათ, როგორც მევახშეებს, ხელში უვარდებოდათ არა მარტო ესა თუ ის გლეხი, არამედ თვით თემი მთლიანად და გაუსტუმრებელი ვალის ანგარიშში ითვისებდნენ სათემო მიწებს.

საფრანგეთის სენიორები სარგებლობდნენ შემოფარგლის უფლებით (*banalité*), აგრეთვე ჰაობიანი ანდა შიჩი მიწების გამოსაყენებლად. ესენი ჰკაფავდნენ ჯაზარს ანდა აშრობდნენ ჰაობებს, აქცევდნენ სახნავ ან საძოვარ მიწად, იძენდნენ ადგილობრივი პარლამენტისაგან ანდა თვის მეფისაგან სათანადო საბუთს ამ მიწების მფლობელობაზე და აფაროვებდნენ საკუთარ ადგილ-მამულებს¹. გლეხობა კი უფალრესად შევიწროებულ მდგომარეობაში ვარდებოდა, ვინაიდან ხელიდან ეცლებოდა სათემო მიწები, რასაც მნიშვნელო-

¹ Кротокии, Великая Французская революция. 1818, гл. 408-413. „1789 წლის „ტიფლის რევოლუცია“ გლეხები უჩიოდნენ იმ შემოფარგლის საქმეს, რომელიც ნებადართულ იქნა მეფის მიერ ზოგიერთ პროვინციაში 1769 და 1777 წლებში“.

ვანი იდგილი ეკავა საფრანგეთის საგლეხო მეურნეობის განვითარების კუთრებით კი საშუალო და ღარიბი გლეხობის მეურნეობის განვითარების

სათემო მიწების საკითხი, რა თქმა უნდა, არ მიიღებოდა ისეთ გამწვავებულ ხასიათს იმ შემთხვევაში, თუ ფრანგ გლეხს (მხედველობაშია უმთავრესად საშუალო და ღარიბი გლეხი) საკუთარი მიწა ექნებოდა იმ რაოდენობით, რაც მას საშუალებას მისცემდა ოჯახიც გამოეყვება და ცოცხალი ინვენტარიც შეენახა.

ამის მიხედვით დაისმის საკითხი, თუ რამდენად იყო დაკმაყოფილებული მიწით ფრანგი გლეხი რევოლუციამდე, რა რაოდენობით გააჩნდა მას საკუთარი სახნავი მიწა.

საგლეხო მიწათმფლობელობის საკითხი საგნის საისტორიო ლიტერატურაში საბოლოოდ გარკვეული არ არის.

II

საგნის საისტორიო ლიტერატურაში ერთ დროს განმტკიცებული იყო აზრი, რომ საფრანგეთში, რევოლუციის წინ, მიწამ, მისი კონცენტრაციის გამო, თავი მოიყარა პრივილეგიური კლასების ხელში, რის შედეგად საფრანგეთის გლეხობის უმეტესი ნაწილი, იმავე რევოლუციის წინ, მიწათმფლობელობის გარეშე დარჩა. ამ აზრისაა შამპიონი, რამო, შარბონი და სხვა, რომელთაც აინტერესებთ წვრილი საგლეხო მესაკუთრეობის მდგომარეობა და საერთოდ ის საკითხი, თუ როგორ იყო განაწილებული მიწის საკუთრება სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფს შორის საფრანგეთში რევოლუციამდე.

Edme Champion-ი, როგორც ეს მისი წიგნის სათაურიდანაც ჩანს, ზემოაღნიშნულ საკითხს ჩვილის რვეულების მიხედვით არკვევს და კატეგორიულად აღნიშნავს, რომ უმეტეს შემთხვევაში სენიორი ფლობდა მიწის ერთ მესამედზე მეტს და ზოგიერთ შემთხვევაში თითქმის ნახევარზე მეტსაც¹. მას მოტანილი აქვს აგრე-

¹ *Champion, Edme. La France d'après les Cahiers de 1789. Paris. 1897. об. Chapitre X. Les campagnes et les droits féodaux. გვ. 133 და შემდეგ, მას მოტანილი აქვს სხვადასხვა ადგილი ჩვილი რვეულებიდან თავისი დებულების დასამტკიცებლად. „A Viarces le seigneur a un tiers du territoire; à Soisy sous Ehoilles, à Tigery, les trois quarts de la paroisse sont à des privilégiés qui ne paient aucune charge“, AP, V, 131, 138. „A Fosces on demande que le seigneur ne puisse avoir plus du quart ou du cinquième de la paroisse. იქვე გვ. 136. ზეგ. 1. „A Bruc, en Provençe „les habitants ne possèdent rien, Messire Georges de Roux étant le seul propriétaire et seigneur“—, AP, VI. 268 და სხვა.*

თუ *Arthur Young*-ის ცნობა, რომელიც საფრანგეთის ბევრ კლტ-ხეში (*Beauce*-ისა, *Picardie*-სა, არტუაში და სხვაგან) ვერ შეხვედრია მიწის წვრილ მესაკუთრეობას (*les petites propriétés*)¹

თუ ზოგიერთი ისტორიკოსის მიხედვით საფრანგეთში რევოლუციის წინ მრავალი იყო წვრილი მესაკუთრე გლეხი, შამპიონი-სათვის ეს აზრი მიუღებელია, ვინაიდან მისთვის გაუგებარი რჩება, თუ რის მესაკუთრე უნდა ყოფილიყო ნაგულისხმევი მრავალი გლეხი². რევოლუციის წინ, მისი მიხედვით, საფრანგეთში განვითარებული იყო მიწის უფრო მსხვილი მესაკუთრეობა და არა წვრილი მესაკუთრეობა. მიწა თითქმის მთლად აზნაურობისა და სამღვდელოების ხელში იმყოფებოდა³ და, თუ გლეხების განკარგულებაში მოიპოვებოდა მცირეოდენი ნაწილი მიწებისა, ესეც ან საშუალო ხარისხისა ანდა სრულიად უეარგისი იყო დასამუშავე-ბლად⁴.

მარიონი, რომელსაც ლუჩიკი ეკამათება, იმ აზრისაა, რომ საფრანგეთში, რევოლუციის წინ, უმთავრესად მიწების კონცენტრაციის პროცესთან გვაქვს საქმე, ვიდრე მათ დანაწილებასა და დაქუცმაცებასთან⁵. ამ დებულების დასამტკიცებლად იგი მიუთითებს *Cotes*-ს რაოდენობის შემცირებაზე ზოგიერთ მრევლში.

ფრიად მნიშვნელოვანია აღნიშნული საკითხისათვის ლუჩიკის გამოკვლევა *rîles des vingtîmes*-ს მიხედვით.

მისი გამოკვლევით *Cotes*-ს რაოდენობის შემცირება იმ მრევლებში, რომელიც მხედველობაში აქვს მარიონს, შედეგია არა მიწების კონცენტრაციის პროცესისა (ე. ი. რამდენიმე *Cotes*-ს ერთად შეერთებისა), არამედ კონტროლიორების მიერ მოცემულ ანგარიშებისა.

Cotes-ი წარმოადგენდა მიწის მცირე ნაკერს, რომელიც მფლობელის მიერ ხშირად დაუმუშავებელი რჩებოდა. ამგვარი მფლობე-

¹ *Champion, E., La France d'après les cahiers de 1789.* გვ. 13.

² *Ibidem.* გვ. 135. ნნ. 3. „...si les petits propriétaires avaient été très nombreux, de quoi auraient-ils été propriétaires?“

³ *Ibidem.* გვ. 136. „Les-textes ne sont pas rares où on lit que le seigneur est presque seul ou même seul propriétaire.“

⁴ *Ibidem.* გვ. 135. „...les bonnes terres sont à lui (ე. ი. სენიორისა), aux gens d'église, et les paysans n'en ont guère que de médiocres ou de mauvaises“.

⁵ *Лучицкий, Н. В. Крестьянское землеуладение во Франции накануне Революция, преимущественно в Лимузене, Клерв, 1900.*

ლობა გადასახადის შეწერისათვის ისეთი მცირე საკუთრება, როგორც რომ კონტროლიორები *Rôles des vingt-cinq*-ს შედგენის დროს შეუღლებრივ არ აღნიშნავენ მას. იმის გამო, *Rôles des vingt-cinq*-ის შესწავლის დროს, მკვლევარს ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს *Cotes*-ს რაოდენობა ზოგიერთ მრევლში მცირდება და მიწების კონცენტრაცია წარმოებდა.

ნამდვილად კი აქ ჩვენ საქმე გვაქვს, ლუიციკის აზრით, არა იმდენად მიწის კონცენტრაციასთან, რამდენადაც კონტროლიორების მოქმედებასთან და თუ მაინც ადგილი ჰქონდა კონცენტრაციას, ყოველ შემთხვევაში არა ისეთი მასშტაბით, როგორც ეს მარტიონს წარმოუდგენია¹.

ლუიციკი იძლევა ტაბულას იმის გამოსარკვევად, თუ როგორ იცვლებოდა *Cotes*-ს რაოდენობა ტულუზის ოლქის ამა თუ იმ მრევლში 1762 წლიდან 1782 წლამდე². როგორც ამ ტაბულიდან ირკვევა *Cotes*-ს რაოდენობა უცვლელი დარჩენილა აღნიშნულ ოლქის მხოლოდ ექვს მრევლში; 19 მრევლში იგი შემცირებულია, სამაგიეროდ 33 მრევლში კი გაზარდილა; ამგვარად, თუ აღნიშნულ მხარეში მაინც ადგილი ჰქონდა მიწის კონცენტრაციის პროცესს, ყოველ შემთხვევაში იგი უფრო სუსტი იყო, ვიდრე მიწის დაქუცმაცების პროცესი. ლუიციკი იძლევა ანალოგიურ ცნობებს (ტაბულების სახით) აგრეთვე ოვერნისა, ბერისა, ტურენისა ლიმუზენის შესახებ³ და დასძენს, რომ, თუ საფრანგეთში რევოლუციის წინ ადგილი ჰქონდა მიწების კონცენტრაციას, ყოველ შემთხვევაში, ეს პროცესი უფრო სუსტი იყო, ვიდრე მიწათმფლობელობის დეკონცენტრაციის პროცესი.

თუ საფრანგეთში, რევოლუციის წინ, ადგილი ჰქონდა მიწის საკუთრების დაქუცმაცების პროცესს, ამ შემთხვევაში დაისმის მეორე საკითხი, თუ ვის ხელში გადადიოდა დაქუცმაცებული მიწა, რა ხასიათისა იყო მიწის საკუთრების გადაჯგუფება და რა პროპორციით წარმოებდა მისი განაწილება სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფს შორის.

¹ Лущинский, Н. В. Крестьянское землеуладение во Франции накануне Революции, преимущественно в Лимузене. Киев, 1900, стр. 180.
² Ibidem. стр. 182, იხ. ტაბულა XXVII.
³ Ibidem. стр. 184, ბერში *Cotes*-ს რაოდენობის გადიდება 52-ჯერ სტარბობს მათ შემცირებას, ოვერნში—41-ჯერ, ტურენში—9-ჯერ და ლიმუზენში—29-ჯერ.

Rôles des vingtièmes-ში ყოველთვის აღინიშნებოდა მიწების შესყიდვისა და გაყიდვის ყოველი აქტი დაახლოებით 1791 წელს შემოღებულ ვადრე შემოიღებდნენ გადასახადების ახალ სისტემას¹. ბიბლიოთეკა

ამგვარი დოკუმენტალური მასალა საშუალებას იძლევა გამოარკვეულ იქნას, თუ რომელი სოციალური ჯგუფის სასარგებლოდ წარმოებდა მიწის საკუთრების დაქუცმაცება და განაწილება. ამიტომ აღნიშნული საკითხის გამოსარკვევად, ლუბიკი ისევ ამ დოკუმენტებს მიმართავს, რომელთა საშუალებითაც მან მიწის საკუთრების დაქუცმაცების საკითხი გამოარკვია.

მიწის საკუთრების დაქუცმაცების საკითხს შით უფრო მეტი მნიშვნელობა ეძლევა კიდევ იმ გარემოების გამო, რომ ხსენებული მეცნიერი მის წვრილ საგლებზე მიწათმფლობელობის ზრდის პროცესს უკავშირებს. მისთვის ეს ორი ინსტიტუტი რევოლუციის კრეატურას არ წარმოადგენს — ორივე პროცესს ადგილი ჰქონდა რევოლუციის წინაპერიოდში.

მიწის საკუთრების გადაჯგუფების პროცესის გამოსარკვევად იგი იღებს საფრანგეთის ჩრდილოეთს, ცენტრალურ ნაწილსა და სამხრეთს ცალ-ცალკე. ეს სამი მხარე განსხვავდებოდა ერთი მეორისაგან, როგორც აგრარული წყობილებით, ისე მრეწველობით, როგორც ისტორიული პირობებით, ისე თავისი დაწესებულებებითა და მოსახლეობით. მის კვლევის საგანს საფრანგეთის სამი კუთხე შეიღვენს: ტულუზა, ლიმუზენი და ლაონუა.

აქ მოტანილი გვაქვს მისი მხოლოდ ერთი ტაბულათაგანი (მისი ენა, საერთოდ, ტაბულებისა და უამრავი სტატისტიკური ციფრების ენა), რომელიც *Laonnois*-ს ეხება იმ მხრით, თუ როგორ მიმდინარეობდა საკუთრების ვადრეჯგუფება წოდებებს შორის 1750 წლიდან 1785 წლამდე².

¹ *Vingtièmes*-ის ობიექტს წარმოადგენდა მიწა, სენიორული რენტა და მრეწველობა. იგი შემოღებულ იქნა 1749 წელს. მეფის ყოველი ქვეყნარბობი (*taxe*), რა წოდებასაც არ გუთვნიდა იგი, ვალდებული იყო გადაეხადა თავის წმინდა შემოსავლიდან აღნიშნული გადასახადი, რომელიც 5%, უფროდა, ყოველი მოძრავი და უძრავი ქონება, რომელიც ეს შემოსავალს იძლეოდა (იქნებოდა ეს სამრეწველო საწარმოო, ფულადი კაპიტალი, მიწა, საძოვარი ადგილები და სათიბი, თუ ცენზი (ზენზი), რენტა, *primes*, *primes*, თუ სენიორული უფლებები და სხვა) კვეთდებარებოდა აღნიშნულ გადასახადს. იმ. Лущинский, Н. В. სტენ. ნაშრომი, გვ. 25-26.

² ტაბულა გვიჩვენებს, რომ გლეხობას *Laonnois*-ს მხარეში, აღნიშნული წლების განმავლობაში, გაუფართოებია უმთავრესად ბურჟუაზიის ანგარიშზე თავისი მიწათმფლობელობა 264% არაპროცენტით. ყველაზე უფრო დაზარალებულა ლაონ-

სამღვდულოებას ლაონუას რაიონში თითქმის არავითარ შემთხვევაში წილგება არ მიუღია მიწების ყიდვა-გაყიდვაში და მოგვიანებით კი ბაღ მიწის საკუთრების გადაჯგუფებაში, როგორც ეს მოტანილი ტაბულიდან ჩანს, ერთი მხრით აზნაურობა და ბურჟუაზია, მეორე მხრით კი გლეხობა ყოფილა. აზნაურობა ისე არ დაზარალებულა, რამდენადაც დაზარალებულა ბურჟუაზია, მაგრამ მას ვერც იმდენი მოუგია, რამდენიც მოუგია გლეხობას. ლაონუას რაიონში გლეხობა უფრო მოგებული გამოსულა, ვიდრე ბურჟუაზია და აზნაურობა.

ტფილუზაშიც საგლეხო მიწათმფლობელობა ბურჟუაზიისა და არისტოკრატების მიწათმფლობელობის ანგარიშზე გაფართოებულა, რაც შეეხება ლიმუზენის რაიონს, მართალია, აქ ბურჟუაზია უფრო მოგებული აღმოჩენილა, ვიდრე ლაონუას რაიონში — მას თითქმის ოთხჯერ მეტი შეუძენია შედარებით აზნაურობასთან, მაგრამ, რაც მას 1779-1791 წლების განმავლობაში შეუძენია, ისევ მთლიანად გაუყიდა და თანმიუყოლებია ის მიწებიც, რომელიც მას 1779 წლამდე ჰქონდა შეძენილი.

ამგვარად, ლიმუზენში ბურჟუაზიას არ გაუწყვეია მიწების კონცენტრაციის აგენტის როლი, პირიქით, იგი მიწების დამკვეთებად და დამმანაწილებელ როლში გამოსულა — მას ხუთი ათასს მთ-მდე მიწა უმთავრესად გლეხებისათვის მიუყიდა. ამ რაიონშიც გლეხობას მეტი მიწები შეუძენია, ვიდრე აზნაურობასა და ბურჟუაზიას. აქ თითქმის ერთადერთი შემსყიდველი მიწებისა გლეხობა ყოფილა.

საკუთრების გადაჯგუფების პროცესი ლიმუზენში, ლუიციას მიხედვით, სრულიადაც არ იწყვედა მიწის საკუთრების კონცენტრაციას, პირიქით, იგი აწილდა და აქვეყნებდა მიწის საკუთრებას, იგი წერილ შესაკუთრებას ჰქმნიდა, ამრავლებდა წერილ საგლეხო მიწათმფლობელობას.

აღნიშნული დებულება ლუიციას ახალი არ არის საგნის საისტორიო ლიტერატურაში. მასზე ადრე ამავე დასკვნამდე მივიდა ტოკვილი: „C'est donc suivre une erreur commune que de croire que la division de la propriété foncière dat en France de la Révolution; le fait est bien plus vieux qu'elle“¹. ტოკვილი, ასე ეთქვათ, მამა-

¹ Tocqueville, A. L'ancien régime et la Révolution, Paris, 1877, 28-38.

მთავარია იმ ცნობილ მიმართულებებსა, რომლის მიხედვითაც საფრანგეთში რევოლუციის წინ აღდგილი ჰქონდა წერილ-მესაკუთრეობას. ლუიციკიმ განაწილარა ტოველის დებულება და სტატისტიკური მეთოდით ფართოდ და დამაჯერებლად დაასაბუთა იგი. თვით ფრანგი ისტორიკოსები აღნიშნავენ ლუიციკის დიდ დამსახურებას ამ მხრით და ანგარიშს უწევენ მას.

სულ სხვა აზრისაა ცნობილი რუსი მეცლევარი მ. კოვალევსკი: იგი უარყოფს ტოველის აზრს: „...не помещало Токвилю, по примеру составителей „Кутюрье XVI и следующих столетий, говорить о крестьянском землевладении, как о собственности, и признавать особенностью „старого порядка“ то дробление недвижимых имуществ на мелкие участки, какое продолжается во Франции и по настоящий день“¹. ამასთან დაკავშირებით კოვალევსკი ეყაბათება აგრეთვე ლუიციკის და უარყოფს მ-ს მიერ წამოყენებულ დებულებას კერძო საგლებო მიწათმფლობელობის შესახებ.

თუ ლუიციკისათვის უდავოა, რომ საფრანგეთში რევოლუციის წინ ფართოდებოდა წერილი საგლებო მესაკუთრეობა, სამაგიეროდ კოვალევსკისათვის ეს სრულიად არ შეესაბამება სინამდვილეს — „...на самом деле эти мелкие собственники, აღნიშნავს იგი, оказываются не более, как с'емщиками или фермерами“².

რევოლუციამდელ საფრანგეთში, — ამბობს კოვალევსკი, — „...известно было одно зависимое владение сельских возделывателей земли, нечто подобное вечно наследственной аренде, связанной, где с несением барщины, где — с платежом оброка деньгами или натуральными продуктами“³. საფუძველს იგი ეძებს უმთავრესად საფრანგეთის სხვადასხვა კუთხის ჩვილთა რევოლუციებში და ყოველთვის ერთსა და იმავე ფორმულას იძლევა. ამ რევოლუციებიდან მიღებული ფაქტები და შთაბეჭდილება, — ამბობს იგი, — неблагоприятно признанию широкого распространения мелкой крестьянской собственности — именно собственности, а не пользования, пожизненного или наследствен-

¹ М. Ковалевский, Происхождение мелкой крестьянской собственности во Франции, СПб. 1912. стр. 38.

² იგივე, სვ. 16.

³ იგივე, სვ. 2.

ного¹. ებება იგი რა კერძოთ ნორმანდიას, აღნიშნავს ცენტრალურ სტაბლანაх — собственниках я не нахожу никаких признаков². „О мелкой собственности во многих приходях нет и помину“³.

კოვალევსკი არ უარყოფს, რომ ლუზიციის ზედმიწევნით შესწავლილი აქვს ლიმუზენი გლეხ მესაკუთრეების რაოდენობის გამოკრევის მიზნით, მაგრამ დასძენს: „Для меня далеко недоказанным является, впрочем, утверждение, что крестьяне Лимузена пользовались своими землями, как собственники, а не как наследственные с'емщики (კურსივი ყველგან ჩვენია), т. е. признание за ними характера собственников местными обычаями не исключало возможности ... платежа ими оброка помещикам“⁴.

ჩვენ აღარ შევზრდებით ლუზიციისა და კოვალევსკის მიერ ატეხილ დავაზე. მოკლედ რომ ვთქვათ, საკითხი ისმოდა ცენზიტარული მიწათმფლობელობის შესახებ, თუ როგორ უნდა გვესმოდეს იგი, როგორც სრული თავისუფალი საკუთრება, თუ როგორც მოკლევადიანი ანდა სამუდამო მემკვიდრეობითი იჯარა.

ამგამოდ, ვეხებით რა სათემო მიწების საკითხს, ჩვენთვის მნიშვნელობა არა აქვს იმ საკითხს, თუ რას წარმოადგენდა ის მიწა, რომელიც ხელთ მქონდა რეგულუციამდელ ფრანგ გლეხს — მის სრულ საკუთრებას, თუ იჯარით აღებულ მიწას.

თუ იმ დროს „კუტუმების“ (ადათობრივი სამართლის) მიხედვით მოიჯარე გლეხი ითვლებოდა მესაკუთრედ⁵, მაშასადამე, იგივე „კუტუმები“ მას უფლებას აძლევდნენ ესარგებლა სათემო მიწებით. იმდროინდელი მოიჯარე გლეხიც დაინტერესებული უნდა ყოფი-

¹ М. Ковалевский, Происхождение мелкой крестьянской собственности во Франции, СПб, 1912, стр. 14.

² იგივე, გვ. 18.

³ იგივე, გვ. 29.

⁴ იგივე, გვ. 4.

⁵ კოვალევსკის იგივე ნაშრომი, გვ. 38. „Так как барщина исчезла уже в большинстве провинций, уступая место чиншевому праву или оброку, то неумудрено, что с XVI столетия, Кутумье — своды земского права отдельных областей и округов Франции — стали применять к крестьянскому владению термин „собственность“, неширкая на то, что это владение обременено было, как натуральными, так и денежными платежами в пользу сеньера“.

ლიყო სათემო მიწების სვე-ბედით. ამიტომ, ამეამად, ¹ ჩვენთვის სულერთია — გლეხი მიწის მესაკუთრე იყო ლუჩიკის გაგებით, თუ იგი იყო მხოლოდ მიწის მოთჯარე კოვალევსკის გაგებით. ორივე შემთხვევაში რევოლუციამდელ ფრანგ გლეხს სჭირდებოდა სათემო მიწები.

მართალია, ყოველ ჩვენთვის უეჭოდან გაიმეოროს კოვალევსკისთან ერთად, რომ: „Ею одной (ე. ი. საფრანგეთის 1739 წლის რევოლუციის მიერ) вызвана к жизни ... мелкая крестьянская собственность¹, свободная от всех пут, как сеньориального права, так и аграрного коммунизма“², მაგრამ ისიც ხომ საყოველთაოდ ცნობილია, რომ რევოლუციამდელ საფრანგეთში ფრიად გავრცელებული იყო ცენზიტარული მიწათმფლობელობა, რომ მის აქ ფართო ადგილი ეკავა და რომ ცენზიტარი აგრეთვე საჭიროებდა სათემო მიწებს.

ამასთანავე საყოველთაოდ ცნობილია ისიც, რომ რევოლუციამდელ საფრანგეთში ადგილი არ ჰქონდა ისეთ მოვლენას, რასაც ადგილი ჰქონდა ინგლისში აგრარული გადატრიალების შედეგად, რომ რევოლუციამდელ საფრანგეთში გლეხობა არ იყო ისე მასობრივად გაუმეორებული, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა ინგლისში აგრარული გადატრიალების შედეგად; და მაშასადამე, XVIII საუკუნის საფრანგეთისა და ინგლისის აგრარული წყობილების სურათი სულ სხვადასხვა იყო.

ამას არ უარაყოფს თვით კოვალევსკიც, როგორც ზემოთ დავინახეთ, კოვალევსკი, მართალია, უსავეედურებს ტოკვილს, რომ იგი საგლეხო მიწათმფლობელობას სთვლის საკუთრებად და უძრავი ქონების დაქუცმაცებას კი „ძველი რეჟიმის“ დამახასიათებელ თვისებად, მაგრამ ამავე დროს კოვალევსკი შენიშნავს: „В известном смысле он (ე. ი. ტოკვილი) был прав: это особенно выступает при сопоставлении французских порядков с английскими“³.

¹ აქ მხედველობაშია არა ის, რომ საფრანგეთის რევოლუციამ მთა მ რ ა ვ ე ლ ა წერილი საგლეხო მესაკუთრეობა (ეს სულ სხვა ცალკე სადავო საკითხს შეადგენს) არამედ მხედველობაშია ის, რომ საფრანგეთის რევოლუციამ ფეოდალური პირობითი მესაკუთრეობა (условное землевладение) აქცია თავისუფალ და სრულ (მურყვანოვად) მესაკუთრეობად და მიწათმფლობელობად.

² კოვალევსკის აღნიშნული ნაშრომი, გვ. 47.

³ М. Ковалевский, Происхождение мелкой крестьянской собственности, стр. 38.

კოვალევსკის აქ მხედველობაში აქვს შეცხვარეობა, რომელმაც სრულად შეცვალა ინგლისის სოფლის სოციალური წყობილება. ადგილი არ ჰქონდა საფრანგეთში. ამის შემდეგ იგი დასაბუთებს: „Эти различия имели ближайшим своим последствием сохранение во Франции мелкого земледелия и, наоборот, округление поместий и ферм в Англии“¹.

ვიმეორებთ, ჩვენ ამჟამად გვაინტერესებს მხოლოდ ის, რომ რევოლუციამდელი საფრანგეთის გლეხობას მოეპოვებოდა დასამუშავებელი მიწა, რასაც არ უარჩყოფს კოვალევსკი და ამჟამად არ გვაინტერესებს ის, თუ რა სახით ფლობდა ფრანგი გლეხი მიწას — კერძო საკუთრების სახით, თუ შემკვიდრეობითი იჯარის მსგავსი სახით. ორივე შემთხვევაში ფრანგ გლეხს ესაქიროებოდა სათემო მიწა.

ლუჩიცკისათვის უდავოა, რომ საფრანგეთში უკვე რევოლუციამდე წარმოებდა საკუთრების დაქუცმაცება და ამასთანავე მრავლდებოდა წვრილი საგლეხო მიწათმფლობელობა.

ამასვე ადასტურებს ცნობილი ფრანგი მეღვინეარი *Henri Sée*: „ლუჩიცკიმ თავისი გამოკვლევებით ძალიან შეუწყო ხელი იმ ტეზის მართების საბოლოო დადგენას², რომ საგლეხო მიწათმფლობელობა არსებობდა საფრანგეთში მთელი მე-18 საუკუნის განმავლობაში და ადგილი არ ჰქონდა, ამავე საუკუნის დამლევს მიწის საკუთრების კონცენტრაციას“³. ჰანრი სე-ს აზრით საფრანგეთში მრავლად მოიპოვებოდა გლეხი-მესაკუთრე, რასაც ადგილი არ ჰქონდა სხვა ქვეყნებში⁴.

¹ М. Ковалевский, Происхождение мелкой крестьянской собственности, стр. 39.

² Указания на перемены владельцев, встречающиеся в *rolles de vingtièmes*, აღნიშნავს ჰანრი სე, სწორედ დავე შევძლებოდა, რომ ნაკადი რევოლუციის უზარმაზარად დაზოგავდა, სრულდებოდა რევოლუციის შემდეგ „საგლეხო მიწათმფლობელობის“³. იხ. *Henri Sée* „Чем экономическая и социальная история Франции в XVIII в. обязана трудам Лущицкого“. Научный исторический Журнал“ под ред. профессора Кареева, Н. И. 1914 г. № 4, т. II, в. 2, стр. 24.

³ *Henri Sée*. დასახელებული ნაშრომი, გვ. 24.

⁴ იხ. იგივე, გვ. 24. „Во Франции было много крестьян-собственников; это был общественный класс, который мы точно стали бы искать в восточной Германии... в России, даже в Италии и в Англии“. იხ. „Научный Исторический Журнал“ под ред. проф. Кареева. 1914 г. № 4, т. II, в. 2.

თუ საფრანგეთში უკვე რევოლუციამდე განვითარებულს წყვეტილი წვრილი საგლეხო მიწათმფლობელობა (თუნდაც შემკვრივად, როგორც იჯარის სახით), ვასაგები უნდა იყოს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საფრანგეთის გლეხობისათვის სათემო მიწებს, თუ რამდენად საჭირობოროტო და მტკიცეულ საკითხს წარმოადგენდა იგი „ძველი საფრანგეთისათვის“¹ და, თუ რა საპასუხისმგებლო ამოცანა იდგა 1789 წლის რევოლუციის წინაშე, რომელიც მოწოდებული იყო გადაეწყვიტა სხვა საკითხებთან ერთად აგრეთვე სათემო მიწათმფლობელობის საკითხი.

III

როგორც უკვე ნათქვამი იყო, ჯერ კიდევ მე-14 საუკუნიდან მოყოლებული, წარმოებდა სათემო მიწების მითვისება სენიორების მიერ. სათემო მიწების დატაცების პროცესმა უკვე ისეთი ფართო ხასიათი მიიღო მე-16 საუკუნეში და ისეთ საფრთხეში ჩააყენა გლეხების მეურნეობა სათემო მიწების ფონდის შემცირების გამო, რომ თვით მთავრობა იძულებული გახდა მიეღო ამის საწინააღმდეგოდ ერთგვარი ზომები. საერთო საძოვრების უქონლობა გამოიწვევდა შინაური პირუტყვის რაოდენობის შემცირებას. ამასთან დაკავშირებით გლეხებს მოაკლდებოდათ მიწების განოციერებისათვის საჭირო სასუქი, რასაც შედეგად მოჰყვებოდა ცუდი მოსავალი. გლეხი უკიდურესად გაღატაკდებოდა და მთავრობისათვის უფარგისი საგადასახადო ობიექტი შეიქმნებოდა.

მაგრამ მთავრობა უძლური აღმოჩნდა ბოლო მოეღო ამ არასასურველ გარემოებისათვის. იგი რადიკალურ ზომებს ვერ მიიღებდა, ვინაიდან სავრძნობლად შელახავდა იმ კლასის ინტერესებს, რომელთაც თვით ედგა დარაჯად. მთავრობას ერთი გამოსავალი ღარჩებოდა — მიეცა ამ გარემოებისათვის კანონიერი საბე და განსა-

¹ Henri Sic. „La vie économique et les classes sociales en France au XVIII siècle“. Paris. 1924. გვ. 54-55. „Dans l'économie sociale de l'ancienne France, les biens communaux ont joué un rôle fort important. Quelle que soit leur origine, qu'ils marquent la survivance d'une ancienne propriété collective ou qu'ils dérivent de droits d'usage concédés par les seigneurs, en fait, ils ont le caractère juridique d'une propriété indivise entre le seigneur et ses sujets, et, à considérer leur valeur économique, ils apparaissent comme tout à fait indispensables pour les paysans, qui ont besoin de bois pour le chauffage et la glandée, et de pâturages pour la nourriture de leur bétail“.

ზღვრულ პირობებში ჩაეყენებინა. 1669 წელს გამოცემულ „მანდატში“ ნანსით ლუი მე-14-ე უფლებას აძლევდა სენიორებს ტრანსპორტის მანქანების მიხედვით გამოეყოთ სათემო მიწებიდან შესამედი ნაწილი თავის საკუთრებად (*droit de triage*). აღნიშნული წლიდან ხანგრძლივად დაკანონდა სათემო მიწების „უზურპაციები“.

დამფუძნებელი კრება (კონსტიტუანტი), როგორც საკანონმდებლო ორგანო, რომელიც რევოლუციის დროს მოქმედებდა, რა თქმა უნდა, ვხვას ვერ აუხვევდა ტრიაციის კანონს. მას უნდა გაეფუძმებინა იგი და ამავე დროს უნდა დაებრუნებინა გლეხებისათვის სენიორების მიერ იმავე კანონის ძალით მითვისებული სათემო მიწები. მაგრამ ეს მეორე საკითხი დამფუძნებელმა კრებამ ხელუხლებელი დასტოვა. სათემო მიწების საკითხის შესწავლისათვის და გადასაწყვეტად დამფუძნებელ კრებას არ გამოუყვია ცალკე სპეციალური კომიტეტი, რაც უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა. ამ საკითხს იხილავდა ორი კომიტეტი — *Comité d'agriculture et de commerce* (მიწათმოქმედებისა და ვაჭრობის კომიტეტი) და *Comité des droits féodaux* (ფეოდალურ უფლებათა კომიტეტი). მეორე კომიტეტს, სხვა აგრარულ საკითხებთან ერთად, უნდა შეესწავლა სათემო მიწების საკითხიც. მის კომპეტენციაში შედიოდა აგრეთვე „ტრიაცითან“ დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტა.

დადგენილება „ფეოდალურ უფლებათა კომიტეტის“ დაარსების შესახებ დამფუძნებელმა კრებამ ოთხი აგვისტოს ღამის ფრიად ცნობილი სხდომის შემდეგ მიიღო, საბელდობრ, 1789 წლის 12 აგვისტოს.

მისი მუშაობის მთლიანი სურათი შეიძლება აღდგენილიყო მისი სხდომების ოქმებიდან, მაგრამ ამგვარი რამ არ შენახულა.

ფეოდალურ უფლებათა კომიტეტი თავდაპირველად შედგებოდა 30 წევრისაგან, მაგრამ შემდეგში წევრების რაოდენობა შემცირდა. მისი წევრების უმრავლესობა შესამე წოდებას ეკუთვნოდა და არა აზნაურობას, მაგრამ კომიტეტი თავისი შემადგენლობით კონსერვატიული მიმართულებისა იყო. მარტო ის ფაქტი, რომ 30 წევრიდან 16 ვეჭილი იყო და მხოლოდ ორი გლეხი (დანარჩენი იყვნენ აზნაურები და სხვადასხვა პროფესიის პირნი) კარგს არაფერს უქადდა საფრანგეთის გლეხობას მისთვის საჭირობოროტო საკითხების გადაწყვეტის საქმეში. 16 ვეჭილი — ფეფდისტი, ფეოდალურ უფლებათა სპეციალისტი, რომელთა შორისაც იმყოფებოდა იმ დროისათვის ფრიად ცნობილი ორი იურისტი — ტრონშე და მერლენი.

დაკავშირებული იყვნენ გაბატონებულ კლასებთან თა უფლებები და დროისკენ გაიფურებოდნენ. კომიტეტის მუშაობის ხელშეწყობაში ამ ორ ცნობილ იურისტს ზაუვარდა ხელში და კომიტეტის მუშაობაც ისე წარიმართა, რომ გლეხებს იმედი გაუცრუვდათ.

ეს ის კომიტეტი იყო, რომელმაც 1790 წლის 15 მარტის აგრა-რული დეკრეტის პროექტი შეიმუშავა. დეკრეტი უმთავრესად სენი-ორულ გადასახადების მოსპობის საკითხებს სწევდა, მაგრამ მისი რამდენიმე მუხლი ტრიაციის კანონსაც ეხებოდა. ამ დეკრეტის II კარის 30-ე მუხლით უქმდებოდა ტრიაციის კანონი¹. მაგრამ დამ-ფუძნებელი კრება ვერ დაიკმაყოფილებდა გლეხობას მარტო ტრი-აციის კანონის მოსპობით; ვლებოდა, ამეამად, ამ რევოლუციურ ხანში, მოითხოვდა უფრო მეტს, სახელდობრ, იმ სათემო მიწების დაბრუნებას, რაც მითვისებული ჰქონდათ სენიორებს რევოლუციის დაწყებამდე. ამგვარი ნაბიჯის გადადგმა ვერ გაბედა დამფუძნე-ბელმა კრებამ, ანდა, უკეთ რომ ეთქვათ, არ გაბედა და ნახევარ ვხაზე შეჩერდა საკითხის რადიკალურად გადაწყვეტის საქმეში. ამ მხრით მას რეალური რამ არ მიუცია გლეხობისათვის. მართალია, იმავე დეკრეტის 31 მუხლის ძალით გლეხებს შეეძლოთ დაებრუნე-ბინათ სენიორის მიერ მითვისებული სათემო მიწები, თუ კი დაუმ-ტკიცებდნენ წერილობითი საბუთებით თავიანთი მფლობელობის უფლებას ხსენებულ მიწებზე. ამის დამტკიცება უნდა მომხდარიყო სათანადო ტრიბუნალის მეშვეობით. წერილობითი საბუთების წარ-დგენის ვადა დადებული იყო ხუთი წლით. მაგრამ მფლობელობის დამადასტურებელი წერილობითი საბუთები იშვიათად თუ მოეპო-ვებოდათ გლეხებს და თუ მოეპოვებოდათ, მაინც ვერ მიაღწევდნენ ურეტეს შემთხვევაში თავის მიზანს, ვინაიდან ტრიბუნალი გაბა-ტონებული კლასების ინტერესებს ემსახურებოდა. ამ გარემოების გამო სენიორების მიერ მითვისებული სათემო მიწები, უმეტეს შემ-თხვევაში, ისევ სენიორების ხელში რჩებოდა.

1790 წლის 15 მარტის დეკრეტით დამფუძნებელმა კრებამ, მარ-თალია, გააუქმა 1669 წლის „ტრიაციის“ კანონი, მაგრამ ამით მან

¹ ხსენებული დეკრეტის II კარის 30-ე მუხლში აღნიშნული იყო შემდეგი: „1669 წელს გამოცემული ორდონანსის XXV კარის მეორე მუხლით დაწესებული ტრიაციის კანონი წელბისა და ტყეების შესახებ ამიერიდან ისპობა“. იხ. *Dussier Collection complète des lois, décrets, ordonnances etc.*, ტ. I, გვ. 172, ციტირებულია კენისკისა და პონიაკოვის მიხედვით — *Общинный землевладение в эпоху великой Французской революции*, стр. 81.

მხოლოდ იურიდიულად გააფორმა ფაქტიურად შექმნილი მდგომარეობა, ვინაიდან 4 ავეისტოს ცნობილ დეკრეტთან დაკავშირებით გლახობა თვითნებურად ეუფლებოდა სენიორების მიერ დატყვევულ სათემო მიწებს და, მაშასადამე, თვით რევოლუციურ პროცესში ფაქტიურად ბოლო ეღებოდა ტრიაციის კანონს. სენიორების მიერ რევოლუციამდე მითვისებული სათემო მიწები კი დამფუძნებელმა კრებამ არ დაუბრუნა გლახებს, რაც იმავე გლახებისათვის მთავარ მოთხოვნას წარმოადგენდა. პირაქით, 1790 წლის 15 მარტის შემდეგ დამფუძნებელი კრება თანდათან უფრო გაბედულად ააშკარავებდა სხვადასხვა დეკრეტისა და განკარგულების სახით თავის მიდრეკილებას პრივილეგიურ კლასებისადმი. ასე, მაგალითად, 1791 წლის 13 აპრილის კანონით მან დაუმტკიცა და დაუკანონა სენიორებს მათ მიერ რევოლუციამდე მითვისებული სათემო მიწები¹.

როგორც დამფუძნებელ კრებას, ისე მის ფეოდალურ უფლებათა კომიტეტს, აზრადაც არ ჰქონდა რეალური გადაწყვეტი ზომები მიეღო გლახების სასარგებლოდ სათემო მიწების საკითხის მოგვარების საქმეში, მაგრამ გლახობა დედად და დამფუძნებელი კრება, რომელსაც საერთოდ არ სურდა რაიმე დაეთმო გლახობისათვის, ამ შემთხვევაში იძულებული შეიქმნა რაიმე ნაბიჯი გადაედგა. დამფუძნებელ კრებას სურდა რეპრესიული ზომები მიეღო შეამზობე გლახობის მიმართ, მაგრამ ამისათვის საჭირო იყო წინასწარ ისეთი შთაბეჭდილება შეექმნა, რომ თითქოს, მან ხსენებული საკითხი გლახების სასარგებლოდ გადაჭრა. თუ ამის შემდეგაც გლახობა არ დაშოშმანდებოდა, მას ფორმალური უფლება მიეცემოდა რეპრესიებისათვის მიერთა. საჭიროა რეპრესიები ერთგვარა რეფორმების შემდეგ — ასეთი იყო მოსაზრება და ტაქტიკა დამფუძნებელი კრებისა. სათემო მიწების საკითხს, ისე როგორც სენიორული გადასახადების მოსპობის საკითხს, იგი იძულებით სწყვეტდა და უდილობდა საქმე ისე მოეგვარებინა, რომ არ დაეზარალებინა გაბატონებული კლასები და ამავე დროს გლახობისათვისაც მოეჭ-

¹ აღნიშნული კანონი ეტოვებდა სენიორებს არა მარტო რევოლუციამდე მითვისებულ სათემო მიწებს, არამედ აგრეთვე იმ სათემო მიწებსაც, რომელნიც მათ მიერ მითვისებულ იქნა რევოლუციის დაწყებოდან 4 ავეისტომდე. მაგრამ რევოლუციის დაწყების შემდეგ რომელი ერთი სენიორი გაბედავდა სათემო მიწების მითვისებას. იხ. *Duvergier. Collection complète des lois...* ტ. II, გვ. 35, მუხლი 7-13. ციტირებულია ენციკლისა და ლენინაევის მიხედვით — *Общественные земли в эпоху великой Французской революции*, стр. 83.

ვენებინა, რომ მან საკითხი მის სასარგებლოდ გადასტუმრებულად
 ხის გადაქრა დამფუძნებელი კრებისათვის მიზანი კი *ენი ვალიონის*
 მედ საშუალება, იგი მისთვის პოლიტიკური ხასიათის ზომა იყო.

მოსალოდნელი იყო, რომ სათემო მიწების საკითხს, ერთგვარად
 წინ წასწევდა საკანონმდებლო კრება შედარებით დამფუძნებელ
 კრებასთან.

IV

ზსგავსად დამფუძნებელი კრებისა, საკანონმდებლო კრებასაც
 (ლევსლატივს) ორი კომიტეტი მოეპოვებოდა, რომელთაც სათემო
 მიწების საქმის მოგვარება ეჭვმიტანილობა: სამიწათმოქმედო კო-
 მიტეტი (*Comité d'agriculture*) და ფეოდალური კომიტეტი (*Comité
 de féodalité*). ორივე კომიტეტი 1791 წლის ოქტომბერს ჩამოყა-
 ლიბდა. როგორც სათანადო წყაროებიდან იჩვენება, ფეოდალურ
 კომიტეტს ნაწილობრივ ხელი აუღია სათემო მიწების საკითხზე¹
 და ეს უკანასკნელი უმთავრესად სამიწათმოქმედო კომიტეტის გან-
 სახილველი ობიექტი გამხდარა².

სამიწათმოქმედო კომიტეტი, როგორც ეს სათანადო დოკუმენ-
 ტებიდან ჩანს, 24 წევრისაგან შედგებოდა³. აქედან უმეტესი ნა-
 წილი მოხელეებისა და ბურჟუაზიის წარმომადგენლებისაგან იყო
 შემდგარი და არა ფეოდალისტ-იურისტებისაგან, საერთოდ. არა ფეო-
 დალური ელემენტებისაგან, რომელთაც თართო ადგილი ეკავათ
 დამფუძნებელი კრების ფეოდალურ უფლებათა კომიტეტში (*Comité
 des droits féodaux*) და რომელნიც უფრო კონსერვატული მიმართუ-
 ლებისა იყვნენ.

¹ თემთა ძველი გარკვევით თქმა, თუ რამდენად იღებდა მონაწილეობას ფე-
 დალური კომიტეტი სათემო მიწების საკითხის გადაწყვეტაში ამავე კომიტეტის
 ოქმების უქონლობის გამო.

² ფეოდალური კომიტეტის შესახებ იხ. Gerbault et Schmidt. „Procès — ver-
 baux des comités d'agriculture et de commerce de la Constituante et de la
 Législative“. ტ. II. შესავალი.

³ „...sept cultivateurs et propriétaires; un agronome; un membre de l'Acadé-
 mi des Sciences; un négociant; un marchand voiturier par eau; un maître
 de poste; trois membres de directoire de département; quatre administrateurs
 de département; un procureur général syndic de département; deux procu-
 reurs syndics de district; un juge de tribunal et un maire de commune“. *Procès — verbaux des Comités d'agriculture et de commerce de la Constituante
 de la législative et de la Convention*, publiés et annotés par Gerbault et
 Schmidt (Collection de documents inédits); tome II. Introduction p. VI.

რამდენადაც საკანონმდებლო კრების სამიწათმოქმედო განსხვავდებოდა თავისი შემადგენლობით დამფუძნებელი კრების ფეოდალური კომიტეტისაგან, იმდენად მოსალოდნელი იყო, რომ სამიწათმოქმედო კომიტეტი ოფრო კატეგორიულად დააყენებდა სათემო მიწების საკითხს. ეს ასეც მოხდა, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ეს არ მომხდარა მხოლოდ თვით საკანონმდებლო კრებისა და მისი სამიწათმოქმედო კომიტეტის ნებაყოფლობით. მათზე მოქმედებდა აგრეთვე გარეშე ძალა — ქალაქისა და სოფლის ფართო მასების მოძრაობა (ვანჯეა, 10 აგვისტოს გადატრიალება და სხვა).

საკანონმდებლო კრების სამიწათმოქმედო კომიტეტის წინაშე შედარებით უფრო რთული საკითხი იდგა გადასატრეღად სათემო მიწების შესახებ, ვიდრე დამფუძნებელი კრების ფეოდალური კომიტეტის წინაშე. ეს კიდევ ერთი განსხვავება იყო მათ შორის. თუ დამფუძნებელმა კრებამ, როგორც ეს ზემოთ დავინახეთ, მოსპოტრიაფის კანონი და ამით დაქაყოფილდა, სამაგიეროდ საკანონმდებლო კრებას რევოლუციის გართულებულ პირობებში, უნდა გადაეწყვიტა აზნაურების მიერ დატაცებული სათემო მიწების დაბრუნების საკითხი და ამ სათემო მიწების გაყოფის საკითხიც.

სენიორების მიერ დატაცებულ სათემო მიწების დაბრუნებაში დაინტერესებული იყო მთელი გლეხობა, მაგრამ სათემო მიწების გაყოფაში კი დაინტერესებული იყო მხოლოდ შეძლებული გლეხობა და ისიც არა მთელი ფენა, აღებული მთელი საფრანგეთის მასშტაბით, არამედ მხოლოდ ერთი ნაწილი ამ ფენისა.

სამიწათმოქმედო რაიონებში შეძლებული გლეხობა, რა თქმა უნდა, დაინტერესებული იყო როგორც სენიორების მიერ მითვისებული სათემო მიწების დაბრუნებაში, ისე ამ მიწების გაყოფაში, გაყოფილიყო ეს მიწა თემის წევრებს შორის კერძო საკუთრებად. ამგვარი რაიონების შეძლებული გლეხები დაინტერესებული იყვნენ გაეყოთ აგრეთვე საკუთრებად თემის წევრებს შორის ის სათემო მიწებიც, რომლებიც თვით თემის საერთო მფლობელობაში იმყოფებოდა, რომლებითაც თემის ყოველი წევრი თანასწორი უფლებით სარგებლობდა. თუ სათემო მიწები სამიწათმოქმედო რაიონებში გაყოფილი იქნებოდა თემში შემაგულ წევრებს შორის პირდაპირი პროპორციით მიმართ ამა თუ იმ წევრის საკუთარი სახნავი მიწისა, რა თქმა უნდა, ეს ფრიად ხელსაყრელი იქნებოდა შეძლებული გლეხისათვის. ეს უკანასკნელი ამიტომ კატეგორიული მომხრე იქნებოდა სათემო მიწების გაყოფისა. მას ერგებოდა სათემო მიწები-

დან გაყოფის დროს უფრო მეტა წილი, ვიდრე იმ გლეხს, რომელსაც საც ვაცილებით ნაკლები საკუთარი მიწა გააჩნდა, ვიდრე გლეხს, რომელსაც უამისოდაც საკმაო მიწა ჰქონდა, კიდევ მნიშვნელოვან ნაწილს მიიღებდა სათემო მიწებიდანაც და ამგვარად მას ხელში ჩაუვარდებოდა იმდენი ადგილ-მამული, რომელიც მას საშუალებას მისცემდა თავისივე საკუთარ მამულზე გამოეყვება თავისი შინაური პირუტყვი. ამის მიხედვით მისთვის საჭირო აღარ იქნებოდა სათემო მიწების არსებობა და ატყალებლობა.

მაგრამ, თუ ავიღებთ ისეთ რაიონებს, სადაც უმთავრესად მეჯოგეობა იყო განვითარებული, შეძლებული გვხვობა, რომელიც ამგვარ რაიონებში აგრეთვე მეჯოგეობას მისდევდა, რა თქმა უნდა, წინააღმდეგი იქნებოდა სათემო მიწების გაყოფისა.

იმავე მოსაზრების გამო, ე. ი. ვინაიდან სათემო მიწების გაყოფა იგულისხმებოდა პირდაპირი პროპორციით მიხედვით იმისა, თუ რა რიოდენობის საკუთარი მიწა გააჩნდა ამა თუ იმ გლეხს, ღარიბი და ნაწილობრივ საშუალო გლეხები წინააღმდეგი იქმნებოდნენ გაყოფისათვის სათემო მიწები გლეხებს შორის საკუთრებად. ამ შემთხვევაში ღარიბი გლეხები, რომელთაც საკუთარი მიწა არ გააჩნდათ, ვერაფერს მიიღებდნენ სათემო მიწებიდან. საშუალო გლეხები კი მიიღებდნენ მიწის ისეთ მცირე ნაწილს, რაც მათ ერთი მხრით არ ეყოფოდათ შინაური პირუტყვის გამოსაკვებად და მეორე მხრით სათემო საძოვრებსაც მოკლებული იქნებოდნენ მათი გაყოფის გამო. ესენი ცოცხალი ინვეტარის შენახვას ვერ შეძლებდნენ და მეურნეობისათვის ძალაუვნებურად თავი უნდა მიენებებინათ, ხელი უნდა აეღოთ კერძო მეურნეობაზე.

ამგვარად, ღარიბი და საშუალო გლეხობა, ცხადია, დაინტერესებული იყო ჩამორთმევოდნათ სენიორებს მათ მიერ დატაცებული სათემო მიწები და გადაეცათ თემებისათვის საერთო ხმარებაში და არა თემში შემავალ გლეხებს შორის გასაყოფად. აღნიშნული კატეგორიის გლეხობას აინტერესებდა სათემო მიწების საერთო მფლობელობა და არა ინდივიდუალური. ღარიბი და ნაწილობრივ საშუალო გლეხობა წინააღმდეგი იყო გაყოფილიყო თემში შემავალ გლეხებს შორის, აგრეთვე ის სათემო მიწები, რაც თავიდანვე თვით თემის საერთო მფლობელობაში იმყოფებოდა¹.

¹ როდესაც თემს გააჩნდა საერთო საძოვარი მიწებები, იმავე თემის ამა თუ იმ წევრს, რომელსაც მხოლოდ ქიზი მოეპოვებოდა, შეეძლო, კვათხულობით *La*

მაგრამ გლეხების მოთხოვნები ერთგვარად იცვლებოდა. მათი მოთხოვნების მიხედვით, რაც დამოკიდებული იყო თვით რაიონის მოსახლეობის ხასიათზე — იქნებოდა იგი მეჯოგეობის რაიონი, თუ მიწათმოქმედების რაიონი და სხვა.

სათემო მიწების საკითხის გამო სოფლად მწვეავდებოდა ბრძოლა გლეხობის სხვადასხვა ფენის შორის. ახრთა შეხლა-შემოხლას და მძაფრ კამათს ადგილი ექნებოდა აგრეთვე საკანონმდებლო კრების ორ კომიტეტში — ფეოდალურ და სამიწათმოქმედო კომიტეტებში, ვინაიდან სოფლად არსებული ბრძოლა გლეხობის სხვადასხვა ფენას შორის სათემო მიწების გამო, თავის სათანადო გამოხატულებას, რა თქმა უნდა, აღნიშნულ კომიტეტებშიაც კმოვებდა. გლეხების სურვილს სათემო მიწების შესახებ, ზეენ ვეცნობით მათივე პეტციების საშუალებით, რომელნიც შეკრებილი და გამოცემული აქვს ბურჟენს¹.

თუ როგორ პასუხს უმზადებდა საკანონმდებლო კრება თავისი კომიტეტით გლეხებს, თუ რაგორ ეკიდებოდა იგი მათ სურვილს, თუ გლეხობის რომელი ფენის სასარგებლოდ სწევებდა იგი სათემო მიწების საკითხს, სათანადო მასალას ამის შესახებ ზეენ უნდა ვმოვებდეთ იმავე საკანონმდებლო კრების ორივე კომიტეტის ოქმებში, რომელთაც უნდა დაემზადებინათ დეკრეტის პროექტი საკანონმდებლო კრებისათვის განსახილველად და დასამტკიცებლად. საკითხის გადაწყვეტის სიმძიმის ცენტრი, როგორც ჩანს, სამიწათმოქმედო კომიტეტში გადატანილია, რომლის ოქმები შეკრებილი და გამოცემულია ეერბოსა და შმიდტის მიერ². ხსენებული კო-

Novage-ის მრველის ზვილთა რვეელში, კვილოდა ძროხა 35 თბა, რაც ხელს უწყობდა მას გამოყვება თავისი პატარა თვანი; ამგვამდ კი იგი საარსებო საშუალებათა გარეშე რჩება უმწი მიწების (пустопорожние земли) შემოფარვლის გამო". იგივე ღარიბი გლეხები აღნიშნავენ, რომ "სათემო მიწები ღარიბების ერთადერთ სიმდიდრეს შეადგენდნენ და ამგვამდ კი მოსახლეობა სლატაკში ვარდება და რიცხობრივობადაც მცირდება. *Ses et Lessort. Cubiers de doléances de la sénéchaussé de Rennes*. ტ. II, გვ. 77, 527, 614, 721 და სხვა. ციტირებულია ზავინტუეისის მიხედვით — *Раслоение крестьян в Бретани накануне Французской революции 1789 г.*, 1931 წ., გვ. 96.

¹ *Le partage des biens communaux. Documents sur la préparation de la loi du 19 juin 1793, publiés par Georges Bourgin. Paris. MDCCCXVIII.*

² *Procès-verbaux des Comités d'Agriculture et de Commerce de la Constituante de la Législative et de la Convention, publiés et annotés par Fernand Gerbault et Charles Schmidt. Paris. MDCCCXVII ტ. I-III.*

მიტეტი სათემო მიწების საკითხის საბით ძნელი და რამდენიმე სათემო მიწების წინაშე იდგა. მას, როგორც უკვე ნათქვამის, გადაეწყვიტა არა მარტო სენიორების მიერ, დატაცებული სათემო მიწების დაბრუნების საკითხი, რასაც მოითხოვდნენ გლეხები, არამედ მას უნდა გაეჩვენებინათ, აგრეთვე, თუ რა საბით უნდა გადაეცა დაბრუნებული სათემო მიწები თემებისათვის — საერთო სარგებლობისათვის, თუ ინდივიდუალური მფლობელობისათვის.

ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, ე. ი. თუ კანონმდებლები დაადგინდნენ გაეყოთ სათემო მიწები კერძო საკუთრებად თემში შემავალ გლეხებს შორის, საკირო იყო ესეც გარკვეულიყო, თუ რა ხასიათისა უნდა ყოფილიყო დადგენილება სათემო მიწების გაყოფის შესახებ — სავალდებულო ყველა თემისათვის (იძულებითი, იმპერატიველი), თუ ფაკულტატიველი, ე. ი. ნებაყოფლობითი. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში ამა თუ იმ თემის სურვილზე იქნებოდა დამოკიდებული, მიიღებდა იგი თუ არა კანონმდებლების წინადადებას სავალდებულო წესად და დათანხმდებოდა გაეყო სათემო მიწები ინდივიდუალური მფლობელობისათვის, თუ ხელს აიღებდა მიწების გაყოფაზე და ამ სათემო მიწებს თემის ისევ საერთო მფლობელობისათვის და საერთო გამოყენებისათვის დასტოვებდა.

ფრთხილ გასაგებია, რომ იმ რაიონებში, სადაც უმთავრესად მეჯოგეობას მისდევდნენ, გლეხები წინააღმდეგი იქნებოდნენ გაეყოთ სათემო მიწები თემში შემავალ წევრებს შორის. ამით მოისპობოდა თემის საერთო საძოვრები და მეჯოგეობაც შეუძლებელი გახდებოდა.

იქნებოდა სათემო მიწების გაყოფა იმპერატიველი, თუ ფაკულტატიველი ხასიათისა, ამით საკითხი მაინც საბოლოოდ არ წყდებოდა. თუ დააკანონებდნენ, რომ სათემო მიწები პირადი მფლობელობისათვის დაურიგდებოდათ გლეხებს, კვლავ წამოიჭრებოდა საკითხი — რის მიზეზით, რა წესით უნდა გაენაწილებინათ გლეხებისათვის სათემო მიწები, რა უნდა მიღებულყო ამისათვის მხედველობაში: კომლი, ცალკეული პირი, თუ გადასახადების ოდენობა რომელსაც რბდისა ეხა თუ ის გლეხი, ან და გლეხის ის საკუთარი სახნავე მიწა, რომლის შესატყვისად იგი მიიღებდა პირდაპირი პროპორციის წესით განსაზღვრულ მიწის ნაკვეთს სათემო მიწებიდან. ერთი სიტყვით, კანონმდებლებს უნდა შეეძენათ შეეძინათ აგრეთვე სათემო მიწების გაყოფის მოდუსი.

ყველა ეს საკითხი, რა თქმა უნდა, გაცხოველებულ კამათს გამოიწვევდა სამიწათმოქმედო კომიტეტში, მაგრამ, სამწუხაროდ,

მის ოქმებში, რომელნიც მოკლეთ და მშრალი ენითაა შეყვანილი სრულებით აღბეჭდილი არ არის მსჯელობა და ახრთა გამოცემა დეკრეტის პროექტის შემთხვევის შესახებ.

ეკრბოსა და შმიდტის მიერ შეკრებილ ოქმებში მოკლებულია სულ რამდენიმე მოკლე ცნობა: „*M. Aveline a été chargé du rapport du partage des communaux et de présenter ses vues au Comité*“¹. (აველინს დაავალეს გაეკეთებინა მოხსენება სათემო მიწების გაყოფის შესახებ და წარმოედგინა თავისი მოსაზრებანი კომიტეტისათვის). როგორც სათანადო საბუთებიდან ჩანს, აველინს წაუკითხავს თავისი მოხსენება კომიტეტში სათემო მიწების საკითხს შესახებ და კომიტეტს დაუდგენია: „*Après une très longue discussion, le Comité a arrêté que la discussion sera continuée à la prochaine séance*“² (ძალიან ხანგრძლივი დისკუსიის შემდეგ, კომიტეტმა დაადგინა, რომ დისკუსია გაგრძელებულ იქნება პირველ მორიგ სხდომაზე). თუ ჩა შენაარსისა და ხასიათისა იყო აღნიშნული „ხანგრძლივი დისკუსია“ ჩვენთვის სრულიად უცნობი რჩება — არსებული დოკუმენტები ამის შესახებ არაავითარ მასალას არ იძლევიან. ჩანს მხოლოდ, რომ დისკუსია გაგრძელებულია რამდენიმე სხდომის მანძილზე.

58-ე სხდომა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა 1792 წლის 11 ივნისს, დაწყებულა აველინის ინფორმაციით, თუ როგორ მიმდინარეობდა მისი მუშაობა სათემო მიწების შესახებ, მაგრამ, ვიდრე დისკუსია დაიწყებოდა მის მიერ წარმოდგენილ კანონპროექტის ირგვლივ, კომიტეტს მოუღია სამი პრინციპული დებულება: 1. „*Que les biens communaux ne doivent point être regardés appartenir à la Nation;* 2- *Que la loi sur le partage dont le projet va être discuté sera facultative et non impérative;* 3. *Que, par l'effet du partage, la portion de chaque copartageant ne lui restera pas seulement en usufruit ou pour un temps déterminé, mais en propriété*“³.

თუ სათემო მიწები კომიტეტის მიხედვით წარმოადგენდნენ თემის საკუთრებას და არა სახელმწიფო ქონებას (ერის ქონებას), ამ შემთხვევაში მის შეეძლო დაედგინა, რომ სათემო მიწების გაყოფას

¹ „*Procès-verbaux des Comités d'agriculture et de Commerce de la Constituante*“, publiés et annotés par Gerboux et Schmidt. ტ. II, გვ. 479.

² *Ibidem*. ტ. II, გვ. 578. „*M. Aveline a fait la lecture de son rapport sur les communaux et des articles de son projet de décret*“.

³ „*Procès-verbaux...*“ publiés par Gerboux et Schmidt. ტ. II, გვ. 581.

ფაქულტატივერი ხასიათი ჰქონოდა და არა იმპერატორულად და გაცოფის ყოველ მონაწილეს მისცემოდა სათემო მიწების დასაცემად და არა მარტო განსაზღვრული დროით ან და ამ ნაკეთის მხოლოდ მოხმარების უფლებით.

ზემოხსენებული სამი პრინციპული დებულების მიღების შემდეგ დაწყებულია დისკუსია წარმოდგენილ კანონ-პროექტის პირველი მუხლის შესახებ, მაგრამ იგი ვერ დამთავრებულა და შემდეგი სხდომისათვის გადაუდვიათ. მნიშვნელოვან კამათს სათემო მიწების გაყოფის შესახებ იდგილი ჰქონია 13 ივნისის სხდომაზე, მაგრამ კვლავ გადაუდვიათ კამათი მორიგი სხდომისათვის. 18 ივნისის სხდომის ოქმში აღნიშნულია შემდეგი: „*La séance s'est ouverte par la discussion sur les communaux qui s'est prolongée jusqu'à 11 heures sans qu'il ait été rien arrêté, et elle a été ajournée*“¹. კამათი გაგრძელებულა ღამის 11 საათამდე, არავითარი დადგენილება არ გამოუტანიათ და საკითხის განხილვა კვლავ გადაუდვიათ მორიგი სხდომისათვის.

იმავე საკითხს შეხებიან 22 და 27 ივნისის, 4 და 6 ივლისის სხდომებზე და სათანადო ოქმებში ეპოეებით მხოლოდ დაახლოებით ერთსა და იმავე მოკლე მშრალ ენობას შემდეგი სახისას: „*On a repris la suite de la discussion sur les communaux; après plusieurs observations, la suite a été ajournée à la prochaine séance*“². 1792 წლის მხოლოდ 25 ივლისის სხდომაზე და გაუკეთებია აველინის მოხსენება და წარუდგენია დეკრეტის საბოლოო პროექტი სათემო მიწების გაყოფის შესახებ და კომიტეტს დაუდგენია: „*Que les rapport et projet de décret de M. Aveline sur le partage des communaux seront imprimés pour être distribués aux membres du corps législatif*“³. აველინის აღნიშნული მოხსენება და დეკრეტის პროექტი ლევისლატივის (საკანონმდებლო ორგანოს) დადგენილებით დაბეჭდილ იქნა 1792 წლის 28 ივლისს, რაც იმავე ლევისლატივის დეპუტატებს დაურთვდათ.

მეორე მოხსენება, — აღნიშნავს ბურკენი, — იმავე სათემო მიწების შესახებ, — *est l'oeuvre de Danthon, député de l'Isère, qui le présenta au Comité d'agriculture à une date que je n'ai pu déter-*

¹ Gerbault et Schmidt. Procès-verbaux, ტ. II, გვ. 583.

² Ibidem, გვ. 589.

³ Ibidem, გვ. 592.

ნამორაძე¹. ბერკენის აზრით, ეს მეორე მოხსენება, რომელიც იხერის დებუტატს დანტონს ეკუთვნის, წარდგენილი იქნებოდა სათემოს არა უგვიანეს 1792 წლის 14 აგვისტოსი. მიხედვით აზრით, დანტონის მოხსენება, მართალია, ისეთივე მნიშვნელოვანი არ არის, როგორცაა აველინის მოხსენება, მაგრამ მიინც საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც იგი სათემო მიწების გაყიდვას მოითხოვს².

ამგვარად ხელთ გვრჩება მხოლოდ ეს ორი მოხსენება — აველინისა და დანტონისა, რომელთა მიხედვით ჩვენ შეგვიძლიან მსჯელობა ვიქონიოთ შესახებ იმისა, თუ როგორ იდგა სათემო მიწების საკითხი ლევისლატივის (საკანონმდებლო კრების) სამიწათმოქმედო კომიტეტში. ორივე მოხსენებას ეპოვებთ ბერკენის მიერ გამოცემულ დოკუმენტებში³.

აველინის მოხსენება, ისე როგორც დანტონისა, ჩვენ გვაინტერესებს იმდენად, რამდენადაც, მათ მიერ წამოყენებული დებულებები და მოსაზრებანი, საშუალებას მოგვცემენ გამოვარკვიოთ, თუ როგორ იქნა დასმული სათემო მიწების საკითხი ლევისლატივში (საკანონმდებლო კრებაში) და ვის ინტერესებს ისახავდა ლევისლატივი თავისი სამიწათმოქმედო კომიტეტით.

პირველი ნავეთის დასასრული.

¹ Bourguin, *Le partage des biens communaux*. Paris 1908, Introduction, 23- XVI-XVII.

² *Ibidem*. „Le partage“... Introduction, 23, XVII: „si ce rapport (მხედვლობაში დანტონის მოხსენება) n'a pas la même importance que celui d'Avellane, il offre cependant de l'intérêt en ce qu'il oppose à la thèse du partage des communaux celle de la vente des communaux“.

³ Bourguin, *Le partage*, 23- 337-365 და 374-391.

იკააკლი მათუკელი

იმიკითის მეზის ალექსანდრე მიხუტის რუკა *

საქართველოს საბჭოთაო პარტიის ო. ტოტიშვილი

შ ე ხ ა ვ ა ლ ი

ქართველი ერი საბჭოთა კავშირის ხალხთა შორის ერთ ერთი უძველესი ერთაგანია. ისი სოციალური, ეკონომიური და კულტურული განვითარების ისტორია თავის საწყისს უხსოვარ დროიდან ლებულობს. ჩვენ დრომდის მოღწეული კულტურის უნიკალური ძეგლები როგორც მწერლობის, ისევე ხუროთმოძღვრების დარგში მოწმობენ ქართველი ერის კულტურული ტრადიციების სიმტკიცეს, რომლის მოსპობა ვერ შესძლეს არაბთა, სპარსთა, მონგოლთა და თურქთა შემოსევებმა.

დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ეპოქა ხასიათდება ქართული ნაციონალური კულტურის უდიდესი აღმავლობით. ამ დროს საქართველო წარმოადგენდა უძლიერეს სახელმწიფოს, რომელიც აქტიურ მონაწილეობას ლებულობდა საერთაშორისო ცხოვრებაში და აწარმოებდა საკუთარ საგარეო პოლიტიკასაც.

ამ ეპოქას ეკუთვნიან ქართველი ფილოსოფოსნი და მწერალნი: იოანე პეტრიწი, ანტონ ივალთოელი, შავთელი, ჩაბრუბაძე და რუსთაველი. მათი უცვდაჭ ნაწარმოებები ცხადყოფენ ქართველი ერის ნაციონალური კულტურის დონეს. ამასვე ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ XII ს. დასაწყისში გელათში არსებობდა აკადემია, სადაც „სწავლებობდა შვიდი დისციპლინა: გეომეტრია, არითმეტიკა, მუსიკა, რიტორიკა, გრამატიკა, ფილოსოფია და ასტრონომია“¹ და აგრეთვე ივალთოს აკადემია, რომელიც „იმ დროს იყო არა თუ მარტო სასწავლებელი, არამედ საბეცნიერო დაწესებულებ-

* წაკითხული იყო მოხსენებად ჰედიმსტიტუტის XIII სამეცნიერო სესიაზე, 1949 წლის 25 თებერვალს.

1. ყავუხანი შვილი, გელათის აკადემია, 1948, გვ. 15.

ბაც, სადაც იკრიბებოდნენ სპეციალისტები, მეცნიერების წარმომადგენელი საკითხების განსახილველად და გადასაწყვეტად. ძველი დროის ქართველი ერის მეცნიერების ეს ორი ჯერჯერობით ჩვენთვის ცნობილი კერა გვაძლევს საფუძველს დავასკვნათ, რომ ქართველი ერის განვითარება არ შეიძლება ყოფილიყო ცალმხრივი, რომ მისი ნიჭიერი და მამაცი მეომრების გვერდით იდგნენ ხუროთმოძღვრების საუკეთესო ოსტატები, მწერლობის ნიჭიერი შემოქმედნი და ზუსტი მეცნიერების წარმომადგენელი, რომელთაც ჩვენ ჯერჯერობით ვცვლას ვერ ვიცნობთ. როდესაც ვუყურებთ დღემდის მოღწეულ ძველი საქართველოს მონუმენტალური ხუროთმოძღვრების საუკეთესო ძეგლებს, კერძოთ, მცხეთის ჯვარის მონასტერს, ვარძიას, ხახულს, საფარას, გელათს და სხვა, რომელთაც თვალსაჩინო ადგილი უკავიათ ქართველი ერის კულტურის ისტორიაში, ვფიქრობთ დაუშვებელია, რომ მათი აგება ხდებოდა წინასწარი დაგეგმვისა და გაანგარიშების გარეშე ისევე, როგორც წარმოუდგენელია ძლივამოსილი და ფართო მასშტაბის ომების წარმოება ქართველთა მიერ ადგილმდებარეობის წინასწარი შესწავლისა და სათანადო გეგმის შედგენის გარეშე. თუ ეს მისაღები და დამაჯერებელი დასკვნაა, მაშინ უნდა დავუშვათ, რომ აგეგმვა ხდებოდა არა მარტო საომარ ასპარეზებისა, არამედ მთელი საქართველოს ტერიტორიისაც როგორც სამხედრო, ისევე სამეურნეო მიზნებისათვის. ამ ფრიად მნიშვნელოვან და საპასუხისმგებლო სამუშაოების ჩასატარებლად (ადგილმდებარეობის გეოგრაფიული აღწერილობა და მისი ზედაპირის სიბრტყეზე გამოსახვა) ქართველ ერს თავიდანვე ეუბნებოდა ეპოქის კულტურის დონის შესაბამისად თავისი ნაციონალური კადრები.

უცხოელთა განუწყვეტელმა შემოსევებმა და ომებმა შთანთქა წერილობითი ძეგლები ქართველი ერის კულტურისა, ხოლო ვადარჩენილი ვაფანტა სხვადასხვა ქვეყანაში. ამ მხრივ ფრიად საყურადღებოა თორნიკე ჭკონიას სტატია, მოთავსებული გაზეთ „ზარია ვოსტოკაში“ 1947 წ. 22 მარტს. ავტორი 1939 წლიდან მუშაობს ძველი საქართველოს კულტურის ძეგლების გამოვლინებაზე და შესძლო დაედგინა, რომ ასეთი ძეგლები მოიპოვება საბჭოთა კავშირის სულ ცოტა 14 ქალაქში. ეს ვარემოება გვისახავს კარგ პერს-

¹ გ. ზუბინაშვილი, თბილისის უნივერსიტეტის მონაწილე, ტ. III, 1928.

პეტრიეას საქართველოს კარტოგრაფიის ისტორიის შესწავლის მიზნით საც. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ დღემდის მტკიცად იტყობიან, რომ აზრი იწინა შესახებ, რომ საქართველოს კარტოგრაფიის პრობლემატიკა ვახუშტი ბაგრატიონს ეკუთვნის, გადასინჯული უნდა იქნეს. ეს, ცხადია, იმას არ ნიშნავს, რომ რამდენადმე დაიხრდილოს ვახუშტი ბაგრატიონის მოღვაწეობა საქართველოს ტერიტორიის შესწავლის საქმეში.

ვახუშტის ისტორიული, გეოგრაფიული და კარტოგრაფიული მოღვაწეობა ცნობილია და ღირსეულად არის შეფასებული როგორც ჩვენი, ისე საზღვარგარეთაც. ჩვენი მიზანია შექვი მოვუხინოთ (შეძლებისდაგვარად) ვახუშტი ბაგრატიონის წინა პერიოდს და დავსაბუთოთ ის გარემოება, რომ საქართველოში კარტოგრაფიამ განვლო თავისი განვითარების იგივე ეტაპები, რაც რუსეთის და სხვა ქვეყნების კარტოგრაფიამ და რომ ვახუშტი ბაგრატიონის უკუდავი კარტოგრაფიული ნაშრომები საქართველოში არსებულ კარტოგრაფიულ ტრადიციებზე აღმოცენდა. ამ ამოცანის გადაწყვეტა, ვფიქრობთ, კიდევ მეტად გააშუქებს და ცხადყოფს ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვან კულტურას და შეავსებს კიდევ ერთი დეტალით ჩვენი სამშობლოს კარტოგრაფიის ისტორიას.

ამჯერად ძეითხველის ყურადღებას შევაჩერებთ ჩვენს მიერ ნახულ იმერეთის მეფის ალექსანდრე V რეჯაზედ¹.

ალექსანდრე V მეფობდა იმერეთში 1721-1752 წლებში. იმ დროს დასავლეთ საქართველოში იყო იმერეთის სამეფო, სამეგრელოს, გურიის, სვანეთისა და აფხაზეთის სამთავროები, აღმოსავლეთ საქართველოში კი ქართლისა და კახეთის სამეფოები. იმერეთის სამეფო და დასავლეთ საქართველოს სამთავროები ეასწლურ დამოკიდებულებაში იმყოფებოდნენ ოსმალეთთან, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს სამთავროები კი — სპარსეთთან. შესხეთი ოსმალეთის უშუალო მმართველობაში იყო.

იმერეთის სამეფო ალექსანდრემ ჩაიბარა 1721 წელს. ცხოვრება ალექსანდრე მეფისა მოცული იყო განუწყვეტელი ბრძოლებით ოტია დადიანთან, რაქის ერისთავთან, ზურაბ შაშიძესთან და სხვებთან, ვინც კი ურჩობას იჩენდა მეფისადმი. ეს ბრძოლები ხშირად მწვავე ხასიათს ღებულობდნენ, რის შედეგადაც უმოწყალოდ ნადგურდებოდა მთელი რიგი დასახლებული ადგილებისა, ხოლო

¹ რეჯა იწახება ცენტრალურ საზღვარგარეთ სამეფო საისტორიო არქივში.

ტყველ ჩაეარდნილნი ივიდებოდნენ ოსმალებზე. ასეთი შინაური ხასიათის ბრძოლა იქამდისაც კი მიდიოდა, რომ რომელიმე მონღოლმა ნააღმდეგე მხარე სამხედრო დახმარებისათვის მიმართა, მაშინვე საერთო შტერს — ოსმალებს და უბრძოლველად უთმობდა თავიანთ ციხე-სიმაგრეებს.

ამრიგავე, „ფეოდალური არეულობა შეუნელებლად გრძელდებოდა. სათავადოების სისტემა აქ შეუზღუდველად ბატონობდა. მეფის ხელისუფლება უკადურესად დაცემულიყო. სამეფო-სახასო ქვეყნები, ციხე-სიმაგრეები მთავრებსა და თავადებს მიეჭადათ. ძლიერდებოდა ოსმალთა გავლენა იმერეთში... ოსმალთა ეს გაძლიერება შეტისშეტად სახიფათო გახდა. ციხეები ტყვისმსყიდველთა ბუნაგებად გადაქცეულიყო. ციხისა და მის გარშემო მდებარე სოფლების მოსახლეობა თანდათან შამშიდიანდებოდა. ოსმალები ამ ციხეებიდან ადვილად ერგოდნენ ფეოდალების ურთიერთობაში და ქვეყნის საბოლოოდ დასაპყრობად თანდათან ვხვს იკვლევდნენ“¹.

ასეთ მდგომარეობაში იმყოფებოდა ალექსანდრე მეფის დროინდელი იმერეთი, საქარო იყო მის სამუდამოდ დაეწყინარებინა შინაური არეულობა და, რაც მთავარია, დაესწა თავისი მხარე გამაჰმადიანებისაგან, ამისათვის კი მის ძალა არ შესწევდა. მის წინაპართა მაგალითების მიხედვით, ალექსანდრე მეფემაც გადასწყვიტა დახმარებისათვის მიემართა რუსეთისათვის. ბროსეს მიერ 1861 წ. გამოცემულ „Перенесла на иностранных языках грузинских царей с российскими государями, от 1639 г. по 1770 г.“, LXXX გვერდზე ვკითხულობთ: „1726 г. капитан поручик Дадван сообщил Коллегии иностранных дел завадлаое письмо, от 1-го июля 1724 года, полученное им от имеретинского Царя Александра, который жаловался на сиротство свое, после отъезда своего благодетеля, дяди, карталинского Царя, уехавшего в Россию по повелению Государя; просил жалования и печать, для доставления под оную грамот в Россию; упоминал о поручении дядюм и митрополиту тифлисскому, касательно доведения посредством Дадвана о настоящем положении Имеретинцев, Мингрельцев, Гურიцев, духовенства, шляхтичей, черни, пребывающих в Кутаиси; ходатайствовала помощи Государя, для водворения тишины

¹ 6. ბერძენიშვილი, ი. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, მეორე გამოცემა, 1946, გვ. 389.

в тамошнем крае, и даже посещения Его Величества тех стран, утверждая, что Высочайшее присутствие будет иметь самое благо- годетельное действие; уведомила о построении Туркман-кентов в Гегути, Цуцхвате, Анакони и других местах, и городов в Шоти, Гурии, Чахки и Батуке, и о возможности построить еще такие, если им в том не воспрепятствовать; он заключал известие о пленении и обращении многих христиан в магоме- танскую веру Туркман¹. **მართალია, შემოთხოვნილ ცნობაში არა- ფერია ნათქვამი რუკის შესახებ, მაგრამ როგორც ირკვევა გარდა აღნიშნულ წერილობითი მიმართვისა, ალექსანდრე მეფემ განიზრახა, რუსეთის მთავრობისათვის გვევზაენა თავისი სამეფოს რუკაც- ვფიქრობთ, რომ ეს სწორედ ის რუკაა, რომელიც მოიხსენიეს პროფ. ა. ცაგარელმა², აკადემიკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა³, მ. ბროსემ⁴, და რომლის აღწერა შეადგენს წინამდებარე შრომის საგანს.**

რუკის ზომები

რუკა მოხაზულია თხელ ქაღალდზე, ზომით 184X78 სმ. (თხ. სურ. 1). როგორც ეტყობა, მისი უკეთესად შენახვის მიზნით არქი- ვარიუს იგი დაუწებებია უფრო სქელ რუხ ქაღალდზე, მაგრამ ამ „რესტავრაციის“ დაუდევრად შესრულების შედეგად რუკას სა- გრძნობი დეფორმაცია განუცდია, რის გამოც შეუძლებელი ხდება რუკის ზუსტი ზომების გამოკვლევა და იგრეთვე ზოგიერთი წარწე- რის გარჩევა. რუკას არა აქვს ჩარჩო და ამიტომ შემოთხოვნილი მისი ზომები მოცემულია როგორც თვით ქაღალდის ზომა, რო- ნელზედაც რუკაა მოხაზული. რუკა ორიენტირებულია აღმოსავ- ლეთზე; მის ოთხივე კიდეზე მოთავსებული წარწერების თანახმად, ტერიტორია, რომელიც რუკაზეა მოცემული, შემოსაზღვრულია შემდეგნაირად: „ჩრდილოეთი სეანეთის გზა“, „აღმოსავლეთი ქარ- თლის საზღვარი“, „დასავლეთი: პონტოს ზღვა შავ ზღვას ეცაბიან“, „სამხრეთი: ახალციხის მთა და გზა“.

¹ Новые материалы для жизнеописания и деятельности Степана Давидовича Бурнашева, бывшего в Грузии с 1778 по 1787 г., под редакцией проф. А. А. Цагарели, Спб., 1901.

² საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული, 1919.

³ *Mélanges Asiatiques, Tome III, 1859.*

რუკის დანიშნულება.

საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

რეკა თავისი შინაარსით სპეციალური დანიშნულებისაა. მას ჩვენ სამხედრო რეკათა კატეგორიას ვაკუთვნებთ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ალექსანდრე მეფემ, გარდა წერილობითი მიმართვისა, გადასწყვიტა დასაღღეთ საქართველოს რუკის შედგენა სპეციალურად რუსეთის მთავრობისადმი გასავაზენად. ასეთი მიზანი შეფეს უნდა დასახოდა იმიტომ, რომ:

1. იგი რუსეთის მთავრობას სთხოვდა სამხედრო დახმარებას და, ცხადია, ამისათვის საჭირო იყო იმ ადგილმდებარეობის წინასწარი გაცნობა, სადაც უნდა გავზავნილიყო სამხედრო დახმარება.

2. საჭირო იყო, მოცემულ ტერიტორიაზე არსებული ციხე-სიმაგრეების განლაგების ჩვენება და მათი დახასიათება სამხედრო მნიშვნელობის თვალსაზრისით.

3. საჭირო იყო ზუსტი ცნობები იმ ციხე-სიმაგრეების შესახებ, რომლებიც ოსმალთ ეპყრათ.

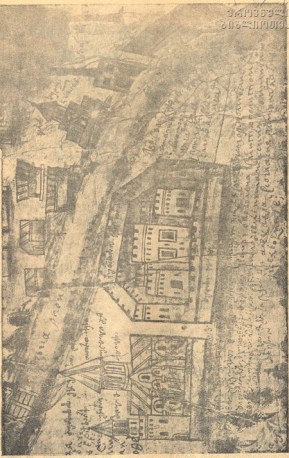
4. და ბოლოს, სასურველი იყო რუსეთის მეფე წინასწარ გაცნობოდა საქართველოს იმ ლამაზ კუთხეს, სადაც მას ალექსანდრე მეფე ეპატიებოდა.

რუკის ავტორი

ავტორობის საკითხი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხთაგანია კარტოგრაფიაში, რადგან, როგორც ცნობილია, რეკა არ წარმოადგენს ადგილმდებარეობის მექანიკურად შემკირებულ გამოსახულებას სიმბრტყეზე (ქალაქზე). იგი შემსრულებლის შემოქმედებითი შრომის შედეგია და იმიტომ ხშირად რუკის შინაარსისა და გაფორმების მიხედვით შეგვიძლიან ვიმსჯელოთ მისი შემდგენელის კვალიფიკაციაზე.

სამწუხაროდ, ისევე, როგორც მრავალ სხვა ისტორიულ საბუთებზე, აღნიშნულ რუკისაც არ აწერია მისი შემსრულებლის ვინაობა. ჩვენ ამ რუკას ვუწოდებთ მეფე ალექსანდრე V რუკას პირობით, რადგან იგი შესრულებული უნდა ყოფილიყო მისი ბრძანებით — მისივე კარის მსახურის მიერ.

რაც შეეხება რუკის უცნობი ავტორის კარტოგრაფიულ კვალიფიკაციას (თუ კი რეკა შედგენილია ერთი პიროვნების მიერ), შეგვიძლია ვთქვათ, რომ რეკა უპასუხებს იმ მოთხოვნებს, რაც გამოიმდინარეობს მისი დანიშნულებიდან. ეს უკანასკნელი კი მოწ-

Handwritten text at the top right of the drawing area, possibly a title or reference.

Handwritten notes on the right side of the drawing, providing details or descriptions of the building's features.

Handwritten notes on the left side of the drawing, providing details or descriptions of the building's features.

მობს ავტორის კვალიფიკაციის იმ დონეს, რომელიც შეესაბამება ბოდა თავისი ეპოქის კარტოგრაფიულ კულტურას.

რუკის შუა ნაწილში, „ქუთაისის ციხის“ გამოსახულების გვიშველითობით: „მეფე: მეღვთინწყისა: ალექსანდრე: მართლმადიდებელი გვირგვინოსანი დანადგომითა პატრიარქისა: ჩეცენისა: გრიგოლისათა: და ყოველთა: ერთათა: დ[ა] ? შითა: ქარტასა: მეღვთინწყისასა: მივართმევთ. [რუსთა]სა: ხელმწიფესა: იმპერატრიცას; ანნას [ასულს] იოანნას: ყოველთა მიტროპოლიტის ტიმოთესი-ა. (იხ. სურ. 2).

იი ერთადერთი წარწერა რუკაზე, რომლის საშუალებითაც შეგვიძლია გავიგოთ მხოლოდ, თუ ვისგან და ვის გაუგზავნეს იგი. ამრიგად, რუკა ალექსანდრე მეფის უშუალო მონაწილეობით თუ არა მის მახლობელ პირთა მიერ შესრულებული მაინც უნდა იყოს.

დათარიღებისათვის

რუკის შედგენის თარიღის დასადგენად შედარებით მეტი საბუთები მოგვეპოვება. რუკას მეორე გვერდზე ერთ კუთხეში შავი ფერით გაკეთებული აქვს წარწერა და წარწერის ბოლოს არის „1732“. წარწერის გარჩევა მისი სიმკრთალის გამო შეუძლებელია, ხოლო, „1732“ უკანასკნელი ორი ციფრი ძნელად იკითხება. ჩვენ აქ მას ვწერთ როგორც 32, რადგან ა. ცაგარელს და ივანე ჯავახიშვილს მიღებული აქვთ როგორც 1732 წ.

ჩვენ შევეცადეთ რუკის შედგენის თარიღი უფრო დაგვეზუსტებინა შემდეგი საშუალებებით:

ზემოდმოყვანილი რუკის ცენტრში მოთავსებულ ტექსტში ნათქვამია: „...მივართმევთ: [რუსთა]სა: ხელმწიფესა: იმპერატრიცას: ანნას [ასულს] იოანნას...“, ე. ი. რუსეთის იმპერატრიცის ანნა იოანეს ასულს, იგი კი მეფობდა 1730-1740 წლებში: მაშასადამე, ზემოდ ნაჩვენები თარიღი პყვება ამ პერიოდში, მაგრამ მის უფრო დასაზუსტებლად გვეხმარება თვით რუკაზე არსებული ერთ-ერთი წარწერა: „ქალაქი ჩხარო წმინდის გიორგის მონასტერი: ახლად აღშენებული მეფის ალექსანდრესაგან: ქეს. აქეთ ჩ: დ: ლზ.“ და იქვე რუსულად ნათარგმნი — „Монастырь Святого Георгия в 1737 году построил царь Александр“. მაშასადამე, რუკის შედგენა (ან დამთავრება) 1737 წელს ან მის შემდეგ უნდა მომხდარიყო. ამავე

თარიღს ადასტურებს ფრანგი მოგზაური გამბა. მის თავისუფანდრეს მის („Voyage dans la Russie“) 338 გვერდზე მოთავსებულია იმერეთის მეფის ალექსანდრე V რუკიდან გადახაზული სქემა შემდეგი სათაურით — „Système du cours du Rhion ou Phase“¹. სქემაზე მოცემულია მხოლოდ: პიდროგრაფიული ქსელი, დასახლებული პუნქტები პირობითი ნიშნებით და ქართული სახელწოდებები ფრანგული ტრანსკრიპციით.

ამ ნახაზზე ყურადღებას იპყრობს მის აღმოსავლეთ ზარჩოსთან შიგნით მოთავსებული შემდეგი წარწერა: „ეს რუკა გადმოღებულია ორიგინალიდან, რომელიც შესრულებულია ქართულად და რუსულად და რომელიც ინახება პარიზის საზღვაო არქივში. იგი გაუგზავნია იმერეთის მეფეს ალექსანდრეს რუსეთის იმპერატორ-ცასთვის 1738 წ. და ქუთაისის მიტროპოლიტს ტიმოთეს მიერთ-მეფია მისი უდიდებულესობისათვის პეტერბურგში 1738 წლის 8 ივლისს“². ვფიქრობთ, ზემოაღნიშნულში საკმარისი უნდა იყოს იმისათვის, რომ რუკის შედგენის თარიღად მივიღოთ 1737-38 წ. წ.

საგულისხმოა გამბას ცნობა იმის შესახებ, რომ მის თავის წიგნში მოთავსებული ასლი გადაუღია იმერეთის მეფის ალექსანდრეს რუკის ორიგინალიდან, რომელიც ინახება პარიზის საზღვაო არქივში. თავისთავად ისმება საკითხი: რომელი რუკა უნდა ჩაითვალოს ორიგინალად. ის, რომელიც ჩვენ მიერაა ნახული, თუ ის რუკა, რომელიც პარიზის საზღვაო არქივშია? გამბას მიერ დასახელებული „პარიზის ორიგინალი“ ხომ არ არის ასლი იმ რუკისა, რომელიც ამჟამად ჩვენი შესწავლის საგანს შეადგენს? გამბას წიგნში მოთავსებული სქემის შედარება ჩვენ მიერ შესწავლილ რუკასთან ადასტურებს, რომ იგი ამ რუკის (არა სრული) ასლია. მაშასადამე, „პარიზის ორიგინალი“ და ჩვენი რუკის ორიგინალები ერთმანეთის ასლს წარმოადგენენ, მაგრამ რომელია ამ ორი რუკიდან ორიგინალი, ჯერ-ჯერობით ვერ ვიტყვი „პარიზის ორიგინალის“ უქონლობის გამო. მომავალში კი ვეცდებით, ეს საკითხი საბოლოოდ გამოვარკვიოთ.

¹ Gamba „Voyage dans la Russie“, Paris, 1826.

² იგივე, გვ. 338. „Cette carte est traduite d'après l'original, qui est écrit en géorgien et russe, et qui est conservé dans le dépôt de la marine à Paris. Elle fut envoyée par Alexandre, Roi d'Imeretie, à l'impératrice de Russie, en 1738, et fut présentée à S. M. I. par le Métropolitain de Koutays Timothée, à St. Pétersbourg le 8 juillet 1738“.

**რუკის მასშტაბი, კარტოგრაფიული და ტოპოგრაფიული ნუსხის
საფუძველი**

ს. ი. ბ. ლ. ი. მ. მ. მ.

რუკის ერთ-ერთ ნაკლად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ მასზე არაა ნაჩვენები მასშტაბი. ჩვენი განსაზღვრის (რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო) შედეგად რუკის მასშტაბია დაახლოებით 1 : 150 000; მაშასადამე, რუკა მსხვილმასშტაბიანი რუკების კატეგორიას ეკუთვნის, რომელთა რიცხვში სამხედრო რუკებიც შედიან.

რუკაზე არაა მოცემული კარტოგრაფიული ბადე, რაც მოწმობს იმას, რომ მას საფუძველად არ უდევს პროექცია, მაგრამ ეს დიდ ნაკლად არ ჩაითვლება.

ცნობილია, რომ, საერთოდ, XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, დედამიწის ზედაპირის ტოპოგრაფიული გადაღებები წარმოებდა მცირე ფართობებზე არა ზუსტი ინსტრუმენტებითა და მეთოდებით. ამიტომ, ცხადია, არ წამოიჭრებოდა საკითხი დედამიწის სფეროვლობის მხედველობაში მიღებისა და, აქედან გამომდინარე, კარტოგრაფიული პროექციის საჭიროებისა. ამ მხრივ ალექსანდრე V რუკა არ შეადგენს გამონაკლისს. ეს ნაკლი ეპოქის მეტწილ ტოპოგრაფიულ რუკებს აქვთ.

საფიქრებელია, რომ ალექსანდრე V რუკა უნდა იყოს შედეგი ადგილმდებარეობის თვალზომითი აგეგმვისა, რომლის დროსაც მუშაობა მიმდინარეობდა მარშრუტების სახით უმთავრესად მდინარეების მიმართულებით. გადაღების პროცესში საყრდენი ბადის როლს ასრულებდა პიდროგრაფიული ქსელი, რომლის საშუალებითაც ამგვემავს შეეძლო რამდენადმე მართებულად გადაეტანა ქალაქებზე ადგილმდებარეობის ყველა ელემენტი მათი ურთიერთგანლაგებისა და შეფარდებითი მანძილების დაცვით.

მ ი დ რ ო გ რ ა ფ ი ა

რუკაზე ლურჯი ფერის აკვარელის საღებავით მოცემულია: მდინარეთა ქსელი და შავი ზღვის ნაწილი — „კაპოეტის წყალიდან“ (ბზიფი) ბათუმამდე. ყველა მდინარე, განურჩევლად მისი სიგრძისა და სივანისა, მოცემულია ორმაგი ხაზებით, მაგრამ სანაპირო ხაზი, როგორც ზღვის, ისევე მდინარეებისა არაა მკაფიოდ გამოსახული; იგი რუკაზე წარმოდგენილია როგორც ორი საღებავის (ლურჯისა და მწვანის) შეხვედრის ხაზი.

დაწვებული რუკის ქვედა მარცხენა კუთხიდან, შავ ზღვაში ჩაგ-

დინებიან შემდეგი მდინარეებია: მდ. კაპოეტის წყალსარქველი სამი მდინარე უსახელო, მდ. კოდორი, მდ. ალაკუ (მტკვრისწყალზე), მდ. ლალიკვა, მდ. ეგური მარცხენა შენაკადებით — მდ. კანის წყალი და ხოფის წყალი, მდ. რიონი თავის შენაკადებით: მარჯვენა შენაკადები — მდ. ტეხური და მდ. აბაშა (ეს ორი მდინარე ერთიმეორეს ერთვის ციხე „ნაქალაქევიან“, ამის შემდეგ მდინარეს არა აქვს სახელწოდება და მდ. რიონთან შეერთებამდის მას მარჯვენა მხრიდან უერთდება კიდევ ერთი უსახელო მდინარე); მდ. ცხენისწყალი და მდ. გუბისწყალი. მარცხენა შენაკადები — პირველი სამი მდინარე უსახელოა, მეოთხე შენაკადია მდ. ძირულა, რომელსაც თავის მხრივ სამი უსახელო მარცხენა შენაკადი აქვს. შემდეგია მდ. სუფსა, მდ. შეკვეთილი და კიდევ ერთი მდინარე, რომლის სახელწოდებაც ძნელად გასაარჩევია.

რუკაზე მოცემულია „პალიასტომის ზღვა“, რომელიც შეერთებულია მდ. რიონთან შედარებით უფრო ვიწრო კელით და შავ ზღვასთან უფრო განიერით. „პალიასტომის ზღვის“ მოხაზულობა არ წააგავს თანამედროვეს.

საერთოდ, ჰიდროგრაფია მოცემულია სქემატურად, რაც გამოიხატება იმაში, რომ თავიანთი დინების მოხაზულობის ხასიათით მდინარეები რუკაზე ერთმანეთის მსგავსნი არიან. სათავეში ისინი მცირე მანძილზე ვიწროვდებიან, იქვე ახლოს (სათავესთან) განიერდებიან და ამ სივანეს შესართავამდე ინარჩუნებენ. მდინარეთა სივანე არაა გამოსახული მასშტაბში.

ჰიდროგრაფიული ქსელის გამოსახულება რუკაზე გვაძლევს საფუძველს დავასკვნათ, რომ თვალზომითი აგეგმვა ჩატარებულია იმერეთის სამეფოს ფარგლებში, წინააღმდეგ შემთხვევაში რუკაზე მდ. ცხენისწყალი და ენგური გაცილებით უფრო გრძლად იქნებოდნენ გამოსახული.

დასახლებული პუნქტები

დასახლებული პუნქტები რუკაზე მოცემულია პერსპექტიული ნახატების სახით, ე. ი. ისე, როგორც მათ ხედავს შემსრულებელი ბუნებაში.

დასახლებული ადგილების, რელიეფის, მცენარეული საფარის და სხვა ელემენტების რუკაზე გამოსახვის ასეთ მეთოდს დიდი ვა-

1 ორიგინალის ორთოგრაფია დაცულია ყველა სახელწოდებისათვის.

ვრცელდება ჰქონდა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში დიპლომატიური რუკები მოკლებული იყო მათემატიკურ საფუძველს მატემატიკური ბარეობის ვეგმის გადაღება წარმოებდა თვალთ იხ და სრულიად მარტივი იარაღებით და ამიტომ რუკეს შედგენის დროს, მისი ელემენტების გამოსახვის თვალსაჩინობას უფრო მეტი ყურადღება ექცეოდა, ვიდრე მათი განლაგების სიზუსტეს.

მაგალითისათვის შეგვიძლიან მოვიყვანოთ: რუმეზოვის „Чертежная книга Сибири“, ტუსენა დენის — იტალიის რუკა, კასინის — საფრანგეთის რუკა, რუსელის — პირენეის მთების რუკა და სხვა.

მართალია, დასახლებული პუნქტების პერსპექტიული გამოსახულება რუკაზე იქერდა ვაკილებით დიდ ფართობს, ვინემ მის შეესაბამებოდა სინამდვილეში, არ იძლეოდა საშუალებას დასახლებული ადგილების შორის მანძილების გაზომვისას, მაგრამ სამაგრიოდ პერსპექტიული ნახატი შესრულებული რუკა თვალსაჩინო და გველსათვის გასაგები იყო. ვარდა ამისა, დასახლებული პუნქტების ასეთი მეთოდით გამოსახვის დროს შემსრულებელს საშუალება ეძლეოდა (თუ კი ეს საჭირო იყო), გადმოეცა ამა თუ იმ პუნქტის როგორც არქიტექტორული, ისევე სხვა მისთვის დამახასიათებელი თავისებურებანი. უნდა ითქვას, რომ ხსენებული მეთოდი ალექსანდრე V რუკაზე მოხერხებულადაა გამოყენებული. რუკის ავტორი გვიჩვენებს არა მარტო მათ ადგილმდებარეობას, საერთო ფორმას, შეფარდების სიდიდეებს და ორიენტაციას, არამედ აგრეთვე გამოვლენს თითოეული პუნქტის არქიტექტორულ თავისებურებასაც. ამის დამამტყიცებელია ის ფაქტი, რომ რუკაზე ვერ ნახავთ ორ ერთმანეთის მსგავს ნახატს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ზოგიერთი მდინარის ნაპირზე გამოხატული რამდენიმე (სტანდარტულ ფორმის) ციხეების აღნიშვნებს.

მაგრამ ყველა დასახლებული პუნქტი როდია გამოსახული პერსპექტივაში. ამიტომ რუკაზე აღნიშნული დასახლებული პუნქტები მათი გამოსახვის საშუალებების მიხედვით შეიძლება დაჯგუფდეს შემდეგნაირად: პირველ ჯგუფს ეკუთვნებთ ყველა იმ პუნქტებს, რომლებიც რუკაზე მოცემული არის პერსპექტივაში, მაგ. „გაფთანი“, „შორაპანი“, „რუხის ციხე“ და სხვა. მეორე ჯგუფს ეკუთვნებთ იმ პუნქტებს, რომელთა წინხედია მოცემული, მაგ. ქუთაისში „სამეფო სასახლე“ (იხ. სურ. 2) და რამდენიმე ციხე-სიმაგრე, მესამე ჯგუფს ეკუთვნებთ იმ პუნქტებს, რომელთა ზედხედია მოცემული, მაგ. „ქ. ფოთის ციხე“, „ანაკლის ციხე“, „სოხუმის ციხე“ და

სხვა. დასახლებული პუნქტების გამოსახულება რუკაზე არ არის მოხატული. რუკაზე არ არის მოხატული რუკების დეტალობა და გრაფიკა ნათლად გვიჩვენებს ქალაქის დასახლებების დაკვირვებას. ცოდნასა და საქმიანობაში სიყვარულს.

წ ა რ წ ე რ ე ბ ი

წარწერები რუკაზე მოცემულია ქართულად და რუსულად. როგორც ზევით იყო ნათქვამი, ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ რუკა რუსეთში გადასავსებლად უნდოდათ. წარწერების განლაგება ობიექტების მიმართ არ ემთხვევა რაიმე გარკვეულ წესს. ავტორი მათ ათავსებს იქ, სადაც მისთვის მოსახერხებელია, მიუხედავად ამისა, რუკის კითხვის დროს არა აქვს ადგილი გაუგებრობას, თუ რომელი წარწერა რომელ ობიექტს ეკუთვნის.

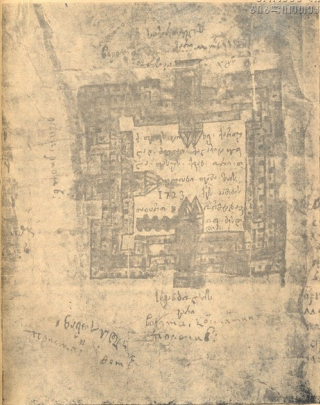
რუკაზე, გეოგრაფიული ობიექტების საკუთარი სახელწოდებების გარდა, მოცემულია აგრეთვე განმარტებითი წარწერები, რაც რუკის სპეციალური, სამხედრო დანიშნულებით არის გამოწვეული, მაგ., „ქ. ფოთის ციხე: ქართულად. რუსულად. ქალაქი ყოფილა. ფასის ქვიან: ორი: თულიანი. ფაშა. ზის: 1723 ქვს. ააშენეს თათართ...“ ციხის გამოსახულების გარეთ აწერია — „ორასი კაცი ღვას“ (იხ. სურ. 3).

მეორე მაგალითი — „რუხის ციხე: თათართ უჭირავს ხან დაღვება ხან წაეა“.

მესამე მაგალითი — „ქუთათისის ციხე: თათართ ღვანან ხუთასი კაცი ღვას“ (იხ. სურ. 2). მეოთხე მაგალითი — „ქ. ბაღდადის ციხე თათართ აშენებული ღვას ასი კაცი თათართ“ და სხვა.

მდინარეთა სახელწოდებები, როგორც წესი, ქართულად მოცემულია მდინარის სათავეში, რუსულად კი მის შუა წელში. მდინარეებზე განმარტებითი წარწერებიდან აღსანიშნავია შემდეგი: მდ. რიონის მარცხენა ნაპირზე, იმ ადგილას, სადაც მას ქვედა პირველი მარცხენა (უსახელო) შენაკადი ერთვის, — აწერია, „აქამდის [ნაგნი] და მ (40): ხარბახნიანი ნაგი დიდი მოვა“.

ქუთათისთან მდ. რიონის მარჯვენა ნაპირზე ვკითხულობთ: „აქამდის მოდი იო ნაგი ამოვა...“. მდ. რიონისა და ყვირილას შესართავთან რიონის დინების მიმართულებით ვკითხულობთ: „Do cero mesta небольшия Галеры ходят“. მდ. კოდორის სათავეში ნაჩვენებ ხიდს აქვს წარწერა „ხიდი ქვიტკირისა“. გარდა ზემოხსენებული წარწერებისა, რუკაზე მოცემულია წარწერები იმ ადგილებისა, რომლებიც მაშინ ცნობილი იყო წიაღისეული სიმდიდრეებით. მაგ. მდ.

რიონის სათავეში გვიხსენებთ: „გლოლა ვერცხლის ლითონი არის“, შემდეგ „ონი აქაც ვერცხლის ლითონი“. ვარდის ლითონი, სასახლე, ვერცხლის ლითონი დიად კარგი; და რკინის ქანი ვრავალი...“ და სხვა.

გ შ ა თ ა ქ ხ ე ლ ი

რუკაზე ბრაა მოცემული გზათა ქსელი, მაგრამ ეს შემთხვევითი როდია. უნდა ვიფიქროთ, რომ მთავარი გზები ვადიოდა მდინარეების გაყოლებით და მათი გამოსახვა რუკაზე მდინარეების პარალელურად მოუხერხებელი და უღამაზო იქნებოდა. ვარდა ამისა, თუ მივრბებთ მხედველობაში რუკაზე დასახლებულ იდგილების გამოსახულების სიხშირეს და სიდიდეს, მაშინ გზები რუკაზე გამოისახებოდნენ მოკლე მონაკვეთებად, რაც არ იქნებოდა თვალსაჩინო.

ზოგიერთ მდინარეზე ნაჩვენებია ხიდები პირობითი ნიშნებით. ვარჩევთ ორი სახის ხიდებს — ქვეთკირისას და ხისას (ან სხვა მასალისაგან გაკეთებულს). როგორც ზევით მოვისხენეთ მდ. კოდორის სათავეში ნაჩვენებ ხიდს, აქვს წარწერა: „ხიდი ქვეთკირისა“. ასეთივე პირობითი ნიშნითაა ნაჩვენები ხიდი მდ. რიონზე ქუთაისთან (იხ. სურ. 2); ხიდს არა აქვს წარწერა, რომ ის ქვეთკირისაა. ზევთ მას ქვეთკირის ხიდად ვთვლით, რადგან მისი პირობითი ნიშანი მსგავსია მდ. კოდორზე ნაჩვენები ხიდისა. ხსენებულ ხიდებს ვარდა, რუკაზე ნაჩვენებია კიდევ ორი ხიდი — ერთი მდინარე რიონის სათავეში, მეორე — მდ. ძირულაზე. ამ ორი ხიდის პირობითი ნიშნები ერთნაირია, მხოლოდ განსხვავდებიან ზემოდხსენებული ორი ხიდის პირობითი ნიშნისაგან. ეს ორი ხიდი, ზევის აზრით, ხის (ან დაკიდული) უნდა იყოს.

მცენარეული საფარი

რუკაზე მცენარეულობა წარმოდგენილია ტყის სახით ზეების პერსპექტიული ნახატების საშუალებით. სხვაგვარი მცენარეულობის აღნიშვნას რუკაზე ვერ ვნახულობთ. ზეების ნახატები ფორმით ერთნაირია და შედგება ცალმავი ან ორმავი ღეროსაგან და ფოთლებისაგან. მათი ზომები მერყეობენ 1,0 სმ.-დან 2,5 სმ.-მდე.

რუკაზე ქუთაისში, რიონის მარცხენა-ნაპირზე, მკვეთრად გამოირჩევა ორი ხის ნახატი (წარწერასთან „სამეფო სასახლე“) ერთის ზომაა 5,7 სმ., მეორეს — 3,8 სმ. ეს, ალბათ, ისტორიულად ცნობილი მეფის სასახლის ქადრის ხეები უნდა იყოს. ერთი დღესაც

დგას რიონის პირს, იმ ადგილს, სადაც უწინ მეფის სასახლე იყო.
ფილა. მეორეს ჩვენამდის ვერ მოუღწევია, ხოლო ადგილი იგი მდგარა, დღესაც შესამჩნევია.

ტყის ხეების განლაგება რუკაზე უსისტემოა, მათი მიმართულება არ ინარჩუნებს პარალელობას რუკის რომელიმე კედისადმი, მათი სიხშირე დიდია მთებზე და უფრო ნაკლები დაბლობ ადგილებში. გარდა ამისა, მეტწილ მდინარეებს ორივე ნაპირზე მიყვებიან ერთნაირ მანძილზე დაშორებული ხეების ნახატები.

ხსენებული მეთოდის საშუალებით ავტორი გადმოგვეცემს ამ მხარის ტყეებით დაფარვის მხოლოდ საერთო სურათს.

რ ე ლ ი ე ზ ე

რუკაზე მოცემულია რელიეფი, რომლის გამოსახვის მეთოდი წააგავს იმდროინდელი ფართოდ გავრცელებული რელიეფის პერსპექტიული გამოსახვის მეთოდს. ავტორი ცდილობს წარმოგვიდგინოს ამ მხარის გეომორფოლოგიურად რთული ლანდშაფტი ერთმანეთზე გადაბმული გორაკების სახით, ხოლო ეს უკანასკნელი წარმოდგენილი არიან უფრო პროფილში, ვიდრე პერსპექტივაში.

ცხადია, რომ ასეთი მეთოდით რუკაზე გამოსახული რელიეფი, რომელიც მთლიანად შემსრულებლის წარმოდგენიდან გამომდინარეობდა, არ ემყარება რაიმე გარკვეულ მათემატიკურ კანონს, რის გამოც შეუძლებელია მისი საშუალებით ვიმსჯელოთ რელიეფის ფორმებზე, ცალკეული მწვერვალების აბსოლუტურ და შეფარდებით სიმაღლეებზე, ფერდობის დახრილობაზე და ა. შ.

აღნიშნული უარყოფითი მხარეები რუკაზე რელიეფის პერსპექტიული გამოსახვისა მთლიანად ეკუთვნის XV-XVIII სს. რუკებს, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ზოგიერთ მათგანზე უფრო მეტი ხელოვნებითა და მხატვრული გაფორმებით იყო წარმოდგენილი რელიეფი, ზოგიერთზე — პირიქით.

რ უ კ ი ს გ ა ფ ო რ მ ე ბ ა

რუკა შესრულებულია აკვარელის საღებავებით. საერთო ფონი რუკაზეა ღია მწვანე საღებავებითაა მოცემული. ზღვა და მდინარეები — ღეროვი ფერით. ხეების პერსპექტიული ნახატები შესრულებულია ორი ფერით: ხის ღერო ყავისფრად, ხოლო ფოთლები მწვანე ფერით. რელიეფი გამოსახულია მწვანე ფერით, მხოლოდ უფრო მუქად, ვიდრე რუკის საერთო ფონია. რელიეფის გორაკების

გამტკება არ ემორჩილება სინათლის განსაზღვრულ წყაროს. დასახლებული ადგილების შენობები შესრულებულია ყველაფერს შიგნით. წარწერები როგორც ქართულ ისე რუსულ ენაზე შიგნითაა გაკეთებული. თავისი გაფორმების მხრივ რუკა კარგ შთაბეჭდილებას სტოვებს მნახველზე. იგი არაა გადატვირთული შინაარსით, რის შედეგადაც ადვილად იკითხება. საღებავის ურთიერთ კარგი შეხამება და, რაც მთავარია, ავტორის მიხსრათება — რუკის ფერების შეფარდება ბუნებრივ ფერებთან — ზრდის რუკის მხატვრულ ღირებულებას.

დასკვნა

საერთოდ, ცნობილია, რომ რუკის ღირსება და ადგილი კარტოგრაფიაში განისაზღვრება მისი სისრულით, რომელიც იმავე რუკის დანიშნულებიდან გამომდინარეობს. ამავე თვალსაზრისით ვუდგებით ჩვენ მიერ განხილულ რუკას. რუკის ავტორის მიზანს შეადგენდა. შეექმნა სამხედრო დანიშნულებისა და მხატვრული გამოვებით გაფორმებული რუკა. უდავოა, რომ მან ამ მიზანს მიაღწია. მართლაც, რუკის შემადგენელი ელემენტებიდან ამორჩეულია ისეთი ელემენტები, რომელთაც დიდი სამხედრო, სტრატეგიული და ტაქტიკური მნიშვნელობა აქვთ.

როგორც ზემოთ უკვე იყო ნათქვამი, რუკაზე მოცემულია:

1) პიდროგრაფიული ქსელი, რომელიც წარმოადგენს ბუნებრივ საზღვარს, წინააღმდეგობას მისი გადაღების დროს და მიმოსვლის საშუალებას.

2) დასახლებული ადგილები, რომელთაგან უმეტეს წილად ნაწვენიებია ციხე-სიმაგრეები, როგორც ტაქტიკური დანიშნულების ნაგებობანი და სხვა პუნქტები, რომლებიც სამხედრო თვალსაზრისით კარგ ორიენტირებს წარმოადგენენ.

3) რელიეფი, რომლის სამხედრო მნიშვნელობა არ საჭიროებს განმარტებას და

4) ტყე, რომელსაც ჰქონდა და აქვს უდიდესი სტრატეგიული მნიშვნელობა.

გარდა ყველა ჩამოთვლილი ნიშნებისა, რუკის სამხედრო დანიშნულებას ერთხელ კიდევ ადასტურებს, აგრეთვე მასზე მოცემული განმარტებები — მდინარეებზე იმ ადგილების აღნიშვნა, სადამდისაც „ზარბაზნიანი“ ნაგები ამოდიან, ციხე-სიმაგრეებში მდგომ ჯარისკა-

ცთა რიცხვის ჩვენება, ხიდების ხარისხის განმარტება და რუკისა და ვერცხლის საბადოების აღნიშვნა.

ცხადია, რომ ასეთი კარტოგრაფიული ნაწარმოები უნდა შექმნილიყო საქართველოში კარტოგრაფიის განვითარების განსაზღვრულ ეტაპზე. განხილულ რუკას საქართველოს კარტოგრაფიის განვითარების ისტორიაში შეაქვს ახალი დარგი — სამხედრო კარტოგრაფია, რომლის შესახებაც დღემდის ცნობა არ მოგვეპოვებოდა.

გარდა ყველა ზემოთნათქვამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ალექსანდრე V რუკა უთუოდ გამოყენებული ექნებოდა ვახუშტი ბაგრატიონის საქართველოს რუკების შედგენის დროს, მაგრამ ეს ჩვენი შემდგომი კვლევის ობიექტს შეადგენს.

შალვა ქობინა

კაპიტალისტური წარმოების გეოგრაფიული
განლაგების კანონი

ზარქსი გვასწავლის, რომ საზოგადოებრივი წარმოების პროცესი ადამიანის ცხოვრების მატერიალურ პირობათა წარმოების პროცესია საერთოდ და ამასთან ისეთი, რომელიც ერთსადაიმავე დროს სპეციფიკურ ისტორიულ-ეკონომიური წარმოების პირობებში მიმდინარეობს. მაშასადამე, კაპიტალისტური წარმოების პროცესი ისტორიულად განსაზღვრული ფორმაა საზოგადოებრივი წარმოების პროცესისა საერთოდ, რომელსაც აქვს თავისი საკუთარი განვითარების კანონი. ამ კანონის მოქმედების შედეგად კაპიტალში ვერც ცალკე ქვეყნის ნაციონალურ საზღვრებში იზრდება და ვითარდება. შემდეგ კი კაპიტალიზმის დამახასიათებელია ნაციონალური საზღვრების გადალახვა, მსოფლიო ბაზრის შექმნა, სახალხო მეურნეობის დარგების სტიქიური, არათანაბარი განვითარება და განლაგება შრომის საერთაშორისო დანაწილების საფუძველზე. შრომის ეს საერთაშორისო დანაწილება კაპიტალისტური სამყაროს ცალკე ქვეყნების სამეურნეო სპეციალიზაციაში პოულობს თავის გამოვლენას.

სამეურნეო სპეციალიზაციის მთავარი ნიშანი მდგომარეობს იმაში, რომ ქვეყნების ერთი ჯგუფი გადაქცეულია ქვეყნების მეორე ჯგუფის აგრარულ-სანედლეულო დანამატად. ე. ლენინი და ი. სტალინი გვასწავლიან, რომ მეტროპოლიური ქვეყნების ხელში თავმოყრილია კაპიტალისტური სამყაროს წარმოების უდიდესი ნაწილი. ლ. ზიმანი პირველი მსოფლიო ომის წინ სახალხო მეურნეობის და მოსახლეობის განლაგების შემდეგ სურათს გვიხატავს: „დასავლეთ ევროპაში (ევროპის ყველა ქვეყანაში გარდა რუსეთისა) და ჩრდილო ამერიკაში თავმოყრილი იყო: მსოფლიო მანქანათმშენებლობის და ელექტროტექნიკური მრეწველობის, ცემენტისა და ჭალადის მასის წარმოების 95%, ლითონებისა და მინერალური სათბობის 88%, მსოფლიო საფეიქრო მრეწველობის 71%, და მსოფლიო სოფლის მეურნეობის პროდუქციის (დაახლოებით) 66%. დასავლეთ ევროპას და

ჩრდილო ამერიკას, ზთელი მსოფლიოს ტერიტორიის დაახლოებით 10% უკავია (12,8 მილ. კ. კ. 132-დან).

XIX საუკ. დასაწყისში აქ ცხოვრობდა მსოფლიო მოსახლეობის დაახლოებით 22%... ხოლო ერთი საუკუნის შემდეგ დაახლოებით 25%... ამრიგად, კაპიტალიზმს არ მოუხდენია არსებითი ცვლილებები დედამიწის მოსახლეობის ძირითადი მასების განლაგებაში, მაგრამ მან შექმნა საწარმოო ძალთა განლაგების კოლოსალური უთანაბრობა.

მოსახლეობის ერთი მეთოთხედი, რომელიც ცხოვრობს დასავლეთ ევროპასა და ჩრდილო ამერიკაში აწარმოებდა დაახლოებით მთელი პროდუქტების სამშეოთხედს¹.

მეორე მსოფლიო ომის წინ ოთხი მთავარი კაპიტალისტური ქვეყნის სამრეწველო საწარმოთა ზვედრითი წილი კაპიტალისტურ მსოფლიოში 70%, მეტს უდრიდა „კაპიტალისტური მსოფლიოს სამრეწველო საწარმოთა 70% მეტი თავმოყრილი იყო ოთხ უდიდეს იმპერიალისტურ ქვეყანაში: აშშ., ინგლისში, გერმანიაში და საფრანგეთში, რომლებშიც ცხოვრობს კაპიტალისტურ მსოფლიოს მოსახლეობის არა უმეტეს 15%.; თავისი ტერიტორიით ეს ქვეყნები უფრო მცირე ზვედრით წონისაა — დაახლოებით 8%.. ამავე დროს კოლონიურ და ნახევრად კოლონიურ ქვეყნებში, სადაც კაცობრიობის ნახევარზე მეტი ცხოვრობს და რომელთა ტერიტორია მრავალჯერ აღემატება ზემოდ დასახლებულ იმპერიალისტური ქვეყნების ტერიტორიას, მსხვილი მრეწველობა ან სრულიად არ არის ან წინასახ მდგომარეობაში იმყოფება“².

როგორც ვხედავთ, ეს მეტად არათანაბარი განლაგებაა. ეს არათანაბარი განლაგება კაპიტალისტურ წარმოებას ახასიათებს არა მარტო კაპიტალისტური მსოფლიოს მასშტაბით, არამედ ცალკე აღებულ კაპიტალისტურ სახელმწიფოებშიც. ცალკე ქვეყნებშიც ვხვდებით ძლიერ განვითარებულ სამრეწველო რაიონი, როგორც, მაგალითად: ა. შ. შტატების მილილინდუსტრიული ჩრდილო აღმოსავლეთი, ლონდონის რაიონი, ბირმინგამ-შეფილდი, ლანკაშირი, რუჩის რაიონი და სხვა, და მათთან ერთად ინდუსტრიულად სუსტად განვითარებული რაიონები.

¹ ვიანა, J. Размещение капиталистического производства и теория „Стандарта“. Жур. Проблемы экономики, 1931, № 4-5, стр. 72.

² Экономическая география СССР, часть I, стр. 81. Под редакцией С. С. Вальдана и др. Гос. союзизда, 1940, Москва.

ცნობილია, რომ კაპიტალისტებს და მათ აპოლოგეტებს ბუნებრივად შეეძინა მუცნიერება, ასეთი განლაგება მეტად რასობრივად და რელიგიურად მოაჩინათ, ცნობილია, რომ მათ ეს განლაგება არ გამოჰყავთ კაპიტალისტური წარმოების წესის არათანაბარი განვითარების კანონიდან, ნამდვილად კი მოყვანილი ციფრობრივი მონაცემების ერთი თვალის გადავლენიდან საკმარისია, რომ ყოველი სალი გონების ადამიანის წინაშე დაისვას საკითხი — რა პირობები მართავენ წარმოების ასეთ დამახინჯებულ, ასეთ უწყესრიგო განლაგებას.

ამ კითხვაზე, უპირველესად ყოვლისა, ერთი პასუხი უნდა იქნას გაცემული, სახელდობრ ის, რომ კაპიტალისტურ მსოფლიოში ამჟამად ფაქტიურად არსებული მეტად არათანაბარი განლაგება მრეწველობისა, არ შეიძლება იყოს ადამიანთა საზოგადოების მიერ წინასწარ შემუშავებული გეგმის განხორციელების შედეგი. ასეთი განლაგება, რომ წინასწარ განზრახული, წინასწარ შემუშავებული გეგმების განხორციელების შედეგად ყოფილიყო მიღებული დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ მას ვერც ერთი ტყუათმყოფელი გამართლებას ვერ უპოვია. მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ ასეთი მიზანის დასახვედრად კაპიტალისტურ მსოფლიოში განუხორციელებელი იქნებოდა, რადგან კაპიტალისტური წარმოება ანარქიულია, სტიქიურია.

ყოველგვარი ცდა ბურჟუაზიულ მეცნიერებისა, წარმოების განლაგების მოწესრიგებისა და დაგეგმვის შესახებ განუხორციელებელია კაპიტალისტური წარმოების ანარქიულობის გამო. ასეთ ცდებს კი ადგილი ჰქონდა. საკმარისია დაფასებულთ პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ დროინდელი მსოფლიო ეკონომიური კონფერენციები.

1922 წელს გენუაში მოწვეულ იქნა კონფერენცია, სადაც უნდოდან გამოენახათ საშუალებანი ომით დაზარეული მეურნეობის აღსადგენად, 1927 წელს — კაპიტალიზმის შედარებითი სტაბილიზაციის პირველ წელს ენევაში და 1933 წელს — მსოფლიო ეკონომიური კრიზისის დროს ლონდონში შედგა კონფერენცია. ამ კონფერენციების ამოცანა მდგომარეობდა იმაში, რომ რამენაირად გაეჯანსაღებინათ წარმოება, გაეფართოებინათ მსოფლიო ვაჭრობა, განემტკიცებინათ ვალუტა, მოეწესრიგებინათ საბაჟო ტარიფები, მოენახათ გამოსავალი კრიზისიდან და სხვა. კაპიტალიზმის მკურნალობის ამ ცდებმა ვერცერთი შედეგი ვერ გამოიღო. პირიქით, რაც დრო გადიოდა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ კიდევ უფრო

და უფრო მწვავედებოდა წინააღმდეგობა კაპიტალისტურ ქვეყნებს შორის და თვით კაპიტალისტური ქვეყნების შიგნით. მარქსმა აღწერა

კაპიტალისტური წარმოება და წარმოების გეგმიანი ბუნებას კატეგორიულად გამოპირიყხავს ერთი მეორეს. თუ წარმოება კაპიტალისტურია, იგი თავისი შინაგანი ბუნების გამო არ შეიძლება იყოს გეგმიანი და პირიქით, თუ წარმოების განვითარება, წარმოების განლაგება გეგმიანია, იგი არ შეიძლება იყოს კაპიტალისტური.

კაპიტალიზმის ანარქიულ და სტიქიურ განვითარებასთან ერთად სიერცობრივი განლაგებაც ანარქიული და სტიქიურია. თითოეული კაპიტალისტი, რომელიც მრეწველობის, ტრანსპორტის თუ სოფლის მეურნეობის დარგში კაპიტალს აბანდებს, — წარმოებას ქმნის — სიერცობრივად კაპიტალის განლაგებას ახდენს. მაგრამ ეს აქტი წარმოების აღმოცენებისა, წარმოების გარკვეული დარგის და მისი ს. მყოფელი ადგილის შერჩევისა, მოსახლეობის მოთხოვნილებათა უზრუნველყოფის და სახალხო მეურნეობის განვითარების საერთო მიზნებისა და ამოცანებისაგან კი არ გამომდინარეობენ, არამედ თვით კაპიტალისტის პირადი სარგებლიანობის ინტერესიდან. ამასთან ეს პროცესი საწარმოო ერთეულის გაადგილებისა მძიური საკონკურენციო ბრძოლის პირობებში ხდება. თვით ის ფაქტი, რომ წარმოების დარგი, მისი განლაგების ადგილი, საკონკურენციო ბრძოლით განისაზღვრება აშკარად ლაღადებს განლაგების სტიქიურობასა და ანარქიულობაზე.

სტიქიურია და ანარქიული კაპიტალისტური მეურნეობა არა მარტო იმ თვალსაზრისით, რომ იქ არ აოსებობს და არც შეიძლება არსებობდეს, სახელმწიფოებრივი, მარეგულირებელი, დამგეგმავი ცენტრი, რომ თითოეულ კაპიტალისტს ცალ-ცალკე, დამოუკიდებლად უბუდებთ, თვითონვე დაგეგმონ სად და რა დარგი განავითარონ, არამედ იმიტომ, რომ თვით ეს სურვილი მათი მოქმედებისა ამ მიმართებით საკონკურენციო ბრძოლის პირობებით განისაზღვრება. იმიტომაცა, რომ კაპიტალიზმის დროს წარმოების გეოგრაფიული განლაგების დამახასიათებელია უკიდურესი არათანაბრობა, უაღრესად შეგვეფთვილი ინდუსტრიული ცენტრების შექმნა, მრეწველობის საბოლოოდ მოწყვეტა სოფლის მეურნეობისაგან და ქალაქსა და სოფელს შორის წინააღმდეგობის გამწვავება, ბრძოლა ძველსა და ახალ რაიონებს შორის, მრეწველობის მოწყვეტა სანედლეულო ბაზებიდან და სხვა.

მაშასადამე, საზოგადოებრივი შრომის ეკონომიის და ბუნებრივი

რესურსების ნიჰანშეწონილი გამოყენების თვალსაზრისით, კაპიტალისტური წარმოების გეოგრაფიული განლაგება არაარააკონსტრუქციული არაარაციონალური, სტიქიური და ანარქიულია კაპიტალისტური წარმოების განლაგება, მაგრამ იგი მაინც არსებულ სინამდვილეს წარმოადგენს. ამ სინამდვილის შექმნას გარკვეული კანონები განაგებენ, ეს კანონები თვით კაპიტალისტური წარმოების წესის ძირითად კანონში უნდა ვეძიოთ, რომელიც ყოველ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ფორმაციას გააჩნია: ეს ფორმაცია კი „მარქსის თეორიით, საწარმოო ურთიერთობის ყოველი ასეთი სისტემა განსაკუთრებული სოციალური ორგანიზაცია, რომელშიც აქვს თავისი წარმოშობის, მოქმედების და უმაღლეს ფაზაში გადასვლის, სხვა ორგანიზმად გადაქცევის საკუთარი კანონები“¹.

საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის ეს საკუთარი კანონები განაგებენ აგრეთვე წარმოების განლაგებასაც. თუ არაა შეცნობილი წარმოების განლაგების კანონი, ისე შეუძლებელია სწორად იქნას ახსნილი და შესწავლილი კაპიტალისტური ქვეყნების თანამედროვე ეკონომიური გეოგრაფიის ისეთი საკითხები როგორცაა: ქვეყნის და მისი ცალკე რაიონების მრეწველობის განლაგება, ტემპი, დონე, განვითარების თავისებურებანი, ქვეყნის ეკონომიური განვითარების ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობები და მისი გამოყენების, სარგებლობის სპეციფიკა, ეკონომიური წყობის თავისებურებანი, საგარეო ეკონომიური და პოლიტიკური ურთიერთობანი, კოლონიების და დამოკიდებული ქვეყნების წარმოების განლაგება და სხვა.

კანონი მარქსისტულ-ლენინური შიდაღრებით არის ის, რაც მოძრაობის საფუძველსა და ცენტრში ძვეს, რაც მოვლენის საფუძველსა და ცენტრში ძვეს, რაც განაპირობებს მოძრაობას. კანონი არის მყარო, ძირითადი შინაარსი მოვლენისა, ძირითადი შინაარსი და ძირითადი პირობა ყოველი მოძრაობისა.

მეცნიერული კომუნიზმის მამათმთავრები ზედმეტ ღირებულებას სცნობენ კაპიტალიზმის მოძრაობის კანონად. ფ. ენგელსი თავის სიტყვაში მარქსის საფლავზე აღნიშნავდა, რომ მარქსმა აღმოაჩინა თანამედროვე კაპიტალისტური წარმოების წესის მოძრაობის სპეციალური კანონი — ზედმეტი ღირებულების კანონი და ამ აღმო-

¹ ვ. ლენინი, თხზულებანი, ტ. I, გვ. 384, პარტგამოცელობა, 1984 ტფილისი.

ჩენამ პოლიტიკურ ეკონომიაში მყისვე სიცხადე შეიტანაო. მაშასადამე, ზედმეტი ღირებულების კანონი კაპიტალიზმის პოლიტიკურ ეკონომიის ქვაკუთხედი, კაპიტალიზმის შინაარსი და წესდარსებობის საფუძველია.

მარქსისტულ-ლენინური პოლიტიკური ეკონომია გვიხსნის კაპიტალისტური წარმოების, როგორც გარკვეული ისტორიული მოვლენის აღმოცენების, განვითარების და დაღუპვის პირობებს.

რომელიმე მოვლენის შესწავლა, უპირველესად ყოვლისა, ნიშნავს ამ მოვლენის დამახასიათებელი თავისებურებების შესწავლას. ამიტომ პოლიტიკური ეკონომია უწინააღეს ყოვლისა, წარმოების და გაცელა-გამოცელის თითოეული განცალკევებული განვითარების საფეხურის განსაკუთრებულ კანონებს იკვლევს და მხოლოდ ამ გამოკვლევის დასასრულს შეუძლია წამოაყენოს ორიოდე ზოგადი კანონი, რომელსაც ძალა აქვს წარმოებისა და გაცელა-გამოცელისათვის საერთოდ¹.

მარქსი და ენგელსი მიუთითებენ, რომ მათ მიერ აღმოჩენილი კანონები ისტორიულად განსაზღვრული წარმოების წესის კანონებია, რომლებიც თავიანთ ძალას ინარჩუნებენ მთელი ისტორიული პერიოდისათვის „თავისთავად იგულისხმება, რომ კანონები, რომელთაც ძალა აქვთ განსაზღვრული წარმოების წესებისა და გაცელა-გამოცელის ფორმებისათვის, ამ ძალას ინარჩუნებენ ყველა ისტორიული პერიოდისათვის, რომელშიც ეს წარმოების წესი და გაცელა-გამოცელის ფორმები ბატონობენ“². მაშასადამე, კაპიტალისტური წარმოების წესის კანონი თავის ძალას ინარჩუნებს თავისუფალი კონკურენციის ეპოქის კაპიტალიზმშიც და მონოპოლისტური, საფინანსო კაპიტალიზმის ეპოქაშიც. შეიძლება ამ კანონს გამოვლენის სხვადასხვა სახე ჰქონდეს განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე. მაგრამ იგი მათი საერთო კანონია.

კაპიტალიზმის ეს ძირითადი კანონი ყველგან ერთნაირად არ მოქმედობს. საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის ცალკე საფეხურებზე გამოვლენის სხვა სახე აქვს, თუმცა, როგორც აღენიშნეთ, მთელი პერიოდის განმავლობაში ინარჩუნებს თავის ძალას. მეორე, სხვადასხვა ქვეყანაში, კაპიტალიზმის განვითარების ძირითადი კა-

¹ ვ. ენგელსი, ანტი-დიურინგი, გვ. 116-117, 1938, თბილისი.

² იქვე, გვ. 117.

ნონი, რომდენადმე იცვლის სახეს და მოდიფიცირებული სახით გვევლინება. ეს იმით, რომ მისზე ერთგვარ უკუ გავლენას იქცენს ამა თუ იმ ქვეყნის სპეციფიკური, ისტორიულ-ეკონომიური პირობები განვითარებისა. კ. მარქსი ამას ასე განმარტავს: „თეორიაში იგულისხმება, რომ წარმოების კაპიტალისტური წესის კანონები წმინდა სახით ვითარდება. სინამდვილეში კი მხოლოდ დაახლოებას აქვს ადგილი; მაკრამ ეს დაახლოება მით უფრო დიდია, რაც უფრო განვითარებულია წარმოების კაპიტალისტური წესი და რაც უფრო გაწმენდილი და დახვეწილია იგი უწინდელი ეკონომიური მდგომარეობის ნაშთებისაგან“¹. ე. ი. თუ რომელიმე ქვეყანას არ ახასიათებს ან თითქმის არ ახასიათებს ფეოდალიზმის ნაშთები, იქ კაპიტალიზმის განვითარების კანონი შედარებით წმინდა სახით ვითარდება, ხოლო ქვეყნებში, რომელთაც ცოტად თუ ბევრად ახასიათებთ ფეოდალიზმის ნაშთები, აქ მიახლოება წმინდა სახესთან უფრო მცირეა.

კაპიტალისტური წარმოების წესის განვითარების კანონებიდან განუყოფელია წარმოების განლაგების კანონები. კაპიტალიზმის ეს ძირითადი კანონი წარმოების განლაგების პროცესებში გარკვეული სახით მოდიფიცირდებიან და თითოეულ ქვეყანაში, თითოეულ რაიონში ან მეურნეობის სხვადასხვა დარგში სპეციფიკურ კანონზომიერებებად ყალიბდებიან.

კაპიტალისტური წარმოების განლაგების საფუძვლად იგივე წინააღმდეგობანი ძეგს, რა წინააღმდეგობანიც ახასიათებს თვით კაპიტალიზმის განვითარებას, როგორცაა ანარქია, კონკურენცია, არათანაბარი განლაგება და სხვა.

კაპიტალისტური წარმოების განვითარებისა და განლაგების განსაზღვრელი ფაქტორია მოგების ნორმა. ეს არის ის ძალა, რომელიც ამოქმედებს თითოეულ კაპიტალისტს და მთლიანად კაპიტალისტების კლასს, რომელიც ამოძრავებს მათ, ხელი მოკიდონ სახალხო მეურნეობის ამა თუ იმ დარგის განვითარების. მარქსი გვასწავლის, რომ „მოგების ნორმა მამოძრავებელი ძალაა კაპიტალისტურ წარმოებაში; იწარმოება მხოლოდ ის და იმდენად, რაც და რომდენადაც მოგებით შეიძლება წარმოებულ იქნეს“². მაშასადამე, მოგება და არა მარტო უბრალოდ მოგება, არამედ მოგების

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. III¹, გვ. 142, სახელგამო, 1932, თბილისი.

² იქვე, იქ. 221.

მალაღი ნორმის მიღებისადმი მისწრაფება წარმოადგენს მის მიზანს და განმსაზღვრელ ძალას, რომელიც ბატონობის კაპიტალისტური წარმოების დროს.

მარქსი გვასწავლის, რომ ორი დამახასიათებელი ნიშანი ასხვავებს კაპიტალისტური წარმოების წესს. პირველი ეს ის არის, რომ იგი პროდუქტებს საქონლის სახით აწარმოებს. კაპიტალიზმი იმით კი არ განსხვავდება, — ამბობს მარქსი, — სხვა ეკონომიური ფორმაციებიდან, რომ საქონელს ამზადებს, არამედ იმით, რომ მის მიერ წარმოებული პროდუქტების საქონლად უოფნის გაბატონებული და განმსაზღვრელი ხასიათი აქვს, მეორე „რაც სპეციალურად ახასიათებს წარმოების კაპიტალისტურ წესს, არის ზედმეტი ღირებულების წარმოება, როგორც პირდაპირი მიზანი და განმსაზღვრელი მოტივი წარმოებისა“¹. ან კიდევ „კაპიტალისტური წარმოების ნამდვილი ზღვრე თვით კაპიტალია, ეს ნიშნავს: რომ კაპიტალი და მისი ღირებულების თვითზრდა გვევლინება როგორც წარმოების გამოსავალი და საბოლოო პუნქტი, როგორც მოტივი და მიზანი“². სხვა არავითარი კეთილშობილური აზრი არ ამოქმედებს კაპიტალისტს. მისი მიზანია — იმ კაპიტალიდან, რომელიც მან წარმოებაში დააბანდა, წარმოების ყოველი წრე ბრუნვის დასასრულს გარკვეული რაოდენობა ზედმეტი ღირებულებისა მიიღოს. იგი არ დაკმაყოფილდება ყოველგვარი ზედმეტი ღირებულებით. იგი იქ მისწრაფვის, სადაც ეს ზედმეტი ღირებულება სხვა შესაძლებელ ადგილებთან შედარებით უფრო დიდია. მაშასადამე, არა ყოველი მოგება ამოქმედებს კაპიტალისტს, არამედ, რაც შეიძლება, მოგების მალაღი ნორმა. მარქსი გვასწავლის, რომ ზედმეტი ღირებულების ნაწილი იზარჯება როგორც შემოსავალი, ხოლო მეორე ნაწილი კაპიტალად გარდაიქმნება და თავდაპირველად იგანსაიდგალებული კაპიტალი ვაიზრდება. იქედან ხდება კაპიტალის დაგროვება. მარქსი იმ აზრს, რომ თითქოს კაპიტალის დაგროვება კაპიტალისტის მიერ მოხმარების შემცირების ხარჯზე ხდებოდეს, ილუზიას უწოდებს და წერს, რომ ეს „კაპიტალისტური წარმოების არსებას ეწინააღმდეგება, რადგან მით ივულისებება, რომ ამ წარმოების მიზანს და მიმოძრავებელ მოტივს შეადგენს მოხმარება

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. III, გვ. 308, პარტამომცემლობა, 1964, თბილისი.

² კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. III, გვ. 213.

და არა ზედმეტი ღირებულების მიღება და კაპიტალიზმის დაგროვება" ¹. კაპიტალიზმში კარგავს ყოველგვარ აზრს: „კაპიტალიზმში უკვე თავის ფუძეში ისპობა, თუ დაეუშვებო, რომ მამოძრავებელ მოტოვს შეადგენს პირადი მოხმარება და არა თვით გამდიდრება" ². „კაპიტალის“ მეორე ტომის მეორე თავში (პროლეტარული კაპიტალის წარმოქმნა) მარქსი სრული სიცხადით უჩვენებს აუცილებლობას კაპიტალის მუდმივი გადიდებისას. რაკი ერთხელ დაიწყო კაპიტალის დაგროვება ზედმეტი ღირებულების მითვისებით, შემდეგში, მისი შენარჩუნებისათვის კაპიტალის მუდმივი გადიდება აუცილებელი პირობა ხდება „კაპიტალის წარმოების მთელი ხასიათი განისაზღვრება. აენასად გაღებულ კაპიტალიზმის ზრდით... .. დაგროვება ანუ წარმოება გაფართოებული მასშტაბით წარმოადგენს რა საშუალებას... .. კაპიტალისტის გამდიდრებისათვის, წარმოადგენს რა კაპიტალისტის პირად მიზანს, და შეადგენს რა კაპიტალისტური წარმოების ერთ-ერთ საყოველთაო ტენდენციას, — შეზღვევ როგორც პირველ წიგნშია ნაშენები, თავისი განვითარების გამო აუცილებლობად იქცევა თითოეული ინდივიდუალური კაპიტალისტისათვის. კაპიტალის მუდმივი გადიდება პირობა ხდება მისი შენარჩუნებისათვის" ³. მეტად საინტერესო და დაზიანსიათებელი მომენტია კაპიტალისტური წარმოებისა — დაგროვებულ კაპიტალს ვერ შეინარჩუნებ, თუ მუდმივად არ აწარმოვე მისი გადიდება.

XVI პარტიულ ყრილობაზე, ახასიათებდა რა წარმოების ორ სისტემას, ამხანაგი სტალინი ამბობდა: „მეურნეობის კაპიტალისტური სისტემა ნიშნავს, რომ... .. წარმოება ემორჩილება არა მშრომელი მასების მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესების პრინციპს, არამედ მაღალი კაპიტალისტური მოგების უზრუნველყოფის პრინციპს" ⁴ ამხანაგი სტალინი გვასწავლის, რომ კაპიტალიზმის დროს წარმოების გაფართოება ხდება სრულიად სხვა მოტივებით, რომ კაპიტალი მიისწრაფვის მეურნეობის იმ დარგებში, სადაც ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანია მოგების ნორმა.

ამხანაგი სტალინი თავის ცნობილ შრომაში — „დიალექტი-

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. II, გვ. 451, საზღვარში, 1933, თბილისი.
² იქვე, გვ. 390.
³ იქვე, გვ. 51.
⁴ ი. სტალინი, ღვინისა და სხვა საკითხები, გვ. 630, საზღვარში, 1930, თბილისი.

კური და ისტორიული მატერიალიზმის შესახებ¹ იხილვის რა წარმოების თავისებურებებს, ამბობს, რომ, როცა ფეოდალური წესებში ლების დროს საამქრო სახელოსნოთა გვერდით გეროპსს² შეუქმნა შიამ მანუფაქტურული საწარმოები განავითარა. მინ არ იცოდა თუ რა საზოგადოებრივი შედეგი მოჰყვებოდა ამ სიახლეს: „მას მხოლოდ უნდოდა გაეიაფებინა საქონლის წარმოება, რაც შეიძლება მეტი საქონელი გამოეშვა აზიისა და ახლად აღმოჩენილი ამერიკის ბაზრებზე და მიეღო რაც შეიძლება მეტი მოგება, — მისი შეგნებული საქმიანობა ამ ყოველდღიური პრაქტიკის ვიწრო ჩარჩოებით იფარგლებოდა“¹. აქედან ნათლად ჩანს, რომ ბურჟუაზიის კაპიტალისტური საზოგადოების და მისი წარმოების განვითარების ზოგადი ინტერესები კი არ ამოქმედდება, არც ფიქრობდა ის ამის შესახებ, არამედ უბრალო, ვიწრო სურვილი, რაც შეიძლება მეტი მოგება მიეღო. კაპიტალიზმი იმიტომაც კაპიტალიზმი, გვასწავლის ამხანავი სტალინი, რომ იგი თავის პირად ინტერესებზე ფიქრობს და სრულიად არ აწუხებს მას სახალხო ინტერესი. „კაპიტალიზმს, რომ შეეძლოს შეუგუოს წარმოება არა მოგების მაქსიმუმის მიღებას, არამედ ხალხურ მასების მატერიალური მდგომარეობის სისტემატურ გაუმჯობესებას... .. მაშინ კრიზისები აღარ იქნებოდა. მაგრამ მაშინ კაპიტალიზმიც აღარ იქნებოდა კაპიტალიზმი“².

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ კაპიტალისტური წარმოების განლაგების კანონი მოგების ნორმაცა.

განვიხილოთ ახლა კაპიტალისტურა მრეწველობის ამა თუ იმ დარგის აღმოცენების ორგანიზაცია, მისი წარმოებისა და მიმოქცევის პროცესი და მოგების ნორმის სიმადლის როლი მრეწველობის განლაგებაში.

კაპიტალის წრებრუნვის პროცესში დაზანებული გარკვეული რაოდენობის კაპიტალიზირებულება, როგორც გამოსავალი პუნქტი და ღირებულება გაზრდილი კაპიტალიზირებულება როგორც უკუღაბრუნების პუნქტი, სადაც ავანსად ვაღებულები კაპიტალიზირებულება იმის საშუალებად წარმოგვიდგება, რომ პროცესის დასასრულს ღირებულება გაზრდილი კაპიტალიზირებულება იქნას მიღებული.

¹ საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბრლშეეკების) ისტორია, მოკლე კურსი, გვ. 157, სახელგამო, პოლიტლიტერ. სექტორი, 1938, თბილისი.

² ი. სტალინი, ლენინიზმის საკითხები, გვ. 575-576, სახელგამო, 1938, თბილისი.

როგორც მთელი ამ ოპერაციის მიმობრუნებელი, მარკსის წარმოდგენილი აქვს შემდეგი ფორმულით: ფ—ს..... პ..... ს'..... ფ

ცხადი ფორმით ფ—ს | $\frac{მ}{წ}$ პ..... ს' (ს+ს)—ფ' (ფ+ფ). კაპიტალის წრებრუნვის ამ პროცესში სამი ფაზაა, რომელთაგან ორი ფ—ს და ს'—ფ' გვეთენის მიმოქცევის სფეროს, ხოლო მესამე ს..... პ..... ს' გვეთენის წარმოების სფეროს. ჩვენი მიზნისათვის აქ საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ პროცესის დასასრულს კაპიტალიზებული იმავე ფორმაშია რითაც დაიწყო (ფულად ფორმაში), მაშასადამე, კვლავ შეუძლია დაიწყოს წრებრუნვა. ცვლილება არის არა ფორმაში, არამედ კაპიტალიზებულების სიდიდეში. ეს სიდიდე არ შეიძლება იყოს მუდმივი როგორც სხვადასხვა წრებრუნვის დროს ისე მრეწველობის სხვადასხვა დარგში. მაშასადამე, უნდა დავუშვათ ისე, როგორც ნამდვილად არის რეალურ სინამდვილეში, მოგების სხვადასხვა ნორმა.

სიმარტივისათვის ავიღოთ ორი დარგი: საფეიქრო მრეწველობა და ფეხსაცმელების წარმოება. დავუშვათ რომ ავანსად გასაღები კაპიტალი ორივე დარგში ერთი სიდიდისაა, სახელდობრ, ასიათასი მანეთი თითოეულში. დავუშვათ, რომ კაპიტალის მოძრაობა წარმოების სფეროში და მიმოქცევის ორივე ფაზა განუწყვეტელია და გარკვეულ დროში სრულდება. დროის ეს ხანგრძლივობა ორივე დარგში ერთნაირია, ცვალებადია მხოლოდ მოგების ნორმა. თუ დავუშვებთ, რომ მოგების ნორმა საფეიქრო მრეწველობაში შეადგენს 30%, ხოლო ფეხსაცმელების წარმოებაში 40%, მაშინ კაპიტალიზებულების ზრდა კაპიტალის ორი წრებრუნვის შემდეგ ასეთ სურათს გვიჩვენებს:

საფეიქრო მრეწველობა. ავანსად გაღებული კაპიტალი—ფ—ასი ათასი მანეთია, მოგების ნორმა 30%-ია, პირველი წრებრუნვის დასასრულს ფ' იქნება 130.000 მანეთი, აქედან 10.000 მანეთი პირად მოხმარებაზე დაიხარჯა. მაშასადამე, მეორე წრებრუნვისათვის ავანსად გასაღები კაპიტალი იქნება 120.000 მანეთი. თუ მოგების ნორმა მეორე წრებრუნვაშიც იგივე დარჩა, რაც პირველ წრებრუნვაში იყო, მაშინ წრებრუნვის დასასრულს ლირებულება გაზრდილი კაპიტალიზებულება იქნება 156.000 მანეთი.

ფეხსაცმელების წარმოება. ავანსად გაღებული კაპიტალი—ფ—ასი ათასი მანეთია, მოგების ნორმა 40%-ია, პირველი წრებრუნვის დასასრულს ფ' იქნება 140.000 მანეთი, აქედან 10.000

მანეთი პირად მოხმარებაზე დაიხარჯა. მაშასადამე, მეორე წლებში ფისათვის აქანსად გასაღები კაპიტალი იქნება 130 000 მანეთი. თუ მოგების ნორმა მეორე წლებში იგივე დარჩა, რაც პირველ წლებში იყო, მაშინ წლებში დაიხარჯება 182 000 მანეთი. მაშასადამე, ორი წლებში შემდეგ ერთი და იმავე სიდიდის აქანსად გაღებულ კაპიტალზე საფეიქრო მრეწველობაში მოგება მცირეა ფებსაცმელების წარმოების მოგებასთან შედარებით 26 000 მანეთით. შედეგად ამისა მოხდება კაპიტალების დენა საფეიქრო მრეწველობიდან ფებსაცმელების წარმოებაში. ეს შეიძლება ისე გამოვსახოთ.

საფეიქრო მრეწველობა

I წლებში

$$ფ(100 000) - ს \left| \frac{\partial}{\partial s} \dots \right| (s+x) - ფ'(ფ+ფ) = (100 000 + 30 000) = 130 000 \text{ მ.}$$

II წლებში

$$ფ(120 000) - ს \left| \frac{\partial}{\partial s} \dots \right| (s+x) - ფ'(ფ+ფ) = (120 000 + 36 000) = 156 000 \text{ მ.}$$

ფებსაცმელების წარმოება

I წლებში

$$ფ(100 000) - ს \left| \frac{\partial}{\partial s} \dots \right| (s+x) - ფ'(ფ+ფ) = (100 000 + 40 000) = 140 000 \text{ მ.}$$

II წლებში

$$ფ(130 000) - ს \left| \frac{\partial}{\partial s} \dots \right| (s+x) - ფ'(ფ+ფ) = (130 000 + 52 000) = 182 000 \text{ მ.}$$

უფრო მაღალი მოგების ნორმა ფებსაცმელების წარმოებაში იწვევს კაპიტალების დენას საფეიქრო მრეწველობიდან ფებსაცმელების წარმოებაში. კაპიტალისათვის საფეიქრო მრეწველობა უკვე აღარ არის მიმზიდველი, რადგან „შემდეგი ღირებულების წარმოება ანუ მოგების მოპოვება — მეთაია ამ წარმოების წესის აბსოლუტური კანონი“¹. ხოლო საფეიქრო მრეწველობა არ უზრუნველყოფს კაპიტალისთვის მაღალ მოგებას. კაპიტალების დენა საფეიქროდან ფებსაცმელების წარმოებაში გაგრძელდება — მანამ, სანამ ფებსაცმელების წარმოებაში მოგების ნორმა არ დიდდება. ეს კი მოხდება ახცილებლად და შემდეგნაირად: საფეიქრო მრეწველობიდან ფებსაცმელების წარმოებაში კაპიტალების დენის შედეგად ახალი ფაბრიკები იქნა აგებული. გაიზარდა ფებსაცმელების წარ-

¹ კ. შარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 564. სახელგამო, 1930, თბილისი.

მოება, გაიზარდა კაპიტალის ორგანული შემადგენლობაში წილის წილი ფებსაცმელების მიწოდებაც ბაზარზე და მიწოდება მოიხსნა სქარბოზს. საქონელი თავის ღირებულებაზე დაბლა გაიყიდება და მოგების ნორმა ფებსაცმელების წარმოებაში შემცირდება საფეიქრო მრეწველობაში კი, საიდანაც კაპიტალები ფებსაცმელების წარმოებაში გადმობარგდა, შემცირდა კაპიტალები, შემცირდა წარმოება, შემცირდა მიწოდება, მოთხოვნილება მიწოდებას სქარბოზს, საქონელი თავის ღირებულებაზე მაღლა გაიყიდება და მოგების ნორმაც გაიზარდება. ახლა შებრუნებულ სურათს მივიღებთ.

საფეიქრო მრეწველობა

I წრებრუნვა

$$q(100.000) - s \left| \frac{q}{q_0} \dots s'(s+s) - q'(q+q) = (100.000 + 40.000) = 140.000 \text{ მ.} \leftarrow$$

II წრებრუნვა

$$q(130.000) - s \left| \frac{q}{q_0} \dots s'(s+s) - q'(q+q) = (130.000 + 52.000) = 182.000 \text{ მ.} \leftarrow$$

ფებსაცმელების წარმოება

I წრებრუნვა

$$q'(100.000) - s \left| \frac{q}{q_0} \dots s'(s+s) - q'(q+q) = (100.000 + 30.000) = 130.000 \text{ მ.} \leftarrow$$

II წრებრუნვა

$$q'(130.000) - s \left| \frac{q}{q_0} \dots s'(s+s) - q'(q+q) = (130.000 + 36.000) = 166.000 \text{ მ.} \leftarrow$$

კაპიტალის წილი

ეს მაგალითები მარტივი სახით მაგრამ მაინც წარმოადგენს გეოგრაფიულ ეკონომიკას. თუ როგორ ხდება წარმოების განლაგება კაპიტალისტურ მსოფლიოში და რა არის ამ განლაგების მამოძრავებელი, განმსაზღვრელი კანონი. კაპიტალების ამ მიზიდულობაში ზეენ ეხედვათ თითოეული კაპიტალისტის სწრაფვას თვითგამდიდრებისაკენ. კაპიტალების დაგროვებისა და გადიდებისაკენ. მათ სრულიად არ აინტერესებთ საფეიქრო ნაწარმს დაამზადებენ თუ ფებსაცმელებს, მათ იგი იმდენად აინტერესებთ, რამდენად მაღალ მოგებას მიიღებენ. შესანიშნავად ამბობს ამის შესახებ მარქსი. „მიმოქცევის ფორმა ფ..... ფ., როლის გამოსავალ და საბოლოო პუნქტს ნამდვილი ფული შეადგენს, უაღრესი თვალსაჩინოებით გამოსახავს ფულის კეთებას, კაპიტალისტური წარმოების მამოძრავებელ მოტივს. წარმოების პროცესი გვევლინება მხოლოდ აუცილებელ ბოროტებად, აუცილებელ საშუალებათ ფულის კეთების განხორციელებისათვის“¹.

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი ტ. II, გვ. 31.

ფულის კეთების განხორციელების უზრუნველსაყოფად კანონმდებლის ტექნიკაში წარმოების ტექნიკა უნდა განაეითარონ, წარმოების ტექნიკა გააფართოვონ. ზედმეტი ღირებულების მიღების სურვილი, წარმოების მუდმივ გაფართოებას კაპიტალისტისათვის იძულებით კანონად აქცევს. მაგრამ ზედმეტი ღირებულების განაწილება ცალკე კაპიტალისტებს შორის მკაცრი საკონკურენციო ბრძოლის პირობებში ხდება. საკონკურენციო ბრძოლაში, რომ ვაიმარჯვოს კაპიტალისტი იძულებულია წარმოება გააფართოვოს, წარმოების ტექნიკა გააუმჯობესოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში გაკოტრება მოელოს. ჩვენ ახლა აქ არ ვიხილავთ წარმოების გაფართოებას, წარმოების ტექნიკის გაუმჯობესებას, კაპიტალის ორგანიზული შემადგენლობის ამოღება და მოგების ნორმის შემცირება რომ მოსდევს, ჩვენ მხოლოდ ის გვაინტერესებს, რომ „კაპიტალისტური წარმოების განვითარება აუცილებელს ხდის ინდუსტრიულ სარეწაოში დაბანდებული კაპიტალის განუწყვეტელ ზრდას, ხოლო კონკურენცია თითოეულ ინდივიდუალურ კაპიტალისტს უკარნახებს კაპიტალისტური წარმოების იმანენტური კანონებს, როგორც გარეშე იძულებითს კანონებს, იგი არ ანებებს მას შეინარჩუნოს თავისი კაპიტალი ისე, რომ განუწყვეტლად არ აფართოვებდეს მას. მისი გაფართოება კი მას შეუძლია მხოლოდ შეუწყვეტელი დაკროვების გზით“¹.

მაშასადამე, კაპიტალისტური წარმოების განლაგების პროცესები საკონკურენციო ბრძოლის პირობებში თვით კაპიტალისტური წარმოების დასახასიათებელ შინაგან წინააღმდეგობებს გამოამჟღავნებს. მარქსი ვეასწავლის, რომ კაპიტალისტური წარმოების იმანენტური კანონები, რომლებიც მის შინაგან ბუნებას ახასიათებენ, თავის თავს ვარგუნულ მოძრაობაში იჩენენ. ეს იმანენტური კანონები თითოეული კაპიტალისტისათვის შეუმჩნეველია სანამ კონკურენციის იძულებითი კანონების ფორმით არ გამოვლინდებიან და მხოლოდ ამ გამოვლენის ფორმით აღწევენ ისინი კაპიტალისტის შეგნებასმდე. ბაზარზე, საქონლის რეალიზაციის დროს დაეჯახება კაპიტალისტი თითქოს გარეშე იძულებითს კანონებს, რომელიც იძულებს მას მუდამ აუმჯობესებდეს და აფართოვებდეს წარმოებას კაპიტალიზმის შინაგან თვისებას კაპიტალისტი საკონკურენციო ბრძოლის ფორმით შეიგნებს „კაპიტალისტური წარმოების იმანენტური კანონები კონკურენციის სფეროში გამოიხატება“². ეკამათება რა დიურჩინგს, ენგელსი

¹ ე. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 537.

² ე. მარქსი, კაპიტალი, ტ. III, გვ. 190.

მარქსის ამ მოძღვრებას ასეთ შეფასებას აძლევს: „მარქსის მიხედვით კაპიტალისტური წარმოების იმანენტური კანონებების გარეგან მოძრაობაში იხატებიან, როგორც კონკურენციის იძულების კანონები და ინდივიდუალური კაპიტალისტი მას ამ სახით შეიგნებს, როგორც მამოძრავებელ მოტივს: ... განსაზღვრული კანონი, ღირებულების კანონი გარკვეულ შემთხვევაში კონკურენციაში მტლავნდება და თავის მამოძრავებელ ძალას ამხელს“¹. ამ საკონკურენციო ბრძოლაში მტლავნდება კაპიტალისტური წარმოების ანარქიულობა. სოციალისტური წარმოების წესი წარმოების გაფართოებას, ტექნიკის გაუმჯობესებას კონკურენციის იძულების კანონის ძალით კი არ ახდენს, არამედ შეგნებულია, მიზანშეწონილად, წინასწარი დაგეგმვით, რაც საზოგადოების მოთხოვნილებით განიზომება, ხოლო კაპიტალისტურ საზოგადოებაში „თანამედროვე მანქანების უაღრესად განვითარებული გაუმჯობესების შესაძლებლობა, წარმოების ანარქიის გამო საზოგადოებაში ცალკე ინდუსტრიული კაპიტალისტებისათვის იქცევა იძულებად თავიანთი მანქანები მუდამ გაუმჯობესონ, მათი საწარმოო ძალა მუდამ ზევით ასწიონ. ასეთივე იძულებად იქცევა მათთვის უბრალო ფაქტიური შესაძლებლობა თავიანთი წარმოების სფეროს გაფართოებისა“². მაშასადამე, საკონკურენციო ბრძოლასთან მჭიდროდ დაკავშირებულია წარმოების დაზგების ასეთი თუ ისეთი განლაგება. საკონკურენციო ბრძოლა მოქმედებს განლაგებაზე არა მარტო კაპიტალიზმის თავისუფალი კონკურენციის ეპოქაში, არამედ შემდეგაც, მონოპოლისტური კაპიტალიზმის დროსაც. მარქსიზმ-ლენინიზმი გვასწავლის, რომ წარმოების კონცენტრაცია თავისუფალი კონკურენციიდან წარმოიშვა, რომლებიც ბოლოს მონოპოლიტებად იქცევიან. მონოპოლია არ სპობს კონკურენციას, არამედ კიდევ უფრო იმწვავებს მას. როცა კაპიტალისტი სამრეწველო საწარმოს აგებას ფიქრობს, ჯერ იმ ადგილს შეარჩევს, რომელიც უფრო კონკურენტუნარიანი იქნება. აქედან მომდინარეობს არაარაციონალური განლაგება. მინიმალური დანაბარებების პრინციპი და მაქსიმალური მოგების ნორმის მიღების წყურვილი არათანაბარ განლაგებას იწვევს. სტიქიურობა და ანარქიულობა გამოორიცხავს შრომისა და ბუნებრივი რესურსების მიზანშეწონილ განლაგებას. ფ. ენგელსი გვასწავლის,

¹ ფ. ენგელსი, ანტი-დუორნიკი, გვ. 176-177.

² იქვე, გვ. 292.

რომ საქონლის წარმოების კანონები ანარქიაში და ანეკდოტულ ვითარებაში გადაიქცევა. ენგელსი წერს: „მაგრამ ყველაფერი ისე მოხდება, რომელიც საქონლის წარმოებაზე დაყრდნობილი, ის თავისებურება ახდისათვის, რომ იქ მწარმოებლებს დიკარული ბატონობა თავიანთი საკუთარი საზოგადოებრივი ურთიერთობის მიმართ, თითოეული პირი თავისთავად აწარმოებს... .. არაფერი ისე რამდენი ვაჟა მისი საკუთარი ნაწარმებიდან ბაზარზე, რამდენი მათგანი შევა საზოგადოდ მოხმარებაში, საქირო იქნება იგი თუ არა წამდგია, ანაზღაურებს თუ არა თავის ხარჯს და საზოგადოდ შესაძლებელი იქნება თუ არა მისი გაყიდვა. საზოგადოებრივ წარმოებაში ანარქია მეფობს. მაგრამ საქონლის წარმოებას, ისევე როგორც ყოველი სხვა წარმოების ფორმას, თავისი განსაკუთრებული, შინაგანი, მისგან გამოუყოფელი კანონები აქვს; და ეს კანონები, ანარქიის მიუხედავად, ანარქიაში და ანარქიის შემწეობით შეღავანდებიან. ეს კანონები აშკარადედიან საზოგადოებრივ ურთიერთობის ერთადერთ გადარჩენილ ფორმაში, აღებ-მიცემობაში და განცალკევებულ მწარმოებლებს იმორჩილებენ როგორც კონკურენციის იძულებითი კანონები“¹. ასეთია კაპიტალისტურ წარმოების ანარქიული ხასიათი. კაპიტალისტური წარმოების ანარქია, სადაც ყველაფერი ბნელ კანონებზე დამოკიდებული და სადაც ეს კანონები ხდამიანებზე უღმობლად ბატონობენ, საბოლოო შედეგად ისეთ მიწვევასთან დადგება, რომელიც თავით ა) ანარქიას უღებზ ბოლოს, კაპიტალისტურ წარმოებას არ შეუძლია არ შექმნას ეს ძალა, თუმცა იგი მისი შესაფლავება. ეს არის შედეგი კაპიტალისტური წარმოების წესის დამახასიათებელი წინააღმდეგობისა, საზოგადოებრივ წარმოებასა და კაპიტალისტურ მითვისებას შორის რომ არსებობს. წარმოების საზოგადოებრივი ხასიათი და მითვისების კერძო ხასიათი „წარმოების საზოგადოებრივი“ ანარქიის მამოძრავებელი ძალაა, რომელიც ადამიანთა დიდ უმრავლესობას თანდათან პროლეტარებათ აქცევს და ეს თავის მხრით პროლეტარია მასებია, რომელნიც წარმოების ანარქიას ბოლოს მოუღებენ“². მაშასადამე, კაპიტალიზმის დროს წარმოების განლაგების სტიქიურობა და ანარქიულობა იუცილებელი მოვლენაა, რომლისაგან თავს ვერ ვართავისუფლებს კაპიტალისტური მეურნეობა, სანამ ის კაპიტალისტურ

¹ ე. ენგელსი, ანტი-დიურინგი, გვ. 229.

² იქვე, გვ. 231.

მეურნეობად რჩება. და თუ კაპიტალისტური მეურნეობის განვითარება სტიქიური და ანარქიულია, მაშინ უნაყოფოა ცდა განვიხილონო, რაეკონომიკური განლაგებაზე, ისეთ განლაგებაზე, რომელიც მართლაც ეკონომიურად ხელსაყრელად გამოიყენებდა როგორც საზოგადოებრივ შრომას, ისე ბუნებრივ რესურსებსაც.

კაპიტალისტებს და მათ დამცველებს, ბურჟუაზიულ მეცნიერებს, სწორედ იმის გამო, რომ დაიცვან კაპიტალიზმი, გაახანგრძლივონ მისი არსებობა, წარმოგვიდგინონ იგი, როგორც მუდმივი მოვლენა, არ სურთ შეიქნონ კაპიტალისტური წარმოების განლაგების ნამდვილი კანონები. კაპიტალიზმის დროს ამ კანონების შეცნობა და მათი შეგნებული გამოყენება კი არ ხდება, არამედ ეს კანონები ბატონობენ იდამიანებზე. შეუცნობელი კანონები ბრძიდ მოქმედებენ. „საზოგადოებრივი ძალები სანამ, ჰყენ მათ არ შეიქნობთ და ანგარიშს არ გაეწეეთ, საესებით ისე მოქმედებენ, როგორც ბუნების ძალები: ბრძიდ, ძალდატანებულად, გამანადგურებლად“¹. მხოლოდ ჰყენში სოციალისტური წარმოების წესის პირობებშია შესაძლებელი საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების კანონების ნამდვილად შეცნობა და „რაფი თანამედროვე საწარმოო ძალებს ბოლოს მათი შეცნობილი ბუნების მიხედვით მოვეყრობით, საზოგადოებრივი წარმოების ანარქიის ადგილს დაიკვრო წარმოების საზოგადოებრივად გვემაშეწონილი მოწესრიგება“². მაგრამ ეს შესაძლებელი არ არის იქ, სადაც წარმოება ყრო პირთნ ხელშია, სადაც წარმოების საზოგადოებრივ ხასიათს მითვისების ყრო ხასიათი აქვს, იქ, რანაირადაც ზედმიწევნით არ შეიქნოთ საზოგადოებრივი წარმოების მოძრაობის კანონები, ამ კანონებს მიიწც ვერ დაიმორჩილებთ და თქვენი გვემის მიხედვით ვერ ამოქმედებთ. მხოლოდ „როცა საზოგადოება საწარმოო ძალებს დიეპატრონება, მოიპობა საქონლის წარმოება და დამეე დროს პროდუქტის ბატონობა მწარმოებელზე, საზოგადოებრივი წარმოების ანარქიას გვემაშეწონილი, შეგნებული ორგანიზაცია შესცვლის“³. მაშასადამე, როცა წარმოების საზოგადოებრივ ხასიათს მისი შესაბამისი საზოგადოებრივი საკუთრებაც ექნება, საზოგადოების განვითარების კანონები იდამიანთა განკარგულებაში შესარულებენ იმას, რასაც მისი

¹ მ. ენგელსი, ანტ-დიუჩინეკ, გვ. 296.

² იქვე, გვ. 296.

³ იქვე, გვ. 296.

განმკარგულებელი საზოგადოება ისტრევებს, როგორც ქვეყნებში
 კავშირში განხორციელდა. ბიგლინიუსი

„მამსადამე, საზოგადოების ისტორიის კანონების შესწავლის
 გასაღები უნდა ვეძებოთ არა ადამიანთა თავებში, არა საზოგადო-
 ების შეხედულებებსა და იდეებში, არამედ წარმოების წესში, რო-
 მელსაც იუენებს საზოგადოება ყოველ მოცემულ ისტორიულ პერი-
 ოდში, — უნდა ვეძებოთ საზოგადოების ეკონომიკაში“¹.

¹ საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ისტორია, მოკლე კურსი,
 53-147.

პოლიაკაპო ჯაჯანიძე

მასალები იმერული ლექსიკონისათვის

აღ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის ქართული ენის კათედრამ თავის ხუთწლიან გეგმაში იმერული დიალექტის ყოველმხრივ შესწავლა გაითვალისწინა. წინამდებარე ნაშრომი აღნიშნული გეგმის ერთ პატარა ნაწილს წარმოადგენს.

ლექსიკონში შეტანილი სიტყვები შეარჩევილია ჩემ მიერ იმერეთის სხვადასხვა კუთხეში დიალექტოლოგიურ საკითხებზე მუშაობის დროს.

ჩადგან ბევრი სიტყვის გაურკვევლობის არც საზოგადოდ ცვალებადია, ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნიე ჩაწერის მომენტში სიტყვის წმარების ადგილის აღნიშვნა (ამ შემთხვევაში დასაძვლებულია სოფელი ან კუთხე).

ლექსიკონში წარმოდგენილია 550-მდე სიტყვა. ბევრი მათგანი უცნობია. ზოგიც ცნობილია ლექსიკონებიდან, მაგრამ აქ განსხვავებული ან ნაწილობრივ განსხვავებული მნიშვნელობითაა ნახშირი. რომ უფრო მეტად და გასაგები ყოფილიყო სიტყვის მნიშვნელობა, ზოგი მათგანის განმარტებას თან დავეურთე ფრაზეოლოგია, რომელიც ჩემთვის ჩაწერილი ტექსტებიდანაა ამოღებული.

შ ე მ თ კ ლ ე ბ ა ნ ი

აღაგ. — მ. აღაგვიძე, ლექსიკონი, პროფ. ვ. ბერიძის რედაქციით, თბილისი, 1938.

აღაგ. ვინ. — მიხეილ აღაგვიძე, მასალები ლექსების ფონოგრაფიისათვის, ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. IX, 1949.

ბერ. — ვ. ბერიძე, სიტყვის-კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, C.-IIრ., 1912.

მაკაღ. თემ. — სერგი მაკაღათია, თემეთი, ტბილისი, 1933.

მაგ. — დიკ. აღ. მაგაშვილი, სასოფლო-სამეურნეო ტერმინოლოგია, I, მცნარეულობა, თბილისი, 1938.

მენთ. — სტეფანე მენთეშაშვილი, ქიზიყური ლექსიკონი, ვ. თ. ფურციას რედაქციით, თბილისი, 1943.

ძღ. — სერგი ძღენტი, გურული კილო, თბილისი, 1936.

ძღ. კან. — სერგი ძღენტი, კანური ტექსტები, თბილისი, 1938.

საბა — სულხან-საბა ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, პროფ. იოსებ ფიფქიძისა და პროფ. აკაკი შანიძის რედაქციით, თბილისი 1928.

გუბ. — სოლ. გუბანეიშვილი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქართული ტომათა, I, თბილისი, 1946. დართული აქვს მ. კაბაშვილი და ნილი ლექსიკონი.

შან. სინტაქსი — ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა, ნაწილი II, სინტაქსი, თბილისი, 1948. დართული აქვს ი.ვ. გიგინეიშვილის მიერ შედგენილი ლექსიკონი.

შან. — აკაკი შანიძე, გიორგი მთაწმიდლის ენა იოვანეს და ეფთვიმეს ცხოვრების მიხედვით, თბილისი, 1946.

შარაშ. — გ. შარაშიძე, გურული ლექსიკონი, პროფ. ვ. ბერიძის რედაქციით, თბილისი, 1938.

ჩუბ. — დავით ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, C.-IIრ., 1887.

წერ. — ბ. წერეთელი, ხელოვნებრივი ლექსიკონი, პროფ. ვ. ბერიძის რედაქციით, თბილისი, 1938.

ჭყ. — ილია ჭყონია, სიტყვის-კონა, C.-IIრ., 1910.

ჯაგახ. საქ. ეონ. ისტორია, I — ივანე ჯაგახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წ. I, თბილისი, 1930.

ჯაგახ. საფს. საზ. — ივანე ჯაგახიშვილი, ქართული საფს-საზომ-თამეოდნეობა ანუ ნემიხმატიკა-მეტროლოგია, თბილისი, 1925.

არს. საზ. — არსებითი სახელი.

ნ. — ნახე.

ბზე. — ბზეანი.

ნ. კოდე — ნახე კოდე.

გადატ. — გადატანილ.

საწყ. — საწყისი.

ვარძ. — ვარძია.

სერბ. — სერბისი.

ვარ. — ვარანი.

უბ. — უბისა.

ვარ. ხიდ. — ვარანი-ხიდარი.

უბ. — უბეთი.

ზედუბ. — ზედუბანი.

ფარც. — ფარცხანაყანევი.

ზ. იმერ. — ზემო იმერეთი.

ქებ. — ქებები.

ინაშ. — ინაშური.

ქვ. იმერ. — ქვემო იმერეთი.

ლელა. — ლელანი.

შრშ. — შრთშა.

მეგრ. — მეგრული.

ძარ. — ძარულა.

მოლ. — მოლითი.

ხიდ. — ხიდარი.

შხ. — შხოლობითი.

ა

აბელა (ვარძ.) აბელი (ნ. საბა, ჩუბ. აბელი).

აბოთიალღება (შრშ.) უფუნური, მოუხეშავი მოქცევა აღამიანისა. „ქვეა უნდა ისტაელო, ბიძია! რო აბოთიალღები ხანდახან, კი რაფა მოგივა?!“ ნ. ბოთე.

აბრაგი (ქვ. იმერ.) უშნო, შეუსაბამო მაღალი. ჩვეულებრივ ოთხფეხა ცხოველის მიმართ იტყვიან (ნ. კოდე ბერ., ელ.).

აბრალღება ძლიერი აღიანი ცეცხლის ანთება (ნ. ელ. აბელრი-აღება).

აბუღველი, აბუთქული (ვაზ.) აფუთქული.

აბღრიალება (ვაზ.) აღრიალება, ხშირადლა ატირება.

აბღარმა (ნ.) ააბღრიალა გოგოი*.

აბგე აგრე, ასე. „აბგე აბლო არი ვარძიი?“.

აბგირი აბგილი.

აბანჩავანი კაცი მოხერხებული, ავისა და კარგის მცოდნე აბან-
შიანი (შღრ. ქუ., ნ. მენთ.).

აკოლიკება, აპოლიკება კოლიფების (ნ.) ერთმანეთზე შეწყობა.;
გადატ. იტყვიან იმ კაცის მიმართ, რომელიც თავისი დანაშა-
ულის დასაფარავად ერთმანეთთან დაუკავშირებელ მოსაზრებებს
აყენებს. „აკოლიკებს რალაცას, მარა ხუთ წელწადს მაინც და-
აფენენ“.

აღანი (ვაზ.) აღალი, პატროსანი.

აღაყურტა (ქ. იმერ.) დანაყული ნიგვზით გაკეთებული ფაფა (ნ.
ბერ. აღაყურტი).

ამათა (ვაზ.) ამათთანა, ამათი მსგავსი.

ამის გულღობისთვის ამის გულისთვის, ამისთვის.

ამობმა (მრშ.) „ჯერე ჩაფის მუცელს ამოვაბამ, მერე ყელს
გოჯუთოფ“.

ამოკოშვა (მრშ.) მიწის გაფხვიერება, კარგად დამუშავება. „ისე
კარგა გადუბრუნებია, რომე მიწაი სულ ამოუკოშია“.

ამოკრეფა (ზ. იმერ.) ამობოქვა (ქ. იმერ.). „წყალი დეეწამლათ და
ძიერ ბევრი თებში ამეკრითათ“.

ამოწკვა ამოზიდვა, ამოტანა.

ამობ(რ)იგინება (ვაზ.) ხმაურით ამოვლა. „ამეიხიგინებს ყო-
ველდღეი მაშინაი“.

ამობიკვა (ქ. იმერ.) ნ. ამოკრეფა.

ამობრუკვა (მრშ.) 1. ამობურცვა, ამობრა; 2. ამოწვა.

ამტელი (ვაზ.) ამდენი. „ამტელი ნასტავლი სა იყო ძველით,
ბიძია?!

ამვეელი|ე-ი (ინაშ.) ამდენი. „მე ერთი თავი ქთხოვე, ამვეელი
არ მინდა“.

ანაოდა, ანეოდა (მრშ.) ანდა.

აპოური, აპუოური (ზ. იმერ.), აუპოური (ქ. იმერ.) ტაბიკების ერ-
თმანეთზე მისაბმელად წერილი და მოკლე თოკი (ნ. საბა, ჩუბ.
აპაური, ელ. აპპოური, აღაფ. აპოური).

ახკოჩილი ატყჩილი. „ხეი დეცა იმასა და ძვალი აქ ატკო-
ჩილი ფეხზე“.

აფრა (ვაზ.) არაფერი. „ძიერ სიცხეებია და აფრა კეთილება
ყანაშია“.

აფრა (ზ. იმერ.) სქელი ფიცარი, რომელიც ერთი თავით საძირ-
კველშია ჩაშვებული, ხოლო მეორე თავზე სარტყელი აქვს დამაგ-
რებული. აქეთ-იქით ამოღარულ მხარეებში კედლის ფიცრების
თავეებია შეშვებული. ამგვარ ფიცარს ქვ. იმერეთში საზოგადოდ
ბოყვს ეძახიან. აფრა ჰქვია ორგვერდად დახურული სახლის მო-
პირდაპირე საძირკვლებიდან აღმართულ იმ ორ ფიცარს, რომელთა
თავეებზე სახლის სათავეა გადებული (შდრ. საბა, ჩუბ.; ნ. ბერ.,
მუნთ., ალაფ. ეთნ. 135).

აქათ (ზრზ.) აქეთ (ნ. ჩუბ.).

აქეთებურა (ზრზ.) აქეთური, აქური (შდრ. ჩუბ. აქეთი).

აჩაჩა ურეში (ვაზ.) დაბალი (ჩოჩიალა ქვ. იმერ.) ურეში, რომელ-
საც გოგრები ხელნა ურმის (ნ.) მსგავსი აქვს. ქვ. იმერეთში ამგვარ
ურემს ჩვეულებრივ ფიცრის გოგრებს უკეთებენ (შდრ. საბა, ჩუბ.,
ჯავახ., საქ. ეკონომ. ისტორია, I, გვ. 159, მაყ. აჩაჩა).

აწიკვა (ვაზ.) აწიკვა, აღება, აზიდვა. „აწიკა მეფემა ბულთი
ხელშიდ“ (ნ. ამოწიკვა).

ახმაზი უშნო მაღალი (ნ. ჩუბ.).

ბ

ბარძიმი (ზრზ.) ქვეყრის თავსახურავის პირველი ფენა, რომლის
ზევით სარქველია მოთავსებული (შდრ. საბა, ჩუბ., შან.).

ბარძუკი (ვაზ.) ბორძიკი. ნ. გადაბარძუკება.

ბაჯაჯგინა კაცი ტანდაბალი, ჩასტყებული კაცი (შდრ. შან.
სინტაქსი ბაჯაჯგუნა; ნ. ალაფ. ბაჯაჯგინა).

ბეებანი (ზოდ.) ძალიან ვაკე ადგილი. „აღმართები არაა, კაცო!
სუ ბეებანი ადგილები აქ კოლექტივს და მოსაველიც კაი მოქ-
ვეავს“.

ბიგა (ზ. იმერ.), ბარჯგი (ქ. იმერ.) ბიჯგი, ხის მოგრძო ნაჭერი,
რომელიც გასამაგრებლად აქვს ჩამეს შეყენებული (ნ. ქყ.; შდრ.
ელ.).

ბოთე სულელი, საწყალი, დაგლახავებული (შდრ. ბერ. ბოთა-
რობა, ქყ. ბოთე; ნ. ამოთიალება).

ბოთლა (ვაზ.) ბოთლი. „გორი ბოთლა ღვინოი დავლიე“.

ბოყვა 1. მოწინული ქურჭელი: გოდორი, ძარი თუ სხვა (შდრ. საბა, ქყ., მენთ.); 2. კრამიტის ნახევარსფერულად მოსამოგვადლებელი ყალიბი — კრამიტის საქრელი ბოყვი (ნ. წერ.); 3. ნისპოვალა ყუთი, რომელიც ქურჭლადაა გამოყენებული (ნ. ჩუბ.); 4. სახლის საძირკველსა და სარტყელს შორის ვერტიკალურად აღმართული სტელი ფიცარი, რომლის ამოღარულ კიდეებში ცდლის ფიცრის თავებია შეშვებული (ნ. ბერ.; შდრ. მენთ., ელ.).

ბოძვი (შრშ.) ბოძი (ნ. საბა, ჩუბ. ბოძი, შაკ. თუშეთი, გვ. 35, ბოძი).

ბოქიტა (ვახ.ზიდ.) სახლის კედელში საგანგებოდ დატნეული ნახვრეტი, სათოფური.

ბრუსიალი (ვახ.) რისამე გარშემო ბრუნვა, ბრუალი (შდრ. ბერ. ბრუალი). „ვიბრუსიალე, ვიბრუსიალე ხის გარშემო, მარა დათეს ვერ დევეშალი“. ნ. კიდევ გაბრუსიალება.

ბუგე, ბუგელა (შრშ.) გუბე, დამდგარი წყალი (ნ. საბა, ჩუბ. გუბე).

ბუგეთ (შრშ.) 1. გუნდად, ჯგუფად, რომდენიმე ერთად. „ბუგეთ მოდიოდენ ჩიტები“ (შდრ. წერ. ბურჭვი); 2. ყრუდ. „ბუგეთ ისმოდა ხმაი“.

ბუგელა (ძირ.) ნ. ბუგე.

ბუღნა მარცვლეულის ჩასათესად ამოთხრილი პატარა ორმო. საზოგადოდ ასეთ ორმოებში თესავენ სახამოროსს, ჰამიდორის, ნესვისსა და კიტრის მარცვლებს (ნ. ჩუბ., ქყ.; შაკ. ბუღნა-ბუღნა ნათესი); 2. თივა, რომელიც ქათმის ბუდეშია ჩაფენილი (ინაშ.); 3. აბრეშუმის ნაძირი. „ერთი კვირის მერე გამოუცვლი აბრეშუმს ბუღნას“.

ბუნი (ვახ.) ჯიში, მოდგმა (შდრ. საბა).

ბურგალი ნ. ბურჭალი.

ბურტყუნა ნ. ბურტყუნი.

ბურჭალი (ზ. იმერ.), ბურგალი (ქვ. იმერ.) ბავშვების უხვირო კიდაობა, თამაში, ცელქობა. „ბლარები ბურჭალობენ და მიწაზე ისერებიენ“. „საქმე გამოლევული ვაცი ბურჭალს დეიწვებს“ (ნ. ქყ.; შარაშ. ბურგალი).

ბუკე (ვახ.), ბუკე (ქვ. იმერ.) გაურკვეველი ხმაური. „რო ურტყამდი თოხს მიწასა, ბუყე ხმაი ისმოდა. თურმე ქურები ყოფილა მიწაშია“ (ნ. ბუგეთ).

ბუძე, ბუძუ (ინაშ.), ბუძო ძირდადგმული სახლის კარებთან არ-

სებულ აფრებზე, ურდულის გასაყარის ზევით ჩაკიდებულია და მისი
ოჯახის წევრიმალ ნივთებს ინახავენ მასზე (შდრ. ბერძ. *ქაჯანიძე*)

ბუქუნდო (ზიდ.), **ნაბუქძღანა** (ინაშ.) ყურძნის გაკუმპლული მტე-
ვანი (ნ. საბა ბურძღენი, კ. ვ. გუქუნდო, წერ. ზონძღალი, შა-
რაშ. ბუნძღალი, ალაგ. ეთნ. ბორძღვი, 145).

ბუჯერი (ჭა. იმერ.) სამხარეულოს პატარა თარო, რომელზეც
მოწყობილობას ინახავენ. სამხარეულოს პატარა კარადასაც ბუჯერს
ეძახიან (შდრ. საბა, ნუბ., ბერ., ელ., ალაგ. ეთნ. 134-135).

ბღარი (ვაბ.) ბაეშვი. „ჩემი ბღარი პაწიიაა ჯერე, მარა კავი
ქე ჩამეიტანა თიდან“ (მთიდან).

გ

გაბეცება: გაბეცდა, ბეცს დაემსგავსა, თვალთ დაუბნელდა.
„თორმეტი წლის უნახავი შვილი მუადგა მამასა; უყუფე გაბეცთა
მამაი, მარა მერე იცნო შვილი“.

გაბიღნვა (შრშ.) ნაპრალის ან ამოთხრილი ორმოს რითიმე ამოვ-
სება. „გვირაბი იყო უწინ იქ, მარა მიწით გაბიღნულიყო და
არადელი აჩთა“.

გაბიღნული ნ. გაბიღნვა.

გაბლიგვება (უბ.), **გალიგვება** (ვანი) ძალიან გაცივება, სიცივისა-
გან მოძრაობის უნარის დაკარგვა. „მისანა სიცივე იყო, რომე სულ
გავბლიგვდი, ხელებს ველარ ვანძრედი“ (ნ. წერ. გაბლიგება,
ალაგ. გალიგვება).

გაბრინჯული მურა სუფთა, დარჩეული პურის მარცვალი (შდრ.
მენთ. გაბრინჯული).

გაბრუნხაღება ძლიერი დარტყმის, დიდი შწუნხარება ან სი-
ხარულის გამო აზროვნების დაკარგვა, გაბრუნება, თავბრუდახვევა.

გაბუქძღნული გაბუქძღული, თმადუვარცხნული, წვევრგაუპარსავი.

გაგონვა (შრშ.) გაგონება. „მაგის გაგონვა არ მინდა. სტო-
რეთ!“

გადაბარძუება, **გადაფანდაღება** (ზიდ.) გადაბორძიება, სიარუ-
ლის დროს (სიმოერალის ან რაიმე საგანზე ფეხის წაყვრის გამო)
წონასწორობის დარღვევა. „თერალი კაცი გადაბარძუდება
ხან იქით და ხან აქით, ამა რას ინამს?!“

გადაკნაქვა (ზიდ.) თმის ძირში აღება, გაპარსვა.

გადახაკიდებელი, **გადახაკიდელი**, **გადახაკიდი**, **გარახაკიდელი**
(ნ. იმერ.), **ღარძაყინი** (ჭა. იმერ.), ხე, რომელიც აერთებს სახლის

სათავესა და სარტყელს. ასეთი ხე რამდენიმე სკირდება სახლს, მანზე იჭედება სახურავის ფინები.

გადახვლა გადაშენება, მოსპობა (შდრ. ჩუბ.; ნ. ქუ. გადაშენება). „მალლარი ეენახი სულ გადავიდა ჩვენში“.

გადახტვა, გადახერგვა (შრშ.) გადასხლტვა, ეკლიანი საღობავით გადალობვა.

გადაუანდალება ნ. გადაბარძულება.

გადაღვედება (ერძ.) ღვედით, ქამრით ცემა. „მათრახი გამამყოლოდა, ერთი ორს გადავიღვედებდი“.

გადაღმეფი (ერძ.) გადაღმეფი; გადატ. უცხო, უცნობი.

გადაღმომი (შრშ.) გადაღმი. „ეიმ თის (მთის) გადაღმომი ბევრი ხალხი ცხოვრობენ“.

გადაცოდინარებული (ერძ.) გადავიწყებული, მახსოვრობისა და ცოდნის შეძენის უნარდაკარგული. „გადაცოდინარებული მაქ გული: შე ძველს ვერაფერს ვიტყვი“.

გადაწყობა გადაშენება, მოსპობა. „ამ სოფელში მუხნარი იყო, მარა ჩემ სინახსორეში გადაწყვა“. ნ. გაწყობა.

გადახერგვა (შრშ.) ნ. გადასტვა.

გაელბული (ერძ.) გაცხლებული; 1. გადაქარბებით გულმოსული, გაცხარებული; 2. ხანგრძლივი სირბილის ან მუშაობის შედეგად გახურებული

გაერთება (ზოდ.) გაყოფა, გაზიარება (წილის მიცემა). „წყაროსან კაცები იედა. წყალს კი სვავდენ, მარა კაცის ფერი არ ქონდაყვ. ერთმა საქმელი ინატრა. შე უთხარიყვე: ჩემ სავგძალს გაგიერთეფყე და მერე კაცო რაცხას ვიშონი-თქვა“ (შდრ. ჩუბ.).

გათავთავისება (ზოდ.) თავთავისთვის წასვლა, განშორება, ოჯახის წევრთა გაყოფა. „ესაები გაათავთავისა სასამართლომ“.

გათითხნილა, გათუთხნილა, გათხუპნული ტალახით ან სხვა თხევადი სიბინძურით ძლიერ გასერილი (ნ. ჩუბ. გათითხნეა, ქუ. გათხინეა).

გაღიბარდას ქუდი (ზოდ.), ბობობი, ბუბობის ქუდი (კრაველის).

გაღიკნილი გატყაული; გადატ. არაფრის მქონე. „მატმა შექამა მუხის ფოთლები და გაღიკნილი იდგა საწყალი ხე“.

გამოპარაწვა თვალისა თვალის ჩვეულებრივზე მეტად გაღება (შდრ. ქუ. თვალების ბრიალი, ქანვა). „უცაფ გული მოუდა და გამოპარაწვა თვალემი“.

გამოფშეტა (ერძ.) გამოშრობა, გამოსპობა; გადატ. მოხუცება,

გაცხედებული (ზოდ.) გაცხარებული, გაჯერებული. **გაცხელებული** (ზოდ.) გაცხარებული, გაჯერებული. **გაცხელებული** (ზოდ.) გაცხარებული, გაჯერებული.

გაძაგრვა ხელ-ფეხის მაგრად გაკერა, გაკოჭვა; გადატ. შეპყრობა, დაქერა (ნ. შენთ.).

გაწყობა (ზრმ.) მოსპობა. „თხები უნდა გავაწყოთ ისე, როგორც ერთი არ დარჩეს სოფელში“ (ნ. საბა მოწყურტა, ჩუბ. გაწყდომა; ნ. გადაწყობა).

გაქვიანება პატარა ბავშვის ხანგრძლივი ტირილი. გადატ. ძალიან გულმოსული ადამიანის მიმართაც იტყვიან.

გახიარული გარჩენილი. „ჯობი მაღლა ხეზე იყო გახიარული“ (ნ. ჩუბ. გახიარვა, შან. სინტაქსი გახიდვა).

გახოჩა ადგილი (ვაბ.) უნაყოფო, მოუსაყდრებელი, კლდისანი ადგილი.

გულის პასუხი (ვაბ.) გულისთქმა, საიდუმლოება. „არ კი გითხარო, სხვას ნუ ეტყვი შენ გულის პასუხს-თქვა?!“ (ნ. ჩუბ. გულის სიტყვა).

გუნდრუმი (ვაბ.) საგანგებო მოვლა-მოფერება ბავშვისა.

გურშამო (ზრმ.) ირგვლივ (ნ. ბერ. გრულიაშამო, აღავ. გრულშემო, გრულია).

გუშინწილა გუშინწინ (შდრ. საბა გუშინას წინ).

დ

დააღბვა (ზრმ.) ექ-ნაწლავის აშლილობა. „ნული ჭამ, ბაბუა, კაკალს, თვარა გაწყენს, დააღბვა ბლარე (ნ.) კაკალმა“.

დაზიზნული (ზრმ.) ძალიან დასერილი.

დაზმანვა დაზომვა. „დააზმანეთ ე ჯობიო, — უთხრა ვაჭარმა“.

დათვა ნ. კვერნა.

დაკოინებული ნ. დაყოფილი.

დალაღანა, დაღაღალი (ვაბ.) ზარმაცი, მოუხერხებელი, ფიზიკურად სუსტი ადამიანი.

დაღიაგება დანიავება.

დამაშვა (ზოდ.) აყალო მიწით დაგლესილი ქვევრის თავზე ფხვიერი მიწის წყარა (ეს უკანასკნელი საგლესს იცავს გამოსრობისაგან).

დამაზლოვ (ვაბ.) დააზლოვებით. „ეზოს დამაზლოვ ნახა პერანგი“.

დანდიდრული ვაზი კარგად მოსხმული ვაზი. „ენციკლოპედიაში აბია, სულ დანდიდრულია“.

დანდალი (ზ. იმერ.) ურმის ხელნების შემაერთებელი ვიწრო ფიკრები. ქვემო იმერეთში დანდალს ეძახიან ხელნების ბოლოში დამაგრებულ სქელ ფიკარს (შდრ. საბა, ჩუბ., ქუ., მენთ., ყუბ., ალაფ. ეთნ. 146).

დაპახუხება (სერბ.) პასუხის მიცემა, სამაგიეროს თქმა, დალაპარაკება. „ძველათ ძალი მამას ვერ დეეკპახუხებოდა“.

დაპაყული ტანდაბალი, გვაჯა, ასაკთან შეუფერებელი სიდაბლის მქონე მოზარდი (ნ. წერ. დაპაყული).

დარდალი ნ. დალაღანა.

დარწმედვა (ზიდ.) ტაქისაგან ღვინის გამოწურვა საწინახელში.

დახამძღვა (ვრბ.) ჩაყლაპვა. „დეემა სუ დასამძღლა ცხოველები, გაძლა და დეიძინა“.

დახარკვა (ვანი) ორი პირუტყვის თოკით ერთმანეთზე გადაბმა.

დახაქმება (ზ. იმერ.) დავალება, დატვირთვა.

დახიახლოება (ვრბ.) დაახლოება. „ამ კაცმა დოუსიახლოვდა სახს“.

დაფეხვალი (ინაშ.) ფეხებდაზიანებული, კოკლი.

დაღურტუშალება წყალში ჩაყვითვა.

დაუფხული (ზ. იმერ.), **დაკონიებული** (ჭ. იმერ.), ძალიან პატარა, დაკნინებული (ნ. წერ. ყვიპსი, დაყვიპსული).

დაცაცინება (ჭ. იმერ.) რამდენიმე ჭურჭლის პირამდე აესება (შდრ. ვაციცინება).

დაწრება რისამე (ჩვეულებრივ სითხეების) მთლიანად გამოღვება. „ღვინოთ ეი მაქ, მარა სიმიდზე ვარ დაწრეტილი (შდრ. საბა დაწრედა).“

დატვირთვა დატვირთვა.

დაქამნებული კაცი ბეჯითი, გამრჯე, ერთგული ადამიანი.

დებაეცასი (სერბ.) მდებარეობით. „ჩემი ეზოი დებეცარისი ვაქე არაა“.

დედაბუღიანა (ზაღობ.) დედაბუღიანად, ძირფესვიანად, მთელი მემკვიდრეობით. „დედაბუღიანა უნდა აქყაროვო, — დეეჩემა გურგენაძე თავის ყმასა“ (შდრ. მენთ.).

დერგა (ზ. იმერ.), ხალამი (ჭ. იმერ.), პატარა ქვევრის მსგავსი თიხის ჭურჭელია. მასში უფრო ხშირად ყველს ინახავენ (შდრ. საბა, ჩუბ.; ნ. ელ.).

ზვარც (ზრშ.) იდგილი, სადაც ვაზია გაშენებული (შდრ. საბა, ზვარი; ნ. ჩუბ.).

ზვილება (ვაბ.) ზულეზა (ინაშ.) რამდენიმე კაცის (ან საზოგადოდ ეოცხალ არსებათა) ერთად ამოძახილი. „რო იზვილებდენ მოწუებები... სასჯელებს (მოსამართლეებს) ყურები გოფერუფდებოდა“.

ზოზინი ნელა, აუჩქარებლად სიარული ან რისამე ყთება (ნ. ჩუბ., ბერ. ზოზინი).

ზურგი (ზ. იზურ.), ჰვირთი (ჰ. იზურ.), ტვირთი. „ამ მოხუცებულს რამდონი ზურგი მოუყლიდა?!“ (შდრ. საბა, ჩუბ.; ნ. მენთ.).

ზღუდის ბარტყები ზღუდის ლარდაყინებზე მიჭედებული პატარა ლარდაყინები.

თ

თა (ვაბ.) მთა. „ჩვენი საქონელი თაშია მუდნიმ“.

თავათ, თთავან თვითონ.

თავდოვანი კაცი (ზრშ.) დევრდომილი ადამიანი. „მე ერთი თავდოვანი კაცი ვარ. სიარული აღარ შემიძლია და ვის რა უნდა წოუბთინო?!“

თავ[ი] კაცი მეთაური, პატრესაცემი, ქყუის საკითხავი ადამიანი (ნ. ქუ.).

თავის წათხა (ჰ. იზურ.) ნ. დამაშვა.

თავცემა (ვაბ.) ტარილის დროს ხელების თავ-პირში ცემა, დიდი მწუხარება. „ბევრი ვითავცემე შეილების გამო: სამი შეილი მიმივეტა. იბა, სიხარული სა მექნებოდა?!“

თაობისად (მოლ.) თაობიანად, თაეიდანეე, ძველთაგანეე.

თახთახი ძლიერი სიცივის ან შიშისაგან გამოწვეული კანკალი, ცახცახი (შდრ. წერ.).

თერგი (ზ. იზურ.), სატოხი (ჰ. იზურ.); სატეხი (ნ. ქუ. თენგი, აღავეთნ. თეგი 158).

თილა (ბზ.), ფთილა (ზ. იზურ.), დასართავი მატყლის ან ბამბის პატარა ნაჭერი (ნ. საბა, ჩუბ. ფთილა, ფრთილა).

თილიში, თირიში, ქილიში, ქარაში (ზ. იზურ.) კოჭი. თილიშებზე ჰერისა და იატაკის ფიცრებს აჭედებენ (ნ. ბერ. ქილიში, აღავეთნ. ქირიში 132).

თღანქვა (ჰ. იზურ.) უწესოდ, უზრდელად კამა (ნ. შეთანთქლვა).

თურთქლები (ინაშ.) ასაკის მიხედვით ერთიმეორეზე უფროსნი რამდენიმე პატარა ბავშვი (ნ. ქუ. ოთორთქლები, ილ. ჭიჭინაძე).
თუშა ნ. ლაშქინი.

თუხთუხი (ქვ. იმერ.) მადულარი ქაშის ან ღომის ხმა ქვაბში.
 „ღომი ძიან თუხთუხოვს ქვაბში“ (შდრ. საბა).

0

o (ქვ. იმერ.) ის.

oioo იას ყვავილი.

იგოგი (ზ. იმერ.) სახლის კერზე აღმართული ორი ხე, რომლებზედაც სათავეა გადებული.

იგოგის ქუდი (ზ. იმერ.) სათავე სახლისა.

ილინცრად (ქვ. იმერ.), **ილინცურად** (ზრზ.) ირიბულად (ნ. წერ. ირმიცულად).

იმა დროს იმ დროს.

ინგლები სოფ. შროშაში (ზესტაფ. რაიონი) ინგლესს ეძახიან თიხის ქურქელზე (უშთაფრესად ქინქილაზე) წასასმელ საგანგებოდ დამზადებულ წამალს. მას ასე ამზადებენ: დაფქვავენ ბროლის ქიქის ნატეხებს, შიგ შეურევენ ტყვიას, კალასა და ცოტაოდენ შავ საღებავს ან შავი ქვის ფხვნილს. ნარევს წყალში გაქნიან. გამომწვარ ქურქელს (ქინქილებს) გარეთ წაუსვამენ და მეორედ გამოწვავენ. ამ უკანასკნელი გამოწვის დროს საღებავი ქურქელის კედლებში შედის და მის განუყრელ ნაწილად იქცევა. ამეამად სოფ. შროშაში ათიოდე კაცს თუ ეცოდინება ინგლესურიით (ინგლისურიით) ქურქელის დამზადება (ნ. მენტ. ინგლისი).

ინდელი (ვაბ.) იმდენი.

იხი (ზ. იმერ.) ის (ნ. ჩუბ.).

იხქნა ამ სიტყვას საუბარში უშთაფრესად მაშინ ხმარობენ, როცა მოსაუბრეს არ სურს გამოაშკარავებულად გამოთქვას თავისი აზრი ამა თუ იმ საკითხის შესახებ. ანდა ფიქრობს, რომ ამ სიტყვის შემდეგ თანამოსაუბრისათვის ყველაფერი გასაგები იქნება. „ვეზერწი მამეციოტქვა, მარა არ იხქნა“ (ნ. ბერ. ქნა).

იჯრავი (ვაბ.) რიერაფი, განთიადი. „დილას, როცა იჯრავი წამევიდა, გამევედი გარეთ და ყველას დოუძახე“.

0

კაკალი (ზ. იმერ.) ნიგვზის ხის ნაყოფი. ქვემო იმერეთში კაკალი ჰქვია რისამე (ნიგვზის, ტყემლის, სიმინდის, პურის, სოიას, ლო-

ბიოს, ლომის და სხვათა) მარცვალს (ნ. საბა, მაყ.; შდრ. ჩუბ. ელ).

კანდრი (ჭ. იმერ.) სამატი (ნ.), აჩაა ურმის (ნ.) ადგილზე ლაშქინების (ნ.) მისამაგრებელი ღვლეტი ან დაგრებილი ტყავი (შდრ. ბერ. კანდრივი, წერ. კანდრიბი).

კანჯო (მრმ.) აჩაა ურმის უღლის შუა ადგილზე დაბედილი რკინა, რომელიც კანდრს (ნ.) იჭერს რომელიმე მხარეზე გადაჩოჩებისაგან (ნ. საბა, ბერ.; შდრ. ჩუბ.).

კახკახა წმინდა, ანკარა. „ღვინთი ღვიწმინდა, როგორც კასკასა ისია“.

კაჩა (ვაზ.) შუაეცხლზე დირედიან ჩამოშვებული ხე, საქვაზე (შდრ. საბა, ჩუბ., ბერ. კაჩალო, მენტო. კაჩო, ალაფ. ეთნ. 134).

კაკუნა (ჭ. იმერ.) ორი ქვის ერთმანეთზე ცემა. ვადატ. კოკლობით სიარული.

კედლი-სტილა (მრმ.), კეტენტილა (ჭ. იმერ.) ბალღიჯო (ნ. ალაფ.).

კეკელა (ძარ.) წისქვილის სარტყელა

კვანძალი სხეულის მთელი ტანით განუწყვეტელი მოძრაობა (შდრ. შარაშ.).

კვერნა, რკვენა (ზ. იმერ.), დათვა, ყვერა (ჭ. იმერ.) ზესადგრის ქიმები, რომლებიც ღერძს უკან წასვლის საშუალებას არ აძლევენ (ნ. საბა კვერნა, ჩუბ. კვერნა; მენტო. კვერნა, ყვერნა; წერ. ალაფ. ეთნ. დათვა 139).

კიბო (ვაზ.) კიბე.

კიკიბი (ზედუბ.), კიწი (ვაზ.) ჩხირი, ფიჩხი. „ინ ხეს ახლა ანბელა კიკიტს ვერ მოტეხამ“.

კინკლავი დაეა, ჩხუბი. „შოუდვათ კინკლავი“ (შდრ. საბა, ჩუბ. კინკლობა).

კინკრიხი (ზიდ.) საქიროების მიუხედავად აქეთ-იქით სწრაფი მიმოსვლა (შდრ. ჩუბ.). „დავეკინკრიხოფ პატარძალი, ყოლიდგრს ვაკეთეფ. მივეკინკრიხოფ და მიმაქ სტოლზე საქმელები“.

კინჩხა (ვაზ.) რისაზე პატარა ნაჭერი (შდრ. ერთი ფინჩხა).

კინჩხი (ვანი) კისრის უკანა ნაწილი (შდრ. ბერ.).

კინწოლო, კონწოლო, კონწორო (ჭ. იმერ.); კინწორი (ზ. იმერ.), კენწერო, მცენარის წვერი, უკანასკნელი გაწვრილებული ნაწილი (ნ. საბა კენწერი, ჩუბ. კენწერი, კენწერი, ბერ. კინკორი, მენტო. კინწერი, წერ. კინწილი).

კარკლები ასაკით ერთმანეთზე მომდევნო პატარე კარკლები
 თურთქლები (ნ. შარაშ. კირკლი, ელ. ქან. კირკოლქლები);
 კიბაია კვახი (ვახ.) შავი კვახი (ჭ. იმერ.), ხოყერა კვახი.

კიწავი (ინაშ.) ბავშვების მიერ ერთმანეთის ტანსაცმელში ხელის
 ჩაქიდებით ქიდაობა.

კიწი (ვახ.) ნ. კიციტი.

კოდი (ვახ.) ხის საწყაო ქურქელი 4, 6, 8, 10 მათშნის ტყეადო-
 ბით (შდრ. ჩუბ., ქყ.). ქვემო იმერეთში დქვილის ჩასაყარ ხის
 ქურქელს ეძახიან კოდს (შდრ. საბა, წერ., აღავ. ეთნ. 147,
 შარაშ.).

კოთი (ვახ.) შვეპხმული ტყემლის წვენი, რომელსაც საზოგადოდ
 ხორცის საწებლად ხმარობენ (ნ. წერ. ტკოთი).

კოლიფა (ჭ. იმერ.) ხის მოკლე ნაჭერი.

კოტა რივი, რომელიც რაიმე მიზნით ხეშია ჩასმული (ყდლის
 კოტა, ჭერის კოტა, ურშის კოტა და სხვა (ნ. საბა, ბერ., მენთ.;
 შდრ. წერ., აღავ. ეთნ. 139).

კოტორი დასახერხად გამზადებული ხე. ზემო იმერეთის ზოგ
 სოფელში გაუთლელ ხეს „კოტრს“ ეძახიან (შდრ. საბა, ჩუბ.,
 ბერ., ყუბ.).

კოქაყური ნ. რაზა-კოქა.

კრიკა ნ. ლაკორია.

კუდრუტუნა კუდმოკლე მოკლე ტანსაცმლის შესახებ ითქმის
 (ნ. წერ. მოკუდრუტუნებული; შდრ. შარაშ. კუდალი).

კუკუნაზა ღამე (ინაშ.) ძალიან ბნელი ღამე (ნ. ბერ.).

კურწუმელა (ჭ. იმერ.) გვალღიკის ფოთოლი.

ლ

ლაკორია (შრშ.), ჯამჯამა (ჭ. იმერ.) ზვიმირიდან გამოსულ ხორ-
 ბალს აწეღის დოლაბს (ნ. ქყ., აღავ. ეთნ. ლაკორია 142).

ლაბა (ვახ.), ლარტყა (ხიდ.) ფინი (შდრ. საბა ლატანი; ნ. ჩუბ.
 ლიტანი, ბერ. რტყ., ელ. ლარტყა).

ლაშქინი, ქიფხიკი, მარხილი (ზ. იმერ.), თუშა (ჭ. იმერ.) ზესად-
 გრის ვახერეტილ თავებში ამოსაყარი ქიმიანი ხე (2 ცალი), რომე-
 ლიც მეორე თავით უღელზეა მიმაგრებული კანდრით (ნ.; შდრ.
 ბერ. მარხილი, აღავ. ეთნ. თუში 140).

ლეფორთი, ლიფორთი ფოთოლი.

შერდიში (ქ. იმერ.) სამტკიცო (ხ. იმერ.), წმინდა ხავერდნი (ქ. იმერ.)
 ალაე.)

შერჩი, შენჩი (ვახ.) ჭერი; ჭერის ფიცარი. „შერჩიდან ჩამუ-
 არდა კატაი და დეცა ბლარსა“ (შდრ. ბერ., წერ.).

შესვრელე (წვა) სვრელის (ნ.) განშაზღვრელი, შეთოხური, რო-
 ბელიც დაუშეშავებელი მიწიდან გამოჰყოფს ნაკვეთს დასვენებიდან
 დასვენებამდე სამუშაოდ.

შესარი (ზრშ.) გულთმისანი, წინასწარმეტყველი (შდრ. საბა).

შიეთ-შიეთი შიეთ-მოეთი, ცუდი სიტყვის მიშტან-მომტანი,
 ფლიდი, ფარისფელი. „სიმწარე და სიხარული მიეთ-მეეთია,
 ვორიემ აყეფება იცის“ (შდრ. ბერ.).

შინკლოვა შიკლევა, კვალის პოვნა, მიგნება.

შიქლოი (ზიდ.) ყვითელი ფერის სოკოა (ნ. ქუ. სოკოები).

შიეუფვა, შიეუჩვა შევიწროებულად, წყნარად გაჩერება.

შიეუჩული ნ. შიეუფვა.

შიდავინება (ზრშ.) მოხერხებულად, მომგვანებულად მოხრა. „ჩა-
 ფის შიგნიდან მოუდავინებს ხელს და ისე მუშაობს“.

შიკაქუჭება რისამე მოხრა, კაქუჭის გაკეთება. გადატ. მოხ-
 რილი ან კოქლობით სიარული (შდრ. საბა კაქუჭ, ჩუბ. მოკაქვა).

შიკუნტვა მოდრცა, მოხრა (შდრ. ჩუბ.).

შიმატება გასუქება, გამდიდრება. „დაან შეიმატა, ბიძი, კო-
 ლექტიეში გლახებში“.

შიმგვანო მომგვანებული, მოხერხებული, მორგებული.

შიპერვა 1. ქაფის მოხდა (შდრ. ბერ. ევპო; ნ. წერ. მოვ-
 ევბრვა, შარაშ. მოპიზმიცება); 2. გაუმადლობა, ვერაფრით მოვ-
 პერე, ვერაფრით გავაძლე, დავაკმაყოფილე (ქ. იმერ.).

შიფეფღვა (ვახ.) წნელის მოღვლეჭა, დაგრება (ნ. საბა, ჩუბ.
 ეინელილი, წერ. მოფენელვა).

შირავვა კებით კერთი ცემა, გაღახვა. „დეესიენ და ჭე მო-
 რავვენ ე კატი კერთი“.

შირავვი ნ. ხუნდი.

შირჩი (ვახ.) მორჩილი, შედარებით პატარა. „შავ უფრო მორჩი
 ტევალობისა“ (შდრ. საბა, ჩუბ., ყუბ.).

შიხაკლიხება (ვახ.) დაკლება, მოკლება. მოუსაკლისებია
 დაკლებული მოჩვენებია.

შიხწრილი (ზიდ.) მოსწრე. „მოსწრილი ვარ ბატონყმობისა“
 (ნ. ჩუბ. მოსწრება).

მ

ქართული

ომახიანი, ომაქიანი (ხედავს) ომახიანი, ფიზიკურად ძლიერი, მკაცრი, ბედავი, ავისა და კარვის მკოდნე (შდრ. ჩუბ.). „ნიკალი კაი ომახიანი კაცი იყო“.

ონჯარო (ზ. იმერ.) წისქვილის საფქვილე ყუთი (ნ. ჩუბ. ონჯარი; შდრ. ბერ., წერ.).

ორგო სარკველი. მრგვალი მოყვანილობის ფიცარი. თუ ქვევრი დიდია, სარკველი ორი ან სამი ნაწილისაგან შედგება (ნ. ბერ., ალაფ. ეთნ. 147).

ორომი 1. ცომის გასაბრტყელებელი ჩოგანი (ნ. ალაფ. ეთნ. 151; შდრ. საბა მრომი); 2. ქვემო იმერეთის ზოგ სოფელში (ინაშ., ზზე.) ოროშს ეძახიან შეგუბებულ ღრმა წყალს, რომელსაც საბანაოდ იყენებენ. „ოტომზე წყოყვანა ცხენი დასაბანათ“.

ორშამო, ორშუშო (ჰ. იმერ.) ქვევრიდან ღვინის ამოსაღები სპეციალური ჭურჭელია (შდრ. ბერ., შარაშ. ორშუში, ოშუშე).

ორჩარეკიანი (ზ. იმერ.) ჭურჭელი, რომელშიაც ორი ჩარეკი ჩადის. „ეორჩარეკიანი ღვინოი მამიტანა“.

ორხელი (ზ. იმერ.). 1. ორტარიაანი ჭურჭელი, რომლითაც ქვევრიდან ნარეცხ წყალს იღებენ; 2. გობის საწმენდი (დამზადების დროს) სპეციალური იარაღი (შდრ. ჩუბ. ორ-ხელი, წერ.).

ოწვეთო (ჰ. იმერ.) ადგილი, სადაც სახლის საბურავიდან წვეთები ეცემა (ნ. ელ. ოჭვათო. მეგრ.).

პ

პაპია (ზ. იმერ.) პაბუა.

პარ: გაანაპრაღა, მოიპარა, გაანადგურა. „გაანაპრაღა ცხვარი გულმა თაში“.

პაყვი პატარა, დაგვაჯული კაცი (ნ. წერ. პაყვი).

პაქანაჯი (ინაშ.) შარვლის ტოტების ბოლოს ორ მხარეზე მიკერებული ზორტი, რომელიც ფეხის გულშია ამოდებული და შარვალს ზევით არ უშვებს (ნ. საბა პაქანაჯი, ალაფ. ეთნ. 155).

პიმპაღა სოკო ერთგვარი მწარე სოკო.

პირამოქმელი პირში მოქმელი, გულაბდილი (ნ. ქე.).

პონტიკო (ზ. იმერ.) სპოტიო (ზ. იმერ.) რბილი და შედარებით მჩატე საშენი ქვა.

პორტიკი არააუცილებელი საქმის კეთება. „რას პორტიკოფი რაცხას აკეთოფ, მავე სულ არაა საქირო“ (შედ. წერ.).

პორტუენი (ვაზ.) ხელეებით ჩაბლაუტება, ხელის წაპოტინება.
 ნახი იყო ჩამოკიდებული და ეიმას დოუწყე პორტუენი.
 პრაწვა ნ. ვამოპრაწვა.

პუტყუნი, პურტყუნი, ბურტყუნი უწესრიგო, ჭქარი, გაურკვე-
 ველი ლაბარაკი.

ჟ

ჟენფღვა ნ. მოციეღვა.

ჟგეთი (ვა. იმერ.) ძლიერი წვიმა (ნ. ქვ. ძგლეთი, ბერ. ჟგეთი).

რ

რაგა, რაგა როგორ.

რაგვა (არს. საბ.) საღობავი (ნ. ქვ. რაგვი). „რაგვაი არ იშო-
 ვება“.

რაგვა (საწვ.) რისამე (ღობის, ძარის, ბუდის, საჩეჩქის თუ შის-
 თინათა) წნვა.

რაზა-კოტა, კოტა-ყურა კარის საკეტი, სარაზავი (ნ. ჩუბ. რაზა;
 ნ. კოტა-ყურა).

რამდი (სერბ.) სანამდის. „რამდი მოქვეყა ი ბიტი“

რადღი (ვაზ.) რაკი. რადღან. „რადღი არ მოსულა, მამას შვილის
 ძებნაი დოუწყია“.

რკვენა ნ. კვერნა.

რკო ვენახი ვაზის ერთი ჯიშია, რომელიც ორჯონიკიძის რაი-
 ონში კარგად ხარობდა.

როკი (ზიდ.) გამხმარი ტოტი, მოჭრილი ხის ძირი, ძნელად და-
 საძობი ჯირკი. „ვაშს მოტყტა როკი“. „როკი უნდა მოაჭრა
 ხეს (შდრ. საბა, ჩუბ., ბერ.).

რუხიხთავი ადგილი, საიდანაც წისქვილის წყალია გადმოშვ-
 ბული (რუის თავი). აღნიშნულ ადგილს ქვ. იმერეთში წისქვილის
 სათავეს ეძახიან.

რუხული კომიტი (ვაზ.), ყრუალა ზე (ინაზ.) ხემყრალი.

რქაშაპი ქაშაპი, თევზის ერთი სახეა.

რწმელვა ნ. დარწმელვა.

ს

საბუშური ბარტყემა (ვაზ.) ზღუდის ბარტყემა, პატარა ლარბ-
 ყინემა.

საბლარო საბავშვო (ნ. ბლარი).

საგვა თავისა თავის მოჭრა. მოსაგვა თავი — წაგვადანა თავი (შდრ. ბერ.).

საზედაო ხარცხელი ზევიდან სარეცი, პატარა ტურის სარეცი ხელსაწყო.

საკირკიტო ძალიან საწვალეზელი. „დიდი რამე საკირკიტო საქმია ჩემი ხელობაი“ (ნ. ბერ. კირკიტი).

საკიხური უღღისა (შრშ.) უღღის ის ნაწილი, რომელსაც ხარის კისერს ადგამენ.

სამატი (ზ. იმერ.) ნ. კანდრი.

სამაშნავი (ვახ.) დავლესილი ქვევრის თავზე დასაყარი ფხვიერი მიწა (ნ. დამაშვა).

სამინდო მინდის ასალები პატარა ტურტელი (შდრ. საბა, ჩუბ. სამინდალი, სამინდო).

სამშლვა ნ. დასამშლვა.

სამჩარქიანო (ვახ.) ტურტელია, რომელშიც სამი ჩარქი ჩადის.

სამხელთბას (ვახ.) სამჯერ.

სანარცხე (შრშ.) სარეცი. საზოგადოდ ტაშტის მსგავსი ტურტელი. წყლიანი ყუთი, რომელიც კრამიტის საკრელ დაზგასთან არის. მით სარგებლობს კრამიტის მჭრელი — ასეელებს კრამიტის მიწას ან ხელს იბანს (ნ. ჩუბ. სარეცხელი, წერ. სანარცი, სახელნარცი).

სანაღა (ვახ.) საღა.

სარეველა მოკლე, მოხრილი ჯობი, რომელიც ერთი თავით წისკვილის ქვეს ეხება, ხოლო მეორეთი კრიქასთან (ნ.) შეერთებულ სარეველას უღელზე (ნ.) არის მიმაგრებული (ნ. ჩუბ. სარეველი, ალავე, ეთნ. სარეველა, რიკრიკა).

სარეველას უღელა ხე, რომელზეც სარეველაა დამაგრებული.

სარევი (ზ. იმერ.) ურმის ხელნებზე (ხარების ღეან) მოთავსებული ხე, რომელიც ერთი მხრით ხარებს არ აძლევს საშუალებას ბორბლებში შევარდნენ, მეორე მხრით ბორბლებს წმენდს ტალახისაგან. დაღმართზე სარევი დამჭერის ფუნქციასაც ასრულებს (შდრ. მენთ.).

სარცხელი (ზ. იმერ.), **სარცხელი** (ვახ.) ქვევრის სარეცი ხელსაწყო (ნ. ჩუბ. სარეცხელი, მენთ. სარცი. ნ. კიდევ საზედაო სარეცხელი, ალავე, ეთნ. სარცი 147).

სასხლევა (ზ. იმერ.), **სასხლავა** (ვახ.) მცენარის ტოტების გასასხლევი ან გასასხები იარაღი (ნ. საბა, ჩუბ. სასხლევი; შდრ. წერ. სასხლები).

საფენალი (ზრზ.), ფარფილა (ქვ. იმერ.) ზესადგრის გვერდითი ხეების შემაერთებელი ვიწრო და მოკლე ფიცრები.

საქვედაო ხარცხელი „ჩასაფალი ქვევრის სარცხელი“ ვეარ სარცხეს მოკლე ტარი აქვს.

საქმება: ესაქმება — ეუფლები. „ვორ გექტარს ესაქმება ჩენი კლასი“. ე. ი. ორი გექტარი აქვს ჩენს სკოლასო (შდრ. ჩუბ.).

საქორცე (ზრზ.), სათავე სახლისა (ქვ. იმერ.), ხე, რომელზეც ღარდაყინების ზედა თავებია დამაგრებული.

საუენებელა (ზ. იმერ.), საგუბარი (ქვ. იმერ.), ფიცარი, რომლითაც წყალს შეაკავებენ წისკვილის ღარში (შდრ. წერ.).

საუენებელა კეციხა (ზ. იმერ.) კეცის შესაუენებელი (ქვა, აგური და სხვა).

საჩეხე (ზ. იმერ.), ფარცხი (ქვ. იმერ.) პირუტყვთათვის მიჩნეული ადგილი (ნ. საბა, ჩუბ., მენთ. საჩეხი, აღავე. ეთნ. საჩიხე 132).

საძღვევი (ზრზ.), ჭოკი (ქვ. იმერ.) ანძაზე ჩაღის კონის მისაცემი გრძელი ჯობი.

საწელავი (ზ. იმერ.), შავი ხე (ქვ. იმერ.) ხე, რომელიც სახლის სიგრძეზე აერთებს ორ მოპირდაპირე საძირკველს. ამ ხეზეა ჩაჭდობილი იატაკის დასაფევი კოჭები (ნ. შავ. საწელური, ქყ. საწენური).

ხეხვა ნ. ვასესვა.

ხვრელი დასვენებიდან დასვენებამდე სამუშაოდ გამოყოფილი მიწის ნაკვეთი (ნ. აღავე. ეთნ. 138).

ხიმახხოვრე, ხინახხორე მახხოვრობა.

ხარჩა კუთენილი წილი. „ჩემი ხარჩა ღვინთი დალიე“ (შდრ. ჩუბ.).

ხუ სულ.

ხუცი (ზ. იმერ.) ოთხკუთხედად გათლილი ხის წიბურები (ან საერთოდ წიბურები). ქვემო იმერეთში ხუცი ჰქვია დასახერხად გამზადებულ, ოთხკუთხედად გათლილ ხეს (შდრ. საბა, ჩუბ., წერ.).

ხხლეპვა ნ. ვასხლეპვა.

ბ

ბან: იტანა — გადაიტანა, მოკლა. „გომურები ჩამეინგრა და ერთი ხუთი ქეც იტანა, საწყლები“.

ბანტალი ფეხშიშველა სიარული. გადატ. უსაქმოდ ხეტიალი (შდრ. საბა, ჩუბ.; ნ. კიდევ ბერ.).

ბარტაღი ნ. ყლარტი.

ტატყანი, **ტინტილი** უთავბოლო, უსიგნო, განუწყვეტელი უთავბოლო
რკეპი. „რას ატატყანეფ ენას?“ (ნ. ბერ.).

ტინტალი ტიტველი.

ტინტალი ნ. ტანტალი.

ტლაშუნი, **ტყლაშუნი** (ვახ.) მაღალ შალახიან ადგილში სიარუ-
ლის დროს გამოწვეული ხმაურობა.

ტლუნკი (შრშ.) რკინა, რომელიც ურმის მორგვის შიგნითაა მო-
თავსებული.

ტლუკი დიდი, მოსული, ფიზიკურად ძლიერი (ნ. ჩუბ. ტლუ
ბიჭი, ალავ. ტლუკვი).

ტრედო (ხ. იმერ.), **ტრედუა** (ქვ. იმერ.) ერთგვარი სოკოა (ნ. საბა,
ჩუბ. ტრედა, ქყ. სოკოები).

უ

უზერი ალაგი უმზერი, მიუვალი ადგილი.

უნახვა (ქვ. იმერ.) ხელიკის მსგავსი ქვემძრომი ცხოველია. ხში-
რად შეხედება კაცი დიდხნით მიტოვებულ ქვევრში (ნ. შარაშ.
უნახველი).

უხერი ტყე (ვახ.) გაუვალი, უდაბური ტყე.

უტარუა ჩალა (ჩინაშ.) სიმინდის უტაროო ღერო.

ულამური, **ულამლამი** დღენაკლული, სუსტი, უძალი.

ულამლამი ნ. ულამური.

უხერი (ვახ.) ღარიბი, ღატაკი. „მე არაფელი მაქ: უხერის
შვილი ვარ, შენ კი ნეფეო, — უთხრა ქალმა ხემწიფის შვილს“ (ზლა-
პრიდან).

ფ

ფათარიბა (ვახ.) ხელების განუწყვეტელი მოძრაობა, შეუსვენებ-
ლივ მუშაობა. „ძალიან ვფათარიბდო; შეძლებული ქალი ვიყავი“.
ფანდალი უსწორმისწორო სიარული (შდრ. საბა, ჩუბ., ქყ.;
ნ. გადაფანდალება).

ფარდი (ქვ. იმერ.) ძარი; მასში 10-20 ფუთამდე სიმინდი ჩადის.

ფარეხი ნ. საჩეხე.

ფარფალი (ხ. იმერ.) ქვევრის თავის ბრტყელი კიდე, რომელზეც
სარქველს ათავსებენ.

ფარცუხი (შრშ.), **ფაცურა** (ქვ. იმერ.) საქმის აჩქარებულად კეთება.

ფაფხუნი (ძარ.) დამუკრება. „დოუფაფხუნი ბატონის დღესასწაულები დაიხსრევა“ (ნ. ქუ. ფაფხური).

ფინჩხა (ჩნაშ.) ნამცხერის ნაფშეენი, ნამცეცი. გადატ. სულ ცოტა, ძალზე პატარა. „ქაღის ფინჩხები ქათამს დოუყარე“. „ფინჩხას ვერ მოვაკლდე; იგი სხვა რამეიზა მინდა“ (შდრ. ქუ. წერ. ფინჩქი).

ფირფალი ნ. საფენალი.

ფირფალი (ჭა. იმერ.) წისკვილის ბორბლის ფრთა (ზ. იმერ.)

ფიშხა (ვახ.) „პაწია ფიშხა კაცი იყო თურმე“ (ნ. ერთიცხე).

ფიცობა „ხანდაზან ქურჭელი ჭე მიფიცებებს ხომე და დემენტერევა“.

ფორფალი (ძარ.) აგვარგად ყოფნა, ავადყოფის სიარული. „მაგ (ცოლზე ამბობს მოხუცი) მაფორფილებს, თვარა ჩემი საშველი არ იქნებოდა“.

ფოფალი, **ფუტკარი** ქათმის მკებნარი; სულ პატარა გოგონას მიმართაც იტყვიან: ჩემი ფოფალია გოგოო (ნ. ბერ. ფუთქარი).

ფოშტა ხე (ვახ.) ოთხკუთხედად გათლილი ხის სწორი გვერდი, რომლიდანაც ხერხვას იწყებენ. ზოგის განმარტებით — ხის გვერდებზე ჩამოხერხილი ფიკრები, ნაგვერდულეები (შდრ. ბერ.).

ფოხალი (ვახ.) ბათმანი — 12 კილოიანი ქურჭელი (შდრ. საბა, ჩუბ., ჯავახ. საფ.-სახ., 79, 109, 110; შაყ., მენტ., ალავეთნ. 147).

ფოხლი შეთხეჯა (ვახ.) შეოთხედი ბათმანი, სამკილოიანი ქურჭელი. ფ(რ)ჩხ-ლა ნ. ქალა.

ფხიორა ფძალო, უღონო. (შდრ. ქუ., ელ; ნ. ბერ. ფხიორი).

ფუთქუნა, **პუტკუნა** კარგად გასუქებული.

ფუტკარი ნ. ფოფიალი.

ფშეტა ნ. გამოფშეტა.

ფშტვარი, **შტვარი** (ზ. იმერ.) წისკვილის კოდის ეიწრო მილი, რომელიც ბორბალს წყალს აწოდებს (ნ. შარაშ. შტვირი, ალავეთნ. ფშტვირი 142).

ძ

ქათიბი, **ქათაფი** (შარშ.) კარგი ბალახიანი ადგილი (შდრ. ჩუბ.).
ქენქერა კაცი დაუდგენელი, უწესრიგო, არანორმალური ადამიანი (ნ. ბერ.).

ქერბლი, **ქერწლი** **ქერცლი** თმისა (ნ. საბა, ბერ. ქერერი).

ქეშავო ფიციარი სრბ.) სქელი ფიციარი. „მოუკელი, კაცო ქეშავო ფიციარი ქეშავო არის“ (ზღრ. საბა ქეშავო).

ქეშმარიტი (ზიფ.) ოფიციალური დოკუმენტი: ნასყიდობა, ხელწერილი, თამასუქი.

ქვახაუჯდი (ზ. იმერ.) კეცის ასაყუდებელი ქვა.

ქვანთხა დიდი მუცელი.

ქიზინი შეცივების გამო ცახცახი. რისამე გამოძალვისათვის ხელეშში შერყება. „ძლიერ ცუდით ვარ: თელი დღეი შაქიზინებს ტანში“. „ნუ შიქზინეფ ტყულა: თაფი რო შეიკლა, არ მოქცემ“ (ნ. შარაშ. ქიზება).

ქინკლა კაცი გაიძვერა და მოლილატე ადამიანი. „ძველით ყოფილა აქანა ერთი ქინკლა თაზო, რომელიც ღვებზე ყიდლა აქოურებს“ (ზღრ. ჩუბ.).

ქუზი (ზ. იმერ.), ჩერგენა (ძა. იმერ.) კონუსისებურად მიწვობილი ჩალის ან თივის პატარა ძნები (ჩალის ან თივის გასაბზობად ჯგუფ-ჯგუფად ფეხზე ააყენებენ, ქარმა რომ არ წააქციოს, თავს შეუყრავენ. ასე დადგმული ძნები წვიმისაგანაც დაცულია). (ზღრ. საბა, ბერ, ალავე. ეთნ. ჩერგენი 136, წერ. ჩერგილა).

ქუნცურო (ზრშ.) სიმინდის თავთაფი მტერიანა (ნ. ბერ., ალავე. ქუჩურო, ქყ. ქონოჩი).

ღ

ღაღბათი, ღაღბასთი ფიზიკურად სუსტი, შეუძლებელი, მოუხერხებელი (ნ. ბერ.).

ღამეულათ (ზიფ.) ღამით, გამთენიისას.

ღანდალი წყალში ტურვა-ბანაობა.

ღანცალი უწესო სიარული, ხელის დროს რყევა. გადატ. უსაქ მოდ სიარული.

ღენქო (ძა. იმერ.) ღენქობურა რისამე (ვერცხის, ნიგვზის და სხვათა) გარკეანი (ნ. ქყ., ელ., შარაშ. ღენქეპო, ალავე. ღანკეპო).

ღვედება ნ. გადაღვედება.

ღვრიალი თვალიხა გულმოსული გადმოხედვა, თვალის კაკლის ბრიალი. „შემეშინდა, ისე აღვრიალე ბღდა თვალებს“.

ღანცალი (ზრშ.) ცოცხალმკვდრად ყოფნა. „ახალი დარგული ხეი გვალვაში ილინცილებს, ილინცილებს და მოკვტება“ (ზღრ. საბა, ჩუბ.).

დომფაშო (ინაშ.) ხარბი, გაუმადლოარი.

დრაჭუნა (ინაშ.) უადგილოდ, უსაგნოდ სიცილი. „მეცხად: დრაჭუნა რიკოფ, ბაბუა, შენე ქე დრაჭუნოფ, მარა ასე არაა საქმე“.

დჯალი, დჯილი (ინაშ.) წყალში მდებარე ქვის ქვეშ თავისუფალი ადგილი, სადაც ხშირად თევზი იფარავს თავს. მდინარის ნაპირზე, წყალში გამოსულ ხის ძირებს ქვეშ დარჩენილი არე. ასეთი ადგილიც უწევარს თევზს.

უ

უაღია (ინაშ.) ნივთითა და ძმრით შეკაზმული თევზის ნახარში.

უამპო (ბზ.) ღორის ერთგვარი ავადმყოფობაა (ნ. ბერ. ყაბუ).

უანყალი, უანცალი 1. უსაქმოდ სიარული. „ზარმათია ყოველდღეი აღმა-დაღმა და ყანყალობს“ (ნ. ბერ.); 2. რისამე რყევა. „ე საშწახელი არაა დამაგრებული და აქეთ-იქით ყანყალობს“.

უელა რკინა, რომელიც ერთი თავით წინსქვილის ზედა თავშია დამაგრებული, ხოლო მეორეთი ბორბალს უერთდება.

უვერა ნ. კვერნა.

უფხი ნ. დაყიფსული.

ულარტი, ტარტული დამდგარი წყლის ზედაპირზე ქუქყისა და მტვერისაგან შექმნილი მწვანე ძაფები.

ულონჭვა ნ. მოყლონჭვა.

ულურჭვა, ულურწვა რაიმე სასმელის ერთბაშად დაღევა (ნ. რუბ. ულურჯვა).

უოვალწაფ ყოველწლიურად.

უოღიება ყოლა. „ამ სოფელში არის გავრცელებული თბების ყოღიებაი“.

ურაღა ხე ნ. რუსული კოპიტი.

ურდულის ღობე (ნაბ.) აყუდებული ღობე. ბობებზე ჰორიზონტალურად მიაკრავენ (ან მიაკედენ) გრძელ ხეს, ხოლო შემდეგ ამ ხეზე ერთიმეორის მიყოლებით მიაწყობენ თხელ ნაპობებს და ძირში მიწას მიაყრიან (შდრ. წერ. რაფები).

ურნცული ჩამჯდარ მდგომარეობაში ან სიარულის დროს ტანის ზევით-ქვევით მოძრაობა (შდრ. საბა, ქყ.; ნ. ძლ.).

ურრამჯდებელი (ნაბ.) ურრადლების მიმქცევი. „თაზე (მთაზე) ვინაა შენი ურრამჯდები“.

ურრუთი დიდბანს ცდა (შდრ. ქყ.; ნ. ძლ.).

შ

შავი ხე ნ. საწელაევი.

შაგროხა სოკო (ჭე. იმერ.) სოკოს ერთგვარი სახეა.

შეთანთქლება (ჭე. იმერ.) ცხელი საკმელის სწრაფად შეკმა (შდრ. თლიანქება).

შეთართლება (ჭე. იმერ.) სახელდახელოდ, საქართოდ რისამე შეწევა.

შეთურთქლება (ჭე. იმერ.) ნ. შეთართლება.

შეთქვირება ხილის ან სხვა ნაყოფის სიმწიფეში შესვლა (ნ. კიდეც ქუ.).

შეთლანქება (ჭე. იმერ.) მთლიანად და ერთბაშად რისამე შეკმა. ნ. შეთანთქლება.

შეპოლიკება, შეპოლიკება (ჭე. იმერ.) რამდენიმე საგნის ერთბაშეთე შედგმა (შდრ. წერ. შეპოლიკება).

შემზული საკონლის უკანა ნაწილი, კურტუმო (ნ. წერ. შემხოზილი).

შერთობილი შერთული. „წლის შერთობილი ყავდა ისქალი“.

შეთოტინება, შეპოტინება მიუწედომელი საგნისაკენ ხელის წაწევა. „რასაც ვერ შეწვდები, იმას ნუ შეეპოტინებო“.

შეუფხება ვიწრო ადგილზე თავის შეფარება. „ამ პაწია ქობში კიდეცა შეიუფხებენ ხალხი“.

შეშვითი ზომიერი, სასიამოვნო, სასარგებლო. „ზაფხული ვერ კონდა შეშვითათ ვახსა“.

შექობვა ვაზისათვის ჭილვის (ნ.) დასობა.

შიგნივიდან შიგნიდან.

შლიგუნი, შლიგინი (ინაშ.) ბუჩქნარში, ტყეში, ყანაში, მაღალბალიხიან ადგილში სიარულის დროს გამოწვეული ხმაური. „რემელი ხარ მა ტყეში რო შლიგინოფ?“ (ნ. ბერ. შლიგინი).

შტერუკა მოსულელო კაცის მიმართ იტყვიან (ნ. ჩუბ. შტერი).

შუკა, ფშუკა (ვრ.) სასოფლო გზა (შდრ. საბა, ჩუბ. შენთ.; ნ. შან. სინტაქსი შუკა).

შქერი (ზ. იმერ.), იელი (ჭე. იმერ.), ყვითელყვავილიანი მცენარე.

შხვერთი კარგი, ლამაზი, გაწმენდილი ტოტი ზისა (შდრ. ბერ. შარაშ, წერ. შხვართი).

ჩ

აგვალია (ვახ.) ჩაფსკენილი, დაბალ-დაბალი ადამიანი. „აგვალია ბიჭია ისი“.

აგვა (ვახ.) ხელიანი ხის ჭურჭელი.

ჩაღვა ნ. გამოჩაღვა.

ჩამონკშევა მიწის ჩამონგრევა.

ჩამოცანდრული (ვახ.), **ჩამოქანდრული** (პ. იმერ.) კარგად მოსხმული მცენარის (უმთავრესად ვაზის) მიმართ იტყვიან.

ჩანჩქრა კაცი პატარა ადამიანი, რომელსაც არ უყვარს ტანსაცმლის კობტად მოჩვენება; ჩაცმის ყურადღებას არ აქცევს.

ჩართუნი, **ჩლარტუნი** დახეული ფეხსაცმელით სიარული. **გადატ.** ცუდად სიარული (ნ. აღაფ. ჩახტუნი).

ჩარღურტვა (ვახ.) წინდის ან ზელქის ყელის ქვევით ჩაწევა. „ბიჭო, ამეიწიე, წინდები გაქ ჩარღურტული“.

ჩემეული (ზრზ.) ჩემი ნაქონი. „ჩემეული ადგილი იყო დოუხნაფი“.

ჩერგენა ნ. ტუბი.

ჩიბე (ნ. იმერ.), **ჩოტია** (პ. იმერ.) წისქვილიდან ფქვილის ამოსაღები (ნ. აღაფ. ეთნ. ჩიბე, ჩოტილა 142; ჭყ. ჩოტი; შდრ. შარაშ.).

ჩიფჩიფი უკბილო ადამიანის გაუგებარი ლაპარაკი.

ჩლარტი ძველი, დახეული ფეხსაცმელი.

ჩოღყვა კარგად გამოძღობა (საზოგ. ფრინველის მიმართ იტყვიან). „ჩოღყვა ქათამი“, — მადიანად ჭამს ქათამიო.

ჩოტია (პ. იმერ.) ნ. ჩიბე.

ჩოჩიალი ნელ-ნელა სვლა, რისამე მიწაზე თრევა.

ჩხინკალი, **ჩხიკინი** რაიმე საგნის წვალეებით კეთება.

ჩხრეკა: „ფული რო არ მივცე, თვალებს შახხრეკი ეფს ისი“ (ე. ი. თვალებს დამათხრევენებსო).

ც

ცარუხობა კოკლობით სიარული. ნ. მოცარუხობა.

ცახუნი უგულოდ მუშაობა.

ცირციტი ძივძივი. „ცირციტი დამაწყებია ყფენამ“.

ცუცქნა ერთი ცუცქნა — ერთი ბეწო, ძალიან პატარა. „ყო-

ლიფერი ბევრი აქ, მარა ერთ ცუცქნას არ გვიმეტებს შენთვის" (ნ. ჩუბ. ცუცუნა).

სპობა რქები ზევით აწეული წვეტიანი რქები.

დ

ძარი (ზ. იმერ.) ცილინდრისებური მოწნული ქურქელია. მას მარანში ყურძნის მოსატანად ხმარობენ. ერთ ჩოჩიალა ურემზე შეიძლება 3 ძარი დაიდვას (შდრ. საბა).

ძვტიანი, ძვტური რაიმეს გამოსატყუებლად ხელებში შეჩერება (ნ. ბერ.).

ძევა ნ. მოძევა.

ძიგურა გვალი, ეკალლიკი.

ძიკვა (ზ. იმერ.) წასასვლელად გაწევა, მომზადება. „ერთი მაყარი იძიკავს სახში, მარა სიძე არ უშობს“. ქვემო იმერეთში ძიკვა წიკვას, ზიდვას ნიშნავს.

ძლევა ძალი. „ძლევა ქონდა დიდი, მარა დიდი მოსრული კაციც იყო“ (შდრ. საბა, ჩუბ.).

ძღუფანი, ძუნეული ცუდი სიარული.

წ

წაგუება დამსგავსება. „ჩემი ძმის წაგუებოდა იმისა“.

წალახვა წარტყივა. „კაცი ვერ წალახებდა ჭავლაბით“.

წვარწვალი თვალისა თვალის პარპალი.

წიანი, რწიანი ხელის კერა. „ყველზე ამიყვანე და იქინე მიწიანე ხელი“.

წიაწ: დოწიწებია დაუწიაწებია, დაურღვევია, ნაწილებად უცეცია (ნ. შარაშ. წიაწი).

წიკვა ნ. ამოწიკვა.

წინწა (ზ. იმერ.), ხუნწარი, ხუნწალი (ზ. იმერ.) ყურძნის კურკა (ნ. ალაგ. ეთნ. წიმწა 145).

წო (ზ. იმერ.), კვაწარახი (ზ. იმერ.) დიდხანს ნადული ტყემლის წვენი (ნ. ელ. წოთო).

წოწილიკა წვრილ-წვრილი, მალალ-მალალი (შდრ. ჩუბ. წოწოლი, ბერ.).

წრება ნ. დაწრება.

წრება შეკერა, თამბაქოს დაწნული ფოთოლი; ქალის თმის ნაწნაეები.

წუთხომა (ზრზ.) წუბილი. „ძიან წუთხოზს დედაი შველის და-
კარტეასა“.

კ

კადო (ზიდ.), კადუა (ინაზ.) სოკოს ერთგვარი სახეა.

კალა (ზ. იზერ.), მანკო, ფჩხილა (ჭვ. იზერ.) ურმის ხელნებში ჩასო-
ბილი ბოძი (სიგრძით მეტრი ან კოტა მეტი), რომელიც დაწყობილ
საგნებს იცავს გადაფარდნისაგან (ნ. ჩუბ., მენთ., კალი; შდრ.
ალაფ. ეთნ. ფჩხილა 139).

კალა (ჭვ. იზერ.) დაბლობი, ვაკე, კარგი მოსაფლიანი ადგილი
(შდრ. ჩუბ., მენთ., ელ.).

კაჭანი ჩამიჩუმი. „კაჭანი არ ისმოდა“.

კელტი ლეინისა (ზრზ.) ბევრი ლეინის მსმელი, ლოთი (შდრ.
ბერ.).

კენჭუი (ჭვ. იზერ.) კაობიანი ადგილი (ნ. ბერ. კენჭუო, წერ.
კენჭყერი).

კვირთვა ნ. დაკვირთვა.

კაფხაკი ნ. ლაშქინი.

კიღვა (ზიდ.) წვრილი ხარდანი (ჭვ. იზერ.), სარზე უფრო წვრილი,
ახალშენი ვაზისათვის ხმარობენ (შდრ. ბერ., წერ.).

კიჭილაქა (ზრზ.) ჭურჭლის საკეთებელი მორგვის ფეხის დასამა-
გრებელი, მასზე მორგვი ტრიალებს (ნ. წერ.).

კური ცაბ.) კვეერი, 10-20 ფუთზე მეტი ტევადობის ლეინის ჭურ-
ჭელი (ნ. საბა, ჩუბ., ალაფ. ეთნ. 155).

კუანჰალი (ზიდ.) „სამი საპანეი მოვიაქყანჰალე ლეინოი“.

კუორი ცაბ.), შყერი (ჯანი) მუდიამ მწვანე მცენარე, (შდრ. საბა,
ჩუბ., ქყ.).

ხ

ხალა (ზ. იზერ.), კოკი (ჭვ. იზერ.), კაკლის დასაარევი გრძელი ჯოხი
(ნ. ჩუბ., ქყ. კოკი).

ხეიბარი (ჯაბ.) უღარიბესი, ლატაკი. „ძველ დროში ბევრი ხეი-
ბარი იყო ამ სოფელში; საქმელი კინახული არ ჰქონდათ. ახლა
კოლექტივმა ძიან გამუყეთა საქმეი“ (შდრ. საბა, ჩუბ.).

ხეყრა კვახი (იფიზ.), ხოკრა კვახი (ჭვ. იზერ.) სქელკანიანი
კვახი (ნ. ჩუბ., ალაფ. ხოყრა).

ხელე-ი (ჭვ. იზერ.) ხელნა, ურმის ზედსაფარი.

ხელედანი (ვახ.) საღვინე დოქი, ხელადა
ხელნა ურემი (ხ. იმერ.) ქართული ურემი, მაღალი
იმერ.: ნ. ჩუბ.).

ხელნაკრობა (ზოდ.) ხელის შეშლა, ავადმყოფობა. „ხელნაკ-
რობა არ მქონია: ჯაბთელი კაცი ვიყაი“.

ხეტრვა სხლეა, ბელვა. „მაღლარს ხეს უხეტრავდენ: ვენახი
ძიერ იგუდებოდა“ (ნ. ქუ. ხოტყრა).

ხივანი ნ. ამოხივინება.

ხობნა ბალახიან ან ყანიან ადვილში მწყურის მახის დასაგები
კვალი (შდრ. ქუ.).

ხოგიალი (ჟ. იმერ.) უსაკმოდ, უშედეგოდ სიარული. „ბევრი
იხროგიალეს ხარებმა მიდორზე, მარა ბალახი არ იყო და შეე-
რები დარჩენ“.

ხრუკვა ნ. ამოხრუკვა.

ხულა პატარა, მკიდროდ ნაგები შენობა, რომელშიც მარტ-
ვლევუს ძყრიან (ნ. ჩუბ.); პატარა სახლი, სადაც წისკვილის მოწყ-
ობილობაა მოთავსებული.

ხუნდი (ხ. იმერ.), შორგვი (ჟ. იმერ.) მაღალი ურმის ის ნაწილი,
რომელზეც ბორბლის რიყებია დამაგრებული (შდრ. ჩუბ., ალავე-
ხუნთი).

ხუნწარი, ხუნწკალი ნ. წინწა.

ჯ

ჯამჯამა ნ. ლაკორია.

ჯამში ჯიში.

ჯოროფა (ინაშ) კაკის ან თხლის ამოსაღები ხელსაწყო. ჯორო-
ფის ეძახიან აგრეთვე ქვევრის ნატეხს (ქათმებისათვის წყალს რომ
ასხამენ), დიდიხნის ნახმარ უფარგის კვავს.

ჯულაბი (ვახ.) საწამლავეი (ნ. კიდევ ჩუბ.).

ზალვა ჩხატარაიანი

კრიტიკული სიტუაცია და განწყობა

§ 1. საკითხის დაყენება

1. ჩვენი გამოცდილების სფერო იმდენად დიდია, რომ ყოველ-
დღიურ ცხოვრებაში იშვიათად ვხვდებით ჩვენთვის უცხო საგნებსა
და მოვლენებს. ჩვენი მოქმედება და მასთან დაკავშირებული აღქმის
პროცესი არსებითად ნაცნობ გარემოში მიმდინარეობს. როგორც
ცნობილია, ასეთ პირობებში აღქმაში ვაციალებით მეტი ვანიცდება,
ვინემ მოცემულ მომენტში რეალური საგნის ზემოქმედების შედე-
გად გრძნობის ორგანოებს შემოაქვს ცნობიერებაში; ხშირად საკ-
მარისია უბრალო სილუეტის, საგნის რომელიმე ერთი დეტალის,
ფერის, ბგერის ან სხვა ამგვარი მარტივი გრძნობადი შთაბეჭდი-
ლების მოცემულობა, რომ მასში გარკვეული საგანი განვიცადოთ.
ეს გარემოება ყველაზე ნათლად ილუზიური აღქმის ფაქტში იჩენს
თავს: გარკვეულ პირობებში ადვილი შესაძლებელია, მაგალ., ჭრელი
შარფი ან კიდივ შავი შავთულის ხვეული გველად იქნას აღქმული.
ჭრელი შარფი ზოგიერთ ისეთ გრძნობად ნიშანსაც შეიცავს, რო-
მელიც გველის აღქმის შინაარსშიაც გვხვდება, მაგრამ შარფი ეს
გრძნობადი მასალა არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ გველის
აღქმა ვაფორმდეს. ამიტომ ბუნებრივად დგება კითხვა: გამოცდი-
ლების სფეროში ჩვენზე რეალურად მოქმედი საგნის მთლიანი
კონტექსტის ერთი ან რამდენიმე მომენტი როგორ იქცევა ამ საგ-
ნის ადექვატურ ან კიდივ მეორე საგნის ილუზიურ აღქმა?

§ 2. მეთოდი

აღნიშნული საკითხის გამოსარკვევად ჩვენ შემდეგი მეთოდი შე-
ვიმუშავეთ: ცუპირს პერიფერიული მხედველობის არეში ეძლევა
საგანი და ევალება ცენტრალური მხედველობის ადგილიდან რაც
შეიძლება დაშორებით გამოიცნოს იგი. ცდის მოწყობილობა მარ-

ტივია: ც/პირის წინ ვერტიკალურ სიბრტყეში მოთავსებულ კეთილ-ქალაქზე გადებულია 75 სმ სიგრძის პორიზონტალური ნახი რომელიც დაყოფილია მეტრიული ზომის შესატყვისად. ხაზის ორივე ბოლოზე მოთავსებულია წრეები, თითოეული ორი სანტი-მეტრის რადიუსის სიდიდის. დანაყოფის მაჩვენებელი იზრდება მარცხნიდან მარჯვნივ. ც/პირის მხედველობიდან გამოსული სწორი ხაზი პერპენდიკულარულად ეშვება ერთ-ერთი (ჩვეულებრივ მარჯ-ვენა) წრის ცენტრში. ეს წრე მხედველობის ორგანოდან დაახლო-ებით 25-30 სანტიმეტრითაა დაშორებული. ც/პირს ევალემა მხედ-ველობის ცენტრი მოაქციოს წრეში ისე, რომ ცდების მიმდინარე-ობის დროს მხედველობა არაერთარ შემთხვევაში არ გადაიტანოს ხაზზე, ამ წრისკენ მოძრავე საგნის მიმართულებით. ხაზის მეორე ბოლოდან ც/პირის მხედველობის ცენტრისკენ ნელი სისწრაფით მოძრაობს საგანი (სურათი). ც/პირი ცდების მიმდინარეობისას გზადაგზა, საგნიდან პირველი შთაბეჭდილების მიღების მომენტი-დან საგნის სრულ შეცნობამდე, დაწვრილებით იძლევა ანგარიშს იმის შესახებ, თუ როდის რას განიცდის. ოქმში დაწვრილებით აღინიშნება ხაზის რა დანაყოფზე (მხედველობის ცენტრიდან რა მანძილით დაცილებულ პუნქტში) რა ჩვენება იყო მოცემული. ც/ხელმძღვანელი ზოგჯერ ც/პირის ჩვენებიდან გამომდინარე საჭი-როების შესატყვისად ხანგრძლივად აჩერებს საგანს ხაზის რომე-ლიმე ადგილას, რომ ამით ც/პირს თავისი განცდის შესახებ დას-რულებული ანგარიშის მოცემის შესაძლებლობა შეეკმნეს. ხშირად ამას თვითონ ც/პირიც მოითხოვს.

ცდები შეიცავს ორ სერიას: საგანწყობოს და კრიტიკულს. ორივე სერიის ცდებისათვის მასალად გამოყენებულია ექვსი წყვილი სუ-რათი: მერცხალი (1ა) — ფოთოლი (1ბ); ბავშვი (2ა) — სოკო (2ბ); წიწილა (3ა) — ფინჯანი (3ბ); იები (4ა) — მტრუდები (4ბ); პეპელა (5ა) — ყვავილი (5ბ); შველი (6ა) — ქალი (6ბ). ც/პირთა ერთ ჯგუფს საგანწყობო ცდებში ა — სურათები ეძლევა, ხოლო კრიტიკულში — ბ — სურათები. ც/პირთა მეორე ჯგუფთან კი პირიქით, საგანწყობო და კრიტიკული ცდების სურათები ერთიმეორეს უცვლიან ადგილს. საგანწყობო ცდებში ც/პირებს საგანწყობო ობიექტები გამოსაცნო-ბად ეძლევა ორჯერ შემთხვევითი რიგით ზემოდ აღწერილი წესის მიხედვით.

ინსტრუქცია, რომელიც კრიტიკული ცდების დროსაც მოქმე-დებაში რჩება, დაახლოებით ასეთია: „მოახდინეთ წრის ფიქსაცია.

მხედველობას ნურავითარ შემთხვევაში ნუ გადაიტანთ წრის გარეთ, ხაზზე. ხაზის მეორე ბოლოდან თქვენ მიერ დიქსირებული წრის მიმართულებით წამოვა სურათი, რომელზედაც გარკვეული საგანი იქნება გამოხატული. ეცადეთ, საგანი გამოიყნოსო მანამ, სანამ იგი თქვენი მხედველობის ცენტრში მოაღწევდეს. რაც უფრო შორს გამოიყნობთ, მით უკეთესი. ვხადავხა დაწერილებით აღნიშნეთ, როდის რა მომენტები შენიშნოთ. სანამ თქვენ მიერ ნაგულისხმევი საგანი საეჭვოდ გერჩენოთ, თქვით: „უნდა იყოს“, ხოლო, როცა სრული რწმენა შეგვექმნეთ, რომ სწორედ ის არის, განაცხადეთ: „ნამდვილად არის“; ასე, მაგალ: „წიგნი უნდა იყოს“, ან კიდევ: „ნამდვილად წიგნია“.

კრიტიკული ცდების წინ ც/პირს შემდეგი ვაფრთხილება ეძლევა: „ურადლებით იყავით! შეიძლება ზოგიერთი ისეთი სურათიც მოგეცეთ, რომელიც აქამდე არ გინახავთ“. კრიტიკული ცდები ობიექტური მხრივ მიმდინარეობს იმგვარადვე როგორც საგანწყობო, ოღონდ ახლა საგანწყობო ცდებში მიწოდებული სურათების წყვილის მეორე ცალები ეძლევა შემთხვევითი რიგის მიხედვით. ზემოდ აღნიშნული ვაფრთხილების მიზანს შეადგენს, ც/პირს შეუნარჩუნოს სიფხიზლე და საგნიდან მომდინარე შთაბეჭდილებისადმი ერთგვარი კრიტიკული დამოკიდებულება. კრიტიკულ ცდებში ც/პირს ერთი და იგივე სურათი ეძლევა ორჯერ სხვადასხვა დროს. პირველ მიწოდებაზე სურათის ცენტრისკენ მიაბლოება წყდება იქ, სადაც ც/პირი განაცხადებს, რომ იგი ახლა დანამდვილებით აღიქვამს მის მიერ დასახელებულ საგანს. მეორე მიწოდებისას სურათი, ც/პირის ზემოდ აღნიშნული განცხადების მიუხედავად, უახლოვდება ცენტრს მანამ, სანამ იგი არ მოაღწევს იმ ადგილს, სადაც საგანწყობო ცდებში პირველად მისი შესაბამისი სურათი იქნა ადეკვატურად აღქმული.

მასალის დახასიათება

აღნიშნული სურათი შესაძლებლობას იძლევა, ვაწარმოოთ დაკვირვება აღქმის პროცესის განვითარების მიმდინარეობაზე დაწვებული ელემენტარული, ჯერ კიდევ გარკვეულ ფორმისა და კონკრეტულ რომელიმე მოკლებულ გრძნობადი მასალის განცდიდან სრულყოფილი გეშტალტის მატარებელი საგნობრივი სინამდვილის აღქმამდე. თუ კაცს სხვა მიზანი არა აქვს, ასეთი კვლევისათვის სურათთა იმგვარი დაწვევლება, როგორსაც ჩვენს ცდებში აქვს ადგილი, საჭირო არ არის. მაშინ შესაძლებელია უფრო მიზანშეწონილი

აღმოჩნდეს მასალის სხვაგვარი, უფრო ამ ამოცანის შესატყვისი პრინციპის მიხედვით შერჩევა.

ჩვენ წინაშე არსებული ამოცანის გადასაჭრელად მასალის მისაღობის მოპოვება უფრო ადვილად ილუზიურ აღქმის მასალაზე იყო მოსალოდნელი და ამიტომ ჩვენც ცდის ობიექტები ისე შევარჩიეთ, რომ მის საფუძველზე ამგვარი აღქმის მიღება გამზდარიყო შესაძლებელი. მასალის შერჩევისას შემდეგი გარემოება გვკონდა მხედველობაში: ყოველდღიურ ცხოვრებაში, როცა მოცემული სიტუაციისათვის ჩვეულ და ცნობილ საგნებთან გვაქვს საქმე, უფრო ხშირად ამ საგნებით ისე ვმოქმედებთ, რომ მათ შესაბამ ნათელი ცნობიერება, მათ მიმართ გაცნობიერებული საგნობრივი ხასიათის განცდა არ გვაქვს, რადგან ამ დროს ჩვენი საგნობრივი ცნობიერება შეიძლება სხვა გარემოებით, მაგ., ცხოველი ოცნებით იყოს დაკავებული. ის, რაც ასეთ შემთხვევაში ცნობიერებაში საგნის წარმომადგენლობითს როლს ასრულებს, უფიგურო, ერთგვარ დიფუზური ხასიათის განცდას წარმოადგენს, რომელშიაც მოცემული საგნის ერთი (შეიძლება სრულიად შემთხვევითი) მომენტი, თავისი ინტენსიობისა თუ სიცხოველის გამო, ყველა სხვა დანარჩენ მომენტებს ფარავს. ამიტომ, როცა ჩვენს ყოველდღიურ სიტუაციაში მოხდება ისეთი საგანი, რომელიც პერიფერიულ ცნობიერებაში იმავე დონეზე გრძნობადი შინაარსით შემოდის, რომლითაც ჩვეულებრივად ამ სიტუაციის რომელიმე საგანი შემოდიოდა (ხოლო ჩვენი საგნობრივი ცნობიერება ამ დროს სხვა რამეთი იქნება დაკავებული), მაშინ შესაძლებელია პირველი ამ უკანასკნელად მივიღოთ და მასთან ისეთი ურთიერთობის დამყარება ვცადოთ, როგორცაც წინად ამ უკანასკნელთან ვამყარებდით. ადვილი შესაძლებელია, მაგალ., ფანქარი ჩააწოთ სამელნეში საწერ-კალამის მაგიერად, ან კიდევ, საათი მოხარშოს კაცმა კვერცხის ნაცვლად, როგორც ეს ერთი ანექლოტის მიხედვით ნიუტონს მოსვლია.

მასალის შერჩევისას შევეცადეთ ორი ერთიმეორისაგან სრულიად განსხვავებული საგანი ისე გამოგვებატა, რომ მათ პერიფერიულ ხედვას დაახლოებით ერთნაირი უფორმო გრძნობადი შთაბეჭდილება მოეცა. მოსალოდნელი იყო, ერთ-ერთი ასეთი სურათის განმეორებული აღქმის შედეგად, ფიქსირებული განწყობის ნიადაგზე, პერიფერიული მხედველობის არეში მეორე სურათის ილუზიური აღქმა მიგვეღო: ცპირისათვის შეუმჩნეველი დარჩენილიყო, რომ მას ახლა ახალ საგანთან აქვს საქმე.

დაწყვილებული სურათების საერთო მომენტს შეადგენს ფერი, საერთო ზოგადი კონტური ან კიდევ გამოხატულ საგნების შემთხვევით დაკავშირებული რაიმე გარეშე გარემოება. განვიხილოთ ცდების მისალა ამ თავისებურებათა მიხედვით.

სურათთა პირველ წყვილს წარმოადგენს მერცხალი (1ა) და ფოთოლი (1ბ). აქ დაახლოებით ერთსა და იმავე შთაბეჭდილებას იძლევა ფონი და მისზე გამოხატული საგნების საერთო კონტურები. ამ სურათებზე მერცხლის აღქმისათვის გადაწყვეტი მნიშვნელობა თავის ნაწილს აქვს, ხოლო ფოთლის გაცნობიერებისათვის ასეთივე ღირებულება ყუწის ეძლევა. საქმარისია, ყუნწი აქვით გადმოიტანოთ და თავი იქით, რომ ფოთოლი მერცხლად შეიცვალოს და მერცხალი — ფოთლად. ფოთლის მერცხლად აღქმის პირობას მისი მერცხლის ფრთებისებური გაშლილობა იძლევა და, პირიქით, მერცხლის ფოთლად აღქმის შესაძლებლობას მისი ფრთებისა და ბოლოს ფოთლისებური მოყვანილობა ქმნის. ერთი სურათის მეორედ აღქმას განსაკუთრებით აძლიერებს საერთო, ცდებში გამოყენებული სხვა სურათებისათვის უჩვეულო, ფერის ფონი.

სურათთა მეორე წყვილს შეადგენს ბავშვი (2ა) და სოკო (2ბ). აქ სურათთა კონტურები საკმაოდ დაშორებულია ერთიმეორისაგან. ამავე დროს ბავშვი სოკოსაგან განსხვავებულ საკმაოდ დინამიკურებულ გულშტატს წარმოადგენს. მიუხედავად ამისა გარკვეულ პირობებში მაინც ადვილად ხერხდება ბავშვის აღქმა სოკოდ და სოკოსი — ბავშვად. ამ მხრივ განსაკუთრებული სიძლიერით მოქმედებს წითელი ფერი, რომელიც ბავშვისათვის შემთხვევით გარემოებას (ქუდსა და საყელოს), ხოლო სოკოს მიმართ არსებით ნიშანს (მის ძირითად ნაწილს) გამოხატავს. დამხმარე როლს ასრულებს სოკოს ღეროსა და ბავშვის სხეულის ერთნაირი შეფერადებულობა.

მესამე წყვილი ერთი და იგივე საგნისა და ჩრდილის ფერებით ქმნის ერთი სურათის მეორედ აღქმის შესაძლებლობას. ამ შესაძლებლობას მეტისმეტად აძლიერებს ბუნში, რომელიც წიწილსა და ფინჯანს აზის ზევიდან. პერიფერიულად მიღებული ეს ერთნაირი ფორმისა და ფერის ლაქა, რომელიც ერთხელ პირდაპირ ნახვის შემდეგ პერიფერიაში ბუნის მნიშვნელობას ატარებს, მაშინვე მიუთითებს წინადა აღქმულ წიწილზე თუ ფინჯანზე.

4ა და 4ბ სურათების საერთო კონტური, საერთო ფერი და გამოხატული საგნების დაწყვილება ერთი სურათის მეორედ აღქმის ადვილ შესაძლებლობას ქმნის.

დაბატულია: 1ა, 1ბ. ისფერ ფონზე თეთრად; 2ა, 2ბ. თეთრ ფონზე
 ისფერითა და წითლით; 3ა, 3ბ. თეთრ ფონზე ვეითლით,
 ზეით შავი ბუნით. ქვეით — ისფერი ჩრდილი.

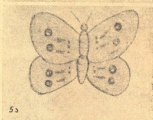
4ა

4ბ

5ა

5ბ

6ა

6ბ

დასაბუთია: 4ა, 4ბ. თეთრ ფონზე იხსებოდა; 5ა, 5ბ. თეთრ ფონზე
ვეთლად თეთრი და წითელი წერტილებით; 6ა, 6ბ. თეთრ ფონზე
მონაცხვებითა და შავით, ჰავეით მწვანე მონდი.

პეპელა და ყვაილი საერთო კონტურით ფერითა და ფორმებში და ფოთლებზე გამოხატული ლაქებით თითქმის ერთმანეთს ერწყმებიან ხვევა. მაგრამ პეპელას ტანი, რომელიც მთელ სხეულს შუაზე ჰყოფს, და თავი უღვაშებით ადრე ხედება კაცს თვალში და ამიტომ მისი ყვაილად ან კიდევ ყვაილის პეპელად აღქმის შესაძლებლობას აძნელებს. ყვაილის მხრივ ასეთ როლს მისი ღერო და ფოთლების საერთო ცენტრის ირგვლივ განლაგება ასრულებს.

კონტურისა და გეშტალტური იგებულების მიხედვით ყველაზე მეტად დაშორებულია ერთმანეთისაგან რა და რბ სურათები: შველისა და ქალის თავის გეშტალტები, რომელნიც პირდაპირი ხედვისას პირველად ხედება კაცს თვალში, არსებითად განსხვავდებიან ერთიმეორისაგან. მიუხედავად ამისა ზოგიერთი მომენტების დამთხვევა, — განსაკუთრებით სხეულის ფერი და მწვანე მოლის საერთო ფონი, — შესაძლებელს ხდის ერთი სურათი მეორე სურათად იქნას აღქმული.

მასალის წინასწარი შემოწმების მიზნით ც/პირთა ერთ ჯგუფს ა—სურათები მიეცეით, ხოლო მეორე ჯგუფს —ბ—სურათები და დავაგაღწათ, მათი ყურადღებით დათვალეირების შემდეგ ეთქვათ, რომელი სურათის რისადმი მიმსგავსება შეიძლებოდა, რომელი სურათი რას აგონებდნენ მათ.

ც/პირთა მნიშვნელოვან ნაწილს იგები ფრინველებს აგონებდა, ყვაილი — პეპელას და ფოთოლი — მერცხალს, მაგრამ არც ერთ შემთხვევაში არ ჰქონია ადგილი შებრუნებულ მოვლენას: ფრინველების იგებისადმი, პეპელას ყვაილისადმი ან კიდევ მერცხლის ფოთოლისადმი მიმსგავსებას. დანარჩენი წყვილის ცალკე წევრები ერთიმეორის მოგონებას არ იწვევდა: არც ერთი შემთხვევა არ ყოფილა, რომ სოკოს გამოეწვია ბავშვის წარმოდგენა, შველს — ქალისა, ან წიწილს — ფინჯანისა, არც პირიქითს მოვლენას ჰქონია ადგილი. სამაგიეროდ სურათთა ერთი ჯგუფის დათვალეირების შემდეგ მეორე ჯგუფის სურათების ნახვისას ყველა ც/პირი აღიარებდა აღნიშნულ სურათთა შორის უახლოესი მსგავსების ფაქტს.

§ 3. ც დ • ხ შედეგები •

ცდის შედეგების უკეთ გაცნობის მიზნით ჩვენ აქ მოვიყვანთ ორ ოქმს. ეს ოქმები ერთგვარ დახმარებას გაგვიწვევს ცდების მიმდინარეობის გათვალისწინების საქმეში. რა თქმა უნდა,

მთელი ცდის შედეგები არ შეიძლება მარტო ამ ოქმებით განისაზღვროს.

ოქმი № 14.

5. III. 48 წ., ტ. ს. (მეცმუშაეი).

საგანწყობო I.

1ა. ვერაფერს ვერ ვხედავ (10)¹. რაღაცას ვამჩნევ, მაგრამ არაფრის თქმა არ შემიძლია (15). ვხედავ რაღაცას; მტრედისფერია და მოლურჯო (30). ახლა უფრო ვარკვევით ვხედავ მოლურჯოსა და თეთრს, მაგრამ, რა ფორმისაა, არ ვიცი (35). ვხედავ თეთრსა და ლურჯს, ფორმას ვერც ახლა ვარჩევ. მაგრამ, იცით! ახლა რომ მას ფორმა მნიშვნელოვნად შეეცვალოს, ალბათ მაშინვე ვიგარძნობ (40). ახლა დანამდვილებით ვარჩევ შუაში თეთრს (43). ფორმა თანდათან ირკვევა. მოიცაოთ! შუაში რაღაც შტოების ფორმისაა. თეთრი (52). კურდღელი ხომ არ გარბის?! (55) რაღაც ფრთხილად ვაფრენილს ჰგავს. ფრინველი იქნება (59). ნამდვილად ფრინველია, მტრედია თუ მერცხალი? (65). ა, მერცხალი ყოფილა. უკვე შევხედე უნებურად (70)².

2ა. რაღაც არის, ვერაფერს ვიტყვი (15). რაღაც მუქი უნდა იყოს (20). ორი ფერია: წითელი და ლურჯი (40). წითელი ზევით, ლურჯი ქვევით (45). რაღაც მამლის ბიბილოსავითაა (52). მეორე წითელი ზოლიც გამოჩნდა (55). ქვევით, მგონი, რაღაც ორი ეშვება ლურჯად (57). მოიცაოთ! ეს ბიუსტია, ეს თავია, ის ტანი. წითელი ქუდი ახურავს?! (60). სურათია კაცის (65). წითელი ქუდი, ლურჯი სხეული და სახე (70). ბავშვი ყოფილა (75)

3ა. რაღაც ყვითელი ფერის (25). ჰო, ყვითელი და დიდი (35). ძალიან ვარგად ვხედავ ყვითელ ფერს, მაგრამ მე ამ ფერის მეტს ვერაფერს ვარჩევ (45). ისევ მხოლოდ ფერები: ყვითელი, ლურჯი და თეთრი (55). რაღაც წინ წამოშვებული. ქვევით ლურჯი (60). არ ვიცი, რა არის, ვერ მივხვდი, დოქი ხომ არ არის?! (63). რაღაც კომორა მოდის (65). ქვაზე შემგდარი პატარა ჩიტია (68). არა, ქვა რომ მეგონა, ბელურა უნდა იყოს, თავზე თვითმფრინავი ხომ არ არის?! (იციინის. შეხედა). წიწილა ყოფილა, თავზე ბუზი აზის (75).

4ა. რაღაც მუქი (25). არც ისე დიდი მუქი და თეთრი (45). წითელ ფონზე მუქი სილუეტი (50). ჯვარივითაა რაღაც (54). თი-

¹ ფრჩხილებში მოცემული რიცხვი უჩვენებს, რა დანაყოფზეა მიღებული ჩვენება.

² პირველ საგანწყობო ცდებში, მიუხედავად გამოცნობის ადვილისა, სურათი ცხირს ეძლეოდა 0-დან 75-მდე, რომ მისი სრული აღქმის საშუალება მისცემოდა.

თქოს მიფრინავს, თვითმიფრინავია?! (58). არა, ორი რაღაცა: შეამდგე?! ჩიტები იყოს (66) ოხ, მოეხებდე! ყვავილები ყოფილას (67).

5ა. ყვითელი დიდი რაღაცა (25). მეორე კიდევ უფრო მუქი ფერი, მაგრამ, რა ადგილას არის, ვერ ვიტყვი (40). ყვითელი თითქოს მომრგვალდა (50). ყვითელი, მასიური, მომრგვალებული, შიგნით მუქი-ლაქები თუ წერტილები. რა უნდა იყოს?! (60). თუ არის პეპელა (65). პეპელა (70). პეპელა ყოფილა (75).

6ა. რაღაცას ვხედავ, მგონია, მაგრამ ვერაფერს ვიტყვი, რა არის (16). რაღაც დიდი, მასიური, ფერს ვერ ვარჩევ (25). ერთი ფერის ფონზე მეორე ფერის რაღაც, რა ფერებია, არ ვიცი (35). რაღაც წითელი (45). მწვანეც არის (55). რაღაც სვეტებივით ადის ზვევით, იაღქნიანი გემი უნდა იყოს (60). ახლა უფრო რაღაც ცხოველს ჰგავს, შეიძლება ძროხა იყოს (65). რაღაც ცხოველია. აი, უკვე დიხარა თავი ბალახზე (70). ზველი ყოფილა (75).

ს ა გ ა ნ წ ყ ო ბ ო II.

3ა. ყვითელი (20). ზევით წინ წამოწეული, ქვევით ფართო (40). რაღაც ცხოველია (45). ქვევით ყვითელი. ზევით კიდევ პატარა მუქი ლაქა. აჰა, ეს იგივე წიწილა მოდის (50). დანამდვილებით ის არის (60).

6ა. წითელი (35). რაღაც დიდი, ქვევით მწვანე (45). ეს იგივე ზველი უნდა იყოს, მაგრამ რატომ წითლად მერყენება? (55). ჰო, ნამდვილად ზველია (60).

5ა. დიდი ყვითელი (20). დიდი ყვითელი, ჯერ ფორმა არ აქვს, არ ვიცი, რა არის (40). წითელი ლაქები. პეპელა არის (50). დანამდვილებით ის არის (55).

4ა. ორი ფერი, მუქი და წითელი, ჯერ მეტს ვერაფერს ვარჩევ (30). რაღაც გაურკვეველი სილუეტები (40). ორია (50). ეს ის ყვავილებია, წელან რომ ვნახე (58). ნამდვილად ისაა (60).

2ა. ორი ფერია, მუქი და თეთრი (40). რაღაც წითელია (45). ქვევით ღურჯი (50). ეს წითელქუდა ბავშვი უნდა იყოს (55). სწორედ ის არის (60).

1ა. ორი ფერია უფიგუროდ (20). შიგნით თეთრი, გარეთ ღურჯი (40). ეს მერცხალი მოფრინავს ნაღდად (55). კი, ნამდვილად ის არის (60).

კ რ ი ტ ი კ უ ლ ი I.

6ბ. ვხედავ ფერებს, წითელსა და მწვანეს (40). ვიცი, რა უნდა იყოს, მაგრამ ჯერ თქმას ვერ ვხედავ (45). ახლა გარკვევით ვხე-

დავ, როგორ იხრება თავი ბალახზე, ეს იგივე შველია (52). ნამდვილი
ლად შველია (55).

1ბ. ორი ფერი, წითელი და მუქი (20). ვერადებზე ლურჯი, შუ-
აში თეთრი (35). შეიძლება ჩიტი იყოს (50). ნამდვილად მერცხა-
ლია (60).

5ბ. წითელი (25). წითელი კი არა, ნათელი ყვითელი (50). პე-
პელაა (55). პეპელა მოფრინავს ნამდვილად (60).

4ბ. ორი ყვავილია, იებია, სრულიად დარწმუნებული ვარ (55).

3ბ. რალაც ყვითელი დიდი (40). ობ, წიწილია ბუზით, ნამდვი-
ლად ისაა (55).

2ბ. წითელი და ლურჯი (40). ეს ბავშვი უნდა იყოს წითელ-
ქუდა (45). კი, ისაა (60).

კ რ ი ტ ი კ უ ლ ი II.

1ბ. მერცხალია (36). ნამდვილად მერცხალია (45-70).

4ბ. იები უნდა იყოს (42). სწორედ იებია (45-70).

6ბ. ეს შველია ნამდვილად (45). აბ, შეიძლება ვცდებოდე! რა-
ლაც თავი სხვანაირი მერყენა (70).

5ბ. პეპელა უნდა იყოს (35). ნამდვილად პეპელაა (40-70).

2ბ. ბავშვს ჰგავს (40). ბავშვია ნამდვილად (40). ბავშვია, მაგრამ
მოიცაო! მგონი მოეტყუედი! არ ვიცი, შეიძლება არ იყოს ბავ-
შვი (70).

3ბ. ეს კი ნამდვილად წიწილია (38-70).

ცდების დახასრულს ც/პირი თავისით დასძენს: საკმარისია, პა-
ტარა კონტური ვიცნო, ან კიდევ წინადა ნახული სილუეტი მომ-
ხედეს თვალში, რომ მაშინვე ვიცნო, რა არის. ცნობა და პატარა
ნაწილების გამოკვეთა ერთი ხდება. შემდეგ სურათს უფრო ნათ-
ლად ვხედავ. ამ უკანასკნელ ორ შემთხვევაზე რალაც იკვირებო
მეპა-
რება, ვფიქრობ, ხომ არ მოეტყუედი?! რალაც შველის თავი არ
მიზის თვალში. ბავშვიც მიეძვიება.

ოქმი № 8.

5. I. 48 წ. შ. გ. (მეცმუშაკი).

ს ა გ ა ნ წ ყ ო ბ ო I.

1ა. რალაცას ვამჩნევ მაგრამ სრულიად გაურკვეველს (25). სამია
თეთრად დაწერილი (40). ახლა მერცხალს ჰგავს (50). ნამდვილად
მერცხალია (60).

4ა. თეთრ ფონზე რალაც ლურჯი ფერის (28). ორთა რალაც (36).
კაზანას ჰგავს (48). ორი ყვავილია (65). იები ყოფილა (75).

3ა. ყვითელი და თეთრი (26). რალაც მელნისფერს წინ შევსებ (40). შეიძლება ტანკი იყოს (45). ახლა უფრო ბოლოცს გვაქვს (50). ნისკარტი აქვს. ჩიტია (55). წიწილა ყოფილა (75).

2ა. თეთრი, ყვითელი და მწვანე. შიგ თეთრი წერტილები (20). აზრზე არ ვარ, რა უნდა იყოს (45). ბიჭოს! კაცის სახეა, სოკოსავით თავი აქვს (50). ქუდი ახურავს ბიჭს (55). წითელი საყელო (60). ბავშვია (75).

5ა. შავი და თეთრი (20). ყვითელია (25). კიდევ არის სხვა ფერები (30). ყვითელი და ზედ სხვა ფერის წერტილები (38). რალაც უღვაშებივით აქვს წინ. კატია. ან შეიძლება პეპელი იყოს (55). პეპელას ჭავს (60). კი, პეპელია ნამდვილად (70).

6ა. მომწვანო და წითელი თუ ალისფერი. მგონი, ხანძარია რალაც იწვის (35). არა, ცხოველია რალაც (50). თავი აქვს, ურებიც აქვს. მოწითალო, ირგვლივ შავი გარშემოწერილობა. ქვევით მწვანე მოლი. შინაური ცხოველია, ხმო იქნება (60). შველი ყოფილა (75).

ს ა გ ა ნ წ ყ ო ბ ო II.

2ა. ეს ბავშვი მოდის (25). ნამდვილად ბავშვია (35).

6ა. ეს ისევე შველი მოდის (30). ნამდვილად შველია (40).

3ა. ეს არის წიწილა (25). ნამდვილად არის (30).

5ა. ეს უნდა იყოს პეპელი (30). პეპელია (35).

4ა. ეს, ორი ია რომ იყო, ის არის (25). ნამდვილად იებია (40).

1ა. ეს მერცხალია (20). ნამდვილად ის არის (30).

კ რ ი ტ ი კ უ ლ ი I.

5ბ. ეს პეპელია (25). ნამდვილად პეპელია (30).

1ბ. მერცხალია (25). ნამდვილად მერცხალია (30).

2ბ. ეს ბავშვს ჭავს (20). ბავშვია, ბავშვი (35).

3ბ. ეს წიწილს წაგავს (30). ჭავს კი არა, ნამდვილად ის არის, თავზე ბუზი აზის (35).

4ბ. იებია (20). იებია უდაოდ (35).

6ბ. ეს უთუოდ შველია (30). რა თქმა უნდა, შველი (40).

კ რ ი ტ ი კ უ ლ ი II.

1ბ. მერცხალია (25). ნამდვილად მერცხალია (30-65).

5ბ. პეპელია ნამდვილად (30-70).

2ბ. ბავშვი უნდა იყოს (20). უდაოდ ბავშვია (30-55).

3ბ. წიწილა (25). ნამდვილად წიწილა (30-60).

6ბ. შველი მოდის (30). ნამდვილად ის არის (35-56).

4ბ. ეს იებია (25). ნამდვილად იებია (30-65).

ცდების დასრულების შემდეგ ც/პირს კრიტიკულ სურათებს შექმნილ
 ლევ დასათვალისწინებლად. უკვირს, როგორ მოტყუდნენ მათი
 ლის შესახებ ამბობს: აქ სწორად მითქვამს, მართლა მეტყუალი
 ყოფილა (შეუმჩნეველი რჩება, რომ ფოთოლია). სხვა ყველაფერი
 ტყუილი მილაპარაკია. თქვენი გაფრთხილება, რომ სხვა სურათებიც
 იქნებოდა, მახსოვდა. იმასაც ვამჩნევდი, რომ ბოლოს სურათებს სხვა
 ადგილზე იღებდით, მაგრამ ერთხელაც არ დავეკვივებულეთარ: სრული
 რწმენა მქონდა, იმას ვხედავდი, რასაც ვამბობდი. ახალს ყოველ-
 თვის მოველოდი, მაგრამ გამოჩნდებოდა თუ არა სურათის ფერი,
 სურათი მაშინვე ნაცნობად მერყენებოდა და ამიტომ ახლის მოლო-
 დინს თავს ვანებებდი.

1. ალქმის განვითარების საფეხურები

საერთოდ, ცდების შედეგად მიღებული მისალის მიხედვით, რო-
 გორც ეს ნაწილობრივ აქ წარმოდგენილ ოქმშიც შეიძლება დაი-
 ნახოს კაცმა, შესაძლებელი ხდება, ალქმის განვითარების შემდეგი,
 ერთიმეორისაგან მეტად თუ ნაკლებად განსხვავებული, საფეხუ-
 რები გამოვყოთ:

1) გაურკვეველი მხედველობითი შეგრძნება. მხედველობის ველის
 პერიფერიულ არეში რაღაც ცვლილება განიცდება, მაგრამ მისი
 რამე მხრივ დახასიათება არ ხერხდება. ც/პირი უბრალო ფერითი
 ხასიათის ცვლილებას ადასტურებს მხოლოდ. „რაღაც მოჩანს,
 მაგრამ არ ვიცი, რა ფერისაა“. „რაღაც დიდი უნდა იყოს, მასი-
 ური, ფერს ვერ ვარჩევ“. „რაღაცას ვამჩნევ, მაგრამ სრულიად
 გაურკვეველს, სრულიად ვერაფერს ვერ ვიტყვი იმის შესახებ, თუ
 რას ვხედავ“. დაახლოებით ასე ახასიათებდნენ ც/პირები ალქმის
 განვითარების ამ პირველ საფეხურს. „დიდი“, „მასიური“ და სხვა-
 ამგვარი დახასიათება, რომელთაც ისინი იძლევიან ამ საფეხურზე,
 უფრო ხშირად არ შეესაბამება მოცემულ სინამდვილეს. ასეთი და-
 ხასიათებისაკენ მისწრაფება შეიძლება იმით აიხსნას, რომ უმწეო,
 ყოველგვარ სიმყარეს მოკლებული განცდა ამ მიმართულებით ეძიებს
 დასაყრდენს.

2) ფორმასა და ოდენობითს განსაზღვრულობას მოკლებული,
 სიერაცეში არაზუსტად ლოკალიზირებული გარკვეული რომელიმე
 ფერითი შთაბეჭდილება — ფერითი შეგრძნება. ეს უკანასკნელი შე-
 იძლება ზოგჯერ არც კი შეესაბამებოდეს მოცემული საგნის შესა-

ტყვის თავისებურებას: არც ისე იშვიათად ხდება, რომ ც/პ/შირის პერიფერიული ველის განსაზღვრულ არეში მოცემული საგანის ამ საგნის ფერიდან სრულიად განსხვავებულ ფერითს შეგარდნებას აღვლდობს. აღქმის ამ საფეხურზე საგნის გამომსახველი ფერები არ არიან დიფერენცირებული საგნის მიმართ თავისი ადგილმდებარეობის მიხედვით. საგნის რამდენიმე ფერიდან ზოგჯერ პერიფერიული მხედველობის მთელ ამ არეს მხოლოდ ერთი რომელიმე, განცდისათვის დომინანტური, ფერი ავსებს; ზოგჯერ ამ არეში შეინიშნება ორი ან სამი ფერის არსებობაც, მაგრამ მათი ერთიმეორისადმი სიერციითი მიმართება ჯერ კიდევ არ არის გარკვეული. ცნობიერების ეს პერიფერიული ზონა ზემოდმოყვანილ ოქმებშიც საკმარისი სინათლითაა წარმოდგენილი. „ძალიან კარგად ვხედავ ყველ თელ ფერს, მაგრამ ამ ფერის მეტს სრულიად ვერაფერს ვამჩნევ“. ამბობს ც/პ/შირი, როცა საგანი მისი მხედველობის ამ ზონაში ხედება.

3) გარკვეული რომელიც ფერით შევსებული, ჯერ კიდევ დაუნაწევრებელი ფორმის ზოგადი გარბობა. მოცემული ფერი რაღაც ნაირად განიცდება დიფერენციაციას მოკლებულ არაგეშტალტური ბუნების შატარებულ ფორმაში. ც/პ/შირს გარკვევით სრულიად არაფრის თქმა არ შეუძლია მოცემული ობიექტური ვითარების ფორმის შესახებ, მაგრამ, საკმარისია, ცნობიერების იმავე არეში სავსებით იგივე ფერის, მაგრამ ფორმით შესაჩნვეად განსხვავებული, საგანი მიაწოდოს, რომ შეცვლილი ფორმა მისთვის შესამჩნვეი გახდეს, თუმცა ვერაფერს იტყვის იმის შესახებ, თუ რა მიმართულებით მოხდა ფორმის შეცვლა. ამ ფაქტის დასადასტურებლად ჩვენ ერთი ც/პ/შირის ჩვენების საფუძველზე (იხ. ოქმი № 14) იმ ფერებით, რომლითაც მერცხალია დაბატული, სწორკუთხედი გამოვხატეთ, ხოლო პეპელას ადგილას იმავე ფერებით წრე გამოვსახეთ. ც/პ/შირებო, რომელნიც მხოლოდ ამ ცდებში იყვნენ გამოყენებულნი. ცნობიერების გარკვეულ ზონაში შეუცდომლად ასხვავებდნენ ერთიმეორისაგან მერცხალსა და სწორკუთხედს, პეპელასა და წრეს. თუმცა ვერც ერთი მათგანი ვერ ახერხებდა, მათ შორის არსებულ განსხვავებაზე რაიმენაირად მიეთითებინა, ან კიდევ, მოცემული ფორმები დაეხასიათებინა.

4) კონტურის მთავარი ხაზების გამოყოფა საგნის გამომსახველი მთავარი ფერების სიერციითი დიფერენციაციით და საგნის გულისხმობის პირველი აქტი, რომელიც ჯერ კიდევ იქვის ქვეშ დგას. ც/პ/შირი მოცემულ შთაბეჭდილებაში გარკვეულ საგნის გულისხმობას

ახერხებს, მაგრამ იმდენად დაიპყრებულია მის მიერ შესრულებული აქტის სისწორეში, რომ რაიმე ახალი მომენტის შემჩნევის შემდეგ (ზოგჯერ უმისოდაც) სრულებით არ უყვირს, რომ ახლა მას იმავე ობიექტური მოცემულობის მიმართ პირველისაგან არსებითად განსხვავებული საგნის გულისხმობის აქტის შესრულება უხდება. „შეიძლება ტანკი იყოს (45) ახლა უფრო ბოლოკს ჰგავს (50). ნისკარტი აქვს, ჩიტია (55). წიწილა ყოფილა“ (75), — ამბობს ცდის პირი და სრულებით არ უყვირს, რომ წელანდელი ტანკი ახლა ბოლოკად იქცა, ბოლოკი ჩიტად გადაკეთდა, ხოლო ჩიტმა წიწილის სახე მიიღო.

5) საგნის გეშტალტის ზოგიერთი არსებითი ნიშნის გამოყოფა და მის საფუძველზე შტაკიცე შინაგანი რწმენა, რომ ობიექტურადაც სწორედ ის საგანია მოცემული, რომელსაც სუბიექტი გულისხმობს. საგნის ნათელი ხატი უფრო კიდევ არ არის. ისეთი განცდაა, თითქოს საგანს ერთგვარი ბურუსი შეარავს, რის გამოც მის ნაწილებს სინათლე და გამოკვეთილობა აკლია.

6) პირდაპირი მხედველობის ჩარჩოში წარმოდგენილი საგნის ნათელი ხატი, რომელსაც სრულყოფილი გეშტალტის სახე აქვს. აქ ხატი (გრძნობადი მოცემულობა) და მასში საგნის გულისხმობის აქტი განიცდება როგორც ერთი განუყოფელი მომენტი, მაშინ როცა ყველა სხვა დანარჩენ შემთხვევაში გრძნობადი შთაბეჭდილების მოცემულობა და მასში საგნის გულისხმობის აქტი შეიძლება დასცილდეს ერთმანეთს როგორც ორი სრულიად სხვადასხვა მომენტი. საკმარისია, საგანი ოდნავ (ჩვენს ცდებში ერთი-ორი სანტიმეტრით) გადაშორდეს ცენტრალური მხედველობის არეს, რომ მან დაკარგოს სრულყოფილი აღქმისათვის დამახასიათებელი სინათლე და გამოკვეთილობა და აღქმის განვითარების შემრდალწერილ გზაზე ერთი საფეხურით დაბლა დავეშვათ.

ჩვენს ექსპერიმენტებში დადგენილი ექვსი საფეხურიდან სამი — პირველი, მეორე და მესამე. — დაახლოებით ემთხვევა ნ. ლანგეს მიერ განსაზღვრულ აღქმის განვითარების მეორე, მესამე და მეოთხე საფეხურებს¹, როგორც ცნობილია, ნ. ლანგე აღქმის განვითარების სულ ოთხ შემდეგ საფეხურს განასხვავებს: 1) ცვალებადობა საერთოდ შეგრძნებათა სფეროში; გაურკვეველია, შეგრძნებათა რომელ მოდალობას ეკუთვნის იგი; 2) ცვალებადობა განსა-

¹ Ланге, Н., Психологические исследования, 1893.

ზღვრული მოდალობის შეგრძნობის სფეროში, მაგრამ **გაურთხევად** ლია შეგრძნების რომელია; 3) გარკვეული შეგრძნებები **საფეხურები** წითელი, მწვანე); და 4) ფორმის ანუ ფიგურის აღქმა. ნ. ლანგე აღქმის განვითარების ამ საფეხურებს აღქმის ისტორიული (როგორც ფილოგენეტიური ისე ონტოგენეტიური) განვითარების საფეხურებად თვლის. ამავე საფეხურებს გაივლის, მისი აზრით, მოცემული ინდივიდის ყოველი კონკრეტული აღქმა; მაგრამ ისე სწრაფად ხდება გადასვლა ერთი საფეხურიდან მეორეზე, რომ თვით ეს საფეხურები სუბიექტისათვის შეუმჩნეველ რჩება. ნ. ლანგეს მიერ მითითებული აღქმის პირველი საფეხურის ექსპერიმენტული დასაბუთება ჩვენს ცდებში შეუძლებელი იყო. რადგან ჩვენს ცდის პირებს მხოლოდ ერთი მოდალობის შეგრძნებათა სფეროში მიღებულ შთაბეჭდილებებთან ჰქონდათ საქმე, მაშინ როცა ნ. ლანგეს მიერ მითითებულ აღქმის პირველ საფეხურზე ობიექტური ვითარების განცდა ინტერმოდალური ხასიათისაა. ფილოგენეტიური განვითარების ხაზზე ასეთი აღქმა ლანგეს ერთფერადიანი ცხოველისათვის მიაჩნია დამახასიათებლად. როგორც ზემოდ აღწერილი ექსპერიმენტების შედეგებიდან ჩანს, ნ. ლანგეს მიერ მოცემული აღქმის განვითარების დასაფეხურება არ არის საკმაოდ სრული. აღსანიშნავია ისიც, რომ ლანგეს მიერ მოცემული აღქმის უკანასკნელი საფეხური ფიგურის აღქმას გულისხმობს და არა საგნის წყდომის აქტს.

ჩვეულებრივად მიღებული დაყოფა ცნობიერებისა ცენტრიად და პერიფერიად სრულად არ გამოხატავს საქმის ნამდვილ ვითარებას, რადგან პერიფერიად მიჩნეული ცნობიერების ველი თავის მხრივ რამდენიმე შინაარსულად განსხვავებულ ზონას შეიცავს. თუ კაცი ჩვენს ცნობიერებას სქემატურად ვქვსი კონცენტრული წრის სახით წარმოიდგენს, მაშინ აღქმის განვითარების ზემოდაღწერილი საფეხურები ერთიმეორის ირგვლივ დალაგდება ამ კონცენტრული წრეების სახით. ამ გზით მივიღებთ ცნობიერების ექვს ზონას, რომელთაგანაც თითოეული მოგვეცემს ობიექტური სინამდვილის თავისებურ ასახვას. თუ პირველ ცენტრალურ ზონად აღქმის განვითარების უკანასკნელ საფეხურს ჩავთვლით, სადაც საგანი თავის გრძნობადს თავისებებში მაქსიმალური სიციხადით განიცდება, მაშინ კონცენტრული წრეების სახით აღქმის საფეხურების შებრუნებულ დალაგებას მივიღებთ: აღქმის მეექვსე საფეხური ცენტრში მოქცეული წრის სახით იქნება წარმოდგენილი, ხოლო აღქმის განვითარების პირველი საფეხური მეექვსე კონცენტრულ

წრეში — ცნობიერების ყველაზე პერიფერიულ არეში — მოთხრობის დება. დანარჩენი საფეხურები თავისი რიგის მიხედვით, პირველ და მეექვსე კონცენტრულ წრეებს შორის.

ჩვენი ყოველდღიური ილქმის პროცესში ყოველთვის არის შესაძლებელი, ცნობიერების ეს ექვსი ზონა იქნას განსხვავებული ერთმეორისაგან. როცა ახლა, მაგალ., მე იმ ქალაქს მიეჩერებივარ, რომელზედაც ამ სტრიქონებს ვწერ, ქალაქის უალრესად ნათელი ხატი მაქვს თავის გრძობად საფსეობაში (მეექვსე საფეხური — პირველი ზონა), რომელსაც სრულიად განსხვავებულად განვიცდი, ვინემ სამელნეს, რომელიც ამ ქალაქიდან მარცხნივ რამდენიმე სანტიმეტრითაა დაშორებული (მეხუთე საფეხური — მეორე ზონა), ორივესგან განსხვავებულად განვიცდი სამელნესაგან მარცხნივ მდებარე ნეთს, რომელიც სამელნის თავსახურავე უნდა იყოს (მეოთხე საფეხური — მესამე ზონა); სამელნეს მე გარკვევით ვხედავ, როგორც სამელნეს, თუმცა არც ერთ ჩემ მიერ შენიშნულ მის მომენტს პირდაპირი ხედვისათვის დამახასიათებელი სისავსე და სიცხოველე არ აქვს. მის გვერდით მდებარე სახურავს კი ჩემს ცნობიერებაში შინაგანი გეშტალტი თითქმის მთლიანად დაკარგული აქვს, იგი მხოლოდ ფერითა და დარგვალებულობით არის წარმოდგენილი. ამიტომ ახლა მართლა არ ვიცი, იგი დანამდვილებით სამელნის სახურავია თუ თუნუქის პატარა კოლოფი, რომლითაც წყლან აქ მეზობლის ბაეში თამაშობდა. სამელნის სახურავის თუ თუნუქის პატარა ყუთის გვერდით, ცოტა დაცილებით, კიდევ დევს რაღაც; ახლა არ ვიცი, რა უნდა იყოს იგი. ფორმისას თითქმის სრულეებით ვერაფერს ვარჩევ, მაგრამ დარწმუნებული ვარ, რომ მის რომ ახლა ფორმა მნიშვნელოვნად შეეცვალოს, უშკველად ვიგრძნობ, რომ ფორმის მხრივ ცვლილება მოხდა (მესამე საფეხური — მეოთხე ზონა). მას იქით ვარჩევ უფორმო ფერებს; იქ საგნობრივის საერთოდ არაფერი ჩანს, მაგრამ იქ არსებული ზოგიერთი ფერის შესახებ შემიძლია დარწმუნებით ვთქვა, რა რომელობისა არიან ისინი (მეორე საფეხური — მეხუთე ზონა); ამ უკანასკნელს იქით კიდევ ვგრძნობ სრულ გაურკვეველ რაღაცას, რომელიც უშკველად წარმოდგენილია ცნობიერებაში, მაგრამ ისე, რომ მოკლებულია ყოველგვარ განსაზღვრულობას, იმასაც ვერ ვიტყვი, თუ სად და რით მთავრდება იგი. საკმარისია იქ რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილება მოხდეს, რომ ჩემთვის იგი შესამჩნევი ვახდეს (პირველი საფეხური — მეექვსე ზონა).

2. გამოცდილების გავლენა ალქმაზე — კრიტიკული სიტუაცია და ფიქსირებული განწყობა

აქ შეიძლება ორი შემთხვევა განვსხვავოთ: 1) საგნობრივი სინამდვილის ადექვატური ალქმა ისეთ პირობებში, სადაც ასეთი რამ გამოცდილების გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა და 2) მოცემული ობიექტური ვითარების ილუზიური ალქმა წარსულში მიღებული შთაბეჭდილების საფუძველზე. დავიწყოთ პირველით.

1) მოცემულ მარტივ გრძნობად შთაბეჭდილებაში რთული სინამდვილის წვდომის აქტი.

ნ. ლანცემ პერსპექტივის კანონის ბუნების გასათვალისწინებლად მომენტალური განათების მეთოდით შემდეგი ცდები ჩაიტარა: ც/პირი ყუთში იხედება სპეციალური მილით. ყუთის განათების შემთხვევაში მილში მოჩანს რაიმე ფიგურა, რომელიც ც/პირში უნდა გამოიცნოს სხვადასხვა ხანგრძლივობის განათებისას. ყუთი ნათდება ელექტრონის ნაპერწყლით, რომლის რაოდენობა წუთში, ყოველი ექსპოზიციისას, ზუსტად არის განსაზღვრული. ნაპერწყლების რაოდენობა წუთში იცვლება ც/ხელმძღვანელის განზრახვის შესაბამისად. იგი ცდის დასაწყისში ისე მცირეა, რომ მის სინათლეზე რისიმე გარჩევა არ ხერხდება. შემდეგ ნაპერწყალთა რიცხვი თანდათან მატულობს მანამ, სანამ ც/პირი მიწოდებული ფიგურის ნათელ ალქმას არ მიაღწევს. ცდების ძირითადი შედეგი იმაში მდგომარეობს, რომ ც/პირი ფიგურის ერთხელ ნათელი ალქმის შემდეგ ახერხებს მის ხელახალ გამოცნობას ისე მცირე განათების შემთხვევაშიც კი, რომლის დროსაც წინად მისი უბრალოდ შემჩნევაც კი შეუძლებელი იყო. ასე, მაგალ., ასო C წუთში 28 ნაპერწყლით განათებისას ც/პირს სრულიად შეუმჩნეველი რჩება; 33 ნაპერწყალზე შეიმჩნევა რაღაც შავი; 48-ზე — ჩნდება C-ს ბუნდოვანი წარმოდგენა. 58 ნაპერწყალზე კი C ნათლად შეიცნობა. ამის შემდეგ იგივე ც/პირი C-ს ცნობას ახერხებს წუთში 46, 36 და ბოლოს 26 ნაპერწყალით განათებისასაც კი.

ნ. ლანცე ცდების შედეგად მიღებულ მასალის საფუძველზე ასეთ კითხვის აყენებს: რაშია საქმე? რით განსხვავდება ჯერ კიდევ შეუცნობელი საგნის ალქმა ერთხელ შეგრძნობილი საგნის განმეორებითი ალქმისაგან? პასუხი, რომელსაც ამ კითხვაზე იძლევა ავტორი, ასეთია: „იმით, რომ მეორე შემთხვევაში ალქმას თან ესწრება მოგონების ძლიერი ხატი, რომელსაც ადგილი არა აქვს პირველ შემ-

თხვევაში. ამიტომ ის სუსტი შეგრძნება, რომლის ნათელი განცხადებაც ბიერება თავისთავად ჩვენ არ შეგვეძლო, ასიმილირდება ჩვენს ხატის მიერ, ნათელი და გარკვეული ხდება¹. ამიტომ „Мы видим и то, чего не видели бы, если бы не знали заранее того, что увидим“².

რა შეიძლება ითქვას ზემოდ აწერილი ცდებისა და იმ დასკვნების შესახებ, რომელიც ნ. ლანგეს გამოაქვს ამ ცდების შედეგების საფუძველზე? წინამდებარე საკითხის გადაწყვეტისათვის ჩვენ მიერ გამოყენებული მეთოდი გაცილებით უფრო მდიდარ მასალას იძლევა, ვინემ ეს ნ. ლანგეს ექსპერიმენტის გზით შეიძლება იქნას მიღებული. გარდა აღნიშნულისა, ნ. ლანგეს ცდები საკმაოდ რთულ აპარატურას მოითხოვს, მაშინ, როცა პერიფერიული მხედველობის მეთოდით კვლევა-ძიებისას არაავითარი განსაკუთრებული მოწყობილობა არ არის საჭირო.

რაც შეეხება დასკვნებს, რომელსაც ნ. ლანგე იძლევა, შეუძლებელია იგი გაზიარებული იქნას. იქნებ, ნ. ლანგეს მიერ ჩატარებულ ცდებში მართლა იცოდა ც/პირმა წინასწარ, რომ, აი, ამ წუთში იგი სწორედ იმ ფიგურას დაინახავს, რომელიც ამასწინად ნახა და ამიტომ ასაღქმელი ობიექტის გამოჩენისას ამ ობიექტის ნათელი ხატი უკვე ჰქონდა ც/პირს ცნობიერებაში, რის გამოც ფიგურისგან მიღებული სუსტი შთაბეჭდილება და ცნობიერებაში უკვე მზამზარეულად არსებული ამ ფიგურის ცხოველი ხატი ერთიმეორეს შეერწყმა და ორივე იქცა მოცემული სინამდვილის ერთ მთლიან განცდად. ასეთ შემთხვევაში კიდევ შეიძლებოდა, გარკვეული აზრით კაცს ეთქვა, რომ ნ. ლანგეს დასკვნა მართალია, მაგრამ მხოლოდ ამ ფაქტისა და მისი ანალოგიური შემთხვევების მიმართ. მაგრამ ნ. ლანგე ზემოდ გამოთქმულ მოსაზრებას პერცეპციის კანონის სახელწოდებით ზოგად და საყოველთაო მნიშვნელობას აძლევს. მისი აზრით ასე ხდება ყველგან, სადაც კი აწმყოზე გამოცდილების შეგავლენის ფაქტი დასტურდება; კაცი განათლებულია, ეს სხვას არაფერს ნიშნავს გარდა იმისა, რომ მას შეუძლია შეამჩნიოს ის, რის შემჩნევისაც ვერ შესძლებდა, რომ იგი შესაფერის მოგონებას არ ფლობდესო, — ამბობს იგი. მოგონებისა და წარმოდგენის ცნების ქვეშ ნ. ლანგე ცნობიერებაში მოცემულ, წარსულში მიღებული

¹ Ланге, Н., Психологические исследования, 33-48.

² იქვე, 33-49.

შთაბეჭდილების ხატს გულისხმობს და არა საერთო ცოდნის მქონე მელიც შეიძლება ამ წუთში ცნობიერებაში არ იყოს. ნ. ლანგეს ც/პირს ასეთი საერთო ცოდნა C — ასოს შესახებ დიდი ხნიდან ჰქონდა, მაგრამ მიუხედავად ამისა C-ს შეცნობა მან პირველად მხოლოდ წუთში 26 ნაპერწკლით განათებისას მოახერხა, მაშინ, როცა მომდევნო ცდებში იგივე C მის მიერ წუთში 26 ნაპერწკლით განათების შემთხვევაში იქნა შეცნობილი.

ჩვენ გვაქვს ცოდნა ობიექტური სინამდვილის საგნებისა და მოვლენების შესახებ. ჩვენ შეგვიძლია, ეს საგნები და მოვლენები სათანადო პირობებში მეტნაკლები სიცხადით წარმოვიდგინოთ; მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ჩვენთვის ცნობილი და ჩვეული საგნის აღქმას მისი წარმოდგენა უსწრებდეს წინ. უმეტეს შემთხვევაში ჩვენ წინასწარ როდი ვიცით, როდის რა საგანსა და მოვლენას აღიქვამთ, რომ აღსაქმელი ობიექტიდან მომდინარე შთაბეჭდილებას ამ ობიექტის რეპროდუქტული ხატი შევაგებოთ. ჩვეულებრივად თვითდაკვირვება იმაზე მიუთითებს, რომ მოვლენების ნათელი ხატი კი არ უსწრებს წინ საგნის შეცნობას, არამედ პირიქით, საგნის შეცნობის ნიადაგზე ხდება ამ საგნის ნათელი და გარკვეული ხატის აღმოცენება იქ, სადაც უშუალო გრძნობადი მოცემულობა არ იძლევა ასეთი ნათელი ხატის განცდის შესაძლებლობას. ობიექტური ვითარების მხრიდან მოცემული ბუნდოვანი და გაურკვეველი გრძნობადი შინაარსი მასში საგნის წედლობის, მის მიმართ საგნის გულისხმობის აქტის შესრულების შემდეგ შედარებით ნათელ და ცხოველ თვალსაჩინო მოცემულობად იქცევა.

საკითხის უფრო ნათელი წარმოდგენის მიზნით საჭირო იქნება, ჩვენი ცდების შედეგად მიღებულ სათანადო მასალას გავეცნოთ და ამ მასალის საფუძველზე ვცადოთ ნ. ლანგეს მოსახრებათა შემოწმება.

საგანწყობო ცდებში ც/პირს განმეორებით ეძლევა სურათები, იმავე წესით, რა წესითაც ისინი პირველად მიეცა მას, ც/პირმა არ იცის, როდის რომელ სურათს მიაწვდიან. მან წინასწარ, სურათის გამოცნობამდე, არც ის იცის, ახლა რომ სურათი მოდის, ერთ-ერთი იმათგანია, რომელიც წინადა ნახა, თუ სრულიად ახალ რამეს წარმოადგენს, რომელიც პირველად ახლა უნდა აღიქვას. ამიტომ სურათზე წარმოდგენილი საგნის წედობამდე შეუძლებელია მას კანონზომიერად სწორედ იმ საგნის რეპროდუქტული ხატი ჰქონდეს

ცნობიერებაში, რომელიც ეს-ეს არის ახლა უნდა აღიქვას¹ ცნობის¹ იმ სურათების შესახებ, რომელნიც მან წინაღ აღიქვას¹ წინა¹ უნდა, მის აქვს. მის შეუძლია ეს სურათები საკმაო სიციხოველით წარმოიდგინოს კიდევ, მაგრამ ამ წუთში, როცა იგი მისი მხედველობის ცენტრისკენ მოძრაეი საგნის გამოცნობას ცდილობს, მის ცნობიერებაში აღნიშნული ცოდნა არავითარი ნიშნით არ არის დემონსტრირებული. ამ მომენტში ც/პირის ცნობიერებას უფრო ხშირად მხოლოდ მის წინაშე მდგარი ამოცანის არათეალსაჩინო განცდა და ცდის ობიექტიდან მიმდინარე მარტივი, უერ კიდევ საგნის ხატად გაუფორმებელი გრძნობადი შთაბეჭდილება ავსებს. ზოგჯერ ცნობიერებაში ნაადრევედ ჩნდება რაიმე საბის ნათელი რეპროდუქტული ხატი, მაგრამ ცდის პირი მოცემულ ეთარებას ამ ხატის შესატყვის სინამდფილედ იშვიათად თვლის. ც/პირი მეორე-მესამე მიწოდებისას საგნის შეცნობას ისეთ პერიფერიულ არეში ახერხებს, საიდანაც მის, აღქმის ფიზიკური და ფიზიოლოგიური პირობების გამო, არ შეიძლება ამ საგნის ნათელი ხატის გაფორმებისათვის საჭირო გრძნობადი მასალა მოეცეს. მიუხედავად ამისა ზოგჯერ ც/პირი ამ პუნქტში საგნის საკმაოდ ნათელ ხატს ჭერეტს, მაგრამ, როგორც წესი, ეს მხოლოდ მის შემდეგ, რაც იგი უვე მიწვდა შედარებით ბუნდოვან და გაურკვეველ თეალსაჩინო შინაარსით წარმოდგენილ საგანს. ჩენი ცდები საკმაო მასალას იძლევა იმ აზრის სასარგებლოდ, რომ ცხოველი რეპროდუქტული ხატი ეი არ იწვევს მკრთალ შეგრძნებათა ფორმაში მოცემული საგნის აღქმის შესაძლებლობას, არამედ პირიქით, სუსტი და ბუნდოვანი თეალსაჩინო შინაარსით წარმოდგენილი საგნის შეცნობის ნიადაგზე წარმოებს ამ საგნის ცხოველი რეპროდუქტული ხატის აღმოცენება¹.

როდესაც მხედველობის ორგანო ფიქსაციის წერტილიდან დაახლოებით 30 სანტიმეტრით არის დაშორებული, ც/პირები საგნის გამოცნობას უმეტეს შემთხვევაში მხედველობის ცენტრალური წერტილიდან ათი სანტიმეტრის რადიუსით შემოზღუდულ წრეს შიგნით ახერხებენ და ისიც ზოგჯერ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სურათი ამ წრის ცენტრს ორი-სამი სანტიმეტრით მიუახლოვდება.

¹ ამ აზრის დამარწმუნებელ დასაბუთებას აყად. დ. უზნაძის ადრინდელ შრომებში ვნახეთ. იხ. დ. უზნაძე, აღქმა და წარმოდგენა; მნიშვნელობის წყდობის პრობლემისათვის.

სურათის განმეორებითი ჩვენების შემთხვევაში მდგომარეობა არც ერთ ბითად იცვლება. ც/პირმა წინასწარ არაფერი იცის იმის შესახებ, თუ რა სურათს უჩვენებენ. ამიტომ მას რომელიმე მისთვის წინასწარ ცნობილი საგნის მოლოდინი არა აქვს. აღნიშნული გარემოების მიუხედავად ც/პირი ახლა იმავე სურათების გამოცნობას მხედველობის ცენტრიდან 40, 45, 50 და ხშირად 55 სანტიმეტრით დაცილებულ მანძილზედაც ახერხებს. პირველი აღქმის დროს ცნობიერების ამ ზონაში, უკეთეს შემთხვევაში, მოცემული ობიექტის მხოლოდ ძირითადი ფერი და ზოგჯერ ფერთან ერთად გაურკვეველი ფორმა იყო განცდილი. ამ მხრივ ტიპიურ მაჩვენებელს № 8 ოქმით წარმოდგენილი ც/პირი იძლევა. იგი პირველად ბავშვს, წიწილს, იებსა და შველს ხუთი სანტიმეტრის რადიუსით შემოსაზღვრულ წრის შიგნით აღიქვამს, ხოლო მერცხალს ცოტა უფრო დაშორებულ მანძილზე წვდება. განმეორებული აღქმისას ბავშვს, წიწილს და იებს ცენტრიდან 45 სანტიმეტრით დაშორებულ მანძილზე აღიქვამს, პეპელასა და შველს ამ უკანასკნელთან შედარებით ხუთი სანტიმეტრით უფრო ახლოს, ხოლო მერცხალს ამდენივე მანძილით უფრო დაშორებით. ოქმს რომ თვალი გადავაგლოთ და ვნახოთ, რას განიცდიდა ც/პირი პირველი აღქმის დროს მხედველობის პერიფერიის იმ არეში, სადაც ახლა გარკვეულ საგანს წვდება, შემდეგი სურათი წარმოგვიდგება: 1ა. რალაცას ვარჩევე, მაგრამ სრულიად გაურკვეველს (25); 2ა. თეთრი, ყვითელი და მწვანე, შიგ თეთრი წერტილები (20). ახრზე არ ვარ, რა უნდა იყოს (45); 3ა. ყვითელი და თეთრი (26). რალაც მელნისფერი წინ ზევით (-0); 4ა. თეთრ ფონზე რალაც ლურჯი ფერის (28); 5ა. შავი და თეთრი (20), ყვითელი (25). კიდევ არის სხვა ფერები (30). ასეთია ც/პირის ცნობიერების ამ პერიფერიული არის შინაარსი. როგორც ვხედავთ, საკმე გვაქვს უფორმო, ზუსტ სივრცითს ლოკალიზაციას მოკლებულ ფერითს შთაბეჭდილებასთან, რაც ჩვენი სტემის მიხედვით ცნობიერების მეხუთე ზონას (აღქმის განვითარების მეორე საფეხურს) შეესატყვისება. ამ ზონაში საგნობრივი სინამდვილისა სიერთოდ არაფერი ჩანს. მაგრამ სურათის განმეორებით მიწოდებისას, მეორე საგანწყობო ცდებში, საქმარისია, სურათი შემოვიდეს ამ ზონაში, რომ ც/პირმა იგი მაშინვე გარკვეულ საგნად აღიქვას.

რაშია საკმე? რით უნდა ითხნას ეს გარემოება? მხოლოდ ობიექტურად მოცემული პირობების საფუძველზე საგნის ნათელი ხატის

განცდა ცნობიერების მეხუთე ზონაში კი არა, მეოთხეც. მეცხრეც. მეათეც. მეორეც ზონაშიც კი არ ხერხდება. ეს რომ ასე არ ხერხდება, პერიფერიული ცნობიერების ამ არეებში ილუზიური აღქმის მიღება გაძნელებოდა. ცდის პირების ჩვენებიდან ჩანს, რომ მაშინაც კი, როცა ისინი სრული რწმენით აღიქვამენ მოწოდებულ ობიექტებს, ამ ობიექტების ნათელ და სრულყოფილ ხატს არ განიცდიან (ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა). მათ საგანი ეძლევათ შინაარსეულად უაღრესად ლაჩბ, სუსტი ინტენსიობის მქონე, მიმქრალ გრძნობად შთაბეჭდილებებში. საგნის წედომის მომენტში, ჩვეულებრივად, არავითარ ცხოველ წარმოდგენას არ აქვს ადგილი. მიუხედავად ამისა, საგნის აღქმის სიმტკიცე არ აკლია, რადგან ძლიერი ინტენსიობით განიცდება შინაგანი რწმენა საგნის წედომის აქტის სისწორის შესახებ.

აკად. დ. უზნაძის განწყობის თეორიის საფუძველზე ადვილად ხერხდება წინამდებარე საკითხის უმტკივნეულო გადაჭრა. საქმის ვითარება შემდეგნაირად უნდა იქნას წარმოდგენილი: როდესაც ჩვენზე რაიმე საგანი პირველად მოქმედებს და მას აღვიქვამთ, ჩვენ ამ საგნის აღქმის ფიქსირებული განწყობა გვიჩნდება. მაგრამ ეს არის ამ საგნის აღქმის განწყობა არა საერთოდ, არამედ ამ საგნის აღქმის განწყობა მხოლოდ იმ გრძნობად ფორმაში, რომელშიაც იგი ახლახან განვიცადეთ. ამიტომ ამ საგნის აღქმა ამიერიდან, ყოველთვის, როცა იგი ამავე გრძნობად შთაბეჭდილებებში მოგვეცემა, ამ ფიქსირებული განწყობის ნიადაგზეა შესაძლებელი. იგივე საგანი სხვა პირობებში შეიძლება პირველიდან სრულიად განსხვავებულ გრძნობად შთაბეჭდილებებით შემოვიდეს ჩვენს ცნობიერებაში. ასეთ შემთხვევაში იგი ჩვენ მიერ განიცდება როგორც უცხო საგანი მანამ, სანამ ამ საგნის აღქმის პირველად ფიქსირებულ განწყობაში მისი ეს ახალი გრძნობადი მხარეც არ აისახება. თუ ასე არ მოხდა, ე. ი. თუ ამ საგნის უკანასკნელი აღქმის განწყობამ პირველი აღქმის ფიქსირებულ განწყობაში არ ნახა თავისი ადგილი, მაშინ ერთი და იგივე ობიექტური სინამდვილის მიმართ აღქმის ორი, ერთიმეორისაგან სრულიად დამოუკიდებელი, ფიქსირებული განწყობა გვეჩნება, რომელთა ნიადაგზედაც სუბიექტურად ორი ერთიმეორისაგან განსხვავებული საგნობრივი სინამდვილის აღქმას მივიღებთ: საგნიდან მომდინარე გრძნობად შთაბეჭდილებათა ერთ ჯგუფში ერთ საგანს ვიგულისხმებთ, ხოლო მეორეში — მეორეს. მაგრამ ჩვეულებრივად ასე არ ხდება. ერთხელ

განცდილი საგანი მეორედ აღქმისას შეიძლება სრულფასოვან შთაბეჭდილებებით შემოვიდეს ჩვენს ცნობიერებაში, მაგრამ იმისათვის ათად მოხდება, რომ ამ ახალი გრძობადი შინაარსის გვერდით სრულებით არ ჰქონდეს ადგილი იმ შთაბეჭდილებებს, რომელშიაც პირველად ამ საგნის გულისხმობის აქტი განვახორციელებთ, რომლის მიმართაც ამ საგნის აღქმის ფიქსირებული განწყობა შეგვიძინებოდა. ამიტომ საგნობრივი სინამდვილის ამ უკანასკნელი მომენტის ზემოქმედება საკმარისია იმისათვის, რომ ამ საგნის აღქმის ფიქსირებული განწყობის აქტივაცია მოხდეს და წინამდებარე საგნის აღქმა მის ნიადაგზე განხორციელდეს. საგნის ახალი მხარე, რომელიც აქამდე უცხო იყო მოცემული ფიქსირებული განწყობისათვის, ახლა გამოსახავს თავის თავს ამ განწყობის საგნობრივ შინაარსში და ამით ამ უკანასკნელს შინაარსეულად უფრო მდიდარს გახდის. ასე ხდება: საგნის ყოველი ახალი მხარე, საგნობრივი სინამდვილის ახალ ვითარებაში მოცემულობის ყოველი ფაქტი ამ საგნის ფიქსირებული განწყობის ნიადაგზე აღქმება, მაგრამ თავის მხრივ ეს უკანასკნელიც განიცდის ამ ახალი გარემოების, ამ ახალი ვითარების შესატყვის ცვლილებას: იგი ამ მიმართულებით ფიქსირდება. შემდეგ, როდესაც კრიტიკული ანუ ფიქსირებული განწყობის სიტუაცია (ჩვენს ცდებში გრძობადი შთაბეჭდილების სახით წარმოდგენილი საგნობრივა ვითარება) თავისი რომელიმე ერთი მომენტით იმოქმედებს სუბიექტზე, სუბიექტს იმ წამსვე შესატყვისი ფიქსირებული განწყობა უაქტიურდება, რის გამოც იგი ახლა ამ მარტივ გრძობად შინაარსში, ამ უბრალო დერით მოცემულობაში, ან კიდევ საგნის სხვა რომელიმე შედარებით უმნიშვნელო დეტალში ამ ფიქსირებული განწყობის შესატყვის მთელ საგნობრივ ვითარებას განიცდის, თუმცა ამ დროს ცნობიერებაში თვალსაჩინოდ შეიძლება მხოლოდ ეს მარტივი გრძობადი შინაარსი იყოს წარმოდგენილი. ასეთ შემთხვევაში ეს მარტივი შთაბეჭდილება მთელი საგნის მნიშვნელობით განიცდება. იგი განწყობაში ასახული მთელი საგნობრივი შინაარსის თვალსაჩინო წარმომადგენელია, რომლის უკანაც მთელი საგნობრივი სინამდვილე იგრძნობა უშუალოდ.

ზოგჯერ ისიც ხდება, რომ საგნის ერთი რომელიმე მომენტი ფიქსირებული განწყობის ისეთ ძლიერ აქტივაციას იწვევს, რომ მის ნიადაგზე აღმოცენებული გრძობადი შთაბეჭდილებათა ხატი აღქმისებურ სიკბადეს აღწევს, რის გამოც ც/პირი ნათლად განიცდის საგნის ხატს იქ (ისეთ პერიფერიულ არეში), სადაც აღქმის

ფიზიკური და ფიზიოლოგიური პირობების გამო ასეთი უკმაყოფილოება მხოლოდ ობიექტური ვითარებიდან მომდინარე შედეგად შეიძლება განვიხილოთ. მის საფუძველზე შეუძლებელია, ასეთ შემთხვევაში, მართალია, საგანი ადექვატურად არის შეცნობილი, მაგრამ მაინც ილუზიის მაგვარ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე, აქ ილუზია ეხება არა საგანს, არამედ გრძნობად ხატს, გრძნობად შთაბეჭდილებებს. და ისიც არა იმ მნიშვნელობით, რომ თითქოს საგნისათვის შეუფერებელ, საგნის მიმართ არა ადეკვატურ გრძნობად მოცემულობის განცდასთან გვეკონდეს საქმე, არა, უბრალოდ იმ აზრით, რომ ასეთ ობიექტურ ვითარებაში, ობიექტური სინამდვილის ასეთი ზემოქმედების შედეგად არ შეიძლება იმგვარი გრძნობადი შინაარსის შეგრძნებისებურ განცდას ჰქონოდა ადგილი, რომ იგი ჩვეულებრივი ილუზიის მსგავსად სუბიექტიდან არ მომდინარეობდეს.

ნ. ლანგეს ცდებში ც/პირს განმეორებათა საფუძველზე შეუმუშავდა რა C ასოს მოცემულ ვითარებაში აღქმის ფიქსირებული განწყობა, შემდეგ სუსტი განათებისას ამ ვითარების უმნიშვნელო მომენტის, ამ ასოს უმკრთალესი სილუეტის ზემოქმედებაც საკმარისი ვახდა იმისათვის, რომ მისი აღქმის საფუძველში მდებარე ფიქსირებული განწყობის აქტივაცია მომხდარიყო და ამ გზით ამ ასოს როგორც C ასოს ნათელი განცდა მიეცეყო.

ამგვარად, საგნის წვდომის აქტის განხორციელება კრიტიკულ (ფიქსირებული განწყობის) და სრულიად უცხო სიტუაციაში (სიტუაციის ქვეშ აქ ის გრძნობადი შთაბეჭდილებები იგულისხმება, რომელშიაც საგანი უნდა იქნას ნაწევროში) არსებობდა განსხვავებული გზით წარმოებს. კრიტიკული სიტუაციის ერთი, ხშირად საგნისათვის სრულიად უმნიშვნელო, მომენტი საკმარისია იმისათვის, რომ ფიქსირებული განწყობის აქტივაცია მოხდეს და ამ გზით ამ სიტუაციის მთელი შინაარსი იქნას განცდილი: დერი ან კიდევ სხვა რომელიმე თავისთავად მარტივი განცდა რთული საგნობრივი სინამდვილის მნიშვნელობის მატარებელ მოვლენად იქცეს. ასეთ შემთხვევაში კაცს ისეთი შთაბეჭდილება ექმნება, თითქოს ფერის გარდა საგნის ყველა სხვა დამახასიათებელი ნიშანი ჩაძირულია ცნობიერების ძირზე, მაგრამ ისე, რომ მათი არსებობა რაღაცნაირად მაინც უწყველად იგრძნობა, მაინც უშუალოდ განიცდილება. იგრძნობა, რომ ცნობიერებაში წარმოდგენილია საგნის მნიშვნელობის მატარებელი შთაბეჭდილება რაღაცას უფრო მეტად, უფრო ღრმად მდებარე გარემოებას ემყარება.

2. საგნობრივი ხასიათის ილუზიები

მარკსიზმის
გეგმობითი

კრიტიკულ ცდებში ჩვეულებრივად ილუზიებს ვლდებულობთ. ხუთმეტ ც/პირზე ექვსი სურათით 180 კრიტიკული ცდა იქნა ჩატარებული. აქედან 153 შემთხვევაში სრულ ილუზიურ აღქმას ჰქონდა ადგილი. დანარჩენ 27 ექსპოზიციიდან 12-ჯერ ილუზიურად იყო აღქმული, მაგრამ ც/პირის მიერ ექვსის ქვეშ იქნა დაყენებული მის მიერ ნაგულისხმევი საგნის ობიექტურად მოცემულობის ფაქტი. არაილუზიური აღქმის მხოლოდ 15 შემთხვევა დადასტურდა და ისიც უმრავლესობა მეორე კრიტიკულ ცდებში.

როგორ უნდა აეხსნათ აღნიშნული ილუზიების წარმოშობა? დღეს განწყობის ფსიქოლოგიაში ამ საკითხზე უკვე მზამზარეული პასუხი არსებობს: საგანწყობო ცდებში მიწოდებული ობიექტის ზემოქმედების ნიადაგზე ც/პირს ამ ობიექტის აღქმის განწყობა უფიქსირდება. შემდეგ, გარკვეულ პირობებში, კრიტიკულ ცდებში მიწოდებული ობიექტის ზემოქმედების საფუძველზე, გარეგნულად რაიმე ნიშნით საგანწყობო ობიექტის მსგავსი ობიექტის ზემოქმედება საგანწყობო ცდებში შემუშავებულ ფიქსირებული განწყობის აქტივაციას იწვევს, რის გამოც ც/პირი მოცემული ობიექტის ნაცვლად ამ უკანასკნელ განწყობაში ნაგულისხმევი საგნობრივ სინამდვილეს განიცდის.

აქ შეიძლება კაცს, რომელიც განწყობის შესახებ დღემდე არსებულ ლიტერატურას იცნობს, ასეთი კითხვა გაუჩნდეს: კი, მაგრამ ცდებში გამოყენებულ სურათზე წარმოდგენილ საგნებთან ყოველდღიურ პრაქტიკულ ცხოვრებაში ათასხელ და ათიათასხელ ჰქონია საქმე ც/პირს. ამიტომ მას იმთავითვე უნდა ჰქონდეს მათი აღქმის ფიქსირებული განწყობა და ისიც იმდენად მტკიცე, რომ კიდევ დამატებით ერთი ორჯერ მისი განმეორება მის ინტენსიობას მაინცა და მაინც ვერაფერს შემატებს. რომ ც/პირს ამ საგნების აღქმის ფიქსირებული განწყობა იმთავითვე აქვს, ეს თუნდაც იქიდან ჩანს, რომ ც/პირები ცნობიერების პირველ და მეორე ზონაში ამ საგნებს სრულიად თავისუფლად ცნობენ. მაშინ რაში მდგომარეობს საგანწყობო ცდების დანიშნულება? რა ფუნქციას ასრულებს იგი კრიტიკული ცდების მიმართ? საგნობრივი ილუზიების აღმოცენების საქმეში საგანწყობო ცდების ერთი ფუნქციის შესახებ ჩვენ ერთ-ერთ ამასწინად შესრულებულ შრომაში მიუფიქრობდით. აქ ვამბობდით, რომ საგანწყობო ცდებს ფიქსირე-

ბული განწყობა, რომელიც პიროვნებას უკვე აქვს, მზარდი განწყობაში მოქცევა, პიროვნების ახლანდელ განწყობაში მოქცევა, პიროვნების ახლო მომავალ და ამ გზით იგი ამ განწყობის აქტიობისათვის საჭირო სუბიექტურ პირობებს ამზადებს¹. ახლა აქ საგანწყობო ცდების მეორე უფრო არსებითი ხასიათის ფუნქციონირება გვინდა მივუთითოთ.

საგანწყობო ცდები, როგორც სახელწოდება გვიჩვენებს, აქაც მართლა საგანწყობო ცდებია, როგორც ზემოდ იყო აღნიშნული, საგანი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა გრძნობად ფორმაში გვეძლევა. ჩვენ გვაქვს მოცემული საგნის აღქმის ფიქსირებული განწყობა. ამ განწყობის საფუძველზე შესაძლებელია, საგანი ყველა შესაძლო გრძნობად მოცემულობაში იქნას აღქმული. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამ საგნის ყველა შესაძლო გრძნობად მოცემულობაში აღქმის ფიქსირებული განწყობა გვქონდეს. ცპირს, რა თქმა უნდა, აქვს როგორც ბავშვის ისე სოკოს აღქმის ფიქსირებული განწყობა და ამ განწყობის ნიადაგზეა, რომ იგი ერთსაუცნობს და მეორესაც. მაგრამ მას არ აქვს ბავშვის, აი, ამ მოცემულ (ცდებში წარმოდგენილ) გრძნობად ფორმაში, აი, ამ კონკრეტულ საგნობრივ ვითარებაში აღქმის ფიქსირებული განწყობა და საგანწყობო ცდების დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ მას სწორედ ასეთი ფიქსირებული განწყობა შეუქმნას, ბავშვის აღქმის აქამდე არსებული ფიქსირებული განწყობის ბავშვის ცდისეულ სიტუაციურ მოცემულობაში აღქმის მიმართულებით ფიქსაცია მოახდინოს. ცპირი საგანწყობო ცდაში ბავშვს მეთათვის ასევე აცხედავს და პირველად აცხეთათვისჯერ ქვრეტს იგი ბავშვს როგორც გარკვეულ საგანს, მაგრამ პირველად აღიქვამს მას ამ გრძნობად ვითარებაში. ამიტომ საგანწყობო სიტუაცია ბავშვის აღქმის დიდხნიდან ფიქსირებულ განწყობაში ამ ახალი გრძნობადი ვითარებითაც აიხსნება და ამ ნიადაგზე იგი შემდეგში ამ განწყობის კრიტიკულ სიტუაციად იქცევა.

ფიქსირებული განწყობის მიმართ მეორე საგანწყობო და კრიტიკული ცდების ობიექტები თითქმის სავსებით ერთ და იმავე ფუნ-

¹ ი. შ. ჩხარტიშვილი, საგნობრივი ხასიათის ილუზიები და განწყობის ხელახალი აქტივაციის საკითხი. 1947 წ. (ბელნაწერი).

ქცეას ასრულებენ; ორივე შემთხვევაში სუბიექტის მხრიდან საცხე-
ბით ერთი და იგივე ხასიათის მოვლენასთან გვაქვს საქმის განხილვა.
ერთ შემთხვევაში ადგილობრივ ალქმის ვლებულობით, ხასლომის
რეში — ილუზიურს, პირველმა საგანწყობო ცდებში უკვე მოახდინა
გარკვეული საგნის განსაზღვრულ გრძნობად მოცემულობაში ალქმის
განწყობის ფიქსაცია და ამიტომ ამიერიდან საკმარისია, ამ გრძნო-
ბადი მოცემულობის რომელიმე ერთმა თვალსაჩინო მომენტმა იმო-
ქმედოს ცდის პირზე, რომ ამ განწყობის აქტივაცია მოხდეს და
ც/პირმა მის ნიადაგზე ამ განწყობის შესატყვისი საგნის ალქმა მო-
გვეცეს. კრიტიკული და საგანწყობო ცდის ობიექტები ცნობიერე-
ბის მეექვსე, მეხუთე და მეოთხე ზონაში დიფქმის საესებით ერთ-
ნაირი გრძნობადი შთაბეჭდილების სახით განიცდებიან. ამიტომ
გასაკებია, ასეთ ვითარებაში მათ ფიქსირებული განწყობის მიმართ
რაიმე ერთიმეორისაგან განსხვავებული ფუნქციის შესრულება არ
შეუძლიათ. ცნობიერების მესამე ზონაში ც/პირი საგანწყობო და
კრიტიკულ ცდის ობიექტებს ასე თუ ისე გააჩვენდა ერთიმეორი-
საგან, რომ როგორც ერთი ისე მეორე მაშინვე სათანადო ფიქსი-
რებული განწყობის შესატყვის გაფორმებას არ ღებულობდეს. ცნო-
ბიერების მეორე ზონაში კრიტიკული ობიექტი საკუთარ პრეტენ-
ზიებს აცხადებს: საკმარისია აქ სურათი ერთხანს შევაჩეროთ
(ზოგჯერ უმისოდაც), რომ მან შესძლოს საგანწყობო ცდებში შე-
მუშავებული განწყობის დარღვევა და საკუთარი ალქმის განწყობის
შექმნა.

ილუზიური ალქმის ფაქტი პირველ საგანწყობო ცდებშიც საკ-
მარაო რაოდენობით იჩენს თავს; ცდის პირი მისი მხედველობის ცენ-
ტრალური ზონისკენ მომავალ შთაბეჭდილებებს გზადაგზა მნიშვნე-
ლობის უცვლის: 3ა. ყვითელი რაღაც (25). დოქია (36). ყვითელი
მსხალია (45). მალაღური (60). წიწილი ყოფილა (75), — ამბობს
ცდის პირი. აქაც იგივე შემთხვევა მეორდება, რასაც მეორე საგან-
წყობო და კრიტიკულ ცდებში აქვს ადგილი: ცდის პირს ალუქვამს
დოქი ისეთ გრძნობად ფორმაში, რომლის ერთ-ერთ თვალსაჩინო
მომენტს ახლა მიღებული შთაბეჭდილება წარმოადგენს და ამიტომ
ამგვარად მოქმედი ობიექტური ვითარება მასში დოქის ალქმის
ფიქსირებულ განწყობას იწვევს, რომელიც რაღაც უახლოეს წარ-
სულში მიღებული შთაბეჭდილების გამო ახლო იყო ცდის პირის
მოცემულ მდგომარეობასთან. იგივე ითქმის მსხლისა და მალაღუ-
რის შესახებაც.

აღქმის საგანი რთულია, ვინაიდან მრავალ გრძნობად გვემყნობს. შეიცავს, მაგრამ იგი ამივე დროს სინამდვილის ავალში აღმოჩნდება. ვეს, შედარებით მყარ ერთეულს წარმოადგენს, რადგან ცალკე გრძნობადი ელემენტები, რომლისგანაც საგანია აგებული, მოკლებულია შედარებითი სიმყარისა და დამოუკიდებელი არსებობის უნარს. ყოველი აღქმა კატეგორიატულია; მასში ყოველთვის ერთ ვარკვეულ, იდეურად განუყოფელ საგანს ვწოდებით. ამიტომ შეუძლებელია, აღქმის საგნის ერთი ნაწილი აწმყოში იქნას განცდილი, ხოლო მეორე წარსულს მიეკუთვნოს. საგანი ან აწმყოში უშუალო მოცემულად განიცდება ან და იგი წარსულში მიღებული შთაბეჭდილების საბით წარმოიდგინება. იმის გამო, რომ აღქმაში არ შეიძლება კატეგორიის მხოლოდ ერთი ნაწილი იქნას წარმოდგენილი, მოცემულ, ერთ მარტივ გრძნობად შინაარსში მთელი საგნის უშუალო მოცემულობა განიცდება. ჩვენ აქ, რა თქმა უნდა, მხედველობიდან არ ვგეპარება ის ვარკვეობა, რომ აღქმული საგნის ზოგიერთი მომენტი, მისი ზოგიერთი ნაწილი შეიძლება განიცდებოდეს არა როგორც აწმყოს უშუალო მოცემულობა, არამედ როგორც წარსულში მიღებული შთაბეჭდილება. რომ, მაგალ., მოსახლერეოთაში მყოფ მეზობლის ბავშვს, რომელსაც მე ახლა მის მიერ წამოწყებულ სიმლერაში აღვიქვამ ოპტიკურად, უშუალო მოცემულობად არ განვიცდი. ამ წუთში მე მისი სახის ნათელი ხატი მაქვს, რომელიც, როგორც ყოველი წარმოდგენა, წარსულში აღქმულ სინამდვილეს მიეკუთვნება. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ამ სიმლერაში მე მეზობლის ბავშვის ერთ ნაწილს აღვიქვამ, ხოლო ოპტიკურ ხატში — მეორე ნაწილს. სიმლერაში მე ვარკვეული კატეგორიატური საგანი — ბავშვი მეძლევა უშუალოდ, რომლის წარსულად და აწმყოდ დანაწევრება შეუძლებელია. მიუხედავად მოცემულობის გრძნობადი ფორმისა იგი მე წარსულშიაც მთლიანად მეძლევა და აწმყოშიაც ასეთივე ბუნებისად განიცდება. ამიტომ საკმარისია, ობიექტურად არსებული საგნის ერთი რომელიმე გრძნობადი მომენტი გვეკონდეს უშუალოდ მოცემული, რომ მან მაშინვე აღქმის საგნის მნიშვნელობა მიიღოს.

მ. ტიპოლოგიის საკითხები

ტიპოლოგიის საკითხებით დაინტერესებულ მეკლევარს შეუძლია, პერიფერიული ხედვის მეოთხდს თავისი ამოცანის შესატყვისი მოდიფიკაცია მისცეს და ამ გზით მნიშვნელოვანი ღირებულების მა-

სალა მიიღოს. ჩვენი ცდები ასეთ მიზანს არ ისახავდა, მაგრამ მხოლოდ უხედავად ამისა, ამ მიმართულებით ზოგიერთი რამ უკმაყოფილოდ შენიშნული:

1. ა) ცდის პირთა ერთი ჯგუფი, ობიექტის მხედველობის ცენტრისკენ მიახლოების კვალობაზე, შემჩნეულ ცალკე შთაბეჭდილებებს ჩამოთვლის. მიღებულ შთაბეჭდილებებში საგნის წვედომის აქტს მხოლოდ მას შემდეგ ახორციელებს, როცა სურათი მხედველობის მეორე ან პირველ ზონაში შემოდის და იგი ნათლად განიცდება. ამ ჯგუფის ცდის პირი საგანწყობო ცდებში ილუზიურ აღქმას არ იძლევა.

ბ) ცდის პირთა მეორე ჯგუფი ამ მხრივ არსებითად განსხვავდება პირველისაგან. ამ ჯგუფის ცდის პირი, შენიშნავს თუ არა ცნობიერების პერიფერიულ ველზე რაიმე ხელსახებ შთაბეჭდილებას, მას მაშინვე რაიმე საგნის მნიშვნელობით აღიქვამს. მხედველობის ცენტრისკენ მიმავალ გზაზე ცნობიერებაში სურათის ახალ-ახალი მომენტების შემოსვლის კვალობაზე იგი, მანამ, სანამ აღექვატურ აღქმას მიაღწევდეს, ვხადაგზა რამდენჯერმე ცელის საგნის გულისხმობის აქტს და, ანაირად, ილუზიურ აღქმათა მთელ რიგ შემთხვევებს გადალევს.

2. ა) ზოგიერთ ცდის პირს საგანწყობო ცდებში იმდენად მტკიცე განწყობა ექმნება, რომ შესაძლებელია მას კრიტიკული ობიექტი მხედველობის მეორე ზონაში დიდხანს ჰქონდეს, მაგრამ ილუზიურ აღქმას თავი ვერ დააღწიოს.

ბ) პირიქით, არიან ისეთი ცდის პირები, რომელთაც, მოხედება თუ არა კრიტიკული ობიექტი მათი ცნობიერების მეორე ზონაში, საგანწყობო ცდებში ფიქსირებული განწყობა მაშინვე ერღვევათ და მოცემული ობიექტის აღქვატური აღქმის განწყობა უმუშავდებათ.

3. ა) ცდის პირთა ერთი ჯგუფი, განსაკუთრებით პირველ საგანწყობო ცდებში, ვერ ახერხებს ინსტრუქციის გარკვეული პუნქტის შესაბამისად მოიქცეს. ამ ჯგუფის ცდის პირი, მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი ღონით ცდილობს წრის ფიქსაცია მოახდინოს და მხედველობა არ გადაიტანოს მომავალი შთაბეჭდილების ხაზზე, შემოვა თუ არა სურათი ცნობიერების პერიფერიულ არეში, მხედველობას მაშინვე მასზე გადაანაცვლებს. სრულიად ვერ იკავებს თავს განსაკუთრებით მაშინ, როცა სურათი მისი მხედველობის ცენტრალურ პუნქტს რამდენიმე სანტიმეტრზე უახლოვდება ცდის

პირი ასე იქცევა მიუხედავად იმისა, რომ ამის გამო სირცხვილით წითლდება და საკმაოდ უხერხულ მდგომარეობაში დგება.

ბ) სამაგიეროდ არიან ისეთი ცდის პირები, რომელთაც შეუძლიათ დამშვიდებულ მდგომარეობაში იყვნენ და იქონიონ მხედველობის ცენტრი წრეს შიგნით იმ შემთხვევაშიაც კი, როცა სურათი ამ წრიდან ორი-სამი სანტიმეტრით არის დაშორებული. ცდების საერთო მიმდინარეობის მიხედვით არ შეიძლება ითქვას, რომ ამ ჯგუფის ცდის პირებს სურათისადმი პირველთან შედარებით ნაკლები ინტერესი ჰქონდეთ.

მისიელ გოზაჯიშვილი

ელექტრონების გაზნევა კოლარიზებულ კულონურ ველში*

1. დირაკის პოზიტრონის თეორიიდან გამომდინარეობს ფოტონის ფოტონზე გაზნევის შესაძლებლობა, რომელსაც მიეყვართ ვაკუუმის პოლარიზაციის შესაძლებლობამდე. პოლარიზებული ვაკუუმის ელექტროდინამიკა დამუშავებული იყო მრავალი ავტორის მიერ [1], სივრცისა და დროის მიხედვით ნელად ცვლად ველების შემთხვევაში, ე. ი. როცა დასულია პირობები:

$$\frac{\hbar}{mc} |\text{grad } F| \ll |F|, \quad \frac{\hbar}{mc^2} \frac{\partial F}{\partial t} \ll |F|$$

ვაკუუმის ელმაგნიტური თვისებები შეიძლება გამოხატული იქნეს მისი პოლარიზაციით, რომელიც დამოკიდებულია სინათლის გარდამტეხ ან გამზნევე ველზე. ვაკუუმის ელდინამიკა ხასიათდება განტოლებებით:

$$\frac{1}{c} \frac{\delta H}{\delta t} + \text{rot } E = 0, \quad \text{div } H = 0,$$

$$-\frac{1}{c} \frac{\delta D}{\delta t} + \text{rot } B = 0, \quad \text{div } D = 0.$$

$$D = E + \frac{1}{90\pi} \frac{\hbar c}{c^2} \frac{1}{E^2} [4(E - H)E + 14(EH)H] \quad (1, 1)$$

$$B = H + \frac{1}{90\pi} \frac{\hbar c}{c^2} \frac{1}{E^2} [4(E - H)H - 14(EH)H]$$

* წაკითხული იყო მოხსენებად ჰელისტიტუტის XII სამეცნიერო სესიაზე 1948 წლის 28 თებერვალს.

** h -ში იგულისხმება \hbar გადამზებული.

სადაც:
$$E_0 = \frac{e}{(\sigma/\omega a)^2} = \frac{e}{r^2_0}$$

2. ჩვენი მიზანია ელექტრონების გაბნევის ეფექტის გამოთვლა (1, 1) განტოლებებიდან მიღებულ კულონურ ცენტრზე. კულონური ველის შემთხვევაში, ე. ი. როცა $A=0$, (1, 1) განტოლებები დაიყვანებიან შემდეგ განტოლებებზე:

$$\text{rot } E = 0, \quad \text{div } D = 0$$

$$D = E + \frac{1}{90\pi} \frac{hc}{e^2} \frac{4E^2}{E^3_0} E = E(1 + aE^2) \quad (2, 1)$$

სადაც:

$$a = \frac{1}{90\pi} \frac{hc}{e^2} \frac{4}{E^3_0}$$

E ვექტორი გამოვხატოთ ველის პოტენციალით. $E = -\text{grad } \varphi$ სადაც $\varphi = \varphi_0 + \varphi_1$, φ_0 ჩვეულებრივი კულონური პოტენციალია, მხოლოდ φ_1 წარმოადგენს ვაკუმ ელექტრონებით გამოწვეულ ველის პოტენციალს. (2, 1) განტოლებებიდან აღვიღოთ ვიპოვიოთ φ_1 -ის მნიშვნელობას, თუ ვაგუ-

ლისხმებით, რომ $\varphi_0 = \frac{e}{r}$ და $\varphi_1 \ll \varphi_0$ გვექნება:

$$\varphi_1 = \frac{a}{5} \frac{e^2}{r^3} \approx 0,4 \frac{e}{r} \left(\frac{r_0}{r}\right)^4$$

პოლარიზებული ვაკუმის კულონური ველის პოტენციალისათვის გვექნება:

$$\varphi = \frac{e}{r} \left(1 + 0,4 \left(\frac{r_0}{r}\right)^4\right)$$

3. განვიხილოთ ელექტრონების გაბნევა მიღებულ კულონურ ცენტრზე და გამოვითვალოთ აღნიშნული ეფექტის დიფერენციალური განივი კვეთი. ურთიერთქმედების ენერჯია,

რომელიც იწვევს ელექტრონების საწყისი მდგომარეობიდან (P_0, S_0) საბოლოო მდგომარეობაში (P, S) ტოლია:

$$U = e\varphi = \frac{e^2}{r} \left(1 + 0,4 (r_0/r)^4 \right) \quad (3, 1)$$

გადასვლის მატრიც ელემენტს ექნება შემდეგი სახე:

$$H_{nm} = \int \psi_n^* U \psi_m d\tau \quad (3, 2)$$

სადაც ψ_n და ψ_m დირაკის ტალღური განტოლების ამოხსნებია თავისუფალი ელექტრონისათვის საწყის და საბოლოო მდგომარეობებში. (3, 2)-ში შევიტანოთ (3, 1) და * ψ ფუნქციების მნიშვნელობა, მივიღოთ მხედველობაში, რომ ელექტრონის ენერჯია და იმპულსი დაჯახებამდე სიდიდით ტოლია ელექტრონის ენერჯიისა და იმპულსისა დაჯახების შემდეგ, ე. ი. ვიზილავთ დრეკად დაჯახებას. გადასვლის მატრიც-ელემენტისათვის მივიღებთ:

$$H_{nm} = e^2 \int U_n^* e^{-i/hc(P_0 R)} \left(1 + 0,4 (r_0/r)^4 \right) U_m e^{i/hc(P R)} \frac{d\tau}{r}$$

U_n და U_m დირაკის ამპლიტუდებია. როგორც ცნობილია, პირველი ინტეგრალი განსხვავებულია ნულისაგან მხოლოდ მაშინ, როცა დასულია პირობა $P_0 = P$, ამოხსნა გვაძლევს:

$$(U_n^* U_m) \int e^{i/hc(P-P_0, R)} \frac{d\tau}{r} = \frac{4\pi h^3 e^2}{|P-P_0|^2} (U_n^* U_m)$$

მეორე ინტეგრალის ამოსახსნელად მივიღოთ მხედველობაში, რომ, ტვირთის ველი არ აღემატება ველს ელექტრონის ზედაპირზე, ე. ი. $\frac{Ze^2}{r^2} \leq \frac{e^2}{r_0^2}$ საიდანაც ვღებულობთ, რომ

$r \geq r_0 \sqrt{Z}$. მეორე ინტეგრალისთვის r -ის მიხედვით ინტეგრირებისთვის ქვედა საზღვრით უნდა მივიღოთ r_0 ($Z=1$).

ინტეგრალის გამოსათვლელად $e^{i/hc(P-P_0, R)}$ გავამწკრივოთ

$P - P_0$ -ის ხარისხების მიხედვით და დავკმაყოფილებთ ვის მეორე წევრით (ჩადგან დანარჩენი წევრები მკრთალად).

$$2\pi (U_n^* U_m) \int_0^\pi \int_0^\infty 0,4 \left(1 + \frac{|P - P_0|}{h\epsilon} |R| \cos \theta\right) (r_0/r)^4 r dr \sin \theta d\theta$$

აქედან მეორე ინტეგრალი ტოლია ნულის, ხოლო პირველი ინტეგრალი გვაძლევს:

$$0,4 \cdot 2\pi (U_n^* U_m) \int_0^\pi \sin \theta d\theta \int_{r_0}^\infty r_0^4 \frac{dr}{r^2} = 4\pi \cdot 0,2 (U_n^* U_m) r_0^2$$

H_{nm} -ისათვის საბოლოოდ მივიღებთ:

$$H_{nm} = \epsilon^2 4\pi (U_n^* U_m) \left(\frac{h^2 \epsilon^2}{|P - P_0|^2} + 0,2 r_0^2 \right)$$

გადასვლის აღმათობის გამოსათვლელად ვისარგებლოთ ზოგადი ფორმულით:

$$d\omega = \frac{2\pi}{h} |H_{mn}|^2 \varrho_f \quad (3,4)$$

სადაც $\varrho_f = \frac{E}{(2\pi h \epsilon)^2} \frac{dE}{dE_f}$ საბოლოო მდგომარეობათა

სიმკვრივე ენერჯიის dE_f ინტერვალში. $d\omega$ გაყოფილი ელექტრონების ნაკადის ინტენსივობაზე, ე. ი. ამ შემთხვევაში ელექტრონის საწყის სიჩქარეზე $V_0 = \frac{c P_0}{E}$ მოგვცემს დიფერენციულ ფიქტურ კვეთს $d\Phi$ (3, 3) და (3, 4) ფორმულებიდან მივიღებთ:

$$d\Phi = \frac{4E_0^2 \epsilon^4}{h \epsilon P_0} \left| \frac{h^2 \epsilon^2}{|P - P_0|^2} + 0,2 r_0^2 \right|^2 \sum \frac{(U_n^* U_m) (U_m^* U_n)}{h^2 \epsilon^2} d\Omega \quad (3, 5)$$

სადაც \sum ჯამი აღებულია ელექტრონის ოთხი მდგომარეობის მიმართ, ხოლო $1/2$ ნიშნავს სპინის საწყისი მდგომარეობის მიხედვით ვასაშუალებას, ჯამის გამოთვლის შედეგად მივიღებთ:

$$\frac{1}{2} \sum (U_n^* U_m) (U_m^* U_n) = \frac{1}{8 E E_0} (2 P_0^2 \cos^2 \theta/2 + \mu^2) \sin \theta d\theta$$

სადაც θ კუთხეა P და P' მიმართულებათა შორის, მხოლოდ $\mu = \mu_0 c^2$ ელექტრონის საკუთარი ენერჯიაა. (3, 5)-ში $1/2 \sum$ -ს და $d\Omega$ -ის მნიშვნელობის შეტანის შედეგად $d\Phi$ -თვის საბოლოოდ მივიღებთ:

$$d\Phi = \frac{2\pi e^4 E_0}{(hc)^4 P_0} (P_0^2 \cos^2 \theta/2 + \mu^2) \left\{ \frac{h^2 c^2}{|P - P_0|^2} + 0, 2r_0^2 \right\} \sin \theta d\theta$$

თუ მივიღებთ, რომ $r_0 \rightarrow 0$, $d\Phi$ გადადის რეზერფორდის ცნობილ ფორმულაში

$$d\Phi \rightarrow d\Phi_0 = \frac{2\pi e^4 (P_0^2 \cos \theta/2 + \mu^2)}{16 c^2 P^4 \sin^4 \theta/2} \sin \theta d\theta$$

შეკარად ჩანს, რომ $d\Phi$ მკირედ განსხვავდება $d\Phi_0$ -საგან, რაც იმას ადასტურებს, რომ ვაკუმ ელექტრონებით გამოწვეული ეფექტი უმნიშვნელოა და ვაკუმის პოლარიზაციის გათვალისწინება აღნიშნული ეფექტისათვის არ იძლევა არაფერს მნიშვნელოვანს, რაც თავიდანვე იყო მოსალოდნელი.

4. ვაკუმის პოლარიზაციის გათვალისწინებით შეიძლება განხილულ იქნას, საკითხი ელექტრონების ურთიერთგაბნევისა Møller-ის მეთოდით [2].

ვაკუმ ელექტრონებით გამოწვეული ტვირთისა და დენის სიმკვრივე მოცემული იყო პაიზენბერგის და შემდეგ სერბერის მიერ შემდეგი ფორმულებით:

$$I_1 = - \frac{1}{15 \pi} \frac{e^3}{hc} \left(\frac{h}{mc} \right)^2 \frac{\square I}{c}$$

$$\varrho_1 = - \frac{1}{15 \pi} \frac{e^2}{hc} \left(\frac{h}{mc} \right)^2 \frac{\square I}{c}$$

(4, 1) ფორმულების გათვალისწინებით ელექტრონთა ურ-

თიერთგაბნევის ეფექტური კვეთისათვის მიიღება ფორმულისაგან მცირედ განსხვავებული ფორმულა

$$d\Phi d\Theta = 4\pi \left(\frac{e^2}{mv^2} \right) \frac{\gamma+1}{\gamma^2} dx \left\{ \frac{4}{1-x^2} - \frac{3}{1-x^2} + \right.$$

$$\left. + \frac{\gamma-1}{4\gamma^2} \left[1 + \frac{4}{1-\gamma^2} \right] \right\} \left(1 - \frac{8\alpha}{15} (1-x)(\gamma-1) \right)$$

სადაც $x = \frac{2-(\gamma+3)\sin^2\Theta}{2+(\gamma-1)\sin^2\Theta}$, $\frac{dx}{d\Theta} = \frac{4\sin^2\Theta(\gamma+1)}{[2+(\gamma-1)\sin^2\Theta]^2}$

$$\alpha = \frac{e^2}{hc}, \quad \gamma = \frac{1}{\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}}$$

ამ შემთხვევაშიდაც ვაკუმ ელექტრონებით გამოწყვეული ეფექტი უმნიშვნელოა.

ციტირებული ლიტერატურა

1. Von Hans Euler, Annalen der Physik 5. f. Band 26. 1936,
2. Мотт и Месн, Теория атомных столкновении, ОНТИ-1936 г.

აკახე ბიბიჩაძე

გრიფიუსის „საქართველოს დედოფლის“
ერთი ეპიზოდის მნიშვნელობა

მეზვიდმეტე საუკუნის საღვთიერი პოეტი და დრამატურგი ანდრეას გრიფიუსი ბრავალმხრივ საინტერესო ფიგურაა მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში. მას სამართლიანად თვლიან ახალი დროის გერმანული ტრაგედიის დამწყებად. ჩვენთვის გრიფიუსის შემოქმედებითი სახე კიდევ იმითაა საინტერესო, რომ იგი ჩვენი სამშობლო მხარის ისტორიის მკოდნე ყოფილა და ჩვენი ხალხის თავისუფლებისა და დამოუკიდებელი არსებობისათვის ხანგრძლივი გამორული ბრძოლა თავისი ერთ-ერთი საუკეთესო ტრაგედიის თემად გამოუყენებია.

ეს არის ხუთმოქმედებიანი ტრაგედია „საქართველოს დედოფალი კათარინა, ანუ ნაცადი სიმტკიცე“, რომელიც მას დაუბეჭდავს 1657 წელს. დრამაში აღწერილია სპარსეთის წინააღმდეგ საქართველოს ბრძოლის ერთი ეპიზოდი — სპარსეთის მპყრობელის ტირან შაჰ-აბასის მიერ საქართველოს დედოფლის ქეთევანის წამებისა და მკვლელობის ამბავი.

ეს არის უკანასკნელი დღე ტყვე დედოფლის სიცოცხლისა; აბასი მოუხიბლავს დედოფლის მშვენიერებას და ძლიერი გრძნობით შეპყრობილი კვლავ სთავაზობს დედოფალს უარუოს ქრისტიანული სარწმუნოება და სპარსეთის დედოფლად გახდეს; დედოფალი არ ისმენს შაჰის ვედრებას და მტკიცედ დგას გადაწყვეტილებაზე უმაღ მოკვდეს, ვიდრე სამშობლოს და სარწმუნოებას განუდგებოდეს; ამის გამო შეურაცხყოფილი შაჰი მუქარით სცილდება მას; ამ დროს ისპაჰანს ჩამოდიან რუსეთის ზელმწიფისა და ქართველი ელჩები. რუსეთის ელჩი დიდი ხელმწიფის სახელით დედოფლის განთავისუფლებას მოითხოვს; შაჰი, ტრფობისაგან თავგზააბნეული, ჯერ პპირდება მას დედოფლის განთავისუფლებას, მაგრამ მალე, ამ

ქვირფასი ნადავლის დაკარგვის საფრთხით ვალ-ზიანებულნი წყვეტს უკანასკნელად შესთავაზოს კოლომა და ბენედიქტუსი დოფალს და, რა კვლავ მტკიცე უარს მიიღებს, წამებით ასჯერონებს საბრალო ტყვეს. სიყვარულის აღმურამოვებელი თვითაა აღშფოთებული თავისი მოქმედებით და დაღუპული დედოფლის ბედს ცხარედ დასტირის.

წინამდებარე გამოკვლევა ეხება რუსეთის ელჩის შემადგომლობის ეპიზოდს და იხილავს მის კომპოზიციურ მნიშვნელობას, რომლის ფონზე გრიფიუსის ისტორიულ სინამდვილესთან დამოკიდებულებისა და ამასთანავე მისი პოეტური დამოუკიდებლობის საკითხი წყდება, რაც დღემდე ან მიჩნეული, ან უარყოფითად გადაწყვეტილი იყო ბურჟუაზიულ ლიტერატურათმცოდნეობაში.

გრიფიუსის ტრაგედიებში ასახულ მოვლენათა ისტორიულ ფაქტებთან ურთიერთობის საკითხის გარკვევა შუკს მოპდენს, ერთის მხრივ, მეჩვიდმეტე საუკუნის გერმანული ბაროკოს ლიტერატურის თავისებურ ხასიათს, როგორც განკერძოებულ სახეს და ზოგჯერ დაპირისპირებულსაც ევროპის სხვა ქვეყნების მსგავს ლიტერატურულ მოვლენებთან და, მეორე მხრივ, მან დამაჯერებელი საბუთებით უნდა გაამაგროს გრიფიუსის შემოქმედების დამოუკიდებლობის, თავისთავადობის და უშუალობის შესახებ გამოთქმული აზრი. ეს უკანასკნელი აქამდე პრობლემის სახით ისმებოდა (პალში, ველტი, ბრედოვი, ვისოკო, მანჰაიმერი, შტახელი და სხვები) და უარეს შემთხვევაში წყდებოდა გრიფიუსის დამოუკიდებლობის უარყოფით და მასზე ევროპის ლიტერატურის ძლიერ ავტორიტეტთა გავლენის აღიარებით (კოლევია¹). ამ დებულებას განსაზღვრულად გარკვეული საფუძველიც გააჩნდა და გამომდინარეობდა გრიფიუსის ლიდენში (ჰოლანდია) ყოფნის დროინდელ აბალგაზრდობის პერიოდის შტუდიების თავისებური გავებიდან.

დიდი ჰოლანდიელი კლასიკოსი მწერლის იონ ვან ვონდელის ძლიერი ლიტერატურული ტრადიცია იმდროინდელი ჰოლანდიის ევროპის სხვა ქვეყნებთან შედარებით პრიორული მდგომარეობის ფონზე, გასაკვირი არაა, საყოველთაოდ აღბარებულად გახდიდა

¹ R. A. Kollwija u, Ueber den Einfluss des holländischen Dramas auf Andreas Gryphius. Inaugural — Dissertation. Amersfort u. Heilbrunn, 1860.

ნიდერლანდული დრამის გავლენის ძალას. ამიტომ სუვერენიტეტის არ იწვევს გაკვირვებას, რომ გრიფისის ტრაგედიის „*von Georgian*“ ამოსავალ წერტილად ვონდელის ცნობილი დრამა „*Maryshden*“ იქნა აღიარებული და დაიწყო ძიება არა მარტო ე. წ. „საერთო იდეისა“ და სიუჟეტის ნასესხობის დამადასტურებელი საბუთებისა, არამედ სიტყვიერი სამკაულების და პოეტურ გამოთქმითა იმიტაციაც ეჭვს გარეშე მდგომ საკითხად მიიჩნიეს. ამ შეხედულებას იზიარებენ გერმანელი მკვლევარებიც, თუმც ზოგჯერ გერმანული ნაციონალური თავისებურებების ხაზგასმით დაინტერესებულნი ახდენენ იმ დებულების აქცენტარებას, რომ გრიფისმა თითქოს გერმანული ბაროკოს სული ჩაჰბერა იმიტირებულ სიუჟეტს¹. გამომდინარე გრიფისის ტრაგედიების ძირითადი პიროციპიდან, სადაც ტრაგიკული სიდიადის გამოშაბტველად ვნებათაღელვის უმაღლესი დამაბუღლობის ნაცვლად გვირის მორალური სიმტკიცე, გამძლეობა, წამებულის შეუდარებელი სიმხნევე გამოდის და აღნიშნული ტრაგედიის სახით კი სწორედ ამგვარი სიდიადეა ხოტბაშესხმული, ისინი ასკენიან, რომ გრიფისისათვის ეს დრამატული ისტორია ბუნებრივი, დამახასიათებელი, ახლობელი და მისი კალმისთვის არაფრთხვის ნაცნობი იყო, ამდენად კი — გერმანული ბაროკოსათვის ჩვეული პანგი. ბოლოს მაინც ძალობს კომპარატივისტული მანერა და დამაჯერებელი საბუთების გარეშე ერთხმად აღიარებენ გრიფისზე ვონდელის უშუალო გავლენას.

ამ გაურკვეველობის სათავე (თუ გაურკვეველობას დავარქმევთ მას, რასაც კატეგორიული მსჯელობით ვადმოსცემენ სათანადო საბუთებით გამაგრების გარეშე) ისევ გრიფისის ტრაგედიების წყაროების გაურკვეველობაში და, უფრო კონკრეტულად თუ მივეუბნებით საკითხს, ამ წყაროების რეალურ სინამდვილესთან ურთიერთობის გაუთვალისწინებლობაში მდგომარეობს. საქმე იმაშია, რომ (როგორც ჩვენ ამის უფრო დაწვრილებათ სხვაგან დავინახავთ) გრიფისმა თავის დროზე უფრო მეტი დაწვრილებითი და სწორი ცოდნა გამოამატა იმ ისტორიული ვითარებისა, საიდანაც ის ტიპებს და მოქმედების მაგალითებს იღებდა, ვიდრე იმ მკვლევარებმა ბურჟუაზიული ლიტერატურათმკოდნეობის ძველი და ახალი სკოლიდან, რომლებმაც ეს საკითხი კვლევის საგნად გაიხადეს. ამის

¹ Willi Fleminng, *Andreas Gryphius und die Bühne*, Halle a. S. 1921, გვ. 127.

დამადასტურებელ ფაქტებს ჩვენ დაეინახავთ როგორც ცალკეული ეპიზოდების და აზრების განხილვისას, ასევე ტრაგედიის მანძილზე კომპოზიციური მხარის გათვალისწინებისას, მოქმედების წესის და მისი განვითარების წამყვან მოტივთა განხილვისას.

მართო ცალკეულ ისტორიულ ფაქტთა დაწვრილებითი ცოდნა, რომელიც ხშირად ხდება თვალნათლივ დასანახი ტრაგედიის მთელს მანძილზე, არ ამოსწორავს ავტორის ისტორიულ სინამდვილესთან კეთილსინდისიერი დამოკიდებულების მთლიან ხასიათს. ამას თან დაერთვის იმ საერთო სულსკვეთების, ეპოქისთვის დამახასიათებელი ზოგადი თვალსაზრისის ცოდნა, ამა თუ იმ ფაქტის სხვებთან ურთიერთობის საკითხის გადაწყვეტაში ეპოქის აუცილებელი ვითარების დანახვა პერსპექტივაში, რაც დრამაში ხშირად კვმნის ისტორიულ სინამდვილესთან ზედმიწევნით და ოსტატურად დაახლოებულ კოლორიტს. ამ თვალსაზრისით საინტერესო მაგალითს წარმოადგენს გრიფიუსის ტრაგედიის „საქართველოს დედოფალი კათარინა, ანუ ნაცადი სიმტკიცე“ ერთი ეპიზოდი, რომელიც უთვოდ არსებითი მნიშვნელობის მქონეა ისტორიულ სინამდვილესთან ავტორის დამოკიდებულების გარკვევის საქმეში. ეს არის რუსეთის ელჩის ტიპის დახატვა და მისი მოქმედების წარმოდგენა ტრაგედიის და გრიფიუსის თვალსაზრისი ამ გმირის პოლიტიკური მისიის შესახებ.

კაპიტალისტური დასავლეთის მკვლევართა შორის ამ საკითხისათვის უეროვნად ყურადღება არავის მიუქცევია და ეს გასაგებობაა. თუ კი ვინმე ამ საკითხს ოდნავად მაინც შეჰხებია, ყველა იმ შეხედულებისაა, რომ ეს უბრალო ეპიზოდური როლია, რომელსაც არსებითი მნიშვნელობა არ გააჩნია და დრამის ტექნიკურ მხარეს ემსახურება მხოლოდ¹. ეს კი წარმოადგენს ნაწარმოებში ასახული ისტორიული ფაქტების მიჩქმალვის ცდას, და, მაშასადამე, ავტორის რეალისტური კვრეტის უნარის უგულვებელყოფას.

ამრიგად, ეკლება რა საფუძველი დრამის რეალისტურ, ისტორიულ ხასიათს, ისპობა მთავარი დასაყრდენი ტრაგედიის თავისებური ხასიათის მტკიცებისათვის და შესაძლებელი ხდება გრიფიუსის ვონდელისაგან სრული დამოკიდებულების აღიარება, რაც კომპარატივისტების ჩვეული მანერა იყო ყოველთვის.

¹ ამ თვალსაზრისს იზიარებენ კობერშტაინი, ლემე, ბობერტაგი, ვუნდოლფი და სხვები.

ტრაგედიის სენეზული ეპიზოდი ისტორიული ლეგენდების მქონე მნიშვნელოვანი ფაქტია. იგი ასახავს ორიენტალური ტიპის საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის საუკუნეებრივი ბრძოლის ისტორიის ფონზე. მეჩვიდმეტე საუკუნეში ამ ბრძოლების ორბიტაში მომწყვედველი იყო, ერთი მხრივ, ირანი და ოსმალეთი, მეორე მხრივ საქართველოს დიდი მეზობელი ჩრდილოეთით—რუსეთი. უკვე მეოქტვესმეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველოში იწყება რუსეთისა და ოსმალეთის ინტერესების მძაფრი შეჯახება. რუსეთის პოლიტიკის გააქტივება უფრო მეტად იმან გამოიწვია, რომ ოსმალეთის ურდოებმა საქართველოს ტერიტორიის ვერაგულად ხელში ჩაგდებას შემდეგ ჩრდილოეთ კავკასიის დამპყრობაც მოიხურვეს. მაშინ საბოლოოდ მომწიფდა რუსეთის ინტერესების დასაცავად სამხრეთში საქართველოსთან დაკავშირების საკითხი მადაგალეიძებული მუსულმანი აგრესორის შესამუსხრავად. ეს სწორად გაიგო რუსეთის მაშინდელმა მეფემ თევდორემ, რის შედეგადაც მან დაუყოვნებლივ განაახლა მოლაპარაკება კახეთის მეფე ალექსანდრესთან¹.

თევდორე ივანეს-ძის მიერ საქართველოს მეფისადმი ელჩ იგნატი დანილოვის ხელით წარგზავნილ ეპისტოლის საპასუხოდ ალექსანდრეს დესპანები წარუგზავნია მოსკოვის კარზე 1576-87 წლებში². რუსეთის მეფის მიერ აღთქმული მფარველობა, რაც პირველ ხანებში დაღესტანის წინააღმდეგ რუსთა ჯარების ლაშქრობის სახით გამოიხატა, ეფექტური არ აღმოჩნდა და 1605 წელს დაღესტანში რუსეთის ლაშქრის სრული ამოღების შემდეგ დროებით სრულიად შეწყდა: ქვეყნის შიგნით ატეხილმა უწყესრიგობამ სამხრეთ მეზობელთა ურთიერთობის საჭირობორატო საკითხი დაჩრდილა და რუსეთის ტახტის მმართველთა ამისათვის აღარ ეცალათ. შემდგომში კი რუსეთთან ურთიერთობის განახლების ცდამ საბოლოოდ წაქედა საქართველო სპარსეთს³. მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისში კვლავ დაიწყო ოსმალეთსა და სპარსეთს შორის დროებით შეჩერებული ომები, რომელთა დროსაც სპარსეთის გაძლიერებული შაჰი ოსმალეთს წინა ომების დროს მიტაცებულ მიწებს ედავებოდა. საქართველო

¹ ნ. ბერძენიშვილი, ი. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, თბილისი, 1948, გვ. 325.

² ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, IV ტ., თბილისი, 1948, გვ. 299.

³ იქვე, გვ. 346.

კი, ხედავდა რა თავის დაუძინებელ მტრებს შორის ატეხილ ცხელ-
 ხლისღვრას, უკვე დარწმუნებული იმაში, რომ ერთმანეთს ურთვე-
 სეთი ქვეყნის შიგნით ატეხილ აჯანყებათა გამო მას ახლა ეფექტურ
 დახმარებას ვერ აღმოუჩენდა, ეწეოდა პოლიტიკურ თამაშს სპარ-
 სეთსა და ოსმალეთს შორის, ხან ერთს და ხან მეორეს ემხრობოდა,
 რათა ამ ორომტრიალში საკუთარი დამოუკიდებლობა როგორმე
 შეენარჩუნებინა. მაინც არ ჰკარგავდა იგი ამავე დროს იმედსა და
 მტკიცე გადაწყვეტილებით ზრუნავდა, რათა დაკავშირებოდა ძლიერ
 რუსეთს ისლამის წინააღმდეგ გადამწყვეტი ბრძოლის საწარმოებლად.

ეს აუცილებლობა, რაც ისტორიული სამართლიანობის კანონთა
 შესატყვისად გამართლებული იყო, მომწიფებული სულსკვეთება
 იყო საუკუნისა და მისი გამოვლინება ხალხების კულტურის ყოველ
 სფეროში იგრძნობოდა¹. ეს ეპოქალური მოვლენა, ეს საერთო
 სულსკვეთება ეპოქისა აღიბეჭდება სწორედ გრიფიუსის ტრაგე-
 დიაში, თუმც იგი დაღმავალი არისტოკრატიული ფენის გამოვლების
 გამომხატველი სტილის — ბაროკოს სტილის ლიტერატურული ანა-
 რეკლი იყო ამავე დროს. მით უფრო საკვირველი და ინტერესის
 აღმგზნები.

დასმული საკითხის გადასაჭრელად ჩვენ აუცილებლად მიგვაჩნია
 აღნიშნული ისტორიული ამბის მხატვრულად გამოყენების სახის
 და, კერძოდ, მისი მნიშვნელობის გათვალისწინება ტრაგედიის
 მხატვრულ, კომპოზიციურ კრილში.

ტრაგედიაში აღწერილი მოქმედება — საქართველოს დედოფლის
 კათარინას² წამება ხდება იმ დღეს, როდესაც ისპაჰანს — შამ-აბასის
 კარზე ჩავა ორი ქართველი ელჩი (*Gesandte von Georgien*) პროკოფი
 და დემეტრე (*Procopius* და *Demetrius*). ისინი სპარსეთის დედაქა-
 ლაქში მოპყლიან ამ დროს ისპაჰანს ჩამოსულ რუსეთის ელჩს
 (*Gesandte aus Ruessen*), რომელიც აქ რუსეთის მეფის — ცარის³
 (*Czar*) სავანგებო მისიით ყოფილა წარმოგზავნილი.

¹ გრიფიუსის ტრაგედიაში ასახულ მოვლენათა ურთიერთობა ისტორიულ სი-
 ნამდვილეში ჩვენივეს ცნობილ ფაქტებთან გამოყვანილი იქნება ჩვენ მიერ ცალკე.

² ისტორიულად ქოვეან ფაქტიალი. ტავებაში მყოფი, სპარსეთის შამა
 წამებით მოკლა 1624 წელს. ამ ისტორიული ამბის მხატვრული დამუშავების
 თავისებურებათა შესახებ აგრეთვე ცალკე სტეა დროს.

³ გრიფიუსი, იღებს რა სიტყვას „ცარი“ ლათინური *Caesar*-ისგან წარმოე-
 ბდებად, ხმარობს რუსული ფონეტიკური ბუნებით კერძანული ტრანსკრიპციით
 „Czar“. იხ. აეტოვის შენიშვნა ტრაგედიის დასასრულს, გვ. III.

*Ein Gurgistanscher Fuerst | der nechts auss Reussen kommen
Hat mir diss selbst erzehl¹.*

ერთმა თავადმა გურჯისტანიდან აქ რუსეთიდან ანლიდმოსულმა თავად მაიმბო ეს ყოველივე...

ამბობს დედოფლის სეფეკალი სალომე დედოფალთან საუბარში. ელჩებს შეგნებული აქვთ, რომ მათ სისჯელი არ ესცდებათ, თუ სპარსეთის ვერაგი ხელისუფალი შეიტყობს მათი კარზე გამოჩენის ამბავს. ამიტომ ისინი რუსეთის ელჩის სამყოფ ადგილზე იმალებიან და მათ ამაში სალომე ეხმარებათ.

Sie leben uerkaunt

Bey diesem den der Czar der Reussen nechst gesand².

შეუმჩნეველად ცხოვრობენ მასთან,

ვინაც სპარსეთში ცარს რუსეთისა თავის დესპანად მოუგზავნია.

ქართველი ელჩების ჩასვლა ისპაჰანს ავტორს უთუოდ რუსეთის ელჩთან თანხლებით აქვს ნაგულისხმები. მეორე ადგილს იგი გარკვევით ათქმევიანებს სალომეს: „*der nechts auss Reussen kommen*“ და ეს გასაგებიც უნდა ყოფილიყო იმ დროს. უშუალოდ საქართველთან, რომელიც მაშინ შაჰ-აბასს დამორჩილებული და ბლოკირებული ჰყავდა და, ცხადია, არც დიპლომატიური თანისწორფელებიანობა იყო ცნობილი ამ ქვეყნისათვის, ელჩებს არ შეეძლებოდათ ისპაჰანს მისვლა და ამიტომაც ისინი იძულებული გამხდარიან რუსეთის საშუალებით მიეღწიათ მიზანსათვის, რუსეთის ელჩის დახმარებით, შეიძლება ვიფულისხმოთ — რუსეთის მოვლით, მოუხერხებიათ შაჰ-ს საპრობილეში მჯდომი დედოფლის ქეთევანის ნახვა ამ მოსაზრებას ადასტურებს ის ადგილი პირველი მოქმედებიდან, საიდანაც ჩვენთვის ცხადი ხდება, როგორ დაპირებია რუსეთის ელჩი ტყვე დედოფლის პირმშოს — თეიმურაზს დედოფლის განთავისუფლების შესახებ შაჰს მოლაპარაკებოდა და მიემზრო იგი; ეს აღთქმა ელჩისა პროკოფისა და დემეტრეს თანდასწრებით მომხდარა.

Ihr habt es selbst gehoert (traut bill ich eigenem Ohr)

Wie der Gesandte sich beym Tamaras verschwor;

¹ გვ. 12. ესარცებლომ პირველი ავტორისეული გამოცემით (1657 წლის).

² *Catharina von Georgien, oder beschreite Bestaendigkeit*, გვ. 13. 1663 წლის გამოცემაში თვით ავტორის მიერ ეს ასე იქნა გასწორებული: „*bey diesem, den der Czar der Reussen abgesandt*“.

*Wie hoch Er sich versprach nach Moskau nicht zu gehn
 Eh' aller Fleiss versucht ob Abas sey zu lenken*

ეს თქვენ თავადაც კი მოისმინეთ (ვთხოვთ დაუფეროთ
 , საკუთარ ყურებს),
 ელჩი თუ როგორ დაბეჯითებით ეფიცებოდა თვით თეიმურაზს;
 როგორ გულდაგულ აღუთქამდა, რომ არ იფიქრებდა
 მანამ მოსკოვზე,
 სანამ არ ცდიდა ყოველგვარ ღონეს, რათა აბასის
 გული მოეღბო.

ასე, რომ ქართველი ელჩები წინასწარ ყოფილან დაკავშირებულნი რუსეთის ელჩთან და იმდროინდელი საქართველოს მეფესთან ელჩის ოფიციალურ მოლაპარაკებას დასწრებიან. ეს ამბავი კი მათ გულელებში დედოფალის ხსნის იმედს აჩაღებდა.

ქართველი ელჩების ტყვე დედოფლის წინაშე მოხეტხებით წარდგომამ და მისი პირმშოს გამარჯვებათა სასიხარულო ცნობებმა, რომლებიც დედოფალმა ელჩების საუბრიდან გაიგო, დედოფლის ტანჯულ გულში ახალი იმედი ჩასახა საკუთარი თავისა და საქართველოს სპარსეთის ჩაჯვრის უღლისაგან განთავისუფლების შესახებ. მაგრამ მოქმედების მრბინარეობის და მოქმედ პირთა ნაპარევში გარდატეხის მომენტი მაინც რუსეთის ელჩის მშვიდი და თვითდარწმუნებული ფიგურის გამოჩენაა სცენაზე. მისმა კეთილშობილურმა მისიამ ახალი აზრი განამტკიცა იქ მყოფთა შორის: დიდი მთავარი სრულიად რუსეთისა მფარველობას კისრულობს უსაზღვრო ქირში ჩავარდნილი დაუძლურებული, მტრებისგან აზრებული საქართველოსი და ტყვედ მყოფ შეუტაცხოფილ დედოფალს მისას თავისუფლებას პპირდება. მოძმე და ამასთანავე ძლიერი ერი მხარში უდგება თავისუფლების მოტრფილად ხალხს ვერაფი შამ-აბასის და საქართველოს ისტორიულ მტერთა — სპარსელების მტაცებლური პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

Doch nun gibt Reussen selbst Georgien die Haende |

Vad sucht in Abas Hoff des langen Kummens Ende...²

მაგრამ ამჟამად უკვე რუსეთი თვით უწყედის შევლის ხელს
 საქართველოს
 და სურს ჩვენს ხანგრძლივ მწყხარებასა აბასის კარზე
 ბოლო მოეღოს.

¹ Catharina von Georgien, oder beschreite Bescheidenheit, გვ. 5.

² იქვე, 12-14.

...doch lassen wirs geschicht |

ე რ კ ი ნ ე ნ უ ლ ი

Dass sie vor Abends noch sich moerge freye schutz ი გ ლ ი მ ი რ ი მ ი ნ ე

*Wie Usar so eunsig sucht den Got der hochst erhebe!*¹

მაგრამ დე იყოს; საღამოსათვის იგი იქნება თავისუფალი,

რადგან ცარს ეს სურს ასე გულდაგულ, ის განადიდოს

ღმერთმა მაღალმა!

შაბი ჯერ კიდევ წინასწარ განიკდის იმ დანაკლისის სიმწვევეს, რომელსაც გამოიწვევს მის მიერ ელჩისადმი მიცემული აღთქმის შესრულება. ორმაგი ტყვეილი უღადრავს მას გულს, ორ ცეცხლს შუა იწეის იგი ახლა, რადგან უნდა დაკარგოს მან უძვირფასესი მონაპოვარი —

*O Grausamster Verlust den je diss Hertz erlid!*²

ოჲ დანაკარგო უძვირფასესო, რაც კი ოდესმე გულს განუცდია!

და ასეთი სასუიდლით მონაპოვოს მშვიდობა თავისი ქვეყნისათვის, რომელსაც იგი მიშართავს:

*O Teu'r! und mehr den teu'r von uns erkauffter Frid!*³

ჰოი, მშვიდობაჲ, გამოსყიდულო ძვირფასთა შორის

ძვირფას სასუიდლით!

ან და არ უნდა გაუშვას ხელიდან იგი, იქცეს მის ჯალათად და ამით მტრობა, უწყესრიგობა, სისხლისღვრა მოუტანოს თავის ქვეყანას —

Muss Chach nach so vil Sig | knecht oder Hencker seyn?

Muss Reussen bald auff uns selber wuetten?

Muss er bald Feind bald Freund mit koenpffen und mit bitten

*Diss wass mann libt und hass't uns auss der Faust entzihn?*⁴

შაბი ამ მრავალ ძლევათა შემდეგ უნდა ჯალათად ან

მონად იქცეს?

რუსეთი ხან ჩემს სახელმწიფოზე, ხან ჩემზე რისხვით

უნდა შფოთაედეს?

ხან მტერი იყოს, ხან კი მოყვარე, ჩემთან ბრძოლით და

ხან კი ვედრებით

უნდა ხელიდან ის გამომტაცოს, ვინც ასე მიყვარს ჳ მეჯავრება?

¹ Catharina von Georgien, 1687, გვ. 33.

² იქვე, გვ. 33.

³ იქვე, გვ. 33.

⁴ იქვე, გვ. 34.

იგი ახლა, მარტო დარჩენილი, წარმოიდგენს მთელს სექსუალურ და სიმწვავეს მასში მომხდარი შინაგანი ბრძოლისას, შედეგად იქნება თავისი დაუფიქრებელი მოქმედების გამო, როდესაც მას წამოცდა ელჩისადმი დაპირება: „სალამოსათვის იგი იქნება თავისუფალი“. ახლა იგი თვითანალიზის მწვავე განცდათა შემდგომ ამაგებს საკუთარ თავს:

*Wo wandelt' unser Geist als wir so bald versprochen
Leichtvertig | sonder Noth | was der Gesandte hat? ¹*

ჩემი გონება სად მოგინებდა, ასე იოლად როს ეპირდებოდი
კუთამოკლედ და ქარაფშუტულად იმაზე, რასაც დესპანი
მთხოვდა?

ზოგჯერ მას თითქოს გადაუწყვეტია კიდევ შეურიგდეს იმ ამბავს, რომ კათარინა უნდა წაეიდეს მისგან, დასტოვოს ის გულგასენილი, მარტო, სევდიოთ მოკლული. მაშინ ის თხოვდა მას ყველგან თან წაიღოს მისი ტანჯვის ამბავი, სადაც კი იგი წაეა, აცნობოს ყველას გამოტეხილად, რომ იგი შაჰს საკუთარ თავს ერჩივნა, რომ შაჰი თავისი სიტყვის პატრონია და უშეებს მას თავისუფლად გურჯისტანში, სადაც შეუძლიათ დასცინონ მას კიდევ, თითქოს მისი მარჯვენა იმდენი ძალის მქონე არ იყოს, რომ ერთი ქალის ძლიერება დაემორჩილებინა. იგი სთხოვს თითქოს კიდევ მას, რომ დასტოვოს იგი და ამით გახდეს ზავის, უდრტეინველი ყოფის საწინდარი ორ დიდ ქვეყანას შორის —

*Geh' hoher Geist geh hin! hilf Phrat und Rha verschlissen!
Geh' werd' ein Fride Pfand | ein Zil dem Blutvergissen
Das Pers und Reussen kraenckt, Geh' schaff' uns beyden Ruh... ²*

წადი, გამეცა, დიდო აჩსებაე! შეაკეშშირე ვოლგა ეფრატთან!
წადი და გახდი ზავის საწინდარად და მიზნად, რისთვის
იღერება სისხლი,
რაც სპარსეთსა და რუსეთს აწუხებს! წადი, ორთავეს
მოკეცე სიმშვიდე...

თუმცე შაჰი კარგად გრძნობს, რომ მას უკვე აღარ შეუძლია დედოფლის გარეშე ცხოვრება; ამას გრძნობს იგი, სასოწარკვეთილი ტირანი, რომელიც ზეცამ ღირსად არ მიიჩნია შეგრიწინა მისთვის

¹ Catharina von Georgien, 1857, გვ. 34.

² იქვე, გვ. 35.

ასეთი განძი. აზო და ცარიელი მოკაზმულობაა ყოველგვარი მუქების მეფის სახეს ბრწყინვალეებას უქმნის; მაგრამ ერთი აზრად ედგა სახელის უღლის მას თავში, იგი მას გონებას უწვავს და ამ მომენტში ის ჰკარგავს ასეთი ქედმოხრილი, დამორჩილებული, ბედის წინაშე უძლური უიმედო შეყვარებულის იერს, მასში ბრახი ინთება, თითქოს გესლი ჩააწვეთეს სისხლში, გაყოფებამდე მიდის, თვალთაგან ცეცხლს აფრქვევს, სისხლი სწყურია და ყველაფერს განადგურების, გადაბუგვის უქადის

*Ha Frid! vnd warumb hat vom Friden man gehoeret?
Warumb hat diser Traum den weisen Kioff bethoeret.
Weg Friden! greiff zu Wehr! es gelte Blut vnd Brand! ¹*

ოჰო! ზავიო! რატომ დასკირდა ვინმეს აქ ამის მოხსენიება?
აბა ასეთმა ფუქმა ოცნებამ, ბრძენი გონება როგორ არია?
შორს ჩემგან ზავი! ხელი იარალს! კვლავ გიუმარჯოს

ცეცხლს და სისხლისღერას!

ეს აზრი, რომელიც მას ისევ ვერაგ ტირანად და სისხლს მოწყურებულ აფთრად ხდის, არის აზრი იმის შესახებ, რომ დედოფალი მისგან უნდა წავიდეს და, რაც მთავარია, სხვასთან წავიდეს, სხვას შეეკედლოს

Vnd (wo der Wahn nicht falsch) vñlleicht zu andern zih... ²

და (ვარაუდი თუ არ მატყვილებს) მგონი შენ სხვებთან
უნდა წახვიდე...

და ეს „სხვა“ აქ მის გულში რუსეთის ელჩის ჩამოსვლამ აღმოაცენა, როგორც შემზარავი ევალი და სისხლის გამყინავი სახე უსაშინელესი მტრისა, რომლის კიდევაც უნდა ერიდებოდეს შაჰს და ამასთანავე მისადმი ფარული, გაუმზღელი, მაგრამ მთელი არსების მომცველი ზიზღი და მტრობა სულს უბუგავს, სისხლს უძლერებს და აწამებს.

რუსეთის ელჩის ჩარევამ საქმეში შეარყია შაჰის ნებისყოფა, ანგარიში აუარია მას და გონზე მოსული ცდილობს გვერდი აუაროს მიცემული ილტქმის შესრულებას და ცდილობს მოძებნოს რაიმე საბუთი, რომელიც გაამართლებდა მას რუსეთის მეფისადმი მიცე-

¹ Catharina von Georgien, 1657, გვ. 34.

² იქვე, გვ. 35.

მული აღთქმის დარღვევაში. იგი იბრწუნებს თავს, რამდენადაც
 ლება აქვს ეს აღთქმა დაარღვიოს და ეს მსჯელობა მტრებს მის
 წინდახედულებასაც შიშთან ერთად. საკუთარზე სუსტი ძალის მე-
 ზობელთან ყოველგვარ ადამიანურ ღირსებათა შემზღალავი ბნედი-
 ანი ტირანი კანონს და სამართალს ხელის შესახოც ჩერად თვლიდა,
 მაგრამ ახლა იგი, შეძრწუნებული მხეცი, თავისი მოქმედების გამა-
 მართლებელ კანონს ეძიებს თავის მიერ დაეწეებულ სამართლის
 სფეროში.

*So Reussen auch mit Recht umb disc Fraw darff bitten |
 Kan Abas mit mehr Recht auff sie den Grimm ausschuetten;*¹
 თუ რუსეთსა აქვს უფლება მისი, რომ მოითხოვოს ეს
 კალი ჩემგან,
 აბასს, შით უფრო, ნება აქვს მასზე გადმოაფრქვიოს
 თავისი რისხვა...

ცბიერი და გამჭრიახი შაჰი გრძნობს, რომ მოსკოვის წარმო-
 მადგენელი თავისი ქცევით უსიტყვოდ ჰყარნახობს მას საკუთარ
 ნებას და ეს კიდევ მეტად აცოფებს ტირანის თავმოყვარებას —

*Der Reuss ist unser Freund und schlaegt uns disc Wunden
 Die nicht der Feind vermag².*

რუსეთი თითქოს მეგობარია და თან კრილობებს
 გვაყენებს ისეთს,
 რომლებსაც მტერიც ვერ შეიძლება...

და ეს უსაზღვრო რისხვა თავაწყვეტილი მხეცისა, რაც მის
 გულში მოსკოველი ელჩის მის გრძნობათა საშეაროს საქმეებში ჩა-
 რევამ აღანთო და რაც არანაკლებ მის სახელმწიფოებრივ საქმი-
 ნობას შეეხებოდა, ისევ მის საცოდავ მსხვერპლს გაათეცებული
 მძვინვარებით დაატყდა თავს. მან მტკიცედ გადაწყვიტა ტყვე დე-
 დოფალს აზღვევინოს ყველაფერი ამისთვის, აზღვევინოს მას მისი
 ხელის, მისი ტახტისა და სპარსეთის დედოფლის გვირგვინის უარ-
 ყოფისთვის, შაჰის ხმლის შეგინებისთვის, ქართველთაგან მისადმი
 მიყენებული წყენის ძველი და ახალი ანგარიშებისთვის, მოურავის-
 თვის, „der ihm so verletzt“ (ვინაც მას ესოდენ ავნო) და რუსეთის

¹ Catharina von Georgien, გვ. 34.

² იქვე, გვ. 36.

მეფის მის საქმეებში ჩარევისათვისაც, რაც საბოლოოდ დედოფლის დასჯისათვის შაჰის გრძნობათა ამშლელი და ასეთი, გულწრფელი ლების მიღების დამატარებელი ფაქტორი გახდა. ეს გარდატეხა შაჰის ქცევაში ყველისათვის აშკარა გახდა და მას რუსეთის ელჩიც კარგად გრძნობდა. ამიტომ იგი ტრაგედის ფინალში, როცა კათარინას დასჯის ამბავს შეიტყობს, ჩივის:

*Mein bitten | Koenigin! mein bitten hat gemacht
Dass man dich so in eil! so schaedlich vubgebracht!*¹

ჩემი თხოვნისგან, რა დედოფალს!.. ჩემმა თხოვნამ ჰქნა
ეს უოველივი-
რომ შენ ასეროვ მოსწრაფებულად და სამარცხვინოდ
ბოლო მოვიდეს!

შაჰის არსებაში საბოლოოდ მომწიფდა დედოფლის დაღუპვის გადაწყვეტილება და მას ძალით მოთრეული „სამართლიანობის“ რაიმე ნასახივ რომ არ უშველიდეს თავის გასამართლებლად. იგი მაინც მზადაა წავიდეს ამ გზაზე. თავმოყვარეობის შეღავების შიშით გაღიზიანებული იგი აღარ ერიდება ელჩისადმი მიცემული სიტყვის გატეხასაც და უტიფრად აცხადებს:

*Wir sind der Worte loss die (als es schien) vus bunden;
Sie sol vor Abends freye seyn*².

უარყოფ ახლა მე იმ სიტყვებსა, რომლებმაც (თითქოს)
შემიკრეს ხელი;
ის საღამოსთვის იქნებათქო თავისუფალი...

საყვარელი სამშობლოს ბეჩაევი მდგომარეობით გულმოკლულმა გმირმა ქართველმა ქალმა, ამაყმა და მტკიცე რწმენის დედოფალმა უარყო სპარსეთის შაჰის თხოვნა თავზე დაედგა სრულიად სპარსეთის დედოფლის გვირგვინი, უფრო უარესი — დასცინა მის მრავალ გამარჯვებათა გამომცდელ ხმაღს და უოველგვარ დიდებას, რაც შაჰის გვირგვინს ამკობდა; არც ეს აკმაჩა შეუდარეველმა წამებულმა შაჰს: თავისუფლების და სამშობლოს საყვარული ზღაპრული სიამაყის ენერგიას უნერგავდა ჩვენს ხალხს უოველთვის — მხეცის კლანკებში მყოფმა დიდ ერს გაუწოდა დახმარების სათხოვნელად ხელი

¹ Catharina von Georgien, გვ. 76.

² იქვე, გვ. 52.

და ამაზე უფრო მეტი გააღვიძა შაჰში — მისი წამოღობილი
სახე გამოჩნდა! „Fremde Schutz gesucht“ — ეს ტენის უწყაეს შაჰს
და ამიტომ უნდა დასაჯოს დედოფალი ისე, რომ —

Sie soll auch sterbend fühlen

*Wie heiss der Zorn entbrand | den nicht ihr Blut zu kühlen |
Ja nicht ihr Tod vermag!*¹

მან მომაკვდავმაც უნდა შეიგრძნოს,

თუ რა მზურკვალედ აღინთო რისხვა, რის განგებებს

ვერც მისი სისხლი,

ღიას, ვერც მისი სიკვდილი შეძლებს!

როცა შაჰი რუსეთის მეფის მოთხოვნის იმედა ელჩის
პირით ტყვე დედოფლის განთავისუფლების შესახებ, მაშინ გადა-
წყვეტილად წარმოთქვა დაპირება — „სალამოსათვის ის იქნება თა-
ვისუფალი“. ახლა იგი ნანობს ამის გამო და საკუთარი თავის სიშ-
მაგის, თავგზააბნეულობის და ნებისყოფის სისუსტის აღიარებასაც
არ ერიდება:

*Geredet es' bedacht und in der Eil gesprochen...*²

დაცდენილია ეს ნაჩქარევად და თქმული — ვიდრე

მოვიფიქრებდი...

უცხადებს იგი თავის საიდუმლო მრჩეველს მის საყვედურზე, რომ
მან თვით გაათავისუფლა დედოფალი თავისი დაპირების წყალო-
ბით. სწორედ ეს სიტყვები, ეს დაპირება ელჩის წინაშე წარმო-
თქმული მისი სულიერი მერყეობის ეამს არის ახლა ის, რაც აჩქარ-
ებს შაჰის მიერ გადაწყვეტილების მიღებას დედოფლის დასჯის
შესახებ და ამას ის თავადაც აღიარებს:

*Durch unser Wort bist du Princessin uns verdorben!*³

ჩემივე სიტყვების შემწეობითა, პრინცესავ, ჩემთვის ხარ

დაკარგული!

უკანასკნელად, ამ საშინელი შინაგანი ბრძოლის შემდეგ, იგი
ერთბუნად კიდევ ცდის ბედს, კვლავ შესთავაზებს უკანასკნელი წინა-
დადებათ არჩევანს დედოფალს: ან სიკვდილი, ან და გვირგვინი და

¹ Catharina von Georgien, გვ 34.

² იქვე, გვ 37.

³ იქვე, გვ 38.

მისი ცოლობა; ან დიდება და ან გაქრობა ამ ქვეყნიდან, ან პატივი და ან უსაშინელები ტანჯვა-წამება. ეს უყანასკნელი მისი მტკან შტაძის რილობით უნდა აცნობოს დედოფალს იმანუელიმ, მასვე უნდა შეასრულოს წინადადების უარყოფისას საბუთში ნაბრძანები სასჯელი; და შაჰის მიერ ჩვეული მუხანათობით უდროოდ სიცოცხლე-მოსწრაფებულ თავადთა სულების გუნდი კი მღერის:

*Doch sterben war uns leicht | er kont uns erst den Tod vergaellen |
Durch aller Falter Art¹.*

სიკვდილი ჩვენთვის უდრიდა შვებას, მაგრამ სიკვდილიც
კი მოგვიშხამა
ტანჯვა-წამების ყოველი სახით.

ამ უყანასკნელადაც შაჰის რისხვის მექარით საესე წინადადება მიმაცი დედოფლის სიმტკიცეს შუშასავით შეემსხვრა და სამაგიეროდ შაჰის ბრძანებით ჯალათებმა დაიწყეს მისი საზარელი წამება; იმანუელი ასრულებდა აბასის განკარგულებას დედოფლის დასჯის შესახებ: გაეარეარებული შანთებით და მარწუხებით დაუფლითეს, დაუგლიჯეს მშვენიერი სხეული შეუდრეკელ დედოფალს. ბოლოს კოცონით დაასრულეს ეს საშინელი, არაადამიანური წამება. კრისტიანმა მღვდელმა, რომელსაც უყანასკნელად აღსარება უთხრა კათარინამ და მისგან ზიარება და ღმერთისადმი მისთვის ლოცვა-ეუბრთხევის აღვლენის დაპირება მიიღო შენდობისათვის, ეღრს შეატკობინა ამ შემზარავი მკვლელობის ამბავი და საბუთად სპარსელთა ვერაგობისა და მხეცობისა თან მოიტანა აღისაგან მეტრუსული ქალა დედოფლისა. საშინელი ამბით და სანახაობით შეძრწუნებული ეღრს შესაბრაღისად დასტირის უწმინდეს დედოფალს და აბაგებს სისხლის მწოველ მტარვალებს. მისი პათეტიკური მონოლოგიდან აქ აშკარად ჩანს, რომ მას ნათლად აქონდა შეგნებული მისი მისიის მნიშვნელობა შაჰის კარზე და ამ შეგნების არსებობას მასში ჩვენ აღნიშნული ტრაგედიის მთელს მანძილზე ვაჰმჩნევთ. მას ესმის, რომ მისმა თხოვნამ საღერდელი აფშალა შაჰს, უფრო მეტად გააღვიძა მასში ნადირი; სისხლის წყურვილი და მტაკებელი ცხოველის ეინი აკანკალებს მას ახლა და საბოლოოდ იმან იმსხვერპლა დედოფალი. ამიტომ, ჰხედავს რა თვალწინ დედოფლის საზარლად დასაბინრებულ თავს, რაც საბუთია იმისა, როგორ ვერ შეასრულა თეიმურაზ

¹ Catharina von Georgien, 33. 39.

მეფის დავალება, იგი საკუთარ თავს ადანაშაულებს ამგვარად დატრიალებაში —

Auch ich der unbedacht den tollern Leuen bat¹.

მეუ დავაშავე, დაუფიქრებლად რომ შევეყვადრე ლომს
კოფემორეულს.

ამგვარად, როგორც ზემოთ მოტანილი ადგილების ანალიზიდან ჩანს, რუსეთის ელჩის ტიპის გამოყენას სცენაზე, მისი მოქმედების, განზრახვის და მიზანდასახულების დაბატვას ტრაგედიის უბრალო ეპიზოდის, მეორეხარისხოვანი სურათის, ან დამხმარე მოქმედი პირის მოქმედების გადმოცემის ხასიათი კი არ აქვს, როგორც ეს მიღებულია ბურჟუაზიულ მკვლევართა ნააზრევში, არამედ იგი კომპოზიციური მნიშვნელობის მქონეა და ტრაგედიაში გადმოცემული მოქმედების ავტორის მიერ განზრახული მიმართულებით განვითარებისთვის ვადამწყვეტ როლს ასრულებს.

ელჩის პიროვნება, როგორც სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების ოფიციალური წარმომადგენლისა განსაზღვრული სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის მქონე მისიით და, რაც ვადამწყვეტია, არა უბრალო, არამედ საერთაშორისო ურთიერთობაში გრანდიოზული ხედრითი წონის სახელმწიფოს ხელისუფლების ინტერესების წარმომადგენლისა, ერთგვარ კონტროლს ახორციელებს შაჰ-აბასის საქმიანობაზე; იმის პირისპირ მდგომი შაჰ-აბასი წააგავს ვერაგ მტაცებელ ცხოველს, რომელიც კლანკებში მომწყვდეული თავისი მსხვერპლის ნელი და ხანგრძლივი წვალებით თავის მხეცურ ეინს იკლავდა, მაგრამ მასზე ძლიერი ძალის დანახვისას მას შიში, ბრაზი და სისხლის წყურვილის ცახცახი იტანს და დამპრობილი მსხვერპლის დაკარგვის, ამასთანავე საკუთარი განსაცდელის შიშით აღზნებული და თავგზააბნეული მომენტალურად მთელი ძალით უშვებს მტაცებლის გესლიან კლანკებს საბრალო მსხვერპლის სხეულის სიღრმეში და სწრაფად სიკოცხლეს უსპობს მას.

ყოველივე ეს მიგვითითებს იქეთკენ, რომ გრაფიუნმა, გამომდინარე რუსეთის სპარსეთთან და რუსეთის საქარაველოსთან ურთიერთობის მისთვის ნაცნობი ფაქტიური მასალის სწორი ანალიზიდან, შეიგრძნო რა ეპოქის შექმნილი პოლიტიკური ვითარების ატმოსფერა, რომელიც ხშირად დამახინჯებული სახით იხატება მხატვრულ

¹ Catharina von Georgien, გვ. 70.

ქმნილებაში, საქართველოს დედოფლის ქეთევანის შაჰ-აბასის მიერ, ვერაგული წამების დრამატულ განსახიერება ი მოკვლევის, კანკა ვითარების, ტრაგედიის კვანძის გასასკვის ძირითად სტიმულთა შორის რუსეთის ელჩის ტიპის და მისი მისიის დახატვა გამოიყენა.

საკითხის სხვა მხარეა ის გარემოება, არსებული ისტორიული საბუთების წყალობით რამდენად შესაძლებელი ხდება რუსეთის და სპარსეთის დიპლომატიურ ურთიერთობაში მსგავსი ან იდენტური ფაქტის დადგენა. ჩვენი დებულება ამ მხრივაც საკმაოდ გამაგრებულია საბუთებით, მაგრამ კიდევაც რომ არ იყოს ამისთვის დამაჯერებელი ფაქტები ისტორიიდან და მხატვრულ ნაწარმოებში მოცემული ფაქტები ზუსტად არ იყვნენ სინამდვილეში მომხდარი ამბების ანარეკლი, საკითხი მაინც დადებითად გადაწყდებოდა, რადგან მოცემული ლიტერატურული ფაქტი თუ კონკრეტულ ისტორიულ ფაქტს არ ემთხვევა, ეპოქის ზოგად ვითარებას მაინც ასახავს და, რაც მთავარია, ავტორის თვალსაზრისს გაგების ძირითადი გასაღებია. ეს ფაქტი, ერთი მხრით, გრიფიუსის რეალისტური ქვრეტის უნარის დამამტკიცებელი საბუთია, მეორე მხრით, კი მისი დამოუკიდებლობის, თავისთავადობის მაჩვენებელი, რადგან ეს საინტერესო ეპიზოდი გრიფიუსს აქვს მხოლოდ და არც იყო მოსალოდნელი ჰქონოდა ვონდელს, რომლის ტრაგედიასაც გრიფიუსის „კათარინას“ წყაროდ ასახელებენ. არ ექნებოდა სწორედ იმიტომ, რომ ვონდელი ზღაპრულ ამბავს ჰყვებოდა ჰუნების შემოსევათა ეპოქიდან და გრიფიუსს კი რეალური ამბის ისტორიული ბუნება უკარნახებდა აესახა რუსეთის სახელმწიფო წარმომადგენლის ჩარევის ფაქტი სპარსეთ-საქართველოს ურთიერთობაში, რადგან სინამდვილეში ეს ასე იყო და ამ ამბავს საერთაშორისო ვითარების საქმის ეურსში მყოფი მწერალი ვერტდს ვერ აუვლიდა. რვი არ გაპყოლია ვონდელის ზღაპრულ პომპოზურ თავგადასავალთა აღწერილობითს გზას, დააყენა რა მან სპარსეთ-საქართველოს ურთიერთობის გადაწყვეტის ვითარებაში ქარიველი დედოფლის ბედის გადაქრის საკითხი, როგორც აქტიური ფიგურა ამ ალტერნატივის გადაწყვეტაში რუსეთის ელჩი გამოიყვანა და ამით ეს უკანასკნელი გამჯადა ტრაგედიის ერთ-ერთ მთავარ პერსონაჟად, რომელმაც დრამ ს განეითარებისთვის გადაწყვეტი როლი შეასრულა.

ამგვარად გრიფიუსი რეალური ფაქტისადმი ერთგულმა მოპყრობამ გამოიყვანა კომპარატივისტული „ნახესხობის“ იმ ბრალდე-

მისაგან, რომელსაც მას ბურჟუაზიული ლიტერატურათმცოდნეობით უოველგვარი საშუალებებით თავს ახვევს.

გრიფიუსის დრამის სიტუაციის თანამედროვე ისტორიულ ვითარებასთან დამოკიდებულების საკითხის გარკვევისათვის ინტერესსმოკლებული არ იქნება განხილულ იქნას რუსეთ-საპარსეთის და რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ის ატმოსფერო, რომელიც რუსეთის ხელმწიფის ელჩის მოქმედების, სხვა პერსონაჟებთან ურთიერთობის და საუბრის გადმოცემით ავტორმა საკმაოდ მკაფიოდ მოხაზა.

რუსთა ხელმწიფის ელჩს ტრაგედიის მსვლელობის მთელს მანძილზე ზეენ შაჰ-აბასის კარზე ვხედავთ. იგი ზეენს წინაშე დგება საქართველოდან ისპაჰანს ჩასულ ელჩების მიერ წინასწარ კეთილად დახასიათებული, ხან ტყვე დედოფალთან საუბრის დროს, როდესაც მას სრულიად რუსეთის დიდი მთავრის მისადმი კეთილგანწყობის ფაქტს უდასტურებს, ხან როცა დედოფლისგან საქართველოს ხალხის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლების სურათების შესახებ საუბარს ისმენს, ხან კიდევ იგი შაჰ-აბასის წინაშე წარდგენილი, როგორც ოფიციალური სახელმწიფო მოხელე, და ხან კი აბასის სპასალართ და საიდუმლო მრჩეველთ ესაუბრება. პირველად მისი პიროვნების შესახებ ზეენ გვესმის ქართველი ელჩების დეტრეს და პროკოფის საუბრის დროს, საიდანაც ზეენ ვტყობილობთ, რომ იგი ისპაჰანს ჩამოსულა და შაჰის კარზე იმყოფება. მხოლოდ ხახვასმით არაა აღნიშნული, ელჩი პათთან ერთად გამოცხადდა შაჰის კარზე, თუ უფრო ადრე. საფიქრებელია იგი ადრე ყოფილა შაჰის კარზე გამოცხადებული, ვიდრე ქართველი ელჩები აქ გამოჩინას გაპბედაედნენ. ეს გასაგებიცაა: ძლიერი რუსეთის კარის ოფიციალურ პირს ევრადერი შეუშლიდა ხელს ჩამოსვლისთანავე ხლებოდა დიდ შაჰს. ამის გვაფიქრებინებს ის გარემოება, რომ დრამის მიხედვით: ქეთევან დედოფლის ტყვეობიდან განთავისუფლები-ს თხოვნას ელჩი შაჰს მხოლოდ თავის გამოსამშვიდობებელ აუდიენცი-აზე შეატყობინებს, ე. ი. იგულისხმება. მას შემდეგ, რაც ქარ-თველმა ელჩებმა კარზე მისვლა, ტყვე დედოფლის ნახვა და საქარო-თადარიგის დაჭერა მოახერხეს. ამის შესახებ თვით გრიფიუსი წერს ტრაგედიისადმი წინ წამძღვარებულ მოკლე შინაარსში:

„შაჰ-აბასი ჩივის, რომ მისი სიყვარული უშედეგო გამოდგა, ამ დროს მიწვეული იქნება რუსეთის ელჩის გამოსათხოვარ აუდიენცი-აზე, რომელზედაც უკანასკნელი მეფისგან კათარინას განთავისუფ-

ლებას მოითხოვს¹. ამავეს ადასტურებს ელჩის მიერ შამხან მსაჯულ
პარში გამოთქმული აზრი მეორე მოქმედებაში: სიბჭიროთეა

*Doch ich ich ganz zurück...*²

სანამ სულ უკან გეახლებოდეთ...

ამბობს ის, რომლის შემდეგ გადასცემს დედოფლის განთავი-
სუფლების თხოვნას. ან და პირველი მოქმედებიდან აღვილი, სადაც
პროკოფი და დემეტრე საუბრობენ, თუ როგორი გავლენიანი პირია
ელჩი აბასის კარზე:

Die Bitte mangelt noch die Er auff diesen Tag

In dem Er Abschiedt sucht gar leicht erhalten mag³.

თხოვნა-ვედრებით ვერ ახერხებენ მას, რასაც იგი აი ამ დღესაც
გამოთხოვების წინ სამზადისში მყოფი იოლაღ მოაწესრიგებს.

ლაპარაკია უკანასკნელ დღეზე, როდესაც ელჩი უკანასკნელად
უნდა შეხედეს შაჰს გამოსათხოვებლად და დაძაბულ ვითარებაში
შოახსენოს თავისი ხელმწიფის-თხოვნა დედოფლის განთავისუფლე-
ბის შესახებ (გრიფიუსი ამ კულმინაციისთვის ელჩის სპარსეთში
ყოფნის სწორედ უკანასკნელ დღეს ირჩევს და ამით შაჰის მოქმე-
დებას დამაჯერებლად ხდის). იგულისხმება, ქართველმა ელჩებმა
რუსეთის ელჩთან წინასწარი შეთანხმებით იციან ამ დღის ღონის-
ძიებათა შესახებ და ამიტომაც ასე დაბეჯითებით ამყარებენ იმედს
შაჰთან ელჩის უკანასკნელ აუდიენციაზე, რომ აბასი არ გააწბილებს
დიდი ხელმწიფის ელჩს, რომლისთვის, როგორც პროკოფი აღნიშ-
ნავს, ვერ არასოდეს თხოვნაზე უარი არ უთქვამთ. ამას ის ფაქტიც
უნდა დაენატოს, რომ თვით შაჰისა და მისი კარის დიდებულებსაც
სკოლნიათ ელჩის ზამოსელის მიზანი და ამის შესახებ თუმც გაკ-
ვრით, მაგრამ მაინც გარკვეულად მსჯელობენ მეორე მოქმედების
დასაწყისში⁴.

ყოველივე ეს მაინც არ იძლევა ისეთი დასკვნის გაკეთების რე-
ალურ შესაძლებლობას, თითქოს რუსეთის ხელმწიფის ელჩი სულ
სხვა საქმით ყოფილიყოს აქ გატაცებული და სხვათაშორის გამო-
ედოს თავი დედოფლის განთავისუფლების საქმეზე თხოვნისათვის.

¹ Catharina von Georgien, გვ. V.

² იქვე, გვ. 33.

³ იქვე, გვ. 5.

⁴ იქვე, გვ. 26.

თუმც არც იმის თქმა შეიძლება აბოდიქტიკურად, რომ ეს ეპიზოდი ერთადერთი მისია მისი ისპაქანს ჩამოსვლისა, მაგრამ ეს კიდევ ერთი ფაქტია, რომ გრიფიუსმა ტანჯული დედოფლის განთავისუფლებისათვის თხოვნის აღსრულება შაჰ-აბასის რუსეთის ხელისუფლებისადმი კეთილმეზობლური დამოკიდებულების გამოსაცდელ ღონისძიებად დასახა. აქი პირველ მოქმედებაში დემეტრეს და პროკოფის საუბრიდან ჩანს, რომ რუსეთის ელჩს თეიმურაზ მეფისთვის შეუფიცავს, რომ მანამ არ იფიქრებდა მოსკოვის საქმეებზე, სანამ ყოველგვარ ღონეს არ სცდიდა, რათა შაჰ-აბასი დაეთანხმებინა დედოფლის განთავისუფლებაზე¹. გურჯისტანიდან სპარსეთში ჩამოსული ელჩები იმედს სწორედ შაჰის კარზე რუსეთის ელჩის დიდ გავლენაზე, მათი საქმისადმი მის გულისყურზე და გულმოდგინებაზე აშუაებენ. მათი ისპაქანში მოულოდნელი გამოჩენით გაოცებული სალომეს შეკითხვაზე, თუ რამ მოიყვანა ისინი აქ, ელჩები უპასუხებენ, რომ დედოფლისა და მის მზღებელთა განთავისუფლების სურვილი იყო ელჩთა მამოძრავებელი ძალა. სალომე ამ სურვილს მგლის პირიდან ბატკანის გამოტაცების სურვილს ადარებს და ეჭვს გამოთქვამს ამის შესაძლებლობაზე. მაშინ პროკოფი უპასუხებს მას:

*Der Reussen Abgesand ist hirmit selbst vermuecht
Und treibt das Werck vor sich².*

ელჩმა რუსთაგან წარმოგზავნილმა თავად იყისრა ამაზე ზრუნვა და კიდევ რიგზე წარმართავს საქმეს...

შერბე დემეტრე თვით მოახსენებს დედოფალს, როგორ ეცადნენ ისინი ცნახათ დედოფალი ტყვეობაში და ზეცას იმოწმებს, რომ ვერაგმა მტერმა არ მისცა მათ ამისი ნება, რომ დაკონვით უგუნებელპყოფდა სპარსელების ჯიუტი ხელისუფალი ქართველებს და მათ თხოვნას, მაგრამ ახლა დადგა ეამი, როცა მიზანი მიღწეული იქნება, ახლა თვით დიდი რუსეთი უწევდის მათ შევლისათვის ხელს და მათ საშუალება ეძლევათ დაასრულონ აბასის კარზე დამამტირებელი მწუხარება. ე. ი. მანამდე ტყვე დედოფლის მონახულება და ნუგეშისცემაც ვერ შესძლეს ქართველებმა და ახლა არა მარტო მონახულებას, არამედ ტყვეობიდან გამოყვანასაც ცდილობენ რუ-

¹ Catharina von Georgien, გვ. 5.

² იქვე 23-8.

სეთის დახმარებით¹. ეს ადგილი კი იმის აშკარა მტკიცებულებაა, რომ იძლევა, რომ ქართველ ელჩთა ასპაძანში ჩამოსვლის წინა პირობას რუსეთის ელჩთან წინასწარ სათანადო შეთანხმება წარმოადგენდა. იგივე მოსაზრება დასტურდება ტრავედიის ფინალში ელჩის მიერ წარმოთქმულ მონოლოგში; როცა იგი შეიტყობს, რომ ვერაგ აბასს საშინელი წამებით დაუსჯია ტყვე დედოფალი, იგი ჩივის მასზე, რომ ასე ცუდად შეასრულა მეფე თეიმურაზის დავალება და სურვილი².

რუსეთის ელჩის თეიმურაზთან სათანადო მოლაპარაკებას დედოფლის განთავისუფლებისათვის აბასის წინაშე შეამდგომლობის შესახებ და ელჩის მიერ ამ თხოვნის შესრულების დაპირებას თავისი გამოხატულება უპოვია თეიმურაზის საკუთარი ზელით დაწერილ ბარათში, რომელიც ქართველმა ელჩებმა ჩაუტანეს და მართვის ტყვე დედოფალს. ასე, მაგალითად, სალომეს ეჭვების გასაფანტავად, რომ რუსეთის ელჩი მართლაც კისრულობს ამ საქმეს, დემეტრე თეიმურაზის მიერ დედისადმი მიწერილ წერილს ასახელებს:

Printz Tamaras hat selbst der Koenigin geschrieben³.

ამაზე პრინცი თეიმურაზი დედოფალსა სწერს წერილს
პირადად.

ეს წერილი თვით მან ჩამოიტანა საქართველოდან დედოფლის მისართმევად. უფრო კვებით კი მოცემულია სურათი, როგორ წარსდგება ტყვე დედოფლის წინაშე დემეტრე და ქართველთაგან მისი აქამდე უნაბეობის მიზეზს უხსნის, მერმე დასძენს, რომ ახლა თვით რუსეთმა გაუწოდა მშველელის ხელი საქართველოს და ყოველივე ამისა და თეიმურაზის ღონისძიებათა შესახებ მსჯელობის დამადასტურებლად უმატებს:

*In dessen Koenigin nennt diese Schreiben an |
Das Pfand nicht faelscher Trew | das einig schicken kan
Eur nun gekroentet Sohn end Meurab...⁴*

პო, დედოფალო! ამასობაში, აი, ინებეთ ბარათი ესე,

¹ Catharina von Georgien, 23-14.

² იქვე 23-78.

³ იქვე 23-8.

⁴ იქვე 23-8.

საწინდრად წრფელი ერთგულებისა, რომელიც დაჰყვებოდა მას
მოვიძღვრებოდა მისი სიყვარულით
თქვენს შვედრსა ან გვირგვინდგმულსა და მოურავსა...

ამავე თვალსაზრისით საინტერესოა ელჩის მოქმედებაზე, მის მსჯელობაზე დაკვირვება მას შემდეგ, რაც დედოფლის დასჯა უკვე მოხდა და, ამრიგად, შაჰის მიერ ჩისთეის მიცემული დაპირება დარღვეულ იქნა. აქ ჩვენ გვეძლევა საშუალება გამოვარკვიოთ ელჩის ამ ქცევის, ე. ი. დედოფლის განთავისუფლებისათვის შაჰის წინაშე შემდგომლობის, მიმართება მის სახელმწიფოებრივ საქმიანობასთან, მის დიპლომატიურ მისიასთან. აქ ასეთი სურათი გვესახება: ელჩმა შეიტყო შაჰის ვერავული მოქმედების შესახებ. ამ ამბავმა იგი ფრიად დაამწუხრა, ამას ვარდა იგი შაჰის ასეთი საქციელით ძლიერ აღშფოთებულია. ამ საძაგელი მოქმედების გამო ელჩის გავლისთვის თავიდან ასაცილებლად, მისი გულის მოსაგებად, რომ ამას სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობის გართულება არ მოჰყვეს, შაჰ-აბასი ზინელ ხანის ხელით ელჩს რუსეთში უკან გამგზავრების წინ მართმევს ძვირფას საჩუქრებს. ბრახით ანთებულ ელჩს, რომელიც ტიჩანისაგან (მისი ამ უკანასკნელი მოქმედებიდან გამომდინარე) მხოლოდ ბოროტ საქმეს ელის, მოულოდნელად და შეტყობვად ეჩვენება ეს ქათინაური. ელჩი პრინციპულიად უარს ამბობს შაჰის საბოძვარის მიღებაზე და დასძენს:

*Ich wende schle mir allein mir diese zu beweisen
Die Czar so eubsig mich von Person hiss begehren!*

შე ის შეწყადა მხოლოდ და მხოლოდ, რომ ჩემთვის იგი უზრუნველყოთ, რისი მოთხოვნაც სპარსეთისაგან დაბეჯითებით ცარმა მიბრძანა.

ეს კი იმის დამადასტურებელია, რომ დედოფლის განთავისუფლებისათვის შუამდგომლობა თვით რუსთ ხელმწიფისგან ყოფილა სანქციონირებული და ნაბრძანები. კიდევ მეტი: ტრაგიკული კოლიზიის გადაწყვეტის შემდეგ, როდესაც საბოლოოდ დაიმსხვრა დედოფლის ოცნებები განთავისუფლებაზე და ელჩის ღონისძიებანიც ფუჭი აღმოჩნდნენ, ეს უკანასკნელი ყველას გასაგონად აღიარებს შაჰ-აბასის საიდუმლო მრჩეველის წინაშე თავისი მისიის ძირითად მოტივს და

¹ Katharina von Georgien, გვ. 81.

ეს აღიარება უკვე გარკვეულ მუქარას შეიცავს შაჰის ტრაქედიკოსებისა და დიდი ქვეყნის ინტერესთა უგულვებელყოფისას. ასე მიმართავს ზაინელ ხანს:

ამ ქალბატონის წამება ცხადყოფს, რომ ტირანია უსასტიკესი საჩუქრებითა, თხოვნით და სხვა რამ ღონისძიებით არ

დაოკდება;

მაშინ, როდესაც მე რუსეთს ახლა სპარსეთთან უნდა

ვაკავშირებდე

ნებასა გაძლევთ, რომ ჩემი სახით რუსეთის მეფეს თქვენ

ამცირებდეთ?

რაკი ამგვარად დაასვით დალი თქვენ ჩვენსა კავშირს

ამ ქალის მოკვლით,

რომლისთვის ზავი დადებულ იქნა, აწ შეთანხმება რა საქიროა¹.

დედანში უკანასკნელი სტრაქონი ასე იკითხება:

Um die man Frieden schloss, wozu versprechen sollt'.

სადაც რელატიური ნაცვალსახელი „die“ die Königin-ს ცვლის, დედოფლის პიროვნებას გულისხმობს. ამგვარად, გასაგები ხდება იმ მოლაპარაკების მიზანდასახულება, რომელსაც რუსეთის ელჩი სპარსეთში აწარმოებდა: ეს საქართველოს დედოფლის ყოველი მისი „დანაშაულის“ მიუხედავად სპარსეთის შაჰის საპყრობილიდან და განზრახული პარემიდან განთავისუფლება, სამშობლოში მისი დაბრუნება და კვლავ ტახტზე ასვლაში ხელის შეწყობა ყოფილია. ამ მოსაზრებას კიდევ მეტად ადასტურებს ელჩის მონოლოგი: ტრაგედის ფინალში, სადაც იგი ჩივის თავისი მისიის — თეიმურაზისადმი მიცემული სიტყვის, ვერ შესრულების გამო; შაჰისადმი თხოვნის აუჩქარებლად გადაცემაში, რომელმაც ვერაგი ტირანის ბოროტი ზრახვანი კიდევ მეტად ააფორიაქა, იგი ბრალს საკუთარ თავს სდებს.

ამრიგად, ზემომოყვანილი ადგილების ანალიზი საშუალებას ვუძლევს ვიფიქროთ, რომ გრაიფიუსის გაგების თანახმად რუსეთის ელჩის თუ არა ერთადერთი, მთავარ მისიას მაინც წარმოადგენდა საქართველოს დედოფლის განთავისუფლებისათვის შეამდგომლობა რუსეთის ძლიერი ხელშეწყობის სახელით. ასე, რომ რუსეთის ელჩის შაჰ-აბასის კარზე ყოფნა ქეთევან დედოფლის წამების დროს და

¹ *Catharina von Georgien*, გვ. 81.

დედოფლის სიციხეების უკანასკნელი სიმწარით საესე უდრებენს¹ და
 გასაჭირი, მისი დასჯა გრიფიუსს ორი ერთმანეთისაგანს დამოუკიდებელი
 დებელი ფაქტის შემთხვევით დამთხვევად კი არ აქვს წარმოდგე-
 ნილი, როგორც ამას ბურჟუაზიული ლიტერატურათმცოდნენი აღი-
 არებენ, არამედ მას ელჩის უმთავრეს მიზნად სწორედ ამ საქმის
 (დედოფლის განთავისუფლების) მოგვარება დაუსახავს. ამიტომაც
 პროკოფის და დემეტრეს დიალოგში იგი გვაცნობს ელჩის თეიმუ-
 რაზთან მოლაპარაკების შესახებ, შემდეგ კი მოცემულია საეციალურ
 აუდიენციაზე სპარსეთის შაჰთან დიპლომატიური საუბარი აღნიშ-
 ნული სათხოვარის შესახებ და მასთან დაკავშირებული მშვიდობი-
 ანობის, რუსეთ-სპარსეთის მეგობრული ურთიერთობის მოგვარე-
 ბაზე და, ბოლოს, როგორც კი ეს ღონისძიება უშედეგო აღმოჩნდა,
 გვიხატავს ელჩის გადაწყვეტილებას დაუყოვნებლივ დასტოვოს სპარ-
 სეთის შაჰის კარი და რუსეთში დაბრუნდეს იმ გადაწყვეტილებით,
 რომ სპარსეთის მზაკვარ ტირანთან რაიმე მოლაპარაკების წარმო-
 ება მეგობრულ კავშირზე ან საზავო პირობებზე ამოი და უიმედოა.
 ამგვარად, გრიფიუსის შეხედულება ელჩის ძირითადი მისიის
 შესახებ საესეებით გარკვეულად უნდა ჩაითვალოს.

დამაფიქრებელია აგრეთვე მეორე მოქმედების დასაწყისი, სადაც
 შაჰ-აბასი მოაგონებს ზაინელ ხანს, რომ მოცემულ ვითარებაში რუ-
 სეთშიც იწყო სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობაში თავისი სიტ-
 ყვის თქმა. შემდეგ იმართება მსჯელობა, რომლის დროსაც ზაინელ
 ხანი მოწონების გრძნობით თვალწინ უშლის შაჰს რუსეთის მთავ-
 რომის სპარსეთთან დაკავშირების და კეთილმეგობრობის განზრახვის
 სასურველ სურათს:

და ამგვარად ამ ერთი მხრიდან გვეჩვენა ზავი
 უზრუნველქმნილი².

იგი შაჰს დიდი მნიშვნელობის ფაქტად წარმოუდგენს რუსეთის
 ამ ნაბიჯს, რადგან ეს გააძლიერებს სპარსეთს თურქეთის წინააღ-
 მდეგ:

ის ვინაც მტერი იყო აქამდე, ზვეს მეგობართა რიგებში დგება³.

¹ Catharina von Georgien, გვ. 29.

² მოტანილია უკანასკნელი ავტორისეული გამოცემის მიხედვით (1963). პი-
 ლლ გამოცემაში კი ასე იყოთება: *best uns nunmehr als Freund die Hand*,
 გვ. 28; ეს შემდეგ ასე გაუსწორებია გრიფიუსს: *Der eine feind wird nun vor
 unsern freund erkant*, პალმისეული გამოცემის 182 გვ.

ეს ყოველივე ხდება ჯერ კიდევ მანამ, სანამ რუსეთის ელჩი თავის გამოსათხოვარ აუდიენციის დროს რუსეთის ხელმწიფეს თხოვნას გადასცემდეს შაჰს დედოფლის განთავისუფლებას. ზაინელ ხანმა არც შაჰის უცნაური სიყვარულის შესახებ იცის ჯერ რაიმე. მაგრამ მან უკვე იცის იმ მნიშვნელოვანი გარდატეხის შესახებ რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში, რომელიც სპარსეთს გაძლიერებას უკადის თურქეთთან ბრძოლაში. საიდან უნდა სკოდნოდათ ეს შაჰს და მის მრჩეველს, თუ არა რუსეთის ელჩის ნაამბობიდან! საფიქრებელია, რომ ამ მომენტისთვის გრიფიუსს ნაგულისხმები ჰქონია რუსეთის ელჩის წარდგინება სპარსეთის მმართველ წრეებში, რომელზედაც ზემოსწინებული სახელმწიფოებრივი ურთიერთობის შესახებ ითქმებოდა თუნდაც არაოფიციალურად. ისმება კითხვა, ხომ არ შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ სწორედ ეს პირველი, გრიფიუსის მიერ ნაგულისხმები წარდგინების დროს გამოთქმული სურვილი რუსეთ-სპარსეთის ურთიერთობის გაუმჯობესების შესახებ იყო სწორედ ელჩის ძირითადი მისია ისაქანს და არა გამოსათხოვარი აუდიენციის დროს წარმოთქმული თხოვნა დედოფლის განთავისუფლებაზე; ან და რატომ მაინცდამაინც გამოსათხოვარი აუდიენცია იქნა არჩეული ამ თხოვნის გამოსათქმელად და არა პირველი — ნაგულისხმები? აქ ჩვენ უნდა გამოვიდეთ იმ თვალსაზრისიდან, როგორ ჰქონდა ეს წარმოდგენილი გრიფიუსს დრამატული დაძაბულობის მოცემის მიზნით. აქ მას შეეძლო ზოგი გადახვევა დაეშვა საქმის რეალური არსისაგან. ეს მართლაც ასეა: ეკვი არ არის, რომ სინამდვილეში რუსეთის სპარსეთთან ურთიერთობის განმსაზღვრელი იდგა მაშინ თურქეთთან ბრძოლის უკეთ წარმოების მიზნით სპარსეთის მიმხრობა იყო. რუსეთს ყველაზე მეტად თავისი საქმე აწუხებდა და საქართველოს ინტერესებისთვის მხარის დაჭერა დიპლომატიურ სარბიელზე მის განსაზღვრულ პოლიტიკურ მიზნებს ემსახურებოდა. მაგრამ გრიფიუსმა აქ ისტორიული სინამდვილე შეაფერადა, რადგან იგი რუსეთის ხელისუფალთა ღონისძიებებს გავლენის სფეროს გადიდებისთვის უფრო ლოიალურად უყურებდა, ვიდრე ნერგებაშლილი შაჰის მტაცებლურ პოლიტიკას. მან სურათი ასე წარმოადგინა: ნაგულისხმებ პირველ წარდგინებაზე, რომელიც შეიძლება შაჰის წინაშე არ მომხდარიყო, წარმოთქმული უნდა ყოფილიყო რუსეთის ხელმწიფის სურვილი სპარსეთთან კეთილმეზობლური ურთიერთობის დამყარების შესახებ და ამით შეიქმნებოდა ხელსაყრელი ატმოსფერო.

რომ საბოლოოდ ელჩს გამოეცხადებინა რუსეთის მეფის უმთავრესი მოთხოვნა დედოფლის განთავისუფლების შესახებ. ამ შესახებ უნდა ვაერკვია, რამდენად კეთილი ზრახვები იყვნენ და შაჰს რუსეთის მოაზრობისადმი, ეს ერთგვარი გამოცდა იყო და ხელსაყრელი შემთხვევაც ორივე მხარისთვის, რომლის ხელიდან გაშვება, როგორც ტრაგედიის დასასრულს ჩანს, არც სპარსეთის გამჭირვალე ტირანს მოსწონდა. ამიტომაც იყო, რომ მან ზაინელ ხანის პირით დედოფლის სიცოცხლის სანაცვლოდ რუსეთის ელჩს რამდენიმე ათასი რუსი ტყვესა და ცოცხლად დარჩენილ თბილისელ ტუსაღთა განთავისუფლება აღუთქვა, ოღონდ გულიდან გადაეყარა მას შაჰის მიერ მიყენებული წყენა. ეს გულუხვად დაფრქვეული ქათინაურები კეთილგანწყობის გრძნობით აღსავეს სურვილების შესახებ, ეს თავშეუკავებელი ხოტბა, საზღვარსგადაცდენილი პირმოთხოვა ბაროკოს სტილის შალაღუარდოვანი სიტყვაშრობით და ეპიტეტების კორიანტელით შემკული დიპლომატიური რეგერანსი არის მხოლოდ, პენრიბ IV დროიდან ევროპის დიპლომატთა ურთიერთობაში უკვე მოდად შემოსული; ამგვარი კვალიფიკაცია აღნიშნული ფაქტისა სწორედ იმიტომ არის სამართლიანი, რომ ამ აღმტაც სიტყვებს ძმობის და მეგობრობის შესახებ ისეთი რეალური საფუძვლის მსგავსი რამ არსად უჩანს, რომელიც ამ „ახალი კავშირის“ დასაყრდენად გამოდგებოდა, რომლითაც „მკაცრი ზრდილობის ქვეყანა... მდიდარ სამხრეთს უკავშირდება“¹.

ყოველივე ამას ისიც შეიძლება დავამატოს, რომ ელჩი შაჰთან უკანასკნელი აუდიენციის დროს დაწვრილებით გადასცემს რუსეთის ხელშეწყობის შაჰისადმი კეთილ სურვილებს და იმედს შაჰის მხრივ სამაგიერო კეთილმეზობლობისა, რომელიც ამ ორ „დიდ ხალხს“ (*grasse Völker*)² მტრების ჯიბრზე გააერთიანებს, მათ აყვავებას ხელს შეუწყობს. ეს ყოველივე აქ გადმოცემულია ისეთი დაწვრილებით და დაწყობილად, ისე ლოგიკურად თანმიმდევრობითაა ელჩის თხოვნა დალაგებული, რომ მას აღნიშნულ საკითხებზე შაჰსთან უფრო პირველი საუბრის სახე აქვს და წინ მსგავსი მსჯელობა არ უნდა უსწრებდეს. ზაინელ ხანის მიერ წარმოთქმულ მსჯელობაში გადმოცემული ცნობები რუსეთის სპარსეთთან დამოკიდებულების ახალი სახის შესახებ წინასწარ არაოფიციალურ და

¹ *Catharina von Georgien*, გვ. 82.

² იქვე, გვ. 81.

არახუსტ ცნობებზე დამყარებული მოსაზრებანი უნდა იყოს პირად დად მრჩეველისა.

ამრიგად, მოხსნილად უნდა ჩაითვალოს ის მოსაზრებანი, რომლებიც მეორე მოქმედების დასაწყისში მოცემული მსჯელობა იძლეოდეს იმის მტკიცების საშუალებას, რომ დედოფლის განთავისუფლებისთვის შუამდგომლობა არ იქნას გაგებული როგორც ელჩის მთავარი მიზანი.

ყოველივე ზემოაღნიშნული გვაძლევს დამაჯერებელ საბუთს, რომ დავასვენათ: ელჩის მისიის ძირითად საკითხად გრიფიუსს ტრაგედიისაში საქართველოს დედოფლის განთავისუფლებისათვის შაჰ-აბასთან შუამდგომლობა დაუსაბავს და ამით კიდევ მეტად გაუმრავალფეროვნებია, გაურთულებია ტრაგედიის ძირითადი ინტრიგა. ამ მოტივის შეტანით დრამაში მოცემული კვანძის ვახსნას მეტი დამაჯერებელი საბუთი მოემატა: ელჩის საქმიანობით შაჰის მრისხანებას, რომელსაც საფუძვლად შეურაცხყოფილი პატივმოყვარეობა ჰქონდა ტყვე დედოფლის მიერ მისი გვირგვინის, ტახტის და ხელის უარყოფის გამო, დაემატა ახალი მიზეზი, რომელიც ინტიმურს გარდა აშკარა პოლიტიკურ ინტერესებსაც მოიცავს თავის ორბიტში. ეს კი აბასს საშიშროებას შეჩვენებულ მტაცებელი მხეცივით უფრო მეტად აღიზიანებს, ცოფს გერის და ადამიანის სისხლის წყურვილით ახელებს.

ელჩის მისიის გრიფიუსისეული გადმოცემით ტრაგედიამ უდავოდ მოიგო: შაჰის მოქმედება დამაჯერებლად მოტივირებული გახდა და ამასთანავე ტრაგიკული კოლიზია უფრო მძაფრი და ინტერესის დამძაბავი შეიქნა. ყოველივე ეს ელჩის ტიპის ტრაგედიისაში შემოტანის არსებით, კომპოზიციურ მნიშვნელობაზე ლაპარაკობს და ამით დასმული საკითხი და მისი გადაწყვეტა გრიფიუსის რეალისტური ჰერეტის უნარის ქონების დამადასტურებელია, რათაც იგი ბაროკოს პოეტთა პლედის ყველა წარმომადგენელზე მაღლა დგება.

კონსტანტინე მიქელია

დავით ლეონიძის ცხოვრება და შემოქმედება

ბ ი რ ა ზ ი ა

დავით ივანეს-ძე ლეონიძე, შვილისშვილი ერეკლე მეორის მსაჯულის სოლომონ ლეონიძისა, დაიბადა 1848 წელს სოფელ კაცხში (ყოფილი ქუთაისის გუბერნია, შორაპნის მაზრა).

როგორც ცნობილია, სოლომონ ლეონიძის მამა ანდრია თერგვაზ მეორის სასახლეში იყო აღზრდილი და ერეკლესთან დაახლოებული. საერთოდ ლეონიძეები კონდოლის (კახეთი) მცხოვრებნი იყვნენ.

ერეკლეს სიკვდილის შემდეგ სოლომონ მსაჯულის მოღვაწეობა დაიწყო იმერეთში, სოლომონ მეორის კარზე. იგი იმერეთში გადმოსულა 1801 წელს.

იმერეთის მეფემ სოლომონ ლეონიძეს მისცა რაჭაში მამული, ხოლო იმერეთში სოფელი კაცხი ციხითა და საკალმახე წყლით¹. ასე დამკვიდრდნენ იმერეთში ლეონიძეები.

სოლომონ მსაჯულს ჰყავდა ორი შვილი ივანე და ალექსანდრე. ივანე მამას თან ახლდა როგორც იმერეთში, ისე ახალციხეში. 1811 წელს, სოლომონის ახალციხეში გარდაცვალების შემდეგ, ივანე დაბრუნდა საქართველოში, დასახლდა სოფელ კაცხში და მოეყიდა ოჯახს. ცოლად შეირთო მამის ცნობილი თავადის, ივანე აბაშიძის ქალიშვილი თამარი.

მეორე შვილი ალექსანდრე უცოლშვილოდ გარდაიცვალა. 22 წლის ემაწვილი ტრაგიკულად დაიღუპა ჯირისის დროს.

სოლომონ მსაჯულის პირველ შვილს ივანეს, პოეტის მამას, ჰყავდა შვიდი შვილი.

1. ივანე — გარდაიცვალა მცირეწლოვანი; 2. სოლომონი — განათლებით იურისტი, ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკის გამგე-

¹ იხ. Акты, т. V, стр. 91.

ობის წევრი, გარდაიცვალა უკოლშვილო 1901 წელს. ქეთიანთა 3. ალექსანდრე — სამხედრო პირი, პოდპოლკოვნიკი, დაიბადა ბული იყო ქართლში (გორის ყოფ. მაზრა, სოფელი ოსიაური), თავად ილია ვეზირიშვილის ასულ ანასტასიაზე, გარდაიცვალა სოფელში 1916 წ.; 4. სიმონი — გარდაიცვალა პეტერბურგში კადეტთა კორპუსში სწავლის დროს კლეკით; 5. დავითი — პოეტი და დრამატურგი; 6. სოფიო — ცოლად ჰყავდა თავად წულუკიძეს სოფელ დედალაურში (ზონის რაიონი); 7. მარიამი — ცოლად ჰყავდა საჩხერეში თავად სიმონ წერეთელს.

დავით ლეონიძე, პოეტი და დრამატურგი, მეხუთე შვილი იყო ივანე ლეონიძისა. როდესაც დავით ლეონიძე 12 წლის გახდა, სასწავლებლად გაგზავნეს პეტერბურგს, სადაც იმ დროს სწავლობდნენ მისი ძმები: სოლომონი, ალექსანდრე და სიმონი. კადეტთა კორპუსის დამთავრების შემდეგ დავითი სწავლას აგრძელებს პეტერბურგის უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზე. ახალგაზრდა დავითი დიდი ინტერესით დაეწინაურება მეცნიერების სხვა-დასხვა დარგის შესწავლას, მაგრამ ჯანმრთელობამ არ მისცა კურსის დასრულების საშუალება და უნივერსიტეტი დამთავრებელი დაბრუნდა საქართველოში, დამკვიდრდა სოფელ კაცხში და მთელი სიცოცხლე იქ გაატარა. ოჯახს დაგვიანებით მოჰყიდა, 1900 წელს, 52 წლის ასაკში ცოლად შეირთო შვეიცარიიდან რუსეთში ჩამოსული, უცხოურ ენათა მასწავლებელი ქალი იზაბელა სიგვარტი — პარიზის კომუნის დამარცხების შემდეგ პარიზიდან გაქცეული და შვეიცარიაში დასახლებული ემილ სიგვარტის ქალიშვილი. ვათხოვების შემდეგ იზაბელა სიგვარტი მუდმივ საქართველოში ცხოვრობდა.

80-იან წლებში რუსეთიდან საქართველოში დაბრუნებული დავით ლეონიძე გაცხოველებით ჩაება ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივ საქმიანობაში. რუსეთის მოწინავე იდეებით შეიარაღებული ხელს უწყობს დროებით ვალდებული გლეხების განთავისუფლებას. განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს იგი საგანმანათლებლო საქმეს, მისი ინიციატივით კაცხში, ბოსლევსა და რგანში გაიხსნა სკოლები. იგი ხშირად იფარავდა რეაქციულ მოხელეთაგან მოწინავე ქართველ ინტელიგენციას, აერცვლებდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს და თვითონაც ათავსებდა კორესპონდენციებს პრესაში („დროება“, „ივერია“) სტაბილურად ფსევდონიმით: „დ — ლ“, „კაცხელი“ და „შემთხვევით კითხურელი“.

ამავე დროს დავით ლეონიძე ეწეოდა შემოქმედებით ზემოთაღნიშნულ წერდა დრამებს, პოემებს და ლირიკულ ლექსებს. აქვე თარგმანებით, მაგრამ იმდროინდელი ცენზურული პირობების გამო დავით ლეონიძის ნაწარმოებების ძალზე უმნიშვნელო ნაწილი დაიბეჭდა და რაც დაიბეჭდა, ისიც ფსევდონიმით.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ დავით ლეონიძის ნაწარმოებები ხელნაწერების სახით ვრცელდებოდა ხალხში. ამას ადასტურებს ამჟამად ჩვენ ხელთ არსებული ცნობილი ქართველი პოეტების ნაწარმოებთა ხელნაწერი კრებული¹, რომელშიც ილია ქავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, მამია გურიელის, დუტუ მეგრელის, გრ. ორბელიანის და სხვა პოეტების ლექსებთან ერთად მოთავსებულია დავით ლეონიძის ლექსებიც: „გნაზე ტპილად მძინარე“, „აგრე გრძნობით ნუ მიყურებ“, „საყვარლის ლოდინი“, „მძიმე უღელს სწევ, მშობელო“ და სხვა. ეს ფაქტი თავისთავად მეტყველებს დავით ლეონიძის ნაწარმოებთა პოპულარობის შესახებ.

როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, პოეტის ყველა ნაწარმოებს ჩვენამდე არ მოუღწევია. ნაწილი ავტორს 1905 წლის რევოლუციის დამარცხების შემდეგ სოფელ კაცხში ყაზახთა პირველი რაზმის შემოსევის დროს თვით დაუწვეავს. ამის შედეგად დაღუპულა ისტორიული დრამა „ეიკოლა სარალიძე“, რომელშიც იმერეთის მეფის სოლომონ მეორის მოღვაწეობის უკანასკნელი წლები ყოფილა ასახული და აგრეთვე ბევრი ლირიკული ლექსი. ამ შემთხვევის გამო პოეტი ერთ თვის ლექსში „ჩემი მუხა“ აღნიშნავს:

ერთი და ორი შაირი
მისთვის მე წამირთმევი,
გადარჩა, ცუცხლში არ დაეწვი,
თქვენთვის ძღვნად მომირთმევი.

პოეტის მოღვაწეობა მნიშვნელოვანია აგრეთვე ქართული თეატრის აღორძინების საქმეში. იგი განსაკუთრებით დიდ მეცენატობას უწევდა ქიათურის თეატრს და მოწაწილეობდა ქუთაისის თეატრის დასშიც. ამას ადასტურებს სურათი „დავით ლეონიძე ქაოლოლის როლში“.

¹ ეს ლექსთა კრებული მოგვარდა ქუთაისის ჰედინსტიტუტის ლექტორმა ალ. მიქელაძემ, რისთვისაც მადლობას ვთავსებ.

დავით ლეონიძე დიდი ყურადღებით ეკიდებოდა საქართველოს გმირული წარსულის მატერიალური და კულტურული მემკვიდრეების შესწავლისა და შეგროვების საქმეს. ამ მიზნით მან იმოგზაურა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და დიდძალი ისტორიული და ეთნოგრაფიული მასალა შეაგროვა. ჩაწერა აგრეთვე ხალხური ზეპირსიტყვიანობის ძეგრფასი ნიმუშები. უოველივე ეს მთლიანი კოლექციის სახით 1910-1912 წლებში მან გადასცა საქართველოს ეთნოგრაფიულ საზოგადოებას.

სახალხო განათლებისადმი განსაკუთრებული მზრუნველობისათვის, სახალხო მასწავლებელთა საკრებულო თათბირის წარდგინებით, დავით ლეონიძე დაჯილდოებული იქნა სტანისლავის მესამე ხარისხის ორდენით.

პოეტი და დრამატურგი დავით ივანეს-ძე ლეონიძე 1921 წელს გარდაიცვალა 75 წლის ასაკში. დასაფლავებულია სოფელ კაცხში, საგვარეულო ეკლესიის გალავანში.

დავით ლეონიძის პოეტური მემკვიდრეობა წარმოადგენს XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის კეთილშობილ ტრადიციათა გაგრძელებას.

პოეტის შვილის, სოლომონ (ბებე) ლეონიძის დახმარებით ჩვენ შევაგროვეთ 46 ლირიკული ლექსი, პოემა „ელიავა“ და ხუთმოქმედებიანი ისტორიული დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“ (ხელნაწერები).

ვფიქრობთ აღნიშნულ ნაწარმოებთა შესწავლას გარკვეული მნიშვნელობა ექნება ქართული ლიტერატურისა და კულტურის ისტორიისათვის.

დავით ლეონიძის შემოქმედება

ლირიკა

დავით ლეონიძე სხვადასხვა თანრის მწერალია. ლირიკულ ლექსებთან ერთად ყურადღებას იმატრობს მისი პოემა „ელიავა“ და ხუთმოქმედებიანი ისტორიული დრამა — „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“.

ტემატიკობის თვალსაზრისით დავით ლეონიძის ლირიკაში განსაკუთრებული ადგილი პატრიოტულ მოტივს ეკუთვნის. ამ საკითხში იგი ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის კეთილშობილური ტრადიციების გამგრძელებელია. სამშობლო, მსგავსად აკაკი წერეთლისა, მას სატრფოს სახით ჰყავს წარმოდგენილი:

არ გეტყვით მის ტკბილსა სახელს,
ჩემი სატრფო ვინ არის;
აგიწერთ ციურ სახეს,
თვით მიხვდებით, ვინ არის¹.

ერკონიძის
ბიბლიოთეკა

სამშობლო პოეტისათვის სათაყვანებელი საგანია, იგი ამ ქვეყნურ ნეტარებას სამშობლოს სწირავს და მისთვის ცეცხლის აღზე იწვის, როგორც ზეარაკი:

იგია რომ ყოველს წამს
მაზედ ვტირი და ვფიქრობ;
მისი ტრფობის ცეცხლი მწვავს,
ვერ ვინელებ, ვერ ვიჭრობ².

დავით ლეონიძის სათაყვანებელი რომ სამშობლოა, ეს კიდევ უფრო აშკარად ჩანს ლექსში „ჩემი სატრფო“. აქ პოეტი ამაყობს თავისი კვლუცი, აღმას-ზურმუხტით შემკული სატრფოს მშვე ნებით:

სატრფო ბუნებამ შემიმყო
ძვირფას თელებს მასალითა;
მორთო, მოქაზმა, ლამაზი,
აღმას-ზურმუხტით, ლალითა...
ორ ზღვას შუა ცხოვრობს ტურფა,
ზღვის ტალღები ფეხებსა ბანს,
მის შვენებას ცა დაძღერის,
მთა და ველი აძღვევენ ბანს³.

მსგავსად აკაკი წერეთლისა, დავით ლეონიძეს გულს უკლავს სატრფო — სამშობლოს უძღურება. ცარიზმის უღელქვეშ ქედმოხრილობა. როგორც აკაკი ამბობდა: „არ მომყდარა მხოლოდ სძინავს და ისევე გაიღვიძებო“. ასევე გაიძახის ოპტიმისტი პოეტი დავით ლეონიძე:

წამოდგება მედგრად, შკაცრად,
ქვეყნის გუთანს სხეებთან გასწევს;

¹ იხ. ლექსების კრებული (ხელნაწერი ფედანი ინახება ლეონიძეების ოჯახში, გადაღებული პირი ჩემთან. ნომერაცია ეტება ჩემთან არსებულ ხელნაწერს. კ. მ.), ლექსი „ის არის“, გვ. 46.

² იქვე, გვ. 47.

³ იქვე, გვ. 80.

ცხოვრებაში კვალს დააჩენს,
მომავლის აკვანს დააჩწევს¹.

ქართული
ბიბლიოთეკა

60-იანი წლების მწერალთა შემოქმედებაში ისტორიულ თემებს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. აკაკი და ილია აღიღებდნენ საქართველოს ისტორიულ წარსულს, საქართველოსათვის თავდადებულ ადამიანებს იმისათვის, რომ მათ სახელოვან შავალითზე აღზრდილიყო ჩვენი ქვეყნის მომავალი თაობა, რომ გარდასულ ვმირთა საშობლოსადმი სიყვარულის შავალითები ქვაკუთხედად დადებოდა ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის საქმეს. დავით ლეონიძეც ამ თვალსაზრისით აშუქებს საქართველოს სახელოვან ისტორიას. პოეტს იმედი აქვს, რომ ჩვენი ქვეყნის ბრწყინვალე წარსულის მოგონება მის თანამედროვეთა შორის კეთილშობილურ აზრებს წარმოშობს, მათ საქართველოს მომავალზედ დააფიქრებს:

იქნებ ამ რიგ მოგონებითა
საღმრთო გრძნობები შენს გულში აღსდგეს;
აწმყოს წარსულის შედარებითა
გულდამწვარს ცრემლი თვალთ გადმოგვარდეს...²

წარსულის იდეალიზაცია განსაკუთრებით ნათლად აქვს გამოხატული დავით ლეონიძეს ლექსში „ბუკი“. ამ ლექსში პოეტი უპირისპირებს საქართველოს წარსულსა და თანადროულობას. წარსული ჩვეულებრივად ბრწყინვალედ ესახება მას, ხოლო თანადროულობა დამდაბლებულად და დაცემულად:

მან მომაგონა ის დრო წარსული,
როს იმის ხმაზე აღიძვრებოდა
მთლად მთა და ბაჩი, ყოველი სული
ვისაც რომ მკლავი ემაგრებოდა³.

ეს იყო მხოლოდ წარსულში, ახლა კი „დიდი ხანია წივიდა ის დრო, ზღაპრად ვთვლით ეხლა იმ დროს ამბებსაც“. მაგრამ ოპტიმისტი პოეტი უიმედობაში არ ვარდება. იგი არ ვოდებს დაყარვულ

¹ ლექსების კრებული, გვ. 81.

² იქვე, გვ. 57.

³ იქვე, გვ. 67-68.

მედნიერებაზე. პოეტს მტკიცედ სწამს, რომ მალე აღმოჩნდება საქართველო, იგივე ბუკი დაიჭობებს ძველებურად და სახელოვანი ქართველი ხალხი კვლავ აღსდგება თავზედი მტრის შესამუსრავად:

მეგრამ ნუ ჰყარგავ, ბუკო, იმედსა!
გამოვიღვიძებთ, როცა იქნება...
შესძრავს ჩვეულებურ ვაკეს და მთებსა
შენი ძახილის კვლავ გაგონება!..

ჩავგებრავ სულსა ვაეკაცობისას,
აღგვინთებ ყველას ღვთიურს ცეცხლს გულში;
კვლავ დაგანახვებთ სიერს მტრებისას
და მით შენც გაგრეფთ ჩვენს სიხარულში!..¹

სახელოვან ისტორიულ პირთაგან განსაკუთრებული სიმპატიით იხსენიებს დავით ლეონიძე მეფე ერეკლეს და მის მსაჯულს სოლომონ ლეონიძეს. ერეკლეს აჩრდილი, როგორც ბრწყინვალე წარსულის შარავანდედი, ყოველთვის თვალწინ უდგას იმედის ნიშნად პატრიოტ პოეტს:

საიდან კასპი და შავი ზღვა ჩანს,
თვალაუწყდენელ ტიტველა მთაზედ,
შავით მოსილი ღრმა მოხუცი დგას,
მეფის გვირგვინი ადგია თავზედ!²

ეს არის სახელოვანი მეფე და სარდალი ერეკლე მეორე. ცარიზმის უღრელქვეშ დაბეჩავებული საქართველოს დანახვით გულმოკლული მეფე ასე წამოიძახებს:

მეგრამ ოპ, ღმერთო! რას ეხედავ ამას?!
სავლოვ ბედ ქვეშ მყოფს და მტრისგან ძღვეულს...

და ველარ გაუძლებს ქირნახული მეფე თავისი დაბეჩავებული ქვეყნის სურათის ცქერას:

შეხედა ქვეყნებს უკანასკნელად,
სად თვით უფლებდა მეფე ქებული;
შემდგომ აფრინდა ჰაერში ნელად
გულ-დატანჯული, დაღონებული...²

¹ ლექსების კრებული, გვ. 67-68.

² იქვე, გვ. 72.

ერეკლეს გვერდით პოეტი ყოველთვის დიდი სიყვარულით ტაგს უმწიველო ქართველ მოღვაწეს, საქართველოსათვის აღმდგენ ბულ ადამიანს, საკუთარ პაპას, სოლომონ ლეონიძეს. ამ თემას უძღვნა პოეტმა ხუთმოქმედებიანი დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“ (რომელსაც ქვემოთ განვიხილავთ), ხოლო ლირიკული ლექსებიდან კი — ლექსი „მოგონება“. ამ ლექსში პოეტი ასახავს სოლომონ ლეონიძის ბრძოლას ცარიზმის დამპყრობელური პოლიტიკის წინააღმდეგ და დასძენს:

მაგრამ ვერაფრის სიფლის დიდებით
ვერ შეურყია მტერმა მას გული
და უფრო მეტის თავგამოდებით
სიკვდილმდე შერჩა მამულს ერთგული!..¹

წინაპართა გმირობით აღფრთოვანებული პოეტი ცარიზმის უღელქვეშ მყოფთ საქართველოს გამარჯვების რწმენით ამხნეებს:

მოტყუებით მტერმა გძლია,
ჩემო აღმზრდელო კარგოვო;
ბევრ შავ დღისათვის გაგიძლია,
იმედი არ დაკარგოვო,
აღსდექ, ლომო, ნულარ გძინავს,
მძლავრი ტორები გამართე...²

ქართველი ხალხის სახელოვან ტრადიციას გამოხატავს პოეტი, როდესაც აღფრთოვანებული შესძახებს სამშობლოს:

შენთვის საომრად აღვსდგებით,
მოგწყავთ სისხლით არგ-მარცხს:
ან ყველა თავს დაგაკედებით,
ან მტერს გაუთხრით სამარცხს...³

აღსანიშნავია ისიც, რომ სამშობლოსათვის ამ სახელოვან ბრძოლაში პოეტს წინ მიუძღვის ვახტანგ გორგასლის, დავით აღმაშენებლისა და თამარის უძლიველი დროშა — მათი სახელოვანი აჩრდილები:

¹ ლექსების კრებული, გვ. 66.

² იქვე, გვ. 74.

³ იქვე, გვ. 77.

ვახტანგ, დავით და თამარის
ჩრდილი ომში წაგვიძღვება,
ერეკლეც ჩვენ თვალწინ არის,
მაშ წინ ვინლა დაგვიდგება...¹

დასასრულ, ასეთი პატრიოტული სიტყვებით მიმართავს პოეტი
სამშობლოს:

არ გაგწირავეთ, არ გიმტყუნებთ,
შენზე მტერს არ გაეახარებთ;
ჩვენს ვალს მტკიცედ შეგისრულებთ,
შენს ორგულს დღეს გაუმწარებთ¹.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს დავით ლეონიძის ლექსი
„ქრისტე აღსდგა“. მართალია, ეს ლექსი დათარიღებული არ არის,
მაგრამ შინაარსის მიხედვით იგი დაწერილი უნდა იყოს 1905 წლის
რევოლუციის პერიოდში.

ლექსში პოეტი ხედავს, რომ ქვეყნის მოეცილება მხსნელად რევო-
ლუციას, რომელსაც აღევგორიულად პოეტი ქრისტეს აღდგომის
უწოდებს:

ქრისტე აღსდგა, ჩვენი მხსნელი!
„ქეშმარიტად“, — სატრფომ-მითხრა,
ხარობს ზეცა...

პოეტი იმასაც ხედავს, თუ როგორ ცდილობენ ბნელი ძალები,
რომ ჩაკლან თავისუფლების აზრდილი, შეაჩერონ პროგრესული ძა-
ლები, მაგრამ დ. ლეონიძე იმედია:

მაგრამ ღმერთი შენსა სიკვდილს
სვავს და ყორნებს არ მოასწრებს;
ვისაც შენი სიკვდილი სურს
მერწმუნეთ, თვით წინ გაგასწრებს.

...რომ მზიარულმა გაეძახო:
სატრფო ჩემი აღზდგა ცქვიტად,
მთა და ბარში მომძახოს:
„ვხედავ აღზდგა ქეშმარიტად“...²

¹ ლექსების კრებული, გვ. 77.

² იქვე, გვ. 76.

პოეტი დარწმუნებულია, რომ მისი სატრფო — სამშობლო **გადავი** მარჯვებს, წამოდგება და ეს კი დავით ლეონიძისათვის **გადავი** ბედნიერების მომისწივებელია.

ამრიგად, როგორც აღნიშნულ ლექსთა ანალიზიდან დავინახეთ, დავით ლეონიძე სამშობლოსათვის თავდადებული, გამარჯვების შტაკაცა რწმენით აღფრთოვანებული, ფაქიზი გრძნობების მომღერალი მგოსანია. იგი ამ საკითხში 60-იანი წლების მოღვაწეთა სახელოვანი ტრადიციის გულწრფელი გამგრძელებელია.

სატრფიალო მოტივი

სატრფიალო ლირიკას ჭარბულ ლიტერატურაში დიდი ტრადიცია აქვს. იგი ძლიერ გამოსახვას ბესარიონ გაბაშვილის შემოქმედებაში პოულობს და განვითარების მაღალ საფეხურს ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანის პოეზიაში აღწევს.

60-იანი წლების მწერლობამაც საკმაო ხარკი გადაუხადა სიყვარულის საკითხს, მაგრამ იგი ეროვნული და სოციალური საკითხების ჩრდილში თითქმის მკრთალად გამოიყურება, რადგან შემოქმედებითი აქცენტი ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა ცხოვრების საკირბოროტო საკითხებზე გადაიტანეს. დავით ლეონიძე, ბუნებრივად, ამ საკითხშიც 60-იანი წლების მოღვაწეთა გზას უნდა გაყოლოდა. მართლაც, მთავარი საკითხი მის შემოქმედებაში ეროვნული ხასიათისაა, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანი ადგილი სატრფიალო ლირიკასაც უჭირავს; ჩვენ მიერ მიყვლეულ სულ ორმოცდაექვსი ლირიკული ლექსიდან 20-ზე მეტი სატრფიალო თემაზეა აგებული. სატრფიალო ხასიათის ლექსების სიმრავლე, სხვა ლექსებთან შედარებით, იმითაც უნდა აიხსნას, რომ როდესაც 1905 წელს, უაზახთა შიშით, დავით ლეონიძემ თავისი ნაწერები დაწვა, ცხადია, პოეტი დაწვავდა სოციალური და პოლიტიკური შინაარსის ლექსებს და არა სატრფიალოს. ამის გამო დღეს მის ნაკლულად მოღწეულ პოეზიაში სატრფიალო ლირიკა სჭარბობს.

დავით ლეონიძე აღფრთოვანებული უმღერის სიყვარულს. იგი იდამიანის მაღალ განცდათა ასახვის დახელოვნებული ოსტატია. ჩვენ გვახსოვს ალ. ჭავჭავაძის სიტყვები: „სიყვარულო, ძალსა შენსა ვინ არს, რომე არ ქმონებდეს, ვინ არს, რომე გულსა ტახტად, ოხვრას ხარკად არა გყვამდეს“. ასეთივე ძალისაა დავით ლეონიძის სიყვარულიც. პოეტის წარმოდგენით, სიყვარული ცხოვრების გზის მანათობელი ვარსკვლავია, სივოცხლის აზრისა და შინაარსის

მიმტეშია, და ამდენად იგი ადამიანის გამაკეთილშობილესებელია:
ამამალლებელია:

ბიბლიოთეკა

სიყვარულო, სიციცხლის გზა
შენის სხივით გვინათლდება,
შენით გული გვიბრწყინდება,
უშენობით გვიბნელდება.
რანაირად კაცს გამოცელი,
სიციცხლესა შეაყვარებ,
ლაზათს მისცემ, გაამშვენებ,
თავის თვალში ამამალლებ¹.

დავით ლეონიძის აზრით სიყვარული პოეტური, შთაგონების წყაროც არის, იგი აღატრთოვანებს შემოქმედს, მუშების ფრთებს შეასხამს და ზღვისა და ხმელეთის საოცარ სურათებს ანახებს:

შენის ეშხით მოშიარე შემოისხამს მუჯის ფრთებსა;
შემოიფრენს მთლად ზღვებს, მთებსა, მთელს ქვეყანას,
მთვარეს, მზესა.
ზამთარშია გაშლის ვარდებს, აყეფებს ბუღბუღებსა,
ცაში ბროლის კოშკს ააგებს, გარს მოასხამს ვარსკვლავებსა².

ამავე დროს სიყვარულის განცდა უძლეველია, განუსაზღვრელია. მის წინაშე ყველა ქედს იხრის, ყველა მის ემორჩილება: „შენგან მეფე მონის ეყმოს, შენგან ბრძენი ხელად რებდეს“, თუ ამას ამბობდა ალ. ქავჭავაძე. დავით ლეონიძეც სიბრძნესა და გონიერებას უძღურად სახავს ნიაღვარივით მოხეტიალი სიყვარულის ძალის წინაშე: „ბრძენიც შენი მოაშიყე თვის ოთახში ცრემლსა ღვრიდესო“³. სიყვარულის ძალას პოეტი უდიდეს გოლიათად გადაუქცევია: სატრფოსათვის იგი ურიცხვ ლაშქარს მარტო ერთი შეებმება, თავს შეაკლავს და მიჯნურს არავის დაანებებს:

მეფენი ქვეყნის ურიცხვი ჯარით
დაე, მოე-დნენ, რას დამაკლებენ?⁴
გავაოცებ მათ გულის სიმაგრით,
ჩემსა სატრფოსა ვერ წამართმევენ!

¹ ლექსების კრებული, გვ. 34-35.

² იქვე, გვ. 34-35.

³ იქვე, გვ. 34-35.

ისინი მთელის ამ ქვეყნის ძალით
ვერას შეგნებენ, არ შეშინია;
სატრფოს დაეტოვებ მხოლოდ სიკვდილით,
იგი ჩემია, იგი ჩემია¹.

ერკონულნი
ბიბლიოთეკა

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დავით ლეონიძის შემოქმედებაში სიყვარულმა ახლებური ინტერპრეტაცია ჰპოვა. მანამდე ქართულ ლიტერატურაში, მართალია, სიყვარულს ბევრი აღმერთებდა, ადამიანის არსებას, მის კეთსასა და გონებას სიყვარულს უმორჩილებდნენ, მაგრამ შორწმუნე მგოსნები მხოლოდ ამ ქვეყნად არსებულსა და წარმატებულს უმორჩილებდნენ მას. დავით ლეონიძემ კი სატრფო ქალის სიყვარული ზეციურ ღმერთთა სამყაროს დაუპირისპირა. თავის სატრფოს წინაშე ღმერთის ძლიერება ფეხქვეშ გათელა და ყოველივე ღვთიური და სათაყვანებელი თავის ნაზ ქალში დაინახა:

ვინ არის ღმერთი, ვერ ვიცი ნიშანს,
ღვთიური ძალი ჩემს ნაზ ქალშია;
მხოლოდ მას ვწირავ ჭება-დიდებას
მთელის ქვეყნისა შე სიერცხშია.

ზოგჯერ პოეტი უფრო შორს მიდის, იგი ღმერთებზე ამხედრებულა და სურს ციდან ძირს ჩამოყაროს ისინი და თავისი სატრფოს ფეხთა წინაშე მიწაზე დაანარცხოს.

არა ვარ მკვლედი, ბოროტებას ვგმობ,
მოყვრისთვის წყალში გადაეარდები,
მაგრამ იმას კი ვერვის დაეუთმობ,
მისთვის საბრძოლად ღმერთზე აღესდგები...

არ მაქვს კანონი, სარწმუნოება,
მაგრამ რომ სატრფო მე არ დაეკარგო,
მზათ ვარ წაგართვა მეფეთ მეფობა
და მასთან ღმერთიც ერთ ჩამოვაგდო...²

¹ ლექსების კრებული, გვ. 30-31.

² ეს ლექსი გადმოკეთებული უნდა იყოს რილვეის ლექსიდან „ის ჩემია, ის ჩემია“, რომელიც ადრევე გადმოკეთებული ჰქონდა მ. ვაჩივას.

არ არის ძალა დავით ლეონიძისათვის, რომელიც უკვე დაიწყო გზას შეუცვლის; არ არსებობს რაიმე ბედნიერება ამ ქვეყანაში, რომელიც შეიძლება პოეტმა სიყვარულს ანაცვალოს: არ არსებობს ისეთი სიმდიდრე, რომელშიაც ადამიანი სიყვარული გასცვალოს, სატრფოს თვალთა მხერა დაივიწყოს:

არ მინდა ქვეყნის დიდება,
არც მარგალიტი — ლაღები,
მეფედ ვგრძნობ თავს, თუ აღერსით
მიმხერენ შენი თვალები.
მეფეებს გაუწევ მტრობას.
ღეთის რისხვისაც გადავიტან,
მაგრამ შენსა გულცივობას
ვერ გავუძლებ, ვერ გადავიტან !

ამავე დროს დავით ლეონიძის სიყვარული უფრო ხორციელია. იგი უფრო ხორციელი ვნების მომღერალი მგოსანია. სიყვარულის ხორციელ მხარეს ეთაყვანება. ქალის გარეგნული სახე, მისი სარო ტანი, ბროლის მკერდი და გიშრის დაღაღები გაუხდია პოეტს სავედრებელ საგნად, ხოლო — სატრფოს სიღამაზეს მაშინ აქვს პოეტისათვის, მნიშვნელობა თუ იგი მუდამ მასთან არის, მასთან ახლოს ყოფნით ტკბება და მისი თანაგრძნობით ხორციელ სიამოვნებას გრძნობს.

ლხინი ტანჯვით მიმამჩნია,
თუ იქ არ ხარ, სხვის არ მიფენ
ვერვის ებედავ, ვერასა ვგრძნობ,
ფიქრით შენთან ვარ, თავს დავფრენ.
სადაც შენა ხარ, ის კუთხე,
ჩემთვის ედემი სრულია,
იქ ქირიც ლხინად მიმცავა,
სტკბება გული და სულია !

სატრფოსთან ახლოს ყოფნისა და ხორციელ ვნებას კიდევ უფრო მკვეთრად გამოხატავს პოეტი ლექსში „სიყვარული“:

მინდა მუდამ შენ გიყურო,
ერთ წამს თვალს არ ვაშორებდგე;

ქართული
ბიბლიოთეკა

მინდა მუდამ შენთან ვიყო
და მარად თავს გველებოდე,
შენს შუენიერს ციურს სახეს
მინდა თვალს არ ვაშორებდე,
შენის სიყვალუცის ცქერით
ჩემს სულს და გულს ვახარებდე.
მსურს შენი ბროლის თითები
ეხებოდნენ ჩემს ბაგესა,
რომ მით ტანჯვა შემიმცირდეს
და მივეცე სიამესა¹.

ან კიდევ

შენის სიშორით ცეცხლი მედება,
ჩემი ნუგეში მხოლოდ შენა ხარ,
სული და გული იქ დამიტკბება,
სადაც შენა ხარ, სადაც შენ ხარ...²

სიყვარულის ეშხით დამთვრალ პოეტს თავისი სატრფო განუ-
საზღვრელ ნეტარებად წარმოუდგენია: „ჩემთვის მთელისა ქვეყნის
სივრცეში სასიხარულო მხოლოდ შენა ხარ“.

თუგინდა გულში ტყვიაცა მომხედეს,
არის ჩავაგდებ, თუ შენ ჩემთან ხარ;
დაე, მე იქ სული ამომხედეს,
სადაც შენა ხარ, სადაც შენა ხარ³.

„სიყვარულო ძალსა შენსა ყოველი გრძნობს არსებს რაცაო“, —
იტყოდა ალ. ჭავჭავაძე. დავით ლეონიძის ვაგებითაც სიყვარული
ყოველგვარი არსებისათვის ანუ არსებულისათვის სასიცოცხლო მოვ-
ლენაა:

ვინ არ იცის სიყვარული
თვით ბუნების შნო არის;
უიმისოდ რაც არსებობს
ცოცხალიც მკვდარი არის.

ზოგჯერ პესიმისტურ მოტივზეა აწყობილნი დავით ლეონიძის
მაჯამური სატრფიალო ლექსები. სატრფოს ბილვა და მასთან ახლოს

¹ ლექსების კრებული. ლექსი „სიყვარული“, გვ. 28.

² იქვე. ლექსი „სადაც შენა ხარ“, გვ. 57-58.

ყოფნა მაშინ უხაროდა პოეტს, როდესაც სატრფო მისი ვიწრო გულში და თანამგრძობი იყო, მაგრამ ხშირად მის სატრფოს გაცდელი სურვილი შეიპყრობს, რაც გულზე ცეცხლმოდებულ მის მიჯნურს სიკვდილს ანატრებს და მწარე ცრემლებს აღერევენებს:

ოხ! ვიხილე ანგელოსის სადარი,
შენი მსგავსი ვერცინ ჰოვოს სადარი?!
მომიხიბლე მთლად გონება და გული
და ამით ვარ მუდამ ცეცხლით დაგული...
შენ გაღმერთებ, ქვეყნად მხოლოდ შენ ერთისა,
დავიფიწვე, უარი ვვაფი ღმერთსა,
უნუგეშო უათრეე ტანჯვის უღელსა,
ვით წყალობას ველი სიკვდილის დღესა,
არა მძინავს, ცრემლებს ვღვრი მთელი ღამე,
კენესის გული, აღარა მაჭვს სიამე;
სწანს ბედისგან მე ეს ასე მეწერა
შენ გემონო, გავხდე შენი მე წერა¹.

სიყვარულის შალმერთებელი პოეტი მაკდურმა სატრფომ უიშვდობის ბურუსში გააძვია: ღამაში ქალის სიტყვები უნდო აღმოჩნდა, ფიცი გატეხილი და გული გაიციეებული. სატრფოს გაუტანლობა დავით ლეონიძემ განზოგადებულის სახით წარმოადგინა და საერთოდ ქალი უნდო არსებად წარმოსახა:

მისი ფიცი დავიჯერე მზიბლავი,
მიუძღვენ მას სული, გული და თავი;
ქვეყნის მეფედ თავი ჩემი დავსახე;
...წყუულ იყოს ვინც ქალის ფიცს მიენდოს,
შეიყვაროს, ან იძმოს და ან იდოს,
თუ რამ მისი დავიჯეროს იწამოს, —
ვერ იხაროს, სიკვდილამდე იწამოს!!²

როგორც ვხედავთ, პოეტი სიყვარულით უკმაყოფილოა. ჩანს, მაკდურობისა და მოღალატობის მწარე ფიალა მანაც დასცალა. ამიტომია, რომ სათაყვანებელი საგანი მას უცებ სამუდამოდ დასაგმობ არსებად გადაექცა. ამიტომია საბოლოოდ გულგატეხილი პოეტი სატრფოს რომ ეუბნება:

¹ ლექსების კრებული, გვ. 73.

² იქვე, გვ. 75.

ერკონულნი
ბიბლიოთეკა

სირინოზის ხმით ნუ მიმღერ,
ვარდს და იას ნუ მპირღებო,
გამიმწარებ მე სიცოცხლეს,
შხამს შემასმევ, გაფრინდები,
...სიტყბო მისგან მე ვერ ვნახე,
მილაღატა, გამამწარა,
სიყმაწვილე მომიწამლა,
ცოცხალი მკვდარს დამადარა,
ერე ოცნებას აღარ ვმონებ,
მისი ცეცხლი ველარ დამწვავს,
გული ყინვად გადამექცა,
სიყვარული აღარა მწამს¹.

რამდენადაც ძლიერი იყო პოეტის სიყვარულით გატაცება, შეიძლება ითქვას, იმდენად ძლიერია მისი გმობაც. ჩვენ არ შეგვიძლია გამოვარკვიოთ სიყვარულისადმი პოეტის ასეთი ამხედრების მიზეზი. შესაძლებელია პირადმა მარცხმა მიიყვანა იგი ასეთ სასტიკ დასვენამდე, მაგრამ ისიც შეიძლება ითქვას, რომ როგორც არ უნდა იყოს დავით ლეონიძის ზოგიერთ ლექსში სიყვარულის გმობა, იგი მაინც დარჩება ქართულ ლიტერატურაში სიყვარულის მომღერალ პოეტად.

სოციალური მოტივი

დავით ლეონიძის შემოქმედება სოციალურ-პოლიტიკური მომენტთა დამახულობის პერიოდში განვითარდა და ეს მის პოეზიაში მკვეთრ გამოხატულებას პოულობს. პოეტი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს მშრომელი ხალხის დუხპირ ცხოვრებას და საზოგადოებაში გამეფებულ უსამართლობას. იგი უფრო კარგად იცნობს გლეხის ღმწეო ყოფას და ნათლად სახავს მისი ცხოვრების ცოცხალ სურათებს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა დ. ლეონიძის ლექსები „მეხრე“ და „მთხოვნელი“.

სოსიკა გლეხი თესავს ყანას, მზის სხივები აღმოაცენებს ჭირნახულს, გაზაფხულის მშვენიერება ატკბობს ლად ადამიანებს, მდიდრები მზიარულად ცხოვრობენ, ხოლო გლეხი სოსიკა დაღვრემილია, საზე ჩამოსტიარის. ის წელში გაუტეხია, ბატონის, მეფისა და საიყლესიო პირთა სამსახურს. მის თვალწარმტაც სამშობლოში სხივები

¹ ლექსების კრებული „ნუ მიყრებ“, გვ. 77.

მხაიარულობენ, სტკებებიან მშვენიერი ბუნებით, იგი კი ამ ნეტარებაში მოკლებულია, მის სამშობლო უყვარს, მაგრამ სამშობლოში ვერ კიდევ დედინაცვალა. პოეტის აზრით, სამშობლოში ბედნიერებას მხოლოდ გაბატონებული საზოგადოება პოულობს და არა მშრომელი ხალხი.

მაგრამ მეხრეს ვულს, ბატონო ჩემო,
სხვა რამ ფიქრები ძნელად შორდება,
მისაც ხომ უნდა იგრძნოს, ივემოს
სამშობლოს სითბო, თვისი უფლება.

იციტ ცხოვრება მეხრის ძნელია,
მოგვხსენებათ ბედი რას აძლევს,
მეფის სამსახურს, ბატონის ხლებას,
მღვდლისა დრამის ფულს ვერ უძლებს ყველას.

მეხრესაც უყვარს სამშობლო თვისი,
მისაც აქვს ფიქრი, გრძნობა, გონება,
მაგრამ ვერ მისთვის შორს არის, ვატყობ,
მუნ სანატრელი თავისუფლება¹.

ლექსში „მთხოვნელი“ დავით ლეონიძე ვრცლად ისახავს გლეხობის ცხოვრების ბნელ სურათებს. აქ წარმოდგენილია გლეხის ოჯახის გამანადგურებელი მიზეზები: სხვადასხვაგვარი გადასახადები, მთავრობის მოხელეთაგან შევიწროება და კიდევ ბევრი რამ:

გვთხოვენ ყოველგვარ გადასახადსა,
ლუკმას მართმევენ, არ მიბრალეზენ,
და მიმატებენ დარღზე სხვა დარდასა,
მოკლე საცოცხლეს მით მიმწარებენ².

ამას ემატება სხვა უბედური შემთხვევებიც: ავადმყოფობა, სიკვდილიანობა და სხვ. ყოველივე ამის შემდეგ უილაჯოდ დარჩენილი გლეხი, სხვა დროს ამაყი და გამრჯე, იძულებული ხდება ხელში მთხოვრის ჯობი დაიკაოს და კარდაკარ იხეტიალოს. ხშირად მთხოვარა გლეხი მდიდრის კარს მიადგება, მოწყალეობას ითხოვს და იმისათვის, რომ მდიდრის გული მოიგოს, მისი ცხენის მტკრიან ფე-

¹ ლექსების კრებული, № 26.

² იქვე, გვ. 40.

ხებს კოცნის. მაგრამ მდიდარი საბრალოს არ განიკითხავს,
 არ შეხედავს და ამაყად განაგრძობს თავის გზას:

ტყვილა დაეარდა მის წინ მუხლმოყრით,
 მწველი ვედრება არ მოუსმინა;
 თვალი მოაეღო ერთი კი წეროპით,
 ცხენით გაქუსლა, წინ გაურბინა...

დიდბანს აღევნა მთხოვნელმა თვალი,
 წამოდგა ფეხზე, თავს აქნევს ოხვრით,
 გამოტრიალდა შემდგომ საწყალი,
 ისევ დაადგა გზას თვისი ჯობით¹.

დავით ლეონიძის ნაწარმოებთა დაწვის გამო, მის ნაწერებში ასეთი შინაარსის ლექსები რაოდენობით ცოტაა, მაგრამ აქ მოტანილი მაგალითებიც საკმაოდ ამტკიცებენ პოეტის გულისხმიერ და მოკიდებულებას მშრომელი გლეხობისადმი. იგი სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ მებრძოლი პოეტია.

პოემა „ელიავა“

დ. ლეონიძის ნაწარმოებთა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს პოემა „ელიავას“. იგი ისტორიულ ქარგზე ვითარდება. შინაარსეულად პოემა გამოხატავს საქართველოდან თურქეთში გაქცეული სოლომონ მეორისა და მის მზღებელ ქართველ ემიგრანტთა ტრაპიზონში ცხოვრების ეპიზოდს.

მოკლე შინაარსი ასეთია: ერთ დღეს ტრაპიზონის ფაშა საჭიდაო მოედანზე სამ უძლიერეს ფალავანს გამოიყვანს და შეჯიბრებაში ქართველებს გამოიწვევს. თათრის ფალავნები იხმობენ მოწინააღმდეგეს, მაგრამ ქართველებიდან მსურველი არსაიდან ჩნდება. მეფე სოლომონი ნატრულობს იმერეთში განთქმულ ფალავანს და თუნა გოცირიძეს, მაგრამ თურქეთში იგი თან არ ახლავს.

ბოლოს მეფე პკითხავს ქართველებს, ვის შეუძლია თათრებთან შებმაო და ყველანი ერთხმად მიუთითებენ ახალგაზრდა ელიავაზე.

ელიავა მეფეს ახლდა,
 ოცდა ხუთი წლის უმაწვილი,
 ტანად სარო და პირად მზე,
 ბეჭებ ფართო და წელ წვრილი.

¹ ლექსების კრებული, გვ. 41.

ბრძოლებში განთქმული ახალგაზრდა ელიაეა მეფის მდივანს მიიღებს, რიგრიგობით შეგებდება ფაშას ფალაენებს შეტაკებისთანავე სამივე მათგანს სასტიკად დაამარცხებს. თათრები დაღონდებიან, ქართველები კი ზეიმობენ გამარჯვებას (პირველი კარი).

გამარჯვებულ ქართველებს ნადიმი აქვთ. მეფე სოლომონი ელიაეას თავის ხმლით აჯილდოებს. ამ დროს მეფეს წიგნი მოსდის ფაშასაგან. იგი ახლა ითხოვს ელიაეას შეშმას სხვა ფალაენთან. ქართველები ლეზულობენ გამოწვევას.

საჭიდაო მოედანზე დგას ფალაენი — ახალგაზრდა თათარი.

უწერო და პირტიტველა
მოკასკასე ვარსკვლავს ჰგავდა
და თვისი მშვენიერებით
სავსე მთვარეს დაჩრდილავდა.

ელიაეა და თათარი დიდხანს კიდაობენ და ვერ სძლევენ ერთმანეთს. ბოლოს თათარი იძულებული ხდება კიდაობა მეორე დღისათვის გადადოს. ელიაეა დათანხმდება. იგი გრძნობს, რომ ეს უკანასკნელი ფალაენი მეტად ძლიერია, ეცხვება მისი წაქცევა (მეორე კარი).

იმავე დღეს ელიაეას ერთი ლამაზი ქალი იბარებს თავის სასახლეში. ელიაეაც ესტუმრება დანიშნულ დროს, თუმცა ეჭვი არ ასვენებს, ლალატის ეშინია. ქალი ალერსით შეხედება ქართველ ახოვან ვაჟაკს, პატივისცემით მიიღებს და ბოლოს გაუშვლავნებს საიდუმლოებას:

გეტყვი ვინა ვარ, ჰაბუკო
და ამით არ გაკვირდო;
მე ვარ იგი ფალაენი
დღეს რომ სამჯერ გეჭიდო.

თანაც დასძენს: მომეწონე ვაჟაკი და საჯაროდ სირცხვილი არ გაქამე, თორემ მოედანზე პირველ შეშმაზე წაგაქცევდიო. და ეს სიტყვები რომ ელიაეასათვის დამაჯერებელი ყოფილიყო, ამ უცნობმა ქალმა ელიაეა სკამით ცალი ხელით ასწია და დარბაზი შემოატარა.

ყმაწვილით მოხიბლული ქალი შემდეგი დღისათვის იბარებს ელიაეას საჭიდაოდ მოედანზე და თანაც ჰპირდება, რომ თვით წაიჭყვევად და ქართველს დიდ სახელს მოუპოვებს. მაგრამ ამას ელიაეა

იუკადრისებს, შეურაცხყოფად მიიღებს. მაშინ ქალი ქიდეჭიჭი დღეს ავადმყოფობას მოიმიზეზებს და ამ გზით ელიაევს სჯობს. ცხვენას ააცდენს. დრო გადის, ქალსა და ვაჟს შეუყვარდებათ ერთმანეთი, მაგრამ სარწმუნოება მათ ნებას არ აძლევს შეუღლებიას.

მაგრამ ის ვერ მოიფიქრეს
არ აძლევდა რჯული ნებას:
ქალი მაჰმადს არ დათმობდა,
ელიავა — სახარებას.

მალე შეფე სოლომონი ვარდაიკელება. ქართველები დიდი პატივისცემით დაასაფლავებენ მრავალქირგადახდილ შეფეს და საქართველოში დაბრუნდებიან. ელიავა კი რჩება უცხოეთში.

ბოლოს თათრის ქალს მიჯნურობის ნაყოფი გამოაჩნდება. აშბავს ხონთქარს მოახსენებენ. განარისხებული მბრძანებელი ავალებს ელიაევს ან მაჰმადის რჯული მიიღოს და ქალი შეირთოს ცოლად, ან თავი გასწიროს სასიკვდილოდ.

თუ არა და გაიური
არ არის შესაბრალო,
გიბრძანებთ დაუყონებლივ
გააგდებიანთ თავიო.

პატრიოტი ქართველი სიკვდილს არჩევს და სამშობლოსა და სარწმუნოებას არ უღალატებს. იგი თავისი ხალხის ინტერესებს შესწირავს სატრფოს სიყვარულსა და საკუთარ სიცოცხლესაც. ხონთქარი განკარგულებას ვასცემს, რომ ელიაევს თავი მოჰყვეთონ. სიკვდილის წინ პატრიოტი ქართველი მოითხოვს სოლომონ შეფის გვერდით დასაფლავებას. ამ თხოვნას შეუსრულებენ:

თავი მოსკრეს ელიაევს,
დაუბნელდა მზე და მთვარე,
სოლომონ შეფის მახლობლად
გაუთხარეს მას სამარე.

მაგრამ გულწრფელმა სიყვარულმა თავისი გაიტანა. მეორე დღეს ელიაევს საფლავზე ნახეს ის ქალი ყელგამოჭრილი. ვაჟის სიყვარულით გატაცებული ქალი სატრფოს საფლავზე თავს იკლავს (მესამე კარი). ასეთია პოემის შინაარსი. სიუჟეტი საინტერესოდ არის მო-

ფიქრებული. ავტორი მიზნად ისახავს გვაჩვენოს რაინდული სულით
 ამბულებული ქართველი, რომელმაც პირადი ცხოვრება და ნაწი-
 რება თავისი ქვეყნის ინტერესებს ანაცვალა და ამავე დროს გვა-
 გრძნობინოს სიყვარულის მაგიერი ძალა.

დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“

ისტორიული დრამის საკითხი ჯერ კიდევ არ არის შესწავლილი
 ქართულ ლიტერატურაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ XIX საუკუნის
 მწერლობაში წარსულის თემატიკა ვრცლად არის წარმოდგენილი,
 მაგრამ ისტორიულ თემაზე აგებული დრამატიულ ნაწარმოებთა
 რაოდენობა მაინც ცოტაა. ეს დრამატიული ეპიკის სირთულით
 იხსნება.

XIX საუკუნის ქართულ დრამატულ ნაწარმოებთა რიცხვს მიე-
 კუთვნება ისტორიულ სიუჟეტზე აგებული დ. ლეონიძის დრამა
 „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“. ეს ნაწარმოები, როგორც
 თვით ავტორი აღნიშნავს, დაწერილია 1884 წელს და მასში ასა-
 ხულია XIX საუკუნის დასაწყისის დასავლეთ საქართველოს ისტო-
 რიული ამბები.

როგორც თვით ნაწარმოების სახელწოდებიდან ჩანს, დრამის
 მთავარ ფიგურას წარმოადგენს იმერთა მეფე სოლომონ მეორე.
 გარდა სოლომონისა, მთავარი მოქმედი პირებია: თავის დროის
 დიდი ქართველი პატრიოტი, დრამის ავტორის დავით ლეონიძის
 პაპა — მსაჯული სოლომონ ლეონიძე, საბლთუბუცესი ზურაბ წერე-
 თელი, სარდლები: სეხნია წულუკიძე და დავით აგიაშვილი; მეფის
 კარზე გაულენიანი თავადები: ზუტუ მიქელაძე, ლევან აბაშიძე,
 გრიგოლ წერეთელი (შვილი ზურაბ წერეთლისა), ივანე ლეონიძე
 (შვილი სოლომონ მსაჯულისა და მამა დრამის ავტორისა) და სხვა.

ქალთაგან ყურადღებას იპყრობენ: მარიამ დედოფალი — სოლო-
 მონ მეფის ცოლი; დარეჯან ბატონიშვილი, — მეფის ბიძაშვილი — სო-
 ლომონ მსაჯულის საცოლე; მზეხათუნ ბატონიშვილი, — მეფის ძმის-
 წული (ზურაბის შვილის სიმონის ცოლი) და სხვა.

დ რ ა მ ი ს ი დ ე ა

დრამაში „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“ პირველი მოქმე-
 დების დასაწყისიდან უკანასკნელ სტრიქონამდე წარმოდგენილია
 დამაბული ბრძოლა ორ მოწინააღმდეგე იდეას შორის. ეს არის
 ცარიზმის დაპყრობითი პოლიტიკა და ქართველ მამულიშვილთა

პატრიოტიზმი. ერთი მხრივ დგანან ცარიზმის მოპოლა მსახურების მთავარმართებლები: ციციშვილი, გუდოვიჩი, ტოტალიტარისკი და გაიძვერა ქართველი თავადი ზურაბ წერეთელი. მეორე მხარეზეა სახელოვანი პატრიოტი სოლომონ მსაჯული თავისი თანამებრძოლებით, ხოლო მათ შორის მერყეობს უნებისყოფო მეფე სოლომონ მეორე.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სოლომონ მსაჯული ერეკლეს სიკვდილის შემდეგ იმერეთში აგრძელებს მოღვაწეობას. მან იმერეთის სამეფო კარზე პირველი დღიდანვე სოლომონ მეფისა და იმერეთის გავლენიან პირთა დიდძალდობა და სიმპათია დაიმსახურა. სოლომონ მეფე არც ერთ საკითხს არ გადაწყვეტდა სოლომონ მსაჯულის დასტურის გარეშე. ამან ზურაბ წერეთელში მსაჯულის მიმართ შური აღძრა. დრამის სიუჟეტის მიხედვით, ზურაბ წერეთელი ყოველგვარ საშუალებას მიმართავს, რათა მეფისა და სასახლის კაცთა წინაშე დასცეს მსაჯულის ავტორიტეტი.

ამ მიზნის მისაღწევად ზურაბ წერეთელი იყენებს ყოველგვარ სიყალბესა და არ ერიდება უღაბაშაულო ადამიანის სიკვდილსაც კი. აღსანიშნავია ისიც, რომ ზურაბ წერეთელი მეფესაც ღალატობს და მსაჯულსაც, რადგან იმერეთის ტახტს იგი თვით ეთამაშება. დრამის პირველ მოქმედებაშივე ზურაბ წერეთელი ილაშქრებს სოლომონ მსაჯულის წინააღმდეგ.

ზურაბი „...ან იმ დალოცვილ მეფეს როგორ ეკადრება ეს?! ჩვენ დაგვიშორა და მსაჯულს ჩაუგდო თავი ხელშიდ. მის უკითხვად ლუკმას პირში არ ჩაიდებს. მთელი იმერეთი გაკვირვებულია. ნეტავი მაინც ჩვენი ნახევარი ან სამსახური და ან ერთგულება მიუძღოდეს მეფესთან“¹.

მამის კვლობაზე მსუგელობს ზურაბის შვილი გრიგოლი:

„მთელს იმერეთის დიდკაცობას ის ერთი კაცი ამჯობინა და რა გაეწყობა! შადლობა იმერეთს ქონდეს. ვნახავთ იმასაც, თუ მარტო ის ყველას მაგიფრობას უზამს...“¹

დრამის მიხედვით გაიძვერა ზურაბ წერეთელი ქმნის ყალბ დოკუმენტს, რომელსაც უგზავნის მთავარმართებელ ციციშვილს. დოკუმენტის შინაარსი ასეთია: სოლომონ მეფე სულთანს სწერს, რომ იგი წინააღმდეგია იმერეთის რუსეთთან შეერთების. ელჩი

¹ იმ. დრამა (ავტორგრაფი ინახება ჩემთან, ასევე ერთი ვგზემზღარი დაცულია ლეონიძეების ოჯახში. კ. მ.), გვ. 12.

პეტერბურგში რუსების მოსატყუებლად ვაგზავნი და სანქციონირებ. ამ გადაწყვეტილი აქვს იმერეთი ოსმალეთს შეუერთოს. ამ ყალბმა დოკუმენტმა ციციშვილი სასტიკად განარისხა. მან საქმის ვითარება იმპერატორს აცნობა და ამის გამო პეტერბურგში სოლომონ მსაჯულის დიპლომატიური მისია მარცხით დამთავრდა, ხოლო ვაიძვერა ზურაბ წერეთელი მთავარმართებელმა ძვირფასი სანუქრებიტა და ფულით დააჯილდოვა.

მაგრამ ვაუშიძლარი ზურაბი მინც საყვედურს გამოთქვამს. იმ რას ამბობს იგი: „როგორ წერილწერილად მიგზავნიან, არ იქნა ერთბაშად, ბლომად არ გამომიგზავნეს. სულ მაშინდელსავით მაირდებიან, როდესაც... მაგრამ ეს ასე ადვილი და მალე მოსახერხებელი საქმე არ არის...“¹

ზურაბ წერეთელმა ამ საქმის გამო, საჩუქრებთან ერთად, ასეთი ბარათი მიიღო ციციშვილისაგან:

„თქვენო ბრწყინვალეზავ, თავადო ზურაბ! თქვენი წერილი და მასთან შეფისაგან სულთანთან მიწერილი წიგნი ვადმომცა თქვენმა აზნაურმა, ძლიერ კარგი ჰქენით, რომ ეს შეფის წიგნი დაიჭირეთ და მით ღროზე გაგვაგებინეთ შეფის განზრახვა. ეცადეთ ეგრეთი ფიქრი მოაშლევინოთ შეფეს და ოსმალოსათვის არ მიაყვინოთ იმერეთი, როგორ ვერ დაითანხმეთ აქამდე შეფე, რომ იმერეთში ჩვენი ჯარი შემოგვეყვანა!“. აქამდე მიზეზით სდებდით: „სოლომონ ლეონიძე მიშლის ხელსო“. ეს შეიძლება თუ არის, რაც სოლომონ მსაჯული — (თეირანში) პეტერბურგში? იმუფება ელნად, მაშასადამე, ეხლა ხელი გახსნილი უნდა გქონდეთ. ფულებიც, რაც ითხოვეთ ზოგიერთი პირების მოსასყიდლად, მაშინვე გამოგიგზავნეთ და მიცვირს როგორ ვერ დააბოლავეთ აქამდე საქმე?!. თუ ამ საქმეს მოგვიხერხებთ, ას თუმანს მიიღებთ. ესეც იტყოდეთ, რომ მარტო ამისაც არ გაქმარებთ და ყოველთვის თქვენი პატივისმცემელი და

¹ იმ. დრამა, გვ. 5.

² ავტორის პირვანდელ ტექსტში შეფის ცენზურის შიშით გველგან ნაშპარი აქვს შეცვლილი სახელები. მაგალითად, პეტერბურგის ნაცელად — თეირანი, მთავარმართებელის ნაცელად — აზიზხანი, იმპერატორის ნაცელად — ყვინი, რუსეთისა და რუსების ნაცელად — სპარსეთი და სპარსელები, ხოლო აღმად რვეილფციის შემდგომ, იგივე ტექსტში ავტორის შეცვლილი სახელები გადაფშლია და ზეფე ნამდვილი სახელწოდება მიუწერია. ჩვენ ეტოვებთ ფრანბილებში შეცვლილ სახელებს, ხოლო ფრანბილის გარეთ აღნიშნული იქნება გასწორებული, ნამდვილი სახელწოდება.

მოწყალე იქნება (ყვინი) იმპერატორი. ამ მოკლე დროში მკვდრები ელჩს გამოვგზავნი და იმედია დაეხმარებით, რომ შეიძლება რასაც რასაც ზევით ვწერთ და რასაც ის კიდევ პირადათ გადმოგცემსთ. დავეთვები სრულის იმედით თქვენს ერთგულებაზე მარად თქვენი პატივისცემის მსურველი (ყვინის მონა და საქართველოს გამგე აზიზხანი) რუსეთის იმპერატორის მონა და კავკასიის მთავარმართებელი¹.

ამ წერილიდან აშკარად ჩანს ცარიზმის დაპყრობითი პოლიტიკის თავისებურება, რომ იმპერატორი და მთავარმართებელი პირდაპირი, აშკარა ბრძოლის ნაცვლად ცდილობდნენ აღგილობრივი მოსახლეობის მოტყუებითა და მოსყიდვით დაპყრობას. ამ დროს აღმოსავლეთ ქვეყნებთან ურთიერთობის საკითხი მეტად მწვავედ იდგა ცარიზმის წინაშე. ამის გამო ციციშვილს განზრახვა ჰქონდა ყალბი დაპლომატიით იმერეთიც უბრძოლველად ჩაეგდო ხელში. ამ მოტყუებითი პოლიტიკის განხორციელებაში ციციშვილს ხელს უწყობდა ზურაბ წერეთელი.

მთავარმართებელი ციციშვილი ცდილობდა ესარგებლა ლეონიძის პეტერბურგში ყოფნით და სოლომონ მეფე დაემორჩილებინა ზურაბის დახმარებით. დრამის მიხედვით ციციშვილის ელჩი ასეთ მოთხოვნებს წაუყენებს მეფეს:

„პირველი, თუ საჭიროება მოითხოვს, ჩვენს ჯარს გზა არ დაეშალოს და გახსნილი ჰქონდეს თქვენს სამეფოშიდ; მეორე, რომ მოულოდნელად მტერი თავს არ დაგესხათ, რამდენიმე ჩვენი ჯარი ებლაგე უნდა შემოგვაყვანინოთ იმერეთშიდ და ნიადაგ აქ უნდა იქნეს და მესამეც, რომ ჩვენს რაღატაში არ გაეროთ და თუ ვინმესთან ომი გვექნეს, მტრის მხარე არ დაიკაოთ და ჩვენ დაგვეხმაროთ ყოველივე ამაზე ფიცით უნდა გეარწმუნოთ“².

ელჩის მატყუარა სიტყვები შეუმჩნეველად არ დარჩა ქართველ პატრიოტებს. მართალია, სოლომონ მსაჯულის იმერეთში არყოფნით ზურაბ წერეთელმა ზოგიერთი თავადი გადაიბირა და მსაჯულის მოწინააღმდეგეთა წრე გაზარდა, მაგრამ ბრძოლის გადამწყვეტ მომენტში სოლომონი ისევ ქუთაისში აღმოჩნდა და იმჯერად ელჩისა და ზურაბის დიპლომატია სასტიკად დამარცხდა. განრისხებულმა სოლომონ მსაჯულმა ელჩს პირობის ქალაქი თავზე დაახია.

¹ იხ. დრამა, გვ. 7, 8.

² იქვე, გვ. 25.

გაიძვერა ზურაბ წერეთელი მაინც არ ცხრება, იგი კვლავ დაიწყო თავის ბოროტების ქსელს. პირველყოფლისა, მან მიზნად დაიწინა დარეჯანისა და სოლომონ ლეონიძის მომავალი ქორწინების ჩაშლა, რადგან, თუ მსაჯული სოლომონ მეფის ბიძაშვილს დარეჯანს შეერთავდა ცოლად, მაშინ სოლომონის გავლენა კიდევ უფრო გაიზრდებოდა იმერეთის სამეფო კარზე. მაგრამ რადგან ამ მისთვის საბედისწერო ქორწინების ჩაშლა ზურაბმა ვერ შესძლო, მაშინ თავისი შეიღწა გრიგოლს უდანაშაულო დარეჯანი მოაკვლევინა და ამით სოლომონ მსაჯულს ორღესული მახვილი ჩასცა გულში.

მსაჯულის საცოლვე დარეჯანი კარგად ზედავს, რომ ზურაბის გავლენა თანდათან იზრდება და ლეონიძის ფეხქვეშ წიადაგი ირყევა, რაც იმერეთის სამეფოს დაცემას აქარებს. ამიტომ მომავლადი დარეჯანი ასეთი ხეწნით მიმართავს მეფეს:

„თუ გიყვარდი და კეთილი გსურდა ჩემთვის, სოლომონ მსაჯული გიყვარდეს! დაუჯერე რაც გირჩიოს და ნურავის გაუგონებ მასზედ ცუდ სიტყვას. თუ ეგ დაიშორე და მაგის არჩევანზედ არ იარე, დაღუბავ შენ თავსაც და მთელს იმერეთსაც. გაფიცებ ამისრულე ეს უკანასკნელი ჩემი თხოვნა“¹.

დარეჯანის სიკვდილის შემდეგ სუსტი ნებისყოფის მეფე სოლომონი მალე დაიყოლიეს ზურაბმა და მთავარმართებლის ფულით მოსყიდულმა თავადებმა. სოლომონ მსაჯული მტკიცედ დარჩა თავის გადაწყვეტილებაზე. მან იცის, რომ ცარიზმის მოხელეების მატყუარა პოლიტიკის შედეგად ზურაბ წერეთლის მომხრეთა წრე თანდათანობით ფართოვდება, ზედავს, რომ იღვია — იმერეთის გარდაქცევა მთელი საქართველოს და ამიერკავკასიის ციხე-სიმაგრედ და აქედან ბრძოლა ერის თავისუფლებისათვის — საფრთხეში ვარდება. ეს ტანჯავს მას. აი სოლომონ მსაჯულის ცრემლიანი სიტყვები:

„ეს ხუთი წელიწადია იმერეთში ვარ. მეფე და დედოფალი ჩემი მწყალობელნი არიან; ყოველი კაცი შემონატრის ჩემს ყოფნას. მაგრამ მხოლოდ ერთი ღმერთი ზედავს, თუ რა ჯოჯობეთია ჩემს გულში და რა ცეცხლი მედება...“

განა შეძენისათვის და დიდებისათვის მოვედი იმერეთში?! განა ამისათვის მივატოვე სანატრელი ჩემი ბატონის, მეფე ერეკლეს ფერხთ ნადგამი, ჩემი სამშობლო მიწა?! არა. მე სხვა განზრახვით მოვედი აქ.. სხვა იმედი მქონდა... მინდოდა იმერეთის მეფის სა-

¹ იხ. დრამა, გვ. 53.

შეაღებით მტკიცე კავშირით შემგერა იმერეთთან, როგორც ქუთაისის საქართველოს ტომის ხალხი, აგრეთვე მთელი კავკასიის მთავრობის მფლობელობა და ერთობა გვექნოდა, რომ მტერი კავკასიაშიდ ვეროდეს შემოგვესვლოდა და ბატონი ერეკლეს დაცემული ტახტი ისევ აღგვედგინა. მაგრამ აქამდე ვერა გავაყეთე გარდა იმისა, რომ ჯერჯერობით (სპარსს) რუსს არ უკავია იმერეთიც და თავისუფალია. რას იზამ? ხელს მიშლიან. უხასიათო არის იმერეთის მეფე-ერთ აზრს ვერ დაადგება და ყველას უჯერის¹.

ასეთი იყო სოლომონ მსაჯულის მიზანი, რომელიც არსებული ისტორიული პირობების გამო არ შეიძლებოდა გამხორციელებულიყო.

რაც დრო გადიოდა, ცარიზმის მოხელეები თანდათან აძლიერებდნენ იმერეთის დაპყრობით პოლიტიკას. ციციშვილისა და გუდოვიჩის შემდეგ ტორმასოვი კიდევ უფრო აძლიერებს დიპლომატიას. მან გადაწყვიტა სოლომონი მოტყუებით ჩაეგდო ხელში და როგორც ტყვე პეტერბურგისაკენ გაემგზავრებინა. ამით სოლომონ შეფუს, როგორც მოწინააღმდეგეს, თავიდან მოიცილებდა და იმერეთს უბრძოლველად დაიმორჩილებდა.

ამ მიზნით მთავარმართებელმა სოლომონი მიიწვია გორში. ახლაც კვლავ ჩამოდის ელჩები ქუთაისში და ზურაბ წერეთელი ცდილობს დაარწმუნოს მეფე მთავარმართებლის კეთილგანზრახვაში და შთააგონოს გორში წასვლის აუცილებლობა.

საუბედუროდ მეფეც დათანხმდება ზურაბის სურვილს. ზურაბისაგან მოტყუებული მეფე მსაჯულს ეუბნება:

„მთელი იმერეთის დიდკაცობა მირჩევს წასვლას და მეც ამ აზრისა ვარ, მხოლოდ შენ ხარ წინააღმდეგი. ელჩი მეტს აღარ იცდის და დღეს ბეჯითი რამ გადაწყვეტილი უნდა ეუთხრა“².

სოლომონ მსაჯული ცდილობს დაარწმუნოს მეფე შეცდომაში.

სოლომონი: „ბატონო! მე ჩემს ქაზრზედ ვდგე: თქვენი გორშიდ წაბრძანება ყოელად შეუძლებელია. მეფე, დამიჯერეთ, რომ დილატს გიპირებენ და თქვენი იქ მიტყუება უნდათ“.

მეფე: „დილატი კი არა, გაცნობა სურს ჩემი და როგორც ზურაბმა მარწმუნა, დიდი მზადება აქეთ თურმე ღირსეულად ჩემი მიღებისათვის“.

¹ იბ. დრამა, გვ. 42.

² იქვე, გვ. 55.

სოლომონი: „მეფე! ნუ დაიჯერებთ, ტყუილი ვაჭყალებს. ეგრე რომ არ გარწმუნონ, მაშ იმას ხომ ვერ მოგახსენებენ დაჭერა გეინდაო... იმერეთის დიდკაცობას არ ესმის და ზურაბისაგან შეგონებული არის, თორემ არ მოგახსენებდენ იქ წაბრძანებას“¹.

მოტყუებული მეფე გაემგზავრა გორში ტორმასოვთან შესახვედრად, ხოლო ამ ამბით გულმოკლული სოლომონ მსაჯული ახალციხეს შეაფარებს თავს ისევ საქართველოს მედის საძებნელად. აი როგორი სიტყვებით ემშვიდობება სოლომონ მსაჯული თავის საყვარელ საქართველოს:

„საქართველოვ! საქართველოვ! ერთი ფეხის დადგმა მიწაც არ მოიპოვება შენშიდ, რომელიც შენი დაცვისათვის მორწყული არ იყოს შენის შეილების ძვირფასის სისხლით. მაგრამ აი! ბოლოს რადრო გეწია!! ნუ თუ უხსოვარის დროიდამ მისთვის ებრძოდნენ იგინი და იგერიებდნენ ყოველის მხრით შენს მტრებს, რომ ეხლა ბოლო მოეღოს შენს არსებობას?!. ნუ თუ ვახტანგ გორგასლანმა, დავით აღმაშენებელმა და თამარ მეფეებმა მისთვის შემუსრეს შენი მტრები, გაგაბრწყინეს, გადასქედეს უოველი შენი კუთხე დიდებულის ტაძრებით და გაადიდეს საქვეყნოთ, რომ საქართველოს სახელი ქვეყნის ქარტაზე სამუდამოთ წარიბოცოს?! ნუ თუ მისთვის განათლდი ქრისტეს სარწმუნოებით, რომ უმალ მეხს ქვეშაც გაუდრგეელი კისერი დღეს მონობის უღელქვეშ წაბარო?!. ნუ თუ დასუსტდა შენის უძლეველის მკლავების სიმაგრე, სად გაქრა შენი თავისუფლების მოყვარული ამაღლებული, შენი სიამაყე და შენი გმირობა, რომლის შიშით ყოველი შენი მტერი იძრწოდა...“²

ასრულდა სოლომონ მსაჯულის წინაპკრეტა. სოლომონ მეფე გორში შეიპყრეს და როგორც ტყვე თბილისში ჩაიყვანეს. იმერეთის სამეფო კი ცარიზმის ჯარმა დაიკავა და საქართველოს ეს მხარეც რუსეთის მეფის სამფლობელოდ იქნა გამოცხადებული.

ახლა კი ხედავს სოლომონ მეფე თავის შეცდომას და სინანულით იგონებს მსაჯულის სიტყვებს:

„ახლა კი დამიჯდა შენი რჩევა და სიტყვები, სოლომონ მსაჯულო! მილალატეს, აქ თბილისში მომატყუეს დამატყსალეს, თითქოს ივაზაკი და ხვალ (თეირანში) პეტერბურგს მგზავნიან, ჩემით გავიპყრი ველი! ან თავს ეუშველი, ანდა ველარ ველირსები იმერეთის ნახვას“

¹ იხ. დრამა, გვ. 56.

² იქვე, გვ. 74.

და როდესაც მოგვდები, ჩამავდებენ უცხო ქვეყნის მშენებელ
 ღმერთო, გვედრები ისმინე ჩემი ვედრება“¹. კონსტანტინე მუხეშელია

მართალია, ქართველები ტყვე შეფეს თბილისიდან საზღვარგა-
 რეთ გააპარებენ, მაგრამ იმერეთის ბედი სამუდამოდ გადაწყდა.
 ტრაგიკულად დასრულდა სოლომონ მსაჯულის და იმერეთის შეფის
 სოლომონ მეორის ცხოვრებაც.

სოლომონ მსაჯულს ახალციხეში, ზურაბი ვინმე ბერძენს ლაღა-
 ტით მოაკვლევინებს და ღვაწლმოსილი მეფე იმერეთისა სოლომონი
 ტრაპიზონში განუტყეებს სულს.

ასეა დრამაში წარმოდგენილი ორ მოწინააღმდეგე იდეათა
 ბრძოლა, ვმირთა წინააღმდეგობა და ხასიათების სხვაობა. საბო-
 ლოოდ კარიზმის დაპყრობითი პოლიტიკის ძლიერება ამარცხებს
 ქართველი ხალხის პატრიოტულ სულისკვეთებას.

დრამის სიუჟეტი და ისტორიული ხინამდგაღე

დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“, როგორც
 უკვე დავინახეთ, აგებულია ისტორიულ სიუჟეტზე. ავტორი ცდი-
 ლობს დაიცვას ისტორიული ტეშმარიტება. დრამის წინასიტყვაო-
 ბაში მწერალი აცხადებს:

„მოქმედნი პირნი და გარემოებანი, რომელნიც აქ მოხსენე-
 ბულნი არიან, არ შეადგენენ ფანტაზიის ნაყოფს, არამედ ქონდათ
 მათ აღგილი ჩვენ იმერეთის ცხოვრებაში თითქმის ოთხმოცი წლის
 წინათ. მას აქეთ ბევრმა დრომ განვლო. როგორც ცხოვრების პი-
 რობა სრულად შეიცვალა, აგრეთვე ცხოვრება, ჩვეულება და ზნე-
 ობითი მხარე ჩვენი საზოგადოებისა. აქ მოხსენებულ პირთ ჰქონდათ
 იმ დროშიდ დიდი გავლენა ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში. ჩემი სურ-
 ვილი მასშიდ მდგომარეობდა, რომ მკითხველების მგზხიერებაში
 აღმედგინა ზემოხსენებულნი პირნი, მათი ხასიათი და მოქმედება
 საზოგადო ჩვენი წარსული ცხოვრების ასპარეზზედ. ამ წინადადე-
 ბის სისრულეში მოსაყვანად მე ვიხელმძღვანელებ როგორც ზეპირის
 გადმოცემით მომსწრე პირთა, აგრეთვე იმ წყაროებით, რომელნიც
 დაბეჭდილნი არიან ცალკე წიგნებში ანუ არიან გაბნეულნი სხვა-
 დასხვა პერიოდულ გამოცემებში. შეძლებისდაგვარად ვცადე, რომ
 არა თუ ხასიათები, სახელებიც არ შემეცვალა ზემოხსენებულთა

¹ იხ. დრამა, გვ. 73.

პირთა, რამდენად აღვასრულე ეს ჩემი წადილი, ამ კითხვას დაგმობილნი ყოფილება მიზინდვია შკითხველისათვის¹.

დრამის სიუჟეტური ანალიზითა და გმირთა სახეების შესწავლით ნათლად ჩანს, რომ დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“ აღმოცენებულია ისტორიულ რეალიებზე. როგორც მოქმედი გმირები, ისე საზოგადოებრივი გარემო და ცალკეული სცენები უდაოდ ემთხვევა ნამდვილ ფაქტებს. ამდენად ამ ნაწარმოების შესწავლას არა მარტო ლიტერატურული, არამედ ისტორიული მნიშვნელობაც აქვს.

დრამის ავტორს, დავით ლეონიძეს, ყოველგვარი საშუალება ჰქონდა ნაწარმოების სიუჟეტური განვითარებისათვის ისტორიის პირველი წყაროები გამოეყენებინა. ჯერ ერთი, ავტორს უტყუარ მასალას მიაწვდიდა მამა, ივანე ლეონიძე, რომელიც სოლომონ მსაჯულთან ერთად ტრიალებდა იმერეთის სამეფო კარზე, სოლომონ მსაჯულის თანაშემწე და თანამებრძოლი იყო სახელმწიფო საკითხების გადაჭრის საქმეში და ახალციხეში გაქცეულ მამასთან ერთად ოცნებობდა დამოუკიდებელ საქართველოზე. ჩანს, რომ ივანე ლეონიძემ ბევრი საინტერესო მასალა გადასცა ამ საქმით დაინტერესებულ თავის შვილს, დრამის ავტორს, დავით ლეონიძეს.

—:—

ქართლისა და კახეთის რუსეთთან შეერთების შემდეგ ჯერი იმერეთზე მიდგა. იმპერატორის აგენტები ცდილობდნენ მოეტყუებინათ და ცრუ დიპლომატიით იმერეთიც უომრად ჩაეგდოთ ხელში. ამას კი მთავარმართებელი მიაღწევდა მაშინ, თუ სოლომონ მეფეს იმერეთიდან გაიტყუებდა და რუსის ჯარს ქუთაისში შეიყვანდა.

გაიძვერა მთავარმართებელი ამ პოლიტიკას მოქნილი დიპლომატიით ფარავდა და იმერეთის დაცვას იმიზეზებდა, როდესაც ქუთაისში ჯარის შემოყვანას მოითხოვდა. ამ ფაქტს ამტკიცებს დრამაში წარმოდგენილი მთავარმართებლის ელჩის ნოტის მუხლებიც².

სოლომონ მეფის მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა იმის შემდეგ, რაც 1803 წელს სამეგრელო რუსეთის სახელმწიფოს ფრთას მოეთარა, თვით გრიგოლ დადიანი წმ. ალექსანდრე ნეველის ორდენით იქნა დაჯილდოებული და რუსის ჯარიც გაუგზავნეს ორგულთა შესაბოქად.

¹ იხ. დრამის წინასიტყვაობა.

² იხ. დრამა, გვ. 25.

ყოველმხრივ შევიწროებული მეფე იძულებული ხდება დიპლომატიური მოლაპარაკება აწარმოოს რუსეთის იმპერატორის¹ წინაშე. 1803 წელს იგი სოლომონ ლეონიძეს გზავნის მემორანდუმს. ეს მომენტაც დრამაში რეალურად არის წარმოდგენილი, მხოლოდ იმპერატორის კარზე სოლომონ მსაჯულის დიპლომატიური მარცხი დავით ლეონიძეს თავისებურად აქვს ახსნილი.

წაწარმოების მიზეზდვით სოლომონ მსაჯულის დიპლომატიური მისია პეტერბურგში ზურაბ წერეთლის მიერ შედგენილი ყალბი დოკუმენტის შედეგად ჩაიშალა. ამის შესახებ პეტერბურგიდან დაბრუნებული სოლომონ მსაჯული ასე აღნიშნავს:

„ვილაცას (ანზხანისათვის) მთავარმართებლისათვის წიგნი გაუგზავნია, რომელიც ვითომ თქვენ მიგეწეროსთ ზონთქრისათვის და რომელშიაც წერთ:

„სოლომონ ლეონიძე ელჩად გავგზავნე (თეირანშიდ) პეტერბურგშიდ იქაური მთავრობის მოსატყუებლად და იმერეთი მინდა შენ გადმოგცყო“. ამის შემდეგ ჩემთან მოლაპარაკება ყოველს საგანზედ შესწყვიტეს და გამომისტუმრეს აქეთ“².

სინამდვილეში სოლომონ მსაჯულის დიპლომატიური მარცხი სულ სხვა მიზეზით იყო გამოწვეული. მართალია, სოლომონ მეფემ ერთგულება აღუთქვა რუსეთის იმპერატორს და დიპლომატიური მოლაპარაკებისათვის ელჩიც კი გავგზავნა პეტერბურგს, მაგრამ იგივე სოლომონი აწარმოებდა მეფის მთავრობის საწინააღმდეგო პოლიტიკას, ავიწროებდა იმპერატორის მომხრე გრიგოლ დადიანსა და დიპლომატიურ კავშირს აბამდა ოსმალეთის ზონთქართან.

ამის შესახებ პროფ. ალ. ხახანაშვილი ასე სწერს:

„... ამივე დროს განავრძო ომი დადიანთან და შეუკრა გზა მის ციციშვილთან მისასვლელ-მოსასვლელად. მაშინაც, როცა დადიანი რუსეთის ქვეშევრდომი ვახდა, სოლომონ მეფე არ ცხრებოდა: წაართვა ციხე ტაბაკონა და მოლაპარაკება დაიწყო ზონთქართან. სოლომონის ამგვარი სატყეული აცნობა ციციშვილმა პეტერბურგს და ამიტომაც ლეონიძეს არ აღირსეს იმპერატორის აუდიენცია და უპასუხოდ გამოისტუმრეს“³. დ. ლეონიძის ისტორიული ხაზიდან ასეთი გადახვევა დრამატული სიტუაციის გამძაფრების საჭიროებით არის გამოწვეული.

¹ იხ. დრამა, გვ. 29.

² ა. ხახანაშვილი, იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, 1910 წლის გამოცემა, გვ. 29-24.

ნაწარმოებში ხშირად არის ლაპარაკი იმერეთის თავადებზე, მათზე მოსყიდვებზე. მთავარმართებელი უზად უგზავნის ზურაბ წყნელისძეს გაელენიან პირთა მოსასყიდლად ოქროსა და ძვირფას საბურთებს. ეს ფაქტიც დრამაში უტყუარ ასახვას პოულობს. იმავე პროფ. ილექსანდრე ხაბანაშვილის ისტორიულ ნარკვევში გვითხულობთ: „რაკი დიპლომატიური მოლაპარაკებით არა გამოვიდა რა, თავად ციციშვილმა მიჰმართა იმერელთა მოსყიდვას. ოქრო ვერცხლის ავანგარდმა ჩქარა გაელენა მოიპოვა“¹.

ამასვე ადასტურებს მღვდელ ღამბაშიძის მიერ შეკრებილი ხალხური გადმოცემაც.

„...გაუკეთდა საქმე ხალხს: ამისთანა გაკვირვებულს დროებაში მოვიდა ერთი ვილაც დიდი ჩინოვნიკი, სიმონოვიჩის ეძახდნენ. იმან მოიტანა უშველებელი ყუთები თეთრი ფულით საესე და ურიგებდა გაკვირვებულ ხალხს. მაშინ ბევრმა თქვა, რომ რუსებისთანა მოწყალე არავინ ყოფილაო. ჩვენ ვთქვით, თუ ასე გვირიგა ეს ფული რაღა კაცი აჯობებს ამათაო, მაგრამ სულ ასე კი არ ურიგებიათ ფულები ყოველთვის“².

ანდა: „...იმან უფრო შეარყია ხალხი, რომ ჩვენი გამოჩენილი აზნაურები და თავადები ჯარს წინ დაუძლოდა და ისინი ასწავლიდნენ ყოლიფერს გზას და სიმაგრეს, — (ოგულისხმება რუსის ჯარს. კ. მ.). — ...დიდ საჩუქარს აძლევდნენ ამისთანა კაცებს. ახლანდელ დროში თავი რომ გადაატანოს კაცმა, აფიცრის აპელატებსაც ვერ იშოვის და მაშინ თუ ვინმე მივიდოდა მათთან და ასწავლიდა რასმე სიმაგრეს, თუ სად იყრიბებოდა ხალხი და სადღიამ უნდა დაცემოდნენ თავს, ამისთანა უშველებელი აპელატები ეძლეოდა“³.

ხალხის ყურადღებას ზურაბ წერეთლის მლიქვნელური პოლიტიკაც არ გამოორჩენია მხედველობიდან. იმავე ხალხურ გადმოცემაში ზურაბის შესახებ ნათქვამია:

„...ცოტა ხანს შემდეგ წავიდა რუსეთში. რომ ჩამოვიდა, კვი დავგმართოს, კვი სანახავი ის იყო. აქედან წავიდა როგორც სხვა კაცი გინახავს, და იქიდან რომ მოვიდა, უშველებელი მკადის ხელა

¹ ა. ხაბანაშვილი, იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, გვ. 19.

² იმ. მღვდის სოლომონ მეორის დრო. კრებული, გვ. 135-136.

³ იქვე, გვ. 133.

ჯინჯილებიანი აპელატები დაეკრებოდათ იქით-აქით მხუჭუჭუნად და
ბენატორობა ერქვებოდათ¹.

იმერეთის მოტყუებით დაპყრობის პოლიტიკას დაადგა აგრეთვე გენერალი ტორმასოვიც. ჩამოვიდა თუ არა ის საქართველოში, პირველყოელისა, იმერეთის საკითხის მოგვარებას შეუდგა. იგი 1809 წლის 29 აპრილს ასეთ დიპლომატიურ წერილს სწერს სოლომონ მეორეს:

„...უწინარეს ყოვლისა ნება მომეცით დაგარწმუნოთ ჩემს გულწრფელ განწყობილებაში შევესაბამისებოდე მისი უღის მოწყალე ზრუნვას იმერეთის ხალხის სიკეთეზე, რომელიც უზენაესად ჩაბარებული ჰყავს თქვენს მმართველობას, და თქვენს საკუთარ სარგებლობაზე, რადგანაც ყოველად მოწყალე და დიდმა ჩვენმა ხელმწიფე იმპერატორმა ჩემი აქ მთავარმართებლად გამოგზავნის დროს განაცხადა თავისი ნება, რომ არაფერი ისე არ სურს მის უდიდებულესებას, როგორც დაინახოს მოწყობილი წესრიგი, სიწყნარე და კეთილდღეობა იმერეთის ხალხში — და აგრეთვე უზენაესად ინება ჩემთვის ებრძანებია, რომ ყოველივე შესაძლებლობაში აღმოვიჩინონ დაკმაყოფილება თქვენი სრული სიმშვიდისათვის, მოელის რა რომ თქვენც შესაბამისად ასეთი თქვენდამი მოწყალე განწყობილებისა, მიმართავთ თქვენს მოვალეობას და დარჩებით მუდამ ერთგული და მოწყალე მისი იმპ. უღ-სა.

ამის შემდეგ მე ყოველი ამკარად უნდა ვაუწყო თ. უ, რომ ხელმწიფე იმპერატორი, ხედავს რა გაკვირვებით, რომ იმერეთის სამეფოს თვით მიღებიდან ძლიერ თავის მთარველობასა და ქვეშევრდომობაში, თქვენ სამუდამო ერთგულებაზე მიცემული ფიცის მოვალეობის მიხედვით და თქვენთან დადებული ტრაქტატის ძალის მიხედვით აქამდის არ გაგვიგზავნიათ თქვენგან დეპუტატები უზენაეს კართან თქვენი უქვეშევრდომილესი მადლობის მოსახსენებლად, ინებებს ჩავთვალოს თქვენ თავის ამრიდებლად თქვენი მოვალეობისაგან და მისი უღის უწმინდესი ნების შესრულებისაგან. ამიტომაც უზენაესად მებრძანა მე მოვთხოვო თქვენს უმაღლესობას რათა აირჩიოთ დეპუტატები პირველი გვარებიდან, მათ რიცხვში აგრეთვე შეტად პატივცემული საბლთუხუცესი ზურაბ წერეთელი, დაუწყონებლივ გაგზავნოთ ს. პეტერბურგში დასამტკიცებლად

¹ იხ. მეფის სოლომონ მეორის დრო, კრებული, გვ. 131.

თქვენი უსიტყვო მორჩილებისა მისი იმპ. უღ-ის ნებისადმი შევერდომილესი მადლობის მოსახსენებლად თქვენი მიღებულნი მთელი იმერეთის სამეფოთი სრულიად რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაში და დაცვის ქვეშ¹.

გენერალი ტორმასოვი ცდილობს სოლომონ მეფე ვარციხიდან გამოიტყუოს და, როგორც პატიმარი, პეტერბურგში გაგზავნოს, ხოლო იმერეთში ჯარით გამაგრდეს, (სოლომონი საქმის გართულების გამო ქუთაისიდან წასული იყო და თავს აფარებდა ვარციხეში).

„ამავე დროს, თუ თქვენი უდიდებულესობა ზემდამი ნდობის მიხედვით ინიებებს ქუთაისში დაბრუნებას, მაშინ მე თქვენი სურვილისამებრ ვუბრძანებ გაიყვანონ ქუთაისიდან ჯარები, დასტოვონ მხოლოდ მცირე ყარაული თქვენი პატივსაცემად და თქვენი უ-მ დასაცავად. აქედან, ვიმედოვნებ, თქვენ დაინახავთ როგორი ერთგულებით და როგორი ხალისით მზად ვარ ყოველთვის გაეაკეთოთ თქვენთვის სასიამოვნო და ვიშრომო უზენაესი ნების შესასრულებლად თქვენს საკუთარ სარგებლობაზე და მთელი იმერეთის ხალხის კეთილდღეობაზე².

სოლომონმა კარგად იცის ტორმასოვის გაიძვერული განზრახვა და იგი ვერ ბედავს ქუთაისში გადმოსვლას, სანამღე იქ რუსის ჯარია დაბანაკებული.

„როცა მე განუცხადე თქვენი წინადადება ქუთაისში საცხოვრებლად დაბრუნების შესახებ — სწერს ნადვორნი სოვეტნიკი (კარის მრჩვეელი) მოგიღვესკი, — იგი (სოლომონ მეფე, კ. მ.) აღელვებით და არაჩვეულებრივი გაკვირვებით რამოდენიმეჯერ შემეკითხა: ნუ თუ მას თხოვენ ქუთაისში დაბრუნებას, იქ, სადაც სდგას რუსეთის ჯარები და იგი იყოს მათ შორის? როდესაც მე გაუმეორე რამოდენიმეჯერ, რომ მისგან ნამდვილად მოითხოვენ ნდობას ჯარებისადმი, მან მტკიცედ განაცხადა: ეს შეუძლებელია! ეს შეუძლებელია! და რატომ მოხვთ შეუძლებელსო?³“

ხოლო თვით მოგიღვესკი გზადაგზა სტრატეგიულ დაზვერვასაც აწარმოებდა და ძალზე შეაშინა იმერეთის ბუნებრივმა სიმაგრეებმა. იგი როგორ აღწერს იგი იმერეთის სოფლებს და ვარციხის სიმაგრეს.

¹ გენერალ ტორმასოვის წერილი მეფე სოლომონისადმი, АКТЫ, т. IV, стр. 193.

² იქვე, стр. 194.

³ АКТЫ, т. IV, стр. 226.

...დასასრულ ჩემს მოვალეობად ვრაცხ სრული ჰეგემონია მოვახსენო თქვენს უმაღლესობას, რომ არ შენახა რა ვერც-მეცხრე რა რეთი, ვერასოდეს ვერ წარმოვიდგენდი იმ სიძნელეებს, რომელიც დაკავშირებულია თქვენი უმაღლესობის ნების აღსრულებასთან, რაც ებება იმერეთისა და მისი მეფის ხედვრს. განსაკუთრებით ახლა, როცა შეიძლება ითქვას, რომ დრო უკვე გასულია, რადგან აქ ნამდვილი გაზაფხულია და მდინარეები უკვე გადმოდიან ნაპირებიდან. იმერეთი კი წარმოადგენს ერთიანად ტყეს, რომელიც დაფარულია მთავრებილებითა და ხეობებით. ასე რომ იმერეთში მხოლოდ ერთი ადგილია ქუთაისიდან ვარდ-ციხემდე, დაახლოებით 18 ვერსის მანძილზე, ისიც უმეტეს ნაწილად ტყითაა დაფარული. დასახლებული სოფლები ერთ ადგილზე შეგჯუფებული თითქმის არსად არ არის, ქოხები ტყეებშია გაბნეული ერთმანეთისაგან საკმაო მანძილით და შორებულნი. ამიტომ ჩვენი ჯარის მიახლოებისას იმათ შეუძლიათ გაიფანტონ ტყეებსა და ხეობებში თავის დასაფარავად. ამის გამო დასაფიცებლად, თუ მათ ტყეში არ მოუნახავთ, არაფერ გვეყოლება.

მეფეს, რომელსაც ყარაულები ყაფს ვარშემო, ადვილად შეუძლია გაიქცეს ვარდ-ციხეზე ჯარის მიახლოებისას, რომელსაც ძნელად გასასვლელი ადგილები დახედება რიონზე და ყვირილაზე მისი სასახლის წინ, რომელიც იმყოფება ამაღლებულ ადგილზე და შესაძლებლობა ექნება მეფეს თავი შეაფაროს უღრან ტყეს, რომელიც მის სიმაგრეს უშუალოდ ეკერის და მას არ დაჰპირდება თავის სამეფოდან შორს გაქცევა. ამასთან დიდი ბედნიერება იქნება თუ იგი დაფიქირეთ სადმე და უნდა გამოგიტყდეთ, რომ ეს შეუძლებელი იქნება, რადგან ხალხს და განსაკუთრებით თავადებს, რომელთაც უყვართ თვითნებობა და უწესობა ურჩვენიით მართვა-გამგეობის წესიერ ფორმებს, ეშინიათ რა რუსეთის წესრიგის და ეს არის მთავარი მიზეზი, რომ ჯერაც ვერ შეგვიდგენია მცირე პარტიაც კი ჩვენი მომხრე იმერლებისაგან, რომელიც შეიძლებოდა გამოგვეყენებია მეფის დასაქერად¹.

რადგან ტორმასოვმა მოლაპარაკებით შედეგს ვერ მიიღწია, გადაწყვიტა ბრძოლით დაემორჩილებინა სოლომონი და გასცა განკარგულება საომარი მოქმედების დაწყების შესახებ.

რუსი ჯარების უფროსი იმერეთში პოლკოვნიკი სიმონოვიჩი ტორმასოვის დავალებით უცხადებს იმერეთის მცხოვრებთ, რომ

¹ Акты, т. IV, стр. 229.

„იმერეთის სამღვდელეობა, აზნაურები და ხალხი დარჩებენ ქვეყანაში თავის უფლებებში, უპირატესობასა და თავისი საკუთრების წილობაში და არც ერთი ხელი რუსეთის ჯარისა არ შეეხება იმერეთის იმ მცხოვრებლებს, ვინც მშვიდობით დარჩება თავის სახლებში, იცნობენ უსიტყვოდ სრულიად რუსეთის თვითპყრობელის უზენაეს ხელისუფლებას, უაწყოფენ დამოკიდებულებას მეფე სოლომონისაგან და შესწევებენ ყოველ კავშირს მასთან, რადგან ჯარებს საქმე აქვს მხოლოდ სოლომონთან. ვინც კი არ შესწევებს მასთან კავშირს, ცნობილი იქნებიან რუსეთის მტრებად. გლეხები და მათი ქონება გადარიცხული იქნება იმპერატორის ხაზინის უშუალო უწყებაში და ურჩი მემამულეები სამუდამოდ დაკარგავენ გლახთა ფლობის უფლებას“¹.

ამის შემდეგ ტორმასოვის განკარგულებით პოლკოვნიკი მოგილევსკი შეუდგება ხალხის დაფიცებას და ჯარების თავმოყრას სტრატეგიულ ადგილებზე.

გენერალი ტორმასოვი სოლომონ მეფეს ბრალს დებდა ტრაქტატით გათვალისწინებული პირობების შეუსრულებლობაში და რუსეთის მტრებთან კავშირის დამყარებაში. სოლომონის ურჩობა ტორმასოვისათვის კიდევ უფრო ნათელი ვახდა მას შემდეგ, რაც სოლომონმა ოჯახის წევრები და ქონება გადაბიზნა გამაგრებულ ადგილებში და თავი მოუყარა თავის მომხრეებს ფიცის მისაღებად.

ვაბრაძეებულმა ტორმასოვმა სოლომონის წინააღმდეგ ამოქმედა რუსულ ნაწილებთან ერთად გურიისა და სამეგრელოს ჯარები.

მოგილევსკის პატაკში ტორმასოვისადმი ვკითხულობთ:

სიმონოვიჩი „ხეალ მკირე რაზმით გამოვა ქუთაისიდან და შეურთდება მათორ უშაკოვის ბათალიონს, იმ ანგარიშით, რომ დაუტდის რა სამეგრელოს ჯარებს, რომლებიც გვეგმით ზეგ უნდა მოვიდნენ დაბა ოფშქვითში და მოახდინონ მათთან ერთად უძნელესი გადასვლა ადიდებულ მდინარეებზე, რიონზე და ყვირილაზე და შეუტონ ვარდ-ციხეს სადაც მეფე გამაგრებულია მის მიერ შეკრებილ ჯარებთან ერთად“².

მართლაც რუსის ჯარის შეტევამ, რომელსაც ემხრობოდა სამეგრელოსა და გურიის ჯარებთან ერთად ლეჩხუმი და ნაწილობრივ იმერეთი და ქართლი, შეარყია მეფის სიმაგრე ვარციხეში.

¹ Акты, т. IV, стр. 223.

² იქვე, გვ. 231.

„ჯარების სხვადასხვა ნაწილების მოძრაობის შემდეგ, ქარაფლებიდან, იმერეთიდან, სამეგრელოდან და ლეჩხუმიდან, რომლებიც მთაწილოდნელად შევიდნენ თებერვლის 20 რიცხვს მათთვის დანიშნულ ადგილებში, მეფის ძალები, შეგროვილი 4000 კაცის რაოდენობით ვარდციხეში, რომელიც წარმოადგენს გამაგრებულ დაბას, როგორც გაუფალ ტყეებისა და ჯარების მზრავ ისე ღრმა მდინარეების, რიონის, ყვირილის და ხანისწყლის მზრავ... დაიქაქსენ იქამდე, რომ საბოლოოდ არ დარჩენია მას ათას კაცზე მეტი“¹.

ამის შემდეგ გენერალ ტორმასოვის სახელზე ყოველდღიურად მოდის პატაკი ციხე-სიმაგრეების დაკეპისა და სოლომონის ჯარების დამარცხების შესახებ. რუსის ჯარმა დაიპყრო ჭყვიშის ციხე, საწერეთლოში მოდინახე, რაქაში კვარას ციხე, გარდა ამისა მათ დაიკავეს იმერეთის მნიშვნელოვანი ადგილები, მაღლაკი, ჩხარი, ჯიხაიში.

პოლკოვნიკი სიმონოვიჩი წერს ტორმასოვს: „...მთავრები ლევან დადიანი და შამია გურიელი სამეგრელოსა და გურიის ჯარებთან ერთად გვეხმარებოდნენ პირველი ჯიხაიშის მხრიდან და ამავე დროს ეხმარებოდა ლეჩხუმიდან გამოსული თავისი ჯარებით ბელეცკის მუშეტერთა პოლკის მაიორს გენდრემოვიჩს ოკრიბისა და რაქისაკენ, გურიელი კი სუჯაეახოს მიმართულებით. მე-9 ეგერთა პოლკის მაიორმა პრიბილოვსკიმ საჩხერეს დაკავების შემდეგ დაიპყრო ნებაყოფლობით სიმაგრე სვირი, მაიორმა რეუტმა სწრაფი მოძრაობით ლოსიათ ხევიდან დაეწია და დაამარცხა ყოფილი იმერეთის სარდალი თ. ქაიხოსრო წერეთელი; რომელიც ჩამოვიდა 1500 კაცით ჩხერის ციხის დასახმარებლად, რომელსაც ალყა შემოარტყა კამ. გერმანმა, რის შედეგი იყო — ჩხერის ციხის დაპყრობა“².

„...მაიორი კალატოზოვი და შტ. კაპიტანი სავინოვი უთვალთვალდნენ მეფეს რიონზე და ყვირილაზე გადასვლის დროს სოფელ გეგუთის ახლოს“³.

ამის შემდეგ სოლომონ მეფე ტორმასოვმა გაიწვია გორში, სადაც იგი დაატყვევეს და ასე ჩაიყვანეს თბილისში. ამის შესახებ გენერალი ტორმასოვი გრაფ რუმიანცევისადმი 1810 წლის 13 აპრილის მიმართებაში სწერდა:

„...მეფე გამოვიდა ხეობიდან მთელი თავისი ჯარებით და თავის

¹ Акты, т. IV, стр. 240.

² იქვე, გვ. 240.

³ იქვე, გვ. 241.

უნდობლობის გამო ნახევარი ვერსის მანძილზე შემოუარა სიმონო-
ვიჩის რაზმს, შევიდა სოფელ საზანოში, რომელიც ეკუთვნის მან-
შეუღლეს, საიდანაც სამი დღის შემდეგ გაემგზავრა ქართლში მის
მეტე შეიარაღებული თავისი ამალის თანხლებით... გზაში მეფემ
დააპირა გაქცევა ღამით სოფელ დირბიდან, მაგრამ ამოად... გო-
რიდან მე ჩავედი ვარიანში მის საწახავად (для свидания с ним),
სადაც მან ჩემი სიტყვებიდან გაიგო, რომ მხოლოდ თბილისში უნდა
ელოდეს ის უზენაეს გადაწყვეტილებას თავისი ბედის შესახებ...
მეფე გავზენილია თბილისში, სადაც ამეამადაც იმყოფება შეუშინე-
ველი, მაგრამ მკაცრი (суровым) მეთვალყურეობის ქვეშ¹.

„სურამიდან მეფეს მოუვიდა ცნობა, რომ ტორმასოვმა დაუ-
ნიშნა მას შესახვედრად ვორი, რომელიც გზად დევსო ტფილისი-
საკენ, სადაც თქვენ უნდა ელოდეთ იმპერატორის მიერ თქვენის
ბედის გადაწყვეტასო“. როცა მიუახლოვდნენ სოფელ დირბს, სო-
ლომონმა მოითხოვა, რომ ტორმასოვმა პატივი სცეს და აქ ინა-
ხულოს იგი... მეფე სოლომონს გული კარგს არას ავარძობინებდა
და ამიტომ სკადა დირბიდან ოსებში გაპარვა... რაკი გაქცევის
სურვილი გამოამჟღავნა, მოგიღვესკიმ გამოუცხადა მეფეს, რომ
ამის შემდეგ რუსთა მკვლელების ხელშია... ტორმასოვი დიდად კმა-
ყოფილი იყო, რომ ხუთი წლის განმავლობაში ურჩობით განთქმული
მეფე ტყვედ ყავდა ტფილისში².

ასეა წარმოდგენილი ისტორიულ დოკუმენტებში სოლომონის და-
ტყვევების ამბავი, რომელიც ემთხვევა დრამის სიუჟეტურ განვითარე-
ბას. თუმცა დრამაში ავტორი გადმოგვცემს მეფის მოხელეთა მხო-
ლოდ დიპლომატიურ ბრძოლას და არა სამხედრო საომარ მოქმედებას.

დრამის ფინალი, სადაც მოცემულია სოლომონ მეფის თბილი-
სიდან გაპარვა, რეალურ ფაქტებზედ არის დამყარებული. დრამის
მიხედვით სოლომონს კართველმა პატრიოტებმა შეატყობინეს, რომ
მზად არიან მის წასაყვანად. სოლომონმა მოიხურა მსახურის, კი-
კოლა სარალიძის ნაბადი, ხელში დოქა დაიკავა, ვიფიომ მსახური
წყალზე მიდიოდა, და ყარაულებს ასე გაეპარა, ხოლო მიწ მიგიერ
ლოგინში დარჩა კიკოლა სარალიძე, რომელმაც არ გასცა მეფე
და თავი შესწირა მეფისა და ქვეყნის საქმეს. თი რას ეუბნება
კიკოლა მეფეს:

¹ АКТЫ, т. IV, стр. 248-249.

² ალ. ხახანაშვილი, იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, გვ. 58-59.

„ბატონო! ამის მეტი არ გაეწეობა: ზემი ნაბადი მთავრდება დოქი ხელში დაიკავეთ, ვითომ წყალზედ მიბრძანდებით და ჩემი გონები ჯარისკაცებს“¹.

მართალია, ტორმასოვის აზრით, მეფე სოლომონი მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდა, მაგრამ მეფემ იმერელი თავადების დახმარებით მაინც მოახერხა გაპარვა ახალციხეში. ეს ისტორიული ფაქტიც დრამის ავტორს სწორად აქვს გადმოცემული².

„სოლომონმა იმ დამეს თავი მოიხადემოფა და აღრე შევიდა დასაძინებელ ოთახშიდ, ივახშია ქაიხოსრო წერეთელთან, ვაიხადა ტანისამოსი და დაწვა. თავ. წერეთელი გამოვიდა, ხოლო ით საათზე დაბრუნდა სოლომონთან და შეატყობინა, რომ ცხენები მზად არიანო. მოხუცმა მოსამსახურემ მიართვა დამზადებული უბრალო ტანისამოსი, რომლის მაგივრად მომტანიმა მელუქნე ბეგან შურასოვმა წაიღო მეფის ძვირფასი ტანსაცმელი. მეფემ გადაიკვია კაბა, ნაცრით პირი მოისვარა, საღვინე აიღო ხელში (ბატონიშვილი დავითის სატყვეთ წამოიკიდა ტიკტორა). ვაეიდა ქაიხოსრო წერეთლის ოთახზე ბელში. სოლომონმა ორ დარაჯს ვაუარა და თამამად უბასუხა, რომ იგი მეფის მსახურია და მიდის მტკვარზედ წყლის მოსატანად. ქუჩაში მას უცდიდა ერთი იმერელი, რომელიც, ვითარცა საეპო. წინა დღეებში კომენდანტის განკარგულებით, გადაყენებული იყო მეფის სახლის მცველობის მოვალეობისაგან. ამან გაატარა მეფე ქალაქით და მიიყვანა გასავალთან...“³

ამასვე ადასტურებს ხალხური გადმოცემაც:

„მეფე სოლომონი ღვთის მოყვარე კაცი იყო და ღმერთმან იმდენი მოახერხებინა, რომ გამოიპარა და ახალციხეში ამოყო თავი; თურმე თავის მაგივრად მოსამსახურე დააწვინა საბანში. ყარაულებს ეგონათ, რომ ეს არის მეფეო, ბოლოს ბიჭი დახვდათ ხელში. საწყალი ის ბიჭი მიწამ ჩაყლაპა, თუ სად წაევიდა არავინ იცის“⁴.

1810 წელს 25 მაისის რუმბანცევისადმი მიმართვაში გენერალი ტორმასოვი ასევე აღნიშნავს სოლომონ მეფის თბილისიდან გაპარვის ფაქტს⁵.

მეფის გაქცევის ხმა მოვიდა თუ არა იმერეთში, მთელი იმერეთი

¹ იბ. დრამა, გვ. 88.

² იქვე, გვ. 87-88.

³ ალ. ხახანაშვილი, დასახელებული წიგნი, გვ. 61.

⁴ იბ. მეფე სოლომონ მეორის დრო, კრებული, გვ. 129.

⁵ Акты, т. IV, стр. 273-274.

კვლავ აჯანყდა და დიდი შეტაკება მოხდა ცარიზმის ჯარსა და მეფის მომხრე აჯანყებულთა შორის.

დრამის სიუჟეტი სოლომონ მეფის ახალციხეში გაქცევით მთავრდება და ამდენად შემდეგი ისტორიული ფაქტები ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესო არ არის.

როგორც დამოწმებული ისტორიული ფაქტებიდან ირკვევა, დ. ლეონიძის დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“ აგებულია ისტორიულ მასალაზე და ამდენად მის მნიშვნელობა აქვს ჩვენი სახელოვანი, მრავალსაუკუნოვანი, ისტორიის ერთი შეტად საინტერესო პერიოდის შესასწავლად. ამავე დროს ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორი ეყრდნობა რა ისტორიულ მასალას, მასთან ერთად ქმნის აგრეთვე საინტერესო ორიგინალურ სცენებს, რაც დრამას შეტ ლიტერატურულ ღირებულებას აძლევს. ასეთია მაგალითად, დარეჯანისა და სოლომონ მსაჯულის რომანი და ამ რომანის ტრაგიკული დასასრული, ზურაბ წერეთლის ყმა გლეხის, მათია თაბაგარის ოჯახის დაწიოკების მომენტი, სოლომონ ლეონიძის დიპლომატიური მისიის ჩაშლის მიზეზი პეტერბურგში და სხვა.

მთავარ მოქმედ გმირთა დახასიათება

მეფე სოლომონ მეორე

დრამის მთავარ ფიგურას იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე წარმოადგენს. იგი იყო ძმისწული სოლომონ პირველისა, შვილი არჩილისა, და დედით შვილისშვილი ირაკლი მეორისა.

როდესაც სოლომონ პირველი 1784 წელს უძეოდ გარდაიცვალა, ერეკლემ მოინდომა იმერეთის ტახტზე დავით არჩილის-ძე გაემეფებინა, მაგრამ ვინაიდან იმეზამდ დავითი მეცირეწლოვანი იყო (12 წლის), ტახტი დაიკავა სრულწლოვანმა დავითმა (გიორგის ძემ).

დავით გიორგის-ძე მეფობდა იმერეთში 1789 წლამდე, ხოლო 1789 წელს, უკვე სრულწლოვანმა დავით არჩილის-ძემ ტახტიდან ჩამოაგდო იგი და თვით გამეფდა სოლომონ მეორის სახელით.

დავით გიორგის-ძე კვლავ იბრძვის ტახტისათვის. სასტიკი ბრძოლა გაიმართა იმერეთის ტახტის მემკვიდრეთა შორის და ვინ იცის, ეს რით დამთავრდებოდა, რომ 1799 წელს დავით გიორგის-ძე ახალციხეში ყვავილით არ გადაცვლილიყო. ამრიგად, იმერეთის ტახტი დარჩა სოლომონ მეორეს (დავით არჩილის-ძეს).

სოლომონ მეორეს ძლიერ რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში მოუხდა მეფობა. ეს ის დრო იყო, როდესაც აღმოსავლეთის მონარქი იმდროინდელი გიორგი XIII-ის საკუთარს შემდეგ რუსეთს შეეწირა. მისი ცარიზმის მოხელეები იმერეთის შეერთებისათვისაც ზრუნავდნენ. ხოლო ოსმალეთი კი იმერეთის ზელში ჩაგდებას ცდილობდა. ამივე დროს ქართველი ბატონიშვილები და სოლომონ ლეონიძე, აღმოსავლეთ საქართველოდან გადმოხვეწილნი, მომავალი თავისუფალი საქართველოს გეგმებს ქუთაისში, სოლომონ მეფის კარზე ადგენდნენ და ამ რთულ სიტუაციაში გარკვეული პოლიტიკური ორიენტაციის გამოჩენა არც ისე ადვილი საქმე იყო სოლომონ მეფისათვის.

მართალია, სოლომონ მეორემ თავიდან რუსეთთან დაახლოების პოლიტიკური გეზი აიღო და 1803 წელს ამ მიზნით სოლომონ ლეონიძე გაგზავნა პეტერბურგს დიპლომატიური საკითხების მოსაგვარებლად, მაგრამ ამივე დროს იგი ოსმალეთის ხონთქართანაც აწარმოებდა მოლაპარაკებას და სოლომონ მსაჯულსა და საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ სხვა მოღვაწეებს მფარველობას უწევდა თავის სამეფო კარზე. იგი გაიხლართა პოლიტიკურ წინააღმდეგობათა ქსელში და ვერ შეაფასა ის დიდი ძალა, რომელმაც უკვე ქართლ-კახეთი დაიპყრო და დღეს იქნებოდა თუ ხვალ იმერეთსაც მოეეღინებოდა.

დრამის ავტორს, დავით ლეონიძეს, ასეთივე მერყევ პოლიტიკოსად ჰყავს გამოყვანილი სოლომონ მეორე. ნაწარმოების მიხედვით მეფე ერთის მხრივ სოლომონ ლეონიძის პატივმცემელი და თანამოაზრეა, ხოლო ამივე დროს ზურაბ წერეთლის გაიძვერული პოლიტიკა მისთვის შეუმჩნეველი რჩება და გადამწყვეტ მომენტში მის რჩევას ერწმუნება.

სოლომონ მეფის მერყეობას კიდევ უფრო ადასტურებს 1810 წლის 23 მაისის თარიღით ახალციხიდან ზურაბ წერეთლისადმი მიწერილი წერილი. როგორც ამ დოკუმენტიდან ჩანს, სოლომონ მეფე კიდევ არ წვეტს კავშირს გაიძვერა სახლთუბუცესთან და დახმარებას თხოვს იმას, ვინც ხელი შეუწყო იმერეთის სამეფოს დამარცხებას და სოლომონ მეფის დატყვევებას. მას ვერ კიდევ გულუბრყვილოდ ჰგონია, რომ ზურაბ წერეთელი მისი ერთგულია და შემდეგშიაც დაეხმარება იმერეთის ტახტის დაბრუნების საქმეში. აი თვით აღნიშნული დოკუმენტი:

„მეფე მთელი იმერეთისა მოვახსენებ თქვენს ბრწყინვალეობას მრავალ შესაფერ მისალმებას, ვუსურვებ რა მას უფნებულ ცხოვრ-

ბას. თვით გული თქვენი არის იმის მოწმე, რომ მე ყოველთვის გენდობით თქვენ, მიუვარხართ თქვენ ბავშვებით და უბედურებით და ყოველ ბედნიერებასა და უბედურებაში, მწუხარებაში და სიხარულში, თქვენ ბრძანდებით ჩემი იმედი. ნუ შესცვლით თქვენს განწყობილებას ჩემდამი სხვისთვის და ნუ წამართმევთ თქვენს მამობრივ სიყვარულს. მე ხომ თქვენს ხელში გაზრდილი ვარ და თქვენს თავს იღვევით ჩემთვის დიდი ზრუნვა, მრავალჯერ თქვენს ხალხთან ერთად აღმომიჩინეთ რა თავგანწირულება, მქენით ეს ახლა...

როგორც პირველად თქვენ ინებეთ ყოფილიყავით ბატონი ბრძანებელი სახლისა, მამა ჩვენი სამეფოსი და მმართველი მიწისა, ასეთივე მთავარ პირად იქნებით აწიდაც. თქვენ მრავალჯერ გადამარჩინეთ სულიერად და ხორციელადაც და აი საათი თქვენი ჩემზე მამობრივი მზრუნველობისა, როდესაც თქვენ იზრუნებთ ჩემზე სულითაც და ხორცილთაც, გამოაჩინეთ თქვენს ჰკუას, გონებას და მარად ძალას და ამით დაავგირგვინებთ მთელ იმ ზრუნვას და შრომას, რომელსაც სიყრმიდან თქვენ მე მიწევდით... მე დანამდვილებით ვიცი, რომ იმერეთი თქვენს წინააღმდეგ არ ადგება და დარწმუნებული ვარ, რომ როგორც უფრო მოსახერხებელია ჩემი იქ შესვლა, კიდევაც ისე მოამზადებთ. მეტი რა მოგწეროთ. თქვენ თვითონ იცით, რომ თქვენს მიერ გადაარჩენილი სამეფო მარად აღიდებს თქვენს სახლს და თქვენს შვილებს...

სხვა ჩემს სიტყვებს, პირდაპირს და კეშმარიტს, მოგახსენებთ თქვენ ეს კაცი" (აზის სოლომონის ბეჭედი) ¹.

გენერალი ტორმასოვიც ხედავს მეფის სუსტ ხასიათს, რომ იგი უფრო სხვათა რჩევით მოქმედებს, და ამის გამო მას გადაუწყვეტია მეფის გულის მონადირება გავლენიან პირთა დახმარებით. ეს ჩანს გრაფ რუმინსკისადმი ტორმასოვისაგან მიწერილ წერილში: „...მქონდა რა საუბარი თ. ზურაბ წერეთელთან, რომ მეფე სოლომონი თავისი სუსტი ხასიათის მეოხებით ყოველთვის მოქმედებს მისი გარემომცველი მრჩეველების საშუალებით (მითითებით), განსაკუთრებით კი მასზე გავლენა აქვს იმერეთის სამღველოებას და თავადების არა მცირე რიცხვს, მე საჭიროდ ჩავთვალე თ. ზურაბ წერეთლის რჩევით, რომელიც ერთგულია რუსეთის და ატარებს ხელმწიფე იმპერატორის უზენაეს წყალობას, მიმეწერა წერილი

¹ Акты, т. IV, стр. 270.

იმერეთის სამღვდელოებისა და თავადებისათვის, რომელშიდაც მოუწოდებ მათ, შეერთდნენ ერთსულლოვანი მისწრაფებით სიკეთილდღეოდ და დაარწმუნონ მეფე სოლომონი უზენაესი ნების დაუყოვნებლივ შესრულებაში...¹

ტორმასოვისა და სხვათა ცდების მიუხედავად, სოლომონ მეფე, ლეონიძის ზემოქმედებით, მაინც ბოლომდე იმერეთის დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი დარჩა. თუმცა ხასიათის სისუსტის გამო სამეფო ტახტი ადრე დაქარგა.

ექსორიაქმნილი მეფე ახალციხიდან კვლავ იბრძოდა იმერეთის ტახტისათვის, აწარმოებდა მიწერ-მოწერას იმერეთის გავლენიან პირებთან და ადგენდა ცარიზმის ჯარებზე თავდასხმის გეგმას. სოლომონი ქართლ-კახეთის მაგალითით სჯიდა, რომ იმერეთიც დაქარგავდა თავისუფლებას, თუ რუს მოხელეთა ქვეშევრდომი გახდებოდა.

ახალციხიდან ასეთ წერილს წერს სოლომონ მეფე ქუთათელ მიტროპოლიტ დოსითეოსს:

„აწ თქვენგან და მთლად იმერეთისაგან ჩემი საწადელი ეს არის, — მე თუ სხვა სამსახური რამ დამიკლია იმერეთისათვის, ეს კი ყველამ იცით, რომ თქვენის პატივის-ცემისა და სიყვარულისაგან არა-ოდეს ჩემი გული არ გამძღარა; აწ კიდევ სიკვდილისა და განსაცდელისათვის თავი გარდავსდევ თქვენთან სიციოცხლისათვის. ამაზედაც ფიცით გარწმუნებთ, თუ იმერეთს ჩემის დაქარგვით ბედნიერება და თავისუფლება მიეცემოდეს, როგორც თქვენის მოშორებლობისათვის თავი გამოვიმეტე, ისე თქვენთვის დაქარგვას სასიხარულოდ მივიღებდი; მაგრამ ვიცი და თქვენც ხედავთ, როგორც სხვა თქვენი მეზობელი იმათს ხელში უწუგეშოთ კვენსიან და დღე და დღე ოჯახის პატივიდამ მდაბლდებიან, სახლისა და კოლ-შვილის უპატიობისათვის სიკვდილს ნატრულობენ, თუ იმერეთის დამორჩილებაზე გულდასმულნი შეიქნენ, მერე უმწარესი და ყოველს მეზობელზე უძნელესი დღე იმერეთს მოადგება, და რომელსაც დღეს ოქროს აძლევენ, ხვალ მათის ოჯახის საცხოვრებელსაც წაართმევენ; დღეს რომ პატივს ცემენ, ხვალ ყოველის ქვეყნისაგან იმერეთში დაქარგულ კოლშვილს პატიოსნებას უპატიოდ გახდიან. შეხედეთ საქართველოს, რომელიც პირველში ფიცითა და ოქროთი მოატყუეს, და დღეს აღარც სიმდიდრე უხარიათ და აღარც თავი-

¹ Акты, т. IV, стр. 195.

ანთი სახლი და სიკვდილს ნატრულობენ. ყველამ იცოდა, რომ ვინაღმაც ჩვეულებას თქვენთვის არ გამოსცვლიან... ნუ დაიფიქრებთ, რომ ნოდ საძრახის საქმეს და ნუ დაიღუპებით ქართლელთავეთ, რომელნიც სულიერად დიდ პარასკევს ზორცს სქამენ და ზორციელად გიტანჯულნი სიკვდილს ნატრულობენ... თუ დაიფიქრებთ, მე თითონ შემოვალ თქვენთან და უცხოს ჯარებს აღარ დავეძებ, რომ ღვთისა და თქვენი შესაწუხებელი საქმე არ მოხდეს რა, და როგორც თქვენგან პასუხი მომივა, ამასეღ ვული დაიფიქრეთ, რომ თქვენთან და იმერეთში ცხოვრებისათვის ჩემი სიცოცხლე უნდა დავასრულო, იცოდეთ ცოტა ღვინო და ოტკა მომიშველეთ მალე ბატონო* (ამის ბეჭედი მეფის სოლომონისა) ¹.

სოლომონ მეფის პოლიტიკური გეზი სასტიკად დაამარცხა ისტორიის კანონზომიერმა განვითარებამ და ბუნებრივია, რომ იგი ვერ შესძლებდა იმერეთის ტახტის დაბრუნებას, — მაგრამ ახალციხეში გაქცეული სოლომონი მაინც ერთგვარ საფრთხეს წარმოადგენდა მეფის მოხელეებისათვის, რადგან ერთის მხრივ იმერეთში სოლომონს ხალხის დიდი ნაწილი უჭერდა მხარს და მეორეს მხრივ რუსეთის ძლიერებით შეშინებული ირანი და თურქეთი გაქცეულ მეფეს მფარველობას უწყევდა.

1811 წლის 16 იანვრის მიმართებაში სამხედრო მინისტრისადმი ტორმასოვი წერდა:

„...იმერეთის დაკავებას არ შეუძლია უშიშარი გაზადოს სამხედრო მდგომარეობა საქართველოში, სანამ გაქცეული მეფე სოლომონი მფარველობას იპოვის რუსეთის მტერთაგან — სპარსთაგან და თურქთაგან. თუმცა ახლა იქ სრული სიმშვიდეა, მაგრამ მე უნდა შეაფიქრებინო ამ მხარეში რ ბათალიონი, როგორც ციხეებში გარნიზონისათვის, აგრეთვე იმიტომ, რომ არ შემიძლია დავუნდო ადვილად დამჯერე იმერეთის ხალხს, რომელიც ერთგულია გაქცეული მეფისა, რომელთა შესახებ მე მაქვს სწორი ცნობა, რომ მას სპარსეთის მთავრობის მხრივ დაპირებული აქვს დახმარება, რომ ის მიიღებს 15.000 ზერონცს თავისი წამოწყებისათვის, უკვე ვაემგზავრა ერევნიდან ახალციხეში, რომ კვლავ შეეცადოს დაანთოს იმერეთში ამბოხების აღი...“ ²

ყოველივე ამის გამო გენერალი ტორმასოვი, თვით იმპერატო-

¹ АКТЫ, т. IV, стр. 268-269.

² იქვე 83-156.

რის განკარგულებით, რამდენიმეჯერ შეეცადა სოლომონის მემკვიდრეობის გუბას. მისი მშვიდობიანი გზით იმერეთში დაბრუნებას. მემკვიდრეობის მეფემ ერთხელ აღებულ პრინციპს არ უღალატა და თავი შესწირა იმერეთის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის საქმეს. ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, 42 წლის ასაკში 1815 წელს გარდაიცვალა ტრაპიზონში და იქვეა დასაფლავებული. საფლავის ქვაზე ასეთი წარწერა გაუკეთეს თანამებრძოლმა ქართველებმა:

„საფლავსა ამასა შინა მდებარე იმერთა მეფე სოლომონ, წელი ჩყიე“.

საფლავის ქვის მეორე მხარეზე აწერია:

„განმძიარცვა მე პირველმქნილი სიკეთე და მშვენიება და მდებარე ვარ შიშველ და კდემილ საფლავსა ამას შინა ტომისაგან დაფითისა, შთამოსრული ბაგრატიონი, ძე არჩილისა, სრულიად იმერთა მეფე სოლომონ, რომლისთვისაც ვითხოვ შენდობას. 7 თებერვალს 1815 წელსა (ქორონიკონი ჩყიე)“¹.

ასე დასრულდა სოლომონ მეფის მოღვაწეობა, ბაგრატიონთა დინასტია და ფეოდალური საქართველოს ბედი. დ. ლეონიძემ დრამაში ისტორიის მასალებზე დაყრდნობით მხატვრულ ფერებში ჩამოაყალიბა სოლომონის სახე, როგორც მეფისა და მოქალაქისა.

სოლომონ ლეონიძე — მსაჯული

დრამაში მეფის შემდეგ ცენტრალურ ადგილს სოლომონ ლეონიძე იკავებს. დრამის ავტორი დ. ლეონიძე სოლომონ მსაჯულს პატრიოტად და გავლენიან სახელმწიფო მოღვაწედ ხატავს.

მსაჯულის პიროვნება ქართულ მწერლობაში პირველად ამ სახით გენიალურმა პოეტმა ნ. ბარათაშვილმა ასახა პოემაში „ბედი ქართლისა“. ნ. ბარათაშვილი ასე ახასიათებს სოლომონ მსაჯულს:

თან ახლდა მეფეს თავის მსაჯული,
ნიჭთა კეთილთა უბეად მორკმული.
ვის არა გახსოვთ სოლომონ ქველი,
მეფის შინა ყმა, ყმათ საყვარელი.
სადღა არიან აწ ესე კაცნი,
რომ არ გვალბენენ თათბირნი მათნი².

¹ ალ. ხაჩანაშვილი, იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, გვ. 76.

² ნ. ბარათაშვილი, 1922 წლის გამოცემა, გვ. 78-74.

სოლომონ მსაჯული ნიქითა და სამშობლოს სიყვარულით დადებოდა მთელ საქართველოში. იგი ირაკლის მარჯვენა ხელი იყო და პოლიტიკურ მოღვაწეობასთან ერთად მკლავის ძალაც საქმეში იმპონდა. იგი იმ დროისათვის კარგად განსწავლილი იყო და მწერლობასაც ეწეოდა¹.

სოლომონ ლეონიძის დიდ პოეტურსა და ორატორულ ნიქს ამჟღავნებს, აგრეთვე, სიტყვა წარმოთქმული ირაკლის ცხედრის წინაშე — „მთქმით ტირილი საქართველოს მეფის, დერკულეს დირსისა“².

სოლომონ მსაჯულმა ჯერ კიდევ ერეკლეს სიცოცხლეში გამოამჟღავნა ცარიზმის საწინააღმდეგო პოზიცია. ნ. ბარათაშვილმა ერეკლეს პოლიტიკურ ორიენტაციას სოლომონ მსაჯულის მოსახრება დაუპირისპირა:

იციო, მეფეო, რომე ივერნი
იქნებიან რუსთ ხელთ ბედნიერნი.
სახელმწიფოსა ერთობა მსჯულის
არა რას არგებს, ოდეს მისს შორის
თვისება ერთა სხვადასხვაობდეს³.

სოლომონ ლეონიძე ქართველი ხალხის სახელოვან ტრადიციებს ემყარებოდა, როდესაც საყვარელ მეფეს ირაკლის წინააღმდეგობას უწევდა.

განზრახვა შენი მეფეე მაკვირებს:
ირაკლიმ იცის, რომე ქართველებს
არად შიამნით უბედურება,
თუ აქეთ თვისთ ჭერთ ქვეშ თავისუფლება.

ირაკლის გარდაცვალების შემდეგ სოლომონ მსაჯული სოლომონ მეორის კარზე აგრძელებს მოღვაწეობას იმერეთში. აქაც იგი კვლავ ძველ პოზიციაზე დგას. მსაჯული ცდილობს არა მარტო იმერეთში შეინარჩუნოს მაგარატიონების დინასტია, არამედ იმერეთის სამეფოს გარშემო დარაზმოს მთელი საქართველოს მოწინავე ძალები და აღმოსავლეთი საქართველოც ვაითავეისუფლოს ცარიზმის უღლისაგან.

¹ ამ საკითხზე დაწერილებით იხილეთ ტრ. რუბაძის შრომა, სოლომონ მსაჯული, ლიტერატურული ძეგანი, 1947, ტ. III.

² იმ. ცხოვრება ვიოჩი მეცამეტისა, გვ. 52, 53, 54.

³ ნ. ბარათაშვილის იგივე კრებული, გვ. 76.

როგორც პროფ. ალ. ხახანაშვილი შენიშნავს: „თავისთავად ნიძე დაუძინებელი მტერი იყო რუსებისა, იგი ყველაზე მეტად სწონებდა სოლომონს რუსების ურჩობას და მთავარმართებლის ჯილდოსაჩუქრებს ზიზლით უყურებდა“¹.

დრამის ავტორი დ. ლეონიძე აქაც არ ღალატობს ისტორიულ კუშიარიტებას. მას სოლომონის სახე გადაუქარბებლად რეალურ ფერებში აქვს დახტაული. მართლაც, მსაჯული თავის დროის პატრიოტია, იგი მხოლოდ სამშობლოს კეთილდღეობაზე ოცნებობდა და საქართველოს რუსეთთან შეერთება, პოლიტიკური შორსმჭვრეტელობის უკონლობის გამო უარყოფით მოვლენად ჰქონდა წარმოდგენილი. ლეონიძის პოლიტიკური ორიენტაცია არ გაამართლა შემდგომ დროთა ვითარებამ და საქართველოს ბედი ბუნებრივად დიდი რუსი ხალხის ცხოვრების დიად გზას გაჰყვა. განსაკუთრებით უშედეგო იყო სოლომონ ლეონიძის ბრძოლა ცარიზმის წინააღმდეგ იმერეთში, რადგან ამ დროს საქართველოს ტერიტორიის უმეტესი ნაწილი რუსი მოხელეების ხელში იყო და მართლ იმერეთის სამეფო ხომ ვერ შესძლებდა ამ მოზღვავებული ძალის შეჩერებას? ამ სინამდვილეს სოლომონი ანგარიშს არ უწყევდა და გაჯიუტებული რუსეთის იმპერატორთან ყოველგვარ შეთანხმებას გაუჩიბოდა. მას მცდარად, მაგრამ მაინც წამდა, რომ თავისი ასეთი მოქმედებით სამშობლოს საკეთილდღეო საქმეს აკეთებდა. მისთვის არ არსებობდა სამშობლოზე სხვა უფრო ძვირფასი განძი. მისი ყოველი სიტყვა და საქმე მხოლოდ სამშობლოს ინტერესებს ემსახურებოდა და ამ იდეის სამსხვერპლოზე დაიფერფლა კიდევ.

დრამის ავტორიც ასეთივე თვისებით ხატავს ლეონიძეს:

„პირად თავის სარგებლობაზე მხეციე კი არის მონდომებული, — ეუბნება სოლომონი ზურაბს, — მაგრამ ჩვენ კაცობრიობა მით ვართ მთვან განსხვავებული, რომ სხვა უფრო ამაღლებული აზრებიც გვაქვს! ან კი რა არის ჩვენი შეძლება და დიდება! არაჲ თუ ვერძო პირი, რამდენიმე დიდი სახელმწიფოში იყო, რომელთაც თითქმის მთელი დედამიწა ეპყრო, მაგრამ სადღა არიან ივინი დღეს?!“. კაცის ცხოვრება ძლიერ მოკლე არის და მისი კეთილი და საქმები საქმეები კი უკვდავია და უკვდავად ხდის მის სახელს“².

რადგან სოლომონ ლეონიძე სოლომონ მეფის კარზე გაგლენიან

¹ იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, გვ. 30.

² იმ. დრამა, გვ. 62.

პირს წარმოადგენდა და მეფე მისი რჩევით მოქმედებდა. მაგარი მართებული შეეცადა მსგავსად, ზურაბ წერეთლისა, მსაჯულის მოსყიდვას, მაგრამ ეს ვაზა ლეონიძის მიმართ უშედეგო აღმოჩნდა. დამარცხებული ელჩი აი როგორ ახასიათებს სოლომონ ლეონიძეს:

„ბევრი რამ გამეგონა სოლომონ მსაჯულზე, მაგრამ როგორ წარმოვიდგენდი თუ ამისთანა ჯილდოზე უარს იტყოდა. მერე რა ჯილდო, ფაშობა ვაძლიეთ და კიდევ ფულიც. მერე რა ფული, ვინ დათელის... როდესაც შევაძლიე, თითქოს ვერ გაიგონა, გატრიალდა, აიღო ერთი ყუთი ოქროთი სავსე და პირაქეთ შემომაძღია, რომ იმერეთის სასარგებლოდ მოგქცეულიყავი“¹.

როდესაც იგივე ელჩი (დრამის მიხედვით), ზურაბის დახმარებით, ცდილობს მეფე მოატყუოს და დაარწმუნოს ცარიზმის პოლიტიკის კეთილშობილებაში და მფარველობაში, განრისხებული სოლომონ ლეონიძე ელჩს თავზე გადაახვეს პირობის ქალაღდს და ყველას გასაგონრად წამოიძახებს:

„როდესაც ქორი მტრედს მოიტაცებს, კლანკებს ჩაისობს ტანშიდ და ნისკარტით სწიწნის; მაშინ ისიც თავზედ გადაფარებულია თავის მსხვერპლზედ და მიმინო და ძერა ველიარ მიეყარება, მაგრამ, მათგანი რომელიც ამგვარად მას გადაეფარება მტრედისათვის სულ ერთია და ყველა თანასწორი „მეგობარი“ იქნება. მეგობრობას მაშინ ამოუჩენდით, საქართველოს რომ უფლება არ აგებადათ და არ დაგემონებინათ... როგორც წყალი და ცეცხლი, ისე ჩვენი და თქვენი ბუნება ერთმანეთს არაოდეს არ შეეთვისება, სჯულის ერთობა არას გვარგებს, ოდეს ჩვენს შორის სულის თვისება სხვადასხვაობს. წინ იცის რა ტანჯვა მოელის ჩვენს ქვეყანას თქვენს მფლობელობის ქვეშ“².

სოლომონ მეფეც გრძნობდა მსაჯულის გულწრფელ სამსახურს და პირველ ხანებში კიდევაც იფასებდა ლეონიძეს. მისი რჩევის გარეშე სახელმწიფო მნიშვნელობის საქმეს არ გადაწყვეტდა. აი როგორი სიტყვებით მიმართავს დრამაში მეფე მსაჯულს:

„მთელმა ქვეყანამ იცის, როგორ უყვარდი განსვენებულ პაპაჩემს საქართველოს მეფეს ერეკლეს... ერთსა და ერთს შეიღს შენ ერჩიე, მისი მარჯვენა ჭირში და ლხინში შენ იყავი. რამდენჯერ უბრძანებია განსვენებულს ჩემთვის: „თუ იმერეთისათვის კეთილი

¹ იმ. დრამა, გვ. 63.

² იქვე, გვ. 71.

ესერს სოლომონ, ჩემი მსაჯულისთანა მრაველი იყოფრანკულნი იფიქრებდა მაშინ, რომ მეფე ერეკლეს საყვარელი — მსაჯულნი სოლომონ, ოდესმე იმერეთში გადმოვიდა და მე მეხლებოდა... მეც როგორ მიყვარხარ, ქვეყანამ იცის...¹

სოლომონ მსაჯულის დიდი ავტორიტეტი იმერეთის სამეფო კარზე შეუმჩნეველი არ დარჩენია მთავარმართებელს და მის მოხელეებს და ისინი ცდილობდნენ მსაჯულის გულის მოგებას.

მთავარმართებელი გენერალი ტორმასოვი 1810 წელს 20 იანვარს პოლკოვნიკ სიმონოვიჩს წერს:

„განსაკუთრებით ცუდეთ ყოველგვარი თქვენი შესაძლებლობით გადაიბიროთ თქვენცენ თავადი სოლომონ ლეონიძე... უთხარით, რომ მას ჰყავს თბილისში ქალიშვილი, მითხოვილი თავად შელიქოვზე² და ვაჟი, რომელიც იზრდება სასწავლებელში³, შეუძლია როგორც თავისთავს, ისე მათაც მოუპოვოს მტკიცე ბედნიერება. მაშინ შეიძლება რომ გამოინახოს ხერხი ჩაგვივდოს ხელში თვით მეფეც, ან ყოველ შემთხვევაში, დაიყოლიოს ის ჩვენს მოთხოვნილებებზე და მშვიდობიან ცხოვრებაზე ქუთაისში, განაგებდეს რა სამეფოს იმპერატორის მფარველობის ქვეშ“⁴.

ცხადია, მთავარმართებელი და სხვა მოხელეები სასტიკად მოტყვილდნენ. მათ არ იცოდნენ, რომ სოლომონ მსაჯულის მოსყიდვა არავითარ შემთხვევაში არ მოხერხდებოდა. ზოგჯერ მათი მოქმედება საწინააღმდეგო შედეგს იწვევდა. ხშირად სოლომონი თვით ცდილობდა მომსუიფველების მოსყიდვას და თუ ამას იგი ვერ მოახერხებდა, მათ იმაში მაინც არწმუნებდა, რომ იმერეთი ცარიზმის პოლიტიკას არ დაემორჩილებოდა და თუ ძალადობას გამოიჩენდნენ, ძვირად დაუჯდებოდათ მათ ეს გზა.

გენერალ ტორმასოვისადმი პატაკში 1810 წლის 12 თებერვალს პოლკოვნიკი მოგილევსკი წერს:

„...ჩემთან წარმოგზავნილნი იყვნენ მეფისაგან გასაცხლებლად თავადი სოლომონ ლეონიძე და თავ. ჯაფარიძე, რომელთან ერთად მე მეორე დღესვე ადრე წავედი ვარდ-ციხეში. ჩემი საუბარი ცბიერებით აღესილ თავად ლეონიძესთან შეეხებოდა მხოლოდ გარეშე საგნებს, რომლის დროსაც ის მაინც არ კარგავდა შემთხვევას მოეთხრო

¹ იხ. დრამა, გვ. 89.

² სოლომონ ლეონიძეს საყვარელო გადმოცემით ქალიშვილი, არ ჰყოლია.

³ აღზად ალექსანდრე, რადგან ივანე თვით სოლომონს ახლდა იმერეთში.

⁴ Архив, т. IV, стр. 220.

ჩემთვის სხვადასხვა არაკეზი და ჩაერთო ალგორითები მეფის მფიცადებლების, მის მიმართ ხალხის ერთგულების და მიუფალი ადგილების შესახებ იმერეთში, სადაც ყოველთვის შეიძლება კარგად დამალვა“¹.

როდესაც სოლომონ მეფე სძლია მაცდურმა ზურაბ წერეთელმა და ტორმასოვს ტყვედ ჩაუვარდა, დამარცხებული სოლომონ მსაჯული ახალციხეში გაიქცევა და იქედან კიდევ ცდილობს იმერეთისათვის თავისუფლების დაბრუნებას.

მოავარმართებელი და მეფის სხვა მოხელეები გრძნობდნენ, რომ სოლომონ მსაჯული მათთვის გაქცეულიც კი საფრთხეს წარმოადგენდა და ტორმასოვი 1811 წლის 22 ივლისს ასეთ მლიქვნელურ ბარათს წერს სოლომონ ლეონიძეს:

„გეტყვიტ თქმმარტებას, რომ თქვენი ამაგი იმერეთის ყოფილი მეფის სასარგებლოდ და თქვენი ერთგულება მის მიმართ ეხლანდელ მდგომარეობაშიდაც კი მე არასოდეს არ გამოვიცხავს. პირიქით, მიმანია ის თქვენში მადლობის კეთილშობილ გრძნობად იმ წყალობისათვის, რომელიც მან თქვენ აღმოგიჩინათ, რაც შეეხება თქვენს დამოკიდებულებას კი რუსეთის მთავრობისადმი, მე ვიცი, რომ თქვენ იმყოფებოდით რა საზღვარ გარედ, არ ღებულობდით მონაწილეობას მეფის გაქცევაში თბილისიდან და ხოლო ამზოხების დროს, რომელიც მოწყობილი იყო მის მიერ იმერეთში, პირადად იქ არ ყოფილხართ, მაშასადამე, თქვენო ბრწყინვალემაგ, იმ სხვა პირებზე უფრო, რომლებმაც დაარღვიეს მეფის ბედნიერება თქვენ მეტი უფლება გაქვთ პატივებაზე, ხელმწიფე იმპერატორის უსაზღვრო მოწყალებაზე და თქვენს მიმართ განსაკუთრებულ წყალობაზე.

თუ გაუგონებთ თქვენი ჯანსაღი გონების ხმას, შეგიძლიათ კიდევაც ამაში სრულებით დარწმუნებული იყვეთ, რადგან ამაში მე თქვენი თავდები ვარ და ერთგული შუამავალი თქვენს სასარგებლოდ. აი მე თქვენ რაში გარწმუნებთ: თუ თქვენ ნებაყოფლობით ჩემთან თვითონ გამოცხადდებით, მიღებული იქნებით თავაზიანად, დარჩებით სრულ თავისუფლებაში და საკუთარი თქვენი სურვილის თანახმად, რომელიც გამოთქმული იყო წერილში, გაგზავნილი იქნებით ს. პეტერბურგში უმაღლეს კართან, სადაც ნაცვლად მეფის წყალობისა, რომელიც თქვენ გქონდათ იმერეთში, უხვად დაჯილ-

დავითის

¹ Акты, т. IV, стр. 224.

დოებულ იქნებოდა შემოსავლით, რომელიც დაგენიშნებულ რეგულაციას იმპერიაში. იქ თქვენ ჰპოვებთ მოსვენებულ თავშესაფარს, დასვენებულ ველ სიმშვიდეს და ბედნიერებას, როგორც საკუთარ თქვენსას, ისე თქვენი ვაჟებისას, რომელნიც შეგიძლიათ მოაწყოთ მათთვის მკვიდრ საფუძველზე.

აგიხსენით რა ამ გულგაშლილობით თქვენი ბრწყინვალეების წერილის შესაბამისად ნამდვილ წემ აზრებს, რომლებიც ეხებიან თქვენს ბედობას, მე კიდევ უნდა დავურთო, რომ თუ თქვენ სახეში გაქვთ შესაძლებლობა ის პირი, რომელიც თქვენ ბატონს და თქვენ გაძლევს თავშესაფარს, გადავიდეს თავის სამფლობელოთი თქვენთვის ცნობილ ძლიერ იმპერიის მფარველობაში და დაცვაში და ამაში წარმატება გექნებათ თქვენი ღონისძიებითა საშუალებით მაშინ თქვენ და თქვენი ბავშვების მოსალოდნელ სიკეთეს დაუმატებთ კიდევ ახალ უხვ წყალობებს და იქნებით ქრისტიანად ბედნიერი...¹

მთავარმართებლის დიპლომატიურმა პირობებმა ვერ შეარყია მსაჯულის პატრიოტული რწმენა, რადგან სოლომონისათვის პირადი ბედნიერება არ არსებობდა.

დ. ლეონიძეც სოლომონ მსაჯულს ასევე პატრიოტად ახასიათებს როგორც დრამაში, ისე ლირიაში. მოგვაქვს ნაწყვეტი დ. ლეონიძის ლექსიდან, რომელსაც ეწოდება „მოგონება“ და რომელიც მიძღვნილია სოლომონ მსაჯულისადმი:

განზრახვა მტრისა მხოლოდ მას ერთსა
ჯარგად ესმოდა, არ სტყუებდებოდა,
უბედურების მომლოდღე, ღმერთსა
სამშობლოს დაცვას ევედრებოდა.

ჯაჭვით შეპყრობილ სამშობლოს ნახევს
შიშობდა, ცეცხლი გულს ედებოდა
და მტრის ყოველსა ბოროტ განზრახვას
ფრთხილად ევეცხებოდა, წინ უდგებოდა.

მტრმა იცოდა, რომ იმ გმირს გარდა
წინააღმდეგი არავინ უავდა.
და რომ იმისი გული მოეგო
მისთვის არაფერს არა ზოგავდა.

-ქი...
პრდენ...
-უიჯ...
ფი...

¹ АНТН, т. IV, стр. 381.

მაგრამ ვერაფლის სოფლის დიდებულ
 ვერ შეურყია მტერმა მას გული,
 და უფრო მეტის თავგამოდებით
 სიკვდილმდე შერბა მამულს ერთგული.

რა ოსმალთ¹ ხელში მოიგდეს მხარე,
 იმ მამულისთვის აუზნდნენ მტერად,
 ციცილით გადასწევს არც და მარც
 სახლი და ციხე უკცივს მტვერად.

ვერ დაიმშვიდეს სული ამითა,
 ურწმუნო გული ვერ გაიჯერეს
 და ვილაღ ანგარს ბერძენს ქრთამითა
 ის ახალციხეს მოაწამვლინეს.

ჩვენ შემოგვწირა ყოველ დიდება,
 ჩვენთვის შეიქნა დღე მოკლებული,
 ჩვენ კი უმადურთ არ გვაგონდება
 და გვყავს სრულიად დაეიწყებული².

მართლაც, დრო არის, რომ სოლომონ ლეონიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ დაიწეროს ვრცელი მონოგრაფია და ამ საქმის მკვლევარს დიდ დახმარებას გაუწიეს მხატვრული ლიტერატურა, პირველ ყოვლისა, გენიალური პოეტის ნ. ბარათაშვილის პოემა „ბედი ქართლისა“ და დ. ლეონიძის დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“.

ქართული ისტორიოგრაფიაც პატივისცემით იხსენიებს მრავალ ჭირნახულ და ღვაწლმოსილ სოლომონ ლეონიძეს.

„ერეკლეს შესანიშნავი თანამოღვაწე, ნიჭიერი პოლიტიკოსი, სახელმწიფო მსახური სოლომონ ლეონიძე ერთი იმ პირთაგანი იყო, რომელთაც ერეკლე გაბედულად აწინაურებდა უგვაროთა წრიდან მათი კუთხის, ნიჭისა და ერთგულების მიხედვით. ამ დროს სოლომონი დიდი გავლენით სარგებლობდა...“³

¹ აქ ოსმალეთი აღევლინება უნდა იყოს დასახლებული რუსეთის ნაცვლად ცენზურის თვალს ასახევედ.

² ლექსების კრებული, გვ. 64.

³ საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, ავტ. ს. ჯანაშიას რედაქციით, 1946 წ. გამოცემა, გვ. 411.

ბევრჯერ შეეცადნენ რუსი მოხელეები სოლომონის იმერეთში დაბრუნებას. დიდძალ სიმდიდრესა და ნეტარ ცხოვრებას ჰპოვებდნენ მის, მაგრამ იგი ბოლომდე პრინციპული დარჩა.

დ. ლეონიძის ცნობით 1811 წელს სოლომონ ლეონიძე ზურაბ წერეთელმა ვინმე მოსყიდულ ბერძენს მოაკვლევინა ახალციხეში. ასე დასრულდა თავისი დროის ქრეშმარტი პატრიოტის, სახელოვანი ქართველი მოღვაწის სოლომონ ლეონიძის ცხოვრება.

დ. ლეონიძემ თავის შემოქმედებაში მიუღგომლად დაბატა თავისი პაპის, დიდად ნაამაგარი ქართველის, სოლომონ ლეონიძის ღვაწლმოსილი სახე და ამით სამსახური გაუწია ჩვენი ქვეყნის სახელოვანი წარსულის შესწავლის საქმეს.

ზურაბ წერეთელი

რამდენადაც სოლომონ ლეონიძე კეთილშობილი სახელმწიფო მოღვაწეა, იმდენად ზურაბ წერეთელი გაქნილი და გაიძვერა პიროვნება იყო.

დავით ლეონიძეცა ზურაბ წერეთელი ყოველმხრივ უაჩუფით პიროვნებად გამოხატა. მას იმერეთის სამეფო იმდენად აინტერესებდა, რამდენადაც პირად სარგებლობას ნახავდა. რუსეთის ორიენტაცია ზ. წერეთელმა იმიტომ კი არ მიიღო, რომ იგი ქართველი ხალხის მომავალ ბედნიერებას დიდ რუს ხალხთან კავშირში ხედავდა, არამედ იმიტომ, რომ რუს მოხელეთაგან დიდძალ ჯილდოს ღებულობდა და იმერეთის მფლობელობას ელოდა. იგი ატყუებდა სოლომონ მეფესაც და მთავარმართებელსაც.

დრამის ავტორი ამ ორ სხვადასხვა ისტორიული პიროვნების დაბატვის დროს უდიდეს ობიექტურობას იჩენს. დ. ლეონიძე ერთნაირი სიძლიერით გადმოსცემს კეთილშობილ პატრიოტ სოლომონ ლეონიძისა და გაიძვერა პოლიტიკოსის ზურაბ წერეთლის სახეს¹.

არ როგორ ახასიათებს პროფ. ალ. ხახანაშვილი ზურაბ წერეთელს:

„ზურაბ წერეთელს შეხვდა ვაგლენიანი როლი იმერეთის სამეფოს მოსპობის ისტორიაში. იგი პატივისმყოფვარე, შორსმჭვრეტელი და მოინგარე დიპლომატი იყო, იმან პეტერბურგში ყოფნის დროს... გაიცნო რუსეთი და იცოდა მისი ძალა.“

¹ ზ. წერეთელი უაჩუფითად დაბატა აგრეთვე აკაკი წერეთელმა თავის პოემაში „კეკელას ნაამბობი“.

ამიტომ შეიქნა იგი რუსების მომხრე და ცდილობდა სოლომონის ტახტიდან ჩამოგდებას. რომ ახალი მთავრობის დახმარებით მისი ადგილი თვით დაეჭირა. ამ ოცნების განხორციელებაში რუსები, რასაკვირველია, ხელს არ გაუშართავდნენ, და ამიტომაც ზურაბ წერეთელი ხან თავის მეფის მხარეზე იყო და ხან რუსთ ხელმწიფის ერთგული მოხელე¹.

მართლაც ზურაბ წერეთელს გარკვეული პოლიტიკური ორიენტაცია არ გააჩნდა, მისი მიმართულება იქეთ იხრებოდა, საიდანაც მეტ სარგებლობას მოელოდა.

პირად კარგი რაზე მეოცნებე ზურაბ წერეთელი ქვეყნის ღალატში გამარჯვებული ასეთი ირონიით მიმართავს სოლომონ მსაჯულს დრამაში:

„ვისმა აჯობა სოლომონ მსაჯულო?! წადი ეხლა და იარე... შენს ამბლებულ აზრებზე თუ რამეს გამოჩები! მეფეს და სამშობლოს კაცმა მსხვერპლად უნდა მიუტანოს თავის ცხოვრება და დიდება და თავი უნდა შესწიროსო“. რასაკვირველია! ამის მეტს არაფელს ვფიქრობ სწორედ! თუ კი არაფერი მექნება და ან მე აღარ ვიქნები, ჯანი გავარდეს მეფეს, სამშობლოსაც და მთელ ქვეყანასაც! კაცი თავის თავისთვის ცხოვრობს ქვეყანაზედ და თავის შეძენას და დიდებას უნდა ანაცვალოს ყველა და ყოველივე ქვეყანაზედ! სიყმაწვილიდამ ამ მიზანს ვსდევდი და მით ვადიდე სახელი! ვინც გზაში ჩამომდგომია ამის ხელის შემშლელად, არ გამიხარებია და მომისხია მისი სიცოცხლე! ვისგანაც რამე სარგებლობას მოველი, ის არის ჩემი მეფეც, შვილიც და მეგობარიც².

დ. ლეონიძემ ამ სიტყვებით სწორად განსაზღვრა ზურაბ წერეთლის ბუნება, მან აქ ნათლად დახატა იგი როგორც გაიძვერა და ეგოისტი პიროვნება.

თვით სოლომონ მსაჯულიც ასეთივე შეხედულებისაა ზურაბ წერეთელზე. აი რას ეუბნება სოლომონი თავის შვილს ივანეს:

„ზურაბი, შვილო, ბოროტი და ანგარი კაცი; მე მას წინ უდგვიარ გზაშიდ და იმისათვის ყოველ საშუალებას ხმარობს, რომ ყველანი წინააღმდეგად გამიხადოს“³.

ისტორიული დოკუმენტებიც ასევე მეფის მოღალატედ ახასიათებენ ზურაბ წერეთელს.

¹ იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, გვ. 90.

² იბ. დრამა, გვ. 75.

³ იქვე, გვ. 59.

მთავარმართებელი ტორმასოვი ზ. წერეთლის შესახებ რუმინ-
ცივეს აცნობებს:

„ზურაბ წერეთელმა, რომელიც აქამდე მოქმედებდა შეზღუდულად ზენს სასარგებლოდ, ამოსწურა რა ყოველივე საშუალებანი, ბოლოს გამოუცხადა გენერალ მაიორ თავად ორბელიანს, რომ უკვე არაფერი არ იმოქმედებს მეფეზე აშკარა ძალის ვარდა და თვითონ თავს იღვა, რომ თუ მის მამულში დაგენებული იქნება ჯარები, მაშინ ის გადაიბირიებს თავის დისწულს გურიელს, გურიის მთავარს, უარი სთქვას მეფის მორჩილებაზე და აღძრავს მის წინააღმდეგ რაქის ძლიერ თავადებს, რომელთაც დევნის მეფე... მეფე დარჩება მხოლოდ იმერეთის მცირე ნაწილით... თუ ზურაბ წერეთელი წერილობით შემატყობინებს, რომ ის ღებულობს თავისთავზე აშკარად იმოქმედოს მეფის წინააღმდეგ, მაშინ შეიძლება გამოვიყვანოთ საქართველოდან კიდევ ერთი ბათალიონი იმერეთში და დაეაბანაკოთ ზ. წერეთლის სამფლობელოში...“¹

როგორც ვიცი, ტორმასოვი და სხვა ბობოლა რუსი მოხელეები ცდილობდნენ მეფის მოტყუებით ხელში ჩაგდებას და მის გადასახლებას პეტერბურგში. ამ საქმის მოგვარება კი დაეაღებულა ჭკონდა ზურაბ წერეთელს. ამის შესახებ ტორმასოვისადმი პატაკში სიმონოვიჩი წერს:

„ფოთიდან დაბრუნების შემდეგ მე ვერ ვნახე აქ ზურაბ წერეთელი, რომელიც იმყოფებოდა თავის სოფელში და მეფესთან და როცა ჩამოვიდა ამ თვის 10 რიცხვში, ჩავაბარე მას თქვენი წერილი და მოვილაპარაკეთ იმაზე, რომ სიმშვიდით, სისხლდაუღვრელად, აღერსიანი მოფერებით მეფესთან, მისი დაიმედებით უშიშროებაში და დაჯილდოებაში ღეჩხუმით და დანგრეული სასახლის ნაცვლად ახალი სახლის აშენების დაპირებით, მოიყვანს მეფეს ისეთ ნდობამდე, რომ ის დათანხმდეს ქუთაისში საცხოვრებლად გადასვლაზე, პეტერბურგში დებუტატების გაგზავნაზე, მძევლებად ბატონიშვილის კონსტანტინეს და უმნიშვნელოვანესი თავადების მიცემაზე და როდესაც ყველაფერი ეს შესრულებული იქნება, შეპყრობილ იქნეს ის (მეფე) და წაყვანილი თბილისში“².

ბოლოს გაიძვერა ზურაბ წერეთელი დარწმუნდება იმაში, რომ მოსყიდვითა და მოტყუებით მეფესა და პატრიოტ ქართველებს

¹ Агеев, т. IV, стр. 202.

² იქვე, გვ. 212.

ვერ დაიმორჩილებდა და გადასწყვეტს სისხლისღვრით ¹ დაქვეითდა იმერეთი.

ს. ი. ბ. ლ. ი. მ. მ. მ.

ასეთი შინაარსის წერილს წერს მთავარმართებელ გენერალ ტორმასოვს ზურაბ წერეთელი:

„ამ ჟამად მე არ შემძლია აშკარად ვიმოქმედო, რადგან არ ვიცი, რომელ საათში მომკლავენ თქვენი ერთგულებისათვის. ახლაც კი მიპირებდნენ მოკვლას, რისთვისაც ზემოა მძინწულმა ქაიხოსრომ აზიური ცბიერებით უკვე დააფიცა მისი მსგავსი ადამიანები, მაგრამ მე სხვადასხვა საბაბით წივედი ფარულად ზემს სახლში, შევიცვალე რა ჩვეულებრივი გზა ორი ადამიანის თანხლებით და ენახე წინაღობით პოლკოვნიკი სიმონოვიჩი... მე მზად ვარ დავეღარო ყოველ საათს სისხლი იმპერატორისათვის, მაგრამ უმდაბლესად გიცხადებთ, რომ არავითარი ხერხით ის საიდუმლო საქმე არ შეიძლება შესრულებული იქნას, ვერც თქვენს მიერ მოთხოვნილ ამანათებს ვერ მივიღებთ მათგან... ისინი არ დგანან სამართლიანობაზე, არ არიან მტკიცენი თქვენი ნების შესრულებაში. თუ კი თქვენ ბრძანებთ ჯარების ჩაყენებას იმერეთის სხვადასხვა ადგილებში, თანახმად სიმონოვიჩის წარდგენისა, მაშინ თქვენი აზრი შეიძლება შესრულდეს. მე იმიტომ შევანერგე მოქმედება, რომ დაუყოვნებლივ მოველი თქვენგან ჯარის უსწრაფეს გამოგზავნას და როცა მე მას მივიღებ და სხვა ადგილების გარდა ერთ ბათალიონს ჩავაყენებ ზემს სახლში, მაშინ დაივიწყებ მოქმედებას აშკარად, შიშის გარეშე, როგორც ამ მხარეზე ისე ახალციხეშიც... მაშინ თქვენს საბედნიეროთ ამ ზამთარში ვათავებდა იმერეთის საქმე... არაა საჭირო ამ საქმის დაყოვნება, რადგან მტრები მოელიან ზაფხულს, როდესაც თქვენ არ გეცლებათ სხვადასხვა საქმეების გამო, ხოლო ისინი შეფოთლილ ტყეებში გამაგრდებიან... მე ვცდილობ აქაური ხალხის მოსყიდვას მათი საყვარელი ოქროთი ხელმწიფის ერთგულებისათვის, მაგრამ მაჩერებს ამ ლითონის სიძვირე. ამას წინათ თ-დ დიმიტრის გამოვართვი 340 ზერგონეცი და დაეუბატე რა ამ თანხას ზემი საკუთარი სახსრებიდან ერთი მესამედით, მოკლე დროში დაეხარჯე მეფის ზოგიერთი ვეზირების მოსასყიდად და ახლა ისინი ისე ერთგული არიან როგორც მე...“¹

მოლაღატე ზურაბ წერეთელი მზად არის დაღვაროს სისხლი ზელმწიფე იმპერატორისათვის. „მე მზად ვარ დავეღარო სისხლი

¹ Акты, т. IV, стр. 213.

ხ. ი-სათვისო", — წერს იგი. ამას ჩადიოდა ზურაბ წერეთელი მარტყოფი განდიდებისა და გამდიდრებისათვის. აი რას წერს: „*საქმისაჲსა სიმონოვისსა*“:

„დაარწმუნეთ თავად ზურაბ წერეთელი ჩემის მხრით, რომ იმერეთისაგან რაქის მაზრის ჩამოშორების შემთხვევაში ის არამც თუ დაკარგავს თავის საკუთრებას, არამედ ცნობილი საქმის წარმატებით დამთავრების შემდეგ მას შეუძლია იმედი იქონიოს მიიღოს სამშართველოდ ან მთელი რაქის მაზრა, ან მიეცემა მას ბატონი-შვილის კონსტანტინეს მამულის ნაწილი“¹.

ზურაბ წერეთელი, როგორც მოსუიდეული აგენტი, ტორმასოვს გარკვეულ რჩევა-დარიგებას აძლევდა. იგი ატყობინებდა მეფის ყოველ განზრახვას, საბრძოლო ძალის რაოდენობას, ბუნებრივი სიმაგრეების საშიშროებას და სხვა ცნობებს. ამის საილუსტრაციოდ მოვიტანოთ ზურაბ წერეთელის, 1810 წლის 10 თებერვალს, საჩხერიდან ტორმასოვისადმი მიწერილი წერილი:

„საუკეთესოდ მიმაჩნია, რომ თქვენი განზრახვა გადაიდოს სხვა დრომდე. რომ ეს საქმე შესრულებულყო ზამთარში, მაშინ უფრო ადვილი იქნებოდა მოთხოვილის შესრულება; მაგრამ რადგანაც ზამთარი ხელიდან გაშვებულია, ამიტომ მე ვაღიარებულები ვარ წარმოგიდგინოთ აქაური მდგომარეობა ნამდვილი სახით. დგება ზაფხული და ამიტომ შეეცადოთ ხალხი არ აჯანყდეს! თუმცა ძლიერი ჯარისათვის ყველაფერი შესაძლებელია, მაგრამ აქ ისეთი კლდოვანი ადგილებია, რომ ადვილად დაიბალება ხალხი ჯარისთვის მიუწვდომელ ადგილში. როდესაც კი სხვა საქმეები გაიძულებენ თქვენ გაიყვანოთ აქედან ჯარი, მაშინ არც ერთი იმერელი არც ფიცის, არც მოცემული სიტყვის მიხედვით არ ესერის მეფეს... მეფემ ამას წინეთ ორჯერ დააეალა ფიცით ყველა თავადებს და აზნაურებს, რომ არავინ არ დაგიახლოვდეთ თქვენ არც მეგობრობით და არც ვაჭრობით, არც ქვეშევრდომობით, ბრძოლის შემთხვევაში კი მოცდენ მეფისათვის, რადგან ის მათ უბრძანებს. აგრეთვე იმერეთის ყველა მხარეები აიძულა დაეფიცებია, რომ ისინი რუსებისაგან ძალადობის შემთხვევაში მომკვდარიყვენ ერთმანეთისათვის, და თუმცა ძალამ შესაძლებელია ყველაფერი დასძლიოს, მაგრამ არეულობა გამოვა დიდი... თუ კი ჩემს წარდგინებას არ მოისმენთ, მაშინ ვხედავთ, რომ დრო წასულა, — მეფეს თქვენ ვერ დაიჭერთ“

¹ Акты, т. IV, стр. 290.

საქმე დიდად გაძნელებდა. მე ელაპარაკობ თქვენი ერდგულად გამო და სრულებით არა მეფის ბედნიერების სურვედგან; რადგან მან წამართვა მთელი ძალი და ღონე, როგორც კი საქართველოში მოვიდა რუსეთის ჯარი, ეძებს ჩემს საკვდილს... ამიტომ ნება მომეცით დაეაჯერო მეფე, რომ სინამ ის ცოცხალი იქნება, არ წაერთმევა ტახტი — თანახმად თქვენი დაპირებისა და მე ჩამოვართმევე მას ხელწერილს. შემდეგ როგორც გენებოთ ისე მოიქცეთ. არ მისცეთ ნება მას აირჩიოს მეშვეიდრე და ის შეასრულებს ყველა თქვენს მოთხოვნილებებს, მოიქცევა რა ყველაფერში თქვენი ნების თანახმად.

თუ ჩემი წარმოდგინება თქვენს მიერ ცნობილი იქნება სასარგებლოდ, მაშინ მაცნობეთ ჩქარა, უბრძანებთ რა ამასთან ერთად გავზავნილ ჯარებს გაჩერდნენ იქ, სადაც ახლა იმყოფებიან გადაწყვეტილებამდე¹.

ფიქრობთ სხვა მაგალითების მოტანა არ არის საჭირო იმისათვის, რომ დაეამტკიცოთ ზურაბ წერეთლის მოლაღატური როლი იმერეთის საქმეში და დ. ლეონიძის ობიექტიურობა. უდაოდ ზურაბ წერეთელმა გაიძვერული როლი ითამაშა იმერეთის სამეფოს დაცემის საქმეში, ხოლო დრამატურგმა დავით ლეონიძემ კი ობიექტურად ასახა ზურაბ წერეთლის პიროვნება, რადგან დრამაში წარმოდგენილ ზურაბის ყველა მოქმედებას ადასტურებს უტყუარი ისტორიული დოკუმენტები.

ბოროტი ზურაბ წერეთელი მეფის დატყვევებით არ დაკმაყოფილდა. მან მეფის სასახლე დაარბია და განძეულობა თავის სახლში გადაიტანა, ხოლო დედოფალი დააპატიმრებინა. სოლომონ ლეონიძე კი ახალციხეში ფულით მოსყიდულ ჯალათს მოაკვლევინა.

ასეთია დრამის მიხედვით და ისტორიული ფაქტებითაც ზურაბ წერეთლის ნამდვილი სახე. დავით ლეონიძემ ყოველივე ეს მხატვრულ ფერებში ჩამოაყალიბა და მკითხველის წინაშე ისტორიული წარსული გააცოცხლა.

დემოკრატიული მოტივი დრამაში

დავით ლეონიძემ ისტორიულ ვითარებასთან ერთად დრამაში მშრომელი ხალხის დუხჭირ ცხოვრების სურათებიც დაგვიხატა, მან დიდ ისტორიულ პირობებთან ერთად სცენაზე ყმა გლეხებიც გამო-

¹ Акты, т. IV, стр. 231.

იყვანა და მათი უმწეო მდგომარეობის უტყუარი ფაქტებზე გააჩენა დავით ლეონიძემ ზურაბ წერეთელი ასახა არა მარტო ლეონიძის გაიძვერა პოლიტიკური მოღვაწე, არამედ როგორც შეუზრალველი ზებატონე და გულჭეა ადამიანი. განრისხებული ზურაბ წერეთელი ხშირად აწიოკებს გლეხის ოჯახს, ართმევს ქირნახულს და ცეცხლითა და მახვილით ანადგურებს მათ სახლ-კარს. ზოგჯერ ამასაც არ სჯერდება იგი და დარბეული ოჯახის წევრებს ცალცალკე ჰყიდის სპარსეთსა და ოსმალეთში.

ზურაბის ყმის, მათია თაბაგარს, ერთადერთი ქალიშვილი ჰყავს. რომელიც ბატონს უნდა მშობლებს წაართვას. მამას შვილის სიყვარული აიძულებს ზურაბის უსამართლო განზრახვას წინ აღუდგეს. ასეთი ურწობისათვის ზურაბის კაცები ცეცხლსა და მახვილს მისცემენ საწყალი გლეხის ოჯახს.

ზურაბისაგან განადგურებული მათია თაბაგარი იძულებული ხდება ბატონის წინაშე ქედი მოიხაროს, ოღონდ აკმაროს ეს აწიოკება და შეილსაც გაიმეტებს ბატონის სურვილისამებრ.

თი როგორი სიტყვებით სთხოვს მიგზავნილი პირის საშუალებით, მათია თაბაგარი ზურაბ წერეთელს:

„მართალია, შეეცდი, თქვენს ბრძანებას არ დავემორჩილო, მაგრამ შეილი ვერ გავიმეტე და იმან გამაბედდინაო, ეხლა ჩემი შეილიც თქვენ გახლავთ და თქვენმა ბოქაულებმა სულ დამავსეს და დამიხოკეს, რაც მყავდა ოთხფეხი, ან ორფეხიო. მადლობა ღმერთს, ჰქონდეს! არას დავეძებ, მხოლოდ შემირიგეთ და შეამარეთ, რაც დასჯა მომეყენეთო“¹.

მოწყალების ნაცვლად განრისხებული ზურაბი ხმამაღლა გაიძახის:

„ვაბატიო კი არა, ღმერთს მადლობას უნდა სწირავდეს, რომ ცხენის ძეაზედ არ მივაკარი და არ გავავლეჯინე წინააღმდეგობისათვის“².

შეშინებული გლეხი, რომელიც სასტიკ სასჯელს მოელოდა გამხეცებული ბატონისაგან, სასახლიდან გაიქცევა თავისი ქალიშვილით, მაგრამ ზურაბის კაცები გზაში დაიჭერენ და ისევ ზურაბს მიჰგერიან ცოცხალ-შვედარ მამა-შვილს.

ზურაბი ვასცემს განკარგულებას, რომ მათია თაბაგარი და მისი ქალიშვილი, როგორც პირუტყვი საქონელი, ცალ-ცალკე გაყიდონ:

¹ იბ. ფრამა, გვ. 10.

² იქვე.

დრამის საერთო დახასიათება

საქართველო

დ. ლეონიძეს დრამაში „სოლომონ მეორე, მეფე“ საინტერესოდ ვადმოგვცემს საქართველოს წარსულის ერთ მნიშვნელოვან ეპიზოდს. მართალია, დრამის მხატვრული კომპოზიცია დაბალია, მაგრამ შინაარსობრივი სინამდვილე და მგზნებარე პატრიოტული სელისკვეთება, რომლის საფუძველზედაც ვითარდება მთლიანად ნაწარმოები, მას საინტერესოდ ხდის ჩვენთვის.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სოლომონ ლეონიძე — მსაჯული, იმდენად მნიშვნელოვანი პიროვნებაა, რომ მასთან და მისი ოჯახის წევრებთან დაკავშირებული მხატვრული, თუ ისტორიული ფაქტები საინტერესო მოვლენას წარმოადგენს ჩვენი ქვეყნის წარსული ცხოვრების შესასწავლად და ამდენად დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“ და საერთოდ დ. ლეონიძის შემოქმედება საყურადღებო იქნება ჩვენი საზოგადოებისათვის.

ნაწარმოების მთელი სიუჟეტი გაშლილია ისტორიულ ქარვავზე, სადაც სასტიკი ბრძოლა წარმოებს ცარიზმის აგენტებსა და მათ მოწინააღმდეგეთა შორის. მართალია, ეს უკანასკნელი იღვია მარცხდება და გამარჯვებული გამოდის ზურაბ წერეთელი, მაგრამ ქართველ პატრიოტთა უანგარო სამსახური სამშობლოსადმი და თავგანწირულება უდიდეს თანაგრძნობასა და სიმპათიას იწვევს მკითხველში.

ავტორს კარგად აქვს დაკავშირებული დრამის საერთო სიუჟეტი თან სოლომონ მსაჯულისა და დარეჯანის ტრაგიკული რომანი. ავტორი სცილდება ისტორიულ ქარვავს და პოეტურ ოსტატობას ამელავენებს.

დ. ლეონიძე კარგად ახერხებს ნაწარმოებში დრამატული კენძის გაშლას. განსაკუთრებით ეს იგრძნობა დრამის ფინალში.

დიდ თანაგრძნობას იწვევს ნაწარმოებში სოლომონ ლეონიძის კეთილშობილური სახე. მართალია, გენიალური პოეტი ნ. ბარათაშვილი თავის პოემაში „ბედი ქართლისა“ ღრმად მოფიქრებულ სახეს გვიხატავს სოლომონ ლეონიძის პიროვნებისას, მაგრამ გადაჭრით უნდა ითქვას, რომ ეს საინტერესო მოღვაწე ჯერ ქართველ ლიტერატურაში ასე სრულყოფილად არავის აღსახავს. მხოლოდ ეს გარემოებაც საკმარისი იქნებოდა იმისათვის, რომ ამ დრამატულ ნაწარმოებს ინტერესი გამოეწვია ჩვენში.

დრამაში სოლომონ მსაჯულის ყოველი სიტყვა, ყოველი მოქმე

დება სამშობლოსადმი სიყვარულისა და თავდადების იდეას აქვეყნებს. განსაკუთრებით კარგია სცენა, როდესაც დამარცხებული მსაჯული ახალციხეში წასვლის წინ უკანასკნელად ემშვიდობება სათაყვანებელსა და მრავალ ქირნახულს სამშობლოს.

ნაწარმოებში არის დრამატულად მძაფრი ადგილები. მაგალითად, დარეჯანის ტრაგიკული სიკვდილის სცენა და თინათინი სოლომონ მეფის გაპარვა თბილისიდან.

დრამას აქვს სუსტი მხარეებიც: ისტორიულ ფაქტებს აკლია განზოგადოება, ტიპურ გარემოში გამოხატვა. ნაწარმოები დამძიმებულია ვრცელი დიალოგებით, სიტყვიერი მისალით და სხვა.

მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ცენზურას რომ თავის დროზე ავტორისათვის ნება დაერთო დრამის დაბეჭდვისა ან სცენაზე განხორციელებისა, ეროვნულ ჩაგვრის პირობებში, იგი უთუოდ ინტერესს გამოიწვევდა მაშინდელ ქართველ საზოგადოებაში.

დ ა ხ კ ვ ნ ა

ლიტერატურის ისტორიაში რჩეულთა გვერდით მეორეხარისხოვან შწერლებსაც მნიშვნელოვანი წვლილი აქვთ შეტანილი. ილიასა და აკაკის მძლავრ პოეტურ შემოქმედებას პანს იძლეოდნენ პ. უმიკაშვილი, გ. ქალადიდელი, გრ. აბაშიძე და სხვები.

დ. ლეონიძეც XIX საუკუნის მოღვაწეთა მეორე რიგის პლეადას მიეკუთნება. იგი შწერლობას იწყებს 80-იან წლებში და თემატურად აგრძელებს 80-იანი წლების ქართული ლიტერატურის საბუნდოვან ტრადიციებს.

განსაკუთრებით თერგდალეულების გავლენით ჩამოყალიბდა დ. ლეონიძის შემოქმედებაში პატრიოტული მოტივი. მისი ისტორიული დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“ გავლენითილია პატრიოტული სულისკვეთებით. გმირი ქართველი მამულიშვილები იბრძვიან სამშობლოს თავისუფლებისათვის, პირად სიცოცხლეს მსხვერპლად სწირავენ საერთო საქმეს. ამის სატყუთესო მაგალითს იძლევა დრამაში სოლომონ ლეონიძე და სხვა ქართველი პატრიოტები. ასევე პატრიოტულ პრინციპზეა აგებული პოემა „ელიავა“ და ჩვენთვის ცნობილი ზოგი ლირიკული ლექსი.

80-იან 90 იანი წლები საქართველოში დიდი პოლიტიკური ძვრებისა და იდეოლოგიური აღმავლობის პერიოდია. კლასთა ბრძოლა სოფლად და ქალაქად გამწვავებულ ხასიათსღებულობს და ეს პოლიტიკური სიტუაცია დ. ლეონიძის შემოქმედებაში საკმაოდ გამო-

ბატონებს პოულობს. განსაკუთრებით მწერალი ეხებოდა. საჭირობოროტო საკითხებს.

ბატონების საშინელებანი მკვეთრად გვაგონობინა დ. ლეონიძემ დრამაში „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“. ზურაბ წერეთლის ყმის მათია თაბაგარის ტრაგედიით აეტორმა დივენიანბა ყმა გლეხის ცხოვრების მთელი საშინელება. აღსანიშნავია ისიც, რომ მწერალს არ აკმაყოფილებს რეფორმის შედეგები. პრაქტიკული საქმიანობით იგი ხელს უწყობდა დროებით ვალდებული გლეხების განთავისუფლებას შემამულეთა ბრძკვალებისაგან, მაგრამ ამავე დროს იმასაც გრძნობდა, რომ გლეხი კვლავ უნუგეშო მდგომარეობაში რჩებოდა. ნაბატონარი, ვაქარი, მოხელეები და სამღვდლოება ფეხქვეშ თელაედნენ მათს უფლებებს, იტაცებდნენ მათს ქირანხულს და მფარველი გლეხს არავენ ჰყავდა, სამშობლო ჯერ კიდევ მისთვის დედინაცვალი იყო. „ჯერ შორს იყო მუნ სანატრელი თავისუფლება“. ხოლო მწერლის აზრით კი მშრომელი ხალხი თავისუფლების გარეშე ბედნიერ ცხოვრებას ვერ მოიპოვებს.

დ. ლეონიძის შემოქმედების პოეტური ძალა განსაკუთრებით სიყვარულის საკითხში გელაენდება. მას სიყვარული უკეთილშობილეს გრძნობად აქვს გამოხატული. ყოველი არსებულისათვის სიყვარული მაცოცხლებელი ძალაა და პოეტი მზად არის მას ანაცვალოს მიწიური და ზეციური ნეტარება

ასეთივე სიძლიერით ეღერს სიყვარულის ძალა პოემაში „ელია“ და დრამაში „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“. პოემაში თათრის ქალი ყელგამოკრილი დაეცემა შეყვარებულის, ქართველი პატრიოტის, ელიაეას საფლავზე. ხოლო დრამაში დარეჯან ბატონიშვილი თავგანწირული იფერფლება სიყვარულის სამსხვერპლოზე. დ. ლეონიძე და მისი გმირები გულწრფელად თანაუგრძნობენ სატრფოს და მზად არიან მათთვის ყოველივე მსხვერპლი გაიღონ.

როგორც დავინახეთ, დ. ლეონიძის პოეტური მემკვიდრეობა არ არის ინტერესმოკლებული. ზოგ მის ნაწარმოებს დღესაც არ დაუკარგავს კეთილშობილური ზედმოქმედების ძალა და საინტერესო მისაღას იძლევა ჩვენი სახელოვანი წარსულისა და კულტურის შესწავლისათვის¹.

¹ დ. ლეონიძის შემოქმედებიდან ველა ნაწარმოების განხილვა არ მოხერხდა საფონდო სტატიის შეზღუდულობის გამო. განუხილავი ლექსებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია რუსულ ენაზე დაწერილი ლექსი, მიძღვნილი იოს. რვეილურ-ინერი პოეტის — კონსტანტინე მეძველისადმი.

თავი ახმლადიანი

აღ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის სამეცნიერო სესიები და კონფერენციები

ბიბლიოგრაფია

1938—1950

წინამდებარე ბიბლიოგრაფიის გამოქვეყნებით მიზნად დავისა-
ხეთ თავი მოეუწიროთ მასალას ყველა სამეცნიერო სესიისა და კონ-
ფერენციის შესახებ, რაც პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორი-
ისათვის საყურადღებო დოკუმენტალურ ცნობებს შეიცავს.

სამეცნიერო სესიათა და კონფერენციათა გეგმები მცირე ტირა-
ჟის გამო ყველასათვის ხელმისაწვდომი არ იყო. აღსანიშნავია, რომ
ნაწილი სესიებზე წარმოდგენილ მოხსენებათა დაბეჭდილია ინსტი-
ტუტის „შრომებში“, დანარჩენები ავტორებთან ინახება ხელნაწე-
რების სახით. ამის გამო, ვფიქრობთ, ეს ბიბლიოგრაფია არ უნდა
იქნეს ინტერესსმოკლებული.

მეცნიერ მუშაკთა პირველი სამეცნიერო სესია ჩატარდა 1938
წელს. იგი მიძღვნილი იყო ლენინური კომკავშირის 20 წლისთავის-
სადმი. ამ წლიდან ჩაეყარა საფუძველი სამეცნიერო სესიებისა და
კონფერენციების ჩატარების ტრადიციას. მეცნიერ მუშაკთა რამდენ-
იმე სესია მიეძღვნა ღირსშესანიშნავ თარიღებს, როგორც იყო:
ხალხთა დიდი ბელადის ი. ბ. სტალინის დაბადების 60 წლისთავი,
საქართველოში სამჭოთა ხელისუფლების დამყარების XX და XXI
წლისთავი, დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის XXX
წლისთავი, „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ 100 წლისთავი,
ინსტიტუტის არსებობის 15 წლისთავი და სხვა.

სულ ჩატარდა მეცნიერ მუშაკთა 12 სამეცნიერო სესია (ჩვენ-
რაციის მიხედვით 13). მე-7 სესიის შემდეგ ნუბერაციამე გააუქმებ-
ლია ნახტომი და მომდევნო სესიის გვეზას ნომრად უზის IX (უბრა-
დო იყო VIII), შემდეგ კი გრძელდება თანმიმდევრობით. გვეგვით წარ-
მოდგენილ იქნა სულ 318 მოხსენება სხვადასხვა საკითხზე.

სტუდენტთა პირველი სამეცნიერო კონფერენცია მოეწყო 1941 წელს. დღემდე ჩატარდა სულ 9 სამეცნიერო კონფერენცია და ვრ-
თიე — საქართველოს პედაგოგიური და საშასწავლებლო ინსტიტუ-
ტების სტუდენტთა პირველი სამეცნიერო რესპუბლიკური კონფე-
რენცია. ვინაიდან რესპუბლიკური კონფერენცია მოეწყო ქუთაისის
პედაგოგიური ინსტიტუტის ინიციატივით და ჩატარდა ქუთაისის
ინსტიტუტში, რომელზედაც 51 მოხსენებიდან ჩვენი სტუდენტების
მიერ წარმოდგენილ იქნა 25 მოხსენება, ამიტომ ეს კონფერენ-
ციაც ბიბლიოგრაფიაში შევიტანეთ. რესპუბლიკური სამეცნიერო
კონფერენციის მოხსენებები და თეზისები ინახება ინსტიტუტის
ბიბლიოთეკის საცნობარო-ბიბლიოგრაფიულ განკ. ხელნაწერთა
ფონდში.

სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციებზე გვეგვით წარმოდგე-
ნილ იქნა 164 მოხსენება სხვადასხვა საკითხზე.

ინსტიტუტის კათედრების მიერ მოეწყო მეცნიერ მუშაკთა სამი
სამეცნიერო სესია, რომელიც მიეძღვნა ვ. ი. ლენინის ნაშრომის
„მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმის“ გამოსვლის 40 წლის-
თაგს, დიდი რუსი პოეტის ა. ს. პუშკინის დაბადების 150 წლის-
თაგს და დიდი სტალინის დაბადების 70 წლისთაგს. აღნიშნულ
სამეცნიერო სესიებზე გვეგვით წარმოდგენილ იქნა 34 მოხსენება.

ბიბლიოგრაფიის შედგენისას ვეყრდნობოდით სესიების და კონ-
ფერენციების სამუშაო გეგმებს, რომლებიც სტამბური წესით იბეჭ-
დებოდა. აღნიშნული გეგმები დაცულია ინსტიტუტის ფუნდამენ-
ტალური ბიბლიოთეკის საცნობარო-ბიბლიოგრაფიული განკ. წიგნად
ფონდში.

ბიბლიოგრაფია შედგება 3 ნაწილისაგან. პირველში შეტანი-
ლია მეცნიერ მუშაკთა სამეცნიერო სესიები, მეორეში — სტუდენტთა
სამეცნიერო კონფერენციები და ბოლოს — კათედრების მიერ მოწ-
ყობილი მეცნიერ მუშაკთა სამეცნიერო სესიები. ეს უკანასკნელი
3 სესია ჩატარდა მაშინ, როდესაც ჩვენი ბიბლიოგრაფიის შედგენა
დამთავრებული იყო.

წყობა ქრონოლოგიურია. პირველად მოცემულია ბიბლიოგრაფიული აღწერილობა თვით სამუშაო გეგმის, როგორც დეიტი ერთეულისა [უნდა აღვნიშნოთ, რომ მეცნიერ მუშაკთა პირველი და მეორე სამეცნიერო სესიის გეგმა ბეჭდვითი სახით ვერ ვიპოვეთ. პირველი სესიის შესახებ ცნობები აღებულია ინსტიტუტის საარქივო მასალიდან № 2878 1938 წ., ნაწ. II, რომელშიც აღმოჩნდა დირექტორის დოკ. ლ. ა. ქელიძის ბრძანება № 238, § 15, 15/XI—1938 წ. სესიაზე მონაწილე 15 მომხსენებელთა (ჩამოთვლილია გვარები) დაჯილდოების შესახებ. რა თემებზე იქნა წარმოდგენილი მოხსენებები, ამის დოკუმენტალური ყველა საბუთი ჯერჯერობით ვერ შევაგროვეთ. მეორე სამეცნიერო სესიის შესახებ ცნობები ამოღებულია ჩვენი ინსტიტუტის „შრომების“ II ტომიდან. ასეთივე მდგომარეობაა სტუდენტთა პირველი სამეცნიერო კონფერენციის შესახებაც. ჩვენ ხელთ გვქონდა მხოლოდ კონფერენციის მოსაწვევე ბარათი, სტამბური წესით დაბეჭდილი, რომლიდანაც ამოვიღეთ ცნობები მომხსენებელთა და მოხსენებათა შესახებ. შემდეგ ანოტირებულია სესიის დღის წესრიგი: სხდომის თავმჯდომარეთა, ხელმძღვანელთა, მომხსენებელთა და მოხსენებათა აღნიშვნით. სკოლიოში მივუთითეთ მხოლოდ ჩვენს „შრომებში“ გამოქვეყნებული მოხსენებები.

სტუდენტთა კონფერენციები აღწერილია ამავე პრინციპით, ნუმერაციის გაგრძელებით, ასევე — კათედრათა სამეცნიერო სესიები.

ბიბლიოგრაფიის დართული აქვს დამხმარე საძიებლები: სახელთა და სისტემატური. სისტემატური საძიებელი ძირითადად შედგენილია იმ საკლასიფიკაციო ნუსხის მიხედვით, რომელსაც იყენებს საქართველოს სსრ სახელმწიფო წიგნის პალატა ჟურნალებში: „წიგნის მატრიანე“, „ჟურნალის სტატიების მატრიანე“ და სხვა. საძიებელში მოცემულია ორმაგი ციფრები: უფრჩხილოდ და ფრჩხილებით, რაც ასე უნდა წავეკითხოთ: აბაშიძე ნ. 17 (5), 17 ნიშნავს სესიის ან კონფერენციის გეგმის აღწერილობის რიგით ნომერს, (5) კი მომხსენებლის — აბაშიძე ნ. რიგით ნომერს.

დასასრულ, მოვალეთ ვთვლით ჩვენს თავს უღრმესი მადლობა მოვახსენოთ ბიბლიოთეკათმცოდნეობისა და სარეკომენდაციო ბიბლიოგრაფიის რესპუბლიკური სამეცნიერო მეთოდური კაბინეტის მეთოდისტს დიმიტრი ნიკოლოზის-ძე მარკევიჩს იმ თვალსაჩინო შრომისათვის, რაც მან გასწია ამ ბიბლიოგრაფიის შედგენის დროს.

1. მაცნეის მუშაკთა სამეცნიერო სესიები
 საქართველო
 გიგუნიძის

1938

1. ქუთაისის ა. წულუკიძის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგურია ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა პირველი სამეცნიერო კონფერენცია 1938 წ. მიძღვნილი ხაკავეშიძის ლენინური კომპაგვიზაციის 20 წლისთავისადმი [სამეცნიერო ქრონიკა. პედაგოგია ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა კონფერენციები]. (ქუთაისის ა. წულუკიძის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგ. ინსტიტუტის შრომები, 1940, ტ. I, გვ. 195).

მომხსენებლები: ხაველია გ., ბოქორიშვილი ა. თ., შენგელაია ნ., ქანიშვილი კ. ტ., ფურცხვანიძე ა., ხაქაპურიძე ბ., სვანიძე გ., ბარკალაია ა., გოციანიძე ა., ქუმბურიძე ნ., სვანიძე ქ., ჩაჩანიძე გ., ჯიბლაძე გ., კარსანიძე ს., ხანებლიძე მ.

1939

2. ქუთაისის ა. წულუკიძის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგურია ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა მეორე სამეცნიერო კონფერენცია 1939 წ. დეკემბერი მიძღვნილი ხალხთა დიდი ზედადის ა. ბ. სტალინის დაბადებიდან 60 წლისთავისადმი [სამეცნიერო ქრონიკა. პედაგოგია ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა კონფერენციები]. (ქუთაისის ა. წულუკიძის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგ. ინსტიტუტის შრომები, 1940, ტ. I, გვ. 196-196).

მომხსენებლები: 1. ბოქორიშვილი ა. თ., პროფ. — ფსიქოლოგიის პრობლემა ემპირიოკრიტიციზმში. 2. კარსანიძე ს. — ლენინი და სტალინი კრიზისების შესახებ. 3. მოსიავე ა., დოც. — ყურადღების განაწილების შესახებ¹. 4. შენგელაია ნ., დოც. — ვაზირის თანამდებობა დასავლეთ საქართველოში². 5. ხვინგია ა. — აქიანე როგორც სამოქალაქო ომების ისტორიკოსი რომში. 6. მეცხვარიშვილი ა., დოც. — ზომერფელდის პრინციპისათვის. 7. ხაველია გ., დოც. — ორადბმული აჩრებების კონფორმული ასახვის თეორიისათვის. 8. მეძველია კ. ნ., დოც. — კირილე

¹ დაიბეჭდა სათაურით: „ყურადღების დისტრიაბუციის საკითხისათვის“ (ინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 59-82).

² ინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 97-103.

ლორთქიფანიძე¹. 9. ალავეიძე მ. — „ვეფხისტყაოსნის“ დრამატული რიელიანის² სიუჟეტური პარალელები. 10. ქუთაისის უნივერსიტეტის დოც. — მეცნიერულ კვლევითი მეთოდი ლიტერატურაში. 11. ცინცაძე ი., დოც. — რუსეთის დაპყრობითი პოლიტიკის ერთი ხერხის შესახებ³. 12. შარუაშვილი ლ. — ვახუშტი როგორც გეოგრაფი და კარტოგრაფი⁴. 13. კიკნაძე ზ., დოც. — ქართველთა შორის წ. კ. გამავრც. საზ. სკოლის გარეთ მუშაობა. 14. ქვიციანიძე ლ. ა., დოც. — ურთიერთ სისტემის $Cu_2 Cl_2 + Ag_2 S \rightleftharpoons Ag_2 Cl_2 + Cu_2 S$ გამოკვლევის შესახებ⁵. 15. ქანიშვილი კ. ტ., დოც. — მზე, სიცოცხლე და ქლოროფილი. 16. კვიციანიძე გ. — საქართველოს ბარიტის პრობლემის შესახებ. 17. ხათასი გ., დოც. — შტუდიები ჰაინეს ხელოვნბათმცოდნეობიდან⁶. 18. ხარატიშვილი გ., დოც. — ნადვის გირჩები მაიკოპის პორიზონტიდან. 19. შირიანიანიშვილი მ., დოც. — თანამედროვე ფიზიკა და დიალექტიკური მატერიალიზმი. 20. სამხარაძე გ. — ი. სტალინი ქართულ ფოლკლორში. 21. ხაქაპურიძე ბ., დოც. — მხარმარჯვეობის ფაქტორი აღქმაში. 22. კვანტრე ქს. — ნ. გოგოლის „ძველი დროის შემამულენი“ და ი. ქავჭავაძის „კაცია ადამიანი“⁷. 23. ჯიბლაძე გ., დოც. — არისტოტელეს „პოეტიკა“ ისტორიულ პერსპექტივებში. 24. ჩხეიძე გ. — ლენინისა და სტალინის მოძღვრება კამბიტალიზმის არათანაბარი განვითარებისა და ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვების შესახებ⁸. 25. აბდუშელი-შვილი ნ. — „Crocus Adami“ სახეობის გარკვევისათვის.

1941

მ. ქუთაისის ა. წულუკაძის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა, საქართველოში საბჭოთა

¹ ინს-ტის შრომები, 1948, ტ. VIII, გვ. 81-115.
² დაიბეჭდა სათაურით: „რამოდენიმე ცნობა რუსეთის თეომატიკობელობის დახვეწის და მისი ავტენტების საქმიანობის შესახებ მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში“ (ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 83-96).
³ დაიბეჭდა ნაწილი მოხსენებიდან სათაურით: „ვახუშტი ბაგრატიონის კარტოგრაფიული ნაშრომები“ (ინს-ტის შრომები, 1948, ტ. VIII, გვ. 299-347).
⁴ დაიბეჭდა სათაურით: „ურთიერთ სისტემის $Cu_2 Cl_2 + Ag_2 S \rightleftharpoons Ag_2 Cl_2 + Cu_2 S$ გამოკვლევა თერმული ანალიზისა და მიკროსტრუქტურის მეთოდებით“ (ინს-ტის შრომები, 1940, ტ. I, გვ. 153-157).
⁵ ინს-ტის შრომები, 1940, ტ. I, გვ. 67-93.
⁶ ინს-ტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 31-60.

ხელისუფლების დამყარებიდან 20 წლისთავიანამდე მოძღვრული შესაშვ საშეცნიერო კონფერენცია. პროგრამა. ქუ. მუსხელიშვილი, „ინდუსტრიული ქუთაისის“ ხტ-ბა, 1941, 7 გვ., 1 გვ. შესახებ შესათვის. უკანო. 200 ც.

შობსენებები: 24 II ჭელიძე ლ. ა., დოც., ინს-ტის დირექტორი — შესავალი სიტყვა. 1. ბოქორიშვილი ა. თ., პროფ. — ფსიქოლოგიის [საგნის] პრობლემა კონსტრუქციულ ფსიქოლოგიაში¹. 2. კარსანიძე ს. დ., ლექტ. — ზედმეტი ღირებულების თეორიის ადგილი კ. მარქსის ეკონომიურ მოძღვრებაში. 3. მეძველია კ. ნ., დოც. — ნ. ბარათაშვილის „მერანი“².

26 II 4. Панчадзе Н. Н., лект. — Лермонтов и фольклор. 5. Советов М. П., лект. — Исследование былинны о Дуняе³. 6. გუგუშვილი კ. ა., დოც. — შობსენი მეტყველება ალ. ყაზბეგის პროზაში. 7. ალავეიძე შ. ნ., ლექტ. — ლესუმური დიალექტი⁴.

26 II 8. წურწუშია ა. ბ., ლექტ. — თანამედროვე ომის დახასიათება. 9. ცინცაძე ი. ზ., დოც. — მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან. 10. ტუფურია შ. კ., ლექტ. — ქრისტიანული საარწმუნოების მიღების ზოგიერთი საკითხის შესახებ რუსეთში. 11. აბრამიძე შ. ვ., ლექტ. — კატალინას შეთქმულება⁵.

27 II 12. დევდარიანი გრ. ს., ლექტ. — სამეგრელოს ვაკის მდინარეული ტერასების დათარიღებისათვის⁶. 13. კვიციანიძე გ. ს., ლექტ. — მთარაქის ალბიური მეურნეობა⁷. 14. ჭელიძე გ. ფ., ლექტ. — გურიის ნათიანი რაიონის გეოლოგიური აგებულების ზოგიერთი საკითხები. 15. თვალთვაიძე ალ. ა., ლექტ. — მდინარე სემის ჰიდროგრაფიული [ჰიდროგრაფიული] თავისებურებანი.

¹ ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 5-35.

² ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 173-190.

³ ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 155-178.

⁴ დაიბეჭდა სათაურით: „ლესუმურის თავისებურებანი“ (ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 229-247).

⁵ ინს-ტის შრომები, 1947, ტ. VII, გვ. 8-29.

⁶ ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 117-128.

⁷ ინს-ტის შრომები, 1946, ტ. VI, გვ. 267-286.

27 II 16. ქანიშვილი კ. ტ., დოც. — ფოტოსინთეზის ნაწილი
 დეცია. 17. კოკოჩაშვილი გ. ვ., დოც. — ფასტორული მცენარეების
 დამტანი მოლუსკის გავრცელების საკითხისათვის¹. 18. შარუ-
 აშვილი ლ. ი., ლექტ. — ქუთაისისა და წყალტუბოს რაიონების
 კარსტული ძაბრები (წყვირამები)².

28 II 19. სვანიძე ს., ლაბორ. — ზერნოვ-ტურის ფენომენის
 შესწავლა კენთის მოქმედების სხვადასხვა პირობებში³. 20. გო-
 ციურიძე ალ. მ., დოც.; ჭუმბურიძე ნ. პ., ასისტ., ფინჩაძე
 რ. ს., ლაბორ. [მომხს.] — ტემპერატურის გავლენის შესწავლი
 ზერნოვ-ტურის ფენომენზე⁴. 21. შალღაფერიძე კ. ს., ასისტ. —
 ზერნოვ-ტურის ფენომენის დროს სააგზნებო იმპულსთა ცვალება-
 დობის გამოკვლევა მეორადი შეკუმშვით⁵. 22. გოციურიძე ალ. მ.,
 დოც. — ტემპერატურის გავლენა ტეტანური შეკუმშვის ტალღი-
 სებრივ მსვლელობაზე კენთის არამირ-დამირ პესიმალურ გაღიზიანე-
 ბისას⁶.

28 II 23. ჯიბლაძე გ. ნ., დოც. — ხელოვანი და ხელოვნე-
 ბის მასალა. 24. ხანიკიძე ქ. ა., ლექტ. — თომსარიანის შესახებ⁷.
 25. მახათაძე მ. ს. — პატრიოტული მოტივები „ვეფხისტყა-
 ოსანში“⁸. 26. რამიშვილი ზ. ი., ლექტ. — 1832 წლის შეთქმუ-
 ლების კლასობრივი ხასიათი.

I III 27. მოსიავა ა. ნ., დოც. — გაგების ფსიქოლოგია.

¹ ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 58-64.

² ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 129-143.

³ დაიბეჭდა სათაურით „დაღლილ კენთზე დამატებითი დატვირთვით მარ-
 ტივ შეკუმშვათა გაძლიერების საერთო პირობები“ (ინს-ტის შრომები, 1945,
 ტ. V, გვ. 43-62).

⁴ დაიბეჭდა სათაურით „ტემპერატურის გავლენა დაღლილ კენთის დამატე-
 ბით დატვირთვით მარტივ შეკუმშვათა გაძლიერების ფენომენზე“ (ინს-ტის შრო-
 მები, 1945, ტ. V, გვ. 70-83).

⁵ დაიბეჭდა სათაურით: „მეორადი შეკუმშვის ცვლილებები დაღლილ კენთის
 დამატებითი დატვირთვით მარტივ შეკუმშვათა გაძლიერების დროს“ (ინს-ტის
 შრომები, 1945, ტ. V, გვ. 90-111).

⁶ დაიბეჭდა: ა. გოციურიძე და ს. სვანიძე „ეთვით მოწამელის გავლენა დაღ-
 ლილ კენთის დამატებითი დატვირთვით მარტივ შეკუმშვათა გაძლიერების ფე-
 ნომენზე“ (ინს-ტის შრომები, 1945, ტ. V, გვ. 84-85).

⁷ დაიბეჭდა სათაურით „დავით რექტორის დამატებანი „თომსარიანში“ (ინს-
 ტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 249-271).

⁸ ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 309-331.

28. ჩხარტიშვილი შ. ნ., ლექტ. — ფსიქოფიზიკური პირობ. ლემა¹. 29. ყურაშვილი ტ. ე., ლექტ. — ი. ოცხელის ბუნებ. გიური შეხედულებანი. 30. ფურცხვანიძე არ. ვ., ლექტ. — № 1289 პლანეტის ორბიტის შესწორების შესახებ.

I III 31. მეცხვარიშვილი ი. გ., დოც. — გამორკვევა რხევის დიფერენციალური განტოლების იმ ამოხსნებისა, რომლებიც უსასრულობაში ზომერფელდის პრინციპს აკმაყოფილებენ. 32. ბარკალაია ა. კ., დოც. — მარკოვის უაჭვების შესახებ. 33. ხაჩაღია გრ. ი., დოც. — ორადამული არეების კონფორმული ასახვის ერთი მინიმალური თვისების შესახებ. 34. დარჩაია ლ. პ., ლექტ. — ნასაკირალის მინერალური წყლების ანალიზი². 35. სუპატაშვილი დ. ლ., ლექტ. — ქუთაისის წყლების ანალიზი. 36. კაპანაძე ან., ლექტ. — სიერცულე წინააღმდეგობა ჯერადი კავშირის იდგილზე წყალბადის შეერთების დროს — 0,01 დიჟეთოქსი-დიფენილ ბუთინდიოლზე და 0,01 დიჟეთოქსი-დიფენილ ბუთინდიოლის მაგალითებზე. 0—მეთოქსი-ფენილ აცეტილენილ კარბინოლის შემკიდროება დიაცეტილენის გლიკოლად.

1942

4. ქუთაისის ა. წულუკაძის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა, წითელი არმიის 21 წლისთავისა და საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებიდან 21 წლისთავისადმი მიძღვნილი IV სამეცნიერო კონფერენციის პროგრამა. რედ. დოც. ლ. ა. ქელიძე. ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა. 1942, 6 გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (ქუთაისის აღ. წულუკაძის სახელობის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). უკანო.

მოხსენებები: 23 II თევზდომარე ქელიძე ლ. ა., დოც., ინს-ტის დირექტორი. ქელიძე ლ. ა., დოც. — შესავალი სიტყვა. 1. კობალიანი დ. თ., უფრ. მისწ. — გერმანელი ოკუპანტებისა და მათი არმიების განადგურება გარდუვალია³. 2. მოსიავა ა. ნ.,

¹ ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 37-58.

² დაიბეჭდა სათაურით: „ნასაკირალის მინერალური წყლების ფიზიკურ-ქიმიური თვისებები“ (ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 15-31).

³ დაიბეჭდა სათაურით: „ანტიპატლერული კოალიცია ძლიერდება“ (ინს-ტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 19-30).

დოკ. — მებრძოლის დისკალინისა და თავდაკერილობის თვისებების
ლოგისათვის. 3. გოშხეტელიანი ივ. ს., დოკ. — ახალი რევოლუციური მიმდინარეობის შესახებ გენეტიკაში. 4. Картвел-
лишвили Т., док. — Противоположность между марсовыми и гегелевским учением о форме и содержании. 5. კარსანიძე
სევე., უფრ. მასწ. — ვ. ი. ლენინის შრომა „იმპერიალიზმი, რო-
გორც კაპიტალიზმის უმაღლესი სტადია“ და ომის შემდგომი კაპი-
ტალიზმი.

24 II თავმჯდომარე ბოქორი შვილი ა. თ., პროფ. ნ. გო-
ციელი ფ. გ., უფრ. მასწ. — ერნსტ ჰემინგუეის შემოქმედებითი
გზა¹. 7. Дейсэдзе Л. С., ст. перевод. — „Литературные меч-
тания“ Белинского, как система его эстетического мировоззрения.
8. სამხარაძე გ. ა., დოკ. — სიუჟეტური პარალელების საკით-
ხისათვის (ფოლკლორული მოტივები მ. ი. ლერმონტოვის შემოქმე-
დებაში). 9. ჩხარტიშვილი შ. ნ., დოკ. — „დემონის“ ფსიქო-
ლოგიური ანალიზი². 10. ზარქუა მ., ასპირ. — დემონი (იმანენ-
ტური კრიტიკის ცდა).

25 II თავმჯდომარე ქანიშვილი კ. ტ., დოკ. 11. შურ-
წყუშია ა. ბ., მაიორი — თანამედროვე ომების შესახებ. 12. კაპა-
ნაძე ვ. ლ., უფრ. მასწ. — ბოტანიკის სწავლება საშუალო სკო-
ლაში და ქვეყნის დაცვა. 13. გოციირიძე ალ. მ., დოკ. და
ვალაბეგიშვილი შ. — კუნთზე ტემპერატურისა და ეთერით
მოქმედების გავლენა ბერიტაშვილის ფენომენის მიმდინარეობაზე³.
14. გოშხეტელიანი ივ. ს., დოკ. — ხროვანებისა და მაღალი
ტემპერატურის გავლენა სერვის გამანაყოფიერებელ თვისებაზე.
15. კოკოჩაშვილი გ. ვ., დოკ. — უკრაინის საღამურას არსე-
ბობის საკითხისათვის საქართველოს მტკნარ წყლებში.

26 II თავმჯდომარე მეძველია კ. ნ., დოკ. 16. როგავა
გ. ბ., დოკ. — სიტყვაწარმოების საერთო საფუძვლებისათვის ქარ-
თველურსა და აფხაზურ-უბიხურ-ადიღურ ენებში⁴. 17. ბოქო-
რიშვილი ა. თ., პროფ. — სიტყვის მნიშვნელობის საკითხისათ-
ვის. 18. Советов М. П., ст. перевод. — О началах этимологии.

¹ ინს-ტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 115-135.

² ინს-ტის შრომები, 1947, ტ. VII, გვ. 173-183.

³ ინს-ტის შრომები, 1945, ტ. V, გვ. 129-139.

⁴ ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 285-288.

19. Кутателадзе Н. Н., доц. — Фашистские извращения на фронте литературы.

27 II თავმჯდომარე ხაეია გრ. ი., დოც. 20. მეცხვა-რი შვილი ი. გ., დოც. — პოლომორფული ფუნქციის წარმოდგენა წრიული რგოლის შიგნით, მეორე რიგის ზვევლებრივი დიფერენციალურ განტოლებათა ამოხსნების საშუალებით. 21. სულაია ვ. ა., დოც. — მცირესიმკვრივიან ერთგვაროვან გაზებში მულტიპლექტური სპექტრალური ხაზების სივანეები. 22. გაბრიძე დ. მ., დოც. — დიფთილციკლოპენტოლ კარბინოლი და მისი გარდაქმნანი. 23. ქელიძე გ. ფ., უფრ. მასწ. — გურიის კიმერიული ნალექები. 24. სალინაძე ი. ა., უფრ. მასწ. — წყალტუბოს ვულკანური ულის პეტროგრაფია¹.

1943

ბ. ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა V სამეცნიერო კონფერენცია 20-26 მარტი 1943 წ. კონფერენციის მუშაობის გეგმა. რედ. დოც. ლ. ა. ქელიძე. ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ ტ. 3-ა, 1943. 7 გვ., 1 გვ. შენაშენებისათვის. (აღ. წოდუ კაძის ხაზდობის ქუთაისის ხაზდმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). 100 ტ. უკანო. დამატებითი სათაური რუსულ ენაზე.

მოსხენებები: 20 III თავმჯდომარე ქელიძე ლ., დოც. ქელიძე ლ. ა., დოც. — შესავალი სიტყვა. 1. კაკაბაძე ს., პროფ. — გიორგი სააკაძე, როგორც ქართველი ხალხის გმირი. 2. ჩხარტიშვილი შ., დოც. — უშუალო გამოცდილების ცნება ფსიქოლოგიაში. 3. კილაძე ვ., დოც. — კომენსკის დიდაქტიკის ფილოსოფიური საფუძვლები. 4. კორძაძე ა., უფრ. მასწ. — თვალსაჩინოები ნათემატიკის სწავლებისას საშუალო სკოლაში.

22 III თავმჯდომარე ქუთათელაძე ნ., დოც. 5. ქუთათელაძე ნ., დოც. — Теория коммуникации в синтаксической системе акад. А. А. Шахматова. 6. სოვეტოვი მ., უფრ. მასწ. — Анализ некоторых календарного значения слов. 7. როგავა გ. დოც. — გვარები დასავლეთ საქართველში. 8. ძოწენიძე ქ. უფრ. მასწ. — თანდებუდიანი სახელები ძველ ქართულში პავლეს ეპისტოლეების მიხედვით.

¹ ინს-ტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 145-154.

23 III თავმჯდომარე მეძველია კ., დოც. 9. მეძველია კ., დოც. — აღრინდელი რომანტიზმი ქართულ ლიტერატურაში¹. 10. სანიკიძე ქ., უფრ. მასწ. — დავით რექტორი და თელავის სემინარია². 11. მახათაძე მ., ლექტ. — ვეფხისტყაოსნის დათარიღებისათვის. 12. სამხარაძე გ., დოც. — ხალხურობის პრობლემისათვის მ. ი. ლერმონტოვის შემოქმედებაში³.

24 III თავმჯდომარე ხაეალია გრ., დოც. 13. მეცხვარიშვილი ი., დოც. — Об одном классе регулярных решений колебательного уравнения. 14. გაბადაძე ნ., უფრ. მასწ. — განზომილებანი სივრცეში წესიერ მრავალწახნაგა გეომეტრიულ სხეულების გაზომვის ზოგიერთი საკითხები. 15. Доденков Н., проф. — Система воспитания А. С. Макаренко и буржуазное педагогическое наследство.

25 III თავმჯდომარე ქანიშვილი კ., დოც. 16. მიქელაძე ა., უფრ. მასწ. — ქუთაისის რაიონის სამეურნალო მცენარეები. 17. დარჩია ლ., უფრ. მასწ. — ბაზვის მინერალური წყლის ფიზიკურ-ქიმიური თვისებების გამოკვლევა⁴. 18. ვოციტიძე ა., დოც. — პესიმალური და ოპტიმალური ეფექტების შესწავლისას საგზნებო იმპულსთა ცვალებადობის დადასტურება მეორედი შეეშვის საშუალებით.

26 III თავმჯდომარე დევდარიანი გ. 19. კვირიკაძე გ., დოც. — საქართველოს ქიმიური მრეწველობის ამოცანები სამამულო ომის პირობებში. 20. სალინაძე ი., უფრ. მასწ. — ტალახიანის (ზემო რაქა) სინდიცის საბადოს შესწავლისათვის.

1944

6. ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა VI სამეცნიერო კონფერენცია 25-29 აპრილი 1944 წ. კონფერენციის მუშაობის გეგმარედ. დოც. ლ. ქელიძე. ქუთაისი, ვაზ. ინდუსტრიული ქუთა-

¹ დაიბეჭდა სათაურით: „რომანტიზმის მოტივები ალექსანდრის პუშკინის ქართულ ლიტერატურაში“ (ინს-ტის შრომები, 1947, ტ. VII, გვ. 73-115).

² ინს-ტის შრომები, 1946, ტ. VI, გვ. 63-73.

³ დაიბეჭდა სათაურით: „ლერმონტოვი და რუსული პოეტური ფოლკლორი“ (ინს-ტის შრომები, 1946, ტ. VI, გვ. 173-204).

⁴ დაიბეჭდა სათაურით: „სოფ. ბაზვის მინერალური წყარო“ (ინს-ტის შრომები, 1945, ტ. V, გვ. 191-194).

კავა ი., უფრ. მასწ. — პისარევის პედაგოგიური შეხედულებანი.
 19. ტარასაშვილი გ., დოც. — საქართველოს მთიანეთის ნიადაგების შესწავლის საკითხისათვის. 20. ჭანიშვილი კ., დოც. — ჯუთის კულტურის გაერცელების საკითხისათვის დასავლეთ საქართველოში. 21. კოკონაშვილი გ., დოც. — მასალები *Limusca truncatula* Müller-ის შესწავლისათვის საქართველოში¹. 22. კაციაძე ე., უფრ. მასწ. — რაჭის ჰიდროგრაფიისათვის.

1945

7. ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა VII სამეცნიერო კონფერენცია 14-19 მაისი 1945 წ. კონფერენციის მუშაობის გეგმა. რედ. დოც. გრ. ხაეალია. ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისი“ ხტ-ბა, 1945. 7 გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (აღ. წულუკაძის ხაზგაშლილი ქუთაისის ხაზელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი) 45 ც. უკანო. დამატებითი ხათური რუხულ ენაზე.

შოხსენებები: 14 V თავმჯდომარე ხაეალია გრ., დოც. ხაეალია გრ., დოც. — შესავალი სიტყვა. 1. ჩხეიძე გ., უფრ. მასწ. — საბჭოთა წყობილება — ჩვენი სამშობლოს ძლიერების წყარო. 2. Копалиани Д., ст. перевод. — Борьба товарища Сталина за идеологические и организационные основы марксистской партии. 3. კაკაბაძე მ., პროფ. — გოორგი საიკაძის ეპოქა.

15 V თავმჯდომარე როგავა გ., დოც. 4. როგავა გ., დოც. — „ცა“ ნაწილაკის საკითხისათვის. 5. ძოწენიძე ქ., უფრ. მასწ. — „გან“ თანდებულის მოქმედებითი ბრუნვის ფუნქციისათვის ძველ ქართულში. 6. ალაგვიძე მ., უფრ. მასწ. — შეთანხმების საკითხი ვაეა-ფშაველას პოეზიაში².

16 V თავმჯდომარე კოკონაშვილი გ., დოც. 7. მეცხვარიშვილი ი., დოც. — პოლომორფული ფუნქციის გაშლა წრიულ რგოლის შიგნით $Xk, \bar{X}k, Yk, \bar{Y}k$ ფუნქციების მიხედვით. 8. ფურცხვანიძე არ., უფრ. მასწ. — ასტეროიდთა ორბიტების გამოანგარიშებისათვის. 9. დარჩია ლ., უფრ. მასწ. — ნასაკირალის მინერალური წყლების გენეზისი. 10. კაკაბაძე ე., უფრ.

¹ დაბეჭდა შემოკლებით ინს-ტის შრომები, 1948, ტ. VI, გვ. 205-211.

² დაბეჭდა სათაურით: „მასალები ვაეა-ფშაველას ენის თავისებურებათათვის“ (ინს-ტის შრომები, 1948, ტ. VIII, გვ. 9-37).

მასწ. — მოსწავლეთა დამოუკიდებელი საშინაო მუშაობა პრაქტიკული კონსტრუქციული ნიკაში.

17 V თავმჯდომარე ბოქორიშვილი ან., პროფ. 11. ყაუხჩიშვილი ს., პროფ. — ჰომეროსის წინაძროხინდელი პოეზია. 12. გოკიელი ფ., უფრ. მასწ. — კლემან მაროს პოეზიის პატრიოტული და სოციალური მოტივები. 13. ბრეგვაძე დ., უფრ. მასწ. — შიშია გურიელი და მეფის ცენზურა [ახალი მასალები ქუთაისის სახელმწიფო ეთნოგრაფიული მუზეუმიდან]. 14. კუპლიაშვილი ი., უფრ. მასწ. — ახალგაზრდა თურქთა რევოლუცია.

18 V თავმჯდომარე ყაუხჩიშვილი ს., პროფ. 15. თავიშვილი გ., პროფ. — კოლხიდის უმაღლესი რიტორიული სკოლა. 16. მეძველია კ., დოც. — ნ. ბარათაშვილი — მებრძოლი რომანტიკოსი. 17. მახათაძე მ., უფრ. მასწ. — „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დადგენისათვის სამხედრო ხელოვნების თვალსაზრისით¹. 18. Советов М., ст. перевод. — Исследование былин „Старр Годивович“.

19 V თავმჯდომარე სალინაძე ი., უფრ. მასწ. 19. დევდარიანი გ., უფრ. მასწ. — კარსტული ფორმები კოლხიდის კონგლომერატებში. 20. ტარასიშვილი გ., დოც. — აღმოსავლეთ საქართველოს შიშიანი ტყის ნიადაგების ზოგადი ტიპების დახასიათება. 21. ქორიძე შ., უფრ. მასწ. — კაპიტალისტური წარმოების გეოგრაფიული განლაგების კანონზომიერების საკითხისათვის. 22. გოციჩიძე ალ., დოც. — კუნთის პესიმილური და ოპტიმილიზირებული ეფექტების დროს სააგზნებო იმპულსთა ცვალებადობის გამოვლინება მეორადი შტკუმშევის მეშვეობით.

1946

8. ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა IX სამეცნიერო კონფერენცია 14-18 მაისი, 1946 წ. კონფერენციის მუშაობის გეგმა. რედ. დოც. დ. ჰელიძე. ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა, 1946. 7 გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (აღ. წილთაძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). 80 ც. უკანო. დამატებითი სათაური რუსულ ენაზე.

¹ ინს-ტის შრომები, 1946, ტ. VI, გვ. 155-172.

მოხსენებები: 14 V ჭედიძე ლ., დოც. — შესავალე კონვენციის
 1 წერეთელი კ., უფრ. მასწ. — მარქსისტულ-ლენინისტულ-სტალინისტულ
 რიის ძალა გერმანულ ფაშისტ დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძო-
 ლაში. 2. უჩანეთიშვილი დ., დოც. — აღმოსავლეთ საქართვე-
 ლოს მე-18 ს. მეორე ნახევრის ქალაქთა ისტორიისათვის. 3. კარ-
 სანიძე ს., დოც. — წარმოების მექანიზაციის პრობლემა მეოთხე
 სტალინურ ხუთწლეულში. 4. ქუთათე ლაძე ნ., დოც. — М. Горь-
 кин и великие реалисты. 5. ნამორაძე ა., პროფ. — კონვენციის
 აგარარული კანონმდებლობა 1879 წ. საფრანგეთის რევოლუციის
 პერიოდში.

15 V თავმჯდომარე შეძველია კ., დოც. 6. ცინცაძე ი.,
 დოც. — რუსი უფლისწული საქართველოში. 7. როგავა გ., დოც. —
 დისიმილაციის ერთი სახეობა ზანურში. 8. ძოწენიძე ქ., უფრ.
 მასწ. — ემფატიკური ხმოვანი ძველ ქართულში. 9. კუბლა-
 შვილი ნ., უფრ. მასწ. — ლექსმებურგის კომისია და ეროვნული
 სახელოსნოები. 10. ბრეგაძე დ., უფრ. მასწ. — რუსთაველი და
 ამირან დარეჯანიანის გამლექსაენი¹.

16 V თავმჯდომარე ყაუხჩიშვილი ს., პროფ. 11. კაკა-
 ბაძე ს., პროფ. — სოციალური მოძრაობანი საქართველოში მე-12
 საუკუნეში. 12 შეძველია კ., დოც. — ვრ. ორბელიანის საზოგა-
 დოებრივ-პოლიტიკური პროფილი². 13. სანიკიძე ქ., დოც. —
 ბესიკი იმერეთში. 14. სამხარაძე გ., დოც. — უაზბეგის ნაწარმო-
 ებთა ფოლკლორული ბუნების საკითხისათვის. 15. შახათაძე მ.,
 უფრ. მასწ. — ლექსის — „ვლოვა ერგელე მეორესი თუშთი, ფშავთა
 და ხევსურთაგან“ — გენეზისის საკითხისათვის.

17 V თავმჯდომარე კვანტრე ქს., დოც. 16. ბოჭორი-
 შვილი ა., პროფ. — სიტყვის როლი ობექტუალუის პროცესში.
 17. ბახტაძე ვ., დოც. — ქართველი ნაროდნიკების ეკონომიური
 შეხედულებანი³. 18. ჩხარტიშვილი შ., დოც. — განწყობის
 ილუზიის ბუნებისათვის. 19. კუბლაშვილი ი., უფრ. მასწ. —
 ბალკანეთის საკითხი და ოტომანთა იმპერიის დასასრული. 20. აბ-

¹ მოხსენება არ წაკითხულა.

² იმს-ტის შრომები, 1948, ტ. VI, გვ. 19-48.

³ დაიბეჭდა შემოკლებით სათაურით: „ანტონ ფერცელაძის ეკონომიური შე-
 ხედულებანი“ (იმს-ტის შრომები, 1947, ტ. VII, გვ. 39-72).

რამიძე შ., დოც. — შვედელი პენრის მოლენპეკის აჯანყება მიუნსტერში¹.

17 V თავმჯდომარე ჭელიძე ლ., დოც. 21. კვირიკაძე გ., დოც. — ქალაქ ქუთაისის მრეწველობა და მისი პერსპექტივები. 22. ჭელიძე გ., დოც. — გურიის ნავთიანი რაიონების ახალი სტრატეგრაფიული პორიზონტი. 23. საღინაძე ი., უფრ. მაწ. — კოჯის ძარის (ზემო რაქა) სინდიე-დარიშხანის საბავოს შესწავლისათვის. 24. მარუაშვილი ლ., უფრ. მაწ. — ზურტაკეტის პალეოლითური სადგომის გეოლოგიური და გეომორფოლოგიური მნიშვნელობა.

18 V თავმჯდომარე ბოქორიშვილი ა., პროფ. 25. ყიუხჩიშვილი ს., პროფ. — ქართული ფილოლოგიური გეცნიერების მიზნები პერძნული ლიტერატურის შესწავლის საქმეში. 26. კვანტრე ქ., დოც. — ა. ვ. კოლცოვი ქართულ პოეზიაში². 27. სოვეტოვი შ., დოც. — Главнейшие положения синтаксиса русского языка. 28. რამიშვილი ა., უფრ. მაწ. — Духовная драма Герцена. 29. პეენაია რ., უფრ. მაწ. — Платольные повествования Маяковского.

18 V თავმჯდომარე კოკორიაშვილი გ., დოც. 30. მეცხვარიშვილი ი., დოც. — რხევის დიფერენციალური განტოლების რეგულარული ამოხსნების ერთი წარმოდგენის შესახებ. 31. გოცირიძე ა., დოც. — სისხლის უჯუფობრივობის სტანდარტული ერთროკიტებით განსაზღვრის საკითხისათვის. 32. ჭანიშვილი ქ., დოც. — კოლხიდის მრავალწლოვანი სარველა მცენარეების შესწავლისათვის. 33. მესხი გ., ბიოლოგ. მეც. კანდ. — ნაწლავთა ლორწოიანი გარსის რეპარატული რეგენერაცია (ნაწლავთა ქრილობის რეგენერაცია) დაწვის შემდეგ.

1947

მ. ინხტიბუტის მეცნიერ მუშაკთა X ხამეცნიერო ხესია 27 იანვრიდან 2 თებერვლამდე. ხესიის მუშაკობის გეგმა. რედ. დოც. ლ. ა. ჭელიძე. ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ ხტ-მა.

¹ ინ-ტის შრომები, 1948, ტ. VIII, გვ. 233-241.

² დაიბეჭდა სათაურით: ა. ვ. კოლცოვის ლექსების ქართული თარგმანები (ინ-ტის შრომები, 1946, ტ. VI, გვ. 107-124).

1947. 9 გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (ა. წულუკიძის ხაზგდობის ქუთაისის ხაზგდომწ. პედაგოგ. ინს-ტი). უკანო. დამატებითი ფურცელი რუხულ ენაზე.

მოსხენებები: 27 I. ქელიძე ლ. ა., დოც. — შესავალი სიტყვა. 1. ჩხეიძე გ. მ., უფრ. მასწ. — სოციალიზმიდან კომუნიზმში თანდათანობით გადასვლის გზების შესახებ. 2. ბახტაძე ვ. ს., დოც. — გარდაქმნილი სახის ღირებულების კანონზომიერების მოკმედება სოციალისტურ მეურნეობაში. 3. კარსანიძე ს. დ., დოც. — რენტაბელობის საკითხი სოციალისტურ მეურნეობაში. 4. Советов М. П., доц. — Основы синтаксиса русского языка.

28 I. თავმჯდომარე მეძველია კ., დოც. 5. ბოქორი-შვილი ა. თ., პროფ. — სიტყვის მნიშვნელობის ტრანსცენდენტალური თეორიის კრიტიკისათვის. 6. ზარქუა მ. ბ., უფრ. მასწ. — ე. წ. უარყოფითი ოცნების შესახებ. 7. როგავა გ. ბ., დოც. — შემოსვენლის შეთანხმება რიცხვში ქვემდებარესთან ქართულ ენაში. 8. ძოწენიძე ქ. ს., უფრ. მასწ. — გარდამავალ ზმნათა თურმეობითი წარმოება. 9. ჯაჯანიძე პ. პ., უფრ. მასწ. — ინფინიტის საკითხისათვის ძველ ქართულში.

29 I თავმჯდომარე ბოქორი-შვილი ა. თ., პროფ. 10. მეძველია კ. ნ., დოც. — XIX საუკუნეში უცნობი პოეტის დავით ლეონიძის ცხოვრება და შემოქმედება¹. 11. გოკიელი ფ. გ., უფრ. მასწ. — პიერ რონსარას ლირიკის ზოგიერთი თავისებურება. 12. მახათაძე მ. ს., უფრ. მასწ. — „ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა ერთი ნიშანდობლიობის შესახებ. 13. ბრეგვაძე დ. დ., უფრ. მასწ. — რუსთაველი და „ამირანდარეჯანიანის გამლტქსავნი“. 14. Дейса-лае Л., ст. препод. — Идея „возвышенного обмана“ в творчестве раннего Горького.

30 I თავმჯდომარე ცინცაძე ი., დოც. 15. კაკაბაძე ს. ნ., პროფ. — ფეოდალიზმის დასაწყისის შესახებ საქართველოში. 16. ცინცაძე ი. ზ., დოც. — რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ. 17. იოსელიანი ი., დოც. — ქართული წარმართობის ისტორიიდან. 18. კუბლაშვილი ი., დოც. — თურქეთის ეკონომიური და სოციალ-პოლიტიკური მდგომარეობა აბსოლუტიზმის ბატონო-

¹ დაიბეჭდა სათაურით: „დავით ლეონიძის ცხოვრება და შემოქმედება“ (ინსტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 339-400).

შის დროს (1878-1908 წ.). 19. გოგსაძე მ. — გელათის აკადემიისა და ქსენონის საკითხისათვის.

31 I თავმჯდომარე სულაგია ვ. ა., დოც. 20. ქელიძე ლ. ა., დოც. — საქართველოს მათეთრა თიხები. 21. კოკონიშვილი გ. ვ., დოც. — მაღარას გამოქვაბულის მოღუსკების შესახებ. 22. მეტხვარაშვილი ი., დოც. — პოლომორფული ფუნქციის ერთი წარმოდგენის შესახებ წრითლი რგოლის შიგნით. 23. გობეჯიშვილი მ., უფრ. მასწ. — მეზონის ერთფორმონიანი დაშლა სკალარული თეორიის მიხედვით. 24. შიქელიძე ა., უფრ. მასწ. — შემჭიდროებული კულტურების ზოგიერთი შემთხვევა დასავლეთ საქართველოში.

1 II თავმჯდომარე სალინაძე ი. 25. გოცირიძე ა. მ., დოც. — ტალისებური ტეტანუსის ელექტროგრაფიკა. 26. ქელიძე გ. ფ., დოც. — ღუბის შრეების ასაკი. 27. დეედარიანი გ., უფრ. მასწ. — გეომორფოლოგიური დაკვირვებანი სოხუმის მიდამოებში¹. 28. შარუაშვილი ლ., უფრ. მასწ. — ახალი ცნობები სამხრეთ საქართველოს ვულკანური ზეგნის გეომორფოლოგიურ აგებულებაზე. 29. კვირიკაძე გ., დოც. — საქართველოს საწარმოო ძალთა განლაგება IV სტადინურ ხუთწლედში.

10. ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა XI სამეცნიერო ხესია მიძღვნილი დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის XXX წლისთავისადმი. 1947 წლის 28-31 ოქტომბრამდე. ხესიის მუშაობის გეგმა. რედ. დოც. ლ. ა. ქელიძე. ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ ხტ-ბა, 1947. 7 გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (ა. წულუყაძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). აღწერილია კანის მიხედვით — დაშატებითი თავფურცელი რუხულენაზე.

მოსხენებები: 28 X თავმჯდომარე ჯინჯოლია რ. ბ. ჯინჯოლია რ. — შესავალი სიტყვა. 1. ქელიძე ლ. ა. — როგორი მიღწევებით ხედება ა. წულუყაძის სახელობის ქუთაისის სახ. პედ-ინსტიტუტი ოქტომბრის რევოლუციის XXX წლისთავს. 2. ჩხეიძე გ. — დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის როლი და მნიშვნელობა ზენი სამშობლოს ისტორიაში. 3. ყაუხჩი-

¹ ინს-ტის შრომები, 1946, ტ. VI, გვ. 245-296.

შვილი ს. გ., პროფ. — ქართული ფილოლოგია ოქტომბრის მეცნიერებათა აკადემიის XXX წლისთავზე. 4. სამხარაძე გ. ბ., დოც. — დიდი ოქტომბერი ქართულ ფოლკლორში. 5. როგავა გ. ბ., დოც. — ენათმეცნიერების მიღწევები 30 წლისთავზე.

29 X თავმჯდომარე ქელიძე ლ. ა., დოც. 6. ბოკორი-შვილი ა. თ., პროფ. — საბჭოთა ფსიქოლოგიის მიღწევები ოქტომბრის რევოლუციის XXX წლისთავზე. 7. წერეთელი კ. ე. — ოქტომბრის რევოლუციის გამოძახილი ამიერ კავკასიაში. 8. ჯინჯოლია რ. — ქ. ქუთაისი დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის XXX წლისთავზე. 9. ყიფშიძე დ. ს., დოც. — საბჭოთა პედაგოგია დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის XXX წლისთავზე. 10. კვანტრე ქს., დოც. — დიდი ოქტომბრის რევოლუციის ენა მოწინავე და მდიდარი ენაა. 11. მეცხვარი-შვილი ი. გ., დოც. — ქართული მათემატიკური აზროვნება ოქტომბრის რევოლუციის XXX წლისთავზე.

30 X თავმჯდომარე შეძველია კ. ნ., დოც. 12. ცინცაძე ი., პროფ. — სსრკ ხალხთა ისტორიის მეცნიერებათა განვითარება 30 წლის მანძილზე. 13. ვაბრიაძე დ. მ., დოც. — საბჭოთა ქიმია XXX წლისთავზე. 14. ჩხარტიშვილი შ. ნ., დოც. — ქართული ფსიქოლოგიური აზროვნება ოქტომბრის რევოლუციის XXX წლისთავზე. 15. გოშხეტელიანი ი. ს., დოც. — დარვინიზმის შემდგომი განვითარება საბჭოთა მეცნიერების მიერ. 16. შარვაშილი ლ. ი., დოც. — საბჭოთა ფიზიკური გეოგრაფია 30 წლის მანძილზე. 17. გოციარიძე ა. მ., დოც. — საბჭოთა ფიზიოლოგიის მიღწევები 30 წლის მანძილზე.

31 X თავმჯდომარე ბოკორი-შვილი ა. თ., პროფ. 18. კარსანიძე ს., დოც. — საბჭოთა წყობილება ყველაზე უფრო სიცოცხლისუნარიანი საზოგადოებრივი წყობილებაა. 19. ქელიძე გ. ფ., დოც. — გეოლოგიურ მეცნიერებათა განვითარება 30 წლის მანძილზე. 20. კუბლაშვილი ი. ი., დოც. — ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამოძახილი მსოფლიოში. 21. ქანი-შვილი კ., დოც. — ბოტანიკურ მეცნიერებათა როლი სოციალისტურ სოფლის მეურნეობის უხვი მოსავლის მიღების საქმეში. 22. კვირიკაძე გ. ს., დოც. — ეკონომიურ-გეოგრაფიული მეცნიერება სოციალიზმის სამსახურში. 23. სულავა ვ. ა., დოც. — საბჭოთა ფიზიკა 30 წლისთავზე.

1948

საქართველო

11. ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა XII სამეცნიერო კონფერენციის მიძღვნილი „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ 100 წლისთავისა და ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის აჩვენების 15 წლისთავისადმი. 1948 წ. 23-25 თებერვალი. სესიის მუშაობის გეგმა. რედ. დოც. ლ. ა. კელაძე. ქუთაისი, ვაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა, 1948. 14 გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). დამატებითი თავფურცელი რუსულ ენაზე.

მოხსენებები: 23 II თავმჯდომარე კელაძე ლ. ა., დოც. კელაძე ლ. ა., დოც. — შესავალი სიტყვა. 1. ჩხეიძე გ. მ. — „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ მარქსიზმ-ლენინიზმის საპროგრამო დოკუმენტია. 2. კარსანიძე ს. დ., დოც. — კარლ მარქსის და ფრ. ენგელსის ეკონომიური შეხედულებანი „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ მიხედვით. 3. ბოქორიშვილი ა. თ., პროფ. — „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ და კომუნისტური მორალი.

24 II თავმჯდომარე ჩხეიძე გ. მ., უფრ. მასწ. 4. კარსანიძე ს. დ., დოც. — ხელფასის ბურჟუაზიული თეორიების კრიტიკა ა. წულუკიძის შრომებში. 5. ჯინჯოლია რ. ბ. — ამხანაგ სტალინის ბრძოლა ახალი ტიპის მარქსისტული პარტიის ორგანიზაციული საფუძვლებისათვის. 6. წერეთელი კ. ე. — ბოლშევიკების ბრძოლა ლენინისა და სტალინის მეთაურობით ა/კ-ში ბურჟუაზიული დიქტატურის დამშობისა და საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის. 7. ჩიკობავა ნ. ა. — ამხანაგ სტალინის ბრძოლა ბოლშევიკური პარტიის ტაქტიკური საფუძვლებისათვის რუსეთის პირველ რევოლუციის პერიოდში.

25 II თავმჯდომარე ბოქორიშვილი ა. თ., პროფ. 8. ბოქორიშვილი ა. თ., პროფ. — უარყოფითი მსჯელობის ბუნებისათვის. 9. ზარქუა მ. ბ. — ფსიქოლოგიისა და პედაგოგიკის ურთიერთმიმართების საკითხისათვის. 10. ჯღარკავა ი. ა. — ქალთა განათლების საკითხი პისარევის მიხედვით.

25 II თავმჯდომარე სულავა ვ. ა., დოც. 11. მეცხვარიშვილი ი. გ., დოც. — პოლომორფული ფუნქციის ერთი წარ-

მოდგენისათვის წრის შიგნით და მისი კავშირი რხევის ცენტრულ-
ბის რეგულარულ ამოხსნებთან. 12. ხაეიალია გ. ბ. — დოკ. —
ლანდაუს თეორემის განზოგადების შესახებ ფუნქციონალურ მწკრი-
ვებზე. 13. გობეჯიშვილი მ. ს., დოკ. — სწრაფი ელექტრონე-
ბის გაბნევა პოლარიზებულ კულონურ ველში¹.

26 II თავმჯდომარე კვანტრე ქ. ს., დოკ. 14. ქუთათე-
ლიძე ნ. ნ., დოკ. — ფრედერიკ შორო და კლიმ სამგინი. 15. ძო-
წენიძე ქ. ს. — ქვემოიპერულის უზუთური მეტყველება². 16. ჯა-
ჯანიძე პ. პ. — ვახანუას ხეობის მცხოვრებთა კალოს თავისებუ-
რებანი³. 17. ნიქარაძე თ. მ. — ერთი მომენტი ა. ყაზბეგის
შემოქმედებიდან. 18. Советов М. П., доц. — Об одной легенде
в русских и грузинских параллелях.

25 II თავმჯდომარე ფაბრიძე დ. მ., დოკ. 19. კოკო-
ნაშვილი გ. ვ., დოკ. — აფხაზეთის ზოგი გამოქვაბულის მოლფ-
სკების შესახებ. 20. მარუაშვილი ლ. ი., დოკ. — ტექტოგენეზი
როგორც კავკასიის ველის თანამედროვე რელიეფის განვითარების
ფაქტორი. 21. სუპატაშვილი დ. ლ. — მეაუნმეფა კალციუმის
ხსნადობის შესახებ. 22. გაბელაშვილი ნ. ი. — ზრდის კონუსის
სტრუქტურა როგორც ტაქსონომიური ნიშანი.

27 II თავმჯდომარე მეძველია კ. ნ., დოკ. 23. კვანტრე
ქ. ვ., დოკ. — „Старосветские помещики“-ს და „კაცია ადამიანის“
პოეტური ხერხების ურთიერთობისათვის. 24. მეძველია კ. ნ.,
დოკ. — „წმინდა ხელოვნების“ თეორია და ქართული რომანტი-
ზმი. 25. სანიკიძე ქ. ა., დოკ. — ახალი მასალები ბესიკის შე-
სახებ⁴. 26. მახათაძე მ. ს. — „თამარიანისა“ და „ვეფხისტყა-
ოსნის“ ლიტერატურული ურთიერთობის საკითხისათვის⁵. 27. ბრე-
ვაძე დ. დ. — რუსთაველური ეპიზოდები „ალორძინებისა და გარ-
დამივალი ხანის“ ლიტერატურაში⁶.

27 II თავმჯდომარე დევდარიანი გ. ს., დოკ. 28. ქე-
ლიძე გ. ფ., დოკ. — ხევჭმარის სინკლინის თარხნული პორი-

¹ ინს-ტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 305-310.

² ინს-ტის შრომები, 1948, ტ. VIII, გვ. 39-62.

³ ინს-ტის შრომები, 1948, ტ. VIII, გვ. 63-79.

⁴ ინს-ტის შრომები, 1948, ტ. VIII, გვ. 117-136.

⁵ ინს-ტის შრომები, 1948, ტ. VIII, გვ. 175-197.

⁶ ინს-ტის შრომები, 1948, ტ. VIII, გვ. 149-174.

ზონტი. 29. დევდარიანი გ. ს., დოც. — აქარის ეტიმოლოგია და ზღვისპირეთის გეომორფოლოგიური მიმოხილვა. 30. ხვლედიანი თ. ა. — მდ. ცხენის წყლის აუზის ზემოწელის მინერალოგიისათვის. 31. გვილაგია ს. დ. — ტყიბულის რაიონის ბუნებრივი პირობები.

28 II თავმჯდომარე აბრამიძე შ. ბ., დოც. 32. კაკაბაძე ს. ნ., პროფ. — ერეკლე მეორის აღმოსავლური პოლიტიკა. 33. აბრამიძე შ. ბ., დოც. — მეორე იმპერია. 1852-1870 წ. წ. 34. გოკიელი ფ. გ. — ე. დიუ-ბელეს სოციალ-პოლიტიკური ღირსია. 35. მეგრელი შვილი ფ. ბ. — ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში XIX საუკ. 90-იან წლებში.

1949

12. მეცნიერ მუშაკთა შეცამებე [სამეცნიერო] სესია. 1949 წ. 24-28 თებერვალი. მუშაობის გეგმა. რედ. დოც. ლ. ა. ჭვლიძე-ქუთაისი, ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის გამ-ბა. გაზ. „ინდუსტრიალი ქუთაისის“ სტ-ბა, 1949. 14 გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (საქ. სსრ განათლების სამინისტრო ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტა). 130 ც. დამატებითი თავფურცელი რუსულ ენაზე.

კობსენები: 24 II პირველი პლენარული სხდომა. ქელიძე ლ. ა., დოც., ინს-ტის დირექტორი. — შესავალი სიტყვა. 1. ბოკო-რიშვილი ა., პროფ.-დოქტორი — მატერიალიზმის ელემენტები გერასიმე ქიქოძის „ედისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლებში“. 2. გოშხეთელიანი ი., დოც. — მიჩურინული მატერიალისტური ბიოლოგიური მეცნიერების გამარჯვება¹. 3. ჩხაიძე გ. ს. — სოციალისტური გაფართოებულ რეპროდუქცია სსრ კავშირში და მისი არსი. 4. ჩიქობავა ნ. — ბოლშევიკური პარტიის აგრორული პროგრამა რუსეთის პირველ რევოლუციაში.

25 II ისტორიის სექცია. თავმჯდომარე აბრამიძე შ., დოც. 5. ყაჯხჩიშვილი ს., პროფ. — ქართული მეცნიერების ამოცანები ბიზანტიის ისტორიის დარგში. 6. კაკაბაძე ს., პროფ. — იმერეთის სახელმწიფო წყობილების შესახებ მე-15-18 საუკუნეებში. 7. აბრამიძე შ., დოც. — პარიზის 1856 წლის კონგრესი და ზავი.

¹ ინს-ტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 24-53.

25 II ენისა და ლიტერატურის სექცია. თავმჯდომარე ¹ მ. მ. მ. ველია კ. ნ., დოც. 8. როგავა ვ. ბ., დოც. — სპილენძისა და სპილენძის სიღრვევათა შედგენილობისათვის. 9. ბრეგვაძე დ. დ., დოც. — რუსთაველი და კახთა მეფის მდივანი ონანა. 10. ბიბიჩაძე ა. — გრიფიუსის შტუდიები ¹. 11. ჯაჯანიძე პ. პ. — ხიდარული მეტყველების თავისებურება.

25 II ბუნებისმეტყველების სექცია. თავმჯდომარე კოკორია-შვილი გ., დოც. 12. ქიანიშვილი კ., დოც. — დასავლეთ საქართველოს აგროკლიმატური მონაცემები ზოგიერთ მერქანიან სუბტროპიკულ მცენარეთა განვითარებისათვის. 13. ქუთათელიაძე ა. — ოკრიბის კირქვიან ნიადაგების მცენარეების შესწავლისათვის. 14. შიქელაძე ა. — ქალაქ ქუთაისის გამწვანების საკითხისათვის. 15. წიქორიძე გ. — აჯამეთის ნაყრძალის ფლორის შესწავლისათვის.

25 II ფიზიკა-მათემატიკის სექცია. თავმჯდომარე სულავა ვლ., დოც. 16. ხაეაღია გრ., დოც. — რგოლში რეგულარული ფუნქციების დაფარვის ერთი თეორემის შესახებ. 17. ტარასაშვილი ივ., დოც. — თანახებათა თეორიის მახასიათებელი ციურ მექანიკაში. 18. სულავა ვ. ა., დოც. — სენსიბილური ფლორის სენციის საკითხისათვის. 19. გობეჯიშვილი მ., დოც. — სკალარული მუხონის ერთფორტონიანი დაშლა ქრომის გათვალისწინებით.

25 II გეოგრაფიის სექცია. თავმჯდომარე დევედარიანი გრ., დოც. 20. ქორიძე შ. ი., დოც. — კაპიტალისტური წარმოების გეოგრაფიული განლაგების კანონი ². 21. კვიციანიძე გ. ს., დოც. — ერთი კოლმეფორნიკობის ეკონომიურ-გეოგრაფიული დახასიათება (ქუთაისის რ. სოფ. ყვახჭირის კ. ნ. ჩარკვიანის საბ. კოლმეფორნიკობა). 22. გვილაგია ს. დ. — ტყიბულის რაიონის ეკონომიურ-გეოგრაფიული დახასიათება.

26 II ისტორიის სექცია. თავმჯდომარე ყაუხჩიშვილი ს., პროფ. 23. აღავიძე მ. — გიორგი ინასარიძის ენაობის საკითხისათვის ³. 24. ბერძული მ. ი. — ლენინის საკითხი იმერეთ-

¹ დაბეჭდა სთაურით: „გრიფიუსის „საქართველოს დედოფლის“ ერთი ეპიზოდის მნიშვნელობა“ (ინს-ტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 311-338).

² ინს-ტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 228-240.

³ ინს-ტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 121-128.

სამეგრელოს ურთიერთობაში მე-18 საუკუნის ბოლოს და მე-19-საუკუნის დასაწყისში.

26 II ბუნებისმეტყველების სექცია. თავმჯდომარე ქელიძე ლ. ა., დოც. 25. გოცირიძე ა., დოც. — სისხლის ჯგუფობრივობის განსაზღვრისას ვადაგადაცილებული სტანდარტული შრატელების გამოყენების საკითხისათვის. 26. დარჩია ლ. პ. — ძიმითის სამკურნალო ტალახის ფიზიკურ-ქიმიური თვისებების შესახებ¹. 27. ქელიძე ლ. ა., დოც. — ბანოჯის ბენტონიტური თიხა². 28. კვპანაძე ვ. ლ. — საბჭოთა აგრობიოლოგიური მეცნიერების ფუძემდებლების შესწავლა ბოტანიკის სასკოლო კურსში.

26 II გეოგრაფიის სექცია. თავმჯდომარე ქორიძე შ., დოც. 29. დევდარიანი ვ. რ., დოც. — ქუთაისის მიდამოების გეომორფოლოგიური თავისებურებანი. 30. მარუაშვილი ლ. დოც. — კავკასიის ყელის ლანდშაფტების გვიანდელი კაინოზოური ისტორიის ძირითადი თავისებურებანი. 31. საღინაძე ი. ა. — ქუთაისის რაიონის მარმარილოების მინერალოგიურ-პეტროგრაფიული დახასიათება³.

28 II უკანასკნელი პლენარული სხდომა. თავმჯდომარე ბოქორიშვილი ა., პროფ. 32. კილაძე ვ., დოც. — ნიკო ნიკოლაძის ფილოსოფიური შეხედულებანი. 33. ჩხარტიშვილი შ., დოც. — კრიტიკული სიტუაცია და განწყობა⁴. 34. ზარქუა შ. — ბელინსკის ფსიქოლოგიური შეხედულებანი.

II. სტუდენტთა საზოგადოებო კონფერენციები

1941

18. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა პირველი სამეცნიერო კონფერენცია. 1941 წ. 17-18 თებერვალი.

¹ დაიბეჭდა სათაურით: „ძიმითის სამკურნალო ტალახის შესწავლისათვის“ (ინს-ტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 75-79).

² დაიბეჭდა: M. J. Poxva и Л. А. Челышова, „Ваноджская бентонитовая глина“ (ინს-ტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 55-79).

³ ინს-ტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 81-109.

⁴ ინს-ტის შრომები, 1949, ტ. IX, გვ. 273-302.

მობსენებები: 17 II 1. მარგოშია კ. — სახელმწიფო უწყებების წარმოშობა საქართველოში. 2. ქადაგიძე ნ. ინტერპოლაციები „ვეფხისტყაოსანში“. 3. კაპანაძე ე. — აღმოსავლეთ ევროპის ლიოსი. 4. ქვიციანი ივ. — მარქსიზმი და ადამიანის წარმოშობის საკითხი. 5. აბუთიძე ს. — რ. ს. დ. მ. პ.-ის მეორე ყრილობა და ფრაქციების — ბოლშევიკებისა და ზენშევიკების წარმოშობის საკითხი.

18 II 6. გეწაძე დ. — მ. ი. ლერმონტოვის ცხოვრება. 7. ფანიკაშვილი რ. — ვახტანგისეული რედაქცია „ვეფხისტყაოსნისა“. 8. გიორგანიშვილი ე. — ექსკურსია რაქაში, ჩ/ოსეთში და ს/ოსეთში. 9. ბენიაშვილი მ. — კონსტანტინე გამსახურდია.

14. სტუდენტთა მეორე სამეცნიერო კონფერენცია. 1941 წ. 22-23 მაისს (სამუშაო გეგმა). ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა, 1941. [2] გვ. (ქუთაისის ა. წულუკიძის სახელობის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). 60 ც. უკანო.

მობსენებები: 22 V ქელიძე ლ. ა., დოც., ინს-ტის დირექტორი — შესავალი სიტყვა. 1. ბარაბაძე ა., III კურ. სტუდენტი — საბჭოთა დიდაქტიკის პრინციპები (ხელმძღვანელი თავ-შიშვილი გ., პროფ.). 2. ქადაგიძე ნ., III კურ. სტუდენტი — გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედების ეტაპები და დამახასიათებელი სტილიური ნიშნები (ხელმძღვანელი მეძველია კ., დოც.).

23 V 3. ქყოციძე პ., III კურ. სტუდენტი — ფსიქოლოგიის საგნის პრობლემა განწყობის ფსიქოლოგიაში (ხელმძღვანელი ბო-ქორიშვილი ა., პროფ.). 4. სვიმონიშვილი ვ., III კურ. სტუდენტი — სიცილი (ხელმძღვანელი ბოქორიშვილი ა., პროფ.). 5. ძამუკაშვილი ნ., III კურ. სტუდენტი — შერწყმული წინადადება (ხელმძღვანელი ალავეიძე მ., ლექტ.).

23 V 6. შენგელია ვ., IV კურ. სტუდენტი — მიჩურიანის ცხოვრება და მოღვაწეობა (ხელმძღვანელი ქანიშვილი კ., დოც.). 7. ბიბინაძე ა., IV კურ. სტუდენტი — ლესინგის „ლაოკონი“ (ხელმძღვანელი გოკიელი ფ., ლექტ.). 8. ადგიშვილი ა., III კურ. სტუდენტი — ხევსურული მეტყველება ბესარიონ გაბუ-ურის ერთი თქმულების მიხედვით (ხელმძღვანელი ალავეიძე მ.).

24 V 9. მაჩაიძე ი., IV კურ. სტუდენტი — უოტ ტაილენ-რის აჯანყება (ხელმძღვანელი ეორდანიი გ., დოც.). 10. კუპ-

რადე ბ., IV კურ. სტუდენტი — იმერეთის სამეფოს შეროებზე მეფის რუსეთთან (ხელმძღვანელი შენგელია ნ., დოც.), 13. მკვდარი ლია ლ., IV კურ. სტუდენტი — კლიმატური ფაქტორების ვერტიკალური ზონალობა (ხელმძღვანელი დევდარიანი გ., დოც.).

24 V 12. ბელთადე ბ., III კურ. სტუდენტი — კოლხეთის დაბლობის ლანდშაფტები (ხელმძღვანელი მიქელაძე ა., ლექტ.). 13. გალდავადე მ., [სტუდენტი] — ნულოვანი რიგის პანკლის ფუნქციების აგება ელიპსური ტიპის დიფერენციალური ვანტოლების ამოხსნის ზოგადი წარმოდგენის გამოყენებით (ხელმძღვანელი მეცხვარიშვილი ი., დოც.). 14. ფანჯარადე ა., III კურ. სტუდენტი — წირები ფარფულზე (ხელმძღვანელი გაბადაძე ნ., ლექტ.).

1942

15. სტუდენტთა მესამე სამეცნიერო კონფერენცია. პროგრამა, 1942 წ. 20-22 მაისი. რედ. დოც. ლ. ქელიძე. ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა, 1942. 7 გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (ქუთაისის ა. წულუკიძის სახელობის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). უკანა.

შობსენებები: 20 V ქელიძე ლ., დოც. ინს-ტის დირექტორი — შესავალი სიტყვა, 1. ნიქაბაძე შ., II კურ. სტუდენტი — საბჭოთა პატრიოტიზმი (ხელმძღვანელი კოპალიანი დ., უფრ. მასწ.). 2. აბუთიძე ო., III კურ. სტუდენტი — გიორგი სააკაძის სოციალური წარმოშობის საკითხი (ხელმძღვანელი კაკაბაძე ს., პროფ.). 3. აღავეიძე მ., III კურ. სტუდენტი — Проблема войны в творчестве Маяковского (ხელმძღვანელი ქუთათელაძე ნ., დოც.). 4. ზომასურიძე დ., III კურ. სტუდენტი — Лев Толстой и патриотизм (ხელმძღვანელი ქუთათელაძე ნ., დოც.).

21 V 5. შემბელი ს., I კურ. სტუდენტი — Поход Наполеона в изображении Толстого (ხელმძღვანელი ქუთათელაძე ნ., დოც.). 6. ვეკუა ი., უცხოურ ენების კურსების მსმენელი — Творчество Мольера (ხელმძღვანელი გოკიელი ფ., უფრ. მასწ.). 7. კვიციანი ი., III კურ. სტუდენტი — „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგისა და ეპილოგის საკითხი (ხელმძღვანელი ბარამიძე ა.)

პროფ.). 8. ნანიკაშვილი თ., III კურ. სტუდენტი — ექსპონატი — თეიზში (ხელმძღვანელი მეძველე ი. კ., დოც.).

21 V 9. ლალიაშვილი ი., III კურ. სტუდენტი — 06 ула-
реннях в русском языке (ხელმძღვანელი სოვეტოვი მ., უფრ.
მასწ.). 10. ქელიძე შ., III კურ. სტუდენტი — სერენოვის შეკავე-
ბის შესახებ (ხელმძღვანელი გოცირიძე ა., დოც.). 11. ჩაკვე-
ტაძე ი., III კურ. სტუდენტი, სტალინის სახ. სტიპენდიანტი —
სისხლის მიმოქცევის თავისებურებანი ჩანასახის ორგანიზმში (ხელ-
მძღვანელი ვარსემიშვილი ნ., უფრ. მასწ.). 12. მარგველა-
შვილი მ., III კურ. სტუდენტი — იმერეთის ეკონომიურ-გეოგრა-
ფიული მიმოხილვა (ხელმძღვანელი კვირიკაძე გ., უფრ. მასწ.).

22 V 13. ტუფურია ხ., III კურ. სტუდენტი — ურალის
მეტალურგიული მრეწველობა და მისი მნიშვნელობა დიდი სამა-
შულო ომისათვის (ხელმძღვანელი კვირიკაძე გ., უფრ. მასწ.).
14. წულაია მ., III კურ. სტუდენტი — უდაბნოს ლანდშაფტი
(ხელმძღვანელი დევდარიანი გ., უფრ. მასწ.). 15. თავაძე ა.,
III კურ. სტუდენტი — ტუნდრის ლანდშაფტი (ხელმძღვანელი კა-
ციტაძე ე., უფრ. მასწ.). 16. ფაჩუაშვილი ბ., III კურ. სტუ-
დენტი — შავი და კასპიის ზღვების ისტორიისათვის (ხელმძღვანელი
დევდარიანი გ., უფრ. მასწ.).

22 V 17. მგალობლიშვილი ე., III კურ. სტუდენტი —
ქუთაისის ქიმიური მრეწველობა (ხელმძღვანელი ქელიძე ლ.,
დოც.). 18. პატარიძე ნ., I კურ. სტუდენტი — საადრიო კარ-
ტოფილის მოყვანა (ხელმძღვანელი ქანიშვილი კ., დოც.).
19. ფრუიძე გ., III კურ. სტუდენტი, სტალინის სახ. სტიპენდი-
ანტი — ინტეგრალის ცნების განზოგადოება (ხელმძღვანელი ხა-
ვალია გ., დოც.). 20. კოსტავა თ., II კურ. სტუდენტი — ფშ-
სის ტიპის დიფერენციალური განტოლებანი (ხელმძღვანელი მეც-
ხვათიშვილი ი., დოც.).

1943

16. სტუდენტთა მეოთხე სამეცნიერო კონფერენცია. პრეგარმა.
1943 წ. 25-28 მაისი. რედ. დოც. ლ. ქელიძე. ქუთაისი, გაშ.
„ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ.ბა, 1943. [2] გვ., 1 გვ. შენიშვნე-
ბისათვის. (ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ-
ინს-ტი). უკანო.

მოსხენებები: 25 V ქელიძე ლ., დოც., ინს-ტის დირექტორი — შესავალი სიტყვა. 1. ხურციძე ქ., II კურ. სტუდენტი — ცარიუნიის დაცვის გმირული ეპოპეია 1918 წელს (ხელმძღვანელი ჩხეიძე გ., უფრ. მასწ.). 2. ტურძელაძე ე., II კურ. სტუდენტი — ნაპოლეონის ლაშქრობა რუსეთში (ხელმძღვანელი უჩინეიშვილი დ., უფრ. მასწ.). 3. ჯანელიძე დ., II კურ. სტუდენტი — სტალინური მოძღვრება სოციალისტური სახელმწიფოს შესახებ (ხელმძღვანელი ჩხეიძე გ., უფრ. მასწ.).

26 V ახალი ქართული ლიტერატურის სექცია. ხელმძღვანელი მეძველია კ., დოც. 4. ჩიქვაშვილი ხ., III კურ. სტუდენტი — ბუნება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. 5. ფირცხალავა ნ., III კურ. სტუდენტი — აკაკის პატრიოტიზმი. 6. ნადირაძე ბ., III კურ. სტუდენტი — თემის იდეალიზაცია ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში. 7. მეძველია ე., II კურ. სტუდენტი — ბარათაშვილის პესიმიზმი.

27 V 8. შემშელი ს., II კურ. სტუდენტი — სტილი ელ. შაიკოვსკის. 9. ნადირაძე ბ., III კურ. სტუდენტი — შეთანხმების საკითხი ი. ჯავახიშვილის პროზაში (ხელმძღვანელი ძოწენიძე ქ., უფრ. მასწ.).

27 V ბუნებისმეტყველების სექცია. ხელმძღვანელი ქანიშვილი ქ., დოც. 10. ყანჩაველი ა., III კურ. სტუდენტი — აბრამსონის პრინციპი სისხლის ჯგუფობრივობის გადასაწყვეტად საექვო შემთხვევაში (ხელმძღვანელი გოცირიძე ა., დოც.). 11. სანიკიძე ქ., III კურ. სტუდენტი — ბუნებისმეტყველების სწავლება სამამულო ომის პირობებში (ხელმძღვანელი კაპანაძე ე., უფრ. მასწ.). 12. გვილავეა ი., III კურ. სტუდენტი — სასკოლო-საიტელ ნავეთზე მუშაობა ბუნებისმეტყველების სწავლებასთან დაკავშირებით (ხელმძღვანელი კაპანაძე ვ., უფრ. მასწ.).

28 VI 13. კოსტავა თ., III კურ. სტუდენტი — გიკროსკოპის თეორია და მისი ტექნიკური გამოყენებანი (ხელმძღვანელი ვაბადაძე ნ., უფრ. მასწ.). 14. ჯიშკარიანი გ., III კურ. სტუდენტი — ფოტო-ეფექტი (ხელმძღვანელი ხურციშვილი ლ., უფრ. მასწ.). 15. ხაზარაძე ქ., III კურ. სტუდენტი — მეოთხეული გამყინვარება ევროპის კონტინენტზე (ხელმძღვანელი დევი-

დარიანი გ., უფრ. მასწ.). 16. კახიანი ლ., III კურსის სტუდენტი — ყაზახეთის მეურნეობის მნიშვნელობა სამაშენო (ხელმძღვანელი კვირიკაძე გ., დოც.).

1944

17. სტუდენტთა მე-5 სამეცნიერო კონფერენცია. პრაგაში. 1944 წ. 29-30 მაისი. რედ. დოც. ლ. ქედიძე. ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ ხტ-ბა, 1944. [2] გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგიკის-ტი). უკანო.

მობსენებები: 29 V სხდომის ხელმძღვანელები: მეძველია კ., დოც. და კარსანიძე ს. 1. მეძველია ე., ლიტ. ფაკ. III კურსის სტუდენტი — ვაჟა ფშაველას პატრიოტიზმი (ხელმძღვანელი მეძველია კ., დოც.). 2. Шембель С., студ. III кур. фак. языка и литературы — Психология эстетического наслаждения (Руковод. Бочоришвили А., проф.). 3. ლილუაშვილი კ., ისტორიის ფაკ. III კურსის სტუდენტი — ნაპოლეონ ბონაპარტის ლაშქრობა იტალიაში (ხელმძღვანელი ნამორაძე ა., პროფ.). 4. ჯანელიძე დ., ისტორიის ფაკ. III კურსის სტუდენტი — ჯონ ბრაუნის აჯანყება (ხელმძღვანელი ნამორაძე ა., პროფ.).

29 V სხდომის ხელმძღვანელები: ჭანიშვილი კ., დოც. და მეცხვარიშვილი ი., დოც. 5. აბაშიძე ნ., ბუნებისმეტყ. ფაკ. II კურსის სტუდენტი — მტრედის როლი წარსულ ომებში (ხელმძღვანელი კოკოჩაშვილი გ., დოც.). 6. ბუხაიძე თ., ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურსის სტუდენტი — დირიხლეს და ნეიმანის ამოცანები წრიული რგოლისათვის ლაპლასის განტოლების შემთხვევაში (ხელმძღვანელი მეცხვარიშვილი ი., დოც.). 7. ფანიკაშვილი თ., ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურსის სტუდენტი — ანალიზური გეომეტრიის ზოგიერთი საკითხი ა განზომილების სივრცეში (ხელმძღვანელი გაბადაძე ნ., უფრ. მასწ.).

30 V სხდომის ხელმძღვანელი დევდარიანი გ., დოც. 8. გაბრიელოვა ი., ბუნებისმეტყ. ფაკ. IV კურსის სტუდენტი — ნ. დარვინის ათეიზმი (ხელმძღვანელი გოშხეთელიანი ი., დოც.). 9. ხაზარაძე კ., გეოგრაფიის ფაკ. IV კურსის სტუდენტი — მოსკოვ-ვოლგის არხის სამეურნეო მნიშვნელობა (ხელმძღვანელი კვირიკაძე გ., დოც.). 10. შეროზია ე., გეოგრაფიის ფაკ.

III კურ. სტუდენტი — კოლხეთის ჰაეის თავისებურება (ხელმძღვანელი ნელი კაციტაძე ე., უფრ. მასწ.).

1945

18. სტუდენტთა VI სამეცნიერო კონფერენცია. პროგრამა. 1945 წ. 5-6 ივნისი. ქუთაისი, 1945. [3] გვ. (ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). [მანქანაზე დაბეჭდილი].

მობსენებები: 5 VI ჰუმანიტარული სექცია. სხდომის ხელმძღვანელი მეძველია კ., დოც. 1. ბალავაძე შ., ლიტ. ფაკ. II კურ. სტუდენტი, სტალინის სახ. სტიპენდიანტი — ბარათაშვილი — მსოფლიო იდეების პოეტი (ხელმძღვანელი მეძველია კ., დოც.). 2. ხანანაშვილი ნ., ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ყოფაცხოვრებითი კულტურა „ვეფხისტყაოსანში“ (ხელმძღვანელი შახათაძე მ., უფრ. მასწ.). 3. გიორგაძე ო., ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — კიტა აბაშიძის კვლევის მეთოდის კრიტიკა (ხელმძღვანელი მეძველია კ., დოც.).

5 VI ბუნებისმეტყველებისა და გეოგრაფიის სექცია. სხდომის ხელმძღვანელები: დევდარიანი გ., ლექტ. და კოკორიაშვილი გ., დოც. 4. ყანჩაველი შ., ბუნებისმეტყ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი, სტალინის სახ. სტიპენდიანტი — ი. ვ. მიჩურინის მუშაობის მეთოდები (ხელმძღვანელი კაპანაძე ე., უფრ. მასწ.). 5. რიხლაძე შ., გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ფიზიკურ-გეოგრაფიული დაკვირვებანი მარშრუტით: წულუკიძე-გორდისალხინო-წალენჯიხი-ზუგდიდი (ხელმძღვანელი დევდარიანი გ., უფრ. მასწ.). 6. გვარუცაძე ე., გეოგრაფიის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — ოროგენეტიული ფაზისები (ხელმძღვანელი პელიძე გ., დოც.).

6 VI ჰუმანიტარული სექცია. სხდომის ხელმძღვანელი აბრამიძე შ., დოც. 7. რობაქიძე მ., ისტორიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — საბჭოთა კონსტიტუციის განვითარება (ხელმძღვანელი შელევგია ი., დოც.). 8. ტურქელაძე ე., ისტორიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — სუფოროვის ცხოვრება (ხელმძღვანელი უჩანეიშვილი დ., დოც.). 9. ჯანელიძე დ., ისტორიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი, სტალინის სახ. სტიპენდიანტი — ნიდერლანდის რევოლუცია (ხელმძღვანელი ნაშორაძე ა., პროფ.). 10. III მ. -

ბელა С., студ. IV кур. фак. языка и литературы, **საშემსრულებლო**
იმ. Сталина — Эстетическое воспитание (руковод. Б. Белая)
შვილი А., проф.).

1946

19. სტუდენტთა VII საშემსრულებლო კონფერენცია. 29-31 მაისი,
1946 წელი. კონფერენციის მუშაობის გეგმა, რედ. ლ. პე-
ლიძე. ქუთაისი, ვაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა, 1946.
[2 გვ.] (ალ. წულუკაძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ.
ინს-ტი). 80 ც. უკანა. დამატებითი ხათურა რუხულ ენაზე.

მობსენებები: 29 V მეძველია კ., დოც., ინს-ტის დირექტო-
რის მოადგილე საშემსრულებლო-სახსრულო დარგში — შესავალი სიტყვა.
1. ტაბიძე ო., ლიტ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი — აკაკი წერეთელი
როგორც ლიტერატურის თეორეტიკოსი (ხელმძღვანელი მეძვე-
ლია კ., დოც.). 2. ბაღაძე აძე შ., ლიტ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი,
სტალინის სახ. სტიპენდიანტი — ვახტანგ ორბელიანი (ხელმძღვა-
ნელი მეძველია კ., დოც.). 3. გოგუაძე ა., ისტორიის ფაკ.
III კურ. სტუდენტი — პარიზის კომუნის გამოძახილი ქართულ პრე-
საში (ხელმძღვანელი აბრამიძე შ., დოც.). 4. გოგინავა ა.,
ისტორიის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — დასავლეთ საქართველო
მე-IX საუკ. მეორე ნახევარში (ხელმძღვანელი კაკაბაძე ს.,
პროფ.)

30 V თავმჯდომარე ბოკორიშვილი ა., პროფ. 5. სანიკიძე
ლ., ისტორიის ფაკ II კურ. სტუდენტი — დიდაქტიკის ზოგადი სა-
ფუძვლები (ხელმძღვანელი თავზიშვილი გ., პროფ.). 6. არა-
ბიძე ნ., ლიტ. ფაკ. II კურ. სტუდენტი — ი. ჭავჭავაძის პედაგო-
გიური მოძღვრება (ხელმძღვანელი თავზიშვილი გ., პროფ.).
7. ვასვიანი ს., ისტორიის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — უშინსკის
პედაგოგიური შეხედულებანი (ხელმძღვანელი თავზიშვილი გ.,
პროფ.). 8. ტაბიძე ო., ლიტ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი — შეთან-
ხმების საკითხი ი. ჭავჭავაძის პროზაში (ხელმძღვანელი ძოწე-
ნიძე ქ., უფრ. მასწ.).

31 V თავმჯდომარე სალინიძე ი. 9. ამყოლაძე ვ., ფი-
ზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — დობლერის ეფექტი
და მისი მნიშვნელობა (ხელმძღვანელი სულავა ვ., დოც.). 10. შა-
რიტიძე ი., გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — გეომორფოლო-

გიური დაკვირვებები შავი ზღვის სანაპიროზე სოხუმიდან ტყუილად (ხელმძღვანელი დევდარიანი გ., ფიზ. გეოგრაფიის კათედრის გამგე). 11. გვარუცაძე ვ., გეოგრაფიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — ხმელთაშუაზღვის ლანდშაფტები (ხელმძღვანელი დევდარიანი გ., ფიზ. გეოგრაფიის კათედრის გამგე). 12. შინაგაძე პ., გეოგრაფიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — სსრ კავშირის შავი მეტალურგიის აღდგენა და განვითარება (ხელმძღვანელი კვიციანი ვ., დოც.).

1947

20. სტუდენტთა VIII სამეცნიერო კონფერენციის სამუშაო გეგმა, 1947 წ. 13/V-17/V. რედ. დოც. ლ. ქელიძე. ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა, 1947. 8 გვ. (საქ. სსრ განათლების სამინისტრო. ა. წულუკიძის ხაზგაშვების ქუთაისის ხაზელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). უკანო. დამატებითი სათური რუხულ ენაზე.

მოსხენებები: 13 V მეძველია კ., დოც., ინს-ტის დირექტორის მოადგილე სამეცნიერო-სასწავლო ნაწილში — შესავალი სიტყვა. 1. ცხვარაძე ს., ისტორიის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — საბჭოები, როგორც მუშათა კლასის დიქტატურის სახელმწიფოებრივი ფორმა (ხელმძღვანელი ჩხეიძე გ.). 2. სულაძე ვ., ისტორიის ფაკ. II კურ. სტუდენტი, სტალინის სახ. სტუდენტთა — ამხანაგ სტალინის ბრძოლა მარქსისტული პარტიის იდეოლოგიური საფუძვლებისათვის (ხელმძღვანელი ჯინჯოლია რ.). 3. ქელიძე გ., ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — ინდუსტრიალიზაციის საბჭოთა მეთოდი (ხელმძღვანელი წერეთელი კ.).

14 V თავმჯდომარე კვანტრე ქს., დოც. 4. ტაბიძე ო., ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — მხატვრული ნაწარმოების ესთეტიკური განცდა (ხელმძღვანელი ჩხარტიშვილი შ., დოც.). 5. ცაგარეიშვილი ნ., ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — საკუთარ სახელთა ბრუნება მათეს სახარების მიხედვით (ხელმძღვანელი ძოწენიძე ქ.). 6. მალღაფერიძე ს., ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — „გველის მკამელის“ საკითხისათვის (ხელმძღვანელი მეძველია კ., დოც.). 7. ბერეკაშვილი პ., ლიტ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი — ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების ერთი საკითხის შესახებ (ხელმძღვანელი მეძველია კ., დოც.).

15 V თავმჯდომარე აბრამიძე შ., დოც. მ. ე. ატრუფიძე ნოვატ., ლიტ. ფაკ. რუსული სექციის II კურ. ტრენინგის სუბთანვიცია იმენ პრელატორიის მ. პრეცედენტი (ხელმძღვანელი პევენაია რ.). 9. სიმონჯულოვი კ., ისტორიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ლაზიკა VI საუკუნეში (ხელმძღვანელი კაკიბაძე ს., პროფ.). 10. გოგინაძე ა., ისტორიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — ბარიზის კომუნა და მუშათა კანონმდებლობა (ხელმძღვანელი კუბლაშვილი ნ.). 11. ხანიკიძე ლ., ისტორიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — შლიფენის გეგმის მარცხი 1914-1918 წ. იმპერიალისტურ ომში (ხელმძღვანელი კუბლაშვილი ნ.).

16 V თავმჯდომარე სულავე ვლ., დოც. 12. ნანაძე შ., ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — სტილტეს-რიმანის ინტეგრალთა თეორიისათვის (ხელმძღვანელი ფიჩხაძე შ.). 13. სვანიძე დ., ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — ალგებრულ განტოლებათა უსასრულო სისტემები (ხელმძღვანელი მეცხვარიშვილი ი., დოც.). 14. სამხარაძე დ., ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — სინათლის ორგვარი ბუნება (ხელმძღვანელი გობეჯიშვილი მ., დოც.). 15. ავალიანი რ., ბუნებისმეტყ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი — ვიტამინები (ხელმძღვანელი ვაბრიაძე დ., დოც.). 16. ბაკურაძე ლ., ბუნებისმეტყ. ფაკ. II კურ. სტუდენტი — მწერთა ოჯახური ცხოვრება (ხელმძღვანელი გოშხეტელიანი ი., დოც.).

17 V თავმჯდომარე სალინაძე ი. 17. გვარჯიანი ვ., გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ფიზიკურ-გეოგრაფიული დაკვირვებანი ზემო-რაჭაში (ხელმძღვანელი დევედარიანი ვ.). 18. კაკაბაძე ნ., გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ზემო ქართლში 1946 წ. ზაფხულში ჩატარებული საველე-საწარმოო პრაქტიკის შედეგები (ხელმძღვანელი მარუაშვილი ლ.). 19. პიტაძე ნ., გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — სსრკ დიდი ქალაქების ეკონომ-გეოგრაფიული მდებარეობა (ხელმძღვანელი კვირიკაძე გ., დოც.). 20. ცეკვაშვილი ო., გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ცხაკიას რაიონის მოკლე ეკონომ-გეოგრაფიული მიმოხილვა (ხელმძღვანელი კვირიკაძე გ., დოც.). 21. სოხაძე ვ., გეოგრაფიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — სსრკ სასოფლო-სამეურნეო რაიონების სპეციალიზაცია (ხელმძღვანელი კვირიკაძე გ., დოც.).

1948

ქ ა რ ე ნ ე ნ ე ლ ი

21. სტუდენტთა IX სამეცნიერო კონფერენციის სამშრომლო გეგმა, 1948 წ. 24-26 მაისი, რედ. დოც. ლ. ჰელაძე, ქუთაისი, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა, 1948. 10 გვ., 1 გვ. შენიშვნებისათვის. (საქ. სსსრ განათლების სამინისტრო, ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). უკანო. დამატებითი სათაური რუსულ ენაზე.

მოსწენებები: 24 V მეძველია კ., დოც., ინს-ტის დირექტორის მოადგილე სამეცნ. ერთ-სასწავლო ნაწილში — შესავალი სიტყვა. 1. სულაძე ვ., ისტორიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — სტალინური მოძღვრება სოციალისტური სახელმწიფოს შესახებ (ხელმძღვანელი ჩხეიძე გ.). 2. ნიკოლეიშვილი გ., ისტორიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ზერნიშევესკის ფილოსოფიური შეხედულებისათვის (ხელმძღვანელი კილაძე ვ., დოც.). 3. ჯიხვიაშვილი ა., ლიტ. ფაკ. II კურ. სტუდენტი — სასკოლო მუშაობის გეგმიანობა. 4. ნიკოლეიშვილი ნ., ლიტ. ფაკ. II კურ. სტუდენტი — მშობელთა ავტორიტეტი მაკარენკოს მიხედვით.

25 V თავმჯდომარე ბრეგაძე დ., დოც. 5. გეწაძე დ., ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — დიდი სამამულო ომის ასახვა საბჭოთა მხატვრულ ლიტერატურაში (ხელმძღვანელები: ჯინჯოლია რ. და ბრეგაძე დ., დოც.). 6. გაბეჩაია რ., ლიტ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი — დიდი ქართველი მეცნიერი ალექსანდრე ანტონისძე ცაგარელი (ცხოვრება და შოღვაწეობა) (ხელმძღვანელები: როგავა გ., დოც. და ბრეგაძე დ., დოც.). 7. გურგენიძე ნ., ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — აკაკის შეხედულება ხელოვნებაზე (ხელმძღვანელი მეძველია კ., დოც.). 8. ვადილია ა., ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — „ეფთხისტყაოსნის“ რუსული თარგმანები (ხელმძღვანელი შახათაძე მ.).

25 V თავმჯდომარე კვანტრე ქს., დოც. 9. რუხაძე გრ., ლიტ. ფაკ. რუსული სექციის IV კურ. სტუდენტი — Историческое развитие учения о предложении (ხელმძღვანელი კვანტრე ქს., დოც.). 10. გეწაძე დ., ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — პირველი სერიის მწკრივთა საწარმოებელი აფიქსები ძველი ქართული ენისა (ხელმძღვანელი ძოწენიძე ქ.). 11. ბენია ივ., ლიტ. ფაკ. I კურ. სტუდენტი — Законы развития лексики в плане осве-

შენიშვნა იტორიკული მეთოდოლოგია (ხელმძღვანელი კვანტრეკიანი, დოც.).

25 V თავმჯდომარე აბრამიძე შ., დოც. 12. ხიდაშელი ვ., ისტორიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — სოციალური საკითხი ვახტანგ VI კანონმდებლობაში (ხელმძღვანელი კაკაბაძე ს., პროფ.). 13. მჭედლიძე გ., ისტორიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — სოციალურ-პოლიტიკური მოძრაობანი საქართველოში XII სულ. II ნახევარში (ხელმძღვანელი კაკაბაძე ს., პროფ.). 14. სანიკიძე ლ., ისტორიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — 1812 წლის სამამულო ომი (ხელმძღვანელი ცინცაძე ი., დოც.). 15. გოგბერაშვილი გ., ისტორიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — დეკაბრისტების აჯანყება (ხელმძღვანელი ცინცაძე ი., დოც.).

26 V თავმჯდომარე მეცხვარიშვილი ი., დოც. 16. მეფისაშვილი მ., ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ჯერადი ინტეგრალები (ხელმძღვანელი ფიჭხაძე შ., ასისტ.). 17. წემბელი ვ., ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — პიპერკომპლექსური რიცხვები და მათი გეომეტრიული ინტერპრეტაცია (ხელმძღვანელი გაბადაძე ნ.). 18. იობიძე ლ., ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — სტერეომეტრიის ძირითადი თეორემის განზოგადოება ოთხგანზომილების მჭონე სივრცის შემთხვევისათვის (ხელმძღვანელი გაბადაძე ნ.).

26 V თავმჯდომარე გაბრიძე დ., დოც. 19. ავალიანი რ., ბუნებისმეტყ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — საბჭოთა მეცნიერების მიღწევები ადამიანის სიცოცხლის გახანგრძლივების შესახებ (ხელმძღვანელი გოშხეთელიანი ივ., დოც.). 20. ბაღდავაძე ე., ბუნებისმეტყ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი — ჰიდროლიზი (ხელმძღვანელი გაბრიძე დ., დოც.). 21. თვალჭრელიძე ვ., გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ვახუშტი შავრატიონის ცხოვრება და მოღვაწეობა (ხელმძღვანელი შარვაშილი ლ., დოც.).

26 V თავმჯდომარე დედარიანი გრ., დოც. 22. ენუქიძე ნ. გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — აჭარის ბორცვანი ზღვისპირეთის ფიზიკურ-გეოგრაფიული მიმოხილვა (ხელმძღვანელი დედარიანი გრ., დოც.). 23. სამხარაძე ა., გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — საწარმოო პრაქტიკა მცირე კავ-

კასიონზე 1947 წ. ზაფხულში (ხელმძღვანელი მარუაშვილი გ. დოც.). 24. დეალი თ., ბუნებისმეტყ. ფაკ. II კურ. სტუდენტი — ზოგი წიპწიანა მცენარის სამკურნალო მნიშვნელობა (ხელმძღვანელი ქანიშვილი კ., დოც.).

26 V თავმჯდომარე გოკიელი ფ. 25. ორგუნი შ., ინგლისური ენის განყ. IV კურ. სტუდენტი — Инверсия в английском языке (ხელმძღვანელი ტოველი ი.). 26. ლეკიშვილი თ., ინგლისური ენის განყ. III კურ. სტუდენტი — ახალი სიტყვების ახსნისა და განმტკიცების მეთოდები (ხელმძღვანელი ლისინიკი ი.). 27. ბიბინაძე კ., ფრანგული ენის განყ. III კურ. სტუდენტი — ი. ქაეჭავაძის და ი. გოგებაშვილის ზოგიერთი მეთოდური შეხედულება ენის სწავლების შესახებ (ხელმძღვანელი ქორქაშვილი ელ.).

1949

22. საქართველოს პედაგოგიური და სამხეცნო ინსტიტუტების სტუდენტთა პირველი სამეცნიერო რესპუბლიკური კონფერენცია ქალაქ ქუთაისში. 1949 წ. 15-18 მარტი. მუშაობის გეგმა. რედ. დოც. ლ. ქელიძე. ქუთაისი, ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის გამ-ბა, გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა, 1949. 20 გვ. (საქ. ხსრ განათლების სამინისტრო). 200 ც. დამატებითი თავფურცელი არსულ ენაზე.

შოხსენებები: 15 III პირველი პლენარული სხდომა. ქელიძე ლ. ა. დოც., სტუდენტთა პირველი სამეცნიერო რესპუბლიკური კონფერენციის საორგანიზაციო კომისიის თავმჯდომარე, აღ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის დირექტორი — შესავალი სიტყვა. 1. სულაძე ვ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი, სტალინის სახელობის სტიპენდიანტი — აღქმანდრე წულუკიძის მოღვაწეობის ქუთაისის პერიოდი (ხელმძღვანელი ჩხეიძე გ., ლექტ.). 2. Гогричвани Л. И., студ. III кур. фак. русского языка и литературы Тбилисского гос. пед. ин-та им. А. С. Пушкина — Образы молодых советских людей по роману А. А. Фадеева „Молодая гвардия“ (руковод. Чхеидзе А. И., доц.). 3. გოლეთიანი ბ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ბუნებისმეტყ. ფაკ. III კურ.

სტუდენტი — საბჭოთა სელექციონერების მიერ ცხოველყოფილების გარდაქმნა მიწურინის მოძღვრების მიხედვით (ხელმძღვანელი: კოკოჩაშვილი ვ., დოც. და გოშხეთელიანი ვ., დოც.). 4. სიხარულიძე ი., შ. რუსთაველის სახელობის ბათუმის პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ქალაქი პეტრას საკითხისათვის (ხელმძღვანელი: ყაუხჩიშვილი ს., პროფ.).

16 III ისტორიის სექცია. თავმჯდომარე აბრამიძე შ., დოც. 5. მჭედლიშვილი ვ., ი. გოგებაშვილის სახელობის თელავის სამასწავლებლო ინს-ტის ისტორიის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — ერეკლე მეორის მეფობა (ხელმძღვანელი: ფურცელაძე ვ., დოც.). 6. კანდელაკი რ., ლ. პ. ბერიას სახელობის სოხუმის პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — კლასთა ბრძოლის ფორმები კიევის სახელმწიფოში „რუსული სამართლის“ მიხედვით. 7. ჯიქია ლ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — სოციალური ბრძოლა ძველ ათენში VI საუკუნეში (ჩვენს ერამდე). (ხელმძღვანელი: აბრამიძე შ., დოც.).

16 III ლიტერატურის სექცია. თავმჯდომარე მეძველია კ. ნ., დოც. 8. კიპაშვილი ნ., ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — იმერული კილოს თავისებურებანი დ. კლდიაშვილის თხზულების მიხედვით „კამუშაძის გაქირვება“ (ხელმძღვანელი: დლონტი ალ., დოც.). 9. გაბეჩაია რ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — „ბალაგარის სიბრძნის“ მარტივლური რედაქცია (წინასწარი ცნობა). (ხელმძღვანელები: მეძველია კ. ნ., დოც. და როგავა ვ., დოც.). 10. შამაგვიშვილი ნ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ალექსანდრე წულუკიძე — ლიტერატურის კრიტიკოსი (ხელმძღვანელები: მეძველია კ. ნ., დოც. და სამხარაძე ვ., დოც.).

16 III ფიზიკა-მათემატიკის სექცია. თავმჯდომარე ხაქალია გრ., დოც. 11. Ферхер Г., студ. физико-математич. фак. Тбилисского гос. пед. ин-та им. А. С. Пушкина — Теорема Ван Дер Вауде об арифметических прогрессиях (руковод. Вальфин А. Р. н., проф.). 12. შემბელი ვ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. სტუ-

დენტი — ერთი ფუნქციონალური ტოლობის დამტკიცებას საერთო-
ნისათვის (ხელმძღვანელი მეცხვარი შვილი ა., დოც.)
ლიტაური თ., ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ.
ინს-ტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — რადიო-
ლოკაციის მიღწევები (ხელმძღვანელები: ჩიტაია გ. პ. და აივა-
ზოვი ი. ვ.). 14. ჩუტკერაშვილი ა., ნ. ბარათაშვილის სახე-
ლობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ.
სტუდენტი — მოღვეულების დიპლომური მომენტის სტრუქტურა
(ხელმძღვანელი ჩიტაია გ. პ.).

16 III ბუნებისმეტყველებისა და გეოგრაფიის სექცია. თავ-
მჯდომარე ქანი შვილი ა., დოც. 15. ჩომახიძე დ., ა. წულუ-
კიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ბუნების-
მეტყ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი, სტალინის სახელობის სტიპენდი-
ანტი — ქიმიური მრეწველობის ზოგიერთი დარგი ქალაქ ქუთაისში
(ხელმძღვანელი ქელიძე ლ. ა., დოც.). 16. მელაძე ბ., ა. წუ-
ლუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ბუნე-
ბისმეტყ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი — აკად. ტ. დ. ლისენკოს მოძ-
ღვრება ორგანიზმისა და გარემოს ურთიერთობის შესახებ (ხელ-
მძღვანელი ქანი შვილი ა., დოც.). 17. ბუხნიკაშვილი ო.,
ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის გეოგრაფიის
ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ფიზიკურ-გეოგრაფიული და ეკონომი-
ური დახასიათება იმ რაიონებისა, რომლებიც დიდი სამამულო
ომის შედეგად შემოუერთდნენ საბჭოთა კავშირს (ხელმძღვანელი
დემეტრაშვილი ეკ.).

17 III ისტორიის სექცია. თავმჯდომარე კაკაბაძე ს., პროფ.
18. ხიდეშელი ვ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ.
პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ალექსან-
დრე ბატონიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა (ხელმძღვანელი
კაკაბაძე ს., პროფ.). 19. ნეზიერაძე ა., ნ. ბარათაშვილის
სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. III კურ.
სტუდენტი — ძველ ვერმანელთა საზოგადოებრივი წყობილება კეის-
რისა და ტატიტიუსის ეპოქაში (ხელმძღვანელი გორდანია გ. გ.).
20. მელაძე ო., ლ. პ. ბერიას სახელობის სოხუმის პედაგოგ.
ინს-ტის ისტორიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — საფრანგეთის ბურ-
ჟუაზიული რევოლუცია და ეკატერინე II მეფობა (ხელმძღვანელი
ბასილაია დოც.). 21. Коновалев В., студ. II кур. фак-

истории Тбилисского гос. пед. ин-та им. А. С. Пушкина (Тбилиси) — **საბჭოთავი**
 падные и Южные славяне (руковод. Берадзе И.)

17 III ლიტერატურის სექცია. თავმჯდომარე კვანტრე ქს., დოც. 22. შამელაშვილი რ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი. ნ. ბარათაშვილის სახელობის სტიპენდიანტი — სტალინი ენის შესახებ (ხელმძღვანელი ძოწენიძე ქ., ლექტ.). 23. ცუცქიორიძე რ., ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ქართლური ეპოქა ნ. ლომოურის თხზულებაში (ხელმძღვანელი ლლონტი ალ., დოც.). 24. კუბლაშვილი კ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ოკრიბული მეტყველების თავისებურება სოფელ ძმუისის მიხედვით (ხელმძღვანელი ძოწენიძე ქ., ლექტ.). 25. Георгадзе შ., студ. IV кур. фак. языка и литературы Кутаевского гос. пед. ин-та им. А. Пушкина (руковод. Советов М., доц., Квантре Кс., доц.).

17 III ფიზიკა-მათემატიკის სექცია. თავმჯდომარე სულავა ელ., დოც. 26. ფანცულაია გ., ლ. პ. ბერიას სახელობის სოხუმის პედაგოგ. ინს-ტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ატომის გულის აგებულება (ხელმძღვანელი ქათაშაძე ვ., დოც.). 27. ნემსაძე ბ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — აბელისა და დირიხლეს ნიშნები რიცხვითი ორმაგი მწკრივის კრებადობისათვის (ხელმძღვანელი ხაქალია გრ., დოც.). 28. მესხი შ., ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — კოსმიური სხივები (ხელმძღვანელი ჩიტაია გ. პ.). 29. კუთხაშვილი შ., ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ელექტრონის თანდათანობითი შეცნობა (ხელმძღვანელი ჩიტაია გ. პ.).

17 III ბუნებისმეტყველებისა და გეოგრაფიის სექცია. თავმჯდომარე გაბრიძე დ., დოც. 30. ლოლაძე ტ., ა. ს. პუშკინის სახელობის თბილისის პედაგოგ. ინს-ტის ბუნებისმეტყ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ორგანულ მემკვიდრეობის წარმოშობის შექანიზმი მცენარეებში (ხელმძღვანელი გაბოკიძე ა., ქიმიის მეც. დოქ-

ტორი). 31. კალანდარიშვილი აკ., შ. რუსთაველის სახელობის ბათუმის პედაგოგ. ინს-ტის გეოგრაფიის ფაკ. III კურსი, სტუდენტი — ერთ ციკლიან ხეობათა გენეტიკური კლასიფიკაცია (ხელმძღვანელი ბეგიაშვილი კ.). 32. კიკნაველიძე ზ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის გეოგრაფიის ფაკ. IV კურს. სტუდენტი — გეოგრაფიული ექსკურსია ანტიკავკასიონზე (ხელმძღვანელი მარუაშვილი ლ., დოც.). 33. ძოძუაშვილი ვ. ტ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ბუნებისმეტყ. ფაკ. III კურს. სტუდენტი — გამოჩენილი ქართველი კიმიკოსები (ხელმძღვანელი გაბრიაძე დ., დოც.).

17 III ზოგად (საინსტიტუტო) კათედრათა სექცია. თავმჯდომარე ბოქორიშვილი ა., პროფ. 34. ურჯუშელაშვილი ნ., ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. IV კურს. სტუდენტი — იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა (ხელმძღვანელი გოგინავა ე.). 35. მდივანი ლ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. ლოგია-ფსიქოლოგიის განყ. II კურს. სტუდენტი — ცნება და წარმოდგენა (ხელმძღვანელი ბოქორიშვილი ა., პროფ.). 36. ეუპრიძე მ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. III კურს. სტუდენტი, სტალინის სახელობის სტიპენდიანტი — ზნეობრივი აღზრდის მეთოდები (ხელმძღვანელი ჯინჯოლია რ., ლექტ.). 37. ნუცუბიძე ა., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. III კურს. სტუდენტი — პატრიოტული გრძნობის აღზრდა მოსწავლეებში (ხელმძღვანელი ჯღარკავა ი., ლექტ.).

18 III ისტორიის სექცია. თავმჯდომარე აფრიდონიძე კ., დოც. 38. გოგილავა ვ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. III კურს. სტუდენტი — ქართველები რუსეთის 1812 წლის სამამულო ომში (ხელმძღვანელი აფრიდონიძე კ., დოც.). 39. Чилахсаев Г. Н., студ. III кур. Сталинвирского (Юго-Осетия) гос. пед. ин-та — Русские писатели XVIII века в борьбе против преклонения перед иностранщиной. 40. სანათა ლ., ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ისტორიის ფაკ. IV კურს. სტუდენტი — ქარ-

თველი მხედართმთავარი პ. ბაგრატიონი ლ. ტოლსტოის ომზე და ზაისი² მიხედვით (ბელმძღვანელი გოცაძე მ.). [41. ფიფქოძე, აკაკი წერეთლის სახელობის ზეგდიდის სამასწავლებლო ინს-ტის ისტორიის ფაკ. II კურ. სტუდენტი — სააბრეშუშო მრეწველობის განვითარება სამეგრელოში მე-19 საუკუნის 50-60 წლებში] ¹.

18 III ლიტერატურის სექცია. თავმჯდომარე ბრეგაძე დ. დ., დოც. 42. ქურდაძე შ., ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ძველი და ახალი — ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედებაში (ბელმძღვანელი ხუციშვილი ს.). 43. შამელაშვილი რ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი, ნ. ბარათაშვილის სახელობის სტიპენდიანტი — ალექსანდრე ორბელიანი, როგორც დრამატურგი (ბელმძღვანელი მეძველია კ. ნ., დოც.). 44. Стреличева Т. К., студ. IV кур. фак. языка и литературы Сухумского гос. пед. ин-та им. Л. П. Берия — Наблюдения над синтаксисом романа Н. А. Островского „Как закалялась сталь“.

18 III ბუნებისმეტყველებისა და გეოგრაფიის სექცია. თავმჯდომარე დევდარიანი გრ., დოც. 45. გაბრიჭიძე ს., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის გეოგრაფიის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — ქუთაისი — საქართველოს მეორე ინდუსტრიული და კულტურული ცენტრი (ბელმძღვანელი კვიციანი გ. ს., დოც.). 46. კახნიაშვილი ნ., ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგ. ინს-ტის ბუნებისმეტყ. ფაკ. IV კურ. სტუდენტი — გორის მიდამოების წყალმცენარეები (ბელმძღვანელი მელია მ.). 47. ძნელაძე ი., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის გეოგრაფიის ფაკ. III კურ. სტუდენტი — ქუთაისის მიდამოების გეომორფოლოგიური თავისებურებანი (ბელმძღვანელი დევდარიანი გრ., დოც.).

18 III უკანასკნელი პლენარული სხდომა. თავმჯდომარე მეძველია კ. ნ., დოც. 48. მამფორია ე., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. IV კურ. სტუდენტი, სტალინის სახელობის სტიპენდიანტი —

¹ მოხსენება წაიკითხელი იქნა გვიმის ვარშე.

საბჭოთა კავშირის ეკონომიური გამარჯვება დიდ სამამულო ომში (ხელმძღვანელი ჩხეიძე ვ., ლექტ.). 49. Костромский гос. ун-т им. С. М. Кирова IV кур. фак. языка и литературы Сухумского гос. пед. ин-та им. А. П. Берия — Некрасов — поэт революционной крестьянской демократии. 50. ბოქორიშვილი ვ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. ლოგიკა-ფსიქოლოგიის განყ. II კურ. სტუდენტი — ნ. ა. ვასილიყვის ლოგიკური კონცეფცია (ხელმძღვანელი ბოქორიშვილი ა., პროფ.). 51. ნიკოლეიშვილი ნ., ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის ლიტ. ფაკ. III კურ. სტუდენტი, ნ. ბარათაშვილის სახელობის სტიპენდიანტი — მშობელთა ავტორიტეტი მკარენკოს მიხედვით (ხელმძღვანელი ჯღარკავა ი., ლექტ.).

1949

28. მარკიზმ-ლენინიზმის, ფსიქოლოგიის და ფიზიკის კათედრების სამეცნიერო ხეხია მიძღვნილი ვ. ი. ლენინის წიგნის „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“-ს გამოსვლიდან 40 წლისთავისადმი. 1949 წ. 13-14 მაისი. მუშაობის გეგმა. რედ. დოც. ლ. ქელიძე. ქუთაისი, ა. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის გამ-ბა. გაზ. „ინდუსტრიული ქუთაისის“ სტ-ბა, 1949. [2] გვ. (საქ. სსრ განათლების სამინისტრო, ა. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი) უკანო. დამატებითი თავფურცელი რუსულ ენაზე.

მოხსენებები: 13 V თავმჯდომარე ჩხეიძე ვ. 1. ჩხეიძე ვ. — 40 წელი ვ. ი. ლენინის წიგნის „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“-ს გამოსვლიდან (შესავალი სიტყვა). 2. ბაქრაძე ვ. პროფ. — ქვეყნიერების პრობლემა ვ. ი. ლენინის წიგნში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“. 3. ბოქორიშვილი ა. პროფ. — შეგრძნების საკითხი ვ. ი. ლენინის წიგნში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“. 4. ქელიძე ვ., დოც. — სუბიექტური იდეალიზმის კრიტიკა ვ. ი. ლენინის წიგნში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“.

- 14 V თავმჯდომარე ბაკრაძე კ., პროფ. 5. **მეძველია კ., დოც.** — ვ. ი. ლენინი „ფილოსოფიის პარტიულობის შესახებ“.
6. სულავა ვლ., დოც. — მატერიალისა და მოძრაობის პრობლემა.
- ვ. ი. ლენინის წიგნში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“.
7. გობეჯიშვილი მ., დოც. — დროისა და სივრცის საკითხი.
- ვ. ი. ლენინის წიგნში „მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი“.

24. დიდი რუსი პოეტის ა. ს. პუშკინის დაბადებიდან 150 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია. 1949 წ. 23-24 მაისი. მუშაობის გეგმა. რედ. დოც. ლ. ქელიძე. ქუთაისი. ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტის გამ-ბა. ვაზ. „ინფორმაციული ქუთაისის“ ხტ-ბა, 1949. [4] გვ. (საქ. სსრ განათლების სამინისტრო. ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი) უკანო. დამატებითი თავ-ფურცელი რუსულ ენაზე.

მოსხენებები: 23 V თავმჯდომარე მეძველია კ., დოც. მეძველია კ., დოც. — შესავალი სიტყვა. 1. კილასონია კ. — პუშკინი უდიდესი ეროვნული პოეტი. 2. კვანტრე ქს., დოც. — პუშკინი და დეკაბრისტები. 3. Рамшвили А. — Патриотизм Пушкина. 4. Советов М., доц. — Пушкин и народное творчество. 5. ბრეგაძე დ., დოც. — „ვეგენი ონგვანი“ რუსული ცხოვრების ენციკლოპედია.

24 V თავმჯდომარე კვანტრე ქს., დოც. 6. ალავეიძე მ. — პუშკინი საქართველოში. 7. შახათაძე მ. — პუშკინის ქართული თარგმანება. 8. Цулукидзе Л. — Русские и иностранные писатели о Пушкине. 9. Невная Р. — Пушкин — основоположник русского литературного языка. 10. რამიშვილი ნ. — პუშკინი და ფიზიკური ვარჯიშობანი.

25. დიდი ხტალინის დაბადებას 70 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია. [19-20 დეკემბერი]. ქუთაისი. ვაზ. „ინფორმაციული ქუთაისის“ ხტ-ბა, 1949. 11 გვ. (ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწ. პედაგოგ. ინს-ტი). ტექსტი ქართულ და რუსულ ენაზე.

მოსხენებები: 19 XII პლენარული სესია. თავმჯდომარე მეძველია კ., დოც. 1, ქელიძე ლ., დოც. — ი. ბ. სტალინი —

კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა ხალხის დიდმა მუშაობამ მასწავლებელი. 2. ბოჭორიშვილი ა., პროფ. — სტალინის წიგნების პრობლემები ი. ბ. სტალინის შრომებში. 3. ჯინჯოლია რ., ლექტ. — ისტორიული მატერიალიზმის საკითხები ი. ბ. სტალინის „წერილებში ქეთათსიდან“. 4. სამხარაძე გ. ა., დოც. — ი. ბ. სტალინის სახე ქართულ ხალხურ პოეზიაში.

20 XII მარქსიზმ-ლენინიზმისა და ეკონომიურ მეცნიერებათა სექცია. თავმჯდომარე კარსანიძე ს., დოც. 5. ხურცილავა ს., ლექტ. — ი. ბ. სტალინის ნაშრომი „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“. 6. კარსანიძე ს., დოც. — ი. ბ. სტალინი რევოლუციური თეორიისა და პრაქტიკის მთლიანობის შესახებ. 7. ჩიქობავა ნ., ლექტ. — ი. ბ. სტალინის ბრძოლა შეიარაღებულ აჯანყების საკითხში ლენინური ხაზის გატარებისათვის ამიერკავკასიაში. 8. ნუცუბიძე ს., ლექტ. — ი. ბ. სტალინი — საკომუნისტო წყობილების შემოქმედი. 9. კორიძე შ., დოც. — ი. ბ. სტალინი სოციალისტური წარმოების განლაგების შესახებ.

20 XII ენისა და ლიტერატურის სექცია. თავმჯდომარე მეძველია ქ., დოც. 10. კვანტრე ქს., დოც. — ი. ბ. სტალინი საბჭოთა პოეზიაში. 11. როგავა გ., დოც. — ი. ბ. სტალინი ენის შესახებ. 12. ყიფშიძე დ., დოც. — ი. ბ. სტალინი სახალხო განათლების როლის შესახებ სოციალისტურ მშენებლობაში. 13. მახათაძე მ., ფილოლოგ. მეცნ. კანდ. — ი. ბ. სტალინი ქართულ ლიტერატურაში. 14. რამიშვილი ნ., ლექტ. — ი. ბ. სტალინი ფიზიკური აღზრდის შესახებ.

20 XII საბუნებისმეტყველო და ფიზიკა-მათემატიკურ მეცნიერებათა სექცია. თავმჯდომარე ქელიძე ლ., დოც. 15. კანიშვილი ქ., დოც. — ბუნების გარდაქმნის სტალინური გეგმა. 16. ვოშხეთელიანი ვ., დოც. — ი. ბ. სტალინის შრომა „დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის შესახებ“ და მიჩურინული ბიოლოგიის საკითხები. 17. სულავა ვ., დოც. — ი. ბ. სტალინის შრომა „დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის შესახებ“ და თანამედროვე ფიზიკის საკითხები.

საკუთარ სახელთა საძიებელი

ერკინულნი
გინგლიოთეკა

ბაშიძე ნ. 17 (5)	ბეგიაშვილი კ.	(ხელმძღვ.)
ბდუშელიშვილი ნ. 2 (25)	22 (31)	
ბრამიძე შ. ბ. 3 (11), 6 (12), 8 (20), 11 (33), 12 (7)	ბელთაძე ბ. 14 (12)	
ბრამიძე შ. ბ. (ხელმძღვ.) 18, 19 (3), 22 (7)	ბენია ივ. 21 (11)	
ბრამიძე შ. ბ. (თავმჯღ.) 11, 12, 20, 21, 22	ბენიაშვილი მ. 13 (9)	
ბუთიძე ო. 15 (2)	ბერეკაშვილი პ. 20 (7)	
ბუთიძე ს. 13 (5)	ბერძული მ. ი. 12 (24)	
ბდიშვილი ა. 14 (8)	ბიბიჩაძე ა. 12 (10), 14 (7)	
ბელიანი რ. 20 (15), 21 (19)	ბიბიჩაძე კ. 21 (27)	
ბეაზოვი ი. ვ. (ხელმძღვ.) 22 (13)	ბოქორიშვილი ა. თ. 1, 2 (1), 3 (1), 4 (17), 6 (7), 8 (16), 9 (5), 10 (6), 11 (3), 11 (8), 12 (1), 23 (3), 25 (2)	
ბლავიძე მ. 15 (3)	ბოქორიშვილი ა. თ. (ხელმძღვ.) 14 (3), 14 (4), 22 (35), 22 (50)	
ბლავიძე მ. ნ. 2 (9), 3 (7), 7 (6), 12 (23), 24 (6)	ბოქორიშვილი ა. თ. (თავმჯღ.) 4, 6-12, 19, 22	
ბლავიძე მ. ნ. (ხელმძღვ.) 14 (5), 14 (8)	ბოქორიშვილი გ. 22 (50)	
ბუოლაძე ვ. 19 (9)	ბრეგაძე დ. დ. 6 (16), 7 (13), 8 (10), 9 (13), 11 (27), 12 (9), 24 (5)	
ბრაბიძე ნ. 19 (6)	ბრეგაძე დ. დ. (ხელმძღვ.) 21 (5), 21 (6)	
ბფრილონიძე კ. (ხელმძღვ.) 22 (38)	ბრეგაძე დ. დ. (თავმჯღ.) 21-22	
ბფრილონიძე კ. (თავმჯღ.) 22	ბუხაიძე თ. 17 (6)	
ბაქურაძე ლ. 20 (16)	ბუხნიკაშვილი ო. 22 (17)	
ბაღვაძე შ. 18 (1), 19 (2)		
ბარაბაძე ა. 14 (1)	გაბადაძე ნ. 5 (14)	
ბარამიძე ა. (ხელმძღვ.) 15 (7)	გაბადაძე ნ. (ხელმძღვ.) 14 (14), 16 (13), 17 (7), 21 (17), 21 (18)	
ბარკალაია ა. 1, 3 (32)	გაბელაშვილი ნ. ი. 11 (22)	
ბასილაია (ხელმძღვ.) 22 (20)		
ბაქრაძე კ. ს. 6 (6), 23 (2)		
ბაქრაძე კ. ს. (თავმჯღ.) 23		
ბაღდავაძე ე. 21 (20)		
ბახტაძე ვ. 8 (17), 9 (2)		

- გაბეჩავა რ. 21 (6), 22 (9)
 გაბრიადე დ. მ. 4 (22), 10 (13)
 გაბრიადე დ. მ. (ხელმძღვ.)
 20 (15), 21 (20),
 22 (33)
 გაბრიადე დ. მ. (თავმჯდ.) 11,
 21-22
 გაბრიელოვა ი. 17 (8)
 გაბრიჭიძე ს. 22 (45)
 გადილია ა. 21 (8)
 გალდავაძე მ. 14 (13)
 გასვიანი ს. 19 (7)
 გახოციძე ა. (ხელმძღვ.) 22 (30)
 გაწაძე დ. 13 (6), 21 (5), 21 (10)
 გვარჯიანი ვ. 18 (6), 19 (11),
 20 (17)
 გვილავა ი. 16 (12)
 გვილავა ს. დ. 11 (31), 12 (22)
 გიორგანაშვილი ვ. 13 (8)
 გიორგაძე ო. 18 (3)
 გობეჯიშვილი მ. ს. 9 (23),
 11 (13), 12 (19), 23 (7)
 გობეჯიშვილი მ. ს. (ხელმძღვ.)
 20 (14)
 გოგბერაშვილი გ. 21 (15)
 გოგილავა გ. 22 (38)
 გოგონავა ა. 19 (4), 20 (10)
 გოგინავა ე. (ხელმძღვ.) 22 (34)
 გოგსაძე მ. 9 (19)
 გოგუაძე ა. 19 (3)
 გოციელი ფ. გ. 4 (6), 7 (12),
 9 (11), 11 (34)
 გოციელი ფ. გ. (ხელმძღვ.)
 14 (7), 15 (6)
 გოციელი ფ. გ. (თავმჯდ.) 21
 გოლუთიანი ბ. 22 (3)
- გომბეთელიანი ი. ს. 4 (3), 4 (14),
 10 (15), 13 (13), 14 (14)
 გომბეთელიანი ი. ს. (ხელმძღვ.)
 17 (8), 20 (16), 21 (19),
 22 (3)
 გოცაძე მ. (ხელმძღვ.) 22 (40)
 გოცირიძე ა. მ. 1, 3 (20), 3 (22),
 4 (13), 5 (18), 7 (22),
 8 (31), 9 (25), 10 (17),
 12 (25)
 გოცირიძე ა. მ. (ხელმძღვ.)
 15 (10), 16 (10)
 გუგუშვილი კ. ა. 3 (6)
 გურგენიძე ნ. 21 (7)
- დარჩია ლ. მ. 3 (34), 5 (17),
 7 (9), 12 (26)
 დევედარიანი ვ. ს. 3 (12), 7 (19),
 9 (27), 11 (29), 12 (29)
 დევედარიანი ვ. ს. (ხელმძღვ.)
 14 (11), 15 (14),
 15 (16), 16 (15), 17,
 18, 18 (5), 19 (10),
 19 (11), 20 (17),
 21 (22), 22 (47)
 დევედარიანი ვ. ს. (თავმჯდ.) 5,
 11, 12, 21-22
 დემეტრაშვილი ე. (ხელმძღვ.)
 22 (17)
 დვალი თ. 21 (24)
- ენუქიძე ნ. 21 (22)
- ვარსემაშვილი ნ. გ. (ხელმძღვ.)
 15 (11)
- ვეკუა ი. 15 (6)

ზარქუა მ. ბ. 4 (10), 9 (6), 11 (9), 12 (34)	კაციტაძე ე. (ხელმძღვ.) 15 (18), 17 (10)	პარკინსონი
თავაძე ა. 15 (15)	კახიანი ლ. 16 (15)	ბიბლიოციტი
თავაშვილი გ. ი. 7 (5)	კახნიაშვილი ნ. 22 (46)	
თავაშვილი გ. ი. (ხელმძღვ.) 14 (1), 19 (5), 19 (6), 19 (7)	კვანტრე ქ. ვ. 2 (22), 8 (26), 10 (10), 11 (23), 24 (2), 25 (10)	
თვალთვაძე ა. ა. 3 (15)	კვანტრე ქ. ვ. (ხელმძღვ.) 21 (9), 21 (11)	
თვალჭრელიძე ვ. 21 (21)	კვანტრე ქ. ვ. (თავმჯდ.) 8, 11, 20-21, 22, 24	
თოზიძე ლ. 21 (18)	კვიციანი ი. 15 (7)	
თოსელიანი ა. 9 (17)	კვირიკაძე გ. ს. 2 (16), 3 (13), 5 (19), 8 (21), 9 (29), 10 (22), 12 (21)	
თყეპაძე ს. ნ. 5 (1), 7 (3), 8 (11), 9 (15), 11 (32), 12 (16)	კვირიკაძე გ. ს. (ხელმძღვ.) 15 (12), 15 (13), 16 (16), 17 (9), 19 (12), 20 (19), 20 (20), 20 (21), 22 (45)	
თყეპაძე ს. ნ. (ხელმძღვ.) 15 (2), 19 (4), 20 (9), 21 (12), 21 (13), 22 (18)	კიკნაველიძე ზ. 22 (32)	
თყეპაძე ს. ნ. (თავმჯდ.) 22	კიკნაძე ზ. 2 (13)	
თვალდარიშვილი ა. 22 (31)	კილასონია ქ. 24 (1)	
თანდელაყი რ. 22 (6)	კილაძე ვ. 5 (3), 12 (32), 23 (4)	
თაბანაძე ან. 3 (36)	კილაძე ვ. (ხელმძღვ.) 21 (2)	
თაბანაძე ე. 13 (3)	კოკოჩაშვილი გ. ვ. 3 (17), 4 (15), 6 (21), 9 (21), 11 (19)	
თაბანაძე ვ. ლ. 4 (12), 7 (10), 12 (28)	კოკოჩაშვილი გ. ვ. (ხელმძღვ.) 17 (5), 18, 22 (3)	
თაბანაძე ვ. ლ. (ხელმძღვ.) 16 (11), 16 (12), 18 (4)	კოკოჩაშვილი გ. ვ. (თავმჯდ.) 7, 8, 12	
თაბანაძე ნ. 20 (18)	კობალიანი დ. თ. 4 (1)	
თარსანიძე ს. დ. 1, 2 (2), 3 (2), 4 (5), 8 (3), 9 (3), 10 (18), 11 (2), 11 (4), 25 (6)	კობალიანი დ. თ. (ხელმძღვ.) 15 (1)	
თარსანიძე ს. დ. (ხელმძღვ.) 17		
თარსანიძე ს. დ. (თავმჯდ.) 6, 25		
თაციტაძე ე. 6 (22)	კორძიაძე ა. კ. 5 (4), 6 (3)	

- კოსტავა თ. 15 (20), 16 (13)
 კებლაშვილი ი. ი. 7 (14), 8 (19),
 9 (18), 10 (20)
 კებლაშვილი ე. 22 (24)
 კებლაშვილი ნ. 8 (9)
 კებლაშვილი ნ. (ხელმძღვ.)
 20 (10), 20 (11)
 კუთხაშვილი შ. 22 (29)
 კუპრაძე ბ. 14 (10)
 კუპრაძე მ. 22 (36)
- ლალიაშვილი ი. 15 (9)
 ლეკოშვილი თ. 21 (26)
 ლილეაშვილი ე. 17 (3)
 ლისინიკი ი. (ხელმძღვ.) 21 (26)
 ლოლაძე ტ. 22 (30)
- მამაგვიშვილი ნ. 22 (10)
 მამფორია ვ. 22 (48)
 მანაგაძე პ. 19 (12)
 მარგველაშვილი მ. 15 (12)
 მარგოშია ე. 13 (1)
 მარუაშვილი ლ. ი. 2 (12),
 3 (18), 8 (24), 9 (28),
 10 (16), 11 (20),
 12 (30)
 მარუაშვილი ლ. ი. (ხელმძღვ.)
 20 (18), 21 (21),
 21 (23), 22 (32)
- მალღაფერიძე ე. 3 (21)
 მალღაფერიძე ს. 20 (6)
 მაჩაიძე ი. 14 (9)
 მაჩიტაძე ი. 19 (10)
 მახათაძე მ. ს. 3 (25), 5 (11),
 7 (17), 8 (15), 9 (12),
 11 (26), 24 (7), 25 (13)
- მახათაძე მ. ს. (ხელმძღვ.) 14 (13),
 21 (8) გიგლიშვილი
 მგალობლიშვილი ე. 15 (17)
 მდივანი ლ. 22 (35)
 მეგრელიშვილი ფ. ბ. 11 (35)
 მელაძე ბ. 22 (16)
 მელაძე ო. 22 (20)
 მელია მ. (ხელმძღვ.) 22 (46)
 მესხი გ. 8 (33)
 მესხი შ. 22 (28)
 მეფისაშვილი მ. 21 (16)
 მეცხვარიშვილი ი. გ. 2 (6),
 3 (31), 4 (20), 5 (13),
 6 (2), 7 (7), 8 (30),
 9 (22), 10 (11), 11 (11)
 მეცხვარიშვილი ი. გ. (ხელმძღვ.)
 14 (13), 15 (20),
 17 (6), 20 (13), 22 (12)
 მეცხვარიშვილი ი. გ. (თავმჯღ.) 21
 მეძველია ე. 16 (7), 17 (1)
 მეძველია ე. ნ. 2 (8), 3 (3),
 5 (9), 6 (14), 7 (16),
 8 (12), 9 (10), 11 (24),
 19-21, 24
 მეძველია ე. ნ. (ხელმძღვ.) 14 (2),
 15 (8), 16 (4), 16 (5),
 16 (6), 16 (7), 16 (8),
 17, 17 (1), 18, 18 (1),
 18 (3), 19 (1), 19 (2),
 20 (6), 20 (7), 21 (7),
 22 (9), 22 (10), 22 (43)
- მეძველია ე. ნ. (თავმჯღ.) 4-6,
 8-12, 22, 24, 25
 მირიანაშვილი მ. 2 (19)
 მიქელაძე ა. 5 (16), 9 (24),
 12 (14)

მიქელაძე ა. (ხელმძღვ.) 14 (12)	როგავა გ. ბ. 4 (16), 5 (7), 6 (13)
მოსიაეა ა. ნ. 2 (3), 3 (27), 4 (2)	7 (4), 8 (7), 9 (7)
მურღულია ლ. 14 (11)	10 (5), 12 (8), 25 (11)
მჭედლიშვილი ე. 22 (5)	როგავა გ. ბ. (ხელმძღვ.) 21 (6), 22 (9)
მჭედლიძე გ. 21 (13)	როგავა გ. ბ. (თავმჯდ.) 7
ნადირაძე ბ. 16 (6), 16 (9)	რუხაძე ვრ. 21 (9)
ნამორაძე ა. 8 (5)	სამხარაძე ა. 21 (23)
ნამორაძე ა. (ხელმძღვ.) 17 (3), 17 (4), 18 (9)	სამხარაძე გ. ა. 2 (20), 4 (8), 5 (12), 8 (14), 10 (4), 25 (4)
ნანავა შ. 20 (12)	სამხარაძე გ. ა. (ხელმძღვ.) 22 (10)
ნანიკაშვილი თ. 15 (8)	სამხარაძე დ. 20 (14)
ნუბიერიძე ა. 22 (19)	სანთია ლ. 22 (40)
ნუშაძე ბ. 22 (27)	სანებლიძე მ. 1
ნიკოლეიშვილი გ. 21 (2)	სანიკიძე ლ. 19 (5), 20 (11), 21 (14)
ნიკოლეიშვილი ნ. 21 (4), 22 (51)	სანიკიძე ქ. 16 (11)
ნიეარაძე თ. მ. 11 (17)	სანიკიძე ქ. ა. 3 (24), 5 (10), 8 (13), 11 (25)
ნიჭაბაძე შ. 15 (1)	სალინაძე ი. ა. 4 (24), 5 (20), 6 (4), 8 (23), 11 (30), 12 (31)
ნუცუბიძე ა. 22 (37)	სალინაძე ი. ა. (თავმჯდ.) 7, 9, 19-20
ნუცუბიძე ს. 25 (8)	სვანიძე გ. 1
ორგენი შ. 21 (25)	სვანიძე დ. 20 (13)
პატარიძე ნ. 15 (18)	სვანიძე ს. 3 (19)
პეენათა რ. 8 (29)	სვანიძე ქ. 1
პეენათა რ. (ხელმძღვ.) 20 (8)	სვიმონიშვილი ე. 14 (4)
პიტავა ნ. 20 (19)	სიმონგულოვი ე. 20 (9)
ქორდანიანა გ. (ხელმძღვ.) 14 (9), 22 (19)	სიხარულიძე ი. 22 (4)
რამიშვილი ა. 8 (28)	სოვეტოვი მ. პ. 5 (6), 8 (27)
რამიშვილი ზ. ი. 3 (26)	სოვეტოვი მ. პ. (ხელმძღვ.) 15 (9)
რამიშვილი ნ. 24 (10), 25 (14)	
რობაქიძე მ. 18 (7)	

- სოხადე ვ. 20 (21)
 სულავა ვ. ა. 4 (21), 10 (23),
 12 (18), 23 (6), 25 (17)
 სულავა ვ. ა. (ხელმძღვ.) 19 (9)
 სულავა ვ. ა. (თავმჯღ.) 9, 11,
 12, 20, 22
 სულაძე ვ. 20 (2), 21 (1), 22 (1)
 სუპატაშვილი დ. ლ. 3 (35),
 11 (21)
 ტაბიძე თ. 19 (1), 19 (8), 20 (4)
 ტარასაშვილი გ. 6 (19), 7 (20)
 ტარასაშვილი ივ. 12 (17)
 ტოველი ი. (ხელმძღვ.) 21 (25)
 ტრუფანოვა ტ. 20 (8)
 ტურძელაძე ე. 16 (2), 18 (8)
 ტუფურია შ. კ. 3 (10)
 ტუფურია ხ. 15 (13)
 ურჭმელაშვილი ნ. 22 (34)
 უჩანეიშვილი დ. 6 (11), 8 (2)
 უჩანეიშვილი დ. (ხელმძღვ.)
 16 (2), 18 (8)
 ფანიკაშვილი თ. 17 (7)
 ფანიკაშვილი რ. 13 (7)
 ფანცულაია გ. 22 (26)
 ფანჯარაძე ა. 14 (14)
 ფანჯარაშვილი ბ. 15 (16)
 ფირცხალავა ნ. 16 (5)
 ფიფია ი. 22 (41)
 ფინხაძე რ. ს. 3 (20)
 ფინხაძე შ. (ხელმძღვ.) 20 (12),
 21 (16)
 ფრუიძე გ. 15 (19)
 ფურცხვანიძე ა. 1, 3 (30), 7 (8)
 ფურცელაძე გ. (ხელმძღვ.)
 22 (5)
 ქადაგიძე ნ. 13 (2), 14 (2)
 ქათამაძე ვ. (ხელმძღვ.) 22 (26)
 ქილიტაური თ. 22 (13)
 ქორიძე შ. 7 (21), 12 (20),
 25 (9)
 ქორიძე შ. (თავმჯღ.) 12
 ქორჭაშვილი ე. გ. (ხელმძღვ.)
 21 (27)
 ქუთათელაძე ა. 12 (13)
 ქუთათელაძე ნ. ნ. 2 (10), 5 (5),
 8 (4), 11 (14)
 ქუთათელაძე ნ. ნ. (ხელმძღვ.)
 15 (3), 15 (4), 15 (5)
 ქუთათელაძე ნ. ნ. (თავმჯღ.) 5
 ქურდაძე შ. 22 (42)
 ლლონტი ალ. (ხელმძღვ.) 22 (8),
 22 (23)
 ყანჩაველი ა. 16 (10)
 ყანჩაველი შ. 18 (4)
 ყალაბეგიშვილი შ. 4 (13)
 ყაუხჩიშვილი ს. გ. 6 (9), 7 (11),
 8 (25), 10 (3), 12 (5)
 ყაუხჩიშვილი ს. გ. (ხელმძღვ.)
 22 (4)
 ყაუხჩიშვილი ს. გ. (თავმჯღ.)
 7, 8, 12
 ყიფშიძე დ. ს. 10 (9), 25 (12)
 ყურაშვილი ტ. ე. 3 (29)
 შაპელაშვილი რ. 22 (22),
 22 (43)

შემბელი ე. 21 (17), 22 (12)	ცეცვაშვილი ო. 20 (20), 21 (21), 22 (22)
შემბელი ს. 15 (5), 16 (8)	ცინცაძე ე. ზ. 2 (1), 3 (9), 6 (10), 8 (6), 9 (16), 10 (12)
შელეგია ი. (ხელმძღვ.) 18 (7)	ცინცაძე ი. ზ. (ხელმძღვ.) 21 (14), 21 (15)
შენგელია ვ. 14 (6)	ცინცაძე ი. ზ. (თავმჯდ.) 9
შენგელია ნ. 1, 2 (4)	ცუცქერიძე რ. 22 (23)
შენგელია ნ. (ხელმძღვ.) 14 (10)	ცხეარაძე ს. 20 (1)
შეროზია ე. 17 (10)	
ჩავეტაძე ი. 15 (11)	ძაბუკაშვილი ნ. 14 (5)
ჩაჩანიძე გ. 1	ძნელაძე ი. 22 (47)
ჩიკვაშვილი ხ. 16 (4)	ძოდუაშვილი ვ. 22 (33)
ჩიტაია გ. პ. (ხელმძღვ.) 22 (13), 22 (14), 22 (28), 22 (29)	ძოწენიძე ქ. ს. 5 (8), 6 (15), 7 (5), 8 (8), 9 (8), 11 (15)
ჩიკობავა ნ. ა. 11 (7), 12 (4), 25 (7)	ძოწენიძე ქ. ს. (ხელმძღვ.) 16 (9), 19 (8), 20 (5), 21 (10), 22 (22), 22 (24)
ჩიხლაძე მ. 18 (5)	
ჩომახიძე დ. 22 (15)	წერეთელი კ. ე. 8 (1), 10 (7), 11 (6)
ჩუტყერაშვილი ა. 22 (14)	წერეთელი კ. ე. (ხელმძღვ.) 20 (3)
ჩხაიძე გ. ს. 12 (3)	წიქორიძე გ. 12 (15)
ჩხაიძე გ. ს. (ხელმძღვ.) 22 (48)	წულაია მ. 15 (14)
ჩხარტიშვილი შ. ნ. 3 (28), 4 (9), 5 (2), 6 (8), 8 (18), 10 (14), 12 (33)	წურჭუმია ა. ბ. 3 (8), 4 (11)
ჩხარტიშვილი შ. ნ. (ხელმძღვ.) 20 (4)	
ჩხეიძე გ. მ. 2 (24), 7 (1), 9 (1), 10 (2), 11 (1), 23 (1)	ჭანიშვილი კ. ტ. 1, 2 (15), 3 (16), 6 (20), 8 (32), 10 (21), 12 (12), 25 (15)
ჩხეიძე გ. მ. (ხელმძღვ.) 16 (1), 16 (3), 20 (1), 21 (1), 22 (1)	
ჩხეიძე გ. მ. (თავმჯდ.) 11, 23	ჭანიშვილი კ. (ხელმძღვ.) 14 (6),
ცაგარეიშვილი ნ. 20 (5)	

- 15 (18), 16, 17, 21 (24),
22 (16)
- ხაელა გ. ი. (თავმჯდ.) 4-5
7, 22
- ქანიშვილი კ. ტ. (თავმჯდ.) 4-6,
22
- ხაელა გ. ი. (რედ.) 7
- ხაჩატიშვილი გ. 2 (18)
- ქვიშვილი ფ. 13 (4)
- ხაქაურიძე ბ. 1, 2 (21)
- ქელიძე გ. 20 (3)
- ხვინგია ა. 2 (5)
- ქელიძე გ. ფ. 3 (14), 4 (23),
8 (22), 9 (26), 10 (19),
11 (28)
- ხიდუშელი ვ. 21 (12), 22 (18)
- ქელიძე გ. ფ. (ხელმძღვ.) 18 (6)
- ხომასურიძე დ. 15 (4)
- ქელიძე ლ. ა. 2 (14), 3-6, 8, 9,
9 (20), 10 (1), 11, 12,
12 (27), 14-16, 22,
25 (1)
- ხურცილაძე ს. 25 (5)
- ქელიძე ლ. ა. (ხელმძღვ.)
15 (17), 22 (15)
- ხურციძე ქ. 16 (1)
- ქელიძე ლ. ა. (თავმჯდ.) 4-6, 8,
10-12, 25
- ხუციშვილი ლ. (ხელმძღვ.)
16 (14)
- ქელიძე ლ. ა. (რედ.) 4-6, 8-12,
15-17, 19-24
- ხუციშვილი ს. (ხელმძღვ.)
22 (42)
- ქელიძე შ. 15 (10)
- ჯანელიძე დ. 16 (3), 17 (4),
18 (9)
- ტიპაშვილი ნ. 22 (8)
- ჯაფარიძე პ. პ. 9 (9), 11 (16),
12 (11)
- ტუმბურიძე ნ. 1, 3 (20)
- ჯიბლაძე გ. ნ. 1, 2 (23), 3 (23)
- ტყეაძე პ. 14 (3)
- ჯინორია თ. 6 (17)
- ხათასი გ. 2 (17)
- ჯინჯოლია რ. ბ. 10, 10 (8),
11 (5), 23 (5), 25 (3)
- ხაზარაძე ქ. 16 (15), 17 (9)
- ჯინჯოლია რ. ბ. (ხელმძღვ.)
20 (2), 21 (5), 22 (36)
- ხანაშვილი ნ. 18 (2)
- ჯინჯოლია რ. ბ. (თავმჯდ.) 10
- ხაელა გ. ი. 1, 2 (7), 3 (33),
6 (1), 7, 11 (12),
12 (16)
- ქიქია ლ. 22 (7)
- ხაელა გ. ი. (ხელმძღვ.)
15 (19), 22 (27)
- ჯიშყარიანი გ. 16 (14)
- ქიხვაშვილი ა. 21 (3)
- ჯღარკაძე ი. ა. 6 (18), 11 (10)
- ჯღარკაძე ი. ა. (ხელმძღვ.)
22 (37), 22 (51)

ИМЕННОЙ УКАЗАТЕЛЬ 369069290
3032091093

Атабеков Т. Н. 6 (5)	Найчадзе Н. И. 3 (4)
	Певная Р. 24 (9)
Берадзе И. (руковод.) 22 (21)	
Бочорнишвили А. (руковод.) 17 (2), 18 (10)	Рамнишвили А. 24 (3)
Вальфин Л. (руковод.) 22 (11)	Советов М. П. 3 (5), 4 (18), 7 (18), 9 (4), 11 (18), 24 (4)
Георгадзе Эл. 22 (25)	Советов М. П. (руковод.) 22 (25)
Гогричаниани Л. И. 22 (2)	Стрелячев Т. К. 22 (44)
Дейсидзе Л. С. 4 (7), 9 (14)	Ферхер Г. 22 (11)
Доденков Н. 5 (15)	Цулукидзе Л. 24 (8)
Картвелишвили Т. 4 (4)	
Квантре Ес. В. (руковод.) 22 (25)	Чинихлаев Г. Н. 22 (39)
Коновалов В. 22 (21)	Чхендзе А. И. (руковод.) 22 (2)
Копалияни Д. 7 (2)	Шембель С. 17 (2), 18 (10)
Костромини Н. 22 (49)	
Кутателадзе Н. Н. 4 (19)	

- სამხედრო საქმე 3 (8), 4 (11), 17 (5), 18 (8), 20 (11)
- მათემატიკა 2 (6), 2 (7), 3 (31), 3 (32), 3 (33), 4 (29), 4 (44),
 5 (14), 6(1), 6 (2), 6(3), 7 (7), 8 (30), 9 (22),
 10 (11), 11 (11), 11 (12), 12 (16), 14 (13),
 14 (14), 15 (19), 15 (20), 17 (6), 17 (7),
 20 (12), 20 (13), 21 (16), 21 (17), 21 (18),
 22 (12), 22 (27)
- ასტრონომია 3 (30), 7 (8), 12 (17)
- ფიზიკა 2 (19), 4 (21), 9 (23), 10 (23), 11 (13), 12 (18), 12 (19),
 16 (13), 16 (14), 19 (9), 20 (14), 22 (13),
 22 (14), 22 (26), 22 (28), 22 (29), 23 (6),
 23 (7), 25 (17)
- ქიმია 2 (14), 3 (34), 3 (35), 3 (36), 4 (22), 5 (17), 7 (19), 9 (20),
 10 (13), 11 (21), 12 (26), 12 (27), 15 (17),
 20 (15), 21 (20), 22 (15), 22 (30), 22 (33)
- გეოლოგია 2 (18), 3 (14), 4 (23), 6 (4), 8 (22), 8 (24), 9 (26),
 10 (19), 11 (28), 12 (30), 16 (15), 18 (6)
- პეტროგრაფია 4 (24), 12 (31)
- მინერალოგია 5 (20), 6 (4), 8 (23), 11 (30), 12 (31)
- ჰიდროგრაფია - ჰიდროლოგია 3 (15), 6 (22)
- კლიმატოლოგია 14 (11), 17 (10)
- გეომორფოლოგია 3 (12), 3 (18), 7 (19), 8 (24), 9 (27), 9 (28),
 11 (20), 11 (29), 12 (29), 19 (10), 22 (47)
- გეოგრაფია 2 (12), 10 (16), 13 (3), 13 (8), 15 (14), 15 (15),
 15 (16), 18 (5), 19 (11), 20 (17), 20 (18),
 21 (21), 21 (22), 21 (23), 22 (17), 22 (31),
 22 (32)
- ბიოლოგია 4 (3), 4 (14), 10 (5), 12 (2), 13 (4), 14 (6), 17 (8),
 18 (4), 20 (16), 21 (19), 22 (3), 22 (16), 25 (16)
- ბოტანიკა 2 (15), 2 (25), 3 (16), 4 (12), 5 (16), 7 (10), 10 (21),
 11 (22), 12 (12), 12 (13), 12 (15), 12 (28),
 14 (12), 21 (24), 22 (16), 22 (46), 25 (15)
- ზოოლოგია 3 (17), 4 (15), 6 (21), 9 (21), 11 (19)
- სოფლის მეურნეობა 6 (20), 8 (32), 9 (24), 10 (21), 12 (12),
 12 (14), 15 (18)
- ნიადაგმცოდნეობა 6 (19), 7 (20)

СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ 36.106320
303.7010103

- История ВКП(б) 7 (2)
 Философия 4 (4)
 Психология 17 (2)
 История СССР 22 (21)
 Экономическая география 6 (5)
 Математика 5 (13), 22 (11)
 Педагогика 5 (15), 18 (10)
 Языкознание 4 (18), 5 (5), 5 (6), 8 (27), 8 (29), 9 (4), 15 (9),
 20 (8), 21 (9), 21 (11), 21 (25), 22 (25),
 22 (44), 24 (9)
 Литературоведение 4 (7), 4 (19), 8 (4), 8 (28), 9 (14), 15 (3),
 15 (4), 15 (5), 15 (6), 22 (2), 22 (39), 22 (49),
 24 (3), 24 (8)
 Фольклор 3 (4), 3 (5), 7 (18), 11 (18), 24 (4)
-

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

**Проф. Н. Ф. Яновлев, „Грамматика литературного
кабардино-черкесского языка“**

Изд. АН СССР, 1948 г., 370 стр.

Рецензируемый труд проф. Н. Ф. Яновлева состоит из двух частей: первая часть разбита на два раздела — Синтаксис и Морфология, вторая на три раздела — Лексика, Семантика и Фонетика.

Разделы Синтаксис и Морфология представляют собой переиздание труда автора „Краткая Грамматика кабардино-черкесского языка“, Ворошиловск, 1938 г. — с некоторыми дополнениями.

Названный труд в основном представляет собой не что иное, как два труда того же автора „Краткая грамматика адыгейского (кахского) языка“, Краснодар, 1930 г. и „Грамматика адыгейского литературного языка“, Изд. АН СССР, 1941 г. — в соавторстве с покойным доц. Д. Аншамафох.

„В подборе и проверке иллюстративного материала“ автору помогли кабардинцы — педагог Эльбердов, поэт Кешоков и доц. Абитов.

Иллюстративный материал является точным.

В „Грамматике литературного кабардино-черкесского языка“ излагаются основные вопросы морфологии и синтаксиса (вопросы склонения имен, спряжения глаголов, типы простых и сложных предложений и т. д.).

Более подробно автор останавливается на вопросах Деванки и Сематки (учения о составе слов), уделяя особую внимание развитию значения слов и в этой связи касаясь этимологии их.

В конце раздела Сематки помещены словари аффиксов имен и глаголов.

В разделе Фонетики больше всего места отводится вопросам звуковой системы кабардинского языка.

В данной работе проф. Н. Ф. Яковлева, к сожалению, имеются недочеты.

Считаем нужным остановиться на некоторых из них.

1. В таблице согласных фонем кабардино-черкесского языка (стр. 332) проф. Н. Ф. Яковлев звуки *l* и *ly* помещает под рубрикой (*v*¹) глухих придыхательных *п, т, кь, ку...*, а на той же странице в сноске делает такое замечание:

„Согласный *l* (типа арабской гамзы) по признаку участия голосовых связок следовало бы формально отнести к звонким, однако по существу он глухой — не придыхательный¹, так как смык голосовых связок исключает в этом случае образование голоса“.

Таким образом, звуки *l* и *ly* на одной и той же странице толкуются различно: в одном случае, как придыхательный (в таблице), а в другом — как не придыхательный (в сноске).

Проф. Н. Ф. Яковлев ошибается в обоих случаях: звук *l* и *ly* являются абрутивными (по терминологии проф. Г. С. Ахмедяни) звуками типа *пl, тl, кл...* Выявляется это даже следующим обстоятельством: звонкие или глухие придыхательные смычные перед звуками *l* и *ly* в результате ассимиляции переходят в соответствующие абрутивные (резкие) смычные звуки, напри-

¹ Подчеркнуто везде нами Г. Р.

мер, каб. жы-д-1-ащ ← жы-б-1-ащ „ты сказал“, или жы-д-1-ащ „мы сказали“ и т. д.¹

2. На стр. 349 проф. Н. Ф. Яковлев звуки хъ и хьу описывает так:

„хъ — задне-мягковѣбный глухой вибрانت, хьу — задне-мягковѣбный глухой вибрانت, произносимый с выдвиганием губ вперед (лабиализованный)“, а про гъ и гьу на странице 351 говорит: „Гъ — задне-мягковѣбный звонкий хрипящий спирант, гьу — задне-мягковѣбный звонкий хрипящий спирант с выдвиганием губ вперед (лабиализацией)“.

Данное утверждение проф. Н. Ф. Яковлева неправильно. Звуки хъ и хьу нельзя называть вибрантами и тем противопоставлять их звукам гъ и гьу. Звуки хъ и хьу, как и гъ и гьу одинаково являются спирантами: первые — глухими, вторые — звонкими; иной разницы между ними нет.

3. На стр. 37 проф. Н. Ф. Яковлев пишет:

„Союзный суффикс -рэ присоединяется только к определенной форме имен. При присоединении его к именам, а также к указательным местоимениям суффикс прямого падежа -р всегда заменяется суффиксом косвенного падежа -м или -бы (последним — в местоимениях). т. е. прямая форма при этом всегда превращается в косвенную, а косвенная форма сохраняется“.

Не соответствует действительности, будто бы суффикс -рэ присоединяется только к определенной форме имен: -рэ присоединяется одинаково как к определенной, так и неопределенной форме имен, ср. Бзаджэжьрэ тхъэмьщкырэ гьузгуанэ тету эхуэахэт² „хитрый и бедный на

¹ Из этого видно, насколько неудачным надо считать термин проф. Н. Ф. Яковлева надгортанный в смысле абрутивного, резкого: I и Iy — абрутивные, хотя они и не образуются над гортанью.

² Къэбэрдей таурыхъэр, Къэрэнэ Т., Ажь-сыр З. Налшык, 1947, стр. 32.

дороге встретились"; как видно тут бааджэжь-рэ тхьэжы щкы-рэ являются именами в неопределенной форме.

4. На стр. 145-146 читаем:

„Полисемантизм — это общий закон построения слов в языке путем проведения в нем системы омонимов. Полисемантизм появляется в языках на определенной ступени их исторического развития. Омонимы вообще могут быть двойного происхождения. Они появляются или в результате развития (раздвоения) одного слова-понятия, или в более позднюю эпоху в результате звукового совпадения первоначально разнo звучащих слов. Полисемантизм, как общий закон семантического построения слов, очень развит в кабардинском языке. В редких отдельных случаях мы имеем здесь полисемантизм в результате совпадения в звуках в начале различных слов“...

Как видно, проф. Н. Ф. Яковлев путает понятие полисемантизма с понятием омонимов.

„Однако в большинстве случаев кабардинские омонимы являются результатом более древнего развития первоначально одного слова-понятия. Например, мы имеем в кабардинском следующий пучок слов-омонимов: фэ „внешний вид (вообще), цвет (вообще), кожа (выделанная или сыромятная), ремень (выделанный или сыромятный), масть, шкура“ (стр. 146).

Так пишет проф. Н. Ф. Яковлев. В действительности же, в данном случае перед нами не слова-омонимы, а разные варианты значения одной и той же основы — основное (прямое) и переносное значения слова. Аналогичные факты известны из лексики самых различных языков, см. значения слова — лес, голова, нос, рука и т. д. в „Толковом словаре русского языка“ под ред. проф. Д. Н. Ушакова. Так что, в данном случае ничего специфического не имеется в кабардинском языке.

Общезвестно, что омонимами являются слова, одинаковые

в звуковом отношении, но — с разными значениями. Это особенно важно, различного происхождения.

5. О залогах кабардино-черкесского глагола проф. Н. Ф. Яковлев пишет:

„В кабардино-черкесском языке мы будем иметь следующие залого: непереходный (непродуктивный), переходный (продуктивный), залог с косвенным объектом, непереходно-побудительный, переходно-побудительный, косвенно-побудительный и вновь развивающийся страдательный“ (стр. 25).

Проф. Н. Ф. Яковлев путает здесь грамматические категории залога, побудительности, переходности и т. д.: переходность глагола — одно, залого же — иная категория...

6. Проф. Н. Ф. Яковлев касается происхождения кабардинского слова щоджэн „священник“. „Щоджэн, Щоджэнхе — кабардинская фамилия, — читаем на стр. 137, — первоначально: название христианских священников (до принятия ислама) — из груз. „шави гани“, буквально: „черное полотнище“¹.

Следовательно, проф. Н. Ф. Яковлев кабардинское щоджэн „священник“ этимологизирует при помощи фактов грузинского языка: щоджэн, по его мнению, восходит к груз. шави — „черное“ и гани „полотнище“ (!).

Но спрашивается, какие данные имеются у проф. Н. Ф. Яковлева о наличии в самом грузинском языке словосочетания — шави гани хоть в какомнибудь значении? Ничего подобного в фактах ни новогрузинского, ни древнегрузинского литературного языков, ни в живых грузинских диалектах не имеется. Более того: такого словосочетания — шави гани не только нет и не было в грузинском языке, но его и не могло быть,

¹ См. также „Грамматика адиг. литер. языка“, стр. 241.

так как шави гани обозначало бы в грузинском языке полотноще, а черную ширину („черная бессмыслица“)¹.

7. Проф. Н. Ф. Яковлев в разных местах своего труда касается вопроса культуры ячменя у кабардинского и адыгейских племен. На стр. 152 читаем:

„хъ — „ячмень“, наряду с ху — „просо“, представляет собой древнейший вид хлебного злака на Северном Кавказе“.

Для подтверждения этого положения автор ссылается на генуэзского путешественника XVI века Георга Интериано. На той же странице (в сноске) проф. Н. Ф. Яковлев пишет:

„Дюбуа де Монпере (Путешествие вокруг Кавказа, т. I, Сухуми, 1937) приводит описание генуэзского путешественника Георга Интериано — ок. 1551 г. „Они (черкесы) едят мясо всевозможных домашних и диких животных; у них нет ни пшеницы, ни вина; они имеют много проса и других злаков, из которых приготавливают хлеб и различные кушанья; их напиток — буза и мед“. По сведениям самого Монпере (1833 г.) черкес поднимает целину вокруг своего жилища и сеет просо и пшеницу“.

Причем тут ячмень? Ведь в означенном отрывке ячмень вовсе не упоминается. Следовательно, эта ссылка никак не может помочь в обосновании положения, что „ячмень представляет собой древнейший вид хлебного злака на Северном Кавказе“.

8. Для подтверждения своего положения, будто бы кабардинский (геор. адыгейский) язык в недавнем прошлом являлся в ос-

¹ Конечно, если даже допустить наличие такого словосочетания (шави гани) в грузинском языке, этимология слова шоджэи, давшая проф. Н. Ф. Яковлевым, не была бы обоснована. Наличие шави гани „черное полотноще“ явилось бы условием необходимым, но отнюдь не достаточным.

Но, повторяем, самого то факта, необходимого факта, в грузинском языке не имеется.

новном языке аморфного строя, проф. Н. Ф. Яковлев и в этом труде вкратце знакомит нас с историей слова уэ¹.

„уэ — воздух, — пишет он, — является более древним отражением арабского (х)ауа — „воздух, климат“, относящимся повидимому, ко времени начала арабского культурного влияния (эпоха мамелюкских династий в Египте, XIII—XV вв.), в то время как современное кабардинское слово хьэуэ — „климат, дуновение“ является более точным отражением того же слова в более поздний период окончательного распространения мусульманства у адыгейцев и кабардинцев (XVII—XVIII вв.). Таким образом, арабское (х)ауа, превратившись по внешнему виду в одноэлементное слово-корень уэ, было приравнено к более древним черкесским одноэлементным корням и вошло в систему омонимов уэ — „ты“, уэ — „бей“ и т. д.“ (стр. 146)².

Основы уэ (проф. Н. Ф. Яковлев имеет ввиду элемент уэ в сложных словах — адыг. уа - шъуэ, каб. уа - фэ „небо“, адыг. уа - е „непогода“ и т. д.)³ в кабардинском языке в значении „воздуха“ нет. В упомянутых выше словах — каб. уа-фэ, адыг. уа-шъуэ „небо“, уа-е „непогода“ и т. д. основа уэ является не арабским словом хауа („климат“), переделанным на адыгейский лад, т. е. „приравненным более древним односложным словам“, а исконным общеадыгским словом в значении небо. В таком значении в качестве отдельного слова оно сохранилось в выражении Я алаху, уэ и рэ щыи рэ кызэгычъи! „О, алах, небо и землю сотворивший“...⁴

¹ Более подробно этого вопроса проф. Н. Ф. Яковлев касается в своей „Грамматике адыг. литературного языка“ на стр. 239.

² Кстати, проф. Н. Ф. Яковлев это же слово уэ (наименованное из арабского языка) в своей „Грам. адыг. лит. языка“, на стр. 215 считает показателем древних грамматических классов. Полное недоразумение!

³ См. его труд „Грамматика адыг. лит. языка“, стр. 239.

⁴ См. Ученые Записки Кабардинского научно-исследовательского Института, т. IV, стр. 158.

Мнение проф. Н. Ф. Яковлева о сравнительно недавней аморфности кабардинского и нижнеадигейского языков правильно.

Во всяком случае история слова у проф. Н. Ф. Яковлеву не пригодится для подтверждения такого предположения.

9. На стр. 268 проф. Яковлев, касаясь вопроса о происхождении и развитии аффиксов кабардинского языка, пишет:

«На заре человечества, в аморфную (бесформенную) эпоху развития речи, слова еще не выделали внутри себя ни корней, ни аффиксов. Слово равнялось одной семе, а все его формы могли выражаться только чисто синтаксическими способами (периодом слов, интонация). Видоизмененные остатки этих древних слов сохранились и в современной кабардино-черкесском языке в виде первичных слов-корней типа открытого слота. В дальнейшем возникает соединение (агглютинация) двух и нескольких корней в одном слове, впервые появляются, таким образом, сложные слова, но в составе их еще нет аффиксов. Все сложное слово состоит только из неоформленных корней. В эту эпоху, несмотря на развитие агглютинация, еще нет сем с формальным значением. Поэтому нет еще и не может быть такой коренной разницы между сложным словом и предложением из двух или нескольких сложных слов. Предложение легко превращается в одно слово, и одно слово по содержанию легко становится предложением. В эту эпоху развиваются впервые слова-понятия с обобщенным значением местоимений; из общей нерасчлененной части речи выделяется по значению (семантически) первая часть речи — местоимение. Соединение местоимений и других корней с тем аморфным словом, которое выражает в предложении сказуемое, и порождает первую оформленную часть речи — предикатив-глагол, равный по своему значению целому предложению. Таково происхождение кабардино-черкесского глагола. В первый момент своего появления или еще оставалось бесформенным (аморфным), и лишь потом начинает развиваться склонение. Поэтому кабардино-чер-

неские глагольные аффиксы древнее, чем именны-
 внты богаче последних. Это развитие сн-
 корпорирующего (т. е. включающего в состав слова
 самостоятельные слова-корни), а затем и полисинте-
 тического (т. е. многосоставного) строя со сложными по
 своему составу сказуемым-глаголом, остатки которого со-
 храняются до сих пор в кабардино-черкесском языке, на-
 чалось еще в эпоху дикости, до появления и раз-
 вития наместушеских племен².

Как видно из этого длинного отрывка, проф. Н. Ф. Яковлев утверждает, что развитие никорпорирующего, затем полисинте-
 тического строя кабардинского языка началось еще в
 эпоху дикости, до появления наместушеских пле-
 мен, следовательно, аморфный строй кабардинского языка он
 переносит всецело в эпоху дикости, а на стр. 146 своего труда,
 повторяя вкратце историю слова уэ (по мнению автора — заим-
 ствованного из арабского языка в XIII—XV вв. н. э.), он повто-
 ряет свое надуманное предположение, будто в XIII—XV вв. н. э.
 „аморфный строй адыгейского языка был еще жив и достаточно
 силен для того, чтобы ассимилировать (уподобить) заимствуемые
 слова адыгейским односложным первичным словам-корням“¹.

Таким образом, по развивающемуся здесь суждению проф.
 Н. Ф. Яковлева, выходит, что кабардинский и адыгейские пле-
 мена в XIII—XV столетиях нашей эры находились еще на ста-
 дии дикости (ведь аморфность языка по проф. Н. Ф. Яковлеву
 совпадает со стадией дикости народа), а на стр. 136 проф.
 Н. Ф. Яковлев, касаясь вопроса древней связи черкесских пле-
 мен² с восточными славянами, пишет:

...названия городов Черкассы на Украине, Новочер-
 касск в Придонуе служат доказательством участия чер-
 кесских (адыгских) этнических элементов в образовании
 украинского народа“.

¹ См. его „Грамматика адыг. яз. языка“, стр. 236.

² Т. е. племен, в то время стоявших на стадии дикости.

Вот к каким антинаучным, вредным выводам приводит нас суждения проф. Н. Ф. Яковлева.

10. Проф. Н. Ф. Яковлев особо выделяет вопрос „культуры черкес по данным языка“:

„Таким образом, — пишет он, — односложные коренные слова в кабардино-черкесском языке представляет собой остаток слов того языка аморфного (так называемого бесформенного) строя, который исторически лежит в основе современного кабардино-черкесского языка и на котором говорили предки теперешних кабардинцев и черкес“ (стр. 229).

И такие односложные слова — „около 400 — характеризует словарный запас, достаточный для разговорного языка общества, живущего в первобытно-общинном строе до появления классового расслоения“ (там же), т. е. в эпоху дикости, до появления и развития пастушеских племен (стр. 269).

Но оказывается, что предкам современных кабардинцев „в эпоху дикости, до появления и развития пастушеских племен (т. е. в эпоху аморфного строя языка) знакомы были почти все домашние животные: хъэ — „собака“, кхъуэ „свинья“, вы „бык“, шкIэ „теленки“, шы „лошадь“, тIы „кочарь“ (баран производитель), а-жэ „вол“ и даже хъэ „ячмень“ (стр. 230-231).

Следовательно, если верить проф. Н. Ф. Яковлеву, в эпоху дикости предки кабардинцев занимались не только скотоводством, но и земледелием (сеяли хъэ „ячмень“).

Вот как просто „решаются“ сложные вопросы истории культуры по данным языка у проф. Н. Ф. Яковлева.

11. На стр. 157 проф. Н. Ф. Яковлев приводит примеры „развития слов-понятий, обозначающих древнейшие кабардинские орудия“.

„В связи с понятием дээ „зуб“, — пишет он, — стоит целый ряд слов, обозначающих древние орудия и их производственные действия. Таковы: дээ — „лезвие, режущая

рабочая часть орудия^а, бдзэ — „долби, выдалбливай (что-нибудь)“, бдзэ — „железный наемешник горского (ср. вадзэ). бдзы — „долото“, дзы „бросай, кидай (что-нибудь)“ и, наконец дзы — „ущерб, изъян, порок, недостаток (телесный и моральный)“. Несомненно, в основе этого развития лежит первоначально еще смутное, неразчлененное слово-понятие дзэ — „зуб“, как одно из древнейших орудий, „зуб“ как часть скелета животного... Производственное действие долота послужило, очевидно, отиравной точкой развития более общего слова-понятия „бросай, кидай“.

а. Совершенно неудачным надо считать попытку автора увязать глагольную основу дзы — „бросай“ с основой имени бдзы „долото“. Во-первых, в данном случае семантическая связь „долото“ → „бросать“ — произвольна; во-вторых, корневой согласный дз слова дзы „бросай“ и дз слова бдзы „долото“ являются исторически разными фонемами: кабардинскому дз в слове бдзы — „долото“ в адыгейском языке соответствует ц (в наисугском и бжедугском диалектах прерустванный ц), тогда как корневой звук дз глагола дзы „бросай“ в адыгейском языке такого соответствия не имеет. Ср. каб. дзы „бросай“, адыг. дзы „бросай“.

б. Еще более произвольным является мнение проф. Н. Ф. Яковлева о восхождении слова-понятия дзы „ущерб, изъян, порок“ к слову-понятию дзэ — „лезвие“.

„Самое же интересное, — пишет он, — это развитие понятия „лезвие“, как рабочей части орудия, в понятие „изъян, порок, недостаток“ (стр. 157).

в. Ошибочно утверждение проф. Н. Ф. Яковлева, будто бы основа [бдзэ] в слове ваддзэ „железный наемешник горского плуга“ является восходящим к слову-понятию дзэ „лезвие, зуб“. В данном случае перед нами совершенно различные основы: в слове ваддзэ элемент [бдзэ] надо считать фонетическим

вариантом глагольной основы без «резать», ср. каб. *набдзэ* «с адмг. *пуаба* (в значении каб. *набдзэ*), ср. *заклуэти* (*ваззэте*) «резать плуга» от глагола *клуэте* «режет».

Каб. *набдзэ* ← *вабдзэ*. Исходный вариант этой основы — *вабдзэ* в кабардинских диалектах употребляется параллельно *набдзэ*.

Но такие факты истории адыгских языков остаются вне поля зрения проф. Н. Ф. Яковлева, решающего существенные вопросы истории адыгских языков без учета данных истории, на основе лишь внешнего, звукового сходства.

12. На стр. 273 проф. Н. Ф. Яковлев пытается анализировать слово *макьу* «сено». Слово это он считает производным; в качестве основы (корня) выделяет *кьу*, сопоставляя слову *кьуз* «балка, ущелье» (ср. *кьущьэ* «горек», первоначально: «верх ущелья»), а элемент *ма-* он считает древним именным словообразовательным префиксом.

Во-первых, не ясно, каким образом слова *кьуз* «балка», «ущелье» оказались семантически увязанным со словом *макьу* «сено»; во-вторых, проф. Н. Ф. Яковлев слово *кьуз* «балка, ущелье» считает заимствованным из кавк. тюркско-татарских языков (стр. 146).

Следовательно, усвоение данного слова адыгскими языками могло иметь место в относительно недавнее время (не раньше X в. н. э.), в то время как аффикс *ма-*, как и сам проф. Н. Ф. Яковлев признает, является древнейшим омертвевшим аффиксом.

13. На стр. 273 проф. Н. Ф. Яковлев, представив анализ слова *мажьхьэ* | *мажьхьэ* «зять», пишет:

«*хьы* — «сеть», «яки», *лэм* — «кровь», «род» (ср. *бесленейск. лиль* — наш родственник). *Мажьхьэ* | *мажьхьэ* (ср. *адыг. мажьхьуз* | *мажьхьэ* — в том же значении) зять (бук-

важно: „связующий по крови“ свой род с родом ^{жен} ср. наоборот, каб. хь д ж э б з — буквально: „плохо ^{связу} щая женского пола“, т. е. „девушка“; доказательство ^{пер} личности приначества при матриархате“).

Элемент ма- автор выделяет в качестве древнего именного аффикса.

Таким образом, по проф. Н. Ф. Яковлеву, слово махъхъэ ! махъхъэ имеет такую этимологию: ма — древний аффикс, хъ м — „сеть“, „вяжи“, лъ м — „кровь“, дословно: „вяжи кровь“, на основе сооставления с кабардинским словом хъ м д ж э б з „девушка“, в котором будто бы выделяется тот же самый хъ м „сеть, вяжи“, д ж э — „плохо“ и б з м „женский пол“, дословно: „плохо связующая женского пола“.

Элемент хъ м (слова махъ-хъэ „зять“) нельзя увязывать ни семантически, ни фонетически с основой хъ м „сеть, вяжи“. Проф. Н. Ф. Яковлев в данном случае упускает из виду, что в адыгейском и абхазском вариантах основы махъ-хъэ этот же элемент хъ м представлен в лабиализованном виде, ср. адыг. махъ-хъуэ ! ма-хъ-у-лъэ, абхаз. а-ма-хъу ! а-м-хъу „зять“, а „сеть“, „вяжи“ и в адыгейском языке, как в кабардинском, имеется в виде хъ м.

Представленный проф. Н. Ф. Яковлевым анализ слова хь д ж э б з „девушка“ является также совершенно произвольным.

14. На стр. 274 проф. Н. Ф. Яковлев устанавливает этимологию слова мь щ э „медведь“:

„мь подстерегай, выслеживай, т. е. за кем не охотятся, ср. тотемистические воззрения на медведя, существующие у некоторых народов, напр., у айнов и др.“.

Как видно, по проф. Н. Ф. Яковлеву, каб. мь щ э „медведь“ состоит из мь — частицы отрицания и щ э — глагола „подстерегай, выслеживай“.

Данная этимология является образцом доэтимологизирования слов по наитию. Извольное расчленение слова стало возможным, поскольку проф. Яковлеву были неизвестны данные других иберийско-кавказских языков.

В действительности, корневой элемент каб. мыщэ, абхаз. а-мышу („медведь“) — щэ | шу представлен в названии медведя и в других кавказских языках. Примеры: аварское ц'и „медведь“¹, лакское цу-ши „медведь“², кюринское сеу „медведь“³, грузинское т (თ) — да-т-в- (და-თ-ვ-) „медведь“⁴.

Таким образом, не вызывает сомнения, что кабардинский (адыгский) корень щэ (в слове мы-щэ) ничего общего не имеет с глагольной основой щэ „подстергать“.

Элемент мы- в слове мыщэ, надо полагать, является древнейшим аффиксом, показателем грамматического класса и ничего общего с префиксом глагольного отрицания (м-м-) не имеет. Ср. каб. мы-щэ с грузинским да-т-в- (და-თ-ვ-) „медведь“⁵.

15. На той же странице представлена этимология слова мывэ | нывэ „камень“:

„вэ — наши, занимайся падотой; мывэ | нывэ (буквально: „не вснахиваемый“).

Такой же анализ адыгейского варианта этой основы — мыжъуэ („камень“) дает автор в „Грамматике адыгейского лит. языка“ (стр. 261).

Согласно этимологии проф. Н. Ф. Яковлева, выходит, что адыгские племена с камнем познакомились и дали ему

¹ П. Услар, Аварский язык, Тифлис, 1889, стр. 212.

² П. Услар, Лакский язык, Тифлис, 1890, стр. 375.

³ П. Услар, Кюринский язык, Тифлис, 1896, стр. 547.

⁴ Ари. Чикобава, Древнейшая структура именных основ в картвельских языках, Тбилиси, 1942, стр. 176.

⁵ Там же, стр. 176.

название лишь после того, как они уже были с культурой земледелия (пахоты).

И здесь автор не учитывает данных других иберийско-кавказских языков. На самом деле, корень слова мывэ — вэ, восходящий к жьуэ (ср. адыг. мыжьуэ „камень“), имеет параллели в других кавказских языках (ср. удинское жэ „камень“)¹.

Элемент мы- и в этом слове (мывэ | мыжьуэ) — классный экспонент.

16. На стр. 243 проф. Н. Ф. Яковлев дает анализ слов-наречий — нобэ „сегодня“, ныжэбэ „сегодня ночью“ и т. д.

„Путем включения, пишет он, — вероятно удастся объяснить и многие другие ранее трудно объяснимые случаи, вроде ны-жэ-бэ — „сегодня ночью“, нобэ — „сегодня“, ны-гэбэ — „в прошлом году“. Они могут быть результатом включения корней [жэ] — „ночь“, и [уэ] „воздух, атмосфера“, откуда „день“ в состав основы-корня „ныбэ“ — „живот“: ны-жэ-бэ (букв.: „ночь-живот“?), ны-уэ-бэ первонач.: „день-живот“?)“.

Метод „включения“ в руках проф. Н. Ф. Яковлева, видимо, открывает широкие просторы вольным операциям, раз таким „путем“ удалось ему ныжэбэ „сегодня ночью“ считать восходящим к сочетанию „живот-ночь“, или нобэ „сегодня“ считать восходящим к ны-уэ-бэ „день-живот“!

а. Проф. Н. Ф. Яковлевым и в данном случае не учитывается то существенное обстоятельство, что звук б в кабардинских словах-наречиях — ныжэбэ, ныгэбэ, нобэ и тот же звук б в слове ныбэ „живот“ — фонемы исторически различного происхождения: звуку б в кабардинских словах ныжэбэ, нобэ в адыгейском языке соответствует и (в диалектах прерутивный и), ср. адыг. нычанэ „сегодня ночью“, непэ „сегодня“, а

¹ A. Schiefner, Versuch über die Sprache der Uden, 1863, стр. 92.

звук б в слове ныба „живот“ в обоих языках представляется так: каб. ныба „живот“, адыг. ныба „живот“.

6. Проф. Н. Ф. Яковлев, как видно из приведенной нами цитаты, слово-наречие нузба („сегодня“) считает образованным путем включения (инкорпорации) в состав основы ныба („живот“) основы [уз] „воздух, атмосфера“ (?!), а на странице 146, как мы видели, это же слово уз, по утверждению проф. Н. Ф. Яковлева, является заимствованным из арабского языка приблизительно в XIII—XV вв. нашей эры. Выходит, что включение основы уз („воздух“?!) в основу ныба („живот“) и таким путем образование наречия времени нузба („сегодня“) имело место в кабардинском языке после XIII—XV вв. н. э. Стало быть, до арабского влияния, т. е. до XIII—XV вв. н. э., у кабардинцев не было слова-понятия сегодня.

Вот к каким „научным“ выводам приводит автора производное расчленение и истолкование слов, не считающиеся с данными истории языка¹.

17. На стр. 273 проф. Н. Ф. Яковлев элемент слова мафлэ „огонь“ — флэ отождествляет с элементом [флэ] — „острие, зацепка“ слова фланэ „мотыга“.

¹ Любопытно отметить, что проф. Н. Ф. Яковлев на стр. 117 своей книги дает совершенно иной анализ этого же слова:

„Неоформленные наречия, — пишет он, — представляют собой древние сочетания корней и частиц и в настоящее время с трудом поддаются объяснению. Например, ныба „сегодня“ можно попытаться разложить путем сравнения с ныгъаба || ныгъаба „в прошлом году“, где гъз — „год“, „лето“, ныкыба „этой ночью“, где жэ — корень слова „ночь“, ср. жьщ || жьщ — „ночь“, ны — частица указательная одного происхождения с указательным местоимением мыр (м и н в кабардинском чередуются: мынэ || мынэ — „камень“, мафлэ || мафлэ — „огонь“ и т. п.)“.

Как видно из этой цитаты, проф. Н. Ф. Яковлев элемент ны слова нузба („сегодня“) увязывает с указательным местоимением мы-р „этот“, забытая про другую, им же данную этимологию, когда нузба увязывалась со словом ныба „живот“.

На семантической связи этих основ проф. Н. Ф. Яковлев подробно останавливается в своей „Грамматике адыгейского языка“.

„ш1уанэ — „мотыга, танка (для проволки)“, — пишет он в этом труде, — образовано из первичных корней: [ш1о], первоначально: „острие, цепляй, зацепка и т. д.“ (ср. хэ-но — „застревает (в веществе)“, ш1о-но — „зацепляется « вместе, за острие“) — корня, который входит в состав танке слова маш1о — „огонь“ и из, буквально: „отверстие в насадке орудия, глаз“, откуда далее „орудие, предмет“. Таким образом, в настоящем своем виде это слово имело значение „(орудие) цепляющееся острием“. В более древнюю эпоху оно могло обозначать просто „заостренное орудие“, т. е. род заостренной палки, которая, как известно, служила у многих диких народов примитивным орудием для выкапывания съедобных корней и первоначальной обработки почвы. Так как одним из древних способов заострения деревянных орудий было обжигание их конца на огне, то становится понятной связь значения первичного корня [ш1о] — „острие“ и маш1о „огонь“ (стр. 236).

Таким образом, выходит, что слово-понятие [ф1э] „острие“ получило свое название от слова-понятия [ф1э] (в слове ма ф1э „огонь“), так как одним из древних способов заострения деревянных орудий было обжигание их конца на огне“.

Никаких реальных данных для доказательства этого положения у проф. Н. Ф. Яковлева не имеется. Остается только одно: „поверить“ ему на слово!

18. На стр. 154 проф. Н. Ф. Яковлев касается вопроса взаимной связи слов — хъэ „собака“ и хъэ „ичмень“.

„На самом деле собака, — пишет он, — однако, как первое домашнее животное, начавшее жить возле человеческого жилища, дала повод первобытному человеку назвать тем же именем и первое

растение, которое он начал сажать возле своего жилища и которое он представлял себе, как своего родного домашнего растения».

Таким образом, проф. Н. Ф. Яковлев утверждает, что х'э «собака» и х'э «ячмень» являются основами одного происхождения. Доказательство: первым домашним животным у кабардинцев была собака, а первым (домашним) растением — ячмень. Первое растение, «которое первообытный человек начал сажать возле своего жилища, оказывается, представлял себе, как своего рода «домашнее растение», поэтому ему (ячменью) он дал название первого «домашнего животного — собаки: х'э — «собака» → х'э «ячмень».

Такие «увлекательные» перспективы открывает проф. Н. Ф. Яковлев, применяя свой общий «закон» развития слов-понятий, назойливо повторяя преимущество своего «закона» семантического развития слов, и противопоставляя его закону функциональной семантики акад. Н. Я. Марра. Так, напр., на стр. 220 он пишет:

«Таким образом, закон функциональной семантики улавливает лишь начальные и отдельные промежуточные звенья процесса развития, т. е. появление новых значений, но не объясняет ни звеньев раздвоения, ни появления или исчезновения определителей. Закон «функционального переноса» — это лишь одностороннее и потому упрощенное понимание процесса развития слов-понятий, не охватывающее всего живого его богатства».

См. так же стр. стр. 218, 219...

19. На стр. 144 проф. Н. Ф. Яковлев устанавливает этимологию названий цветов — п'э жь «красный», х'э жь «белый» и т. д.

„Суффикс жь, — пишет он, с помощью которого образуется большинство названий цветов, представляет собой слово-корень жьм „старый, бывший“; таким образом, гъузжь буквально обозначало в момент своего возникновения „рыжий старый, бывший рыжий, т. е. „рыжий неизменяющийся, прочный“, „рыжий, существующий независимо от тела живого существа“. Название цвета „красный“ — плъжь образовано точно таким же образом от корня плъ „раскаливайся докрасна, нагревайся (ср. гъэплъ — „раскаливай докрасна, нагревай“) и буквально обозначало „раскаленный старый, бывший раскаленный“ — „цвет раскаленного металла или угля, старый, прочный, существующий независимо от огня“.

И в данном случае проф. Н. Ф. Яковлев не ладит с историей. Корневой согласный звук жь слова жьм „старый“ и такой же звук жь в словах плъжь — жь „красный“, гъузжь — „рыжий“... являются исторически различными фонемами: кабардинскому жь в словах плъжь — жь „красный“, гъузжь — „рыжий“ в адыгейском языке соответствует звук ж, ср. адыг. плъжь-ж „красный“, фы-ж „белый“ (по адыг. орфография плъжьж, фыжь), а звук жь в слове старый (жьм) в обоих языках представлен одинаково: каб. жьм „старый“; адыг. жьм (по орфогр. жьм) „старый“.

Разные по происхождению факты у проф. Н. Ф. Яковлева отождествлены вследствие того, что факты истории им не учитываются, — исторический анализ подменен пустыми домыслами.

20. На стр. 283 проф. Н. Ф. Яковлев глагол дэ „шей“ (вообще), дь „шей (ничто)“ считает отправным пунктом для местоимения дэ „мы“, послелого дэ й | дэ ж „к, у, от“ и приставки дэ | дь „вместе“, а также для существительного дэ „орех“.

Данные корни различны и по происхождению и по значению. Внешнее уподобление некоторых из этих слов — вторично: ср.

адыг. тэ „мы“; каб. дэ „мы“, но адыг. дэ „шей“; каб. дэ „шей“...
 3061936320
 3063070103

Не учитывая истории, проф. Н. Ф. Яковлев и на этот раз отождествляет разные по существу факты, апеллируя к своему пресловутому „закону развития слов-понятий“.

И сколько таких „этимологий“ можно найти в рецензируемой книге: так, напр., на странице 232 проф. Н. Ф. Яковлев отождествляет основу вы „бык“ с элементом вы слова вы и л „ворон, грач“. См. также стр. стр. 280, 282, 285 и т. д.

21. На стр. 330 (в списке) читаем:

„В настоящее время, после Великой Отечественной войны (1947 г.), замечается утрата фонемой „кь“ признака надгортанности. В кабардино-черкесском произношении эта фонема приобретает характер непридыхательного глухого заднемягконёбного мгновенного, т. е. начинает совпадать с адыгейским произношением буквы кь“.

Таким образом, оказывается, в 1947 году в кабардино-черкесском языке надгортанный (абруптивный) звук „кь“ утратил свою надгортанность (абруптивность) и начал превращаться в непридыхательный глухой заднемягконёбный звук.

В этом положении автора характерна „оригинальная“ хронологизация фонетического явления, единственная в своем роде.

22. На стр. 26 проф. Н. Ф. Яковлев пишет:

Первоначально, на начальной ступени развития первобытной общины, благодаря непосредственной связи языка и мышления с материальной деятельностью людей, логические и грамматические формы совпадали с реальными их содержанием. В классовом обществе, благодаря превращению языка в надстройку, грамматические формы и формы

мышления во многих случаях оказываются в противоречии как друг с другом, так и с реальным их содержанием.

Таким образом, если верить проф. Н. Ф. Яковлеву, язык стал надстроечной категорией только лишь в классовом обществе.

Комментарии тут излишни.

23. На стр. 82 проф. Н. Ф. Яковлев, касаясь вопроса происхождения страдательного залога, пишет:

„Вслед за появлением двух основных залогов появились, путем дальнейшего развития, из непереходного — залог с косвенным объектом, из непереходного, переходного и залога с косвенным объектом — залогов непереходно-побудительный, переходно-побудительный и косвенно-побудительный и, наконец, из переходного — начатки страдательного залога. Последнее, как правильно указывает Энгельс, могло появиться только с разложением первобытной общины“¹.

Проф. Н. Ф. Яковлев, как видно из этой цитаты, совершенно искажает смысл высказывания Энгельса. Приведем это место из произведения Энгельса полностью:

„Мы видели, как на сравнительно ранней ступени развития производства рабочая сила человека становится способной давать значительно больше продуктов, чем это необходимо для существования производителя, и что эта ступень развития в основном есть та самая ступень, на которой возникает разделение труда и обмен между отдельными лицами. И немного потребовалось теперь времени для того, чтобы открыть великую „истину“, что человек также может быть товаром, что человеческую силу можно обменивать и потреблять, если превратить человека

¹ На стр. 24 проф. Н. Ф. Яковлев ссылается на следующее место у Энгельса: „Едва люди начали менять, как уже они сами стали предметом обмена. Действительный залог превратился в страдательный, — хотели люди этого или нет“.

в раба. Едва люди начали менять, как сами стали предметами обмена. Действительный залог превратился в страдательный, — хотели того люди или нет“.

Очевидно, Энгельс тут касается вопроса о возникновении разделения труда и обмена между отдельными лицами на равной ступени развития общества, перехода из неклассового общества в классовое общество. Выражение — „действительный залог превратился в страдательный—хотели люди этого или нет“, Энгельс употребляет здесь метафорически, как фигуральное выражение, и никакого отношения к возникновению грамматической категории страдательного залога это высказывание Энгельса не имеет, а проф. Н. Ф. Яковлев хочет нас убедить в том, что будто Энгельс в данном случае имеет в виду происхождение грамматической категории страдательного залога, будто Энгельс предполагает здесь, что категория страдательного залога „могла появиться только с разложением первобытной общины“.

Так извращается ясный смысл высказывания Энгельса в интересах обоснования вульгарно-материалистического, антимарксистского, антинаучного воззрения проф. Н. Ф. Яковлева на происхождение страдательного залога.

24. Ряд вопросов, затрагиваемых автором, уже был разрешен другими авторами, но проф. Н. Ф. Яковлев, как следовало ожидать, считает для себя более удобным ни словом об этом не упомянуть. Так напр.: а) на стр. 329 читаем:

„Факт существования надгортанных спирантов в кабардино-черкесском языке впервые был установлен мной и подробно описан еще в 1923 г.“.

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Избранные произведения, 1948, т. II, стр. 307.

В действительности же, факт существования в кабардинском языке смычно-гортанных (по терминологии Зиверса) абрунтивных (по — Г. С. Ахведзани), надгортанных (по — Н. Ф. Яковлеву) спирантов впервые был установлен еще автором первой грамматики кабардинского языка, русским исследователем Л. Г. Лопатинским¹.

То, что в настоящее время называется абрунтивностью, надгортанностью, Л. Г. Лопатинский выражал термином — отсеченная отдача.

По этому вопросу Л. Г. Лопатинский пишет:

„отсеченная отдача слышится при губном в (подразумевается в| Г. Р.), зубо-губном ф (подразумевается ф| Г. Р.), язычно-зубных т и щ (подразумеваются т| и щ| Г. Р.) и сложных ц и ль (подразумеваются ц| и л| Г. Р.) (ц| имеет другой характер, чем тц, соответствующее грузинскому წ, т. е. т| + с,...)“².

Л. Г. Лопатинский не только отличает надгортанные смычные и спиранты от соответствующих глухих смычных и спирантов, но у него имеется и свой оригинальный взгляд на этот вопрос (в результате чего, надо думать, он не внес этих звуков в таблицу согласных фонем кабардинского языка). В данном случае для нас не имеет значения, насколько правильным является взгляд Лопатинского по этому вопросу.

Для выражения на письме надгортанных (абрунтивных) смычных и спирантов Лопатинский употребляет знак ' над буквами,

¹ Единственный случай, где проф. Н. Ф. Яковлев стал нужным упомянуть Л. Г. Лопатинского — это относительно усвоения слова *мэл овина* кабардинским языком, поскольку он (Н. Ф. Яковлев) в этом случае не соглашается с Лопатинским.

² См. его, *Краткая Кабардинская грамматика* — СМОМПК. выд. XII, 1891 г., отд. II, стр. 8.

обозначающими соответствующие глухие смычные в абхазском алфавите и смычные — и пп, ттт, ццц...; спиранты щ и ш.

Так обозначены Л. Г. Лопатиным во всех изданных им кабардинских текстах и в „Русско-кабардинском словаре“ абрунтивные (надгортанные) смычные и спиранты.

Таким образом, установление наличия надгортанного спиранта в кабардинском языке принадлежит не проф. Н. Ф. Яковлеву, а Л. Г. Лопатинскому.

б) Проф. Н. Ф. Яковлев этимологизирует глагольную основу жьэ „говори“: „жьэ — старинное жьэ — говори, буквально: рторучи“ (стр. 243).

„Современная приставка жы по происхождению представляет собой именной корень жьэ — рот (ср. старинное и диалектное жьэи — „говорить“, ср. также старинное адыгейское жьэи — „болтать, выбалтывать“ при адыг. жэ — „рот“). Все слово, таким образом, обозначало первоначально „действуй рукой, ртом“ (стр. 247, в списке).

Такая же этимология основы жьэ „говори“ имеется в литературе: „жьэи (от жьэ жев, э рука)...“ (см. СМОПН, вып. XXV, отд. III, стр. 48), см. так же статью Г. Ф. Турчанинова „К стадивальной характеристике кабардинского глагола жь-э-и „говорить“, Сб. Академику Н. Я. Марру, АН СССР, XLV, 1935.

Каковы выводы?

1. Анализ исследуемого материала ведется у проф. Н. Ф. Яковлева по устарелому методу (Эркерта, Гольдештедта): материалом анализа служат главным образом переводимые фразы, составленные проф. Н. Ф. Яковлевым на русском языке; перевод, конечно, выполнен кабардинцами: „иллюстративный материал исследователю языка подбирают“. Внутренний мир изучаемого языка

¹ Знак надгортанности (абрунтивности) — ' в современном кабардинском алфавите заменен знаком I: тI, пI, шI и т. д.

По техническим соображениям знаки, употребляемые Л. Г. Лопатиным для выражения кабардинских звуков, нами заменены знаками современного кабардинского алфавита. Г. Р.

проф. Н. Ф. Яковлеву недоступен: необходимого для этого знания адыгских языков у проф. Н. Ф. Яковлева не имеется.

Поэтому далеко неслучайны те невразумительные этимологии по внешнему сходству (мышо „камень“: мы-во „не вспыхиваемый“; мыща „мелведь“: мы-ща „не выслеженный“; [фв] „острие“: ма-фв „огонь“; дэ „щей“: дэ „мы“, дм „орех“; бдэм „золото“: дым „бросай“ и т. д.), которыми ведают книги проф. Н. Ф. Яковлева по адыгским языкам.

2. Проф. Н. Ф. Яковлев не обладает достаточным знанием; вообще, ни одного из иберийско-кавказских языков.

Даже литературу по иберийско-кавказским языкам проф. Н. Ф. Яковлев не может использовать.

Только отсутствием элементарных познаний по грузинскому языку можно объяснить то поразжающее нелепостью толкование проф. Н. Ф. Яковлевым кабардинского слова щоджэн „священник“ по „длинным“ грузинского языка (щоджэн „шави гани“ „черное полотнище“!).

3. Книга проф. Н. Ф. Яковлева обильно уснащена вульгарно-социологическими, антинаучными домыслами, преподносяемыми автором с большим андемом.

В упражнениях такого рода проф. Н. Ф. Яковлев с поразительной легкостью „решает“ фундаментальные вопросы истории культуры путем анализа языкового материала (см. его рассуждение об эпохе дикости в связи с односложными словами — шы „лошадь“, вы „бык“, хы „ичмень“ и т. д.).

4. Верхом безответственного отношения проф. Н. Ф. Яковлева к решению сложнейших вопросов социологии языка надо считать случай ссылки на высказывание Энгельса: фигуральное выражение Энгельса („действительный залог превратился в страдательный“) трактуется проф. Н. Ф. Яковлевым буквально, как будто речь идет о происхождении грамматической категории страдательного залога.

Таковы основные особенности работы проф. Н. Ф. Икеева „Грамматика литературного кабардино-черкесского языка“, комендуемой автором, как „первый опыт подлинно научного осъещения строя кабардино-черкесского языка“, — особенности, к сожалению, далеко неслучайные для автора, особенности красноречиво характеризующие как общелингвистический уровень означенной работы, так и исследовательское лицо его автора.

Зав. кафедрой грузинского языка Кутаисского Педагогического Института
доцент Г. В. РОГАВА

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ი. ბ. სტალინის დაბადების 70 წლისთავი: ✓	ვახაძე
სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებანი	V—VI
საქ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს მისალმება	VII—XII
საქ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მისალმება	XIII—XV
1. ს. კარსანიძე, ზედმეტი ღირებულების თევზის გაშუქება ალ. წულუკიძის შრომებში	1—22
2. ი. გოშხეთელიანი, მიჩურინული ბიოლოგიური მეცნიერების გამარჯვება	23—53
3. მ. როყვა და ლ. ქელიძე, ბანოჯის ბენტონიტური თიხა	55—74
4. ლ. დარჩია, ძიშითის სამკურნალო ტალახის შესწავლისათვის	75—79
5. ი. სალინაძე, ქუთაისის რაიონის მარმარილოების მინერალოგიურ-პეტროგრაფიული დახასიათება	81—109
6. ს. ყაუხჩიშვილი, ერთი უცნობი სინტაქსური მოვლენისათვის ძველ ქართულში	111—119
7. მ. ალავეიძე, ცხოვრება გიორგი ინასარიძისა . ✓	121—128
8. მ. ალავეიძე, მასალები ლენხუმის ეთნოგრაფიისათვის	129—165
9. შ. აბრამიძე, საისტორიო წყაროები მიუნსტერის ანბაპატისტების შესახებ	167—175
10. ა. ნამორაძე, ლევისლატივი და სათემო მიწების საკითხი საფრანგეთში 1792 წელს	177—202

11. ი. შათურელი, იმერეთის მეფის ალექსანდრე მეხუთის რეცია	203—221
12. შ. ქორიძე, კაპიტალისტური წარმოების გეოგრაფიული განლაგების კანონი	228—240
13. ვ. ჯაჯანიძე, მასალები იმერული ლექსიკონისათვის	241—271
14. შ. ჩხარტიშვილი, კრიტიკული სიტუაცია და განწყობა	278—303
15. მ. გობეჯიშვილი, ელექტრონების გაბნევა პლარისებულ კვლონურ ველში	305—310
16. ა. ბიბიჩაძე, გრიფიუსის „საქართველოს დედოფლის“ ერთი ეპიზოდის მნიშვნელობა	311—338
17. კ. მეძველია, დავით ლეონიძის ცხოვრება და შემოქმედება	339—400
18. თ. ახვლედიანი, ქუთაისის პედინსტიტუტის სამეცნიერო სესიები და კონფერენციები (ბიბლიოგრაფია)	401—457
19. გ. როგავა, პროფ. ნ. იაკოვლევის „უაბარდოულ-ნერკეზული სალიტერატურო ენის გრამატიკა“ (კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია)	459—484

СО Д Е Р Ж А Н И Е

стр.

70-летие со дня рождения И. В. Сталина:	
Указы Президиума Верховного Совета СССР . . .	V—VI
Приветствие Центрального Комитета ВКП (б) и Совета министров СССР	VII—XII
Приветствие Центрального Комитета КП (б) Грузии	XIII—XV
1. С. Карсанидзе, Освещение теории прибавочной стоимости в трудах Ал. Цулукидзе . . .	1— 22
2. Н. Гошхетелвани, Победа Мичуринской биологической науки	28— 58
3. М. Роква и Л. Челидзе, Ваноджская бентонитовая глина	55— 74
4. Л. Дарчия, К изучению Дзиджитской лечебной грязи	75— 79
5. И. Сагинадзе, Минералого-петрографическая характеристика мраморов Кутанского района	81—109
6. С. Каухчишвили, Об одной синтаксической особенности в древнегрузинском языке . . .	111—119
7. М. Алавидзе, Жизнь Георгия Инасаридзе . .	121—128
8. М. Алавидзе, Материалы для этнографии Лечхуми	129—165
9. Ш. Абрамидзе, Исторические источники об анабаптистах Мюнстера	167—175
10. А. Наморадзе, Законодательство и вопрос об общественных землях во Франции 1792 г.	177—202

11. И. Матурели, Карта имеретинского царя Александра V	208—221
12. Ш. Коридзе, Закон географического размещения капиталистического производства	228—240
13. П. Джаджанидзе, Материалы для словаря имеретинского диалекта	241—271
14. Ш. Чхартушвили, Критическая ситуация и установка	273—303
15. М. Гобеджишвили, Рассеяние электронов в поляризованном кулоновом поле	305—310
16. А. Бибичадзе, Значение одного эпизода „Царицы Грузии“ Грифиуса	311—338
17. К. Медзведия, Жизнь и творчество Давида Леонидзе	339—400
18. Т. Ахвледиани, Научные сессии и конференции Кутаисского Педагогического института (библиография)	401—457
19. Г. Рогва, Проф. Н. Ф. Яковлев, „Грамматика литературного кабардино-черкесского языка“ (критика и библиография)	459—484

საქართველოს აკადემიური
ცენტრი, თბილისი

საქართველოს ენციკლოპედია
ტ. 1, გვ. 100

საქართველოს ენციკლოპედია
ტ. 1, გვ. 100

№ 09697	საქართველოს ენციკლოპედია ტ. 1, გვ. 100
წიგნის № 1701	საქართველოს ენციკლოპედია ტ. 1, გვ. 100
ტარაგი 500	საქართველოს ენციკლოპედია ტ. 1, გვ. 100

საქართველოს ენციკლოპედია ტ. 1, გვ. 100